

ZACHARIAS TOPELIUS SKRIFTER XI

ZACHARIAS TOPELIUS SKRIFTER XI

Zacharias Topelius

DRAMATIK

Utgiven av

*Carola Herberts och Frida Wickholm
med inledning av Mikko-Olavi Seppälä*

REDAKTIONSRÅD

Henrik Meinander (ordförande)

Lars-Folke Landgrén

Päivi Lappalainen

Per Stam

Kerstin Thelander

Anna-Maria Åström

Carola Herberts (huvudredaktör)

Patricia Berg (föredragande)

Zacharias Topelius Skrifter stöds av

*Undervisnings- och kulturministeriet, Finska Kulturfonden,
Finska Vetenskaps-Societeten, Museiverket och Finlands nationalmuseum,
Nationalbiblioteket, Statens konstmuseum, Svenska folkskolans vänner
och Svenska kulturfonden*

Detta verk är nr 863 i serien

Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland

Förlag: Svenska litteratursällskapet i Finland

© Carola Herberts, Frida Wickholm, Mikko-Olavi Seppälä och

Svenska litteratursällskapet i Finland 2022

www.sls.fi topelius.sls.fi

Detta verk är licensierat under Creative Commons

Erkännande-Ickekommersiell-IngaBearbetningar 4.0 Internationell (CC BY-NC-ND 4.0)

Omslag och grafisk form: Antti Pokela Ombrytning: Sebastian Köhler

Tryck: Nord Print Ab, Helsingfors 2022. Tryckt i EU.

Typsnitt: Arno Pro och Caslon Pro

Omslagsbild: Topelius i båt, oljemålning av R.W. Ekman 1868

(J.L. Runebergs hem. Foto: Jan Lindroth)

UDK 82, 839.79-2

ISBN 978-951-583-559-8 (tryckt utgåva)

ISBN 978-951-583-568-0 (pdf), <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-568-0>

Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland

ISSN 0039-6842 (tryckt) ISSN 2490-1547 (digital)

Innehåll

Förord	IX
INLEDNING av Mikko-Olavi Seppälä	XI
Teaterlivets framväxt i Finland	XIII
Topelius och idén om en nationalteater	XV
En dramatikers födelse 1851–1853	XVII
Sällskapsteater i politikens skugga 1853–1859	XXI
Diktarens besvikelse över teatern eller idén och verkligheten (1860–1867)	XXVI
Finlands två nationalteatrar och Topelius	XXX
Karakteristiska drag i Topelius skådespel	XXXIV
Topelius dramatiska verk	XXXVIII
Efter femtio år (1851)	XXXVIII
Kung Carls jagt (1852)	XL
Regina von Emmeritz (1853)	XLII
Titians första kärlek (1853)	XLIII
Ett skärgårds-äfventyr (1858)	XLIII
Veteranens jul (1859)	XLIV
Prinsessan af Cypern (1860)	XLIV
Brita Skrifvars (1867)	XLVI
Hangös öga. Äfventyr i tre berättelser (1867)	XLVI
Isensättningar	XLVII
Tidigare forskning	LI
Noter	LII

DRAMATIK

Efter femtio år (1851)	1
Prolog	4
Första akten	27
Andra akten	45
Tredje akten	66
Kung Carls jagt (1852)	91
Första akten	94
Andra akten	118
Tredje akten	140
Regina von Emmeritz (1854)	171
Till professoren i esthetiken och moderna litteraturen	
Fredrik Cygnæus	173
Första akten	180
Andra akten	197
Tredje akten	216
Fjerde akten	236
Femte akten	254
<i>Dramatiska dikter</i> (1861)	
Till Herr Professorn och Riddarn Fredrik Pacius	279
Titians första kärlek	285
Ett skärgårds-äfventyr	305
Första akten	308
Andra akten	332
Veteranens jul	357
Prinsessan af Cypern	375
Första akten	378
Andra akten	404
Tredje akten	427
Fjerde akten	453

KOMMENTARER av Carola Herberts	477
Textkritisk redogörelse	479
Urval	479
Grundtexter, varianttexter och etableringsprinciper	479
Normaliseringar	480
Principer för kommentarerna	480
Förkortningar i redaktionella texter	481
Kommentarer till de enskilda dramerna	482
Efter femtio år (1851)	482
Kung Carls jagt (1852)	492
Regina von Emmeritz (1853)	503
<i>Dramatiska dikter</i> (1861)	515
Titians första kärlek (1853)	517
Ett skärgårds-äfventyr (1858)	518
Veteranens jul (1859)	521
Prinsessan af Cypern (1860)	524
Övriga dramatiska verk	531
Fullständiga manuskript	531
Ofullbordade manuskript	539
Planerade dramatiska verk	541
Noter	543
Källor och litteratur	559

Förord

Zacharias Topelius var en av dem som banade väg för dramatiken i Finland. Han var en ivrig och engagerad teaterbesökare, recenserade ofta föreställningar och lade i otaliga artiklar fram sina tankar om hur en nationell teater kunde skapas. Han gick i bräschen för det nya teaterhuset vid Skillnaden i Helsingfors och satt i teaterdirektionen under flera år. Men han bidrog också genom att författa dramatik, den diktart som han höll som »den högsta, den mest fulländade».

Sex av Topelius skådespel utkom i bokform och samtliga ingår i delutgåvan *Dramatik*: hans debutpjäs *Efter femtio år* (1851), det historiska dramat *Regina von Emmeritz* (1853), de tre kortare pjäserna *Titians första kärlek* (1853), *Ett skärgårds-äventyr* (1858) och *Veteranens jul* (1859) samt sagospellet *Prinsessan af Cypern* (1860) som Topelius skrev till invigningen av Nya Theatern i Helsingfors; de fyra sistnämnda trycktes i samlingen *Dramatiska dikter* 1861 på Albert Bonniers förlag. I föreliggande utgåva ingår också librettot till operan *Kung Carls jagt* (1852) som tonsattes av Fredrik Pacius. Librettot utgavs inte i tryck under Topelius livstid eftersom operan omskrevs och kompletterades i flera omgångar. Utgåvan återger en tidig version efter Topelius egenhändiga manuskript.

Förutom de sju verk som återges i den tryckta utgåvan publiceras två digitalt i transkriberad form: *Hangös öga. Äfventyr i tre berättelser*, tryckt i *Svenska Familj-Journalen* (1867), och *Brita Skrifvars* (1867), enligt ett manuskript av Topelius hand. Därtill publiceras i transkriberad form den epilog till *Efter femtio år* som Topelius inte tog med i trycket. Utöver nämnda verk skrev Topelius elva kortare pjäser för en privat krets samt flera ofullbordade dramatiska alster (t.ex. librettot *Sancta Maria*) och planer som han inte förverkligade. Samtliga presenteras sist i utgåvan och manuskripten är tillgängliga på topelius.sls.fi, liksom manuskripten till de verk som ingår i utgåvan.

Topelius omarbetade *Efter femtio år*, *Regina von Emmeritz* och *Prinsessan af Cypern* för volymen *Dramatiska dikter* som utkom på Bonnier 1881. Utgåvan *Dramatik* följer första trycket. De reviderade versionerna är publicerade digitalt som faksimil.

Arbetet med utgåvan *Dramatik* inleddes 2019 i och med att Frida Wickholm kollationerade grundtexten till de tryckta verken och transkriberade manuskript till *Kung Carls jagt* och *Brita Skrifvars* samt epilogen till *Efter femtio år*. Wickholm har också infört utgivarändringar och annan kodning samt författat punktkommentarer till verken. Eliel Kilpelä har översatt inslag på franska. Magnus Nylund har transkriberat det manuskript till *Kung Carls jagt* som återges som grundtext. Carola Herberts har gjort en andra kollationering av verken.

Docent Mikko-Olavi Seppälä har författat inledningen. Seppälä har också bidragit med uppgifter om de uppsättningar efter 1898 som meddelas i kommentarerna. Övriga kommentarer har författats av Carola Herberts. Redaktionsrådet för Zacharias Topelius Skrifter har läst och kommenterat manuskriptet till utgåvan. Två sakkunniga utsedda av utgivningsnämnden vid Svenska litteratursällskapet i Finland har granskat manuskriptet. Elisa Veit har redigerat kommentarerna. Sebastian Köhler har ombrutit den tryckta utgåvan och gjort den tekniska bearbetningen av lästext och kommentarer. Till alla som på olika sätt bidragit till utgåvan riktar vi vårt varmaste tack!

Helsingfors, den 30 mars 2022

Carola Herberts

Frida Wickholm

INLEDNING

INLEDNING av Mikko-Olavi Seppälä

Teaterlivets framväxt i Finland	XIII
Topelius och idén om en nationalteater	XV
En dramatikers födelse 1851–1853	XVII
Sällskapsteater i politikens skugga 1853–1859	XXI
Diktarens besvikelse över teatern eller idén och verkligheten (1860–1867)	XXVI
Finlands två nationalteatrar och Topelius	XXX
Karakteristiska drag i Topelius skådespel	XXXIV
Topelius dramatiska verk	XXXVIII
Efter femtio år (1851)	XXXVIII
Kung Carls jagt (1852)	XL
Regina von Emmeritz (1853)	XLII
Titians första kärlek (1853)	XLIII
Ett skärgårds-äfventyr (1858)	XLIII
Veteranens jul (1859)	XLIV
Prinsessan af Cypern (1860)	XLIV
Brita Skrifvars (1867)	XLVI
Hangös öga. Äfventyr i tre berättelser (1867)	XLVI
Iscensättningar	XLVII
Tidigare forskning	LI
Noter	LII

TEATERLIVETS FRAMVÄXT I FINLAND

1800-talet var det sekel då borgerskapet etablerades och fick en samhällslig maktposition som kulturbärande kraft. Teatern blev en av de centrala institutionerna för den framväxande medelklassen. I början av seklet hade scenkonsten ännu inte slagit rot i Finland, men ambulerande teatertrupper turnerade i landet. Under senare hälften av 1700-talet hörde Åbo och några mindre kuststäder till de svenska landsortsteatrarnas revir. Efter att teatersällskapet Svenska Comoedien i Stockholm hade upplösts 1754 fanns det bara två turnerande svenska teatertrupper: Petter Stenborgs och Peter Lindahls. Den förstnämnda vistades i Åbo 1761 och byggde ett teaterhus i staden. Men det var Peter Lindahls trupp – sedermera dottern Margareta Seuerlings och den tyskfödde svärsonen Carl Seuerlings trupp – som blev banbrytande och som turnerade regelbundet i Finland under en längre period.¹

Margareta Seuerlings teatersällskap fick privilegium att uppträda på svenska i det nya storfurstendömet 1808 och hennes ambulerande teater blev därmed Finlands första. Privilegiet och teatersällskapet övertogs senare av yngre teaterdirektörer från Sverige: Carl Gustav Bonuvier (1813–1827) och efter honom Carl Wilhelm Westerlund som också turnerade i inlandsstäder under 1830-talet. Med undantag för den i Åbo födda Maria Westerlund (f. Silfván) rekryterades skådespelarna från Sverige.² Den unge Topelius, en ivrig teatervän, såg åtskilliga av Westerlunds uppsättningar i Nykarleby och Helsingfors under 1830-talet.³

Landets förnämsta teatersällskap 1825–1836 var dock Arnold Schultz tyska trupp som engagerade skådespelare från Baltikum. Schultz hade kommit till Viborg från Livland och erhållit privilegium att uppföra pjäser på tyska i Finland. På repertoaren stod romantikens musikteater, t.ex. Carl Maria von Webers och Giacomo Meyerbeers verk, och truppen fick äran att inviga nya teaterhus både i Helsingfors (1827) och i Viborg (1834).⁴ Utom Schultz teater turnerade också några tyska teatertrupper från Baltikum och St Petersburg sporadiskt i Viborg och Helsingfors under 1800-talet.

Resande teatersällskap behövde tiotal skådespel på repertoaren eftersom den potentiella publiken i småstäderna var fåtalig och resorna mödosamma. Tio föreställningar av en pjäs i 1850-talets Helsingfors med sina 20 000 in-vånare innebar en dundersuccé. Teatersällskapens repertoar liknade varandra och spelbara texter som kunde väcka publikens intresse var en bristvara. Samtliga teatersällskap spelade både klassiska och romantiska pjäser, både komedier och tragedier. Originaltexterna var ofta tyska (Schiller, Kotzebue, Grillparzer, Nestroy, Birch-Pfeiffer), franska (Molière, Hugo, Dumas) och danska (Holberg, Oehlenschläger, Overskou, Heiberg). Romantiken hade kanoniserat Shakespeares pjäser som spelades också i Finland från början av 1800-talet. Den svenska originalrepertoaren på 1840-talet upptog August Blanchés och Johan Jolins samtidskomedier. Danska och svenska idylliska sång- och folklustspel, som F. A. Dahlgrens *Wermleuningarne* (1846), fick många beundrare i Finland.⁵

Ester-Margaret von Frenckell konstaterar att romantikens spelstil hade en förkärlek för melodram, det överdrivna och det fantastiska. Replikerna deklamerades efter inlärd konvention och något ensemblespel förekom inte. Pjäserna representerade ett eskapistiskt idealtillstånd med rövarhövdingar, spioner, prinsessor och försvunna syskon som plötsligt kommer till rätta.⁶

I Tyskland hade borgerskapet fått sina egna hov- och stadsteatrar redan i slutet av 1700-talet. Målsättningen var att teatrarna skulle bli litterära och sedelärande institutioner för den framväxande medelklassen genom offentliga bidrag, och inte styras av den populära smaken.⁷ Även i 1800-talets Finland blev de nya societets- och teaterhusen centralpunkter för den borgerliga offentligheten.⁸ Societetshus, tidningar, litteratur och teatrar etablerades från slutet av 1830-talet – strax innan den unge Topelius inledde sin verksamhet. Växlingen från vandrande till s.k. stående teater innebar att skådespelarna fick en bättre social ställning och att det blev lättare för myndigheterna att kontrollera repertoaren och framförandet på teaterscenerna.⁹

Risken att teatern skulle försaka oro i storfurstendömet huvudstad minimerades av den stränga teaterhusdirektionen. Redan i C. L. Engels teaterhus, som invigdes 1827 i Esplanaden, kontrollerade direktionen teatersällskapet. Bland aktieägarna fanns generalguvernörerna Arsenij Zakrevski och Fabian Steinheil, borgare, ämbetsmän och officerare, men också teaterdirektören Arnold Schultz som undertecknade det första kontraktet. Villkoret var: »Ingen sådan teaterpjäs får för allmänheten uppföras, som i någon måtto kan vara stötande emot religion och goda seder eller innehåller allusioner, hvilka kunna tydas som förgripliga emot landets öfverhet.»¹⁰

År 1837 kopplade ångfartygsrutter samman Åbo, Helsingfors och Viborg med andra Östersjöstäder och de ambulerande svenska teatersällskapen återfann Finland. Publikerna i de större städerna fick se några av tidens bästa svenska scenartister såsom makarna Ulrik och Sara Torsslow och bröderna Pierre och Fredrik Deland. Deras teatersällskap vistades ibland upp till tre–fyra månader i 1840-talets Helsingfors.

När de svenska teatersällskapen erövrade Finland och etablerade en teaterkultur i landet var Zacharias Topelius i egenskap av redaktör för *Helsingfors Tidningar* (1842–1860) den mest inflytelserika och flitigaste teaterkritikern. Hans stora teaterintresse kom till synes i en livlig bevakning av teatern. Topelius hade en idealistisk övertygelse om att teatern hade en stor potential som kunde utvecklas med hjälp av kritiken. De svenska teatersällskapen betraktade Topelius som en moralist som månade om att även lustspelens innehåll skulle vara fullödigt. Han accepterade inga grovheter och erotiska tvetydigheter och gynnade renhjärtad humor.¹¹ Topelius var dock inte den enda eller den strängaste moralisten – det sades också att publikerna i Finland var allvarligare än i Sverige och dess smak inte lika lättfärdig. »När man går från teatern, vill man ju föra med sig någonting hem, som är värt att tala om och minnas», menade man i Finland enligt den svenske skådespelaren August Lindberg.¹²

TOPELIUS OCH IDÉN OM EN NATIONALTEATER

Topelius var en central förmedlare av nationalandan i Finland. Under sin 50-åriga verksamhet populariserade och spred han med sina inflytelserika verk idén om Finland som ett unikt land, med ett eget folk, en egen historia och en egen framtid. Under 1800-talet ansåg man att konstens uppgift var att väcka nationen ur sömnen, att besjåla den och ge den liv.¹³ Också teatern skulle medverka till att bygga den nationella identiteten, att skapa och sprida inhemska litteratur och ett eget bildspråk. Nationalismen förutsatte nationell konst och teater och gjorde att den professionella scenkonsten utvecklades till institutionsteater även i Finland.

Vid sidan av Topelius var det i synnerhet Fredrik Cygnæus, professor i estetik 1854–1867, som outröttligt och idealistiskt skrev om konstens betydelse för Finland, begärde statsbidrag för nationella konstinstitutioner och uppmuntrade konstnärer och skribenter att använda nationella motiv från Kalevala och Finlands historia.¹⁴ Men det var den pragmatiska, men inte mindre idealistiska, tidningsmannen Topelius som behövdes att förverkliga

målen. Dessa två män var ledande i Finska Konstföreningen (grundad 1846) och senare i Nya Teaterns (1860) och Konstnärsgillet (1864) direktion.¹⁵

Topelius praktiska initiativ och genomförbara förslag formade Finlands teaterinstitution. Redan våren 1843 tar Topelius retoriskt upp frågan om en egen teater i ett av sina s.k. Leopoldinerbrev: »hvarföre äge vi ingen nationell theater, ej ens en enda scenisk talent, hvilken vi kunde kalla vår?» Han fortsätter: »Rätta skälet torde vara att vi äre både för tröga och för mycket insvepta i oss sjelfva, för att kunna lefva oss in i andra förhållanden och personligheter, så som den dramatiska konsten fordrar det.»¹⁶ Efter Fredrik Delands lyckade sejour i Helsingfors 1843–1844 började man offentligt diskutera vilka möjligheter det fanns att skapa en nationell teater.¹⁷ Diskussionen breddades och förutsättningarna förbättrades när finländska författare som Fredrik Berndtson och Nils Henrik Pinello började skriva pjäser för svenska teatertrupper som årligen vistades i landet. Topelius åsikt var att en s.k. stående teater för Finland vore möjlig med en svensk ensemble som skulle spela en del av året i Helsingfors och en del i Åbo och Viborg. En sådan fast ensemble kunde bli en katalysator för den nationella konsten.¹⁸

I Tyskland hade idén om nationalteatern dryftats och prövats av bl.a. Gotthold Ephraim Lessing och Friedrich Schiller redan vid slutet av 1700-talet. Schiller uppfattade teatern som en »moralisk anstalt» som kunde utbilda publiken och höja dess smak, till och med förena landet och dess folk. Teatern skulle vara förebildlig och förmedla nationella och mänskliga dygder samt ge kunskap om fäderneslandet och dess mytologi, historia och folk. Teatern kunde även fungera som språklärare och förstärka ett normativt språkbruk. Förutsättningen var att teatern leddes av en upplyst direktion som valde pjäser omsorgsfullt och bevakade deras uppförande på scenen. En ideal teaterdirektör för en litterär teater skulle vara dramaturg, inte skådespelare.¹⁹

Topelius förmedlade dessa idéer i flera artiklar i *Helsingfors Tidningar*. I »Theaterns Framtid i Finland» (1847) förklarar han att teatern är »en mäktig konst, som ställer för betraktarens ögon lifvet, passionerna, dårskaperna, dygderna, allt det ädla och sköna vid sidan av det förvända och afskyvärda, och allt detta med kött och blod, med ljudeliga ord, med handlingar och gestalter, likasom vore det lifvet sjelft!» För Topelius var teatern »en sedlig makt», som skulle vårdas för att dess inflytande skulle få välgörande effekt.²⁰

I Finland beundrade man stadsteatrarna i Tyskland och de kungliga teatrarna i Köpenhamn och Stockholm. Men hur kunde man skapa någonting motsvarande i Finland? I slutet av 1840-talet upplevde man – enligt Topelius beskrivning – en fullskalig »dramatisk epidemi» med ivriga amatörteatersäll-

skap överallt i landet.²¹ Men ett problem var att det inte fanns professionella finländska skådespelare. I ett debattinlägg i *Helsingfors Tidningar* pekar A. G. Ingelius på några bakomliggande orsaker, som »den finska trögheten».²² Topelius medger i en uppföljande artikel att det finns flera »stötstenar» för en inhemska teater, men hävdar att det enda verkliga hindret var en allmänt negativ inställning till konst. Någon nationell konst kunde inte framträda innan »man i Finland afskuddat de fördomar som representeras af orden 'komediant', 'musikant', 'versmakare', 'färgkluddare' med flera af samma slag; när man hos oss lärt sig att icke anse konsten som ett simpelt tidsfördrif». Han fortsätter: »Hvaraf kommer t. ex. det, att knappt en enda finsk yngling vågat framträda på scenen? Derföre att begreppet om konst ännu står hos oss så oändligen lågt, att man anser skådespelaren på visst sätt förlorad för samhället. Och man undrar ännu, att vi icke äga en inhemska theaterrepertoire!»²³

I »Revy af Theatern» (1851) utvecklar Topelius sin vision om en nationalteater. För honom var scenen ingen »leksak» utan »den moderna bildningens största, mäktigaste och mest inflytelserika spridningsmedel». Teatern skulle förädla publikens smak. Därför var det viktigt att teatern hade en högklassig repertoar, av mindre vikt var pjäsernas utförande: »Ingenting är mera demoraliserande än usla tendenser på scenen, ingenting mera välgörande än goda.» »Theatern är konstens höjd och blomma, det sannas, det godas och det skönas vältalige målsman.»²⁴

»Det sanna, goda och sköna» var valspråk för det borgerliga konst- och bildningsidealet under 1800-talet, formulerat efter förebilder som Schiller och Johann Wolfgang von Goethe.²⁵ Man lånade orden också när Nya Theatern i Helsingfors invigdes 1860 åt »det Sanna, Goda och Sköna, åt Dikten, Sången, Åran och Fosterlandet».²⁶

Men Topelius banade väg för den inhemska teaterinstitutionen inte enbart i sin roll som kritiker av svenska teatertrupper och förmedlare av tyska idéer om en nationalteater. Han var också 1850-talets förnämsta finländska pjäsförfattare, populär och respekterad även i Sverige.

EN DRAMATIKERS FÖDELSE 1851–1853

En viktig förutsättning för Topelius karriär som dramatiker var utvecklingen av den litterära teatern från slutet av 1700-talet. Lyriker som Lessing och Goethe började skriva för scenen och ledde även teatrar i Hamburg och Weimar. I romantikens tidevarv var det konstnärens autentiska röst och lyriska auktoritet som höll samman pjäsen, inte den klassiska poetiken med sina snäva

regler om enhetlighet. Under Topelius ungdomstid var det först och främst Victor Hugo som förnyade den romantiska genren med sina livliga historiska dramer som *Hernani* (1830). Hugo ville skriva lyriska dramer som förenade tragiska och komiska element med dynamiskt omväxlande stämningar.²⁷ Mot denna bakgrund var det naturligt att romantikern Topelius utvidgade sin litterära verksamhet till att omfatta dramatik.

Rent professionellt var dramatiken inte särskilt viktig för Topelius som var verksam inom många fält. Det var i början av 1850-talet han lärde sig att skriva för scenen och hade sina största framgångar som pjäsförfattare. Men att skriva skådespel harmonierade väl med Topelius andra verksamhetsområden och med hans idealistiska och konstnärliga ambition. Teatern var ett medium med bred spridning som vädjade till publikens känslor och kunde förkroppsliga nationalistiska idéer.

När Topelius debuterade som dramatiker 1851 var det redan flera finländare som hade sett sina alster på scen, t.ex. J. L. Runeberg (*Friaren från landet* 1834) och Fredrik Berndtson (*Friaren från Åbo* 1846). I Åbo samarbetade Nils Henrik Pinello med kompositören Conrad Greve och fick flera pjäser framförda av svenska teatertrupper: *Sommarnatten* (1847), *En Nylands-dragon* (1848) och *Den bergtagna* (1850). Det var vanligt att imitera franska skådespel (E. Scribe) eller danska (J. L. Heiberg, Th. Overskou, Ludvig Holberg) och förlägga dem till Finland. Så gjorde t.ex. Pinello, Reinhold Frenckell, J. A. von Essen och Pietari Hannikainen. Speciellt Fredrik Delands och Pierre Delands trupper uppförde sådana pjäser redan på 1840-talet. Dessa små stycken gav repertoaren lokalfärg och kunde ibland även presenteras för publiken i Sverige.²⁸

Topelius skådespel för vuxna föddes som snabbt tillkomna beställningsverk under 1850- och 1860-talen – ibland utgick han från en prosatext, ibland författade han för speciella tillfällen. Några fick utmärkt framgång (*Efter femtio år*, *Veteranens jul*), andra bara medelmåttig. Men flera av hans skådespel förblev levande och hållbara klassiker som publicerades och spelades i Finland och Sverige ända till 1930- och 1940-talen, först och främst *Regina von Emmeritz* och *Veteranens jul*.²⁹

När man bedömer Topelius insats som dramatiker är det väsentligt att minnas att han samarbetade med svenska teatersällskap och huvudstadens amatørsällskap och skrev direkt för scenen. Alla skådespel av Topelius, förutom *Hangös öga* (1867), utkom i tryck först efter premiären, då i bearbetad form. Speciellt betydande för honom var samarbetet med de svenska skådespelarna och teaterdirektörerna Pierre Deland, Edvard Stjernström och Wilhelm Åberg.

Vid sin dramatiska debut var den 33-årige Topelius redan en erfaren diktare och prosaförfattare. I *Helsingfors Tidningar* hade han publicerat spänningsberättelser influerade av Eugène Sue.³⁰ Sues följetonger i 1840-talets Paristidningar flödade av sensationella, våldsamma händelser, melodramatiska effekter och en kritisk attityd mot adeln och den katolska kyrkan. Det var någonting som 1850-talets teaterpublik älskade.³¹

Det har konstaterats att Topelius skrev sina prosaberättelser i 1800-talets teatraliska novellstil, och teatern var även förebild för prosans dramaturgi. Tidens roman hade deskriptiva avsnitt, visualiserade händelser och dramatiskt organiserade teatrala slutscener som ökade spänningen och sammanförde aktiva karaktärer till en plats.³² Det var lätt att dramatisera en roman, eftersom den var dramatiskt konstruerad.

Teaterdirektören Pierre Deland såg de dramatiska kvaliteterna i Topelius prosa och bad honom att dramatisera berättelsen »Gamle baron på Rautakylä». Den spännande följetongen hade publicerats i *Helsingfors Tidningar* vintern 1849 då Delands sällskap spelade i Helsingfors. När Deland kom tillbaka till Helsingfors 1851 var pjäsen färdig med titeln *Efter femtio år*. Topelius debutpjäs blev den första större finländska pjäs som uppfördes på en teater. Manuskriptet var omfångsrikt: första föreställningen pågick i fyra timmar. Efter premiären förkortade Topelius pjäsen och strök senare epilogen (se kommentar s. 486). *Efter femtio år* blev en enorm framgång inte bara i Helsingfors utan också på Djurgårdsteatern i Stockholm sommaren 1851 och sedan i hela Sverige. Pjäsen gjorde Topelius till en känd dramatiker i båda länderna.

En ny framgång blev den första finländska operan *Kung Carls jagt* som uppfördes i Helsingfors våren 1852. Topelius skrev librettot, Fredrik Pacius tonsatte. Uppförandet med amatörer ur huvudstadens societet sågs senare som den nationella konstens födelse i Finland. Det kan påpekas att de amatörer som uppträdde i *Kung Carls jagt* hade framfört komiska operor i Helsingfors sedan 1849. Finlands nationella historia hade väckts till liv på scen 1851 med Berndtsons krigspjäsa *Ur livets strid* som Edvard Stjernströms teater spelade i både Finland och Sverige. Men först med operan började visionen om en finsk teater med inhemska krafter få anhängare och stöd.³³

I *Kung Carls jagt* var det fråga om ett omfattande samarbete för ett gemensamt mål: att verkställa och uppföra en storslagen nationell opera med egna krafter. Verket samlade konstnärer från olika fält och involverade omkring hundra amatörer. Alla konstgynnande familjer i Helsingfors var engagerade i operans förverkligande. Huvudrollerna som Leonora och Jonathan innehades av Hanna Brummer, spritfabrikant Falkmans dotter, och löjtnant August

Tawaststjerna. Konsul G. O. Wasenius son Adolf, sedermera industriledare, spelade kung Carl och hans två döttrar mindre roller.³⁴ Arkiater L. G. Törnroths tre döttrar var med, Amanda som drottning. Hovmännen spelades av Nicolas Kiseleff, senare teaterchef, den lovande dramatikern Reinhold Frenckell, sedermera statskontorets chef, kompositören Karl Collan som gifte sig med Pacius dotter, och av Viktor von Haartman, fosterson till senator L. G. von Haartman och senare gift med operans fiskarflicka Augusta Mellin.³⁵ Topelius yttrade senare: »Det var musikens första ungdomskärlek i Finland.»³⁶

Resultatet blev en succé som väckte entusiasm, målmedvetenhet och övertygelse om den nationella konstens betydelse och framtid i Finland. Vid festen efter premiären initierade konsul Wasenius en aktieteckning för ett nytt teaterhus.³⁷ Målmedvetenhet krävdes eftersom kriget avbröt projektet på 1850-talet och det nya teaterhuset senare brann och måste återuppbyggas på 1860-talet.

Topelius ansåg att den första finska operan först och främst var Pacius verk. Han såg inte sitt libretto som en självständig pjäs utan som »ett lappverk» till Pacius musik.³⁸ Han ville inte publicera librettotexten och den utgavs först efter hans bortgång.³⁹ Några dagar innan Pacius bad om en operatext hade den tyskfödde kompositören Conrad Greve i Åbo gjort samma anhållan. För Conrad skrev Topelius *Sancta Maria*, som skildrar de svenska korstågen i Finland och den sista Kalevalajätten. Greve hann inte fullfölja planen, han dog i juli 1851. Därefter visade Pacius intresse för librettot, liksom den svenske tonsättaren J. A. Josephson, men båda övergav tanken på att tonsätta verket.⁴⁰

Pjäsförfattaren Topelius betonade det historiska dramat som folkbildare. Inför premiären av *Regina von Emmeritz* 1853 skriver han: »Alla folk behöfva i djupa drag inandas den renade luften av en forntid, för att stärka sin ande i tidernas trångmål och bevara sig för månget osunt smittämne, som kringflyger i samtidens luft.» Topelius »stärkande» skådespel skildrar ofta den svenska tiden och svenska kungar. I *Efter femtio år* är det Gustav III:s hov på 1780-talet, i *Kung Carls jagt* den unge Karl XI:s följe och 1670-talet. År 1853 uppfördes Topelius nya drama i versform, *Regina von Emmeritz*. Nu var det dags att skildra Sveriges stormaktstid och den berömdaste av svenska kungar, Gustav II Adolf, omgiven av finska soldater.

Regina von Emmeritz var Topelius mest ambitiösa och krävande pjäs. Den baserade sig på första berättelsen i *Fältskärens berättelser*, »Konungens Ring», som hade publicerats i *Helsingfors Tidningar* 1851–1852. Topelius dramatiserade berättelsen, ändrade karaktärernas öden och kondenserade händelsernas lopp och läge. Pjäsen skildrar det trettioåriga kriget mellan det lutherska

Nordeuropa och det katolska Sydeuropa och Gustav II Adolfs krigståg i Franken. Den utspelar sig under ett och ett halvt dygn på slottet Emmeritz. Med den kommentar som Topelius publicerade i *Helsingfors Tidningar* strax efter premiären ville han visa att den historiska bakgrunden var korrekt: den svenska kungen vistades i Würzburg i början av oktober 1631 med sin finska här och katolikerna hade planer på att mörda honom. »Diktens svaga hand behöfde endast samla dessa strålar i en brännpunkt, gjuta däri en gnista av kärlekens brand, och bilden var färdig.»⁴¹

Den här gången samarbetade Topelius med teaterdirektören Edvard Stjernström som hade lämnat Torsslows trupp och grundat ett eget teatersällskap. Stjernström uppgjorde ett treårigt kontrakt med Åbo, Helsingfors, Borgå och Viborg teaterhus enligt Topelius praktiska förslag några år tidigare. Stjernströms ensemble kallades »Finska sällskapet» och förhoppningen var att den skulle bana väg för en nationalteater. Teaterns största framgångar blev Fredrik Berndtsons *Ur lifvets strid* (1851) och Topelius *Regina von Emmeritz* (1853).⁴²

Topelius hade lärt känna komikern Stjernström redan 1843 i Sverige.⁴³ På hösten 1852 berättade Topelius om sitt nya drama för Stjernström som blev hänförd över möjligheten att få gestalta den store kungen. Enligt Sven Hirn hjälpte teaterdirektören att lägga sista handen vid dramat, men publikens höga förväntningar uppfylldes inte helt.⁴⁴

Fredrik Cygnæus har betecknat Stjernström som en mångsidig och talangfull skådespelare som förstod att »makalöst rycka upp äfven klenare förmågor till ett samspel» och kunde med »fyndighet och *savoir-faire* underhålla intresset hos publiken och stimulera detta [...] då han förmärkte, att det begynte avsvalna».⁴⁵ I svensk teaterhistoria framställs Stjernström som en framgångsrik teaterdirektör och scenisk reformator som introducerade den franska realismen för 1860-talets Stockholmspublik.⁴⁶ I Finland blev hans eftermäle något delat: å ena sidan sades det att han sökte sin egen lycka och inte deltog i de idealistiska strävandena, å andra sidan blev åren 1851–1853 en glansperiod vars prestationer överträffades först i det nya teaterhuset femton år senare.⁴⁷

SÄLLSKAPSTEATER I POLITIKENS SKUGGA 1853–1859

Med Krimkriget mellan Ryssland och Osmanska riket, Frankrike och Storbritannien åren 1853–1856 kom franska och engelska örlogsfartyg till Finlands kust. Svenska teatertrupper i Finland flydde till Sverige. Det var endast Johan

Roos sällskap som fortsatte att ambulera i landet ända till mars 1855 då kejsar Nikolaj I avled och teaterföreställningar förbjöds med utlysandet av lands sorg. Roos hade även Topelius *Efter femtio år* på sin repertoar men hans patetiska gestikulerande och teatraliska deklamation bedömdes som gammalmodiga och kritiserades kraftigt.⁴⁸

När professionella teatertrupper inte kunde komma in i landet koncentrerade man sig på att uppföra sällskapsteater. Topelius skrev några av sina skådespel för amatörgrupper under dessa år. Efter uppförandet av *Kung Carls jagt* ledde huvudstadens konstiver till en serie artistiska soaréer i Helsingfors Societetshus vårvintern 1853. Programmen bestod av tablåer och sångnummer. Topelius lilla pjäs *Titians första kärlek* spelades vid fjärde soaréen den 19 maj 1853, strax efter *Regina von Emmeritz* föreställningar. I rollen som konstnärsvinglingen Tiziano framträdde författarens unge kusin, teateridkaren och litteraturvetaren Oskar Toppelius som höll på att skriva sin avhandling om Ludvig Holbergs komedier. Sylvias roll spelades av sedermera konstnären och författaren Ingeborg Wallenius-Malmström.⁴⁹

Titians första kärlek betecknas i samtida recensioner som en »dramatisk skizz», »italiensk konstnärsvingling» och »dramatisk idyll». ⁵⁰ Den kunde även beskrivas som en åskådlig och romantisk föreläsning om konst. Pjäsen gestaltar små metamorfoser som visar hur en konstnär med sin lyriska kraft och vision kan tämja och överskrida den materiella verkligheten. Topelius hade adapterat tidens idealistiska estetik och såg konsten som ett sinnligt betraktande av den gudomliga idén. Konsten skulle spegla den högre verkligheten, nämligen det Sanna, det Goda och det Sköna.

Efter Krimkriget sommaren 1856 fick Topelius möjlighet att göra sin *grand tour* till Tyskland och Frankrike. Den 38-årige Topelius, nu en lovande pjäsförfattare, studerade systematiskt de olika teatrarternas utbud. I Paris besökte han tolv av stadens sexton teatrar och upptäckte bl.a. hur viktig teatern var som normativ språkvårdare. Sina iakttagelser publicerade han i resebrevet »Söderom Östersjön» i *Helsingfors Tidningar* 1856–1857.⁵¹ Topelius kritiserar både de effektsökande folkklustspelen och den nya realistiska dramatiken som tog sina ämnen från samtiden, som *Dame aux camélias* av Alexandre Dumas d.y.: »Stycken som detta höra till den usla literaturen; de förvilda i stället att bilda.»⁵² Han njöt av lustiga farser men värderade sentimentala biedermeier-idyller högre och historiska dramer allra högst: »Ty likasom en nation älskar sig sjelf i sina stora män, så älskar den äfven att se sig sjelf, vare sig stor eller liten, på sin theater och därför är en god theater i främsta rummet national.»⁵³

Under resan ville Topelius även etablera kontakt med skandinaviska teatrar. Han hade på förhand skickat *Regina von Emmeritz* till den danske pjäsförfattaren Johan Ludvig Heiberg som var direktör på Det Kongelige Teater i Köpenhamn. Topelius hoppades att dennes fru, den berömda skådespelerskan Johanne Luise Heiberg, skulle spela titelrollen: »hon mer än någon annan måste förstå en kvinnas storhet och en kvinnas svaghet i den ställning som Regina». I samma brev klargjorde Topelius Finlands teaterförhållanden: »Vi äro nog olyckliga här i Finland att ej äga en egen teater, endast svenska trupper utan stadig bostad här.» Han betonar att publiken i Sverige och Finland är olika: »Vi äro ett enklare folk till lynnet, än Svenskarne. [...] Vi älska och värdera Svenskarne mycket, men vi kunna ej dela deras teaterpubliks åsikter.»⁵⁴ Under hemresan i juli 1856 besökte Topelius paret Heiberg i Köpenhamn. Resan fortsatte till Stockholm där Topelius mötte bl.a teaterdirektören Pierre Deland.⁵⁵

I mars 1855 tillträdde kejsar Alexander II och en tid därefter avslutades Krimkriget. Den nye tronföljaren införde liberala reformer och lät även storfurstendömet ständslandtag sammanträda från 1863 och stifta nya lagar. Rysslands förluster i Krimkriget ledde till att Finlands tidigare generalguvernör, furst Alexander Menschikoff (Aleksandr Mensjikov), som var hela kejsardömet marinforminister och inte bosatt i Helsingfors, avgick från sina befattningar. Den nya generalguvernören 1855–1861, greve Friedrich Wilhelm Rembert Berg, residerade i Helsingfors och tog en aktiv roll och ingrep i lokala händelser. Censuren förblev sträng och ledde till konflikter med det alltmer utbredda liberala tänkesättet.⁵⁶

Berg var speciellt vaksam mot den skandinavistiska strömningen som hade influerat studenterna och som Topelius med sina pjäser kunde uppmuntra. Man bedrev politik även på teatern. Studenterna, med Robert Mannerheim och Leo Mechelin i spetsen, hade ett eget teatersällskap som framförde omtyckta och djärva spektakel. Mannerheim – som tidigare hade varit inackorderad hos Topelius och uppträtt i kungens roll i *Kung Carls jagt*⁵⁷ – blev till och med avskedad från universitetet efter att ha skrivit ett politiskt spex, *Ditt och datt* (1858). Spexen förespråkade skandinavismen och gjorde narr av generalguvernör Berg som protesterade hos kejsaren.⁵⁸

I denna atmosfär skrev Topelius sitt Helsingfors-hyllande lustspel *Ett skärgårds-äfventyr* våren 1858. Skådespelet var hans bidrag till penninginsamlingen för det blivande studenthuset, ett av Fredrik Cygnæus många initiativ. Pjäsen gavs vid tre litterära soaréer till förmån för byggnadsprojektet. Amatörföreställningen fick en metateatral poäng genom rollfördelningen: Pjäsen

uppfördes av gardeslöjtnanter, officerfruar och studenter samt av grevinnan Eugenie Armfelt som spelade grevinnan. Den komiska bondsonen Lasse, som ständigt somnar och jämrar sig över att han måste ränna runt på Helsingfors öar, spelades av student Otto Höijer som samma år gav ut *Skildringar ur Nyländska skärgården*.⁵⁹

Byggprojektet för det nya teaterhuset hade börjat 1857. Topelius försvarade det dyra företaget medan andra, med Agathon Meurman i spetsen, var skeptiska till teaterns nytta.⁶⁰ I artikeln »Slutord om theatern» i oktober 1857 understryker Topelius åter teaterns höga och svåra uppgift: »den indrager på engång hela menskliga lifvet, med kött och blod, med synd och brist, med skoflar och sporrar, inom konstens ramar för åskådarens blickar». Vidare sammanfattar han de villkor som måste uppfyllas för att lyckas: »Ämnet måste der vara väl valdt och väl uppfattadt, dikten väl sammansatt, spelet väl genomfördt, uppsättningen klanderfri, skådespelarne sjelfva sådane, att deras lif utom scenen icke stör illusionen på scenen; och der måste allt genomgå af en frisk, en ädel och en national ande. Slutligen måste der äfven finnas en publik, som uppfattar och uppmuntrar det goda, och en kritik, som tyglar och brännmärker det onda på scenen.» Enligt Topelius behövde man konsten för att kunna betrakta livet reflexivt från en annan synpunkt.⁶¹

Efter Krimkriget återvände de svenska teatertrupperna till Finland. Teaterdirektören Oscar Andersson uppgjorde ett treårigt kontrakt med finländska teaterhus för åren 1857–1859. I hans sällskap fanns erfarna skådespelare som tidigare hade tillhört Stjernströms trupp, t.ex. Wilhelm Åhman och Hilma Sjöberg (sedermera Brandt) och unga talanger som Charlotta Forsman (sedermera Raa). Men kritiken ansåg att Anderssons sällskap inte nådde upp till Stjernströms nivå i fråga om repertoar och samspel.⁶² Efter Anderssons första sejour våren 1857 gav Topelius i en artikel en sammanfattande bedömning av de 45 pjäser som framförts och skådespelarnas insatser.⁶³

Valfrid Vasenius menar att Topelius nu ville vara »ett språkrör för Helsingfors bildade publik, en förmedlare mellan denna och teaterledningen och därmed en väktare för den fosterländska bildningen».⁶⁴ Topelius ansåg att kritiken skulle tygla och brännmärka moraliskt tvivelaktiga eller konstnärligt svaga pjäser på Helsingforsscenen.⁶⁵ Han tvekade inte heller att tillrättavisa den odisciplinerade publiken på »paradiset», d.v.s. de högre radernas billiga platser: »Det borde också för den verkliga publiken, den publik som har något omdöme, vara en ambitionssak, att icke låta paradiset på dess vägnar slösa med scenens högsta bifallsyttring.»⁶⁶

På 1850-talet hade Topelius vänt sig till barn med pjäser, eller lekar som han kallade dem. Även hans följande pjäs för vuxna, *Veteranens jul* (1859), hade en central barnfigur. Stycket utgjorde en dramatisering av Fredrik Pacius färska tonsättning av Runebergs dikt »Soldatgossen» och aktualiserade frågan om krigsveteranernas villkor. Stycket uppfördes ursprungligen på en familjefest hos Topelius med Pacius dotter Maria i rollen som soldatgosse och den svenske skådespelaren Wilhelm Åhman som veteran, och omarbetades därefter för teatern. Under sin Parisresa 1856 hade Topelius sett hur enkla militärpantomimer vid folkfester kunde framkalla publikens patriotiska känslor.⁶⁷ *Veteranens jul* fungerade väl som patriotiskt upplyftande nummer och spelades bl.a. av Åhmans sällskap även runtom i Sverige.⁶⁸

Med *Prinsessan af Cypern* (1860) återupptog Topelius och Pacius sitt samarbete för att skapa ett storslaget invigningsnummer för Helsingfors nya teaterhus. Kompositören hade beställt texten till *Kung Carls jagt* åtta år tidigare – denna gång var det diktaren som beställde musiken. Processen var snabb. Slutresultatet blev ett sagospel med musik som trycktes i *Dramatiska dikter* följande år (1861).⁶⁹

I *Prinsessan af Cypern* kopplar Topelius ihop antikens Grekland med den finska forntiden. Han hade blivit hänförd av Kalevala och föreslagit motiv ur eposet för finska konstnärer i en artikelserie 1858.⁷⁰ Alexis Stenvall (Kivi) vann den första finska litteraturtävlingen med sin *Kullervo*-tragedi 1860, och den svenskfödde bildhuggaren Carl Eneas Sjöstrand presenterade sin första Kullervoskulptur. I juni 1860 ordnade Topelius en privatutställning med anledning att konstnären Robert Wilhelm Ekman hade färdigställt 23 teckningar med motiv ur Kalevala. Sven Gabriel Elmgren som var närvarande skrev i sin dagbok om vikten av att gestalta Kalevala i konsten: det »har utan tvivel sin stora betydelse för den finska litteraturen och vår nationella utveckling. Ty vår mytologi får därigenom ett oväntat liv och en eljest omöjlig popularitet.»⁷¹

Prinsessan af Cypern blev ett nummer för sångkunniga unga kvinnor och män i huvudstadens societet. Pjäsens viktigaste musikstycke var den patriotiska romansen »O barn af Hellas», som sjöngs av prinsessans väninna Anemotis/Tuulikki och som sedan blev känd genom omarbetningen »O barn af Finland» i *Boken om Vårt Land* (1875).⁷² Prinsessans roll spelades av Hilda Stadius, sedermera musiklärare, vars morbror August Tawaststjerna hade framfört tenorroller i huvudstadens musikuppsättningar tio år tidigare. Den blivande teaterdirektören Karl Bergbom gjorde munskänken Megapontos komiska roll.⁷³

Albert Bonniers förlag utgav Topelius *Dramatiska dikter* 1861 med de ovannämnda fyra skådespel som Topelius hade skrivit för amatörer under åren 1853–1860. För att hindra otillbörlig spridning av verken försågs boken med en klausul om att den som vill sätta upp en pjäs bör komma överens med förläggaren som företrädde författaren.⁷⁴ Topelius lät skicka samlingen till svenska vänner och skådespelare som Pierre Delands dotter Griselda, Charlotta Forsman och Wilhelm Åhman som hade haft bärande roller i Oscar Anderssons sällskap och som skulle återvända till Helsingfors.⁷⁵

I Finland hade man fortfarande inga egna professionella skådespelare men det fanns ett ståtligt modernt teaterhus i huvudstaden. Topelius välkomnade Nya Theatern med en artikel om Finlands teaterhistoria och teaterhusets tillblivelse.⁷⁶ Den stora idén om en stående teater som kulturskapande institution för Finland hade varit Topelius stora projekt under femton år. Han hade använt all sin vältalighet och argumentationsförmåga som opinionsbildare för att samla anhängare för projektet. Med det nya präktiga stenhuset hade nationalteatern tagit ett steg närmare ett förverkligande.

DIKTARENS BESVIKELSE ÖVER TEATERN ELLER IDÉN OCH VERKLIGHETEN (1860–1867)

I Topelius engagemang för teatern förenade sig ett personligt intresse med en idealistisk vision. Enligt ett nationalistiskt tänkesätt skulle konsten förena nationen och enligt ett idealistiskt synsätt skulle konsten förädla människan.⁷⁷ När detta inte verkade förverkligas och praktiska svårigheter sammanföll med personliga motgångar, förlorade Topelius sin optimistiska tro på teaterns möjligheter som bildningsinstitution.

En del av hans pessimism härrörde från erfarenheterna som pjäsförfattare. Topelius hade nått framgång och rykte med sina skådespel i Sverige och Finland på 1850-talet. Det var smickrande och även ekonomiskt lönsamt för Topelius som försörjde en familj.⁷⁸ Å andra sidan var poeten Topelius inte helt nöjd med iscensättningarna och gestaltningen av sina rollfigurer på scen, t.ex. för *Regina von Emmeritz* och *Prinsessan af Cypern*.⁷⁹ Det verkade som om en dramatisk idé gick sönder när den mötte den sceniska verkligheten. I mars 1855 beklagade han sig för J. L. Runeberg över sin »nästan skeppsbrutna Regina, som blev så oklar i dikten, fastän jag tyckte mig ha henne så klar framför mig».⁸⁰ Samma vår skrev Topelius till J. L. Heiberg att *Regina von Emmeritz* i Finland och Sverige aldrig »blivit rätt förstätt uppå scenen, till en del för dess egna brister [...] till en del också därför att titelrollen aldrig här kunnat givas».⁸¹

Idealisten Topelius hade blivit medveten om teaterns mänskliga brister och materiella villkor när han 1857 skrev om teaterns »frånsida»: »Theatern och all konst står med sitt högburna hufvud i fantasins verldar, medan dess fötter ohjelpigen äro dömda att vandra den slippriga och sandiga vägen fot för fot uti verkligheten.»⁸² Men ännu trodde han att det lönade sig att försöka. I artikeln »Slutord om theatern» (1857) kräver Topelius av en god inhemsk teater »en frisk, en ädel och en national ande». Därtill behövdes en teaterskola för inhemska förmågor som senare kunde utgöra en ensemble.⁸³

Snart efter invigningen av Nya Teatern i november 1860 blev det klart att teaterns repertoarval var kontroversiellt. Innan teaterhuset blev färdigt föreslog Topelius att teaterns direktion skulle godkänna repertoaren och hindra skadliga skådespel att bli uppförda.⁸⁴ Topelius vän och samarbetspartner Pierre Deland hyrde Helsingfors Nya Theater säsongen 1860–1861. Ekonomiskt sett var sejouren en succé, teatern var välbesökt och ensemblen ansågs vara utmärkt. Men den lätta repertoaren med lössläppta franska vådeviller och operetter, som Jacques Offenbachs *Orpheus i underjorden*, infriade inte de högt ställda förväntningarna.⁸⁵ Repertoarfrågorna ledde till en bitter polemik och motstridigheter även mellan Topelius och Cygnæus.⁸⁶ I februari 1861 vid en föreställning av en populär vådevill, *Den svaga sidan*, mottogs cancan-dansen både med starka bifallsyttringar och en visslingsdemonstration. Medan Berndtson och Topelius utdömde de studerandes protester som störande, tog Cygnæus deras intervention i försvar.⁸⁷

Enligt tidigare praxis hade ett teaterhus hyrts av en teaterdirektör som tog den ekonomiska risken. Efter att Delands kontrakt upphört ville direktionen för Helsingfors nya teaterhus upprätta ett eget teatersällskap och engagerade en ny konstnärlig ensemble från hösten 1861 eftersom man inte ville överlämna teatern åt kringresande sällskap. Det betydde att Nya Theatern i Helsingfors blev Finlands första institutionsteater med syfte att utveckla den inhemska scenkonsten. Teaterns verkställande direktör, apotekaren Carl Johan Wikberg, reste till Stockholm för att rekrytera skådespelare.⁸⁸ Det blev Fredrik Deland som kom att leda Nya Theaterns konstnärliga ensemble 1862–1863 med gott resultat.⁸⁹

Fredrik Cygnæus och Oskar Toppelius, som var ansvariga för inrättandet av en teaterskola, hade övertalat Topelius att ansluta sig till teaterns direktion. Det var Topelius och Cygnæus som tillsammans med teaterdirektören skulle godkänna repertoaren och sköta kontakten med författarna. Men det blev omöjligt att garantera att rollfördelningen blev den bästa, att uppsättningarna blev högklassiga och att kritiker och publik blev nöjda. När Nya Theatern

övade Runebergs pjäs *Kan ej* i december 1862 försäkrar Topelius i ett brev till författaren att teatern hade engagerat »de bästa resurser», men reserverar sig: »Det fordras talenter av första ordningen att få alla ciseleringar synliga och publik, som icke är van vid grovmåleri, att begripa dem. Jag kan härtill lägga, att konsten att väl uttala vers blivit nog sällsynt på svenska scenen.»⁹⁰ Efter premiären intygade Topelius att uppsättningen ändå hade lyckats gestalta och klargöra verket och även hjälpt åskådarna att begripa dess nyanser och djupare meningar. Topelius begrundar vidare skillnaden mellan författarens och skådespelarens förhållande till verket:

De äro dock svaga dödliga, dessa bärare av dikten, och inga reflexionsspeglar, hur skulle de någonsin kunna fylla måttet av våra tänkta idealer annorlunda, än att de måste lägga något av sig själva däri? Och därför att bilden därigenom blir främmande för oss, bli vi obarmhärtiga domare och fordra självförnekelse där, varest första villkoret att lyckas är förmågan av fri skapelse. Själva lugnvattnet vid stranden vänder björkarna på toppen och fordrar av oss att vi skola stå på huvudet för att se från dess synpunkt.⁹¹

Topelius menar också att de svenska skådespelarna, med en helt annan »natur» aldrig fullt kan gestalta finländska karaktärer: »intilldess vi få finska skådespelare, om även med svenskt språk, ha vi aldrig att vänta ett finskt original komplett på scenen.»⁹²

Ett annat hinder på vägen mot en ideal teater var att huvudstadens publik tycktes vara nöjd med det man hade uppnått.⁹³ Nya Theatern hade också en konkurrent. Det gamla teaterhuset på Esplanaden hade sålts på auktion och 1861 flyttat till villaområdet Arkadia vid Esbo tull där den ombyggdes och fick namnet Arkadiateatern. Den hyrdes åt diverse svenska teatertrupper som erbjöd en populär repertoar till skillnad från Nya Theatern, vilket väckte Cygnæus förargelse.⁹⁴ »Det Arkadiska skojeriet får nu en tid bortåt florerat och skämma bort smaken», klagade också S. G. Elmgren 1863.⁹⁵

Bildandet av en nationalteater drabbades av ett våldsamt bakslag när Helsingfors nya teaterhus brann ner den 8 maj 1863. Elden utbröt i den moderna gasledningen och förstörde även skådespelarnas garderober och musikanternas noter och instrument. Lyckligtvis skadade elden inga människor eller andra byggnader. S. G. Elmgren summerade: »Men allmänhetens förlust är dock störst, ty den inhemska dramatiken, som just nu tycktes börja uppspira, fick genom branden en svår knäck och har nu svårare att åter komma sig upp.» Efter branden upplevde man att olyckor och missöden hade följt

NYA THEATERN.

Nya Theatern vid Skillnaden i Helsingfors, restaurerad efter branden 1863. Teaterhuset invigdes på nytt 1866 med musiknummer ur Prinsessan af Cypern och Kung Carls jagt. Färglitografi: Frans Oskar Liewendahl 1866. Helsingfors stadsmuseum.

hela byggnadsprojektet, som hade blivit dyrt och stött på tekniska problem ända från början.⁹⁶

När Topelius senare reflekterar över sin tid i direktionen för Nya Theatern menar han att felet kanske inte var teaterns idé utan dess verklighet: »Men ju mer jag blickade in bakom teaterns kulisser, desto mer förnam jag inom mig en röst, som gjorde uppror, icke mot det ädlaste i konsten, men mot dess oundvikliga avsteg och eftergifter för en blandad publik.»⁹⁷

Nya Theatern byggdes upp igen och stod färdig 1866. Invigningen ägde rum den 2 oktober med musiknummer ur *Prinsessan af Cypern* och *Kung Carls jagt*, men den desillusionerade professorn Topelius satt inte längre i direktionen. I ett brev till författaren Karl Robert Malmström hösten 1867 kallar han teatern »världens kyrka» och beskriver teatern som ett slagfält mellan den okristliga världen och den idealistiska mänskligheten: »I denna kyrka predikas vid sidan av den sublimaste sanning den förfärligaste styggelse. Vilken har övermakten? Jag har ofta ryst vid tanken, att även vi kunde föra ordet för denna styggelse, och skulle längesedan ha dragit mig tillbaka därifrån, om jag ej dårats av hoppet att möjligen kunna hejda ett nödvändigt

ont och giva det en bättre riktning. Illusion. Mig har teatern ej kunnat giva en ogrumlad glädje.»⁹⁸

Topelius, som under hela livet hyste en tro på övernaturliga företeelser, började se ett samband mellan de tragiska händelser som drabbade hans familj och sitt engagemang i teatern. År 1867 konstaterar han: »när jag skrev *Kung Carls jagt*, dog min äldsta gosse (min enda) – när *Ett skärgårds-äventyr* första gången uppfördes, dog min yngre gosse (åter den enda) – samma dag och timme när kommittén för teaterskolan trädde i verksamhet, dog min yngsta flicka (favoriten) – och när teatern brann 1863, låg jag för första gången sedan 30 år för döden sjuk samma natt. Är det vinkar? Jag vet ej. Men jag bekänner att teatern alltsedan dess har ingivit mig en känsla av hemsighet, och jag vill så litet som möjligt ha att skaffa därmed.»⁹⁹

Den åldrande Topelius upplevde teaterns dubbla karaktär, skillnaden mellan dess idé och verklighet, allt starkare: »jag har beundrat den dramatiska konsten i dess höghet och dess hängivenhet. Men jag bekänner, att jag ofta förfärats vid anblicken av den djupa klyftan mellan scenen och kulisserna.»¹⁰⁰

Mot denna bakgrund var det lämpligt att Gunnar Finnes Topeliusmonument på Esplanaden, där det gamla teaterhuset hade stått och hans första skådespel blivit uruppförda, skildrar Saga och Sanning, två kvinnofigurer vända i motsatta riktningar.¹⁰¹ Denna dubbelsidighet illustrerar Topelius verksamhet som sammanförde fantasin med historien, men kan också illustrera hans personliga upplevelse av teaters idé och teaterns verklighet, som ofta för honom föreföll som två oförenliga världar, eller varandras spegelbilder.

FINLANDS TVÅ NATIONALTEATRAR OCH TOPELIUS

Med grundandet av en särskild garantiförening 1867 stärktes Nya Theaterns position som en institutions- och nationalteater. Huvudtanken var fortfarande densamma: att skapa en stående teater med en bildande repertoar som bestämdes av den kultiverade delen av publiken genom styrelsen. Garantiföreningen upprätthöll teatern och valde en upplyst direktion som – tillsammans med teaterdirektören eller intendenten – ledde teaterns verksamhet, avlönade personalen och bestämde repertoaren. »Genom garantiföreningen», skrev Fredrik Berndtson som även satt i direktionen, »trädde teatern och publiken till varandra i ett slags estetiskt-moraliskt förhållande», vilket hade ett välgörande inflytande både på teatern och publiken.¹⁰²

Trots Topelius uttalande att han efter 1863 inte ville syssla med teatern kunde han inte helt fransäga sig ansvaret när Nya Teatern fortsatte sin

verksamhet. Våren 1867 lyckades man engagera ett framstående sällskap som leddes av Topelius vän Wilhelm Åhman. Han började med att beställa en ny pjäs av Topelius som dramatiserade sin gamla tidningsnovell *Brita Skrifvars* till en enaktare. Åhman iscensatte *Brita Skrifvars* i augusti 1867 i Göteborg och Helsingforspubliken fick se produktionen två månader senare, men mottagandet var svalt. Huvudrollerna spelades av Charlotta Raa (f. Forsman), som var Helsingforspublikens tidigare gunstling från 1850-talets slut, och hennes make Frithiof Raa som snabbt blev en lysande stjärna.¹⁰³ Paret Raa vann beundran och uppförde med värdighet och glans det förnämsta inom finländsk dramatik: Topelius *Regina von Emmeritz*, J. J. Wecksells *Daniel Hjort* (1862), Runebergs *Kungarne på Salamis* (1863) och Berndtsons *Ur livvets strid* (1851).¹⁰⁴

På 1860-talet framträdde för första gången flera lovande inhemska skådespelare med Oskar Wilhelm Gröneqvist (sedermera Oskari Vilho) och Victor Salin i spetsen. Båda hade studerat vid Kungliga Teaterns elevskola i Stockholm och fortsatt sin yrkesverksamma bana i Finland. Salin blev skådespelare vid Nya Theatern 1867, dock bara i mindre roller, men Vilho fick ansvar som regissör och blev en ledande profil vid Finska Teatern från 1872.¹⁰⁵

Också den inhemska teaterskolan hade påbörjat sin verksamhet 1866, dock under ständig kritik och med interna konflikter. Oskar Toppelius ville utveckla Nya Theatern till en nationalscen efter danska förebilder och upprättade 1862 program för en teaterskola. Man hoppades att skolan skulle utbilda den första finländska ensemblen med svensk- och finskspråkiga skådespelare, men majoriteten av eleverna kunde inte finska.¹⁰⁶ Det visade sig vara besvärligt att bana väg för ett inhemskt svenskt scenspråk och frigöra sig från de rikssvenska skådespelarnas sceniska uttryck. Detta betydde att det blev svårt för finländska skådespelare att få utrymme på Nya Teaterns scen, och teaterskolans elever förblev statister.¹⁰⁷ Det fanns också ihärdiga förespråkare för att teatern skulle fortsätta att odla det konstnärliga samarbetet med Sverige, som den svenskfödde Fredrik Berndtson. Hans bestämda åsikt var att den enformiga och omusikaliska finlandsvenska »brytningen» inte passade på scenen.¹⁰⁸

Den framväxande fennomanska rörelsen grundade 1872 en ambulande finskspråkig teater, Suomalainen Teatteri, som gjorde anspråk på att vara nationalteater. Finska Teaterns genombrott under ledning av syskonen Karl och Emilie Bergbom samt Oskari Vilho ledde till att Nya Theatern (från 1887 Svenska Teatern) ignorerade det ökande antalet finskspråkiga skådespel och i stället vårdade förbindelserna med Sverige. Man anlidade svenska skåde-

spelare, höll sig med en skandinavisk repertoar och lät rikssvenskan gälla som scenspråk fram till 1900-talet.¹⁰⁹

Topelius och Cygnæus ställde sig neutrala mellan de språkpolitiska falangerna och stödde Finska Teaterns uppkomst. Topelius blev även teaterns förste författare – inte Aleksis Kivi som man kunde förmoda. Den finskspråkiga Kivis senare kanonisering har skymt det faktum att det var med översättningar av Topelius skådespel *Ett skärgårds-äventyr* och *Veteranens jul* som Finska Teatern inledde sin verksamhet i Björneborg den 13 oktober 1872. Den försträmnda pjäsen hade redan uppförts av Helsingfors Finska Sällskap i maj 1869 (en vecka före den legendariska föreställningen av Aleksis Kivis *Lea* med Charlotta Raa i huvudrollen).¹¹⁰

Den tredje pjäsen av Topelius som blev viktig för den tidiga Finska Teatern med sina oerfarna förmågor var *Brita Skrifvars*. Topelius skänkte pjäsen till teaterns direktör Karl Bergbom 1873 med en förhoppning om att den skulle få fler åskådare på Finska Teaterns landsortsturnéer än på Nya Theatern.¹¹¹ Bergbom uppskattade Topelius och delade i många avseenden hans idealistiska och moraliska uppfattning om teatern, och även hans romantisk-sentimentala smak som i allmänhet åsidosattes mot 1800-talets slut.¹¹²

Topelius dramer fick en central betydelse för Svenska Teaterns identitet och självförståelse. Det var först och främst *Kung Carls jagt* och *Regina von Emmeritz* som behöll sina positioner i repertoaren trots att romantiken ersattes av den realistiska stilen. *Kung Carls jagts* Ouvertyr och final spelades ofta vid festliga tillfällen. Pacius fortsatte att omarbete sin opera och även de nya versionerna iscensattes av teatern åren 1875 och 1880, då Fanny Grahn spelade kungens roll. *Veteranens jul* framfördes ofta vid Svenska Teaterns årliga Topelius- och Runebergfester fram till 1920-talet.¹¹³

Regina von Emmeritz ansågs länge vara ett av de mest betydelsefulla finländska skådespelen. År 1883 konstaterade Topelius att pjäsen hade blivit »en deklamationsövning för braskande kungar, en glansroll för ärelystna skådespelerskor, ett spelrum för allehanda patriotiska känslor och, till följd av allt detta, ett stycke, som bibehållit sig intill dessa dagar». ¹¹⁴ Uppsättningen krävde värdiga skådespelare. Efter det beundrade paret Raa i huvudrollerna 1867–1872 upptogs pjäsen igen på Nya Theatern 1879 med Ida Brander (f. Reis) som Regina och Mauritz Svedberg som kungen. Teatern satte därefter upp den efterlängtda pjäsen först när Svedberg återkom till Helsingfors 1891. När Svedberg firade sitt 40-årsjubileum 1910 gjorde han det som Gustav II Adolf.¹¹⁵ På Finska Teatern iscensattes *Regina von Emmeritz* först 1882 och den förblev på teaterns repertoar och uppfördes sammanlagt ca 150 gånger

fram till 1933. Topelius var mycket nöjd med skådespelerskan Ida Aalbergs prestation.¹¹⁶ Axel Ahlberg spelade rollen som kung åren 1885–1924.

Både Svenska Teatern och Finska Teatern firade regelbundet Topelius födelsedag den 14 januari med uppföranden av hans pjäser, med undantag av 1878 då Topelius försökte medla i studenternas språkstrid i den otacksamma positionen som universitetsrektor. När Topelius fyllde 50 år 1868 spelades *Regina von Emmeritz* på Nya Theatern, och när han fyllde 70 år 1888 gavs den på Finska Teatern medan Nya Theaterns festprogram bestod av *Ett skärgårds-äventyr*.¹¹⁷

Vid festföreställningar var det inte ovanligt att förberedelserna gick hastigt. Så var det t.ex. när kejsar Alexander II besökte den stora finska industri- och konstutställningen i Brunnsparken i juli 1876 och man ville erbjuda ett festligt nummer också på Nya Theatern. Man spelade då den första akten av *Prinsessan af Cypern* med hjälp av gästande skådespelare från Stockholms teatrar, bokade enkom för tillfället.¹¹⁸

Prinsessan af Cypern fick stor framgång på Finska Teaterns scen 1897. I ett tackbrev till Bergbom hyllade den 79-årige Topelius sångarna, men han anmärkte att solstrålen skulle belysa Helkas väg, inte enbart hennes huvud, och att jordens ande skulle vara hög och med långt snö vitt skägg – under föreställningen kunde man inte se något alls i scenens mörker.¹¹⁹

Den äldre Topelius ansåg att *Efter femtio år* hade levt och dött med Pierre Deland i huvudrollen.¹²⁰ Men pjäsen hade framgång även med andra skådespelare. De förnämsta finska skådespelarna i gamle baronens roll var Anton Franck (1858–1923) och Adolf Lindfors (1857–1929) som alternerade i rollen vid Finska Teaterns produktion våren 1894. Franck gjorde rollen även på svenska på Svenska Inhemiska Teatern (1895) och Helsingfors Folkteater (1899).

Topelius centrala betydelse för teatern i Finland illustreras av att praktiskt taget landets alla teatrar och teaterhus under 1800-talets senare del invigdes med hans pjäser. Nya Theatern invigdes som nämnts 1860 med *Prinsessan af Cypern* och det första uppträdandet med dess fasta ensemble 1867 var *Brita Skrifvars*. Finska Teatern invigdes år 1872 med *Ett skärgårds-äventyr* och *Veteranens jul*. Kuopio teaterhus på Väinölänniemi invigdes 1882 med *Veteranens jul* (uppfört av Finska Teatern) och Björneborgs teaterhus 1884 med *Ett skärgårds-äventyr* (uppfört av amatörer).

Också landets ambulerande folkteatrar inledde med Topelius pjäser. Suomalainen Kansanteatteri gav *Veteranens jul* som sin första föreställning 1887.¹²¹ Både Svenska Inhemiska Teatern (grundad 1894, från 1918 Åbo Svenska Teater) och Suomalainen Maaseututeatteri (grundad 1899, från 1918 Viipurin

Näyttämö) hade flera Topeliuspjäser på repertoaren. För Helsingfors Folkteater, som började sin verksamhet 1899 och gav föreställningar på Studenthuset och Arkadiateatern, utgjorde Topelius skådespel den huvudsakliga delen av repertoaren. År 1907 flyttade Folkteatern till Svenska Teatern och blev dess »inhemska avdelning» före samgåendet med Svenska Teatern år 1917.

När de flesta av Topelius vuxenpjäser försvann från teaterrepertoaren vid sekelskiftet 1900 var det hans barnpjäser, som *Fågel blå*, *Snurran* och *Prinsessan Törnrosa* som erövrade professionella scener. Topelius inflytande fortsatte, men på ett annat sätt, dvs. via barnpjäserna.

KARAKTERISTISKA DRAG I TOPELIUS SKÅDESPEL

1800-talets teater var laddad med genrekonventioner som en författare inte kunde undvika. Genrer kan definieras som historiskt förändrande och lokalt växlande kategorier som man har använt för att skildra, klassificera och värdera olika konstverk. Uppfattningen om en genre och stereotypa rollfigurer var avgörande för hur man förberedde, framställde, annonserade och mottog teaterföreställningar.¹²²

1800-talets huvudstad för konst och teater var Paris. Där fanns populära teaterhus som hade specialiserat sig på olika genrer, t.ex. pantomim och ballett, s.k. vådevill eller parodiska musikkomedier, spektakulära melodramer, sagopjäser och historiska dramer som 1830-talets nyhet.¹²³ Men i 1800-talets Finland bestod de kringresande svenska och tyska teatertruppernas breda repertoar av ofta slarviga bearbetningar av franska, tyska, danska och svenska pjäser, och ett mischmasch av olika genrer.¹²⁴

Tidens typiska populärgenre var melodramen. Den karakteriserades av spänning, starka känslor, antiteser och våldsam handling där det goda triumferar över det onda och orätta och en konservativ moralisk ordning återställs i slutet. Melodramen utvecklades kontinuerligt och blev mera komplex i mitten av seklet. Pjäserna kunde också behandla sociala frågor som t.ex. motsättningen mellan rikedom och fattigdom.¹²⁵

1800-talets dramaturgi nådde sin kulmen med Eugène Scribe och det välgjorda dramat (*the well-made play*). Kännetecknande för denna genre var första aktens grundliga exposition som klargjorde vad som hade hänt före, introducerade protagonisterna och deras målsättning och satte i gång handlingen. Därefter följde mindre och större hinder och missuppfattningar innan det avgörande mötet med antagonisten och slutaktens upplösning. Typiskt för Scribe var det slutna rummets dramatik med omsorgsfullt ordnade serier

av entréer och sortier. I handlingen var det fråga om att dölja information (ofta brev eller dokument) som fundamentalt förändrar relationer mellan huvudpersonerna.¹²⁶

Topelius genreval och stildrag ansluter sig till 1800-talets romantiska litteratur. Han experimenterade med många genrer: Han skrev Scribe-influerade spännande melodramer (*Efter femtio år*), Hugo-influerade historiska dramer (*Regina von Emmeritz*), sentimentala idyller som verkade genom en suggestiv scenbild och musik, vältaliga repliker och didaktiska budskap (*Titians första kärlek*, *Veteranens jul*), lustiga farsor (*Ett skärgårds-äventyr*) och lyriska sago-spel (*Prinsessan af Cypern*).

Pentti Paavolainen har konstaterat att Topelius pjäser är typiska produkter av 1800-talets idealism: »dramat förväntas bestå av motsättningar på idéplanet och konflikten personifieras av diametralt olika scenkaraktärer som är representanter för idéerna». Paavolainen ser typiska melodramatiska drag speciellt i *Efter femtio år*, *Hangös öga* och *Brita Skrifvars* som handlar om äktenskap, samhällsposition, förmögenhet och förlåtelse. I *Brita Skrifvars* ser han även latent klass- och könspolitiska konflikter. Enligt Paavolainen var Topelius i sina historiedramer, som belyste det gemensamma svenska arvet, en i ett europeiskt sammanhang »naiv och okritisk monarkist i ett kejsarligt antichambre». Däremot betecknar Paavolainen Topelius sagopjäser som innovativa med sina lekfulla metateatrala element.¹²⁷

Kännetecknande för Topelius skådespel var den livfulla och detaljerade historiska tids- och miljöskildringen, vilket föll sig naturligt för forskaren och den blivande professorn, ett musikaliskt språk och en klingande vers som vann många beundrare även i Sverige, samt en stark kristet-patriotisk idealism som avspeglades i sentimentala tablåer. Topelius själv medgav att även om han börjar i »gladstämning, går denna gärna över i allvar». ¹²⁸ Den skämtsamma inledningen fick en sentimental avslutning i *Kung Carls jagt*, *Ett skärgårds-äventyr* och *Prinsessan af Cypern*. Sina pjäser byggde han ofta på karaktärernas inre moraliska konflikter (*Regina*, *Magnus Drakenhjelm*, *Sebastian*, *Brita Skrifvars*, *Lilla Dyrning*) vilka inte var så lätta att gestalta på scenen.

Att skriva för teatern innebar att konstruera scenbilder och tablåer och använda musikaliska och visuella effekter. Det innebar också en möjlighet att undervisa, vara sedelärande och förstärka den finländska nationalkänslan. Bildning kommer av bild, framhävde Topelius, och teatern var för honom »de stora barnens bilderbok»: »hvad jag der ser dagligen för mina ögon, det måste nödvändigt rotfästa sig i min själ». ¹²⁹ När man tänker på nationalismens mekanismer och nationen som en föreställd gemenskap,¹³⁰ kan det

konstateras att hela idén om Finland var en bild, en bild av en nation som Topelius i sina verk och pjäser frammanade och konstruerade. Vi älskar vårt fosterland, skrev Topelius i sin artikel »Konstfrågor» (1860), »för det att det står för vår tanke i en förklarad, förstorad, förädlad bild; och vi kunna igenkänna det i en liten tafla eller en liten visa». Vi älskar vårt folk, fortsätter han, »i en stor, förändligad och förskönad bild för vår fantasi. Och i dessa bilder ligger redan konsten fördold, ty konsten är ingenting annat än naturen och lifvet i en förädlad gestalt, naturen och lifvet i deras innersta skönhet.» För Topelius var »ett hemlandsdrag» det djupaste draget i konsten.¹³¹

Ideologiskt och programmatiskt ville Topelius belysa Finlands historia genom Sveriges kungahov. Det var någonting som publiken både i Finland och i Sverige kunde uppskatta. Topelius dominerande och starkt idealiserade hjältar är Gustav III (*Efter femtio år*), Karl XI (*Kung Carls jagt*), Gustav II Adolf (*Regina von Emmeritz*) och prins Fredrik Adolf (*Ett skärgårds-äventyr*). I de tre sistnämnda pjäserna upplever de svenska kungligheterna äventyr omgivna av finska undersåtar, sköna kvinnor och tappra soldater med nationella särdrag. I akternas och pjäsernas slut sökte Topelius skapa en patriotisk stämning med tablåer där kungligheter framträder med folket eller soldater ackompanjerade av lyrisk musik och även den blågula svenska flaggan (*Kung Carls jagt*, *Regina von Emmeritz*) som utgjorde en stark patriotisk symbol även i Finland. Även *Veteranens jul* presenterar en tapper finsk soldat som återkallar sina minnen från 1808 års krig.

Topelius scenbilder innehåller konventionella romantiska lyriska landskap som slottsruiner, och effekter som månsken och solnedgångar som frammanar en sentimental stämning. Den sceniska miljö som stod Topelius särskilt nära och som återkom i pjäserna är Finlands kusttrakt med sina fiskare och sjömän. Men generellt är nationella etnografiska element inte särskilt viktiga i Topelius scenbilder. Det finns dock den fornfinnska stugan i andra akten av *Prinsessan af Cypern* och österbottniska stugor i *Veteranens jul* och *Brita Skrifvars*. I det ofullbordade sagospelet *Sancta Maria* skildrade Topelius även fornfinnska ritualer (se s. 534 f.).

Topelius rollfigurer är produkter av romantiken med starka känslor och passioner. Karaktärerna är ofta svartvita, antingen gudomliga eller diaboliska. Topelius kvinnoroller är särskilt anmärkningsvärda. I flera av hans pjäser möter man i den finska skärgården en dygdig, tapper och skön kvinna av folket som ofta är dramas huvudperson (Leonora i *Kung Carls jagt*, Stina i *Ett skärgårds-äventyr*, Brita Skrifvars, Lilla i *Hangös öga*). Kvinnan avstår från rikedom, kärlek eller hovets lockelse. Den modigt agerande kvinnan

finns även i *Efter femtio år* (Lotten), *Titians första kärlek* (Sylvia), *Regina von Emmeritz* och *Prinsessan af Cypern* (Helka), dvs. i nästan alla Topelius skådespel. I Topelius första pjäser uppreser sig jungfrun mot det onda, uppträder som en Jean d'Arc-liknande drakdödare (Lotten, Regina) och räddar kungen (Leonora, Regina). Hennes egenhet förklaras ibland med en hemlighetsfull härkomst (Leonora, Lilla).

Även Topelius modersroller är anmärkningsvärda och moderskärleken utgör ett viktigt motiv i hans skådespel. Dominanta mödrar möter man i *Efter femtio år*, där den hårda Lisettes svaga punkt är sonen Sebastian, och i *Ett skärgårds-äventyr* i den högdragna mejerskan Rebecka. I *Brita Skrifvars* ökas den övergivna hustruns lidande i och med att hon har stora problem med sina barn. Moderns bekymmer skymtar även i *Kung Carls jagt* och *Veteranens jul*. I *Hangös öga* har den estniska gumman Sammu moderskärlek överskridit mentala gränser, och i *Prinsessan af Cypern* växer morskärleken till huvudtemat. I sagspelets slutakt hämtar Helka sin son Lemminkäinen från dödens rike Tuonela.

Ibland beskriver Topelius sina karaktärer med färgsymbolik. Svarta kläder uttrycker en stark ideologi i *Efter femtio år* och *Regina von Emmeritz* hos religiösa karaktärer (von Dahlen, Regina) och fientliga (Lisette, Hieronymus). Kätchens världsliga natur visas med brokig dräkt. I *Brita Skrifvars* kommer sjömannen Eric tillbaka förändrad. Författaren understryker detta genom att Erics blåa kläder byts till gula vilket signalerar karantän, sjukdom och fara och innebär en avgörande vändning i pjäsen.

I flera skådespel kontrasteras den världsliga kärleken mot den idealistiska eller gudomliga kärleken. I *Titians första kärlek* och *Brita Skrifvars* är det en medelålders kvinna som tillbakavisar partnerskap: Sylvia väljer ett öde som konstnärens musa och vägvisare i idéernas värld och Brita väljer att leva utan en man. Den unga Regina sublimerar sin uppväckta kärlek till kungen. I *Prinsessan af Cypern* byggs kärlekskontrasten med två motsatta karaktärer, Lemminkäinens olyckliga fru Chryseis/Kyllikki och modern Helka.

Topelius experimenterade ivrigt med de möjligheter som målade fonder och ljud- och ljuseffekter erbjöd, speciellt i sina första dramer. I *Efter femtio år* använde han musik i sista akten för att illustrera gamle baronens dödskamp. Baronens hör två musikstycken, den världsliga menuetten och den kristna koralen som kämpar mot varandra tills menuetten accelererar och slutar i disharmoni då baronen dör. Andra akten i *Kung Carls jagt* slutar med en dramatisk sångkamp mellan fiskare och soldater. I femte akten av *Regina von Emmeritz* kontrasteras katolska och lutherska psalmer.

Topelius skapade också dynamiska och stämningsskapande scenbilder som krävde skicklig regi och en välutrustad scenisk apparat för att lyckas. *Kung Carls jagt* avslutas med ett ljudlöst bortglidande skepp som bär kungens följe. I *Prinsessan af Cypern* ingår två »melodramer» eller lyriska effektsener vars uppgift var att presentera scenteknikens möjligheter i det nya teaterhuset. Scenbildernas metamorfos framför publikens ögon, som i pjäsen ackompanjeras av musik och upphöjt förtrollande vers, manifesterar också den romantiska diktarens makt att transformera den materiella världen och skapa nytt.¹³² *Hangös öga* som Topelius skrev som följetong innehåller en stor stormscen.

Även Topelius huvudverk för teatern, *Regina von Emmeritz*, var utmanande ur denna aspekt. Både andra och femte akten framställer slottets innergård med slagsmål, krigande och instormande soldattrupper och kungens triumfatoriska entré. Kungens storhet markeras med en effektfull upplysning av scenen. Allt detta krävde en omsorgsfull regi, som i bästa fall blev en fascinerande och levande tablå. Men generellt var det riskabelt att organisera spektakulära massscener på en liten estrad. Topelius medgav själv »att det bekanta lilla steget från det sublima till det löjliga icke så sällan blifvit översprunget, t.ex. vid slottets stormning i andra akten».¹³³

Värt att notera är att Topelius omarbetade och slipade sina skådespel när de skulle tryckas och när nya upplagor utkom. Detta gällde även tillfällighetspjäserna (*Titians första kärlek*, *Ett skärgårds-äfventyr*) som han hade skrivit för amatörer och som genom publicering fick ett förlängt liv. En ny del *Dramatiska dikter* som innehöll reviderade versioner av *Efter femtio år*, *Regina von Emmeritz* och *Prinsessan af Cypern* utkom 1881 (om utgivningen, se s. 511). Trots att intresset för hans skådespel vid denna tidpunkt hade falnat omarbetade han pjäserna omsorgsfullt och försökte förtydliga deras karaktärer, handling och även moraliska budskap. Denna sistnämnda strävan förbättrade dock inte pjäsernas giltighet på scenen.

TOPELIUS DRAMATISKA VERK

Efter femtio år (1851)

Topelius första pjäs *Efter femtio år* har allmänt ansetts vara hans bästa. Kompositionen är koncentrerad och handlingen spännande, full av välmotiverade dramatiska vändningar. Framför allt har pjäsen en förnämlig huvudkaraktär, den gamle baron Magnus Drakenhjelm som lever på minnen från Gustav III:s lysande hov på 1780-talet.

Baronen och hela Rautakylä med sina fladdrande ljus bär på hemligheter och dåligt samvete för brott i det förflutna. Magnus har förrätt sin äldre bror Gustav som i sin tur har förrätt kungen som medlem i Anjalaförbundet, en sammansvärjning av officerare missnöjda med Gustav III:s krig mot Ryssland. Magnus har också förvisat Gustavs adliga brud Ebba med sitt spädbarn från Rautakylä. Magnus själv har en son med hushållerskan Lisette som förr var Ebbas trolösa kammarjungfru.

Pjäsens *femme fatale* Lisette växer till en mordlysten karaktär av demoniska proportioner. Hon benämns med olika djurnamn: varginna, katt, spindel, orm och tiger. Ebbas barnbarn Lotten är den första av Topelius många unga modiga scenhjältinnor. Hennes rättrådiga ingripande och modiga intervention räddar Rautakyläs gäster och omvänder Lisettes son Sebastian från en brottsling beredd att mörda till en botgörare. Det är hon som hittar lönnfacket med Ebbas äktenskapsbevis. Även Gustavs majestätsbrott får sin symboliska försoning när Lotten bränner Anjalakomplottens dokument i ugnen. Anspelningar på krigen mellan Ryssland och Sverige var delikata ämnen i 1850-talets Finland. Magnus återger även ett minne från hovet där de vargar som Gustav III fruktlöst försökte skjuta kan anspela på ryssar: »Alltid skjuter kungen bom, sade Essen och skrattade. Det kostar likväl mindre krut än finska kriget, tillade han.»

När Topelius skapade *Efter femtio år* utifrån sin novell »Gamla baron på Rautakylä» (1849) använde han musik och ljuseffekter för att gestalta den gamle baronens inre kamp och friktionen mellan ett gammalt och ett nytt tidevarv. Baronens själsstrider illustreras i novellen genom två böcker på hans bord, Bibeln och Leopolds erotiska dikter – dikterna är i dramat ersatta av Voltaires religionskritiska *La Henriette*. I slutscenen hör den döende baronen koralmusik som växlar med prologens gustavianska menuett; vid premiären framfördes Conrad Greves musik ur N. H. Pinellos pjäs *Den bergtagna*. De två musikstyckena kämpar mot varandra tills menuetten accelererar och vinner och slutar i disharmoni när baronen dör. I den epilog som ursprungligen avslutade pjäsen dansades samma menuett av gårdsfolket. Enligt Topelius var idén att »visa de gustavianska minnenas nedstigande till samhällets lägsta klasser».¹³⁴

Pjäsens prolog presenterar Gustav III:s hov och är laddad med intertextuella allusioner och historiska figurer, som statsfru Ulla von Höpken (1749–1810), »tidens Afrodite» och en av de »tre gracerna» som besjungs av hovskalden J. H. Kellgren (1751–1795) som också nämns i pjäsens omarbetning (1881). Även prologens spåkvinnor har en verklig förebild, nämligen mamsell

Ulrika Arvidsson (1734–1801) som gestaltas också i Eugène Scribes välkända libretto till Daniel Aubers opera *Gustave III eller Maskeradbalen* (1833).¹³⁵

I omarbetningen av pjäsen 1881 blev baronens figur mera älskvärd och hans skuld avlastades bland annat genom att Topelius strök repliken som explicit röjer hans förräderi: »Jag har hviskat kungen i örat att finska adeln inte är att lita på, isynnerhet en viss öfverste.» I den första tryckta versionen (1851) deklamerar baronen en strof ur Charles Dufresnys skämtsamma pastoral *Les lendemains* om kärlekshandel, i omarbetningen har baronen en cittra och sjunger en visa – antagligen hade Topelius fått idén från en iscensättning.

Efter femtio år var ett framstående drama av sin tid. Pjäsen följer det romantiska dramats konventioner. Den är fylld av svartvita karaktärer, sensationella vändpunkter och monologer och repliker som uttalas avsidet och avslöjar rollfigurers inre tankar för publiken. Just därför kunde pjäsen inte överleva i ett nytt tidevarv som eftersträvade realism.

Kung Carls jagt (1852)

En av de tidigaste svenska operorna som bygger på ett historiskt motiv är Carl Stenborgs musikkomedi *Konung Gustaf Adolphs jagt* från 1777. Sångspelet förbjöds av censuren, eftersom pjäsen inte ansågs ge en lämplig bild av kungen. A. F. Ristells adelskritiska libretto baserar sig på ett franskt original och skildrar en kung som incognito hjälper bönderna i kampen mot en adelsman.¹³⁶ Topelius libretto framställer däremot ett lojalistiskt folk och en rådig fiskarflicka som räddar den 16-årige kung Carl från intrigerande adelsmän. Topelius kombinerade romantikens operakonventioner med en historisk episod, den svenske kungens jaktresa till Åland 1671.

Första aktens festande jägarkör har en klar likhet med den berömda och även i Finland välkända romantiska operan *Friskyttan* (1821) av C. M. von Weber, som också utspelar sig på 1600-talet och framställer jägarsoldater som festar i det gröna och tävlar i skytte. En fångad duva ställs som måltavla i båda operorna.

Matti Vainio och Pentti Paavolainen har påvisat paralleller även till Beethovens opera *Fidelio* (1805) där adelsdamen Leonore räddar sin man från fångenskap. I Topelius libretto heter den räddande fiskarflickan Leonora. Emellertid betonar Paavolainen att den rojalistiska grundtonen i *Kung Carls jagt* skiljer sig från den politiska frihetsvilja som avspeglas i *Fidelio*. Som undantag lyfter Paavolainen fram andra aktens effektfulla slutscen med de kontrasterande fiskar- och soldatkörerna, en scen som emotionellt kunde upplevas som folkresning och ett ifrågasättande av maktstrukturen.¹³⁷

Handlingens motor är adelns konspiration mot kungen och avslöjandet av tjuvjakten, vilket innebär en dödsdom för Leonoras fästman Jonathan. Vändpunkten i librettot är den unge kungens uppvaknande till självkännedom och vuxenhet i slutakten, efter att Leonora har räddat honom från den bedräglige adelsmannen Gyllenstiernas fångenskap. Det patriotiska huvudtemat kulminerar i förbundet mellan det lojala finska folket och den svenske monarken som i slutscenen tar ett långt och sentimentalt farväl av Finland – en klar allusion till konsekvenserna av 1808–1809 års krig.

Tomi Mäkelä har begrundat vad det innebar år 1852 att hylla en feodal monark och framhäva folkets rojalistiska etos. Mäkelä menar att librettot trots allt är ironiskt konstruerat och står öppet för olika ideologiska och politiska tolkningar.¹³⁸ Librettot aktualiserar den mångskiktade frågan om nationell identitet med möjlighet till dubbel eller trippel tillhörighet. Topelius framställer dessa teman genom de clownartade judiska handelsmän som för en parodisk dialog om nationalitet. De komiska typerna gjorde det möjligt att betrakta och behandla nationalismen med distans, genom parodin. Under denna tid i Finland fanns det två slag av nationalism: skandinavismen och fennomanin. De båda strömningarna hade starka kulturella och politiska dimensioner. Topelius underströk uttryckligen att meningen med de två handelsmännen var att de skulle utgöra en »motvikt mot det sentimentala» och »en satir på den fosterländska tendensen.»¹³⁹

Operans politiska dimensioner noterades av Finlands ledande ämbetsmän. Senator Lars Gabriel von Haartman, vars fosterson medverkade i föreställningarna, betraktade i ett memorandum 1852 operan som farlig för Finland, eftersom den kunde väcka längtan till den svenska tiden och önskan om fastare band till Sverige. Finlands generalguvernör Fredrik Wilhelm Rembert Berg, som motsatte sig alla skandinavistiska tendenser, såg operan i Stockholm 1860 och lämnade in en protest till den ryske kejsaren. Speciellt tveklaktig för honom var operans final med hymn och tablå, där den svenske kungens följe tar ett sentimentalt avsked av Finland.¹⁴⁰

Den samtida kritiken ansåg Pacius musik vara anslående, speciellt hans orkestrering och körens arrangemang. Den romantiska musiken jämfördes med Carl Maria von Weber och Felix Mendelssohn. Leonoras aria »Och havets unga tärna», Gyllenstiernas »Dryckessång» och finalhymnen »Och ila vi bort från Finlands strand» förblev populära som självständiga nummer.¹⁴¹ Att Nationaloperan fortfarande använder operans jägarfanfar som paussignatur vid alla föreställningar visar på den grundläggande betydelse *Kung Carls jagt* haft i Finland.

Regina von Emmeritz (1853)

Regina von Emmeritz är ett historiskt drama om en fanatisk ung kvinna som möter den svenske kungen Gustav II Adolf och hans tappra finska soldater i Tyskland under trettioåriga kriget. På idéplanet utspelar sig konflikten mellan den lutherska och den katolska tron. Handlingen är väl koncentrerad och utspelar sig under ett och ett halvt dygn på slottet Emmeritz. Den unga furstinnan Regina brinner för sin katolska tro. Uppeggad av sin biktfar, jesuitpatern Hieronymus och amman Dorthe beslutar sig Regina för att mörda den svenske kungen som intagit hennes fars slott, men blir i stället förälskad i honom.

Kungens karaktär är starkt idealiserad. Pjäsens huvudperson Regina är en fiktiv karaktär, vilket innebar att Topelius fritt kunde dramatisera hennes öde. I *Fältskärens berättelser*, som pjäsens handling baserar sig på, skickas Regina till Finland och fortsätter sitt liv, i pjäsen dör hon. Topelius ansåg att Reginas inre strid mellan samvete och hjärta erbjöd rika motiv för ett drama av stora dimensioner. Han såg Reginas karaktär som »en inkarnation, ett förkroppsligande af sin tids religiösa och politiska fanatism».¹⁴²

Topelius jämförde *Regina von Emmeritz* med C. J. L. Almqvists läsdrama *Signora Luna* (1835) som utspelar sig under den katolska medeltiden. Pjäsen presenterar en helgonlik kvinna som drabbas av den världsliga kärleken i början av dramat – likt Regina, som förälskar sig under andra akten. Vasenius ser tydliga paralleller även till Almqvists roman *Gabrièle Mimanso* (1842), som handlar om ett misslyckat försök att manipulera en passionerad ung kvinna till kungamord.¹⁴³ Även Regina förbereds för att lönnmörda. Hon frigör sig ändå från sin indoktrinering redan i slutet av andra akten när hon ser den magnifika kungen. Hon blir den katolska ideologins och Frankens avfalling och övergår till det svenska lägret. I sista aktens effektfulla tablå springer hon till vallen, svingar den svenska flaggan i ett kulregn och räddar kungen.

Jesuiten Hieronymus är en stereotyp teaterbov, som Paavolainen har konstaterat,¹⁴⁴ men han hade sin förebild i historieböckerna. Enligt de källor Topelius anlitate hade man funnit en fanatisk jesuitmunk med ett förgiftat brev och en dolk i kungens sovrum i Frankfurt år 1630.¹⁴⁵ Livrustkammaren i Stockholm ställde även ut den jesuitdolk som enligt traditionen hade tillhört lönnmördaren. Topelius diaboliska skurk har av vissa forskare ansetts skapa och förstärka en negativ stereotypi av jesuiter och katoliker i Sverige och Finland.¹⁴⁶ Matti Klinge har däremot framhållit att Topelius gjorde en klar skillnad mellan politiskt aktiva jesuiter och den katolska tron med sin intensiva och lyriska Mariakult, som låg Topelius nära.¹⁴⁷

I den reviderade versionen från 1881 skrev Topelius om scenen med munkarna, placerade den i pjäsens början och lade till några karaktärer, bland andra påvens kardinal Sforza och den fromme franciskanermunken Helmbold, för att klargöra att det inte var den katolska tron pjäsen kritiserar utan jesuiterna och Vatikanens realpolitik. Reginas karaktär blev mer mångfasetterad. Slutakten omarbetades ansenligt, till exempel så, att den intrigante Hieronymus överlever tack vare en pansarskjorta och får möjlighet att fly. Regina såras till döds av svenska soldater, men det förgiftade brevet kvarstår och ger Regina möjlighet att dö för kungen två gånger.¹⁴⁸

Titians första kärlek (1853)

Den enaktade pjäsen *Titians första kärlek* kan beskrivas som en åskådlig, stämningsfull och lyrisk föreläsning om konstens idealistiska väsen. Handlingen skildrar en konstnärs tillblivelse. Den unge venetianske renässansmålaren Titian (Tiziano) blir medveten om sin kallelse och kröns av sin första succé. Valfrid Vasenius har konstaterat att stycket återspeglar Topelius hela livssyn: för Topelius var konstens högsta uppgift att återge verkligheten »troget men så att idealet lyser igenom, och konstnären är det skönas tjenare».¹⁴⁹

Den fyndiga sceneffekten består av levande tavlor som uppenbarar sig inom tomma ramar. Titian ser en skön kvinna där hans materialistiska far, som vill att sonen ska fortsätta sin bana som garvare, bara ser en fågelskrämma. Titians hemlighetsfulla gynnare och musa är den rika frun Sylvia som – trots kärleken och den erotiska dragningen mellan de två – vill inspirera målaren till konstens och skönhetsens gudomliga, eviga och sublimes kärlek. Att en kvinna försakar sin egen världsliga lycka är typiskt för Topelius dramer. Den fantasifulla idyllen avslutas med en balett med konstens andar som Sylvia har manat fram.

Ett skärgårds-äfventyr (1858)

Lustspelet *Ett skärgårds-äfventyr* är en tämligen schematisk friarkomedi med två unga par, ett hjältepar och ett buffopar, som lurar varandra och sina äldre, komiska antagonister. Topelius har i farsen tagit med en historisk karaktär, den vackre 17-årige svenske prinsen Fredrik Adolf (1750–1803), känd för sina kärleksaffärer. Därtill kommer en liten nationalpolitisk sidointrig, eller snarare ett missförstånd, om den finska adelns komplott för att frigöra sig från Sverige. Det är typiskt för Topelius att pjäsen är exakt lokaliserad och tidsbestämd: i Helsingfors på Degerö och Sandhamn år 1767. Likaså typiskt är att en dygdig kvinna av folket förkastar sin höge friare och väljer att leva i enkelhet. I slutet

vänder komedin till en lyrisk-sentimental hyllning av Helsingfors, Augustin Ehrensvärd och Finland, liknande ett festtal.

Pjäsen har en starkt parodisk karaktär som var speciellt ägnad att vinna studenternas bifall. Den beskäftige tulluppsyningsmannen Grip inträder med två gevär på axlarna och sjunger att han vill konfiskera allt vin och all rom: »Och går här nånsin en tanke fri / Min högst märkvärdiga nos förbi / Så har jag förfuskat min lefvernes stig / Och hänger mig.» Rollfiguren förlöjligar byråkratin och censuren, och kunde möjligen tolkas som en karikatyr av generalguvernör Berg.

Pjäsens lyrisk-patriotiska slutdikt om fosterlands- och frihetskärlek framfördes också som ett separat nummer, t.ex. på en fest hos den finskfödde landshövdingen R. F. von Kraemer i Uppsala på 1860-talet.¹⁵⁰

I pjäsens lyriska final grupperar sig alla scenfigurer och betraktar – tillsammans med publiken – den målade fonden med 1760-talets utsikt över Helsingfors och skålar för (den blivande) huvudstaden. Det är anmärkningsvärt att pjäsen inte har spelats oftare på Helsingforsfester. Ett undantag var Degerö Marthaföreningens fest den 18 juli 1909 då den uppfördes nära skådeplatsen, vid Hertonäs folkskola, och vann stort bifall. Regissör var sångerskan Aino Ackté som hade sin sommarvilla på Turholm.¹⁵¹

Veteranens jul (1859)

I *Veteranens jul* använder Topelius Runebergs och Pacius medryckande sång »Soldatgossen» för de nödlidande krigsveteranernas sak och agiterar den unga generationens fosterlandskärlek och försvarsvilja. Veteranen Kaukonen som lever i sina krigsminnen träder in i ett torp i Lappo för att värma sig. Han får genast god kontakt med den ivrige gossen Erik men möts med reservation av hans mor Brita. Hon välkomnar veteranen med öppna armar först när hon förstår att det är Kaukonen som har räddat henne femtio år tidigare. På symbolisk nivå står Brita för Finland som nu ska ta veteranerna i sin famn. Enligt Valfrid Vasenius hade något dylikt aldrig förut kunnat sägas i Finland: »Hyllandet av veteranerna var den första form, i hvilken fosterlandskänslan kunde framträda medveten om att hela folket däri var med.»¹⁵² Pentti Paavolainen har noterat att motivets aktualitet bidrog till att gränsen mellan fiktion och verklighet överskreds i pjäsen.¹⁵³

Prinsessan af Cypern (1860)

I *Prinsessan af Cypern* kopplar Topelius ihop antikens Grekland med Kalevalas fornfinnska värld. Pentti Paavolainen har konstaterat att pjäsen bygger på

dualismen mellan nord och syd, köld och värme.¹⁵⁴ Det dualistiska draget var typiskt för Topelius. Sagospelet som genre gav Topelius möjlighet att skapa en lekfull fantasivärld med en djärv blandning av oförenliga element. Detta har förvirrat en del kritiker som tolkat pjäsen ur ett nationalistiskt perspektiv och inte uppskattat de humoristiska och ofinska dragen och hybridiseringen av Kalevalas värld. Litteraturforskaren Viljo Tarkiainen (1918) betecknar till exempel Topelius pjäs som ett experiment där Lemminkäinens saga får en dekorativ och lyrisk handling medan den brokiga och barnsliga helheten inte harmonierar med Kalevalas anda.¹⁵⁵ Pentti Paavolainen har påpekat att lekfullheten sattes på undantag i de många seriösa tolkningarna av Kalevala på 1900-talet, och infördes i Finland först i en uppsättning på 1970-talet.¹⁵⁶ Senare forskare har uppskattat dispositionen av *Prinsessan af Cypern*: Tomi Mäkelä (2014) uppmärksammar pjäsens ofinska inslag och moderna koncept som han jämför med Hugo von Hofmannsthals libretto till Richard Strauss *Ariadne på Naxos* (1912).¹⁵⁷

Topelius har gjort Lemminkäinen till en Don Juan-liknande vikingahjälte som rövar bort prinsessan Chryseis från Afrodites tempel på Cypern. Hon förs till Finland, döps om till Kyllikki, blir förälskad i sin förövre, liksom Regina i *Regina von Emmeritz*. Starka känslor och modig handlingskraft påträffas också hos pjäsens två andra kvinnokarakterer, Kyllikkis hovdam Anemotis/Tuulikki, som organiserar återvändandet till cyprioternas läger, och Lemminkäinens mor Helka, som hämtar sin son från dödsriket Tuonela i sagospelets sentimentala avslutning.

Pacius utnyttjade folkmelodin och runosångernas 5/4-takt i Helkas »Kvarnsång» som blev banbrytande i den finska konstmusiken och ofta har framförts som separat nummer. Sagospelets musikaliska höjdpunkt är dock Tuulikkis romans »O barn av Hellas» som i pjäsen har en magisk kraft att väcka prinsessans fosterlandskärlek. Mäkelä bedömer melodin som Pacius bästa och betonar sångens kultiverade motståndskaraktär i det kejserliga Finland.¹⁵⁸ Sången blev genast populär. Topelius ändrade texten till »O barn af Finland» och intog den i läseboken *Boken om Vårt Land* (1875), där med titeln »Ditt land». Omarbetningen fick därigenom allmän spridning och blev en av de mest älskade patriotiska hymnerna i Finland.¹⁵⁹

Andra akten avslutas med en melodram, dvs. ett talparti med musik, där Lemminkäinen genom ordets makt förvandlar scenbilden inför publikens ögon: Lemminkäinens gamla pörte ersätts med ett nytt präktigt palats, vilket syftar på det nya teaterhuset: »Ett palats har du begärt, / Ett palats vill jag dig sjunga. / Nu gif akt, när orden ljunga! Ett palats är dig beskärtdt. [...] Här

skola vi skapa ett blomsterland / Med gyllne tegar på Suomis strand / Och spegla vårt älskande öga / I sjön, som förgylles af morgonens brand.»¹⁶⁰

Att den svenske kompositören Lars-Erik Larsson använde sagospelet som libretto för sin moderna opera *Prinsessan af Cypern*, uppförd på Kungliga Operan i Stockholm våren 1937, visar på Topelius dramatiska och lyriska talang. Tonsättaren uppger sig ha blivit inspirerad av textens musikalisk-dramatiska kvaliteter och de rika kontrasterna.¹⁶¹

Brita Skrifvars (1867)

Brita Skrifvars är Topelius mest koncentrerade teaterpjäs och följer den klassiska dramaturgin med rummets, tidens och handlingens enhet. Pjäsen äger rum i Brita Skrifvars vävstuga någonstans vid den österbottniska kusten på 1860-talet. Trots att Topelius skrev den i två akter uppfördes den alltid utan paus och uppfattades som enaktare.

Topelius inspirerades av huvudkaraktären i Friedrich Halms pjäs *Griselda*. Hon är en dygdig kvinna av folket som blir nästan sadistiskt prövad av sin miss-tänksamme make, riddaren Parsifal. Topelius Brita är däremot en olycklig hustru och omtänksam mor som har blivit övergiven av sin man. Pjäsernas upplösning liknar varandra: den kränkta hustrun förkastar mannen och rikedomen.¹⁶²

Pjäsen har en tacksam emigrantfigur, den försvunne maken Erik Scriwer, som när han oväntat återvänder talar en rotväliska av svenska och engelska. Den stora utvandringen från Österbotten till Nordamerika hade just börjat på 1860-talet, vilket gav stycket en aktuell samhällelig kontext.

Brita förkastar också en annan enträgen friare, den rike grannen Richardson som har dyrkat Brita hela sitt liv. I novellen som pjäsen bygger på skildrar Topelius honom som anskrämlig och hämndlysten, men i novellens omarbetade version i *Vinterqvällar* och i pjäsen framstår han som maskulin och god. Den försmädd friaren har rest runt i världen, deltagit i det amerikanska inbördeskriget på nordstaternas sida och krigat med boerna mot Sydafrikas ursprungsbefolkning. Nu är Richardson dödssjuk och försöker med ekonomiska argument tvinga Brita till äktenskap. När Brita avvisar honom efterlämnar han sin förmögenhet till Britas barn. Episoden med Richardsons sjukdom och arv, som i novellen utvecklas under en längre tidsperiod, sker blixtnabbt i den koncentrerade pjäsen.

Hangös öga. Äfventyr i tre berättelser (1867)

Underrubriken *Äfventyr* passar inte så väl eftersom pjäsen saknar dramatik i handlingen. Ett skepp havererar och ett överraskande möte sker på en avlägsen

fyrö, Russarö utanför Hangö, i början av 1800-talet. Det förflutnas hemligheter avslöjas så småningom. Två unga kvinnor, den fattiga Lilla Dying och den rika Lady Arabella, får veta att de är bortbytingar men båda beslutar att fortsätta sina gamla liv.

Pentti Paavolainen menar att fyrbåkens symbolik tilltalade Topelius: ljuset skyddar sjöfararen på samma sätt som Guds öga skyddar människan på livets hav. Paavolainen konstaterar att *Hangös öga* följer melodramats konventioner, med bland annat två unga kvinnor som är varandras motsatser. Här skönjs också ett identitetstema, hur blev jag den jag är, och Topelius program att frigöra kvinnan från förväntningarnas tvångströja.¹⁶³ Bortbytingsmotivet och motivet med den dygdiga och muntert agerande kvinnan Lilla Dying, med sina underbara ögon och sitt förkastande av rikedom, var inte nya för Topelius. I *Hangös öga* finns även en häxa, den estniska gumman Sammu, men hon är mera realistisk än häxorna i Topelius tidigare pjäser. Hon representerar en moderskärlek som har överskridit sina mentala gränser.

ISCENSÄTTNINGAR

Som konstaterats skrev Topelius sina pjäser för svenska teatersällskap och för en teaterpublik i både Sverige och Finland. Hans pjäser utgavs på Albert Bonniers förlag i Stockholm och spelades av flera ambulerande teatertrupper på 1860-, 1870- och 1880-talen. Dåtida svenska teatersällskap turnerade även i Norge och västra Finland.¹⁶⁴ Svenska skådespelare som hade bekantat sig med Topelius dramer i Finland tog dem till Sverige. Det var speciellt Pierre Deland, Johan Roos, Wilhelm Åhman, August Westermarck, Frans Ferdinand Novander, Conrad Landegren och C. O. Lindmark som reste runt i Sverige med Topelius skådespel, särskilt *Efter femtio år*, *Regina von Emmeritz* och *Veteranens jul*.¹⁶⁵

Två av Topelius pjäser fick sin urpremiär i Sverige: *Brita Skrifvars* under Wilhelm Åhmans regi i Göteborg 1867 och sagospelet *Sancta Maria* i Visby vid Sankt Nicolai kyrkoruin sommaren 1901 – dock utan tillstånd av Topelius arvingar.¹⁶⁶ Dessutom fick två dramatiska verk som hade uruppförts av amatörer i Helsingfors sina första professionella iscensättningar i Stockholm: *Kung Carls jagt* på Kungliga Operan 1856 och *Ett skärgårds-äventyr* av Johan Roos sällskap på Djurgårdsteatern 1863.¹⁶⁷

Det nära förhållandet mellan den svenska litteraturen i Finland och Sverige illustreras av att Hjalmar Selander, som ledde ett resande teatersällskap från 1890 till 1927, invigde flera teaterhus i Sverige med finländska skådespel, t.ex. Karlshamns teater (1896) och Landskronas teater (1901) med *Regina von*

Emmeritz.¹⁶⁸ Pjäsen iscensattes under följande sekel även på Svenska Teatern i Stockholm 1906 och Skansens Friluftsteater 1936.

Om man medräknar amatörföreställningar är *Ett skärgårds-äventyr* Topelius mest spelade skådespel. Lustspelet gavs på svenska och finska runtom i Finland från 1860-talet till 1930-talet och var speciellt populärt bland unga – det uppfördes i skolor och ungdomsföreningar, men också i Martha- och Lotta Svärd-föreningar. Pjäsen fungerade väl vid friluftsfester och var ganska lätt att genomföra: man behövde några rokokodräkter, uniformer och peruker. Dock borde man behärska höviska manér, men det var någonting man kunde lära sig just genom uppförandet.

Den fosterländska tablån *Veteranens jul* förblev populär även in på 1900-talet. I det självständiga Finland propagerade pjäsen försvarsvilja vid skyddskårs- och Lotta Svärd-fester. På Lotta-festen i Borgå 1929 lyfte diktaren Bertel Gripenberg fram kommunisthotet och hyllade Topelius verser: »Bryt inte sönder låset för din dörr! / Det kan behövas; det behövdes förr.»¹⁶⁹ Under vinterkriget 1939–1940 uppfördes *Veteranens jul* av både Åbo Svenska Teater och Svenska Teatern i Helsingfors och spelades under turnéer på militärförläggningar och för evakuerade. Nu betonades folkets offervillighet, dess »sköna konst att kunna dö».

Topelius mest uppskattade skådespel har dock varit *Regina von Emmeritz*. Skaldens 100-årsjubileum i januari 1918 överskuggades av de oroligheter som ledde till Finlands inbördeskrig. Alla stora teatrar i Finland firade Topelius med *Regina von Emmeritz*, som nu fick en speciell laddning som ett patriotiskt nummer. På Tammerfors Teater sporrade man den fosterländska stämningen med röda lejonflaggan – den dåtida finska flaggan – som Bertel svingade i slutscenen. Föreställningen avstannade för stående ovationer.¹⁷⁰

Svenska Teatern, som hade blivit ockuperad och fördärvad av röda trupper, öppnade den 3 maj 1918 med *Regina von Emmeritz* som fick intensivt bifall och uppfördes flera gånger för jägarsoldater.¹⁷¹ Då var det många som trodde att Finland skulle bli monarki och höstens lantdag valde den tyske prinsen Fredrik Karl till Finlands kung. Planerna gick om intet när tyska kejsardömet förlorade världskriget. Tydligt låg pjäsens succé efter det smärtsamma inbördeskriget också däri att det – liksom Topelius som kulturell profil – erbjöd publiken en gemensam patriotisk referenspunkt från den odelade finskhetens forntid.

Regina von Emmeritz kulturella betydelse befestes med Oskar Merikantos operaversion (1920). Den uppfördes som friluftspjäsa vid det första Kastelholmsspelet på Åland 1928 i regi av Åke Claesson. På 1930-talet uppfattades *Regina von Emmeritz* som ett upplyftande historiskt drama som trots sitt för-

Regina von Emmeritz i en uppsättning på Suomalainen Kansallisteatteri (Nationalteatern) i början av 1910-talet. Rollen som Regina spelades av Päivi Horsma och i rollen som kung Gustav II Adolf sågs Axel Ahlberg. Foto: Martikainen & Kni. Museiverket.

legade alexandrinmått hade bevarat sin charm.¹⁷² Det konservativa årtiondets högerfanatism hos präster och ungdom gav pjäsen aktualitet. Nu fick *Regina von Emmeritz* nya tolkningar på landets moderna vridscener, bland annat 1936–1937 på både Svenska Teatern och Tammerfors Teater. Kritiken ansåg att slagsmålen på scenen var klumpiga: publiken hade redan sett världskriget och det pågående Spaniens inbördeskrig på film.¹⁷³

Regina von Emmeritz var nästan glömd när den återupptogs i 1970-talets Finland. Den här gången var det vänsterfanatismen bland de unga som aktualiserade Reginas saga. Nu undvek man Topelius versmått och den romantiska dramaturgin och dramatiserade pjäsen på nytt utgående från *Fältskärens berättelser*. Pekka Lounelas hörspel gavs 1974 och fick en masspublik via radion. En hyllad bearbetning av Ritva och Kalle Holmberg gavs på Åbo Stadsteater 1975.

Flera av Topelius pjäser har även filmats. En av de tidigaste spelfilmerna i Sverige är *Regina von Emmeritz och Konung Gustaf II Adolf* (1910) som regisserades av Gustaf »Muck» Linden. Hieronymus tolkades av Carl Browallius, f.d. skådespelare på Svenska Teatern i Helsingfors. I annonser och programblad angavs missvisande både Topelius och August Blanche som författare.¹⁷⁴

I Finland regisserade Karl Fager spänningsfilmen *Gamle baron på Rautakylä* (1923) som gav Adolf Lindfors möjlighet att föreviga sin prestation som Drakenhjelm och Ida Brander som fru Hjelm. Som kung Gustav III uppträdde en känd Bellmansångare, konstnären Bruno Aspelin.

Idén om att den finska konsten föddes med uppförandet av *Kung Carls jagt* 1852 förstärktes och utgjorde handlingen i den historiska filmen *Ballaadi* (*Ballad*, 1944), som regisserades av Toivo Särkkä. Erik Dahlbergs manus kritiserades för den ohövliga bilden av Topelius.¹⁷⁵ I skaldens roll sågs Arvi Tuomi, som också gestaltade Topelius i en film om författaren Aleksis Kivi, *Jag lever* (1946).

Kung Carls jagt hade även kanoniserats av fennomaner i början av 1900-talet när man upplevde en operavurm i Finland. Premiären på Finska Landsortsteatern i Viborg våren 1905 blev en överraskande succé med 23 föreställningar i Viborg, Åbo och Uleåborg. Översättaren och regissören Jalmari Finne satte upp operan igen på Finska Teatern i Helsingfors vid Pacius 100-årsfest 1909.¹⁷⁶ Den finska versionen regisserades av Aino Ackté vid operafestspelen i Nyslott sommaren 1914.

För Finska Operan, som inledde sin verksamhet 1911, hade *Kung Carls jagt* en speciell betydelse som den första inhemska operan, men den uppfördes mycket sällan – kanske på grund av verkets skandinaviska etos. 1928 års produktion fick dock ett mycket positivt mottagande.¹⁷⁷ Efter andra världskriget såg man *Kung Carls jagt* som en övningsopera som kunde spelas av studenter och skolelever. Som friluftsopera uppfördes verket sommaren 1961 i Juupajoki museimiljö som ett samarbete mellan Orivesi folkhögskola och nationaloperan. I kungens roll såg man en av musikkursens elever, den blivande teaterkompositören Kaj Chydenius.¹⁷⁸

Dirigenten Ulf Söderblom bidrog till att Pacius musik fick en renässans på 1990-talet. Nationaloperans prisade inspelning av *Kung Carls jagt* (1991) valdes av Rundradion till årets skiva. Operan i Marcus Groths regi fick sin premiär på Nationaloperan i januari 2007 och blev en succé med femton föreställningar och över 15 000 åskådare. Även *Prinsessan af Cypern* upptogs på nytt när Söderblom och författaren Lars Huldén omarbetade sagospelet till en konsertversion. Den fick sitt uruppförande på den finlandssvenska sångfesten i Esbo i juni 2001 med Tapiola Sinfonietta, och uppfördes också under Helsingfors Festspel 2002 och på Svenska Teatern som morsdagsföreställning 2008.¹⁷⁹

TIDIGARE FORSKNING

Finlands teaterhistoria på 1800-talet har undersökts av flera forskare (för verkstitlar, se litteraturförteckningen s. 559). Sammanställningar om teaterföreställningar gjordes redan på 1800-talet av Mathias Weckström (1864), disponent för det gamla teaterhuset i Helsingfors, och Gustaf Cygnæus (1889), ordförande för Konstföreningen i Åbo. De kringresande teatersällskapens föreställningar och repertoarer i Finland har kartlagts i flera volymer av teaterhistorikerna Ester-Margaret von Frenckell (diss. 1943) och Sven Hirn (diss. 1970). 1800-talets teaterdiskussion har behandlats i separata volymer av Topelius-forskaren Valfrid Vasenius (1916) och Yrjö Hirn (1949). Den svenskspråkiga teaterns historia i Finland har även skildrats av Ingrid Qvarnström (1946–1947).

Bilden av 1800-talets teaterhistoria har fördjupats genom lokal- och institutshistoriska studier samt genom de nordiska forskningsprojekt som leddes av Claes Rosenqvist (1998, 2008) under medverkan av Pirkko Koski samt Asko Rossi och Linnea Stara, som har studerat den finlandssvenska teaterns födelse (2010, 2013). Finska Teaterns historia har behandlats uttömmande av Eliel Aspelin-Haapkylä (1906–1910) och Pentti Paavolainen (2014–2018). Svenska Inhemiska Teaterns historia har skrivits av Erland Colliander (1920) och Folkteatern har behandlats av Birgitta Karlsson (1998). Nyare översikter av Finlands teaterhistoria har författats bl.a. av Pentti Paavolainen (2005) och Mikko-Olavi Seppälä (2010).

Forskningen kring Topelius verk florerade i början av 1900-talet efter författarens bortgång. Litteraturvetaren Valfrid Vasenius och författarens barnbarn Paul Nyberg uppmärksammar Topelius dramatiska verk i sina biografier. Speciellt Vasenius (1927) gör omfattande analyser av Topelius dramatik. Senare har Matti Klinge (1998) studerat idéhistoriska dimensioner i Topelius dramer. Skräckromantiska inslag i Topelius prosa och dramatik har analyserats i flera verk av Maija Lehtonen (2002) och Jukka Sarjala (2007). Topelius libretton har behandlats av Matti Vainio (2009) och Tomi Mäkelä (2009). Topelius jubileumsår 2018 uppmärksammades bl.a. med en essäsamlings där Topelius dramatik presenteras ingående av Pentti Paavolainen (2019).

NOTER

- 1 Dag Nordmark, »Teater utanför Stockholm» 2007, s. 220–223. Se även Topelius exposé över teaterns historia i Finland i artikeln »Nya Theatern i Helsingfors», *Helsingfors Tidningar* 29/11 1860.
- 2 Ester-Margaret von Frenckell, *ABC för teaterpubliken* 1972, s. 25–43; Sven Hirn, *Alati kiertueella. Teatterimme varhaisvaiheita vuoteen 1870* 1998, s. 45–111.
- 3 Tex. *Dagböcker* 13/7 och 18/7 1836, ZTS XXI. Om Topelius teaterintresse under studietiden, se Eliel Kilpelä, »Kulturliv och stadsliv, privata och offentliga nöjen» i inledningen till *Dagböcker*, ZTS XXI, s. XXII.
- 4 Sven Hirn, »Johann Arnold Schultz: Theaterdirektor, 1795 bis 1836» 1997, s. 155–166; von Frenckell, *Sju magra år med Thalia* 1952; Sven Hirn, *Alati kiertueella* 1998, s. 87 f.
- 5 von Frenckell, *ABC för teaterpubliken* 1972, s. 34 f. och 49–54; Sven Hirn, *Alati kiertueella* 1998, s. 175–180.
- 6 von Frenckell, *Sju magra år med Thalia* 1952, s. IX.
- 7 Erika Fischer-Lichte, *Kurze Geschichte des deutschen Theaters* 1999, s. 87.
- 8 Åsa Ringbom, *Societetshusen i storfurstendömet i Finland* 1988.
- 9 Fischer-Lichte, *Kurze Geschichte des deutschen Theaters* 1999, s. 107 ff. och 112.
- 10 [Mathias Weckström], *Anteckningar rörande teatern i Finland* 1864, s. 37.
- 11 August Lindberg, *De första teaterminnena* 1916, s. 235 och 238 f.; Per Anders Fogelström, *Komikern* 1990, s. 115; Yrjö Hirn, *Teatrar och teaterstrider i 1800-talets Finland* 1949, s. 178 ff.; Sven Hirn, *Alati kiertueella* 1998, s. 136, 180, 192, 201, 231 och 242 f.
- 12 Lindberg, *De första teaterminnena* 1916, s. 238 f.
- 13 Anthony D. Smith, *The Nation Made Real* 2013, s. 177 ff.
- 14 I artikelserien »Nordiska taflor. (Till en målare.)» ger också Topelius förslag till nationella motiv, t.ex. scener ur Kalevala, *Helsingfors Tidningar* 2, 6 och 9/10 1858.
- 15 Det är betecknande att när Topelius 1854 sökte en lärartjänst utanför huvudstaden, var det Cygnæus som bidrog till att Topelius fick en professur vid Kejsarliga Alexanders-universitetet i Helsingfors. Paul Nyberg, *Zachris Topelius* 1949, s. 263 f.
- 16 [Topelius], »Från Helsingfors», *Helsingfors Tidningar* 29/4 1843.
- 17 A. M. [Agathon Meurman], »Om Inrättandet af en Finsk Theater», *Helsingfors Tidningar* 9/3 1844.
- 18 [Topelius], »Theaterns Framtid i Finland», *Helsingfors Tidningar* 13/11 1847 och 20/11 1847.
- 19 Mary Luckhurst, *Dramaturgy* 2006, s. 24–29 och 45; Mikko-Olavi Seppälä, »Dramaturgit ja näytelmäkirjailijat» 2010, s. 61 ff.
- 20 [Topelius], »Theaterns framtid i Finland», *Helsingfors Tidningar* 13/11 1847 och 20/11 1847; Valfrid Vasenius, *Topelius om teatern i Finland 1842–1860* 1916, s. 48.
- 21 [Topelius], »Från Helsingfors. 1. Major Leopold i Bender», *Helsingfors Tidningar* 3/2 1849.
- 22 Agis [A. G. Ingelius], »Hindren för en inhemsk theaterrepertoire», *Helsingfors Tidningar* 18/1 1851.
- 23 [Topelius], »Hindren för en inhemsk theaterrepertoire. II», *Helsingfors Tidningar* 25/1 1851.
- 24 [Topelius], »Revy af Theatern», *Helsingfors Tidningar* 10/5 1851.
- 25 Gerhard Kurz, *Das Wahre, Schöne, Gute* 2015, s. 79.
- 26 Devisen återgavs på invigningsprogrammets affisch. Sven Hirn, *Alati kiertueella* 1998, s. 249 f.

- 27 Charles Affron, *A Stage for Poets* 1971, s. 6–10, 21 ff. och 228.
- 28 von Frenckell, *ABC för teaterpubliken* 1972, s. 49 och 56–59; Elina Pietilä, *Sivistävä huvi* 2003, s. 42 och 54; Yrjö Hirn, *Teatrar och teaterstrider i 1800-talets Finland* 1949, s. 99; Sven Hirn, *Alati kiertueella* 1998, s. 179, 183 och 187 f.
- 29 Topelius samtliga dramatiska verk publicerades på finska 1930 och på nytt 1949. Även *Ett skärgårds-äventyr* behöll sin popularitet hos amatörsällskap fram till 1940-talet.
- 30 Maija Lehtonen, *Aaveita ja enkeleitä, lapsia ja sankareita* 2002, s. 332 ff.; se Pia Forssell's inledning till *Vinterqvällar*, ZTS VIII.
- 31 John McCormick, *Popular Theates of Nineteenth-Century France* 1993, s. 208.
- 32 Jyrki Nummi, »Huviksi ja hyödyksi» 2020, s. 213; Lehtonen, *Aaveita ja enkeleitä, lapsia ja sankareita* 2002, s. 189; Jukka Sarjala, *Salonkien aaveet* 2007, s. 116.
- 33 Se kommentar till *Kung Carls jagt*, s. 499.
- 34 Den yngste sonen Valfrid hann inte vara med, men ägnade livet åt Topeliusstudier.
- 35 [Weckström], *Anteckningar rörande teatern i Finland* 1864, s. 48 ff.
- 36 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 129 f.
- 37 [Weckström], *Anteckningar rörande teatern i Finland* 1864, s. 48 ff.
- 38 Se kommentar s. 499 och Topelius minnestal, »Z. Topelius om Fredrik Pacius», *Nya Pressen* 6/2 1891.
- 39 *Kung Carls jagt* ingår i *Samlade Skrifter 5 (Dramatiska dikter 1 1903)*. Nothäften med texter till sångpartierna utkom i flera reprinter under 1800-talet.
- 40 Se kommentaren till *Sancta Maria*, s. 534 f.
- 41 [Topelius], »Historiska noter», *Helsingfors Tidningar* 16/4 1853.
- 42 Vasenius, *Topelius om teatern i Finland 1842–1860* 1916, s. 113 f.; Sven Hirn, *Alati kiertueella* 1998, s. 194–211.
- 43 Yrjö Hirn, *Teatrar och teaterstrider i 1800-talets Finland* 1949, s. 24 f.
- 44 Sven Hirn, *Alati kiertueella* 1998, s. 207 f.; S. G. Elmgrens dagbok 17/4 1853, S. G. Elmgrenin muistiinpanot 1939, s. 53 f.
- 45 Fredrik Cygnæus, »Ännu en gång om teaterns framtid i Helsingfors (1859)» 1889, s. 68.
- 46 Dag Nordmark, »Växande opposition mot monopolet» 2007, s. 136 f.
- 47 Cygnæus, »Ännu en gång om teaterns framtid i Helsingfors (1859)» 1889, s. 68 f.; [Weckström], *Anteckningar rörande teatern i Finland* 1864, s. 16 f.; Yrjö Hirn, *Teatrar och teaterstrider i 1800-talets Finland* 1949, s. 221 f.
- 48 Sven Hirn, *Alati kiertueella* 1998, s. 215–221; Johan Roos, *Gömdt är icke glömdt!* 1871, s. 142–157; [Topelius], »Landsortsteatern och hr Roos», *Helsingfors Tidningar* 9/11 1853; Seppälä, »Kotimaisesta teatterista kansallisteatteriin» 2010, s. 24.
- 49 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 135 f. Se kommentar till *Titians första kärlek* s. 517.
- 50 Genrebemärkingar i *Dagens Nyheter* 11/4 1878, *Stockholms Dagblad* 10/4 1878, *Fäderneslandet* 19/4 1884 och *Aftonbladet* 21/12 1861.
- 51 Kristina Ranki, »Var Topelius frankofil?» 2005, s. 71 ff.
- 52 [Topelius], »Söderom Östersjön. 44. Scener från scenen», *Helsingfors Tidningar* 7/10 1857.
- 53 [Topelius], »Söderom Östersjön. 43. Teatern sådan den bör vara», *Helsingfors Tidningar* 3/10 1857; Lehtonen, *Aaveita ja enkeleitä, lapsia ja sankareita* 2002, s. 86 f.
- 54 Topelius–Johan Ludvig Heiberg 22/4 1855, *Konstnärsbrev* II 1960, s. 52; Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 178 f.
- 55 Nyberg, *Från Kuddnäs till Björkudden* 1938, s. 109.

- 56 Kristiina Kalleinen, »Berg, Fredrik Wilhelm Rembert» 2003; Kalleinen, »Menschikoff, Alexander» 2005.
- 57 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 130 f.; Vasenius, *Zacharias Topelius III*, s. 8 f.
- 58 Matti Klinge, *Kansalaismielen synty* 1967, s. 88–93 och *Pääkaupunki* 2012, s. 455.
- 59 Rollförteckning i Topelius anteckningsbok *Hesperider* samt [Weckström], *Anteckningar rörande teatern i Finland* 1864, s. 62 f. och Topelius *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 185.
- 60 Yrjö Hirn, *Teatrar och teaterstrider i 1800-talets Finland* 1949, s. 148–217; [Topelius], »Om theatern hos ett 'ungt folk'», *Helsingfors Tidningar* 14/11 1857. Ironiskt nog var Agathon Meurman den första som föreslog en finländsk teater 1844.
- 61 [Topelius], »Söderom Östersjön. 45. Slutord om theatern», *Helsingfors Tidningar* 10/10 1857.
- 62 Sven Hirn, *Alati kiertueella* 1998, s. 227 f.
- 63 [Topelius], »Revy af Theatern», *Helsingfors Tidningar* 8/4 1857.
- 64 Vasenius, *Topelius om teatern i Finland 1842–1860* 1916, s. 174 f.
- 65 [Topelius], »Söderom Östersjön. 45. Slutord om theatern», *Helsingfors Tidningar* 10/10 1857.
- 66 [Topelius], »Theater», *Helsingfors Tidningar* 1/11 1856; Vasenius, *Topelius om teatern i Finland 1842–1860* 1916, s. 175 f.
- 67 [Topelius], »Söderom Östersjön. 36. Folkfesterna den 15 Juni 1856», *Helsingfors Tidningar* 6/5 1857.
- 68 Se kommentar till *Veteranens jul* s. 522 f.
- 69 Om *Prinsessan af Cypern*, se kommentar s. 524 f.
- 70 Se not 14.
- 71 Elmgrens dagbok 14/6 1860, S. G. Elmgrenin muistiinpanot 1939, s. 377 f.
- 72 Se kapitel 4 i *Boken om Vårt Land* (ZTS XVII).
- 73 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 187 f.
- 74 Om utgivningen av *Dramatiska verk* (1861), se s. 515.
- 75 Albert Bonnier–Topelius 20/8 1861; Topelius–Bonnier 20/10 1861, *Brev. Zacharias Topelius korrespondens med förlag och översättare*, ZTS XX:1.
- 76 [Topelius], »Nya Theatern i Helsingfors», *Helsingfors Tidningar* 29/11 1860–27/12 1860.
- 77 Se t.ex. [Topelius], »Theatern skall bilda och icke förvilda», *Helsingfors Tidningar* 7/2 1860.
- 78 Teaterdirektören Pierre Deland betalade Topelius 250 rubel för *Efter femtio år* och Edvard Stjernström 300 rubel för *Regina von Emmeritz*. Vasenius, *Zacharias Topelius III*, 12 f. Topelius motiv att dramatisera *Brita Skrifvars* (1867) var också ekonomiskt, se kommentar s. 531.
- 79 Om *Regina von Emmeritz*, se t.ex. Topelius–J. L. Heiberg 22/4 1855, *Konstnärsväp II* 1960, s. 51 f.; Om *Prinsessan af Cypern*, se Eliel Aspelin-Haapkylä, *Suomalaisen teaterin historia IV* 1910, s. 81.
- 80 Topelius beställde även en målning av Regina »sådan hon borde vara» av R. W. Ekman. Topelius–J. L. Runeberg 14/3 1855, *Konstnärsväp I* 1956, s. 39 f.; Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 135 och 206 f.
- 81 Topelius–J. L. Heiberg 22/4 1855, *Konstnärsväp II* 1960, s. 51 f.
- 82 [Topelius], »Söderom Östersjön. 42. Theaterns fränsida», *Helsingfors Tidningar* 23/9 1857.

- 83 [Topelius], »Söderom Östersjön. 45. Slutord om theatern», *Helsingfors Tidningar* 10/10 1857.
- 84 [Topelius], »Theatern skall bilda och icke förvilda», *Helsingfors Tidningar* 7/2 1860.
- 85 Topelius ger både ris och ros i sin recension av *Orpheus i underjorden*, »Theater», *Helsingfors Tidningar* 15/12 1860.
- 86 [Weckström], *Anteckningar rörande teatern i Finland* 1864, s. 69; [Topelius], *Konstnärsvärd* I 1956, s. 170 f.; Elmgren, S. G. *Elmgrenin muistiinpanot* 1939, s. 418 f.; Sven Hirn, *Alati kiertueella* 1998, s. 251 f.
- 87 [Topelius], »Theater», *Helsingfors Tidningar* 2/3 1861; F. C. [Cygnæus], »En annan sida af 'demonstrationen'», *Helsingfors Tidningar* 5/3 1861 med kommentar av Topelius (sign. Red.).
- 88 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 189 f.; Christoffer Sundman, »Teaterhus och lantbruk», *Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja* 2015, s. 244–247.
- 89 Officiellt var skådespelaren Isidor Högfeldt »styresman» för scenen 1861–1863. Sven Hirn, *Alati kiertueella* 1998, s. 253 och 259 ff.
- 90 Topelius–J. L. Runeberg 13/12 1862, *Konstnärsvärd* I 1956, s. 67 f.
- 91 Topelius–J. L. Runeberg 19/12 1862, *Konstnärsvärd* I 1956, s. 69 f.
- 92 Topelius–J. L. Runeberg 19/12 1862, *Konstnärsvärd* I 1956, s. 71 f.
- 93 Topelius–J. L. Runeberg 19/12 1862, *Konstnärsvärd* I 1956, s. 70 f.
- 94 Fredrik Cygnæus–Topelius 28/2 1868, *Konstnärsvärd* I 1956, s. 181 f. T.ex. Jacques Offenbachs operett *Sköna Helena* blev en stor succé på Arkadiateatern. Se även Emelie Degerholm, *Vid Svenska scenen i Helsingfors* I 1900, s. 8; [Weckström], *Anteckningar rörande teatern i Finland* 1864, s. 69 f.; Klinge, *Pääkaupunki* 2012, s. 441 f.; S. G. Elmgrens dagbok 5/10 1861, S. G. *Elmgrenin muistiinpanot* 1939, s. 429 f.
- 95 S. G. Elmgrens dagbok 18/5 1863, S. G. *Elmgrenin muistiinpanot* 1939, s. 492 f.
- 96 S. G. Elmgrens dagbok 8/5 och 18/5 1863, S. G. *Elmgrenin muistiinpanot* 1939, s. 491 f.; [Weckström], *Anteckningar rörande teatern i Finland* 1864, s. 66–72.
- 97 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 189 f. Exempel ger Topelius i artikeln »Theatern skall bilda och icke förvilda», *Helsingfors Tidningar* 7/2 1860.
- 98 Topelius–Karl Robert Malmström 29/11 1867, *Konstnärsvärd* II 1960, 291 f.
- 99 Topelius–Karl Robert Malmström 29/11 1867, *Konstnärsvärd* II 1960, 291 f.
- 100 Topelius brevkoncept till Johanna Louise Heiberg i december 1877, *Konstnärsvärd* II 1960, 55 f.
- 101 Monumentet uppfördes 1932. Liisa Lindgren, *Monumentum* 2000, s. 47–74.
- 102 Fredrik Berndtson, *Dramatiska studier och kritiker* 1879, s. xii.
- 103 Se f.ö. kommentaren till *Brita Skrifvars*, s. 531 f.
- 104 Topelius–Fredrik Cygnæus 26/3 1868, *Konstnärsvärd* I 1956, s. 185 f.; Augusta Krook, *Mitt Helsingfors* 1950, s. 244–247; Degerholm, *Vid Svenska scenen i Helsingfors* I 1900, s. 18–23; Yrjö Hirn, *Teatrar och teaterstrider i 1800-talets Finland* 1949, s. 426–430.
- 105 Degerholm, *Vid Svenska scenen i Helsingfors* I 1900, s. 10 och 53 f.; Eliel Aspelin-Haapkylä, *Suomalaisen teatterin historia* I 1906, s. 16 ff.
- 106 Yrjö Hirn, *Teatrar och teaterstrider i 1800-talets Finland* 1949, s. 268–272 och 279 f.
- 107 Först på 1880-talet under Oscar Malmgrens direktion fick finländska skådespelare bättre möjligheter att framträda på Nya Theatern. Degerholm, *Vid Svenska scenen i Helsingfors* I 1900, s. 30 f.; Sven Hirn, *Alati kiertueella* 1998, s. 288.
- 108 Yrjö Hirn, *Teatrar och teaterstrider i 1800-talets Finland* 1949, s. 415, 421 och 426–430.
- 109 Erland Colliander, *Svenska inhemska teatern 1894–1919* 1920; Ingrid Qvarnström, *Svensk teater i Finland I–II* 1946–1947; Pirkko Koski, »Four Languages – Four Atti-

- tudes Toward Nationalism and the Theatre? Helsinki at the Turn of the Century» 1998; Linnea Stara, »Esikuvia ja kopioita. Suomenruotsalaisen kulttuuri-identiteetin rakentuminen näyttämöllä» 2010, s. 126 f.; Stara, *Ett sekel med Svenska Teaterföreningen i Finland 1913–2013* 2013; Jennica Thylin-Klaus, »Teatern och språkvården före 1920» 2019, s. 107–120; Max Engman, *Språkfrågan* 2016, s. 251–256.
- 110 *Helsingfors Dagblad* 22/10 1872; Eliel Aspelin-Haapkylä, *Suomalaisen teatterin historia II* 1907, s. 10.
- 111 Topelius–Karl Bergbom 22/12 1873, Aspelin-Haapkylä, *Suomalaisen teatterin historia I–IV* 1907, s. 155 f.
- 112 Pentti Paavolainen, *Arkadian arki* 2016, s. 411, *Kriisit ja kaipuu* 2018, s. 302 och »Genre, samhälle, metateater» 2019, s. 187.
- 113 Marianne Lüchou, *Svenska Teatern i Helsingfors* 1977; Emelie Degerholm, *Vid Svenska scenen i Helsingfors II* 1903; se även nekrolog över Albert Åhman, »Dödsfall», *Nya Pressen* 28/7 1883.
- 114 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 133 f.
- 115 Lüchou, *Svenska Teatern i Helsingfors* 1977; Degerholm, *Vid Svenska scenen i Helsingfors II* 1903, s. 132.
- 116 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 133 ff. Se kommentar till verket, s. 507.
- 117 Rafael Hertzberg, »Teater», *Finsk Tidskrift* 1888:2.
- 118 Gustaf Fredrikson, *Teaterminnen* 1918, s. 121 f.; Lindberg, *De första teaterminnena* 1916, s. 438–440 f.
- 119 Aspelin-Haapkylä, *Suomalaisen teatterin historia IV* 1910, s. 81; Kaarle Halme, *Arkadia* 1928, s. 89 ff.; Paavolainen, *Kriisit ja kaipuu* 2018, s. 401–407 f.
- 120 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 125 f.
- 121 Teatern grundades av Finska Teaterns skådespelare August och Aurora Aspegren som hade varit verksamma i August Westermarks trupp. Kaarlo Silander, *Suomalaiset maaseututeatterit* 1900, s. 27.
- 122 Rick Altman, *Elokuva ja genre* 2002, s. 14–23; Marvin Carlson, »Audiences and the Reading of Performance» 1989, s. 87–90; Jacky Bratton, *New Readings in Theatre History* 2003, s. 58 f.
- 123 McCormick, *Popular Theatres of Nineteenth-Century France* 1993, s. 18–21, 25 f. och 210 f.
- 124 von Frenckell, *ABC för teaterpubliken* 1972, s. 49–54 f.
- 125 McCormick, *Popular Theatres of Nineteenth-Century France* 1993, s. 157, 181 f. och 187 f.
- 126 Douglas Cardwell, »The Well-Made Play of Eugène Scribe», *The French Review* 56 1983:6, s. 876–884; Göran Gademan, »Borgerlig salongsdramatik» 2007, s. 144–150.
- 127 Paavolainen, »Genre, samhälle, metateater» 2019, s. 184, 190, 194, 200 och 216 f.
- 128 Vasenius, *Zacharias Topelius V*, s. 457 f.
- 129 [Topelius], »Teatern skall bilda och icke förvilla», *Helsingfors Tidningar* 7/2 1860.
- 130 Benedict Anderson, *Imagined Communities* 1983; Smith, *The Nation Made Real* 2013.
- 131 [Topelius], »Konstfrågor. I. Något som läsaren kan hoppa öfver, om han så vill», *Helsingfors Tidningar* 1/3 1860.
- 132 Affron, *A Stage for Poets* 1971, s. 17 f.
- 133 Arvid Hultin, »Fältskärns Regina i dramatisk omklädnad» 1918, s. 190; Topelius, »Not», *Dramatiska dikter af Zacharias Topelius* 1881, återges i kommentaren, s. 511 f.
- 134 [Topelius], »Theater. Skådespelet ’Efter femtio år’», *Helsingfors Tidningar* 22/3 1851.
- 135 Samma libretto användes senare av Giuseppe Verdi i *Maskeradbalen* 1859.

- 136 Marie-Christine Skuncke, »Gustaviansk teater» 2007, s. 213; F.A. Dahlgren, *Anteckningar om Stockholms theatrar* 1866, s. 261.
- 137 Paavolainen, »Genre, samhälle, metateater» 2019, s. 197 f.; Matti Vainio, *Pacius* 2009, s. 259.
- 138 Tomi Mäkelä, *Friedrich Pacius* 2014, s. 229–233.
- 139 Topelius–Fredrik Pacius 12/4 1857, *Konstnärsväp* I 1956, s. 214 f.
- 140 Vainio, *Pacius* 2009, s. 269 f. och 292 f.; Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 131 f.; Vasenius, *Zacharias Topelius IV*, s. 139 f. Se s. 547, not 89.
- 141 Vainio, *Pacius* 2009, s. 257–260 och 271 f.
- 142 [Topelius], »Historiska noter till skådespelet 'Regina von Emmeritz'», *Helsingfors Tidningar* 16/4 1853.
- 143 Vasenius, *Zacharias Topelius V*, s. 363–367.
- 144 Paavolainen, »Genre, samhälle, metateater» 2019, s. 200.
- 145 [Topelius], »Historiska noter till skådespelet 'Regina von Emmeritz'», *Helsingfors Tidningar* 16/4 1853.
- 146 Vilho Suomi, »Rajankäyntiä historiallisesta romaanista» 1967, s. 129.
- 147 Klinge, *Idylli ja uhka* 1998, s. 305–309.
- 148 Hultin, »Fältskärens Regina i dramatisk omklädnad» 1918, s. 183–189.
- 149 Vasenius, *Zacharias Topelius V*, s. 336.
- 150 Vasenius, *Zacharias Topelius IV*, s. 250 f.
- 151 Aino Ackté, *Taiteeni taipaleelta* 1935, s. 162 f.; *Nya Pressen* 19/7 1909. Som kuriositet kan nämnas att två skådespelare som deltog i pjäsens uruppförande (Leo Mechelin och Woldemar von Daehn) har hedrats med memorialnamn i Helsingfors.
- 152 Vasenius, *Zacharias Topelius IV*, s. 106.
- 153 Paavolainen, »Genre, samhälle, metateater» 2019, s. 189.
- 154 Paavolainen, »Genre, samhälle, metateater» 2019, s. 203.
- 155 Viljo Tarkiainen, »Topeliuksen suhde suomalaisen kansanrunouteen» 1918, s. 22 f.
- 156 Paavolainen, »Genre, samhälle, metateater» 2019, s. 203.
- 157 Mäkelä, *Friedrich Pacius* 2014, s. 224 f.
- 158 Mäkelä, *Friedrich Pacius* 2014, s. 224 och 227.
- 159 Vainio, *Pacius* 2009, s. 344 f.
- 160 Topelius, »Not», *Dramatiska dikter af Zacharias Topelius* 1881, s. 379 ff. – I pjäsens andra melodram, »Besvärjelsen» i sista akten, manar Lemminkäinens vapenbroder Tiera fram luftens, vattnets och eldens andar. Den sjuåriga Augusta Krook, senare föreståndare för Vasa Fruntimmersskola, såg föreställningen och erinrade sig senare hur Emma Nyberg – syster till Topelius svärson B. A. Nyberg – som spelade eldens ande kom av sig när hon skulle försvinna genom luckan i golvet. I stället för »Nu jag fladdrar i flammor bort» sade hon: »Nu jag flammar i fladdror bort», vilket orsakade munterhet i salongen »då hon var omfladdrad av yviga röda volanger». Scenen där modern uppväcker Lemminkäinen från döden gjorde ett outplånligt intryck: »Den förtrollning som då grep mig vid tanken på den högsta jordiska kärleken, moderns kärlek, kom tillbaka, när jag många, långa år därefter såg Gallén-Kallelas tavlade Lemminkäinens moder.» (Krook, *Mitt Helsingfors* 1950, s. 79 f.)
- 161 »Ooppera Kypron prinsessa», *Helsingin Sanomat* 30/4 1937; »Lars-Erik Larssonin Kypron prinsessa», *Helsingin Sanomat* 1/5 1937.
- 162 Vasenius, *Zacharias Topelius V*, s. 351–354.
- 163 Paavolainen, »Genre, samhälle, metateater» 2019, s. 193 f.
- 164 Claes Rosenqvist (red.), *Teater i Mittnorden under 1800-talets senare del* 1998.

- 165 Närmare uppgifter om vilka teatrar och teatersällskap som uppförde skådespelen ges i kommentarerna till de enskilda verken.
- 166 »De kulturhistoriska spelen i Visby», *Dagligt Allehanda* 22/6 1901; »'Kulturhistoriska' spel med efterspel», *Hufvudstadsbladet* 27/4 1902; Zacharias Topelius, »Sancta Maria», *Suomalainen näyttämö* 1897.
- 167 *Nya Dagligt Allehanda* 15/6 1863 och databasen Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se>.
- 168 Karlstads teater (1893) och Varbergs teater (1895) invigdes med Gustaf von Numers komedi *Bortom Kuopio*. Rosenqvist, »Landsortsteater mot seklets slut» 2007, s. 292; Selander uppträdde i västra Finland med W. Engelbrechts teatertrupp 1886 och med eget sällskap 1890 och 1899. Gustaf Cygnæus, *Åbo teater 1839–1889* 1889, s. 103; Gustaf Cygnæus, *Åbo teater 1889–1993* 1894, s. 5; Marja-Liisa Lampinen, *Teatteri Porissa* 1976, s. 107; »Åbo teater», *Åbo Tidning* 29/1 1890.
- 169 Bertel Gripenberg, »Tankar under en Lottafest», *Borgåbladet* 17/12 1929.
- 170 Jalmari Lahdensuo, »Leijonalippu», *Näyttämö* 1924:5.
- 171 »Det röda inslaget i Svenska Teaterns historia», *Hufvudstadsbladet* 3/5 1918; Ernst Ahlbom, *En skådespelares minnen* 1931, s. 75–80; Nanny Westerlund, *Nanny Westerlund berättar* 1988, s. 63.
- 172 E. J. Ellilä, *Werner Söderström osakeyhtiön ja Kustannusosakeyhtiön Kirjan näytelmät* 1933, s. 73; P. H., »Sarjateoksia», *Eteenpäin* 3/7 1931.
- 173 Fanny Sartto, »Tampere», *Naamio* 1/1937, s. 12; Erkki Kivijärvi, »Regina von Emmeritz», *Helsingin Sanomat* 29/12 1936; B., »Farbror Topelius på Svenska Teatern», *Arbetarbladet* 30/12 1936.
- 174 »Regina von Emmeritz och Konung Gustaf II Adolf (1910)», <https://www.svenskfilmdatabas.se>.
- 175 S. S., »Ballaadi», *Uusi Suomi* 14/2 1944; T. A., »Ballaadi», *Suomen Sosialidemokraatti* 15/2 1944.
- 176 Verneri Veistjä, *Viipurin ja muun Suomen teatteri* 1957, s. 64 f.; Jalmari Finne, »Kaarle kuninkaan metsästys», *Uusi Suomi* 11/5 1928.
- 177 Vainio, *Pacius* 2009, s. 273; Hjalmar Lenning, »Kung Karls jakt på Finska Operan», *Hufvudstadsbladet* 12/5 1928.
- 178 »Sivusta katsoen», *Suomen Kuvalehti* 1961:30, s. 32.
- 179 Leif Nysten, »Ulf Söderblom in memoriam», *Svenska Yle* 6/2 2016, <https://svenska.yle.fi/artikel/2016/02/06/ulf-soderblom-memoriam>; <https://kypronprinsessa.wordpress.com/about/>.

EFTER FEMTIO ÅR (1851)

EFTER FEMTIO ÅR.

Skådespel i tre akter med prolog

Personer i prologen:

Konung GUSTAF III

Baron MAGNUS DRAKENHJELM, konungens kammarherre, 28 år

Baron GUSTAF DRAKENHJELM, öfverste vid ett finskt regemente,
30 år

Grefvinnan HÖPKEN, statsfru hos H. M. Drottningen, 32 år

EBBA REUTERCRONA, hoffröken hos H. M. Drottningen, 16 år

LISETTE STRÖM, hennes kammarjungfru, 20 år

FÖRSTA MASKEN.

ANDRA MASKEN.

TREDJE MASKEN.

EN SPÅQVINNA.

EN KAMMARTJENARE. MASKER. HOFFOLK.

Personer i pjesen:

Baron MAGNUS DRAKENHJELM, 78 år

LISETTE HALLSTRÖM, hans hushållerska, enka, 70 år

SEBASTIAN HALLSTRÖM, hennes son, inspektör på Rautakylä, 40 år

Fru HJELM, 66 år

LOTTEN RINGIUS, hennes dotterdotter 19 år

RICHARD VON DAHLEN, prest, 26 år

THOMAS, fru Hjelm's kusk

*Prologen spelar i Haga slott år 1788; pjesen på Rautakylä säteri vid Näsijärvi
år 1838.*

PROLOG.

Antichambre i Haga slott. I fonden en dörr, som leder till slottets theater-salong, der man vid dörrens öppnande ser stark eklärering och många masker. På hvarje sida om denna dörr en trymå. Till venster för åskådarne en dörr, som leder till damernas toalettrum. Till höger en annan, som för till slottets utgångar. Å ömse sidor af scenen en beqväm soffa. Rummet upplyst af höga armstakar och en krona i fransysk smak.

Första scenen.

Ett fruntimmer i ljusröd domino förföljes af kammarherren Baron Magnus Drakenhjelm, omaskerad och i hofdrägt.

MAGNUS DRAKENHJELM.

På min ära, sköna mask, ni undkommer mig inte, vore ni också Daphne och förvandlades för mina ögon till ett träd.

DOMINON (*gäckande*).

Det säger baron för att få likna sig sjelf vid Apollo.

MAGNUS DRAKENHJELM.

Enfin, min fröken, hvartill tjenar förställning? Hvarföre undandraga verlden dessa sköna ögon, hela hofvets förtjusning? Gracerna känner man på gången. Hvem skulle se fröken Ebba Reutercrona och icke igenkänna henne bland tusende!

DOMINON (*som förut*).

Min baron, vet ni väl att ni är oemotståndlig!

MAGNUS DRAKENHJELM.

Det är ett privilegium, som endast tillkommer er, min fröken!

DOMINON.

10 Jag kunde förmå mig att ...

MAGNUS DRAKENHJELM.

Förtjusande dam, ni gör mig till den lyckigaste bland dödliga.

DOMINON.

Men ni begär för mycket

MAGNUS DRAKENHJELM.

Denna gudahand ... (*kysser handen*).

DOMINON.

Är redan disponerad ...

MAGNUS DRAKENHJELM.

Himmel, hvad säger ni!

15

DOMINON (*demaskerar sig*).

Af min man hofmarskalken.

MAGNUS DRAKENHJELM (*afsides*).

Diable! (*högt*) Ni är alltför complaisante, min nådigaste!

GREFVINNAN HÖPKEN (*demaskerad*).

Hade det varit för femton år sedan

MAGNUS DRAKENHJELM.

Det ges antiqviteter som trotsa seklerna.

GREFVINNAN HÖPKEN.

Smickrare!

20

MAGNUS DRAKENHJELM.

Och dem man på afstånd anser för nya.

GREFVINNAN HÖPKEN.

Alldeles som vissa qvickheter.

MAGNUS DRAKENHJELM.

Men tyvärr är jag ingen fornforskare.

GREFVINNAN HÖPKEN.

Och icke heller naturforskare, min baron! Ni skulle då bättre förstå att skilja hösten från våren.

25

MAGNUS DRAKENHJELM.

Min nådiga kan vara öfvertygad att det icke mera skall hända mig.

GREFVINNAN HÖPKEN.

Hvem vet! Au revoir, min baron! (*Aflägsnar sig med en gäckande komplimang genom fonddörren.*)

Andra scenen.

MAGNUS DRAKENHJELM (*följer några steg den bortgående, stadnar framför en af speglarna och utbrister i löje.*)

Voilà, mon cher Magnus, en duperad filosof! För fan, om Lisette, den lilla förräderskan, för några blanka dukater låtit mig veta att Reutercrona kommer på balen i ljusröd domino, så är det icke derföre sagdt, att alla ljusröda ... Likgodt, den näsvisa fröken med sina tio eller tolf tunnor guld måste bli min, om än alla hofvets antiqviteter och min bror på köpet ställde sig mellan oss.

(*Går af och an öfver rummet.*)

Min bror! Bah, den stolte Don Gustavo, grand af Rautakylä, exercerar soldater eller björnar i Finland, och man hviskar ett och annat om krig. Han skall icke stå mig i vägen. Och om han försökte det? Nåväl?

(*Stannar tankfull.*)

Nåväl, om en blomma står mig i vägen, så trampar jag ned henne. Står der ett träd, så skalar jag ena dagen dess bark och går tåligt en omväg förbi. Andra dagen är det förtorkadt, ett rof för första storm, och vägen är fri.

Jag hade väl skäl att hata denne Gustaf, som slumpen gjort till min bror och som beröfvat mig allt: chefskapet för en lysande ätt, det största fideikommiss i Finland och nu sednast den lilla förgyllda fröken. Men ... jag är filosof, enfin, min gamle hofmästare brukade ofta säga: »Märk väl, min baron: *hata ingenting, älska ingenting, tro ingenting!* Se der den sanna visheten!» Den gamle räfven hade stulit sin vishet från encyklopedisterna, men lika godt, den är i alla fall bra, och som vår charmante Leopold säger:

En grånad filosof är mensklighetens kung.

(*Stadnar ånyo framför spegeln.*)

En grånad filosof! Ma foi, jag ville gifva alla skönheter vid Gustaf III:s hof,

för nöjet att ett ögonblick se denna nobla panna fårad af statsmannavisheten
(*rangerar sin toilett*), denna spirituella blick oemotståndlig ännu vid gränsen 50
af lifvet och (*gest*) dessa armar, då som alltid en graf för oskulden!

(*Musik i salongen.*)

Musiken börjar. Nu till min försvunna sköna!

(*Går åt fonden.*)

Tredje scenen.

MAGNUS DRAKENHJELM. LISETTE (*maskerad, inträder hastigt och spejande
från höger*).

LISETTE.

Ett ord, herr baron!

MAGNUS DRAKENHJELM.

Denna röst? Det är ju min lilla otrogna Lisette.

LISETTE (*aftager masken*).

Är baron ensam?

55

MAGNUS DRAKENHJELM.

Som du ser. Så ensam man kan vara i öknen af ett hof. Hvad har du att säga
mig? En ny friare till din charmanta fröken?

LISETTE.

Klockan är elfva, det snöar och jag kommer ensam från staden.

MAGNUS DRAKENHJELM.

Lilla skalk! ... Din belöning skall motsvara ditt nit.

LISETTE.

Jag har vågat allt för att träffa baron. Min fröken är icke i ljusröd domino, 60
utan i ljusblå.

MAGNUS DRAKENHJELM.

Bon. Är det allt hvad du har att säga mig?

LISETTE.

Ännu ett. Jag fruktar att baron Gustaf i Åbo fått vissa vinkar.

MAGNUS DRAKENHJELM (*förnämt*).

Det angår mig inte, min vän lilla!

LISETTE.

65 Men ... om han nu vore här?

MAGNUS DRAKENHJELM.

I Stockholm? Impossible! Baron Gustaf har ingen permission, och hafvet är ofarbart.

LISETTE.

Akta er, herr baron, det spökar på Haga. Baron Gustaf är icke i Stockholm, han är *här*. Der är trängsel vid slottstrappan, en maskerad person kan komma
70 ut och in efter behag.

MAGNUS DRAKENHJELM.

Hvilken sottise! Man har bedragit dig.

LISETTE.

Jag har varnat baron ... jag har ingenting mera att tillägga.

MAGNUS DRAKENHJELM.

Godt. Gå som du kommit, osedd och okänd. Tio dukater om du sagt sannt och (*eftersinnande*) tjugu om du sagt osannt.

LISETTE.

75 Tjenarinna, herr baron! (*Går hastigt åt höger.*)

Fjerde scenen.

MAGNUS DRAKENHJELM (*ensam*).

Hata ingenting, älska ingenting, tro ingenting ... jag ville tillägga ett fjerde: frukta ingenting! ... Bah, en Drakenhjelm fruktar aldrig, vore det än sitt eget kött och blod. Skulle Gustaf ha vågat? Pourquoi non, han är en fantast. Men huru förekomma hans planer? ...

Ha, min fröken, jag har länge spunnit kring er mitt nät, jag har mäktiga vänner, och ni skall ej undkomma mig. Hela hofvet är förberedt på vår förlofning, det behöfves endast ett litet oskyldigt rendezvous ... här till exempel ... en öfverraskning ... en eklatering ... ha ha ha, sådana komedier äro just i kungens smak. (*Rifver ett blad ur sin plånbok och skrifer.*) Se så. Precis klockan tolf. Midnatten och kärleken sämjas bäst. (*Går, i det han gnolar en fransysk kuplett, åt höger.*)

Femte scenen.

TRE MASKER (*inkomma arm i arm från fonden*).

FÖRSTA MASKEN.

Låt oss hvila här ett ögonblick. Mon dieu, hvad jag är echaufferad!

ANDRA MASKEN.

Den satans punschen!

TREDJE MASKEN.

Och hettan! Hans majestät slukar champagne och glace som gudarne sluka nektar och ambrosia.

FÖRSTA MASKEN.

Hans majestät tycks vara vid godt lynne i qväll.

ANDRA MASKEN.

Märkte du huru nådig hans majestät var i sitt samtal med ryska ministern?

TREDJE MASKEN.

Aj för fan, sådana solglimtar bebåda storm.

FÖRSTA MASKEN.

Medgif ändå att vi ha ett geni till kung. I samma andedrag politik med en minister och galanteri med en oskuld från landet.

ANDRA MASKEN.

Du menar fröken Reutercrona?

TREDJE MASKEN.

Den lilla landtloflan! Tillstån, mina herrar, att man måste vara antingen mycket moquante, eller, jag ber om förlåtelse, mycket enfaldig, för att som fröken Reutercrona svara ett chevalereskt majestät.

FÖRSTA MASKEN.

Eh bien, hvad sad' den lilla tjufungen?

TREDJE MASKEN.

100 Kungen liknade henne vid skönhetens och behagens drottning, och derpå svarade vår landtfröken: ers majestät, jag känner blott en drottning i Sveriges rike. Kungen tillade: men er, min sköna fröken, skulle en krona kläda så väl som någon annan. Då skrattade fröken Reutercrona på ett sätt som man icke brukar skratta vid hofvet, och sade: hvad skulle jag med en krona! Den
105 skulle blott ge mig gråa hår!

FÖRSTA MASKEN.

Charmant på min ära, när man vet med hvilken omsorg hans majestät söker att cachera för sig sjelf och hårfrisören de gråa strån, som i förtid sticka fram vid hans tinningar.

ANDRA MASKEN.

Mina herrar, om det till exempel vore möjligt att tro på oskuldens naivitet?

TREDJE MASKEN.

110 Hahaha, oskuld vid Gustaf III:s hof.

ANDRA MASKEN.

Men den unga flickan har ännu knappt tre månader andats hofvets luft.

FÖRSTA MASKEN.

Säg tre timmar, och det är nog för en fullständig kurs.

TREDJE MASKEN.

Man säger att friherrinnan (*hviskar*) fruktar att bli fördunklad i nådens solsken och söker på allt sätt spela fröken Reutercrona i armarna på den
115 eleganta ränksmidaren Magnus Drakenhjelms.

FÖRSTA MASKEN.

Och man tillägger att grefvinnan Höpken, af antipathi mot friherrinnan och hennes protegé, gynnar den styfve aristokraten Gustaf Drakenhjelm.

TREDJE MASKEN.

Och att kammarherren blir uthvisslad med sin egen nyckel.

ANDRA MASKEN.

Apropos, ha herrarne sett hexan i qväll? Hon är gudomlig.

FÖRSTA MASKEN.

Hon skall ha spått åt Lantinghausen en ... (*hviskar.*)

120

ANDRA MASKEN.

Och åt Essen en ... (*hviskar.*)

TREDJE MASKEN.

Och åt Armfelt en ... (*hviskar.*)

FÖRSTA MASKEN.

Mina herrar, det är ur modet att tro på Gud

ANDRA MASKEN.

Och på fan

TREDJE MASKEN.

Men en smula hexeri, det låter höra sig. På något skall man tro här i verlden.

125

FÖRSTA MASKEN.

Skulle det vara mamsell Arvidson?

ANDRA MASKEN.

Eller den store Cagliostro?

TREDJE MASKEN.

Tio dukater mot en kasserad solfjäder, att det är djefvulen sjelf i qvinnoskepnad!

FÖRSTA MASKEN.

130 Ma foi, mina herrar, hvar gång jag ser djefvulen är det alltid i qvinnohamn.

ANDRA MASKEN.

Då föredrar jag Olympen i schäferhatt.

TREDJE MASKEN.

Till exempel Hebe Reutercrona

FÖRSTA MASKEN.

Der är hexan. När man målar hin på väggen, är han ej långt borta.

Sjette scenen.

EN SPÅQVINNA (*omgifven af masker, inkommer från fonden. De tre förra maskerna blanda sig i kretsen.*).

FÖRSTA MASKEN.

Stadna ett ögonblick, förtjusande Sibylla, och säg mig: hvem är jag?

HEXAN (*fattar hans hand*).

135 Ni (*hviskar namnet*) är en storhet af eget slag. Ni är Sveriges störste författare – af skuldsedlar. Var lugn, min herre, ni har förskrifvit er åt ödet, det skall rädda er från gäldstugan för att inlösa er på Carlstens fästning.

FLERA MASKER.

Det kan man kalla ett orakelspråk!

ANDRA MASKEN.

140 Madame tänker med Boileau att det finns ingenting mera komiskt, än vissa tragedier. (*Framräcker handen.*) Låt se om ni förutspår mig ett blidare öde.

HEXAN (*betraktar handen*).

Förklara mig, grefve (*hviskar namnet*), huru denna hand, så len, så fin, och detta hjerta så romantiskt vekt kunna tillhöra en ... mördare!

ANDRA MASKEN.

Fi donc, ma chere, det är lycka att Liljensparre ej hör edra profetior; jag

skulle då med rätta bli misstänkt. Se här några af edra beundrare, som afbida sin dom från edra visa läppar.

145

HEXAN (*fattar en efter annan af de kringstående i händerna och betraktar dem*).

Ni, baron (*hviskar namnet*), skall spela om kronor och ... tappa. Ni är stolt: man skall skymfa ert namn; ni är ädel och skall förlåta det. Ni skall sluta ert lif i landsflykt

FLERA MASKER.

Bravo! Det blir allt intressantare.

HEXAN.

Ni grefve (*hviskar namnet*) skall slutligen finna er enda räddning i giftbägaren

150

FLERA MASKER.

Det fattas en schavott. För all del, madame, spå en schavott!

HEXAN.

Ni, fröken (*hviskar namnet*) skall en dag stå dömd och förhånad på Stockholms torg, ett mål för pöbelns vilda hurrarop

FLERA MASKER.

Bravissimo! Litet mera! Litet stegel och hjul, par grace, madame!

155

HEXAN.

Tålomod! J skolen alla bli vittnen dertill.

TREDJE MASKEN.

Nej på min ära, visa Pythia, nu är det hög tid att ni slutar edra orakelspråk, annars expedierar ni hela detta lysande sällskap till Blåkulla.

EN LJUSBLÅ DOMINO (*framräcker sin hand*).

Spå också mig, madame! Skall jag bli abbedissa i Wadstena kloster, så säg! Skona mig inte, säg, har ni en schavott också för mig?

160

HEXAN (*sorgset*).

Icke för er, fröken Ebba Reutercrona, men kanhända för någon som är er

mycket kär. För er ser jag lång lefnadslinie, branta veck, tidig sorg och sen glädje. Ni bär en skorpion i er hand och en orm vid er sida. Akta er för fabelns krönte vidunder! Hvad ni ser skall bringa er ofärd; hvad ni icke ser skall bringa er lycka!

FÖRSTA MASKEN.

Men, madame Cassandra, nu går er grymhet för långt. Icke ens skönheten finner nåd för er. Så säg, hvem är då ni sjelf?

HEXAN (*dröjande*).

Jag är forntidens Wala, bestämd att bebåda Ragnarök.

TREDJE MASKEN.

Och när skall allt detta ske?

HEXAN (*högtidligt*).

När man i Stockholm tror på Gud.

TREDJE MASKEN.

Mina vänner, då kunna vi vara lugna, det kommer ej att ske i våra dagar.

HEXAN (*hotande*).

Hvem vet! (*Aflägsnar sig långsamt.*)

FLERA MASKER.

Hahaha, kom, dansen börjar.

(*Musik bakom scenen. Alla gå genom fonddörren, utom den ljusblå dominon, som stannar ensam kvar och aftager masken.*)

Sjunde scenen.

EBBA REUTERCRONA (*ensam*).

Hon är borta! ... Himmel, hvad man ibland kan skämta underligt på en maskrad. Det hade varit hemskt, om det ej tillika varit så löjligt. Åt somliga schavotten, åt andra giftbägaren ... åt mig? Låt se ... en orm vid min sida ... Gustaf? Omöjligt, på Gustaf Drakenhjälm tror jag som på hedern sjelf ... Ett krönt vidunder ... kungen? Orimligt! En så älskvärd kung, fast stundom

litet för artig! ... Och sedan (*härmar hexans röst*): »hvad ni ser skall bringa er ofärd, hvad ni icke ser skall bringa er lycka!» (*återtar sin naturliga röst*) 180
nej det kan ingen menniska bli klok uppå.

Jag ville ändå att Gustaf vore här. Jag känner mig ibland så ensam, och för min far kan jag ej yppa mitt hjerta. Han vore i stånd att bortskänka min hand åt den odräglige baron Magnus, hvars ansigte jag ej kan tåla och som ständigt förföljer mig med sina lismande kärleksförklaringar. (*Stannar framför spegeln och återtar hexans röst*) »En lång lefnadslinie!» (*Med egen röst*) 185
Hur skall jag då se ut, när jag blir gammal? (*Gladt*) Veckad mössa med breda rimsor ... glasögon på näsan, si så här (*gest*) ... krokig rygg, si så här (*gest*) ... psalmbok i handen (*gest med solfjädern*) och hosta si så här (*hostar*) ... Nej (*gör en piruett*) hvem har nu tid att tänka på sådant! ... Ah, det var sannt, man gaf mig i trängseln en biljett; på en maskrad är då allt tillåtet. Låt se, man är 190
bra litet nyfiken, när man kan bära biljetter en half timma utan att läsa dem.

(*Läser*) Min fröken, en stor fara hotar er och kan endast afvändas derigenom att ni på slaget tolf infinnet er i norra antichambren, der ni skall erhålla vidare upplysningar af 195

Fidèle et discret.

Hvad kan väl monsieur Fidèle et discret ha att säga mig? En fara? ... Ah, de ha föresatt sig att skrämma mig, men det skall ej lyckas dem. Voyons, det är ännu långt till midnatt.

Åttonde scenen.

GREFVINNAN HÖPKEN. EBBA REUTERCRONA.

GREFVINNAN HÖPKEN (*fläktande med solfjädern*).

Hvilken horribel värme! ... Hvad ser jag! Vår unga dufva från Östergyllen ... 200
och ensam! Hvar fladdra nu alla hofvets fjärilar, när den skönaste rosen är utan tillbedjare?

EBBA REUTERCRONA.

Ni kommer just apropos, min nådiga grefvinna. Ni har alltid varit god mot den stackars landtflickan. Så säg, ers nåd, hvad skall jag tänka om denna löjlige biljett? 205

GREFVINNAN HÖPKEN (*läser biljetten*).

Och hvarföre finner min unga vän den löjlig?

EBBA REUTERCRONA (*lätt*).

Åh ... jag finner det löjligt att tala om faror här på en förtjusande maskrad, i kungens egen närvaro och midt i glansen af ett lysande hof.

GREFVINNAN HÖPKEN.

210 Min fröken, hade ni pröfvat lifvet, skulle ni kanske tro er mindre säker här, än ni fordom var det på ert ensliga Holmsta i Östergyllen.

EBBA REUTERCRONA.

Jag förstår icke ers nåd.

GREFVINNAN HÖPKEN.

215 Vet, unga flicka, detta hof är en ständig maskrad. Dessa menniskor, som omge er, som smickra er och som dagligen tända för er sina rökoffer, de ljuga. Dessa strålande kronor, som härma dagens ljus, de ljuga. Dessa speglar, som visa er idel blommor och behag, de ljuga. Denna musik, som andas idel nöje och väl-
lust, den ljuger. Och dessa masker, de ljuga dubbelt; ryck dem af, och ni skall under dem finna nya masker, mycket falskare, mycket mer ogenomträngliga ...

EBBA REUTERCRONA.

Ers nåd ...

GREFVINNAN HÖPKEN.

Säg mig, har ni någon fiende?

EBBA REUTERCRONA.

220 Ack, ers nåd, jag är säkert i edra ögon mycket lättsinnig ... Ni anser mig för en toka, och likväl gifs det ögonblick när jag är allvarsam, och då mins jag min döende mors sista lärdom: »Mitt barn», sade hon, »*älska, förlåta och tro på Guds beskydd*, se der den enda grunden för en verklig sällhet!»

GREFVINNAN HÖPKEN.

Er mor var ett förträffligt fruntimmer.

EBBA REUTERCRONA.

225 Ers nåd finner således att jag ej kan ha någon fiende.

GREFVINNAN HÖPKEN.

Sällsynta lycka att vistas tre månader vid ett hof och ännu ega en sådan tro! Nåväl, jag vill ej störa den. Men hör en erfaren väns varning: denna biljett är mer än löjlig, den är farlig. Ni bör ej infinna er på mötesplatsen.

EBBA REUTERCRONA.

Så får han vänta förgäfvets, min suckande Fidéle et discret.

GREFVINNAN HÖPKEN.

Det vore likväl godt ... Ah, jag vet! Man har en gång förut i afton tagit mig för er ... ja min fröken, så litet smickrande det än kan synas er, så tror jag att om vi bytte kostym och jag ginge i ert ställe till mötet ... 230

EBBA REUTERCRONA.

Så skulle min Celadon göra er sin kur, icke så?

GREFVINNAN HÖPKEN (*leende*).

Väl möjligt.

EBBA REUTERCRONA.

Charmant! Kom, låt oss ej förlora ett ögonblick!
(*Båda försvinna genom dörren till venster.*) 235

Nionde scenen.

I samma ögonblick inträder öfversten baron GUSTAF DRAKENHJELM, maskerad, från höger och kammarherren baron MAGNUS DRAKENHJELM från fonden. Båda göra min af att följa de bortgående, men stanna i det de blifva hvarandra varse.

GUSTAF DRAKENHJELM.

Ah ... Min bror!

MAGNUS DRAKENHJELM.

Den karlen tyckes spionera mig ...

GUSTAF DRAKENHJELM (*slår honom lätt på axeln*).

Baron, ni jagar ett villebråd som aldrig skall tillhöra er.

MAGNUS DRAKENHJELM.

Hvad vill ni mig?

GUSTAF DRAKENHJELM.

240 Ingenting, blott hindra en svensk adelsman att stjäla sin brors trolofvade.

MAGNUS DRAKENHJELM (*med handen på värjfastet*).

Herre, jag tål inga förolämpningar.

GUSTAF DRAKENHJELM (*aftager masken ett ögonblick*).

Icke heller jag, baron Magnus Drakenhjelm!

MAGNUS DRAKENHJELM (*bekämpande sin vrede*).

245 Behåll er mask, baron Gustaf Drakenhjelm, edra ord förråda er. Jag känner af gammalt er broderskärlek, likasom jag känner edra företräden. Det ges likväl terränger, der jag ej ämnar cedere plats ens åt fideikommissarien af Rautakylä.

GUSTAF DRAKENHJELM.

250 Du talar om broderskärlek ... Magnus, detta ord har aldrig trängt till ditt hjerta. Var det icke jag som alltid bjöd dig min öppna famn, och var det icke du som ständigt försmådde den! Magnus, min bror! Ännu är det tid. Upphör att vara maktens tillbedjare, öfvergif en ställning som är ditt namn ovärdig, och jag vill glömma allt, jag vill vara din vän, din bror!

MAGNUS DRAKENHJELM.

När vi voro barn, sade min hofmästare till mig: mon cher baron, ni bör taga hatten af er för er bror, han är den förstfödde ... Jag är icke mera något barn, min baron!

GUSTAF DRAKENHJELM (*med ansträngning*).

255 Magnus ... du vet att jag är stolt, mycket stolt ... och likväl besvär jag dig ännu en gång, för vårt namns ära, som skulle fläckas af en brodertvist: kan du icke dela mitt partis åsigter, så träng dig åtminstone icke mellan mig och min lycka. Du vet att jag älskar fröken Reutercrona och är af henne älskad tillbaka.

MAGNUS DRAKENHJELM (*kallt*).

260 Vet ni, min baron, att ni är bra egenkär och till på köpet litet sniken. Den sköna fröken har tio eller tolf tunnor guld.

GUSTAF DRAKENHJELM.

För sista gången ...

MAGNUS DRAKENHJELM (*lätt sinnigt*).

Förlåt, min baron, af alla komedier tycker jag minst om de sentimentala. Enfin, vill ni nödvändigt täfla om flickan, så låt oss gå i nästa rum, der finnas tärningar. Högsta kastet vinner de tolf tunnorna.

GUSTAF DRAKENHJELM (*hetsigt*).

Ha, eländige gyckelmakare, gå och tacka det namn du bär att du icke med lifvet pliktar för din oförskämndhet! 265

MAGNUS DRAKENHJELM (*sätter sig*).

Jag finner mig väl här. Mjuka soffor äro en gudomlig inrättning.

GUSTAF DRAKENHJELM (*pekande på dörren till venster*).

Du såg henne gå in i detta rum och du vill här afbida hennes återkomst.

MAGNUS DRAKENHJELM.

Hvarför icke? Mon dieu, jag tror ni är jaloux; det är numera alldeles ur modet. Behagar ni taga plats? 270

GUSTAF DRAKENHJELM (*hotande*).

Usling, jag tillåter icke att du längre förföljer denna unga flicka, som afskyr dig.

MAGNUS DRAKENHJELM (*försöker ett par handskar*).

Fan anamma, dessa parisare vilja förbättra skapelsen. De pretendera att Vår Herre gör händerna efter modellen af deras handskar.

GUSTAF DRAKENHJELM (*drar värjan*).

Drag, eller vid min ätts ära, jag spikar dig fast vid denna soffa!

MAGNUS DRAKENHJELM (*som förut*).

Säg mig, baron, vid hvilket hof har ni studerat konvensansen? 275

GUSTAF DRAKENHJELM (*med höjd värja*).

Så far till ...

(*En kammartjenare inträder med en bricka à la glace och stannar bestört vid dörren. Gustaf Drakenhjelm sänker värjan.*)

MAGNUS DRAKENHJELM (*till kammartjenaren*).

Bjud denna herre ett fat à la glace, han är mycket echaufferad. (*Ser på sitt ur. Afsides.*) Redan half tolf! Jag måste skaffa den galningen ur vägen. (*Högt*) Kyl af er, min herre, det skall svalka er heta blod.

(*Går genom fonddörren.*)

Tionde scenen.

GUSTAF DRAKENHJELM. Sedan EBBA REUTERCRONA.

GUSTAF DRAKENHJELM (*vinkar åt kammartjenaren att aflägsna sig och sticker värjan i slidan*).

280 Sjunk i din slida tillbaka, du min faders obefläckade värja! Tack vare försynen, som sände ett simpelt redskap i min väg; du sjunker tillbaka så ren som du drogs ut, och en vanslägtad Drakenhjelm's blod har icke fläckt ditt blanka stål. Men flyger du ut ännu en gång ... vid mina faders aska och vid svenska adelns glans, du skall icke dragas då för kungars maktspråk eller för

285 hofvens nycker ... fri skall du glänsa i främsta ledet bland dem, som åter skola lyfta adeln till makt och ära, ett värn för ordning och frihet, förtrampade af en ränkfull revolution!

Men (*oroligt*) minuterna fly, och Magnus skall icke dröja att angifva mig. Hon syns icke än ... ah, jag hör steg ... himlen vare lofvad, det är hon! ...

290 Nej ... det är icke hon!

EBBA REUTERCRONA (*i ljusröd domino från venster. Afsides*).

En mask ... jag vill ej låtsas se honom.

GUSTAF DRAKENHJELM (*afsides*).

Blott ingen igenkände mig ...

EBBA REUTERCRONA.

Besynnerligt ... men det är icke möjligt.

GUSTAF DRAKENHJELM.

Denna vext ... om jag vågade?

EBBA REUTERCRONA (*sakta och tvekande*).

295 Gustaf!

GUSTAF DRAKENHJELM (*lika sakta*).

Ebba!

(*Båda flyga i hvarandras armar*).

EBBA REUTERCRONA.

Det är du, ja det är verkligen du! Men säg, min Gustaf, genom hvilket underverk ...

GUSTAF DRAKENHJELM.

O, det var kärlekens instinkt. Himlen sjelf har förenat oss i det ögonblick vi voro nära att skiljas för alltid.

300

EBBA REUTERCRONA.

Du här! O hvad jag är glad, jag blir tokig af glädje. Min Gustaf! Hvad frågar jag efter huru du kommit, du är här, det är nog. Kom, hör du, nu börjar menuetten (*musik*), nu får jag visa dig för hela världen och säga till hela världen: ser ni, han är min!

GUSTAF DRAKENHJELM.

Hör mig, Ebba! Hvarje ögonblick gäller vårt ve eller väl.

305

EBBA REUTERCRONA.

Nej, jag hör ingenting, jag vill icke höra något annat än din röst, icke se något annat än dig! Du är så vacker, så stolt. Men så kom då, min Gustaf, du ser ju, det är jag som engagerar dig till dans. (*Med affekteradt humör*) attendez, monsieur le baron, jag känner nog dem, som skulle sätta mera värde på en sådan artighet af fröken Reutercona.

310

GUSTAF DRAKENHJELM (*afsides*).

O hvad jag lider af hennes naiva glädje! (*Högt*) Men så hör då, min Ebba! Man vill åtskilja oss.

EBBA REUTERCRONA.

Om du ser så der mörkt på mig, springer jag min väg. Åtskilja oss ... hvilken narraktighet! Vet du väl att jag i afton skrattat åt en hotande biljett och (*härmar hexans röst*) minst tjugu förskräckliga spådomar.

315

GUSTAF DRAKENHJELM.

Föreställ dig, jag exercerar mitt regemente i Åbo, jag får en anonym biljett,

man säger mig att du är i fara, en oro fattar mig, jag skyndar med lifsfara öfver Ålands haf och är här utan permission, förlorad om man igenkände mig.

EBBA REUTERCRONA.

320 Himmel!

GUSTAF DRAKENHJELM.

En okänd vän under masken af en hexa underrättar mig om en afskyvärd komplott att ännu i natt eklatera din förlofning med min bror ...

EBBA REUTERCRONA (*lätt*).

Så förklarar jag i hela hofvets närvaro att det är ett missförstånd.

GUSTAF DRAKENHJELM.

325 Ack, min vän, det skulle föga hjälpa dig, och dessutom vill jag undvika skandal för min brors namns skull. Det ges blott ett medel ...

EBBA REUTERCRONA.

Mon dieu, hvad du prøfvar mitt tålomod! Hör du då icke att menuetten redan begynnt?

GUSTAF DRAKENHJELM (*afsides*).

Att i ett sådant ögonblick tänka på menuetten! (*Högt*) Du måste fly med mig.

EBBA REUTERCRONA (*lätt och otåligt*).

Fly? ja med vilkor att vi dansa först.

GUSTAF DRAKENHJELM.

330 Du måste bli min maka ännu i natt.

EBBA REUTERCRONA (*oroligt och med ändrad ton*).

Ditt skämt, min Gustaf, börjar bli så besynnerligt. Jag vet ej huru ... du skrämmer mig. Så säg att det är blott ett elakt skämt.

GUSTAF DRAKENHJELM.

Allt är i beredskap, min vagn står vid trappan, och hemma hos mig väntar min gamle fältpredikant. Vittnen bli min trogne fältväbel Stolt och din

kammarjungfru Lisette, hvars tystlåtenhet jag på förhand köpt. I morgon bittida reser jag åter till Finland. 335

EBBA REUTERCRONA (*öfverlagdt*).

Och jag följer dig.

GUSTAF DRAKENHJELM.

Nej, Ebba, så grym är jag icke, att denna årstid föra min spåda blomma öfver Ålands isar. Du stannar qvar, du blir ännu för världen fröken Reutercona, och jag, jag ilar hit öfver första öppna sjö i vår, för att utverka din fars samtycke och inför världen erkänna dig som min maka. 340

EBBA REUTERCRONA.

Ack, Gustaf ... det är så mycket på en gång ... mitt arma hufvud svindlar ... låt mig tänka

GUSTAF DRAKENHJELM (*häftigt*).

Ser du denna dörr (*pekar åt fonden*) ... hvarje ögonblick kan den öppnas, och vi äro förlorade. Sällhet eller förtviflan, lif eller död bero på en sekund, och du vill tänka! 345

EBBA REUTERCRONA.

Gustaf, Gustaf, hvad begär du af mig!

GUSTAF DRAKENHJELM.

Kärlekens offer ... kom!

EBBA REUTERCRONA.

Förbarmande, Gustaf, jag kan ej!

GUSTAF DRAKENHJELM.

Musiken tystnar ... man kommer ... Farväl, Ebba Reutercona, farväl för evigt! 350

EBBA REUTERCRONA.

O, min Gud, om jag felar, så förlåt mig det för min kärleks skull! Gustaf, jag följer dig!

(*Båda skynda ut åt höger.*)

Elfte scenen.

Klockan slår tolf. Från venster inkommer GREFVINNAN HÖPKEN i ljusblå domino och från fonden MAGNUS DRAKENHJELM.

MAGNUS DRAKENHJELM (*afsides*).

Det är hon ... och Gustaf försvunnen ... bon! (*Högt*) Min fröken, en så
 355 stor djerfhet torde förvåna er ... (*Dominon tiger*) men, sköna Ebba, den
 drunknande griper efter hvarje halmstrå. Man har hotat er med en fara,
 och man har haft rätt: det är faran att se mig dö af förtviflan, om ni ännu är
 nog grym att förskjuta mig.

(*Dominon bugar långsamt.*)

MAGNUS DRAKENHJELM (*afsides*).

Jag förstår, hon är romanesk. O kvinnor! (*Högt*) Ack, min fröken, er tystnad
 360 är, om möjligt, än mera förtjusande än er vältalighet. Om jag vågade tyda
 detta stumma språk till min fördel ... (*Knäfall*) Här vid dessa gudafötter
 vill jag afbida min dom. (*Afsides*) Hvar fan håller kungen hus?

(*Dominon lägger handen på sitt hjerta.*)

MAGNUS DRAKENHJELM.

Förtjusarinna, ni skulle verkligen ... (*Afsides*) Ah, der äro de!

Tolfta scenen.

*Deuxbattangerna i fonden slås upp, och man ser theatersalongen innanföre
 glänsande dekorerad. KONUNGEN, omgifven af masker och hoffolk, inträder.
 MAGNUS DRAKENHJELM knäböjande framför DOMINON.*

GUSTAF III (*till de närmast stående*).

Mina vänner, jag ser att vi komma olägligt.

MAGNUS DRAKENHJELM (*uppstiger med låtsad förvirring*).

365 Ers majestät ...

GUSTAF III.

Inga undflykter, mon cher baron! Vill ni kanske inbilla mig att ni för denna

tjusande mask uppläste en roman af Crebillon? (*till dominon*) Förlåt, min nådiga, en surpris, som utan tvifvel för er är föga angenäm. Kärleken och tjufven tycka icke om vittnen (*dominon gör en rörelse liksom att förklara sig*). Jag förstår er fullkomligt, sköna mask! Ni, mina herrar och damer, sägen mig så ofta att jag oinskränkt herrskar öfver edra hjertan. Nåväl, jag vill i dag likna Jofur, som bortlägger sin blix, för att deltaga i Arkadiens herdaspel. 370

DOMINON (*afsidet*).

Nu är det hög tid att afbryta. (*Högt*) Ers majestät, jag bäfvar för blixten ...

MAGNUS DRAKENHJELM (*afsidet*).

Rösten är icke hennes ...

GUSTAF III (*ändrar ton*).

Min kungliga vilja är således, att der hjertat icke mera äger några hemligheter, vore det onyttigt för skönheten att dölja sig bakom en mask. 375

DOMINON (*demaskerar sig*).

Jag tackar ers majestät underdånigst för en så smickrande komplimang.

FLERA MASKER.

Grefvinnan Höpken!

GUSTAF III (*till Magnus Drakenhjelm*).

Hvad skall det heta, min herre!

MAGNUS DRAKENHJELM (*bugar stumt. Afsides*).

Diable! Den rätta har ännu en gång undkommit mig. 380

FÖRSTA MASKEN (*halfhögt*).

Jag slår vad att Drakenhjelm är lurad.

ANDRA MASKEN.

Man skall få se att det är kungens egen tillställning.

TREDJE MASKEN.

Det är Gustaf III:s lott att vara skulden till allt både qvickt och dumt i hela Sveriges rike.

GUSTAF III (*som samtalat med grefvinnan*).

385 Er eröfring, min nådiga, förtjenar all estime, men, sacre dieu, hvad säger er man derom?

GREFVINNAN HÖPKEN.

Min man står i största förbindelse hos baron Drakenhjelm, som redan tvenne gånger i qväll bevisat hvad hela världen annars skulle tviflat uppå: att om mitt hjerta tillhör en make, det icke endast är par dépit, af brist på andra.

GUSTAF III (*till Magnus Drakenhjelm*).

390 Ja hvad vill ni jag skall göra för er, cher baron! Jag ser ingen annan utväg än att vänta tills hofmarskalken samlats till sina fäder.

MAGNUS DRAKENHJELM (*med dämpad harm*).

Ers majestät har nu som alltid träffat det rätta. På lyckan och qvinnan måste man alltid vänta.

(*En kammartjenare med champagne.*)

GUSTAF III (*fattar ett glas*).

395 En skål, mina vänner, för skönheten och behagen! Mätte de, mjukare än marmorn, likna den uti att aldrig förvissna!

MAGNUS DRAKENHJELM.

Och måtte skönheten och behagen ännu efter femtio år i ers majestät finna sin evigt unge beskyddare, likasom i oss alla sina evigt trogna tillbedjare!

GUSTAF III (*halfhögt och småleende*).

Drôle!

ALLA.

Lefve konungen!

Klang och fanfarer. HEXAN visar sig i fonden, utsträcker sina händer öfver de närvarande och säger högtidligt:

400 Efter femtio år!

(*Ridån faller.*)

FÖRSTA AKTEN.

Rautakylä, baron Magnus Drakenhjelm's sängkammare. Tvenne utgångar, af hvilka den högra leder till hushållerskans rum, den venstra till stora salen. Amöblemang af blandad stil, lyx och trasor om hvarandra. En högkarmad gungstol. En stor spegel. På bordet en silfver-kandelaber med två eländiga talgljus.

Första scenen.

BARON MAGNUS står vid ridåns uppgång framför spegeln, sysselsatt att tillknyta en fin, men trasig spets Halsduk. Han är klädd i en sliten schlafrock, hvilken, när den uppslås, visar en lång sammetsvest, knäbyxor, svarta silkesstrumpor och tofflor, allt urblekt och trasigt. På hufvudet en nattmössa.

BARON MAGNUS (*framför spegeln*).

Sacre nom, det är besynnerligt ... min syn blir allt sämre och sämre ... jag blir tvungen att i sommar resa till Ramlösa ... jag kan rättnu ej knyta min halsduk ... Hade jag blott min gamle kammartjenare Duplessis! Det fanns ingen skurk i Sverige, som till den grad ägde talangen att knyta en halsduk ... Mille tonnerres, måne jag icke har ett damkorn på min vest, och om det vore möjligt, kunde jag tro att min halsduk vore mera fin än propre ... (*aflägsnar sig från spegeln, med stigande förbittring*). Man vårdslösar mig ... man sköter icke sin tjenst ... man skall ur huset ... redan i dag ... och derpå återkallar jag Duplessis ... (*med saktad ifver, som går ända till svårmod*). Ma foi, jag hade så när glömt, att den stackars gossen är död för trettio år sedan ... det finns ingen toilett mera i verlden, ingen elegans, ingen conversation, intet savoir vivre ... Gustaf III är död, voilà tout! Snillet är dött, smaken är död, och jag (*bittert*) är blott en skugga af det förgångna ... (*paus*).

(*Lättsinnigt gnolande*)

Philis plus avare que tendre,

Ne gagnant rien à refuser,

Un jour exigea de Leandre

Trente moutons pour un baiser.

Hahaha, se der en äkta filosof, som ena dagen betalar trettio får för en

- 20 kyss och andra dagen fordrar trettio kyssar för ett får (*öppnar en låda och framtager en nästan tom strut, som han med begärlighet undersöker. Misslynt*). Nej ... ingen enda karamell! Man negligerar mig ... man är mesquine ... man unnar mig ingenting ... man skall ur huset och man skall blifva ersatt med (*hostar*) en ung skönhet af landtlig fraicheur (*går genom dörren till venster och återkommer om ett ögonblick med en stor burk hallonsylt, hvarifrån han begärligt uppslefvar den ena skeden efter den andra*). Infamt ... att gömma
- 25 undan sitt sylt ... att af sparsamhet ej elda salen, ifall jag någon gång ville ha societé på Rautakylä ... och att midtibland Drakenhjelmiska familjens porträtter placera ett abominabelt kryddskåp! ... Certainement, jag har varit för god mot Lisette, men jag skall icke mera vara det, jag skall visa henne ... (*lyssnar*). Det är hon (*gömmar burken och söker med ängslan att*
- 30 *bortrödja spåren af skedar och sylt*). Jag vill låtsasofva (*kastar sig i gungstolen med tillslutna ögon*).

Andra scenen.

LISETTE inträder. Svart hår, mössa med eldröda band. Kostym prydlig och välsittande, något bjert och med ansats af grannlåt. Händerna betäckta af ringar. I högra handen en spilkum.

LISETTE (*invid gungstolen med afgörande ton,
i det hon framhåller spilkummen*).

Se så, den här soppan skall baron dricka, det består ingenting annat till kväll'n, och bäst är också att inte föräta sig, när man är sjuk.

BARON MAGNUS (*med matt och undergifven röst*).

Men söta Lisette, skulle du inte bestå mig litet lax med äggröra eller ett glas mjölk med skorpa?

LISETTE.

- 35 Lax? hvar menar baron jag skulle ta den? Sill kunde väl fås, men ägg står då inte till. Nej vars, inte får man så allt hvad man vill. Se så, krusa inte för soppan, baron vet att den ändå skall gå med.

BARON MAGNUS (*smuttar motvilligt ur spilkummen*).

Du har inte lagt något sött i den, Lisette lilla!

LISETTE.

Inte sött? Jo det skall man se, jag skulle bestå sött i hafversoppa! Socker vexer inte nuförtiden på träden. Var jag inte svag nog, att låta Eljas köpa hallonkarameller åt baron i staden? Jag tänker baron borde ha sött nog för hela året. 40

BARON MAGNUS.

Att du kan säga så, Lisette! En så liten strut! Den är redan slut, Lisette lilla!

LISETTE.

Är den slut? Nå Gud sig förbarme, en sådan snålvarg! På mindre än fyra dagar, har han ätit för femti kopek hallonkarameller! Och jag skulle ännu dertill bestå russin och socker i hafversoppa! (*Undersöker bordet och finner ett hallon*) Hvad skall det betyda? Ett hallon? Nå du min skapare, han må väl aldrig ha understått sig, att stjäla mitt hallonsylt, den gamla sockertratten? Säg på stund, hvar har baron fått det här hallonet? (*Paus. Med armarna i sidan*) Nå, kanske vill baron inbilla mig att det är ett tranbär, det här? (*Baron Magnus vänder sig bort utan att svara. Lisette alltmera förifrad*) Låts han soffa, den gamla syltmåsen! Så soffa då gerna för mig, om det också vore den eviga sömnen, jag tänker han skall inte ha för vackra drömmar, när salig öfversten, hans bror, bäddar hett åt honom, jag vill inte säga hvar. 45 50 55

BARON MAGNUS (*uppspringer stel, rak och hotande*).

Menniska, om du en enda gång ännu vågar yttra sådana ord, så, vid alla himlar och afgrunder, jag krossar din skalle på ögonblicket. I mer än fyrtio år har jag uthärdat din näsvishet, din snålhet och ditt öfvermod, men (*med ansträngning*) nu är jag trött Jag vill inte hålla dig längre ... (*nästan bedjande*) du kan gå din väg och ... låta mig dö i lugn. (*Nedsjunker i gungstolen*.) 60

LISETTE (*i början förbryllad, återtar sin öfverlägsenhet*).

Jaså, det är lönen för det jag släpat för baron i fyratiofyra år, pysslat om baron som ett barn och skött barons alla både kropps- och själs-krämpor! För det skola vi nu köras på landsvägen, både jag och min stackars Sebastian!

BARON MAGNUS.

Jag skulle tro att din stackars Sebastian hopsparat vackra fyrkar under de femton år han varit inspektor på egendomen. Och dessutom (*motvilligt*) 65

har jag ju, för ditt eviga gnats skull, testamenterat dig och din Sebastian hela min egendom. Jag frågar dig, qvinna, om du vill låta mig dö i lugn.

LISETTE (*skrymtande*).

Gud bevara mig från att störa baron i sin kristliga beredelse. Men si sålänge den der fru Hjelm och hennes dotterdotter lefva, så är ingen säkerhet, att
70 ju inte onda tungor kunna intala baron att ändra testamentet, och så äro barons enda vänner och trognaste tjenare ändå på bara backen.

BARON MAGNUS (*tankfull*).

Mon dieu, ja så är det. De som *kanhända* ha rättmätiga anspråk på all min förmögenhet, de lefva ännu Men nej, impossible! Du har ju hundra gånger sagt mig, att presten som vigde salig öfversten med fröken Reuter-
75 croma, var endast en förklädd dragon.

LISETTE.

Ja hvad den punkten beträffar, kan baron vara trankil. Jag minns det, som hade det varit i går. Salig öfversten och fröken kommo midt i natten från Haga till Stockholm, då skulle det gubevars vara vigsel i fluxen, men som ingen prest lärer velat riskera kappan för sådana upptåg, så hade salig öfver-
80 sten bland sina dragoner en försupen student, som agerade herrans tjenare, och den enfaldiga fröken betedde sig som om alltsammans varit på fullt allvar. Men mig lurade man inte så lätt, fastän man ville göra mig både blind och döf med blanka riksdalrar. Och när salig öfversten sedan miste hufvudet genom vissa berättelser af baron ...

BARON MAGNUS (*uppbrusande*).

85 Inte ett ord mer

LISETTE (*listigt*).

Ja, ja, jag ville bara säga att baron inte behöfver göra sig samvetsqual för den såkallade fru Hjelm, för si om hon ännu är i lifvet, så skall hon aldrig kunna bevisa sina anspråk sålänge jag står på barons sida. Men baron är gammal och sjuklig, man vet inte hvad prester och andra kunna sätta i barons hufvud, och
90 derföre tänker jag, som jag ofta har sagt, att ... efter jag nu engång är med om alla barons hemligheter ... och efter jag så länge och så troget vårdat baron och är den enda som förstår sig på alla barons krämpor ... så skulle baron göra bäst mot sig sjelf, om baron låte viga oss tillsamman i morgon dag.

BARON MAGNUS (*med afsky*).

Tig. Om den affären vet du på förhand min mening. En Drakenhjelms vigas med sin domestik! Fi donc!

95

LISETTE (*hetsigt*).

Domestik! ... så! När man i fyrtifyra år låter sköta sig som ett litet barn ... när man har att tacka en person för hela sin egendom och på köpet sitt goda namn och rykte ... och när denna person hvad stund som helst kunde säga världen hvad en viss baron gäller för, så kan det allt hända att en viss baron inte vore för god att ... nå nå, jag vill inte mera tala om den saken.

100

BARON MAGNUS.

Hvarföre har du ställt kryddskåpet i familjesalen midt ibland mina förfäders konterfejer?

LISETTE (*liksom i tankar, gråtande*).

Ja, ja, nog kan jag med min Sebastian gå ut och tigga mitt bröd på gamla dagar ... men att den gamla Drakenhjemska släkten skall dö ut med baron, att Rautakylä skall komma i främmande händer och alla de ståtliga förfäderna säljas på auktion och bli hängda på väggarna i pörten och hållstugor; det går en trogen vän af huset till sinnes

105

BARON MAGNUS (*blidkad*).

Ja, Lisette, ja, det är bedrägligt att tänka på. Vår ätt är en af de äldsta på svenska riddarhuset. Jag kunde nämna för dig en Drakenhjelms, som stupat vid Gustaf Adolfs sida vid Lützen, en annan, som blödt med Carl XII vid Pultava

110

LISETTE.

Och ser baron, derföre vore det ju en fröjd för baron sjelf och alla barons förfäder, som hvila i den stora familjegravven under kyrkan, om Drakenhjemska släkten åter uppblomstrade i en tapper och kraftfull afföda, som Sebastian

115

BARON MAGNUS.

Din Sebastian! Quelle impertinence! Jag skulle låta Drakenhjemska namnet gå i arf till en vanbördning, en bondlymmel, en ohyfsad tölp! Förr må det dö!

Tredje scenen.

SEBASTIAN *har under sista repliken inträdt från höger. En kraftfull gestalt i grå jacka och underkläder, stora stöflar och en hundskinnsmössa, hvilken han trotsigt och vårdslöst kastar på baronens säng.*

SEBASTIAN (*föraktligt*).

Gerna för mig! Det der krimskramset med anor och granna namn kan baron gerna ta med sig i grafven, inte skall jag sörja för det, och lika qvittar det mig
120 också, om jag får heta bondlymmel och tölp af en sådan herre som baron, för si bonde är jag, och det kan vara likaså hederligt det som maskätna förfäder och granna titlar. En sådan der afsigkommen hans nåd förekommer mig alltid lik en kullfallen gammal stock i skogen; han lyser väl i mörkret, men det är bara för det han är så genomruten.

BARON MAGNUS (*förnämt, men skyggt*).

125 Min vän förglömmet med hvem han har den äran att tala.

SEBASTIAN (*trotsigt*).

Om jag inte förstår att lägga mina ord så finurligt inför en så förnäm herre, så menar jag det kan duga ändå. Saken är den, ser baron, att jag är ärlig och rättfram, och krokvägarna dem lemnar jag åt mor, hon förstår sig på den saken. Jag kan väl tro det varit fråga om giftermål nu igen, efter baron ser så hängfärdig ut.

(LISETTE *nickar förstulet*.)

SEBASTIAN.

130 Nå nå, inte är mor just någon läckerbit, det vore synd att säga, och argsint är hon, det är säkert det. Men ser baron, i giftermålsväg är jag precis af samma tanke som mor. Inte för det att jag vill heta Drakenhjälm och kallas baron, nej vasserra, den äran säljer jag för ett fat gröt. Men för det att Rautakylä är allodialsäteri, och för det att jag inte kan äga det utan det der klingeliklanget
135 i namnet (*Lisette har förgäfves gjort afrådande tecken*). Ja ja, inte är det värdt att mor blinkar, jag säger baron rena sanningen utan krumbugter.

BARON MAGNUS (*spetsigt*).

Så att du inte kan äga Rautakylä du, utan att bära mitt namn? Sörj inte för det du, Hallström, du kan slippa både det ena och det andra.

SEBASTIAN (*kallt och öfverlägset*).

Hvad skall det der nu åter betyda? Baron börjar bli barn på nytt. Det vore så godt att baron toge sytning och genast afträdde åt mig alltsammans, ty när människan blir så der lastgammal, så vet man inte på hvilka dårskaper hon kan falla till slut. 140

BARON MAGNUS (*uppbragt*).

Usling, du spelar herre i förtid, men du är det inte ännu. Gå din väg!

SEBASTIAN (*som förut*).

Det skall ske, herr baron. Men som baron inte ännu är uppstigen i morgon bittida, när jag ämnar mig till högvördige pastorn, så ville jag nu genast ha en biljett af baron. 145

BARON MAGNUS.

Hvad är det om?

SEBASTIAN.

Hvad skulle det annat vara, än att baron begär ut lysning för sig och mor till nästa söndag. (*Hviskande*) Jag vill det jag, ser baron. Det måste bli slut på gyckelspelet. Baron kan dö endera dagen knall och fall, och så äro vi från saken. Det bär sig inte det, ser baron? Är jag förstådd? 150

BARON MAGNUS (*med darrande röst*).

Du är en otacksam människa, Hallström. Jag har testamenterat åt er både löst och fast, och kan du inte behålla Rautakylä, så kan du sälja det och köpa dig ett ofrälse gods.

SEBASTIAN (*som förut*).

Nej jag tackar, jag vet hvad Rautakylä kastar af sig, och jag ämnar inte släppa det. Hvad tjenar det att krångla? Der stå skrifdon 155

BARON MAGNUS (*som förut*).

Käre Hallström, jag vill besinna mig. Kanske i morgon

SEBASTIAN (*som förut*).

Baron har haft fyrtio år att besinna den saken. Nu skall det ske, och det på fläcken, det är jag man för (*hotande*). Hvem kan svära på att baron lefver mera i morgon bittida? 160

BARON MAGNUS (*som förut*).

Men Lisette, så säg då åt Hallström ...

(LISETTE låts läsa och svarar ej.)

SEBASTIAN.

Ja eller nej? Jag har brådt.

BARON MAGNUS.

Tag hit bläck och penna.

SEBASTIAN.

165 Det var då en gång förnuftigt taladt. (*Hämtar skrifdon*) Se så, låt oss nu vara
vänner, efter som vi skola bli så nära beslägtade. Men inga krumbugter, det
förbehåller jag mig. Vänta, jag skall diktera för baron. –

BARON MAGNUS.

Besvåra dig inte!

SEBASTIAN.

170 Jag ber så mycket, det är inte något besvär alls. »Stående på grafvens
brädd» ... är det färdigt? – »har jag besinnat mitt i många afseenden gud-
lösa lefverne» ...

BARON MAGNUS (*skrifvande*).

Det är oförsämndt!

SEBASTIAN.

175 Se så, förifra sig inte, min nådiga pappa! – »gudlösa lefverne ... och i
synnerhet den tacksamhet jag är skyldig min dygdiga och trogna hushåll-
erska, enkefru Lisette Hallström, samt hennes son, min redlige inspektor
180 Sebastian Hallström» ... är det färdigt? ... »Hallström. Alltså har jag,
för att lyda mitt samvetes röst, beslutat taga sagde Lisette Hallström till
min lagliga äkta hustru och adoptera hennes son såsom en äkta och lag-
lig friherre Drakenhjälm» ... (*baron Magnus bortkastar pennan. Sebastian
upptager den kallt och sätter den ånyo i hans hand*). »Drakenhjälm» – är det
180 färdigt? – »hvarföre jag härmedelst utbeder mig vederbörlig lysning för
nästa söndag.» ... Seså, nu utanskriften ... så der (*klappar baron förtroligt*

på axeln). Och nu intet groll mera, pappa lilla. Det var ändå det klokaste vi båda kunnat göra, ty ser baron ... åh jag säger ännu baron af gammal vana ... ser söta far, jag är en varg jag, som biter, men mor, hon är en katt, som hugger en i mörkret i strupen

185

LISETTE.

Håll din mun!

SEBASTIAN.

Men när jag rätt betänker saken, är det så godt att jag ännu i denna qväll far för att hemta pastorn hit. Baron – söta pappa vill jag säga – kunde annars lägga sig att dö, innan de tre lysningarna försiggått, och jag tänker att pastorn i så fatta omständigheter ej skall hafva något emot att viga en dödssjuk man utan lysning och redan i natt. Farväl, pappa lilla!

190

LISETTE.

Men det är ett förskräckligt yrväder och man kan ända hit höra vargarna tjuta på isen

SEBASTIAN.

Var obekymrad, min *nådiga* mamma, så dumma är inte vargarna, de ska' väl för tunnor tusan ha respekt för en spritterny baron. (*Till baron Magnus*) Hå, inte är det värdt att söta far sitter och lipar. Söta far är ju brudgum; vasserratri, när man sparat på den välfågnan i sjutti år, så är det inte för bitti. Se bara huru söt mor gör sig, hon vore färdig att pussa söta far på hand. Farväl med er, turturdufvor! Om två timmar är jag tillbaka med presten. (*Går*)

195

Fjerde scenen.

BARON MAGNUS. LISETTE.

LISETTE (*afsides, triumferande*).

Ändtligen! I mer än fyrti år har jag väntat ... ja, jag har väntat tåligt och spunnit mitt garn kring den gamla token ... och möda har det kostat, och nogräknad har jag intet varit, nej här i verlden är man sig sjelf närmast. Och möda har jag haft med Sebastian ... det är ju för honom jag arbetar, för honom jag spinner ... Men nu är stunden kommen ... godset ta vi,

200

205 och friherrskapet med ... ah, den titeln har klingat i mina öron ett helt lif igenom, och nu har jag den, nu släpper jag den inte mer, Gud fader sjelf kan inte mera rycka den ur mina händer ... Friherrinna! ... Ja, den gamla Lisette skall trampa på dem, som behandlat henne lik en domestik. Annorlunda skall här styras och ställas. De gamla porträtterna skola på vinden, jag kan ej tåla att salig öfversten ser så barskt på mig, hvar gång jag kommer ut i stora salen ... och röda sängkammaren se'n, som baron Magnus ej velat röra, alltsedan salig öfversten bodde der, i den skall jag sjelf flytta in ... (*man hör bjellerklang utifrån*). Jag tycker mig höra bjellror. Åh, det är inte möjligt att någon resande kan vara ute i ett så förfärligt oväder. Det är 215 förmodligen Sebastian. Men jag får väl lof att visa mig artig mot min kära baron. Der sitter den gamle narrn som en fåne i gungstolen. Om jag skulle ställa mig in med litet snask? ... Min själ, så lycklig har jag inte känt mig på många år, och när man är lycklig, är man alltid gifmild ... (*framtager hallonsylt och bjuder åt baron, som sitter orörlig och slö i gungstolen*) Se här, 220 min lilla söta baron, nu ska' vi muntra oss. Baron vet ju att jag så gerna gör baron ett litet nöje.

BARON MAGNUS.

Orm!

LISETTE.

Vi skola ännu lefva många lyckliga dagar tillsammans. Baron skall bli ung på nytt.

BARON MAGNUS (*tankfull*).

225 Det var en gång en maskrad på Haga ... låt se, det var den 24 Februari 88, och nu ha vi ... låt se, den 24 Februari 1838. Mon dieu, det är ju på dagen femtio år sedan ... kungen var der ... Ebba Reutercrona var också der ... det var en mötesplats för snillet och behagen ... man drack en skål för deras eviga bestånd ... hahaha ... och Magnus Drakenhjelm sitter i dag förfallen 230 och bräcklig långt uppe i bondlandet, darrande för sin piga, omgifven af lömska försåt, kulna drifvor, vinterstorm och vargars tjut ... ensam, utan en enda droppe kärlek att läska sitt försmäktande hjerta ... säg mig, Lisette, månne det finns en Gud?

LISETTE.

Baron skall inte tänka på sådant, det må vara presternas sak. Baron var en

vacker karl i sin ungdom, fin och gentil, så att baron just tog uppå ögonen. 235
Låt mig jemka barons halsduk på rätt.

BARON MAGNUS.

Men säg mig, Lisette, hur tror du väl att Ebba Reutercrona såge ut, om hon lefde ännu?

LISETTE.

Någon skönhet var hon just aldrig.

BARON MAGNUS.

Fröken Reutercrona var aldrig en regulier skönhet, som t. ex. Ulla Fersen, 240
men som konnässör kan jag säga dig, ma chère, att hon var en högst ämabel person.

LISETTE.

En obstinat person var hon, som kunde ge korgen åt en så vacker karl som baron.

BARON MAGNUS.

Det hade sina orsaker, ma chère. Salig öfversten min rival, var en karl med 245
många partier, litet romanesk, men det enchanterar damerna, mon dieu, hvem hade kunnat tro honom om ett sådant escamotage vid vigseln! Det var ignobelt gjordt af en Drakenhjälm.

LISETTE.

Hade der varit vigsel, så hade der varit vigselattest, och hade der varit vigselattest, så hade den nog kommit i ljuset, det kan ett barn begripa. Men 250
nu har man aldrig hört af någon attest.

BARON MAGNUS.

Ja ja, du kan ha rätt; du måste ha rätt, ty vore det icke så, så vore jag en barbar. Att så bortjaga den arma enkan och hennes barn från Rautakylä! Det var också din uppfinning, Lisette!

LISETTE.

Hvarföre inte; det vore jag i stånd att göra om igen. Jag ville inte råda fru Hjelm eller någon af hennes anhang, att sätta sin fot på Rautakylä ... det blefve deras död. 255

Under de två sista replikerna, har Lotten Ringius, osedd af de talande, visat sig i dörren till höger. Vid de sista orden drar hon sig hastigt tillbaka med utropet: Himmel, vi måste bort!

BARON MAGNUS.

Du vore verkligen i stånd att ...

LISETTE (*leende*).

260 Ja, det vore jag, och det för barons eget bästa. Baron hörde ju att min egen son liknar mig vid en katt. Och sannt är det, att jag har både klor och tänder. Men trogen är jag som ett husdjur.

(Man hör till höger bullret af en fallande stol.)

LISETTE (*uppspringande*).

Hvad är det? Hvem är der?

(Tar armstaken, skyndar ut och återkommer om ett ögonblick, släpande med sig Lotten.)

Femte scenen.

LOTTEN RINGIUS. *De förra.*

LISETTE (*fasthållande Lotten*).

Hjelp! tjuftar! hjälp! man vill bestjåla oss!

LOTTEN (*med fattning*).

265 Min fru, jag ber att få förklara mig! ...

BARON MAGNUS (*nyfiket*).

Ett ungt fruntimmer! En vacker röst! Släpp fruntimret, Lisette! (*Lisette släpper henne motvilligt.*)

LOTTEN.

Jag ber er, min herre, och er, min fru, om förlåtelse. Min gamla mormor ... kaptenskan Holmqvist ... och jag äro på en resa med egen häst. Ute på isen öfverföll oss ett förfärligt oväder, vi körde vilse, voro i yttersta nöd för
270 vargarna och nödgades äntligen köra hit upp efter skenet af dessa ljus, som synas långt ute på fjärden.

LISETTE (*ondskefull*).

Resande fruntimmer ... oväder ... vargar ... det är ju en hel roman. Menar hon, mamsell, att här är någon gästgifvaregård? Hon kan bege sig samma väg hon kommit.

BARON MAGNUS.

Men, Lisette lilla ...

275

LOTTEN.

Var öfvertygad, min fru, att min mormor och jag icke skulle dröja ett ögonblick längre efter ett sådant bemötande, om icke den yttersta nödvändighet tvingade oss. Vår häst hade knappt kommit in på gården, innan han störtade.

LISETTE. (*afsides*).

Fördömt att vi skulle få dem på halsen *just nu!* (*Högt*) Så kan mamsell leja sig en annan häst. Inte ha vi rum för allehanda folk från landsvägen.

280

BARON MAGNUS (*afsides*).

De äro välkomna *just nu*. Den unga flickan uttrycker sig med education. (*Högt*) Nej Lisette, det tillåter jag inte. (*Till Lotten*) Gubevars, min söta vän, ni missförstår alldeles min *hushållerska*. I sin alteration har hon kommit att uttrycka sig på ett mindre passande sätt. Damerna äro mycket välkomna; genera sig inte, min söta vän! Får jag hjälpa med kappan!

285

LISETTE (*snäsigt, skjuter baron åt sidan*).

Baron förkyler sig på det kalla öfverplagget; baron drar döden på sig ... (*inställsamt till Lotten*) Mamsell är säkert mycket trött, var god och sitt. Jag ber om ursäkt, ifall jag sagt något opassande. Ack jemmer, jag blef så altererad, och här på landet måste man gudnås ha ögonen öppna. (*Afsides*) Hur skall jag bli af med dem, innan Sebastian kommer?

290

LOTTEN.

Jag tackar er, min goda fru. Om ni tillåter, vill jag hemta min mormor, som väntar i yttre rummet. (*Afsides*) Ack min Gud, hvar äro vi och huru skola vi komma härifrån, utan att de känna oss? Mormor skulle skrämman sig till döds, om hon visste ... (*går*).

295

Sjette scenen.

BARON. LISETTE.

LISETTE.

Det är barons fel. Baron är galen i fruntimmer ännu på gamla dagar. Jag skulle skämmas, om jag vore i barons ställe.

BARON MAGNUS.

Jag skulle blygas, om jag vore i ditt, ma chère. Att vilja bortvisa två värlösa fruntimmer i ett sådant oväder! Hvilken chikan för Rautakylä!

LISETTE.

300 Ha vi tid med främmande nu? Hvar skall jag lägga dem?

BARON MAGNUS.

Du sade ju att röda kammaren var eldad för prostens räkning.

LISETTE.

Salig öfverstens sängkammare! Ja ... det kan gå an. (*Afsides*) Den ligger afsides och kan stängas utifrån.

BARON MAGNUS.

Men först skola de supera hos mig.

LISETTE (*fixerar honom*).

305 Det blir inte af. Om baron ämnar begagna sig af de resande för att uppskjuta den *andra* saken, så förklarar jag på förhand att baron missräknat sig. Jag skall nog hålla öga på det ovädersfolket, och (*skarpt*) på baron också! Der äro de.

Sjunde scenen.

De förra. LOTTEN, ledande vid handen FRU HJELM, enkelt sorgklädd; men med en viss elegans och prydighet.

BARON MAGNUS (*nyfiket och lifligt*).

Ma foi, ett ruskigt väder, mitt herrskap! Var god och tag plats, mina nådiga!

Damerna ha varit exponerade för vargar? Lilla mamsell är ännu helt blek ... jag slår vad att rosorna på dessa kinder i annat fall vore förtjusande. Namnet, om jag får lof att fråga? 310

LOTTEN.

Lotten.

BARON MAGNUS.

Nåväl, lilla mamsell Lotten, och ni, min nådiga kaptenska, låt oss nu vara trankila. Mon dieu, jag mins en vinter, när jag for från Stockholm till Ekolund. Jag hade nåden följa hans majestät, som for straxt förut, baron Essen och jag med sviten efteråt; det var en månljus natt. Plötsligen ser jag hans majestäts sufflet hålla stilla; ... jag hör ett pistolskott, derpå åter ett ... och så åter ett ... och straxt derpå ser jag två stora vargar lunka inåt skogen. Alltid skjuter kungen bom, sade Essen och skrattade. Det kostar likväl mindre krut, än finska kriget, tillade han. Men det bevisar vargarnas närhängenhet. 320

FRU HJELM (*sakta och upprörd till Lotten*).

För himlens skull, hvar äro vi? Denna röst har jag hört ...

LOTTEN (*sakta*).

Jag gissar att vi äro på prostgården. Prosten har troligen i sin ungdom varit hofpredikant.

LISETTE (*oroligt*).

Fruentimren äro säkert mycket trötta. Kanske får jag ledsaga fruentimren till deras rum. 325

BARON MAGNUS (*lifligt*).

Nej, min vän, nej, jag profiterar så sällan af älskvärda damers sällskap, att jag omöjligt kan afsäga mig det ännu. Kaptenskan Holmqvist, var det icke så? Får jag fråga min nådiga, vid hvilket regemente tjenade er man?

LOTTEN (*hastigt*).

Min morfar var sjökaptten.

FRU HJELM (*utan att ge akt derpå*).

Min man tjenade först som ryttmästare vid Nylands dragoner, men blef sedan öfverförd. 330

BARON MAGNUS.

Ma foi, min nådiga, er man var säkert den förste sjökaptan, som på samma gång var ryttmästare. Det påminner mig om en anekdot, som mycket roade hans majestät. Det fanns i Stockholm en sotarålderman, som tillika var
 335 löjtnant vid borgerskapet. En dag gaf hans majestät dinér för borgerskapet ...

LISETTE (*sakta till Lotten*).

Ack jemmer, min bästa mamsell, nu kommer baron in i sina anekdoter, och så kan han prata för herrskapet hela natten. Säg att herrskapet är alldeles uttröttadt; jag går att ställa rummet i ordning och är straxt tillbaka. (*Går.*)

Åttonde scenen.

BARON MAGNUS (*afbryter midt i meningen och ändrar hastigt ton*).

Mina damer, förlåt ... jag känner er inte ... jag frågar er ingenting ... men
 340 himlen har sändt er hit just nu! Ah, mon dieu, jag är så altererad ... om ni skulle vara ... men lika godt, jag ber er, jag besvär er, gå inte härifrån ... man vill åtskilja oss ... denna qvinna, voyez vous, min hushållerska ... är mycket elak ... Oh, hon vore i stånd till allt!

FRU HJELM (*darrande*).

I himlens namn, min herre, hvar äro vi och hvem är ni sjelf?

BARON MAGNUS (*likasom återkallande ett minne*).

345 Och ni sjelf, min fru ... hvem är då ni?

LOTTEN (*hastigt och ängsligt*).

Fråga icke mer mormor; fråga icke, min herre! (*sakta*) Om det vore ... hvilket förfärligt möte!

BARON MAGNUS.

Nej jag släpper er icke, min fru! – Ert namn? ert verkliga namn? Grand dieu, jag ser så illa ... men denna röst, entendez vous ... Skulle ni känna
 350 mig, min fru?

LOTTEN.

Min mormor är – blind.

BARON MAGNUS.

Rättvisa himmel! det är omöjligt ... Ni kan inte känna mig ... ni kan inte vara ... men jag besvär er, min fru ... Ah, för sent.

Nionde scenen.

De förra. LISETTE återkommer.

LISETTE (*afsides*).

De se upprörda ut. Jag gjorde orätt uti att lemna dem.

BARON MAGNUS (*återtar sin förra lättsinniga ton*).

Och derpå skrattade kungen och sade till löjtnanten-sotaren: min kära Sundqvist, så hette karlen, min kära Sundqvist, ni är icke den förste militär, som krupit bakom stenarna undan eld och rök och likväl kommit högt upp i världen, men tillstå åtminstone, att ni är den förste, som gjort er en heder deraf. 355

LISETTE (*afsides med qväfdt raseri*).

Djefvulen drifver sitt spel. Det är hon, det är fru Hjelm. Och Rautakylä vill hon lisma ifrån mig i min lyckas stund, efter fyrti års mödor nu, just nu! Men jag släpper det inte, jag har henne i mitt våld. Jaså min fru, ni vill inte resa tillbaka till vargarna på isen; det hade varit bättre för er än att stanna här kvar. (*Högt*) Men hvad tänker baron på, som står och uppehåller de resande? Fruntimren följa med mig. 360

BARON MAGNUS (*med illa dold oro*).

Gå min vän och duka vår souper här. Jag hoppas damerna inte neka mig det nöjet. 365

FRU HJELM (*tar Lotten under armen*).

Kom, mitt barn, vår gästfrie värd skall säkert ursäcka oss, vi äro mycket trötta.

BARON MAGNUS.

Men mina nådigaste ...

LISETTE (*skjuter honom tillbaka*).

Baron går och lägger sig utan vidare. (*Afsides*) Han skall aldrig återse dem.

LOTTEN (*afsidet*).

370 Hvad skall detta bli af.

FRU HJELM (*afsidet*).

Det är han!

BARON MAGNUS (*afsidet*).

Det är hon!

(*Ridån faller*).

ANDRA AKTEN.

Röda kammaren. Amöblemang från 1780-talet. Stor kakelugn med niche, i hvilken står en byst af Fredrik den II. Tvenne dörrar, af hvilka den till höger anses leda till stora salen, den venstra till yttre rum och genom dem till trappan. I fonden en stor säng, hvars omhängen sammanhållas af en förgylld krönt drake.

Första scenen.

LISETTE med en armstake i handen inträder jemte FRU HJELM och LOTTEN genom dörren till venster.

LISETTE (*inställsamt*).

Här är rummet ... gammalt och stökigt, det måste herrskapet ursäkta. Det är så sällan vi se främmande här på Rautakylä, och baron har sina idéer ... Ack jemmer, hvad måste inte en trogen tjenarinna stå ut med! Gud vet hvaraf det kommer sig, baron är mycket folkskygg, han ser inte gerna främmande, och slägtingar har han inte. Det vill säga, inte på nära håll ... och Gudskelof för det, ty baron är så egen, han kan för sin död inte tåla sina anhöriga. Ofta brukar jag säga till honom: kära baron, det är inte rätt och kristligt att tänka så der om sina slägtingar. Men då svarar han alltid: tig med den saken, Lisette, jag har inga slägtingar, jag vill inte ha några, och om jag hade några, (*betydelsefullt*) och om de skulle understå sig att komma hit, för att lura på arvet, så vore jag i stånd att mörda dem ... Gudbevars sådant tal kära baron, svarar jag, men han är nu engång sådan, och jag ville inte råda någon af barons slägtingar ... förstås om han hade några ... att göra minsta försök att ärfva honom ... Åh beware, här står jag och pratar bort tiden, så att herrskapet ej får gå till hvila. Här står en tarflig smörgås och litet choklad ... allerödmjukaste tjenarinna, mitt nådiga herrskap, jag önskar en rolig natt.

LOTTEN.

Får jag besvära frun att skicka hit vår kusk. Thomas heter han.

LISETTE.

Alltför gerna. (*Afsides*) Han skall nog låta vänta på sig. (*Högt*) Tjenarinna. (*Går.*)

Andra scenen.

FRU HJELM. LOTTEN.

FRU HJELM *träfvar långsamt kring rummet, undersöker noga hvarje föremål, nickar stundom, som hade hon funnit något; stundom synes hon sakna något som funnits förut.*

LOTTEN (*utan att gifva akt derpå*).

20 Tjenarinna ... det var väl att ni gick er väg, min fru. När jag var barn och gick utan lykta på vinden, hände ibland att jag såg i den mörkaste vrån de gröna glänsande ögonen af en lurande katt. Och rädd är jag just inte, men då sprang jag alltid min väg. Jag vet inte hvarföre jag kom att tänka derpå, när jag såg henne, som nyss gick ut. Det är en elak människa. Hon ljuger
25 rätt afskyvärdt på sin gamla husbonde.

FRU HJELM (*fortfar i sin undersökning*).

Det är Lisette, och hon är sig lik. Hon har igenkänt mig.

LOTTEN.

Känner mormor den elaka människan?

FRU HJELM (*som förut*).

Det är min fordna kammarjungfru, hon som jag sökt i så många år, det enda lefvande vittnet till min vigsel med din morfar och den enda som kunde
30 återställa mitt namn och min heder ... om hon ville det.

LOTTEN.

Och hon vill inte.

FRU HJELM (*som slutat sin undersökning*).

Nej ... hon vill inte.

LOTTEN.

Och hvarför inte det, mormor?

FRU HJELM.

Emedan lögnen liknar dessa starka aromer, af hvilka en enda droppe är

tillräcklig att fylla med sin ånga en omätlig rymd. Lisette har förrådt och förnekat mig, när hon var ung; hon vill ej som gammal förneka sig sjelf. 35

LOTTEN (*beslutsamt*).

Man hotar henne

FRU HJELM.

Hon kan inte bindas af några bevis. Förlusten af denna olyckliga vigselattest, som jag ej kunnat återfinna, gör henne trygg.

LOTTEN.

Man bjuder henne guld 40

FRU HJELM.

Lisette är en listig qvinna. Hon vet att hennes lögn inbringa henne mer än vi kunna gifva henne för ett enda ord af sanning. Hon hatar mig.

LOTTEN.

Men af hvad skäl?

FRU HJELM.

Man hatar alltid den man grymt har förorättat. Man hatar den man beröfvat allt och hvars rättmätiga egendom man sjelf vill tillägna sig. 45

LOTTEN.

Men det är ju förfärligt

FRU HJELM.

Det finns en man som dödligt har förolämpat mig. Jag har hört hans röst, han kröker sig som en mask under samma qvinnas tyranni, som han köpt att förråda mig.

LOTTEN.

Den afskyvärde! 50

FRU HJELM.

Beklaga honom, han är olyckligare än jag. Också jag har lidit ... mycket ... men jag hade en mor, som vakade öfver min barndom och hvars sista ord

hafva återljudit som en engels röst genom hela mitt lif: mitt barn, sade hon, *älska, förlåt och tro på Guds beskydd!* ... Se der hvarföre jag ännu eger nog styrka att i detta rum icke digna under bördan af mina minnen!

LOTTEN.

I detta rum? Vi skulle vara ...

FRU HJELM.

På Rautakylä, i din morfars sängkammare. Det var här jag förlefde fyra smärtans år efter mitt giftermål, och det var här din mor såg dagen. Det var här jag räknade dagar och timmar för baron Gustafs återkomst, och han kom icke ... kriget hade utbrustit, han stod med sitt regemente mot fienden ... och när jag länge förgäfves väntat, då var det här jag emottog den förskräckliga underrättelsen om hans arrestering såsom en af cheferne för Anjala-förbundet ... och slutligen om hans död på schavotten

LOTTEN.

Min olycklige morfar!

FRU HJELM.

Baron Gustaf dömdes till döden som förrädare mot sitt fädernesland, och likväl har ingen älskat det högre än han. Det var ett nobelt hjertas förvillelser. Jag deremot var mycket lättsinnig ... hvad lycka bör man vänta, när man, som jag, stått brud i maskradkostym! ... Hur ofta har jag icke erinrat mig den spådom man sade mig samma olyckliga natt: *»hvad du ser skall bringa dig ofärd!«*

LOTTEN.

Men sednare delen återstår: *»hvad du icke ser skall bringa dig lycka!«* Det har du ofta berättat mig, mormor lilla!

FRU HJELM.

Ja jag tillstår det, jag tänkte derpå, när den svåra sjukdomen beröfvade mig mina ögons ljus. När man är fattig, öfvergifven, ensam, förskjuten af människorna, då händer det att man vacklar i tron på en försyn och griper efter det bleka skimret af en dunkel profetia. Jag såg min ofärd, jag såg det papper som bragte mig tidningen om baron Gustafs död, jag såg den afskyvärda stämning till Åbo hofrätt, hvari baron Magnus – ruinerad

af skulder – bestred min lagliga vigsel med baron Gustaf och ålade mig att bevisa den Jag såg omöjligheten att återfinna vigsel-attesten ... jag såg 80
de hånleende betjenter, som, vid min återkomst från spaningarna efter Lisette, bortvisade mig från Rautakyläs port och förklarade att nuvarande ägaren, baron Magnus Drakenhjelm, icke hade den äran att känna någon friherrinna af samma namn ... jag såg människornas tvetydiga medlidande, när baron Magnus hade utspriddt att den prest, som vigt mig med baron 85
Gustaf, varit en förklädd dragon ... jag såg mig tvungen att bortlägga hälften af mitt lagliga namn, som i människors mun hade blifvit en smädelse ... slutligen såg jag min dotter dö i blomman af sin ålder ... och sedan såg jag intet mer

LOTTEN.

Ack ja mormor, och om spådomens sednare hälft blir likaså sann som den 90
förra, hvilken lycka skall du icke då upplefva!

FRU HJELM.

Jag är ej otacksam, jag har upplefvat lycka nog, sedan jag förlorade min syn. Din vördnadsvärde farfar, prosten Ringius, upptog mig, en öfvergifven enka, med ömhet i sitt hus; din lika förträfflige far blef för min dotter en make och för mig en son Och sedan har jag ju dig! Men tro mig, all ömhet, 95
all godhet hade icke förmått att försona mig med mitt öde, om icke din farfar lärt mig den rätta ödmjukheten. Jag sörjde mitt namn; då sade mig din farfar: min vän, för Gud gäller intet namn! Och denna tanke gjorde mig godt, den läkte min sårade själ.

LOTTEN.

Men är det då intet hopp att återfinna vigselattesten, på hvilken allt beror? 100

FRU HJELM.

Tyvärre blott ett ganska ringa. Jag hade längesedan uppgifvit allt hopp, då jag i söndags hade ett besök af klockarens gamla hustru, som i sin ungdom tjänat hos major von Dahlen på Hammila. Hon frågade mig om jag icke återfunnit min vigselattest. Attesten! upprepade jag förundrad. Ja, sade hon, den måste väl finnas, ty jag hörde salig majoren ofta säga: det är gudlöst att 105
man skall drifva Gustaf Drakenhjelm's enka från Rautakylä. Folket säger att han icke var gift, men jag har sett hans vigselattest.

LOTTEN.

Och därför reser mormor nu till von Dahlens för första gången sedan många år?

FRU HJELM.

110 Och du återser inte heller ogerna kusin Richard von Dahlen, din fordna lekkamrat?

LOTTEN.

Sophie och Augusta von Dahlen äro söta flickor. Richard ... han har blifvit prestvigd till julen och är adjunkt på landet, jag vet inte hvar. Men det är sent och mormor är trött

FRU HJELM.

115 Du har rätt ... jag är mycket trött (*lutar sig mot bädden*). Ett glas vatten!

LOTTEN.

Man har glömt att ge oss det. Men (*häller i en kopp*) kanske litet choklad

FRU HJELM.

Gifhit (*dricker*). Man är inte långt kommen i konsten att tillreda choklad på Rautakylä. Denna dryck har en bismak ... (*återger koppen*). Här således är den stora sängen ... den hade fordom omhången af rödt sammet ... der till
120 höger är spegeln ... den är förgylld, och öfverst bland dess sirater ser du en friherrlig krona öfver ett drakehufvud. Tapeterna äro röda och beströdda med rosor ... kakelugnen hvit, och i nischen står en byst af Fredrik II.

LOTTEN.

Det är förvånande, att mormor kan minnas allt så väl.

FRU HJELM.

Dessa sängomhängen sammanhöllos fordom af en förgylld drake af bronz
125 med fyra fötter. Se åt, om drakens högra bakfot är fästad vid väggen med en nagel af jern.

LOTTEN (*uppstiger på en stol*).

Ja, mormor! Det är Bel i Babel, med en alldeles förfärlig tass!

FRU HJELM.

Näväl, skjut denna nagel med all din kraft åt venster!

LOTTEN (*försöker*).

Den går inte.

FRU HJELM.

Jernet är rostadt. Försök ännu!

130

LOTTEN.

Omöjligt. Jernet är fastmuradt i väggen.

FRU HJELM.

Det ser endast så ut ... men lika godt, stig ned, det tjenar till intet. (*Lotten nedstiger.*) Jag ville endast visa dig att mitt minne ej sviker. Din morfar, mitt barn, var djupt invecklad i sin tids politiska planer och måste ständigt vara beredd att se sitt lif och sin frihet på spel. Derföre lät han här i sin sängkammare invid sjelfva sängen anbringa en lönn dörr, genom hvilken han kunde rädda sig, i händelse af en plötslig öfverraskning, och det gafs tider, då ständigt en sadlad häst stod här utanföre i beredskap om nätterna.

135

LOTTEN.

En lönn dörr ... ah, det är något intressant, något romaneskt i en lönn dörr. Jag har läst i romaner om underjordiska gångar, hemliga domsförbund ... och en lönn dörr, den förekommer mig alltid som ett ondt samvete, der synderna smyga sig in och ut, för att ej bli sedda

140

FRU HJELM.

Onda samveten ... spår af längesedan gråta tårar ... sådana finnas af ålder på Rautakylä. Men säg, i himlens namn, hur ha vi kommit hit?

145

LOTTEN.

Lilla mormor, du har då glömt vår resa till von Dahlens ... yrvädet ... vargarna.

FRU HJELM.

Ah ... den gamles minne är vecken af ett slocknande ljus. Det kastar sitt

sista sken på aflägsna föremål, men i dess närhet ser man endast skuggan
 150 af staken Jag känner en ovanlig tyngd Jag vill sofva och glömma.
 Glömskan är ljuf, när minnet endast har sorger att bjuda Lotten, mitt
 barn, lofva mig att, hvad än må hända, om du gifter dig, din bruddrägt icke
 blir ... en maskradkostym ... (*hon inslumar*).

LOTTEN.

Alltid samma fantasi! Hvilket förfärligt minne af en maskrad, när det blandas
 155 i alla tankar och minnen under ett helt lif!

(*Bjellerklang utanföre*).

(*Lyssnar*) Der kommer någon ... så sent! Hvem kan det vara? ... Detta
 rum är så hemskt ... man tycker sig flyttad tillbaka uti en längst förfluten
 tid ... hvarje möbel ett minne ... hvarje vrå en hemlighet ... och spår af
 tårar öfverallt ... Thomas dröjer ... man vill aflägsna honom ... men han
 160 skall komma (*vid dörren till venster*). Reglad utifrån! Hvad skall det betyda?
 (*vid dörren till höger*) Också den omöjlig att öppna! Vi äro instängda! Och
 när jag tänker på den elaka qvinnans ord och på den gamla baronens säll-
 samma fruktan ... min Gud, om man verkligen skulle Och intet medel
 att undkomma!

FRU HJELM (*halfslumrande*).

165 Fly, baron Gustaf, fly ... här, genom löndörren!

LOTTEN.

Löndörren, ja! Om jag kunde öppna den, vore vi räddade. Men huru?
 Ah ... (*fattar ett stycke träd, stiger på stolen och slår mot drakens högra bakfot*)
 Den rörs inte. Ännu en gång! Nej ... det är blott en fantasi af mormor! (*slår*
kraftigare; drakens fot brister i stycken. Med löje) Jag har gjort mer än Sanct
 170 Görän: jag har besegrat draken med ett stycke ved!

FRU HJELM (*sätter sig upp*).

Lotten, hvad gör du?

LOTTEN.

Ingenting ... jag försöker för ro skull öppna löndörren.

FRU HJELM.

Släck ljusen och sof!

LOTTEN.

Strax, mormor! (*Slår med hela sin kraft mot jernnageln*) Ah ... den rörs, jag såg det helt tydligt!

175

FRU HJELM.

Hvad rörs?

LOTTEN.

Jernnageln flyttar sig. Så ... ett slag till (*slår*) Gud vare tack, der ha vi dem!

FRU HJELM.

Dem? Hvilka dem?

LOTTEN.

Fjädrarna i muren.

FRU HJELM.

Der finns inte flera än en.

180

LOTTEN.

Åhjo, här finnas två. När nageln sköts åt sidan, syntes en, och när den sköts ännu längre, syntes en annan bakom den förra.

FRU HJELM.

Det har man inte sagt mig. Men i alla fall ... det tjenar till ingenting. Låt oss sofva!

LOTTEN.

Först måste jag öppna dörren.

185

FRU HJELM.

Men den leder ut till trädgården

LOTTEN (*arbetande med fjädern*).

Seså, vänta litet, mormor lilla, fjädern är så trög. Om jag bara hade ... Richards fingrar!

FRU HJELM (*lutar sig åter*).

Envisa barn ... det är din finska fädernedygd.

LOTTEN (*som förut*).

190 Vänta ... nej ... jag vill försöka med den andra ... Mormor!

FRU HJELM (*i halfslummer*).

Envisa ...

LOTTEN.

Jag har funnit ett skåp (*man ser en cirkelrund öppning i väggen*). Men så hör då, mormor, här ligga flera bundtar papper Hon sofver! ... Sof, stackars mormor! Jag vill vaka för dig. Hvad bryr jag mig om dessa papper (*nedkastar*
195 *flera bundtar på golfvat*). Jag måste ut. Ah ... jag tyckte mig höra ett buller ... tvenne röster ... om det vore Thomas! Jag vill ännu en gång försöka den andra fjädern Så! min hand ... den blöder ... men ... fjädern ger efter ... nu ... äntligen! (*Man ser den smala öppningen af en löndörr i muren. Lotten kastar en kappa öfver axlarna och tränger sig ut.*)

FRU HJELM (*under sömnen*).

Tag allt, baron Magnus, tag ära och gods ... men låt mig behålla mitt barn!

Tredje scenen.

LOTTEN återkommer. Strax efter henne THOMAS.

LOTTEN (*stänger dörren*).

200 Nu har jag dig här; nu må de komma. Man förföljde dig? Man ville hålla dig kvar?

THOMAS (*förbluffad, ser sig omkring*).

Jo men ville de så, men när man som mamsell kan blåsa ett hål i väggen ...

LOTTEN.

Jo, jag kan allt trolla en smula; släkten Ringius är inte för ro skull hemma från Österbotten. Åh stackars karl, hvad du är våt, snön smälter och dryper
205 af dig som kyrofall. Akta stolarna!

THOMAS (*makar sig åt väggen*).

Skam till sägandes, så vet jag inte hvar jag skall stå, för si vattnet är vått i år, sa' ekkorn när han segla på näfverlappen.

LOTTEN.

Nå ... man stängde in dig?

THOMAS.

Skam till sägandes, när jag fått släden i lidret och Musti ur vägen ... ja si
med honom är det kaputt (*torkar ögat med tröjärmen*), han gjorde skam 210
till sägandes som förra soldaten i krig, han sprang ihjäl sig ... så gick jag i
drängstugan att värma mig. Der låg allt folket och sof på bänkarna, men så
kommer der en lång dromedarie som säger sig heta Eljas och drar fram en
bränvinsflaska undan färskinnspelesen. Nu ska vi dricka kylmästä tullut, sa'
han. Får gå, sa' jag. Men på den klunken följde flera, och Eljas skröt huru han 215
skam till sägandes skulle bli gårdsfogde och sköta hundra tunnors utsäde.
För si inspektoren och mor hans skulle ärfva hela tutten, sa' han.

LOTTEN (*uppsamlar papperen från golfvet*).

Och så drack han på förhand gamla barons graföl?

THOMAS.

Jo men, ska tro det var fundassen, och supa skulle vi, sa' han. Men dertill
sa' jag skam till sägandes stopp och marsade ut att se hur det stod till med 220
liderdörren och våra futikor i släden. Hå perkele, sa' han och ställde sig så
lång han var i vägen för mig. Så kom vi skam till sägandes i kraklamente på
gården, och den besten fick mig omkull med en käringkrok, men si ofvanpå
kom jag ändå och myllade in honom i snön som rättan i mjölsäcken, så
hörsel och syn förgick honom. Just i detsamma kom mamsell, och han 225
trodde väl – hihhi – skam till sägandes, att lifslevande satan for af med
mig tvärs genom väggen.

LOTTEN (*upplöser en af pappersbundtarne*).

Jag skall säga dig en sak, Thomas! Det är inte våra saker i släden man vill
stjåla, det är våra lif.

THOMAS (*hotande*).

Hå perkele!

LOTTEN.

Tyst, tala sakta ... alla väggar ha öron, alla nyckelhål ögon. Ser jag rädd
ut, jag?

THOMAS.

Hå gudsigne, skulle tro jag känner min lilla mamsell. I somras, när hon trampa' på ormen, höll hon honom fast med sin lilla häl och den tunna
 235 kängan, tills jag gaf honom fälknäppen. Och i jons, när vargarna yla' kring släden härs och tvärs och gamla frun frågte hvad det var för ett ljud, då skratta' mamsell Lotten och såg på mig och sa': »det är hundar». Skam till sägandes: det är hundar! Hihihi!

LOTTEN.

Så låt oss vaka, du och jag. Der är mat, sätt dig och ät! Vänta, min gubbe lilla,
 240 de här stolarna är' inte gjorda för isbjörnar. (*Breder sin kappa öfver stolen.*) Nu har du fullmakt att sitta.

THOMAS (*sätter sig*).

Tackar som bjuder. Ska' tro, de ha hundra tunnors utsäde, men inte bröd i drängstugan, baresta bränvin.

LOTTEN.

Der är choklad ... här finns intet annat att dricka.

THOMAS.

245 Tackar som bjuder. (*Dricker ur kannan. Afsides.*) Ska' det vara sötmjölk, så tvi tusan, här i gården fodra de sina kor med svampar.

LOTTEN.

Medan du äter, vill jag hålla mig vaken med dessa papper. (*Under följande monolog sträcker sig Thomas i stolen och faller slutligen i djup sömn.*)

LOTTEN (*bläddrande i papperen*).

Bref, så gula och gamla! Somliga fina och gentila, andra raspade liksom med en eldgaffel. Det måste vara viktiga saker, som gömmas så väl. Låt se ...
 250 Mon cher baron ... åh det är bara fransyska. Men det här? Sådana kräk-fötter! »Högvälborne herr öfverste baron och riddare af flere ordnar!» ... skulle det vara min morfar? Ja, det är helt säkert till honom. – »Jag får ödmjukast underrätta herr öfversten baron och riddaren att jag enligt ordres låtit utdela penningarna bland tredje kompaniet och funnit dispositionen
 255 sådan, isynnerhet hos underbefälet, att jag tror mig kunna ansvara för deras conduite» ... Åh, det der är bara politik, det är det olyckliga Anjala ...

(*blåddrar vidare*). Se här ... det är min morfars egen hand. »Rautakylä den 18 Maj 1788. Cher Frederic! Kriget har utbrustit, tjensten kallar mig och jag har blott ett ögonblick för att anförtro dig mitt hjertas angelägenheter. Min vän, jag är gift» ... Himmel, hvad ser jag! ... »Krigets utbrott hindrar mig nu att offentligen erkänna Ebba Reutercona som min maka. Cher Frederic, skulle mig hända alla dödligas lott, innan jag återser henne, så ber jag dig, att här på mitt Rautakylä, ur ett lönnskåp uttaga» ... ack min Gud! (*blåddrar ifrigt och sökande bland papperen*) Detta? nej! ... inte heller det! ... och inte det ... (*otåligt*). Det är förskräckligt (*lyssnar*). Ett buller i salen utanföre! Nej, det hörs ingenting ... (*blåddrar ånyo. Lifligt*) Här! Här! Ja ja, det finns en försyn, och min stackars mormor skall få upprättelse ... (*läser*) »Vigselattest. År efter Christi börd 1788, den 25 Februari, kl. ½ 1 efter midnatt inställde sig undertecknad på kallelse hos öfversten och riddaren högvälborne friherre Gustaf Eberhard Drakenhjelm, der vid samma tillfälle närvarande voro välborne och ädla jungfrun Ebba Charlotta Lovisa Reutercona, Fältväbeln ärlige och manhaftige Isaak Stolt samt tjensteflickan ärlige och sedesamma Elisabeth Ström» ... »Lars Anton Levonius, regementspastor. Omförmälde vigselattest bevitna: Isaak Stolt med bomärke, Elisabeth Ström» ... (*lifligt*) Mormor! ... nej, sof du stackars mormor! Det vakar en försyn öfver den oskyldigt lidandes bädd. Detta papper, som du så länge sökt, för hvilket du rest många hundrade mil och på hvilket ditt ve och väl berodde ... det fanns helt nära din egen bädd, när du fordom satt som en olycklig enka på Rautakylä – och nu, när det funnits, nu kan du ej se det! ... Jag vill gömma det väl och min morfars bref till cher Frederic också (*gömmar två papper i sin pirat*) Men alla dessa pratsamma vittnens mun vill jag för evigt täppa (*hopsamlar papperen i kaminen och antänder dem*). Se huru lustigt lågan slukar en bit af Finlands historie! De lärde herrar i Helsingfors, hvad skulle de ej ge för att äga dessa bref ... En autodafé, och storsinqvisitorn är jag ... Ingen nåd med kättare! ... Ännu en liten flamma ... så der ... gläd dig, min olyckliga morfars ande! Anjalaförbundets arkiv, det finnes icke mer!

(*Sakta buller utanför dörren till höger.*)

Ah ... hvad är det? ... Man sätter en nyckel i låset ... Thomas! ... Han sofver. Thomas! (*fattar honom i axeln*) Han hör mig inte ... chokoladet ... mormor fann deri en bismak ... Thomas drack deraf ... jag ensam har ej druckit ... ah, det är afskyvärdt ... man öppnar ... må Gud beskydda oss!

(*Hon blåser ut ena ljuset, och döljer det andra jemte sig sjelf bakom sängen.*)

Fjerde scenen.

FRU HJELM och THOMAS sofvande. LOTTEN dold bakom sängomhängena. Genom dörren till höger inträder SEBASTIAN; under venstra armen en kudde, i högra handen en blindlykta. Efter honom LISETTE. Dialogen halfhög.

SEBASTIAN.

Allt stilla. De sofva.

LISETTE.

Var lugn, jag har tillredt deras choklad och jag vet hvad opium verkar.

SEBASTIAN.

Så svär mig ännu en gång att de äro de rätta.

LISETTE.

295 Vid min salighet, det är fru Hjelm och hennes dotterdotter. Den gamle har igenkänt dem: det gäller nu oss eller dem!

SEBASTIAN.

Men om de vore oskyldiga? Om de kommit hit af en slump?

LISETTE.

300 Narr ... man sticker icke för ro skull sitt hufvud i varggapet. Vi ha sjelfva spridt ut att baron står på grafvens brädd. De veta det, de förege Gud vet hvad, och de äro här för att lisma sig till försoning och arf. Det är klart som dagen.

SEBASTIAN.

Ni har rätt.

LISETTE.

Och om de funnit vigselattesten ...

SEBASTIAN.

Hvad? Ni har ju hundra gånger sagt, att en sådan aldrig funnits ...

LISETTE.

Man säger, ja man säger mycket ... men nu är ej tid att prata. Om du ändå

fört med dig den rätta presten, som ligger i våra vantar för spanmålslefvansens. Han skulle ha vigt mig och baron ännu i natt, och sedan ... ja sedan hade jag utan vidare jagat de obstinata damerna på porten. I stället för du med dig en ung nybakad adjunkt, som hvarken du eller jag känner och som nog lär göra invändningar. Det är ditt fel, om vi gå från gård och grund. 305

SEBASTIAN.

Var det mitt fel, att pastorn brutit benet af sig i går? Prest som prest. 310

LISETTE.

Så stå ej som en tok och prata, när hvar minut kostar guld. Fort, kudden öfver deras hufvuden ... om tre minuter äro de qväfda, utan larm, utan ljud. Liken i vaken ... kusken gör sällskap ... Eljas kör den toma släden utåt isen, och i morgon vet ingen på Rautakylä annat, än att de resande farit i god tid sin väg. 315

SEBASTIAN.

Djefvulen skulle afundas er uppfinningsförmåga, och likväl slår ni bom i tre omständigheter.

LISETTE.

Fege stackare! Godt om ord, ondt om kurage!

SEBASTIAN.

För det första bli vi upptäckta, om ej förr, så i vår, när sjön ger de döda igen.

LISETTE.

Prat! De ha åkt i en glada ... Drunknat. 320

SEBASTIAN.

För det andra har kusken undkommit Eljas.

LISETTE.

Var lugn ... jag har ställt Eljas på post vid hörnet.

SEBASTIAN.

Och för det tredje skall jag säga er, mor, att jag vanslägtas från er. Jag är ej den karl, som har lust att mörda sofvande qvinnor.

LISETTE.

325 Så låt drifva dig och din gamla mor från Rautakylä ... gå, tigg som en usling och slicka de smulor som dessa hycklerskor kasta åt dig från deras stulna rikedom.

SEBASTIAN.

Prata ni! Man tigger icke med två starka armar och ett godt samvete.

LISETTE.

Du låter då dessa plundra oss?

SEBASTIAN.

330 Heldre det, än att mörda sömnen.

LISETTE.

Godt. Gör som du vill. Jag gör som jag vill.

SEBASTIAN.

Hvad ämnar ni göra?

LISETTE.

Expediera honom derinne.

SEBASTIAN.

Baron? Ha, vid alla afgrunder, det låter ni bli! Det förbjuder jag!

LISETTE.

335 Du, som hotade honom med döden i natt!

SEBASTIAN.

Skrämma honom, ja ... men komma min hand vid en döende gubbe ... aldrig.

LISETTE.

Som du vill. Du har din frihet, jag har min. Antingen affärdar du dessa (*pekar åt sängen*) eller jag honom (*pekar åt höger*). Lif för lif, blod för blod.

SEBASTIAN.

Rättfärdiga himmel, är jag då en förtappad varelse, att jag måste kalla detta

missfoster min mor! I mer än fyrtio år har den gamle derinne öfverhopat er med välgerningar, och ni! ... Hvad kan ni vinna på hans död? 340

LISETTE.

Du frågar! Testamente och arf!

SEBASTIAN.

Det är sannt. Ni är i stånd till allt.

LISETTE.

Du känner mig. Välj!

SEBASTIAN.

Nåd, min mor, nåd! Jag kan inte. 345

LISETTE.

Nåd! Hvad nåd tror du dessa skulle visa oss, om de hade makten och godset? Ingen. Och därför ingen nåd med dem. Kom, jag vill hjälpa dig.

SEBASTIAN.

Håll ... jag vill göra det ensam.

LISETTE.

Ändtligen ett förnuftigt ord. Det är hög tid.

SEBASTIAN.

Och om jag förkortar dessa sofvande qvinnors dagar, svär ni mig då, att skona den gamles lif? 350

LISETTE.

Jag svär det vid min salighet.

SEBASTIAN.

Den borgen är icke vederhäftig. Bättre opp!

LISETTE.

Jag svär det vid allt mitt gods och guld i denna verden.

SEBASTIAN.

355 Något ... men bättre opp!

LISETTE.

Jag svär det vid ditt lif, du kruka!

SEBASTIAN.

Det är godt. Ni älskar mig som en varginna sina ungar. Tack skall ni ha, mor!
Jag ger er till lön min afsky och mitt förakt.

LISETTE.

Usling ... men lika godt! Till verket, fort!

SEBASTIAN.

360 Ännu ett vilkor. Gå er väg, jag vill vara ensam om mörksens verk. När ni står
vid min sida, tror jag mig skåda den onde frestaren sjelf, och det förlamar
min arm.

LISETTE.

Som du vill. Jag går. Men kom väl i håg: deras lif, eller hans!

SEBASTIAN.

Tag hit kudden ... bort! (*Lisette går.*)*Femte scenen.**De förra, utom LISETTE.*SEBASTIAN (*stannar villrådig midt på scenen, vänd mot åskådarna*).

365 Jag vågar ej se dit ... hon vill det, hon ... min egen mor! hon tvingar mig
att bli en mördare ... får gå! När de båda värnlösa qvinnorna anklaga mig
för Guds thron och säga: hvarföre stal du våra lif i sömnen? då skall jag
svara dem: det angår mig inte, fråga mor! ... och när de säga: hvad ondt
hade vi gjort dig, att du skulle skicka oss till evigheten oberedda och utan
370 prest? ... då skall mor svara i mitt ställe: hvarföre kommen J till Rautakylä
för att stjäla vår egendom, J som dertill ingen rätt haden?

(*LOTTE har under tiden ställt ljuset på bordet framför sängen och förblifvit
stående invid hufvudgården.*)

Men det är tid ... ju längre jag dröjer, desto svagare blir min arm, desto klenmodigare mitt hjerta ... så kom, afgrund, och alla goda englar farväl! Det är sagdt. Det finns ingen makt, som mera kan rädda dem.

(Vänder sig plötsligt om och rusar mot sängen, men stannar förstenad vid anblicken af LOTTEN, som utsträcker mot honom sin hand och säger:

Jo, Gud ... och samvetet!

375

Paus. Kudden faller ur Sebastians hand.)

LOTTEN (*allvarligt och mildt*).

Här (*pekar på sängen*) sofver en värnlös, gråhårig qvinna, som lidit mycket och aldrig förtviflat, som haft mycket att hämnas och förlåtit allt ... här (*pekar på Sebastian*) står en redlig man, som ett ögonblick villats af onda ränker, men i denna stund lyssnar endast till samvetets röst ... här (*pekar på sig sjelf*) en svag flicka, utan vapen, utan beskydd och likväl utan fruktan, ty här (*pekar åt höjden*) ofvan oss alla, framför oss, inom oss är Gud allsmäktig, utan hvars vilja icke ett hår skall krökas på våra hufvuden.

380

SEBASTIAN (*som under sista repliken fallit på knä*).

Hvem är ni, som med döden för edra ögon talar så milda ord och som säger till en mördare: ni är en redlig man! Är ni en engel från himmelen, sänd af Gud att rädda en förtappad själ ... o så låt mig tillbedja er!

385

LOTTEN (*som förut*).

Stig upp ... jag har sagt er hvem jag är, en svag flicka, utan allt annat värn än Guds beskydd (*Sebastian uppstiger*). Se på mig ... darrar jag? bleknar jag? Nej ... och likväl har jag hört allt: ert samtal med er mor och er strid med er sjelf.

SEBASTIAN (*förkrossad*).

Ni har hört allt ... och ni fruktar mig inte, ni afskyr mig inte? ...

390

LOTTEN.

Just för det jag hört allt, så vet jag att det goda hos er behöfver endast en vink af försynen, för att vakna till kraft och segra. Ni är en redlig man!

SEBASTIAN.

Hon säger det, hon! Hvem ni ock är ... en engel är ni visst. Ni har återgifvit mig åt Gud, åt det goda, åt mig sjelf!

LOTTEN.

395 Icke sannt, ni skall aldrig tillåta, att man stämplar ondt mot två värlösa fruntimmer, som tagit sin tillflykt till Rautakyläs gästfrihet?

SEBASTIAN.

Befall öfver mig, tag mitt lif, om ni vill; från denna stund tillhör det er, och ve den som vågar lyfta sin hand mot er! Om ni visste, mamsell, hvad man sagt mig om er ...

LOTTEN.

400 Jag vet. Man har sagt att min mormor, öfverstinnan von Drakenhjem, och jag kommit till Rautakylä i afsigt att lisma oss till ett testamente af gamla baron på hans dödsbädd. Det är inte sannt. Jag kunde säga att vi kommit hit af en slump, men i sluppen döljer sig ofta en underbar försyn. Läs detta papper (*räcker honom vigselattesten*), jag fann det nyss i ett lönnskåp, som
405 af en händelse upptäcktes. Vet ni hvad detta papper innebär.

SEBASTIAN (*läser*).

En vigselattest ... rättfärdige Gud, det är då sannt hvad min mor så envist förnekat ... det är undertecknad af hennes egen hand ... och det är er mormor och ni, som ären de enda lagliga och rätta arfvingarna till Rautakylä.

LOTTEN.

Ni ser ... jag lemnar detta papper i er hand ... för er gäller det hela Rautakylä ... för oss gäller det än mer ... min mormors ära ... ni kunde förstöra
410 det ... men ni gör det inte.

SEBASTIAN (*återger papperet med ängslig brådska*).

Tag det tillbaka fort! ... (*lugnare*). Ni har rätt, jag tar det inte, jag skulle aldrig ha utsträckt min hand efter godset, om icke min mor ... ah mamsell, ni vet inte ... ni har haft en mor som ni älskat, som lärt er att blifva mild
415 och god ... ni vet inte hvad det är att ha en mor, som man måste förbanna.

LOTTEN.

Ni är mycket beklagansvärd!

SEBASTIAN.

Från min späda barndom har hon vant mig vid den tanken att Rautakylä en

dag måste bli mitt. Det är hon, som förhärdat gamle baronens hjerta emot er, i det hon ständigt upprepat sin lögn om den förklädde dragonen ... åh herre Gud, jag hade alldeles glömt den gamle baron ... hans lif är på spel ... min mor har intet förbarmande, hon! ... Jag måste vaka öfver honom ... (*rusar först emot ena, sedan mot andra dörren*). Stängda utifrån! Förbannelse, hon har förutsett allt, jag är instängd och kan icke hjälpa honom!

LOTTEN (*hastigt*).

Kom ... här är en dörr ... här!

SEBASTIAN.

Ett underverk! Farväl! triumfera icke i förtid, min mor! ni har beräknat allt, men ni har glömt en enda liten dörr, som förråder er (*skyndar ut genom lönnhörren*).

LOTTEN.

Jag andas åter. Han är borta. (*Man hör tätt utanför lönnhörren ett tungt slag och ett svagt anskri.*) Hvad är det? ... ha, jag påminner mig ... Eljas var utställd i försåt vid hörnet!

EN RÖST (*utanföre*).

Död!

LOTTEN (*på knä*).

O Gud, som genom din nåd omvändt denna man från brottets väg, låt honom icke falla vid hans första steg till det goda!

(*Ridån faller*).

TREDJE AKTEN.

Samma rum som i första akten.

Första scenen.

BARON MAGNUS DRAKENHJELM. LISETTE.

BARON MAGNUS (*gående fram och åter med häftiga steg*).
Det är hon ... Grand dieu! Grand dieu! Grand dieu!

LISETTE (*oroligt. Afsides*).
Om jag vore säker att han igenkännt henne! (*högt och lismande*) Nå du min skapare, huru baron ser ut! Eldröd om kinderna, ögonen glänsande. Baron är sjuk, baron har feber ... baron måste gå och lägga sig.

BARON MAGNUS.

5 Gå din väg!

LISETTE.

Baron kan dra döden på sig ... tänk hvad det vore för en fröjd för fru Hjelm och alla de andra som hata baron.

BARON MAGNUS.

Gå din väg, säger jag.

LISETTE.

10 Lyckligtvis är hon död, den intriganta och elaka människan. När jag nyss kom att kasta ögonen på tidningarna, hvad tror baron jag får läsa bland dödsannonserna? Fru Hjelm som aflidit för tre veckor sedan. Jo det kan man tro, om hon sjelf skrifvit annonsen, hade hon säkert varit nog oförskämnd att kalla sig friherrinna Drakenhjelm.

BARON MAGNUS.

Det är inte sannt.

LISETTE.

15 Hennes friherrskap? Nej det är inte sannt.

BARON MAGNUS.

Hon lefver.

LISETTE.

Men det är inte möjligt.

BARON MAGNUS.

Hon lefver! Grand dieu!

LISETTE (*afsides*).

Jag bedrog mig inte. Han har igenkännt henne; ingen tid är att förlora. (*högt*)
Baron är sjuk, baron yrar ... tänk om baron finge slag och doge knall och
fall i sina synder. Min salig far, som var sjuttio år gammal, blef en afton sjuk 20
alldeles på samma sätt, och om natten dog han ...

BARON MAGNUS.

Gå din väg. Jag mår väl, ganska väl.

LISETTE.

Och om natten dog han, utan att hinna ångra sina synder och godtgöra hvad
han ännu kunde af sina många fel här i verlden. 25

BARON MAGNUS.

Godtgöra hvad han ännu kunde? Du har rätt.

LISETTE.

Och derföre vore det bäst, om baron för sin själs salighets skull tänkte på
vigseln ...

BARON MAGNUS.

Orm ... vill du lemna mig!

LISETTE.

Söta, goda, bästa baron ... inte för min skull, men för barons eget bästa ... 30
presten är redan här ...

BARON MAGNUS.

Jag vill inte se honom ... gå!

LISETTE (*afsides*).

Så envis har han aldrig varit. Men bära, eller brista ... jag måste ha presten hit, och ger ej den gamla token med sig ... då måste *det andra* ske! (*Högt*)
 35 Baron skall ännu tacka mig ... jag är straxt tillbaka. (*Går*)

Andra scenen.

BARON MAGNUS (*ensam*).

Godtgöra? ... Mais, mon dieu, gamle Drakenhjelm, om det narrspel man kallar samvete verkligan funnes ... om dess röst talat sanning ... om Lisette ljugit ... hvem ljuger så som hon! ... om du förskjutit, plundrat, vanärat, dödligt förolämpat din egen broders maka ... om hon komme för att säga
 40 dig: baron Magnus Drakenhjelm, återgif mig mitt gods, min heder, ett helt lifs lycka, hvilken du stulit ifrån mig! ... Baron Magnus Drakenhjelm, du är en ignobel tjuf, en eländig röfvar, som jagat enkor och faderlösa i nöd och olycka! ... det vore horribelt, det kunde icke aftvås med blod. Hvem ger mig visshet, visshet, visshet? Jag vill ha visshet ... ah!

Tredje scenen.

BARON MAGNUS. LISETTE, och jemte henne RICHARD VON DAHLEN i enkel svart drägt.

BARON MAGNUS (*fattar Lisette med häftighet i armen*).

45 Jag vill ha visshet, hör du ... visshet! Jag vill veta om vigseln var falsk ... jag vill veta om presten var förklädd ... du måste veta det, du ... rättfärdige himmel, ett vittne som du! ... en mun som ljuger ... en mun som svär mened ... ett hjerta som hatar ... en hand som stjal ... sanning begär jag, blott ett enda ord sanning af dig, du huggorm, som hväser din lögn i mitt
 50 öra ... oh, jag qväfs ... jag förgås (*släpper vanmäktigt hennes hand. Lisette för honom i gungstolen, der han nedsjuncker afdånad*).

LISETTE (*som under sista repliken gjort flere tecken åt von Dahlen*).

Ack jemmer, jag trodde just det, min stackars gamla baron är mycket sjuk; han yrar fasligt.

VON DAHLEN (*fixerar ömsom Lisette och baron*).

Den gamle mannen tycks lida både till kropp och själ.

LISETTE (*inställsamt, i det hon sysslar med den sjuke*).

Ack käre herr magister, det är en sådan vanmakt som ofta påkommer min stackars gamle baron ... och då måste han skötas, som ett barn ... och ett sådant lif har jag fört i många herrans år ... men himlen vet att jag aldrig tänkt på någon lön för det, utan när min beskedliga husbonde säger, som han ofta brukar: Lisette, du är min enda vän på jorden, jag har hvarken när eller skyld, jag vill löna dina mångåriga omsorger och låta viga mig med dig innan jag dör ... då säger jag alltid: kors i alla dagar, att baron kan tänka på något sådant, inte passar det för mig, arma fattiga qvinna, att bli upphöjd till en sådan värdighet! ... men då svarar alltid baron: har du inte vårdat mig så ömt som nånsin en maka gjort, och därför (*gråter*) skall du vigas till min lagliga hustru ... och om jag skulle bli sjuk och förvirrad ... så är det min vilja att vigseln sker ändå. Så säger han alltid.

VON DAHLEN.

Verkligen? ni vet att lagen i vissa fall tillåter vigsel på sjuksängen och utan vanliga formaliteter, men ni vet också att man, för att vigas, måste vara vid sina sinnens fulla bruk.

LISETTE.

Men om det kan genom trovärdiga vittnen intygas, att baron af sundt förstånd och fri vilja yttrat den bestämda önskan ...

VON DAHLEN.

Så kan ni ej begära att jag skall viga en febersjuk i full yrsel. (*skarpt*) Min vän, ni tycks vara angelägen ...

LISETTE.

Åh du min skapare, jag! (*gråter*) sådan jordisk ära bryr jag mig inte om. Det är allt för min stackars gamla barons skull.

VON DAHLEN (*kastar en blick kring rummet*).

Baron är en gammal hofman, men ursäkta, man skulle inte tro det, när man ser hans rum ...

LISETTE (*med ansträngt hyckleri*).

Magistern må säga, just detsamma har jag sagt. Kära baron, har jag sagt, låt mig en gång ståda här i rummet, och inte skall baron gå i den der trasiga nattrocken. Bry dig inte om det, Lisette, säger han; jag tål inte dina damborstar,
80 och dessutom är jag halfblind. Jo det kan magistern tänka, annorlunda såg baron förr ut vid hofvet!

VON DAHLEN.

Tyst ... han vaknar!

BARON MAGNUS (*fort*).

Hofvet? ah, jag hade så när glömt att det är bal i dag hos drottningen. Duplessis, min frack! ... Bête! ser du inte att knapparna äro mulna och ett
85 damkorn på kragen! Duplessis mina skor! ... Diable, märker du något? En finne på venstra kindbenet. Är han der?

LISETTE.

Söta bästa baron, hvem menar baron?

BARON MAGNUS.

Kammarherrenyckeln. Fäst honom väl fast, ty ser du din narr, hans kunglig höghet intrigerar, Reuterholm intrigerar, hela världen intrigerar ...

LISETTE.

90 Ack, herr magister, nådig baron kom i onåd under förmyndar-regeringen ...

BARON MAGNUS.

Var inte rädd för det, lilla skalk! Jag har hviskat kungen i örat att finska adeln inte är att lita på, isynnerhet en viss öfverste. Jag sitter så säkert i sadeln som en konstberidare. Tout à fait, je vous assure. Har du sett fröken Reutercrona? Man påstår att Kellgren gifvit henne priset framför sina tre
95 gracer och skrifvit till henne en ode, som börjar så här:

En dag från sin Olymp till jorden Jofur sände Mercur ...

LISETTE.

Men söta bästa baron, känner baron inte igen mig? Jag är ju Lisette ... inte vill någon ge merkyr åt baron ...

BARON MAGNUS.

Hvad befalls? En uggla? Sacre nom, du understår dig att kalla mig brodermördare! ... Tjuf, säger du? Det var *han* som stal ifrån mig min lilla krona. Haha, jag kallar henne min krona! Om kungen hörde det, skulle han bli jaloux ... Här är så varmt. Solen bränner, kaskaderna sorla, herdinnorna hvila i gräset. Så charmant att räfsa hö i pariserhandskar! Låt oss dansa! musik! musik! vi flyga som Zephyr mellan ekarna på Drottningholm och mot stranden brusar ett haf af champagne! kungen vill ha champagne, glace och champagne! 100 105

LISETTE.

Det är fasligt, herr magister, att jag skulle upplefva en sådan olycka! Min stackars gamla baron har blifvit tokig.

VON DAHLEN.

Vill ni ännu låta viga er?

LISETTE.

Gudbevare ... det har aldrig varit min vilja.

VON DAHLEN.

Tillred åt honom något kylande, som kunde lindra hans feber. 110

LISETTE.

Litet hallonsaft, ja det kan gå an. (*Afsides*) Presten är farlig ... den gamle kan komma till förnuft igen ... det *andra* är ändå säkrast ... ah, (*med förbittring*) farväl, mitt friherreskap! (*Går åt höger.*)

Fjerde scenen.

BARON MAGNUS. VON DAHLEN.

VON DAHLEN.

Se der (*i det han pekar på baron Magnus*) den lilla skuggsidan af ett stort tidehvarf, utan dygd och utan tro! ... Hvarföre har man inte efterskickat en läkare? Om det ännu vore tid? ... (*öppnar dörren till höger, men drar sig genast tillbaka*) Store Gud ... denna qvinna? Hon hällde i drycken en brun vätska ur en liten flaska ... Jag bedrar mig inte ... hon är en hycklerska. Skulle hon äfven vara en mörderska? Vi få se. 115

Femte scenen.

De förra. LISETTE.

LISETTE (*med en spilkum i handen. Afsides*).

120 Det jag bär i min hand, det tystar en pratsam tunga, förlamar en ångrande hand och söfver sjelfva samvetet. (*Högt och ömt*) Det här skall smaka min stackars baron bra; han tycker så mycket om hallonsaft. Drick, kära baron, drick alltsammans, det skall läska obegripligt.

VON DAHLEN (*fixerar henne*).

Var god och räck mig spilkummen. Drycken är kanhända för syrlig.

LISETTE.

125 Det behöfs inte. Jag är van att blanda medicin.

VON DAHLEN (*skarpt och strängt*).

Är ni också van att blanda gift?

LISETTE (*förvirrad*).

Å herre Gud ... hur magistern talar! Om det skall vara ett raljeri

VON DAHLEN.

Drick ut blandningen!

LISETTE (*undvikande*).

130 Jag får säga, att det är bra sårande för en trogen tjenarinna, som i så många herrans år ...

VON DAHLEN.

Drick ut blandningen! ...

LISETTE.

Gudbevare! Det som gagnar en sjuk kan ofta skada en frisk.

VON DAHLEN.

Hallonsaft och vatten skadar ingen menniska. Drick!

LISETTE.

Det är den enda saft jag har kvar.

VON DAHLEN.

Ni söker undflykter. Nåväl, jag skall då låta undersöka blandningen.

135

LISETTE.

Att jag, fattiga qvinna, skulle upplefva en sådan skymf! ... Efter magistern nödvändigt vill, så alltför gerna ... jag skall dricka alltsammans ... jag må väl veta att det är bara hallonsaft ... ingenting annat än hallonsaft (*för spilkummen till munnen, men faller den i detsamma till golfvet.*) Ah ... min sköna saft!

140

VON DAHLEN.

Skrymterska! Nu känner jag er!

LISETTE (*trotsigt*).

Så! Huru länge tror magistern att en hederlig qvinna skall tåla så nedriga beskyllningar? Är det nog nu, eller hvad? Bevis. (*Går honom inpå lifvet*) Bevis!

VON DAHLEN.

Gud döme dig, olyckliga!

145

LISETTE (*alltmera uppbragt*).

Är herrn prest? hvem är herrn? hvad vill herrn? Jag känner herrn inte. Ha då alla landstrykare samlat sig här i qväll! Att komma med sådana beskyllningar i mitt hus ... hör herrn? *mitt* hus! Jag ämnar inte tåla det, jag! Jag låter kasta herrn på porten ... samma väg som fru Hjelm

VON DAHLEN.

Fru Hjelm? Hon skulle varit här?

150

LISETTE (*förvirrad*).

Jag har inte sagt att hon varit här

VON DAHLEN.

Hela ert tal är en väfnad aflögner. Hvad skall jag tro? Om det vore möjligt

LISETTE (*i sin förra ton*).

Möjligt? hvad är möjligt? Hvad angår mig fru Hjelm och allt hennes anhang? Hör herrn också till dem? Åh, så lätt skall man inte drifva mig ifrån Rautakylä.

VON DAHLEN.

155 Svara mig: har fru Hjelm varit här?

LISETTE (*som förut*).

Jag känner henne inte, den bedragerskan! Jag har aldrig sett henne. Har jag sagt att hon varit här? Ni är galen, herre!

VON DAHLEN.

Oförnuftiga! ... Hvad ser jag! Lotten!

Sjette scenen.

De förra. LOTTEN inträder från venster.

LOTTEN.

Nej jag bedrog mig inte ... det är Richard! O, hvad jag är glad att du är här!

VON DAHLEN.

160 Men så säg mig, Lotten ... genom hvilken sällsam händelse?

LOTTEN.

En slump, en försyn, hur du vill kalla det. En förfärlig natt! Min mormor och jag logera i andra flygeln. Nyfikenhet och ängslan drefvo mig ut Jag kommer i salen härutanföre ... tycker mig känna din röst, och finner dig här som genom ett underverk.

VON DAHLEN.

165 Du vet då inte att jag för få dagar sedan ankom till denna församling som adjunkt åt den gamla pastorn? Jag kallas hit till en vigsel och finner ... hvad du ser.

LOTTEN (*smyger sig nära intill honom. Sakta*).

Vet du väl, Richard, att denna qvinna är en menederska, en mörderska?

VON DAHLEN (*i samma ton*).

Lugna dig! Hennes raseri är utan gräns, men också utan makt!

LOTTEN.

Akta dig, Richard! Det är en farlig qvinna. Ser du, hon drar sig tillsamman
som tigern före språnget. 170

LISETTE (*som härtills stum med stela blickar betraktat Lotten,
tyckes eftersinna något. För sig*).

Om han dödat den gamla, hade han redan bordt vara här Om flickan
undkommit ensam, vore hon annorlunda till mods ... Sebastian har inte
dödat *någon*! Fördömda pjunk! Han har smugit sig sin väg, den krukan!
Eljas har gjort hvad han skulle ... hans hand var blodig ... Men att affärda 175
kusken ensam, det är att sätta allt på spel. De måste alla ... alla samma väg!
(*Går hastigt emot dörren.*)

VON DAHLEN (*ställer sig i hennes väg*).

Ni blir kvar i detta rum tillsvidare.

LISETTE (*ursinnigt*).

Med hvad rätt? ...

VON DAHLEN.

Med försigtighetens. När man har en vild varginna i buren, öppnar man icke
gera dörren innan man sjelf är i säkerhet. (*Till Lotten*) Gå, Lotten, för hit 180
din mormor. Med Guds bistånd vill jag vaka öfver er alla ... men här äro
två som jag ej får lemna ur sigte.

LOTTEN.

Jag är strax åter här. Jag känner mig så trygg hos dig. (*Går till venster.*)

Sjunde scenen.

De förra utom LOTTEN.

VON DAHLEN (*betraktar baron Magnus*).

Han sofver ... när han vaknar skall hans yrsel måhända ha upphört. (*Till*

185 *Lisette*) Olyckliga, besinna hvem ni är och hvar ni står. Sjelf är ni gammal ...
mognad för skördarens lia. Det är icke med hat i hjertat och förbannelser
på läpparna man står på lifvets sista trappa.

LISETTE (*utan att lyssna derpå*).

Sebastian ... hvar dröjer Sebastian?

VON DAHLEN (*tankfullt*).

190 Hon hör mig icke. Man har sagt att lifvets yttersta motsatser kämpa om
qvinnans själ. En engel i det goda, går hon vida längre i det onda än man-
nen, när hon en gång faller i de mörka makternas våld. Jag fruktar att man
sagt sannt

Åttonde scenen.

De förra. LOTTEN. FRU HJELM. THOMAS *visar sig i dörren,
men stannar utanföre.*

LOTTEN.

Hitåt, mormor! Thomas postar vid dörren och bevakar ingången.

LISETTE (*rusar upp*).

195 Thomas! ... han är då inte död ... Sebastian dröjer ... och blodet på Eljas'
händer? ... (*med sönderslitande röst*) Ah, jag har mördat min son, min egen
son! (*Rusar ut till venster.*)

VON DAHLEN (*som gjort en rörelse att hindra henne*).

Varginnan rasar! Gå! Vi skola veta att försvara oss.

FRU HJELM (*upprörd*).

Lotten, hvad betyda dessa utrop? Hvar är jag?

VON DAHLEN (*fattar hennes hand*).

I tillgifna vänners krets.

FRU HJELM.

200 Kusin von Dahlen! Hur lyckligt! Förklara mig ...

LOTTEN.

Richard, du känner allt ... du förstår detta möte ... förklara det!

VON DAHLEN (*leder fru Hjelm till gungstolen*).

Ja min tant, ni är i tillgifna vänners krets, omgifven af Lotten, af mig, af den redlige Thomas, som alla älska er. Men om i denna krets finnes en fjerde ... om ni hade en ovän, som förbittrat för er ett helt långt lif och som ni ej sett på många många år; och om ni stode framför denne ovän och funne honom bruten till kropp och själ, ångerfull ... ja ångerfull, emedan han varit bedragen af en som ständigt beljugit och svärtat för honom ert handlingssätt ... säg, min tant, skulle ni då vända er utan försoning bort? ... 205

FRU HJELM (*upprörd*).

Hvilken fråga ... Richard, jag kan ej se, ej fatta ...

VON DAHLEN (*lägger baron Magnus' hand i hennes*).

Tag denna hand ... ni känner den! En aning säger er att det är Magnus Drakenhjelm's hand, fordom hård, men nu så mjuk. Vill ni stöta den tillbaka? Skall ni icke hellre trycka den som en förlåtande vän? 210

FRU HJELM (*med rörelse*).

Ja, af allt mitt hjerta ja! Skulle jag ännu bära hat i mitt hjerta! Arma Magnus Drakenhjelm, du har varit olyckligare än jag Himlen är mitt vittne att jag längesedan förlåtit dig. 215

VON DAHLEN.

Han vaknar! Låt oss undvika hvarje buller! Han befinner sig i detta tillstånd af ytterlig nerfretlighet, der en enda plötslig skrämsel kan afslita lifvets bristande trådar för alltid.

FRU HJELM (*sätter sig framför honom och fattar hans hand*).

Cher vieux Drakenhjelm, känner ni mig?

BARON MAGNUS (*samlar sina tankar, betraktar henne uppmärksamt och bortvänder sedan hufvudet*).

Nej ... jag känner er inte, madame ... har aldrig haft den äran. 220

FRU HJELM.

För femtio år sedan var Ebba Reuter-crona ung ...

BARON MAGNUS.

Ung och skön! En ämabel person.

FRU HJELM.

Om hon nu sutte vid er sida gammal och blind ...

BARON MAGNUS (*oroligt betraktande henne*).

Det är ni? ...

FRU HJELM.

225 Det är jag.

BARON MAGNUS.

Som kallar er min brors enka? ...

FRU HJELM.

Som är det.

BARON MAGNUS.

230 Och som kommit hit för att glädjas åt min förödmjukelse? ... Triumfera icke i förtid, madame! Jag mår ganska väl, mycket väl, ni ser jag har vigör (*försöker resa sig upp, men återfaller i gungstolen*). Lisette! du har understått dig, att ge mig en söndrig nattrock! Damerna excusera ... Mon dieu, hvilken oordning! Jag har ... mycket vårdslösa domestiker. Mina damer ... jag rodnar öfver min deshabilità. Lisette!

LOTTEN (*till von Dahlen*).

235 Det har han icke märkt förut. Ännu för några timmar sedan såg han icke trasorna i sin omgifning.

VON DAHLEN (*till Lotten*).

Solen och mennisko-ögat klarna när det lider mot aftonen.

FRU HJELM.

240 Nej min baron, det är hvarken för att glädja mig åt en anförvandts lidanden eller för att upplifva en olycklig familjetvist, som jag räckt er min hand. Båda ha vi lidit mycket, båda äro vi gamla och skola snart gå hädan ... så låt oss då försonas ... försonas och glömma ... cher vieux baron!

BARON MAGNUS (*med ansträngning*).

Min cousine ... ni är god ... mycket god. Ni har rätt ... vi äro båda gamla ... ha icke många år att lefva ... på sin höjd tio Det är bäst att vi ... försonas. Jag har gjort er orätt, min cousine. Ni är ju min olyckliga brors ... verkliga maka?

FRU HJELM.

Inför Gud och menniskor!

245

LOTTEN (*lifligt, i det hon framtager ett papper*).

Och se här beviset derpå!

FRU HJELM (*utom sig*).

Vigselattesten!

LOTTEN.

Återfunnen genom ett underverk!

FRU HJELM.

Min Gud, min Gud ... jag har burit vanäran ... du har lyftat dess tyngd från min dignande skullra och jag kan åter stå upprätt bland menniskor! Hvar är detta papper? (*hon trycker det mot sitt hjerta*) Jag kan icke se det, och likväl välsignar jag det. En så ringa bit papper ... och ett helt lifs öden ha likväl berott derpå! Jag har återfått mitt namn, mitt namn!

250

VON DAHLEN.

För menniskor ... ja! För Gud gäller intet namn.

FRU HJELM.

Tack, Richard! Jag är en svag qvinna, den fordna stoltheten får ännu stundom makt öfver mig. Men detta papper ... låt mig ännu en gång trycka det till mitt hjerta; det innebär ju hela mitt lifs lycka och olycka!

255

VON DAHLEN (*till baron Magnus*).

Kan ni läsa detta papper, herr baron?

BARON MAGNUS (*med noblesse*).

Foi de gentilhomme, det behöfs inte. Är jag en procentare? (*med tonvigt*)

260 *Min friherrinna!* ... I dessa personers närvaro ber jag er glömma den oförrätt jag ovetande gjort er ... och utnämner er ... till laglig arfving af all min egendom ... i fall ni skulle öfverlefva mig. Är jag förstådd?

VON DAHLEN.

Ja, herr baron!

BARON MAGNUS (*med affekterad munterhet*).

265 Och nu, sedan vi uppgjort affärer ... som alltid äro tråkiga ... så låt oss tala om gladare ämnen. Den unga flickan, är hon er dotter, min cousine?

FRU HJELM.

Min dotterdotter. Enda barnet af mitt enda barn.

BARON MAGNUS.

Hennes namn?

FRU HJELM.

Hedvig Charlotte Sophie Ringius.

BARON MAGNUS.

270 Ringius? ... hm ... känner icke den familjen. Prestfamilj, hvad befalls? (*till Lotten*) Eh bien, min söta vän, kom närmare. Äldern?

LOTTEN.

Nitton år.

BARON MAGNUS.

Vackra ögon ... täck profil ... brunette ... er mormor, min söta vän, var mera cendrée. Mais si ... mon enfant, vous parlez français?

LOTTEN (*förlägen*).

Je le dois aux leçons de ma grande-mère.

BARON MAGNUS (*till fru Hjelm*).

275 Vet ni väl, min friherrinna, att ni har en ganska älskvärd dotterdotter. Hon har en god prononciation. (*till Lotten*) I mitt bibliotek skall ni finna flera intressanta arbeten ... af Paul de Kock ... ni ser att jag följer med min tid ...

men hvilka jag ej kunnat läsa sedan mina ögon blefvo svaga Jag vore enchanterad af att höra min lilla cousine ... läsa dem högt.

VON DAHLEN (*allvarligt*).

Herr baron, det är min sorgliga pligt som menniska och prest att erinra er, 280
det ni sannolikt icke har många ögonblick öfriga att lefva. Gör upp er räkning med denna världen och tänk på den kommande!

BARON MAGNUS (*efter en paus och motvilligt*).

Med hvem har jag den äran att tala?

VON DAHLEN.

Mitt namn är von Dahlen, prest.

BARON MAGNUS.

Von Dahlen? ... känner den familjen ... en von Dahlen var major vid Åbo 285
läns regemente

VON DAHLEN.

Min far, herr baron!

BARON MAGNUS.

En tapper man ... stor vän af könet ... nå nå, min unga vän, ni är prest ...
låt oss tala om något annat. Jag känner mig nu ... mycket stärkt af hvilan
Vore ni läkare, min kära von Dahlen, ... så skulle jag försäkra er ... att ni ännu 290
ej på några år får det nöjet ... att förpassa mig till evigheten. Ser ni, min vän,
jag är filosof ... jag fruktar inte döden, men ... förlåt mig ... det ämnet är
ruskigt och ... en gammal hofman som jag ... väljer gerna en intressantare
konversation i fruntimmers sällskap. Har ni läst Voltaire? ... Minns ni hvad
hertigens af Richelieu hårfrisör sade en dag under det han klädde sin herre? 295
Jag är väl icke mer än en simpel kammartjenare, sade han ... och likväl tror
jag likaså litet som monseigneur att det finnes en Gud.

VON DAHLEN.

Olycklige, det är icke med sådana ord, man möter en evighet.

BARON MAGNUS.

Min vän, ni talar som Nohrborgs postilla. Apropos ... jag påminner mig

300 just en anekdot ... om Lehnberg ... ni känner ju Lehnberg? ... hans predikningar åtminstone ... han skulle en gång skrifa en fröken ... Psilanderhjelm ...

Nionde scenen.

De förra. LISETTE.

LISETTE (*häftigt intrusande från höger med förstördt utseende*).
Hjelp, baron! hjälp! De ha mördat min son! De ha mördat Sebastian! Hjelp!

VON DAHLEN (*söker hejda henne*).
Vansinniga ... ni dödar er sjuka husbonde.

LISETTE (*som förut*).
305 Bryr jag mig om er! Ni ha mördat min son, min son, för hvilken jag lefvat och trälät ... han ligger derute blodig, frusen, död! (*Under dessa repliker har baron Magnus sjunkit orörlig tillbaka i gungstolen.*)

VON DAHLEN.
Fort, aflägsna er från detta rum! Man skall hjälpa er son, vi skola alla hjälpa honom, men gå er väg ... fort!

LISETTE (*ursinnigt*).
Jaså ... jag drifves ur huset, jag! Och hvarföre, om jag får fråga? Kanske
310 för det ni tagit lifvet af min gamla baron ... det har ni gjort, ni samvetstjuf med edra skenfagra miner och edra dräpande ord! Ni har predikat honom till döds, ni skenheliga läsareprest! Ni skall stå till svars för det, ni och edra nådiga damer från landsvägen! Men si, midt för er näsa skall jag behålla Rautakylä ... ty barons lagliga testamente har jag, och det skall ni låta bli
315 att roffa, stråtröfvare!

VON DAHLEN.
Spara edra ord, oförskämda! Har ni icke aktning för döden, så måste ni ha det för lagen. Man har återfunnit den vigselattest, som intygar denna gamla frus lagliga giftermål med framlidne öfversten baron Gustaf Drakenhjälm

LISETTE (*med dämpadt raseri och smilande ton*).

Vigselattesten ... ja så ... den visste jag inte af. Nå om så är ... så har jag haft orätt och ber herrskapet alla förlåta en stackars olycklig qvinna, som förlorat sin son. Men kan jag också tro herrskapet? Om det skulle vara ett simpelt annat papper? ... Men det är väl så, kan jag tro ... att jag inte får se den.

320

LOTTEN (*räcker henne papperet*).

Se här, läs sjelf!

VON DAHLEN (*med en afböjande rörelse*).

Akta (*till Lotten*) Oförsigtiga!

325

LISETTE (*som ögonblickligen sönderrifvit papperet, gnuggar bitarna mellan sina händer, kastar dem på golvet och trampar dem med raseri*).

Hvar är attesten, hvar? Jag känner ingen attest. Det har aldrig funnits någon attest. (*Stiger tillbaka mot dörren och pekar på den*) Ut allesamman ... mördare! tjuftar! lösdrifvare! Ut från mitt hus! ... mitt hus, begriper ni! Ut på stunden, eller jag låter mitt folk kasta er på dörren!

VON DAHLEN.

Hvilken olycka!

330

FRU HJELM.

För andra gången utan namn! O hvarföre var jag nyss så stolt!

LISETTE (*som förut*).

Ut! ut!

Tionde scenen.

De förra. SEBASTIAN inträder från höger blodig och matt.

SEBASTIAN.

Håll, ett ögonblick!

LISETTE (*kastar sig med ett anskri af glädje i hans armar*).

Min son! min son! du lefver! de ha då icke mördat dig, min stackars Sebastian!

SEBASTIAN (*stöter henne tillbaka*).

335 Kvinna, jag känner er inte.

LISETTE (*utom sig*).

Du yrar ... du är sjuk. Sebastian, känner du mig inte? Jag är ju Lisette, din mor ... så hör då, Sebastian!

SEBASTIAN.

Jag har ingen mor, jag har aldrig haft någon. Lyckliga människor som äga en mor! Vet ni hvad det är att äga en mor? Det är att ha vid sin sida från
340 spädaste barndom en god engel, som älskar en, som beder för en, som leder sin son på det godas väg ... som lär honom frukta Gud och älska sin nästa, göra rätt mot alla, tala sanning och hafva ett ödmjukt hjerta (*Sorgset*)
Jag har aldrig haft någon mor. (*Neddignar på en stol.*)

LISETTE (*i häftig inre strid*).

Jag säger dig att du yrar, du har feber. Kom låt oss gå i ditt rum. Men (*med
345 en ondskefull blick åt sidan*) det är santt ... jag kan inte lemna dessa främmande människor ensamna i rummet. Här ligger både silfver och annat

SEBASTIAN.

Och annat? ... (*ser sig omkring*) ja en gubbe. Ni aktar hvarken lifvet eller döden. Jag har kommit för sent; det är ni som har dödat honom.

LISETTE.

Dessa eländiga människor ha predikat honom till döds.

SEBASTIAN.

350 Ni är er lik, ni ljuger bra. Men jag, ser ni, är inte mera densamma, sedan den unga mamsellen, gud signe henne, sade till mig, till mördaren och bofven Sebastian, som kom vid midnattstid att stjäla hennes unga lif: Ni är en redlig man! (*ironiskt*) Ja, var det inte otroligt? Jag var denna kvinnas son (*pekar på Lisette*) och hon (*pekar på Lotten*) säger till mig: Ni är en redlig man! De
355 orden ha förändrat mitt hjertas grund, och (*till Lisette*) sen den stunden, begriper ni, är jag inte mera min mors son.

LISETTE.

Håhå, det fattades ännu! (*knyter handen mot von Dahlen och fruntimren*)

Det är inte nog att ni stulit från mig min baron, ni ha också stulit min son!
Ämnar ni ännu dertill stjäla mitt gods?

VON DAHLEN.

Ni vågar ännu föra ett sådant språk, ni, som nyss på ett försåtligt sätt förstörde friherrinnan von Drakenhjelm's enda lagliga bevis, hennes vigselattest. 360

LISETTE.

Är det inte redan slut med litaniorna! och du, Sebastian, gör dig inte bättre än du är. Så visst som dessa bedragare aldrig kunna framvisa sin föregifna vigselattest, så visst skall du aldrig i din tid bli ett sådant (*tvekar på ordet*) 365
nöt, som denne (*pekar på von Dahlen*) vill göra af dig.

LOTTEN (*drager en näsduk ur sin pirat. Ett papper medföljer*).

Ett papper ... o himmel ... skulle det ... (*läser papperet*) Det var då icke *den* som förstördes.

VON DAHLEN. FRU HJELM.

Hvad säger du?

LOTTEN.

Det är oförklarligt ... ah, nu påminner jag mig. Det papper jag nyss framtog 370
och som hon (*pekar på Lisette*) sönderref, var icke det rätta ... det var ett
bref från min morfar, hvilket jag förvarade jemte attesten.

FRU HJELM (*lifligt*).

Ännu en gång mitt namn! (*långsammar*) Jag har förstått din vink, du outgrundlige! Ransaka mitt hjerta och se om der ännu finns en enda stolthet kvar! 375

VON DAHLEN.

Gif hit (*fattar papperet och genomögnar det*). Intet tvifvel mer. (*till Lisette*)
Ni ser ... det finnes en rättvisa.

LISETTE.

Bevis! bevis! Jag tror ingenting utan bevis!

SEBASTIAN.

O qvinna, qvinna, som ingenting tror, emedan ditt hela lif är en enda lögn,
 380 du tvingar mig då att förakta dig! Gå ... jag afskyr och förbannar dig.

LISETTE (*utom sig*).

Du skulle förbanna mig ... du, min egen son! ... Men det är ju inte möjligt.
 Det är ju för dig som jag arbetat ... har jag ljugit, så har det varit för din
 skull ... har jag bedragit, stulit, mördat, så har det varit för ditt väl ... för
 att samla dig gods och guld, för att gifva dig en förnäm titel ... allt har jag
 385 gjort för dig, otacksamme! ... för dig har jag sålt min salighet ... och du
 förbannar mig!

SEBASTIAN (*med bortvändt ansigte*).

Gå ... och kom åter när ni blifvit en god menniska.

LISETTE (*vid hans fötter*).

Jag går inte, jag släpper dig inte, förrän du tagit ditt ord tillbaka. Jag är sjuttio
 år, jag kan inte mera ändra mitt sinne. Haf medlidande med mig, Sebastian!
 390 Jag är ju din mor ... och du söndersliter mig. Säg mig att jag är elak, girig,
 gudlös ... döda mig, gör hvad du vill ... men förbanna icke din mor!

SEBASTIAN.

Fall på edra knän för denna vördnadsvärda gamla fru, som ni så djupt har
 förorättat ... anropa med ånger och tårar hennes förlåtelse ... och sedan ...
 vill jag igenkänna er.

LISETTE (*uppstår, rak och stel*).

395 Aldrig!

SEBASTIAN.

Så behåll edra gerningars lön!

LISETTE (*med qväfdt raseri till Sebastian*).

Jag begär ingenting mera af dig! (*till de öfriga*) och icke heller af er! (*med
 hand och blick mot höjden*) och icke heller af dig! (*aflägsnar sig med hastiga
 steg*.)

Elfte scenen.

De förra utom LISETTE.

FRU HJELM (*till von Dahlen och Lotten*).

Kom, mina barn ... båda mina barn! Jag har läst i edra hjertan och jag väl-signar er! (*hon omfamnar dem*) I dödens och brottets grannskap är det så 400
ljuft för ett människohjerta att värma sig vid tvenne älskade barns kärlek.
Och nu (*till von Dahlen*) säg, är min olycklige svåger död?

VON DAHLEN (*betraktar baron Magnus*).

Han andas ... han slår upp sina ögon ...

BARON MAGNUS (*svagt och afbrutet*).

Mera ljus ... mera ljus i kronorna ... salongen är mörk ... man ser inte 405
toiletterna ... er arm, min nådiga ... polonäsen börjar.

(*Under denna och följande repliker höres på långt afstånd samma menuett, som under prologen. Paus.*)

VON DAHLEN.

Utan hopp!

FRU HJELM.

Det förekommer mig som hörde jag musik.

LOTTEN.

Det är vindens sus genom björkarna i parken.

FRU HJELM.

Du har rätt. Det lider till morgonen.

VON DAHLEN.

Klockan är sex. 410

BARON MAGNUS.

Er hand, min nådiga! ... en kyss på denna sköna hand! ... det är väl inte
blod på den? Mon dieu, det är desagreabelt att dansa kring en schavott!
(*Musiken tystnar. Straxt derpå vidtager en choral, som äfven fortfar under de
följande replikerna.*)

FRU HJELM.

Jag tycker mig höra en psalm ...

SEBASTIAN.

Arbetsfolket i gården håller sin morgonbön.

VON DAHLEN.

415 En vink från himlen! (*till baron Magnus*) Låt den heliga psalmen förjaga de villor, som omtöckna er själ.

BARON MAGNUS.

Stig upp från sufflörluckan! Min vän, jag spelar livvets gudomliga komedi, och ni sufflerar från underjorden en tragedi ... (*häftigt*) der är en prest i menuetten ... kör bort honom! (*paus*) Presten går icke bort ... alla damerna
420 sluta kring honom en ring och hota honom med sina solfjädrar ... C'est bien, de brottas ... (*choralen aftynar*)

VON DAHLEN.

Det är himmelen och jorden som kämpa om hans själ.

BARON MAGNUS (*häftigt*).

Rätt så, mina damer ... jag en honom bort ... vi äro ju alla filosofer ... hahaha, så mycken filosofi och så liten dygd! (*Choralen förlorar sig och upphör. Straxt derpå vidtager menuetten ånyo.*)

VON DAHLEN (*sorgset*).

425 Jorden har segrat.

BARON MAGNUS (*fort, men afbrutet*).

Musik! musik! champagnen skummar ... dansen hvirflar ... siden och blonder frasa ... ah jag är törstig ... drick! ... kärlek och vin! ... drick mera ... guld! jag vill ha guld ... det bländar snillet! ha, ers majestät, en stjärna för min qvickhet! ... nåd! mycken nåd! än mera, mera, mera! och jag
430 törstar ändå ... jag törstar djupt ... (*Under sista repliken har musiken blifvit stormande och vild samt slutar vid sista orden i en gäll dissonans*).

SEBASTIAN gör min att gå ut.

VON DAHLEN.

Hvad ämnar ni?

SEBASTIAN.

Hämta vatten.

VON DAHLEN.

Blif qvar. Denne mans törst kan intet vatten släcka.

SEBASTIAN.

Hvad menar ni?

VON DAHLEN.

Baron Magnus Drakenhjelm är ej mer.

435

LOTTEN.

Slut?

VON DAHLEN.

Slut.

SEBASTIAN.

Min stackars baron!

LOTTEN.

En hofman! en filosof!

FRU HJELM.

En olycklig!

440

VON DAHLEN.

Ett tidevarf som flyr!

(Ridån faller).

KUNG CARLS JAGT (1852)

KUNG CARLS JAGT.

Personerne.

Kung Carl XI. 16 år gammal.

Enkedrottningen Hedvig Eleonora, hans mor.

Krister Horn, konungens guvernör.

Johan Gyllenstjerna och Mårten Reuterkrantz, Stallmästare,
Konungens förtrogne.

Banér, Wachtmeister, Oxenstjerna och Lewenhaupt, Jägare af
konungens svit.

Jonathan Pehrson, ung skjälsskytt från Föglö.

Leonora, fiskarflicka.

En fiskare.

Första hofdamen.

Andra hofdamen.

Första bondflickan.

Andra bondflickan.

Första juden.

Andra juden.

En krämare.

En kantelesångerska.

En fiskargumma.

En krögare.

Hofvets herrar och damer.

Landtfolk.

Händelsen föregår på Åland i nejden af Kastelholms slott i början af September år 1671.

FÖRSTA AKTEN.

Fri plats i skogen. I fonden uppslagna tält, bland hvilka det kungliga utmärkes genom en blågul fana. Här och der mellan träden grupper af hofvet i jägardrägt; somliga kasta boll, andra volant; andra åter hvila i gräset. Landtfolk i skogsbrynet. I förgrunden till venster ett bord och bänkar. En trupp jägare inträder från venster.

Scen 1.

Gyllenstjerna, Banér, Wachtmeister, Oxenstjerna, Levenhaupt, m.fl. jägare i förgrunden.

Jägarkör.

Halloh, i den villande gröna mark,
 Halloh, i den doftande sköna park.
 Som en Monark
 Går jägarn stark
 5 Sin raska gång
 Med klang och sång
 Och fruktar för ingen fara!
 Halloh, öfver gungande tufvans bädd,
 Halloh, öfver ljungen i mossa klädd,
 10 Vid källans brädd
 Flyr elgen rädd
 Och snabb och vig
 Att dölja sig
 För ilande ryttarskara.
 15 I spetsen för oss rider Sveriges kung.
 Kung Carl är tapper, kung Carl är ung;
 Så sjung!
 Så sjung under himlens fria blå.
 Till kungens ära ett gladt halloh!
 20 Halloh!

Gyllenstjerna.

Se så, kamrater, fort geväret bort
 Och bågarn fram! Mig tycks vi nog ha ströfvat.

Hans majestäts, vår konungs vilja är,
Att sig i dag Diana fritt förmåler
Med gamle Backus. Bröllop firas här,
Och hvarje jägare en marskalk är!

25

Banér.

Mig syns att jägarn hellre graföl håller
På stupadt byte. Men besitta mig,
Jag har ej skjutit ens en fattig hare.

Wachtmeister.

Ej heller jag.

30

Oxenstjerna.

Det kallar jag en jagt
Der ingen lossa får ett skott. För tusan,
Hvad angå alla Ålands elgar mig,
Om ingen ann' än kungen dem får skjuta.

Levenhaupt.

Och om en fattig sate i all oskuld
I skogen springs af hundra elgar kull
Och skjuter en – det kostar honom halsen.

35

Gyllenstjerna.

Bah, andras halsar angå icke oss.
Det vet jag, att min egen den är törstig.
Kom låt oss dricka!
(*De sätta sig vid bordet; bågaren hemtas fram*)

Banér.

Säg, men passar det?
Så nära drottningen och gamle Horn?

40

Gyllenstjerna.

Hvad tunnor tusan, är vår Carl ej kung?
Och äro icke vi hans trogne svenner?
Om ingen annan jag bekymrar mig,

45 Och midt för deras näsa vill jag sjunga
 Min glada visa. Det är godt för dem
 Att vänjas från pedanteri't i Stockholm.

Oxenstjerna.

Sjung dem till trots! På Åland råder ej
 Ett qvinnovälde.

Wachtmeister.

Sjung! ... vi sjunga med!

Dryckesvisa.

50 Drick! Njut! Älska och dröm!
 Lyckan hon flyr med stunden!
 Drick! Njut! bågaren töm!
 Tänk på din mö så öm!
 Lifvet är kort och döden är lång;
 Jaga vi fritt med klang och sång;
 55 Drick! Njut! Älska och dröm!
 Lyckan hon flyr med stunden.

Drick! sjung! Drufvan i dag
 Blöde för kung och flicka!
 Drick! sjung! Lifvets behag!
 60 Härnäst blöder du och jag.
 Jaga vi fritt, så jaga vi bäst,
 Här är *den* kung, som dricker mest.
 Drick! sjung! Drufvan i dag
 Blöde för kung och flicka!

65 Drick! Njut! Lif eller död
 Töm i en enda droppe!
 Drick! sjung! Drufvornas glöd
 Blixtrar i lust och nöd.
 Jaga vi fritt, så jaga vi gladt,
 70 Dricka hvar dag och dricka hvar natt.
 Drick! sjung! Lif eller död
 Töm i en enda droppe!

Gyllenstjerna.

Kungens skål!

Alla.

Ja, kungens skål i botten! (*de klinga*)

Scen 2.

De förra tyst samspråkande. Drottningen och Horn utkomma från ett af tälten och stadna till höger bakom de drickande, som ej låtsa blifva dem varse.

Drottningen.

Än dröjer kungen, och jag ser ej heller
Till Reuterkrantz. Ack dessa vilda sällar,
Min Carl förstöra de till kropp och själ.

75

Horn.

Ers majestät har rätt. Hur oförskämdt!
Sitt dryckesbord de slagit upp just här.

Drottningen. (*bittert*)

Man småningom får vänja sig vid allt.

Horn.

Hans Majestät, fast ung, till lynnet lätt,
Dock vördnad hyser för så ädel mor.

80

Drottningen.

Gud bättre, ja, men ej för skick och seder.
Till detta vilda land jag honom följt,
Att handlöst han uti förderfvets famn
Bland detta drinkarsällskap ej må falla.
Och nu sen bittida i dag jag ej
Har honom sett. Han drifver skogen kring
Med Reuterkrantz och rumlarn Gyllenstjerna.

85

Horn.

För äfventyr han har en sällsam lust.

Drottningen.

90

Jag mins hvad dödlig ångst mig fattade,
När han i somras seglade omkull
På Saltsjöns fjärdar och med nöd blef bergad.

Horn.

Försynen vakar öfver Sveriges hopp.

Drottningen.

95

Men Gud man ej bör fresta. Kom, Gref Horn!
Att se på leken medan kungen dröjer.
(*De försvinna bakom träden.*)

Scen 3.

Första Hofdamen (närmar sig förgrunden, för att upptaga volanten, som fallit.)

Hör, göken galar!

Andra Hofdamen (närmar sig.)

Göken? Galar han
Så sent på sommarn?

1:sta Hofdamen.

100

Det gör han minsann,
Gref Horn befaller, göken måste lyda.
Gref Horn, som ej kan kungens oro tyda,
Vill roa med en sång hans Majestät
Så måste göken gala.

2:dra Hofdamen

Tror du det?

1:sta Hofdamen.

105

Ja, på en jagt är ingenting omöjligt.

2:dra Hofd.

Men det är afskyvärdt och det är löjligt.

1:sta Hofd.

Gudomligt roligt är det på en jagt.

2:dra Hofd. (ironiskt)

Ofantligt roligt!

Duo.

Att gå på jagt
Och stå på vakt 110
I skogens fria friska trakt,
Det kallar jag
En herrlig dag
Det är det yppersta behag.
Jag fångar gladt 115
Med tusen spratt
Den granna fjäriln med min hatt,
Jag springer lätt
Bland blommors ätt,
Der eko talar 120
I berg och dalar,
Der liten siska
I grenen hviskar
Och ekorn hoppas
I löf och toppar ... 125

2:dra Hofd.

Att jaga så
Hvar dag – hå, hå,
Det kostar mycke mycke på.
En stackars mö
Will hellre dö, 130
Än drifva så kring land och sjö.
I skogens våld
Bo bara troll
Som trampa på ens klädningsfäll.
Der lurar arg 135
En lurfvig varg
Der brummar björnen,

140 Der flaxar örnen
 I alla stubbar
 Bo tomtegubbar
 Och gastar snyfta
 I hvarje klyfta ...

1:sta Hofd.

145 En tapper flicka
 Får ej klicka
 Att troll och gastar i ögat blicka.

2:dra Hofd.

En flitig flicka
 Skall sy och sticka
 Och ej sin fot uti skogen vricka.

1:sta Hofd.

150 Ack hur herrligt ändå
 Att i skogen gå!

2:dra Hofd.

Hur förfärligt hå, hå,
 Att sig möda så!

1:sta Hofd.

155 Intet tvång,
 Bara sång!
 Inga moraler!
 Inga kabaler!

2:dra Hofd.

160 Löf och blad –
 Ingen parad!
 Saltomortaler,
 Men inga baler!
 Man ofta sagt
 Till oss: gif akt;
 O flickor, gån ej ut på jagt!

I skogens snår
I edra spår
Den vilde jägarn osedd går. 165

1:sta Hofd.

Men ej med lod
Och krut och blod
Vi flickor te vårt hjeltemod;
Det är vår lott
Att sigta smått
På fjärlar och på hjertan blott. 170

Båda.

Och frisk och sval
Är skogens sal
Och herrlig är den gröna dal,
Och lätt och gladt
Med glädtigt spratt
Vi jaga, jaga dag och natt. 175

Scen 4.

Gyllenstjerna och de öfriga vid dryckesbordet.

Gyllenstjerna (fattar bågarn.)

Kungens skål
Och att han snart, rätt snart må blifva myndig! 180

Bané.

Och skaffa oss från halsen denna svärm
Af qvinnor och peruker, hvilka mönstra
Vår raske Carl, som vor' han djekn i Skara!

Wachtmeister.

Och löna sen en trogen stallbrors tjenst.
För min del har jag ingenting emot
Att blifva Sveriges rikes Marsk. 185

Gyllenstjerna.

Du Marsk! haha! det blir en egen visa!

Qvintett.

Wachtmeister.

Jag Marsk! det vor' ej galet
 Mig passar just det valet.
 190 Jag då ej kom i qvalet
 Arméen att föra an.
 Mot danskar och mot ryssar
 Jag öfver vågen kryssar
 Och midt bland svärdens kyssar
 195 Jag slåss till sista man.

De öfriga

Du Marsk! förbannadt galet,
 Dig passar ej det valet,
 Du säkert kom i qvalet,
 Arméen att föra an.
 200 Mot danskar och mot ryssar
 Du bland buteljer kryssar
 Och för etthundra kyssar
 Du säljer sista man.

Gyllenstjerna.

Wachtmeister hör, du har då verkligt lust
 205 Att blifva riksens Marsk?

Wachtmeister.

Om jag har lust?
 Den tjensten är för mig som jag för tjensten.

Gyllenstjerna.

Du, Oxenstjerna, nöjs med att bli drots?

Oxenstjerna.

Vid Backus, drots! Åh ja, det kan mig anstå.

Gyllenstjerna.

Och du Banér, du med ditt räknehufvud,
Du synes mig till kansler klippt och skuren.

210

Banér.

Tack skall du ha. Hur var det? Kansler? hm ...

Gyllenstjerna.

Nå Levenhaupt, säg ut, hvad vill du bli?

Levenhaupt.

Jag vill bli kung.

De öfriga.

Så skål, ers majestät!

Levenhaupt.

Jag vill bli kung. Och sen i nåder nämner
Jag Gyllenstjerna till riksdrukare
Ty visare än han vid drufvans flöden
Kan ingen skipa fosterlandets öden.

215

Gyllenstjerna.

I skämtet ligger mången gång ett frö
Af allvar, som, med kloka händer vårdadt,
Kan drifvas himmelshögt.

220

Banér.

Förklara dig!

Gyllenstjerna.

Ej här, der tärnor tassla och der långa
Hofjunkaröron spetsas rundt omkring oss.
Men kom i natt precis på slaget tolf
Till Kastelholms ruiner! Der vill jag
Den stege visa, hvarmed gyllne äpplen
Man dristigt plockar ifrån spirans topp.

225

Wachtmeister.

Det vore böfveln!

Banér.

Svär på det, kamrat!

Gyllenstjerna.

Jag svär på ingenting. Ja, eller nej?

De öfriga.

På slaget tolf vid Kastelholms ruiner.

Gyllenstjerna.

Godt. Tand för tunga, lås för hvarje mund.
Man lyssnar på oss. Skingrom oss en stund.
(*De sprida sig bland träden.*)

230

Scen 5.

Drottningen, Horn och efterhand hela hofvet framträder i förgrunden. Sedan Reuterkrantz.

Drottningen.

Hvem är den ryttarn, som på löddrig häst
Der borta ilar hitåt öfver ängen?

Horn. (med handen öfver ögat.)

Mig solen bländar ... Det är Reuterkrantz.

Drottningen.

Och ensam? Store Gud, hvar är då kungen?

235

Horn.

Han snart är här. Min drottning lugna er.

Drottningen.

Aria.

Vet ni, gref Horn, hur modershjertat klappar
När vid en afgrund hennes älskling står!
När allt sitt mod vid denna syn hon tappar,
Vet ni, gref Horn, hur qvinnans hjerta slår? 240
Palatset, Kojan, tiggarn, herrskarinnan
Af samma Gud har samma hjerta fått,
Ej drottningen finns mer, qvar står blott qvinnan
Och mins sin höghet ej – sin kärlek blott.

Hvar är min son, min älskade, min enda! 245
Har långt från mig en fara honom mött?
I denna nejd, den ensliga, ej kända,
Har någon ofärd all min fröjd förödt?
O tag mitt rike, tag min gyllne krona,
Tag all min höghet, trampa den med hån, 250
Låt fattig mig i kojans dö – men skona
Min älskling blott! Skänk mig igen min son!
Ack, se min fruktan! Se mitt qval!
Se, modershjertat har ej val!
Skänk mig min son! min son är ung! 255
Min fröjd är arm, min sorg är tung!
Skänk mig min kung!
Mitt rikes kung!
Mitt hjertas kung!

Qvintett och kör.

Reuterkrantz.

Hvad oerhördt, hvad dristigt brott! 260

Drottningen.

Olycklige, hvad säger ni! Min son!

Horn.

Hvad ... kungen? Store gud!

Kören.

Jag bäfvar. Ofärd bringar han.

Reuterkrantz.

Gud vare tack, ej skadad kungen är.

Drottningen.

265

Jag andas åter!

Kören.

Ej skadad är han. Gudilof!

Drottningen.

Till döds ni skrämde mig.

Horn.

Så säg ni olycksbud, hvad har då hänt?

Reuterkrantz.

270

Hans Majestät och jag, vi hela dagen jagat har en elg, den skönaste i Ålands
hela skog. I sträckgalopp kom kungen sist till randen af ett bråddjup ...

Kören.

Ve hvad säger han?

Reuterkrantz.

275

Der kunde elgen icke mera fly. Vi stadnade.
Hans Majestät geväret tog, och lade an.
I samma ögonblick small mellan björkarna
Ett skott ...

Gyllenstjerna.

Mot kungen?

Drottningen.

... Ha förräderi!

Kören.

Kan sådant missdåd tros?

Reuterkrantz.

Om emot kungen, jag ej vet. Alltnog
Att träffad låg den sköna elgen i sitt blod.
Men den förvägne skytten undkom oss.

280

Qvintett och kör.

Hvad lyckligt öde!
Fritt elgen blöde!
Blott man ej döde
På Ålands ljung
Vårt hopp, vår kung!

285

Reuterkrantz.

Nej ve den bof i förväg gått
Att fälla elg för kungens skott!
Hans bälte jag vid stranden fann,
Sitt brott med lifvet böte han.

290

Qvintett och kör.

Så grymma lagar
Från fordna dagar
Man blott beklagar.
Hvad faslig lott
För ringa brott!

295

Reuterkrantz.

Man sände strax till fogden båd
Att spana ut det lömska dåd
Den store Gustafs lag skall stå
Att elgars skytt man hänga må.

Kören.

Nåd, för den arme!
Man sig ej harme,
Men mildt förbarme!

300

Att lagens lopp
Ej fylles opp!

Reuterkrantz.

305 Man högt sig harme,
Ej sig förbarme!
Den syndarn arme
Må hängas opp
I första topp.

Qvintett och kör.

310 Hvad lyckligt öde!
Fritt elgen blöde!
Blott man ej döde
På Ålands ljung.
Vårt hopp vår kung!

Drottningen (tal)

315 Min son, min Carl! Der kommer han, vår kung!

Horn.

Rätt tankfull syns han.

Reuterkrantz.

Mörkt är jägarns mod
När okänd skytt hans byte fällt i blod.

Scen 6.

De förre. Konungen inkommer i jagtdrägt, som bär spår af skogen och hastig ridt.

Drottningen (omfamnar honom)

Välkommen Carl! (*mönstrar hans drägt*)
Mitt barn hur du ser ut!
Din lifrock skrynkad, hatten illa fläckad
320 Och dina stöflar smutsade. Min son,
Det passar ej dig så för hofvet visa.

Kungen.

Guds fred ers Majestät

Horn.

Tillåt mig nämna,

Att skyldig vördnad fordrar af en son,
Det han sin höga mor på handen kysser.

Kungen vänder honom ryggen

Drottningen (som förut)

Din handske blodig; fläckar bär du ock
På dina underkläder. Vet, mitt barn,
Att sammet kostar nio daler alnen.

325

Kungen.

Rätt vackert väder, endast litet varmt.

Drottningen.

Du tankfull syns. Har någon hemlig makt
I detta trolldomsland din själ betagit?

330

Kungen.

En hemlig makt? En mycket hemlig, ja.
Förtrollad är jag visst, ers Majestät,
Af dessa skogars prakt och stränders grönska,
Af denna sköna, leende natur.

Drottningen.

Min Carl ej skämta med din mor så der!
Exempel gifvas uppå hexors list,
Och nästan alla stamma de från Finland.

335

Kungen.

Förlåt, ers Majestät, om jag er sårat!
Ett litet äfventyr mig händt. Låt oss
Det glömma under lek. Om boll vi kasta,
Till måls vi skjuta ... åh, man skall få se,
Att bättre jag mig öfvat deruti,

340

Än i grammatikan. (*sakta*) Men säg åt Horn,
Att han ej går i vägen för min kula.
(*Alla gå, utom Gyllenstjerna, som kvarstadnar.*)

Scen 7.

Gyllenstjerna, sedan kungen.

Gyllenstjerna.

345 Der går han med sin Mamma liten pilt,
Som snart skall styra Sveriges land. Må vara,
Han gerna hänga må vid andras släp;
Dess säkrare jag honom tar i släptåg.
Men sådan morsgris får ej pilten bli,
350 Att med moraler man mitt verk förderfvar.
Jag måste skaffa barnet äfventyr;
Han sagolysten är som alla piltar.
För den skull just jag denna jagt ställt till,
Och finge vi nu blott en skön prinsessa,
355 Förtrollad, det förstås, och lätt befriad,
Jag hade vunnet spel ... Der är han ... Godt!

Kungen.

Säg är du ensam, Gyllenstjerna?

Gyllenstjerna.

Ja,
Förutan modersvård och guvernörer.

Kungen.

360 För mig var det ej lätt att komma lös.
Det hederliga folket följer mig
Som vore jag en liten pilt i fallvalk.
Vet du, det der odrägligt är.

Gyllenstjerna.

Åhja,

I fall ers Majestät ej hellre vill
Lik Sardanapalus med qvinnor spinna,
Det såge säkert hennes Majestät
Och den högwise Horn med mycket nöje.

365

Kungen.

Ja, sannt att säga, riktigt trifs jag ej
I qvinnosällskap, kan ej fina seder,
Ej fina ord för fröknars fötter lägga.
Jag vill ha luft – fri luft i skog och mark,
Och styra vill jag sjelf min raska häst ...
Och styra sjelf mitt land ... är det ej bäst?

370

Gyllenstjerna.

Så skall en konung tänka. Vore jag
Så visst en kung som jag är undersåte,
Och sexton år ... jag skulle qvinnors flock
Till sländan visa och pedanters pock
På Kalmars slott en nyttig späkning gifva.

375

Kungen.

Rätt bra törhända, att du ej är kung.
Men om helt annat nu jag ville språka.
Kan du det gissa? (*svärmiskt*) Jag har *henne* hört.

380

Gyllenstjerna.

Elghonans skri, när i sitt blod ...

Kungen (otåligt.)

Nej, nej!

Gyllenstjerna. (fnt)

Om *henne* blott ers Majestät har talat.

Kungen.

Jag kan ej nämna namn jag icke vet.
Mins du förleden sommar, när en dag
Vi bittida oss smögo ut från slottet
Att segla utåt saltsjön ...

385

Gyllenstjerna.

Knappt vi kommit
Ett stycke ut med fröjd i friska vågor,
Förrn slupen fick en by och kantrade ...

Kungen.

Med nöd vi kommo båda upp på kölen,
Och vinden låg åt hafs, och ingen båt
Sågs till ...

Gyllenstjerna.

Då plötsligt från en Ålandsskuta
En båt sköt ut ...

Kungen.

I båten satt en flicka ...

Gyllenstjerna.

Hon var ovanligt vacker ...

Kungen. (blygt.)

Tyckte du?

Gyllenstjerna.

Ja, på min ära skön. Hon rodde bra.
Och när hon oss med mycken fara räddat,
Hon sjöng, att muntra oss, en liten sång.
Så här om jag mins rätt. (*sjunger.*)
»Och hafvets unga tärna, hon gick en qväll så varm.»

Kungen. (drömmande)

En vacker sång!

Gyllenstjerna.

Nå väl, ers Majestät?

Kungen. (uppsprittande.)

Nå väl, hvad sen?

Gyllenstjerna. (*fnt.*)

Jag väntar på befallning.

Kungen.

Jag hörde hennes röst ...

Gyllenstjerna.

Är det väl möjligt?

Kungen.

Jag gick vid stranden af ett ensligt sund,
Och Reuterkrantz dref harar uti skogen,
Då ifrån motsatt strand en ton så klar
Som silfver och kristall mitt öra nådde.
Jag lyssnade, och det var samma sång
Och samma röst. Hvad menar du?

405

Gyllenstjerna.

För tusan!

Vi henne söka opp, den söta flickan.
Hon tog ej lön för det hon räddat kungen;
Om kungen ville löna henne nu? ...

410

Kungen.

Men huru finna henne?

Gyllenstjerna.

Jag vet råd.

I morgon här i socknen hålles marknad.
Förklädda gå vi ut bland marknadsfolket.
Det skall bli muntert.

Kungen.

Nej, omöjligt nej!

Om Horn får veta det, och om min mor ...

415

Gyllenstjerna.

Så ställa de ers Majestät i skamvrån.
Ej så?

Kungen.

Jag, Horn till trots väl hade lust ...

Gyllenstjerna.

Ers Majestät är sexton år och kung.
Hvad skam att gå i sådan boja tung!

Kungen.

420 Topp, ja vi gå! Hans vrede må förmeras
Jag vill regera sjelf och ej regeras.
(*Man hör bakom scenen en trumpetstöt.*)
Signalen hör! Man skjuta skall till måls ...

Gyllenstjerna.

Man kommer hitåt ...

Scen 8.

Reuterkrantz samt jägarne inträda i procession. Främst bäres en smyckad stång med en i toppen fladdrande dufva. Stången uppreses som mål. Kungen och Gyllenstjerna taga plats bland jägarne till venster. Drottningen, Horn och hofvet till höger för åskådarne. Landtfolk på afstånd.

Målskjutnings kör.

Kören.

425 Kom låt oss fresta
Kulan den bästa
Kom låt oss fästa
Fjerran ett mål!
Den som ej sigta
Kan och ej rigta,
430 Han skall få plikta
Med kungens skål!

Horn.

Än man fördröje
Ursinnigt nöje.

Hvem kan med löje
Här ge akt?

435

Reuterkrantz.

Hans Majestät har skottet först.

Drottningen.

Dig akta,
Min Carl, och med geväret umgås sakta!

Horn.

Månn' bössan rätt och lagom laddad är?

Kungen.

Att sist, ej först få skjuta jag begär.
(*De täflande bereda sig att skjuta*)

Gyllenstjerna (till Reuterkrantz.)

Låt oss om första skottet kasta lott.
Krans eller krona?

440

Reuterkrantz

Krona.

Gyllenstjerna (kastar ett silfvermynt, upptager det åter från marken.)

Krans! ... Mitt skott!

Kören.

Gif akt! gif akt! (*Gyllenstjerna skjuter*)
Bom! Bom! Bom! Om man jagar
Så säkert alla dagar,
Jag elgarne beklagar
Vid sådan kunglig jagt.

445

Horn.

När så man jagar
Här alla dagar
Ej mig behagar
Kungens jagt.

450

Jägare.

Lustigt man jagar
Nätter och dagar
Kring fält och hagar
Går kungens jagt.
Bom!

455

Kören.

Skämtet förhöje
Ett sådant herrligt nöje
Man knappast mer för löje
Kan derpå gifva akt.

Reuterkrantz. (till Gyllenstjerna)

Så gammal jägare och skjuta bom!

460

Gyllenstjerna.

Bah, lyckan är en qvinna.

Reuterkrantz.

Lemna rum!

Kören.

Gif akt! Gif akt! (*Reuterkrantz skjuter*)
Bom! Bom! Bom! Om man jagar etc ...

Drottningen. (till Horn.)

Gref Horn, gref Horn, en bössa är för tung
För barnets arm?

465

Horn. (med en axelryckning)

Men barnet är en kung!

Kören.

Nu kungen han
Skall lägga an
Ej ängslan mig bryr
Han krut icke skyr.

470

Kungen skjuter.

Träff! (*Jägarne och hofvet svänga hattarna*)

Kören.

Lefve kung Carl!

Kung Carl! kung Carl!

Han träffat har

Sitt mål så snar.

Och lefve kung Carl!

Och lefve, och lefve, och lefve kung Carl!

475

Under kören framträder en jägare och presenterar kungen den skjutna dufvan. Kort derpå bjuder kungen sin arm åt Drottningen och aflägsnar sig långsamt genom de bugande raderna af hofvet. Grupper af landtfolk samla sig i närheten af det kungliga tältet. De kungliga stadna och synes samtala med landtfolket. I det ögonblick kören slutar, ser man kungen och drottningen ingå i tältet.

Ridån faller.

ANDRA AKTEN.

Afton. Öppen plats vid stranden. I fonden hafvet, i sakta gungning och belyst af aftonrodnaden. På afstånd till venster Kastelholms ruiner och slottsvaktarens boning, hvars fönster glimma röda. Till höger nära stranden klippor; närmare förgrunden en fiskarstuga; utanför den hänga nät.

Scen 1.

Leonora sysselsatt att upphänga nät.

N:o 1. Ballad.

Och hafvets unga tärna, hon gick en qväll så varm
Vid Ålands strand att bada sin svanehvita barm
Med blommor i hågen.

Och skogen var så herrlig och stranden var så grön
5 Och alla vackra stjernor de skeno klart i sjön,
Och sången den for öfver vågen.

Och hafvets unga tärna, hon tänkte i sitt sinn:
Ack, hade jag en vän, som jag kunde kalla min
Med blommor i hågen;

10 Och alla klara stjernor och alla perlor glans
Och mitt palats af silfver och guld det blefve hans.
Och sången den for öfver vågen.

Vid andra raden af följande vers framträda kungen och Gyllenstjerna insvepta i kappor och oseedda af Leonora, i fonden. Kungen lyssnar drömmande, svärmisk och stum på Leonoras sång.

Och bäst som sången klang öfver sjö och vik och land,
Kom skogens unge konung alltner till Ålands strand
Med blommor i hågen.

15 »Du skönaste bland tärnor, säg vill du bli min brud?
Jag ger dig bergens skatter och ängens blomsterskrud.»
Och sången den for öfver vågen.

4de versen uti sista akten.

Och hafvets unga tärna, hon log så ömt och godt:
Hvad skall jag, herre konung med dina berg och slott? 20
Med blommor i hågen.
Ditt slott är gröna skogen, och mitt är böljan blå,
Och fast vi evigt älska, vi evigt skilda gå.
Och sången den for öfver vågen.

Gyllenstjerna till kungen.

Vid skogens bryn derborta Reutercrantz 25
Jag komma ser ... Hitåt ers Majestät!
Han bör ej se oss här!

(Kungen spritter upp ur sina drömmar, de aflägsna sig skyndsamt.)

Leonora (tankfullt).

Den fjerde versen

Som handlar om hur hafvets mö och kungen
Hvarandra älska och dock aldrig få,
Den gör mig sorgsen. Då så tänker jag 30
På lilla kungen och hans vackra lockar,
Från hvilket vattnet dröp, när i min båt
Jag honom bergade helt genomvåt,
Den söta kungen med de blåa ögon
Och röda kinder! Nu han vuxit stor 35
Och mins ej mer en sådan fattig flicka.
Men mig det tycks som har jag honom kär
Och som min visa vore enkom gjord
Om mig och honom. Det får Jonathan
Till godo hålla, ty den lilla kungen 40
Jag håller af så här (*niger djupt*) helt undersåtligt
Men annat slag är det med honom der ...

(*kastar en slängkyss åt hafvet.*)

I dag får jag se kungen jaga här ...
Ack om han vore än så röd och vit!
Och kommer Jonathan från Föglö hit 45
Och svartsjuk blir, jag mig ej låter skrifta;
Jag gör just hvad jag vill, tills vi bli gifta.

Scen 2.

Leonora. Reuterkrantz inkommer med bössa på axeln och ett bälte i handen.

Reuterkrantz.

God morgon vackra barn! Du fiskar snällt
För kungens bord, ej så?

Leonora.

50 För kungen ja,
Om han betalar kungligt. Annars jag
Min fisk i morgon uppå marknan säljer.

Reuterkrantz.

Ja så, jag också är en fiskare
På sätt och vis. Gif därför mig en kyss!

Leonora (bakom näten).

55 Gå ej i nätet, nådig herre! Mången,
Rätt mången gädda der har blifvit fången.

Reuterkrantz (kastar bältet om hennes hals).

Nu grep dig gäddan.

Leonora (gör sig lös).

Ja ... men fick mig ej.
(betraktar bältet)
Det bältet ... säg ... hvar har han fått det bältet?

Reuterkrantz (uppmärksamt).

Du skulle känna du det bältet här?

Leonora.

60 Han frågar mig om jag det känner – jag
Som sjelf det gett åt Jonathan från Föglö!
Jonathan Pehrson ...

Reuterkrantz.

Är du viss derpå?

Leonora.

Jag måtte väl min egen fästman känna.

Reuterkrantz.

Och är han här?

Leonora.

Ej som jag vet ännu

Till marknaden jag säkert honom väntar.

Reuterkrantz (för sig).

Jag bofven funnit har, hvars spår jag söker.

65

(Högt) Adjö, min vän! Hitåt min väg sig kröker.

(går åt venster.)

Scen 3.

Leonora, sedan Jonathan.

Leonora.

Håll, gunstig junker, gif mig bältet åter!

Han hör mig ej ... han går. Besynnerligt!

Hvar fann han bältet och hvad menar han?

Månn någon fara hota Jonathan?

70

*Jonathan (nedkommer från klipporna till höger, smyger sig bakom
Leonora och håller händerna för hennes ögon.)*

Hvem är det? Säg!

Leonora (skämtande).

Jag känner honom ej.

Ett troll i skogen?

Jonathan (borttager händerna).

Gissadt, hjertanskär!

Leonora.

När man om trollet talar, är det här.

Säg håller du utaf mig?

Jonathan.

Liten smul!

Leonora.

75

Hvar har du bältet jag gaf till jul?

Jonathan.

Jag tappat det.

Leonora.

Hos andra flickor? Svara!

Jonathan.

Om jag för dig skall rätt uppriktig vara,
Så hade jag i dag ett äfventyr.

Leonora.

Rätt skönt, när till sin brud man kosan styr!

Jonathan.

80

Vid vikens strand jag hade bundit julen
Då jag ett rassel uti skogen hör.
Jag lyssnar – fattar bössan – och på kullen
Jag ser en elg – och branten nedanför.
Ett ståtligt djur! Geväret bränner handen ...
85 Jag lägger an ...

Leonora.

O himmel!

Jonathan.

Och i sanden

Den stolta elgen blöder för mitt skott.

Leonora.

Du vet då ej ...

Jonathan.

Jag vet, det är ett brott.

Men då ... man tänker ej, man skjuter blott.
Knappt är det gjordt, förr'n jag min fara anar,
Och då två junkrar jag i skogen spanar,
Jag flyr ... och bältet ...

90

Leonora.

Allt förloradt är,
En okänd jägare man nyss såg här.
Ditt bälte bar han, dina spår att leta,
Och jag förrådt dig, utan att det veta.

Jonathan.

Var lugn! Vi fly i dag till Föglö skär,
Och ingen junker skall oss söka der.

95

Leonora.

Du vet då ej, att sedan tvenne dagar
Kung Carl och hofvet här på Åland jagar?

Jonathan.

Hvad säger du? Är kungen sjelf på jagt?

Leonora.

Hans egen elg har du om lifvet bragt.

100

Jonathan.

Ve mig! Mitt lif är utan nåd förbrutet.

N:o 2. Duett.

Leonora.

Kom du, min gosse, kom, o kom,
Från denna strand att vända om!
Här lurar döden på din stig,
Fly, om du älskar mig!

105

Jonathan.

Sörj ej, min hulda flicka du,
Fri står jag här hos dig ännu.

Stark är min arm och fast mitt mod
Och säkert är mitt lod.

Leonora.

110 De komma, komma många,
Dig gripa och dig fånga ...

Jonathan.

Hulda, lugna dig!

Leonora.

De skola fångsla, binda,
I bojer hårdt dig linda ...

Jonathan.

115 Mer ej ängsla dig!

Leonora.

Ack om du dör, skall jag så ensam vara,
All fröjd och frid med dig sin kos de fara.

Jonathan.

Sörj icke mer! Med dig jag flyr, du ömma,
Att på en fjerran strand vår kärlek gömma.

Jonathan och Leonora.

120 Jag har en vän, en vän så huld,
Så trogen som det klara guld.
Den vännen vill jag hålla kär,
Den vännen han/hon står här.

125 Den vännen är mitt hopp, min tro,
Den vännen är min lefnadsro,
Den vännen är min tröst och frid
I lifvets heta strid.

Jag ingen ann' mitt hjerta ger,
Och ingen kan oss skilja mer,

Och hans jag är/Jag hennes är i lust och nöd
Allt uti lif och död.

130

Leonora.

Fly, Jonathan, fly fort!

Jonathan.

Ej utan dig!

Leonora.

Ej vänta mig! Jag först till slottet ilar;
Der har jag doldt i tornets gamla mur
Min faders arf, tvåhundra silfverdaler.
Jag hämtar dem ... *du* flyr, det är mitt råd;
Jag går till drottningen att be om nåd.

135

Vid slutet af duetten mörknar himlen. Man hör bruset af en annalkande storm, och på afstånd höres åskan sakta mullra.

Jonathan.

Det mulnar ... himlens rand är stänkt med blod.
Och åskan mullrar ...

Leonora.

Fly! Jag kommer. Mod!
(Båda skynda åt olika håll.)

Scen 4.

Scenförändring. Theatern föreställer det inre af Kastelholms ruiner. En del af scenen till höger skymmes af halfgrusade lemningar efter en förfallen mur. Mörker, stundom upplyst af blixtar. Ovädret, som begynt i nästföregående scen, har nu med häftighet brutit löst, och tilltager under sammansvärjningen allt mer. Gyllenstjerna inkommer ensam, höljd i en kapp.

Gyllenstjerna.

De dröja än ... Jag vill dem bida här.

140

Den tysta natten sjelf i uppror är,
Emot sin kung, den stjernbekrönta himlen.

*N:o 3. Aria.
Gyllenstjerna.*

Stormen hviner
I slottets ruiner,
145 Blek som en galning månen skiner.
Hafvet dånar
Suckar och trånar,
Hafvet, som menskors feghet hånar.

Gyllenstjerna.

Blixten ljungar
150 På narrar och kungar,
All deras dårskap i spillror slungar.
Åskan brakar
Och klipporna skakar,
Hela den murkna verlden knakar.

155 Ha ha ha ha ha ha!
Stå på dig, verld! Fall icke, mur!
Håll hop, du bristande natur!
Låt än ej upp ditt svalg, du haf!
Spar än ditt rof! Betäck din graf!

160 Ha, unna mig mitt herrskarkall
Med Sverige till min fotapall,
Och sedan rosta, du mitt svärd!
Och fall du mur! Och brist, du verld!

Hör jag ej steg i natten?
165 Nej, det var gråa ufven,
Som plirar der så dufven
Med ögon utaf katten.

Drick! Njut! älska och dröm!
Lyckan hon flyr med stunden

Drick! Njut! bägaren töm ... (*blixt*) 170
Ha ha ha ha ha!
Du gamla drake på din skatt,
Skenheliga, fördömda natt,
Som i din svarta prestcalott
Är dömd att dricka vatten blott, 175
Med klang och sång jag helsar dig
Ditt eko borde täcka mig;
Men du – du ger en blix till svar
Ur dina svarta ögonpar ...
Nu ... jag hör steg ... der komma mina dockor, 180
Jag drar på trådarna, de dansa strax.

Scen 5.

Melodram, Sextett.

Gyllenstjerna.

Hitåt, kamrater! Stället det är här.
Ovädret tilltar ... himlen störtar neder
På våra hufvuden ...

Banér.

Vi trotsa den!

N:o 4. Melodram.

Gyllenstjerna.

Ve den, som yppar hvad vi här besluta! 185
Finns en förrädare bland er, välan,
Så svärjen att vår hämd skall honom drabba!

Alla.

Det svärja vi!

Gyllenstjerna.

Må blixten ljunga ned
Uppå vår hjessa, må de gamla murar

190

Med brak nedstörta öfver oss om någon
Ostraffad röjer oss!

Alla.

Det svärja vi!

Banér.

Och må vi dela Sverge oss emellan.
Ve den som rycker sig en lejonpart!
Hans blod skall flyta!

Alla.

Ja, det svärjen vi!

Banér.

(tal)

195

Så säg, hur makten få i våra händer
Så länge Sverge äger råd och ständer?

Gyllenstjerna.

I går mot kungen lossades ett skott ...

Wachtmeister.

Mot kungen ej, men emot elgen blott.

Gyllenstjerna (med eftertryck).

Mot kungen, säger jag. Förstån I ... kungen!

200

Han af förrädare omgifves här.

I dag förklädd till marknaden han kommer;

Förklädde bofvar gripa honom der ...

*(Under dessa ord inkommer Leonora, stadnar till hälften dold af muren och
quardröjer, osedd af de öfriga till scenens slut.)*

Wachtmeister.

Det är en lek, som kosta kan vår hals.

Gyllenstjerna.

Hör mig till slut. Bland folket blir tumult.

Jagger signal: tre slag! (*klappar i händerna*) Det noga märken! 205
Vi störta fram, vår unge kung befria,
Och röfvarne försvinna utan spår.
Det följande är klart. I går man skjutit,
I dag man burit hand på Sveriges kung.
Vi ropa högt att kungen må förklaras 210
Sjelfmyndig och allenastyrande.
Derpå med Carl och Ålands folk i yra
Till Stockholm tåga vi att Sverige styra.

Wachtmeister.

Din plan är djerf, ditt samvete förtorkadt.

Gyllenstjerna.

Kamrat, ditt samvet, det är lika korkadt 215
Som denna flaska. Drick! Predika sen!

Wachtmeister.

Drick sjelf, om du har lust, vid åskans dån,
Och om du vågar, mana fram med hån
De döde kämpar förr man här sett gästa,
I kapp med dig att drufvans safter fresta. 220

Gyllenstjerna (gäckande).

Må göra. Som du vill.

(*musik*) Jag manar er,

I gamla drinkare, som dessa hvalf
I fordomtid med drufvans must ha fuktat,
Dig Kröpelin, du bålde riddersman,
Och dina män jag dricker till. Välan: 225
(*dricker.*) Lefve skuggorna! (*blixt*)

Leonora (bakom muren, upprepar:)

Lefve skuggorna!

Gyllenstjerna.

Hvem svarade!

Banér.

Det kom en röst ur jorden.

Gyllenstjerna.

Nå vid mitt svärd, ett sådant svar på tal
 Jag väntat knappt af gamla Kastelholm.
 230 Säg mig, du eko som i murn dig gömmer,
 Är du en vålnad af en munvig fröken,
 Som af sig sjelf blott eger qvar sitt prat?
 Går här kanske en skön prinsessa än
 Att söka sin i striden fallna vän?
 235 Rätt muntert vore det att här bland trollen
 Af hennes klädning se den hvita fällen.

(Blixt) Leonora visar sig ett ögonblick framom muren, byter plats och stadnar närmare förgrunden tätt invid slottsmuren till höger för åskådarna. De öfrige rusa till den plats der hon först visat sig.

Banér.

Der var hon ... der!

Oxenstjerna.

Jag nyss såg henne här.

Wachtmeister.

Ve oss, vårt onda samvete det är.

Quartett.

Ve, jag förskräckes
 240 Grafven uppväckes
 Skymt af en skepnad
 Slår mig med häpnad.

Leonora.

Se de förskräckas!
 Grafvarna väckas!
 245 Skymt af en skepnad
 Slår dem med häpnad!

Gyllenstjerna.

Bröder, hur lustigt här
Fylles hvad jag begär;
Kärlek och drufvors glöd
Väcka en död.

250

Qvintett.

Gudaförsmädare!

Leonora.

Falske förrädare!

Gyllenstjerna.

Är jag en hädare.

Qvartett.

Kom låt oss ila!

Leonora.

Ja, jag vill ila.

255

Gyllenstjerna.

Ej må vi hvila
Fegt stå här.

Qvartett och Gyllenstjerna.

Så skyndom oss, så skyndom till vårt värf!

Leonora.

Vårt värf!

De öfriga.

Det fröjd må bringa, bringa oss förderf!

260

Leonora.

Förderf!

Qvartett och Gyllenstjerna.

Må prakt emot oss smila eller nöd.

Leonora.

Ja nöd!

Quartett och Gyllenstjerna.

Till makt vi ila, ila, eller död!

Leonora.

Till död!

(Alla utom Leonora hasta ut.)

265

Scen 6.

Leonora ensam. Ovädret aftager. Månen lyser öfver ruinerna. Mot slutet af arian synes dagen gry.

N:o 5. Aria.

O du silfverklara månens strimma;
 Som ensam lugn i lifvets stormar ler,
 Som från din höjd i tysta nattens timma
 Odödligt säll på jordens sorger ser,
 Gjut klarhet i den mörka orons dimma
 Gjut tröst i Leonoras hjerta ner.

270

Ha – det är tid
 Ej mer, mitt hjerta att bäfva!
 Fara och strid
 Kring kungens hufvud sväfva.

275

Hör det du mur,
 Som störtar i ruiner,
 Hör det, natur,
 Som vildt i stormen hviner!
 Himlarna stå i brand;
 Brottet har sträckt sin hand,
 Sveket har snärjt sitt band
 Mot din krona,
 Mot din krona, min kung, mitt land.

280

Står du ej opp
 Ur dessa murars grafvar;

285

Hjeltars tropp
 Med dina multna glafvar?
 Förtro ej din vakt
 Åt dessa svaga armar! 290
 Finns ej en makt
 Som nådigt sig förbarmar ...?
 Murarna svara ej;
 Grafvarna öppnas ej;
 Hjeltarne vakna ej; 295
 Ack, allena,
 Ack, allena, allena jag står ...
 O nej!

O höga makt, som bjuder stormen tiga
 Och tämjer hafvets skumbetäckta våg,
 Och bjuder morgonrodnans stråle stiga 300
 Ur nattens flor som nyss kring jorden låg,
 Kom att min själ till nya krafter viga
 Och styrka till det höga värf min håg.

Du som minsta blomma vill bevara
 För stormens il, för middagssolens brand, 305
 Min kung förrådts, mitt land är uti fara;
 O skydda du min kung, mitt fosterland!
 Ha natten flyr ... jag på min post skall vara
 Min kung skall räddas af en flickas hand!
 (ilar bort)

Scen 7.

Scenförändring. Morgongryning. Hafsstranden utanför ruinerna; till venster förfallna murar och hvalf. Båtar vid stranden. Åskan har upphört, stormen aftager, regnet som ännu smattrar vid början af scenen, upphör derunder och himlen ljusnar. Till höger inträda fiskare och landtfolk.

En gammal fiskare.

Det blåser friskt och sjön är hvit i syn. 310
 Nå, nå, jag känner byn. Han ryter till

315

Lik galen varg och biter hvem han möter;
 Men bara han får hållas, blir han spak
 Liksom en jungfru. Vänta litet, gossar!
 Han mojar af, och snart vi båten lossa.
 Till marknan komma vi tidsnog ändå.

Jonathan (inkommer från samma sida).
 Guds fred! Har någon sett till Leonora?

Fiskaren.

Vasserra nej! I sådant herrans väder
 Plär qvinfolk akta sina granna kläder.

320

Jonathan (vill gå åt venster).
 Hon gick hitåt.

Fiskaren (qvarhåller honom).

Hör på, kamrat, låt tösen
 Gå sina vägar. Icke smältar hon
 I första regnskur. Sätt dig här och sjung!

Jonathan (som förut).
 Jag har ej tid.

Fiskaren.

325

Hå prat! Här sitta vi
 Som frusna sparfvar. Qvintilera lite,
 Det muntrar oss. Stäm opp en liten låt!
 Så, kör i vind – om sjöman och hans båt!

Jonathan.

Må göra. (*för sig*) Jag vill vänta Nora här.
 Till Föglö sen det för oss båda bär.

N:o 6. Sjömansvisa med kör.

330

Den kallar jag en usel man,
 Som ej sitt segel sköta kan,
 Som rädd och blek på stranden står,

När stormen öfver hafvet går.
Må flickan sitta ung och säll
Och plocka ros i sommarqväll,
Till hafvet längtar sjömans håg, 335
Hans hem det är den fria våg.

Raskt i din båt! Skjut ut! Låt gå!
Dick bidevind! Skot an! Pass på!
Vindarna susa
Brusa, brusa, 340
Seglena lefva
Refva, refva!

Refva åt fanders inte! Stopp! Skot an!
Tar hon in vatten? Hurra! ös hvar man!
Dick! 345

Babord med rodret! Loff! Låt gå!
Dick bidevind! Skot an! Pass på!
Den kallar jag en usel man,
Som ej sitt segel sköta kan.

Hell dig, du fria Bottenhaf! 350
Du Östersjö, mitt hem, min graf!
Hell dig du vida finska vik,
På segel och på segrar rik!
Emellan er, lik fager mö,
Står Ålands glada, gröna ö ... 355
Och usel kallas här den man,
Som ej sitt segel sköta kan.

Scen 8.

De förra. Reuterkrantz, som inkommit under arian, träder fram uppå scenen.

Reuterkrantz (till Jonathan).

Stor tack, min vän! Det var en ärlig sång.
Jag hörde den och styrde hit min gång.

360

Jonathan.

En sjömansvisa.

Fiskaren.

Hafvet skall man prisa.

Reuterkrantz.

Tag denna börs och drick för kungens välgång!

*Jonathan.*Tack, kära Herre! (*räcker börsen åt fiskaren.*)

Anders Larssons enka

Gif denna börs och henne säg, att sjön
Som mannen tog, ger guld i afbetalning.*Fiskaren.*

365

Bra, Jonathan, bra gjordt!

*N:o 7. Finale.**Reuterkrantz.*

Hvad, Jonathan?

Jonathan (lyftar på hatten).

Ja, så jag heter; Jonathan från Föglö.

Reuterkrantz.

Det är då du?

Kören.

Hvad säger han?

Jonathan.

Vasserra,

Hvem skulle jag väl vara om ej jag?

Reuterkrantz.

I kungens namn jag arresterar dig.

Kören.

I kungens namn?

370

Jonathan.

Mig? Med hvad rätt?

Reuterkrantz.

Följ mig!

Du kungens elg har fällt, och utan nåd.

Dig lifvet kosta skall ditt öfverdåd.

Jonathan.

Ve mig!

(*Kören ställer sig mellan Jonathan och Reuterkrantz.*)

Kören.

Tag dig till vara!

Vi dig försvara

Nej det får ej ske!

375

Reuterkrantz (drar svärdet).

Ha, hvem trotsar mig?

Jag förkrossar dig!

Jonathan.

Ack, man vill rycka

Mig bort från min lycka.

Ej i min famn får min flicka jag trycka.

380

Kören (väpnad med stänger och årar).

Aldrig vi lemna dig

Döden man ämnar dig!

Reuterkrantz.

Bäfven, bäfven för kungens harm!

Bäfven för lagarnas tunga arm!

Kom, följ mig!

I kungens namn!

385

Jonathan.

Vindarna susa
Och vågorna brusa,
Aldrig mig hafvet mer förtjusar.

390

Kören.

Tillbaka!
(*strid*)

Reuterkrantz.

Tillbaka!

Jonathan.

Respekt för landets lag!
Mig villigt gifver jag.

Kören.

Jonathan ... mins Leonora!

395

Jonathan.

Leonora!
Ack ej få träffa sin flicka i nöden!

Reuterkrantz.

Er ej bemöden!
Fritt mig den brottslige följer till döden.

Kören.

Skändliga öden!
Att lemna i nöden
Raskaste sjöman som dömmes till döden.

400

Kören.

Gif honom fri!

Reuterkrantz går några steg med Jonathan som villigt följer.

Jonathan.

Nej, nej, mig villigt gifver jag.

Kören.

Vid vår ära

Vi svära,

405

Skall du falla

Skola alla

Ålands elgar

Blöda!

Reuterkrantz.

Lagen krossar

410

Den som trotsar;

Ej mot lagen

Jagen!

Kören.

Må den krossa,

Vi den trotsa.

415

Vid vår ära

Vi svära

Skall du falla

Skola alla

Ålands elgar

420

Blöda!

Reuterkrantz med Jonathan banar sig stridande väg genom hopen. Landtfolket rusar efter.

Ridån faller.

TREDJE AKTEN.

Öppen saluplats vid hafsstranden, som begränsas af klippor och buskar. Ute på redde rider för sitt ankare en festligt smyckad fregatt med den kongliga flaggan. Längst åt sidorna rader af marknadsstånd, som likväl ej få skymma utsigten öfver hafvet. Gafveln af en stuga till venster i förgrunden. Marknaden är i full gång; landfolk, köpmän och fiskare utbjuda sina varor, köpa och sälja.

*Scen 1.**Kör af marknadsfolk.*

Hej så lustigt bara,
 Här är godt att vara,
 Här är öfverflöd på alla saker rara.
 Mynt i alla fickor
 5 Raska gossar, flickor,
 Sådan marknad går ej af för svafvelstickor.
 Låt oss sälja, välja och befalla
 Och tillika rika blifva alla!
 Hej så lustigt bara
 10 Här är godt att vara
 Här är öfverflöd och ingen nöd!

En Åbokrämare.

Flickor små och drängar,
 Hvem af er har pengar?
 Hvem vill ha kattun till sina brudesängar?
 15 Granna band och schalar,
 Tobak för en dalar,
 Snus och krut och bly för den som väl betalar.
 Gummor små och gubbar,
 Här är tyg till stubbar,
 20 Här är knappar, lappar, tappar, spik och nubbar.
 Kära, si på struten!
 Kaffe ... det är knuten!
 D'ä' så godt för bröstet och så sött för truten.

En fiskargumma.

Hvem vill köpa laxar,
Abbor, sik och braxar? 25
Aldrig såg bland fisk man så'na stora kaxar.
Ströming – jo jag tackar,
Tunnan väl jag packar;
Si så långa stjertar och så feta nackar.

Kören.

Hej, hej, hej – hej, så lustigt bara. etc. 30

Tvenne judar mötas från motsatta sidor, den ena med ett gyckelskåp, den andra med en björn.

Första juden.

Hvem vill se min shture Schkåp,
Mine schmucke Tafler?
Kunger och Prinsesser – håh!
Fürster und Genraler!
Schlacht bei Lützen – guck mein Sohn! 35
Cæsar und Napoleon!
Shture Exposition!
Kostar tausend Thaler!

(tal) Das ist derselbe Guckkasten, wo die grosse und wunderschene Königin Medusa von Athenien hinein guckte; dabei Ihre Durchlaucht von Vergnügen so ausser sich gerieth, das hochdieselben ihre königliche Haare sogleich in Schlangen verwandelt wurden ... 40

(sång) Tittle! London und Paris!
Helsingfors, Kajane!
Eva uti paradisi! 45
Turkar und Morianer!
Se den shture Wallfisch här,
Ist aus Reval, på min Ehr.
Und den lille Lejon der
Ist aus Esplanaden. 50

(Afsides.) Gott verdamm' mich, da ist ja wieder der alte dumme Moses mit seinem verfluchten Bär. Aber warte mal, ich will ihm einen schenen Bissen Scandinavismus in den Hals stopfen. Das nationale Element ist heutzutage

eine Löwenhaut, wo jedermann hineinkriechen kann, um seinen Nachbar
55 auszupfeifen.

Andra juden (sång).

Kommt mal her und se den Björn,
Ist ein ächt Finnländer!
Han kan fliege som en örn,
Danze utan ände.
60 Seht mal på den ludne kropp!
Han kan valse i galopp,
Polka und Mazurka – hopp!
Wie das geht behände!

(*tal*) Das ist derselbe Björn, von dem Tegnér so schen gesungen hat in
65 Frithiofs Sage und der den grossen Feldmarschalk Pappenheim lebendig
auffrass in der Schlacht von Waterloo. Seyd nur ruhig, Kinder, er frisst nur
grossen Generalen und besonders pffiffige Menschen, dabei ist er zwar ganz
frei, aber in Ketten und Nasenring, das ist die neueste französische Mode
(*afsides*). Potz Donnerwetter, da ist ja wieder der verrückte Benjamin mit
70 seinen elenden Guckkasten. Aber warte mal, ich brauche nur einige dicke
Wolken ächt patriotischen Fennomanismus auszublasen ... Wie sehr ich
liebe die Nationalitet, wenn man nur damit Geld verdienen kann!

Första juden (sång).

Lieber Freund, wo kommst du her?
S'ist ja eine Schande.

Andra juden.

75 Lieber Freund, ich bitte sehr.
Bin im Vaterlande.

Första juden.

Jach bin Schwede.

Andra juden..

Jach bin Finne.

Båda.

80 Ach wie schen zu leben
Im theuren Vaterlande!

Första juden.

(tal) So ein alter Guckuck wie du, Moses, pfui schäme dich, das ehrliche Volk an die Nase zu ziehen. Titte mal hit, gossar, jach schall presentere er ein gross vaterländisch Schpektakel, Götha kanal, Saima kanal, Dianas tempel in Ephesien und Eisenbahn Köping-Hult, aber besonders das wundergrosste merkwürdige ... Titte mal, kostet ja nur zwei gute groschen das Stück. 85

Andra juden.

Hol dich der Teufel, lieber Freund, mit deinem dummen Schpektakel. Titte mal hit, flicker, mein björn ist ein Tavastländer, das ist was grossartig – patriotisches. Neuerdings war ein Ball, ja ich sage nicht mehr, dort hat er als Führer des kottiljons wunder gemacht und alle Damen entzückt.

Första juden (sång).

Gossar, i min Schkåp jach har
Hele Sveriges Lande. 90

Andra juden.

Flicker, jach mein Nalle drar
Mit ächt finschen Bande.

Första juden.

Jach bin Schwede!

Andra juden.

Jach bin Finne! 95

Båda.

Ach wi schen zu leben
Im theuren Vaterlande!

En krögare.

Kära mina gossar
Se så solen blossar,
Nu så är det tid att ni på pungen lossar. 100
Här är öl som gäser,
Här är mjöd som fräser.
Vill ni lite bränvin ha, jag er ej snäser.

Kören.

Låt oss sälja, välja, och befalla etc. –

Scen 2.

Två bondflickor framträda i förgrunden.

1:sta flickan.

105 Säg, är det sant att Jonathan från Föglö
Är dömd till döden?

2:dra flickan.

Ja, så säger man,
I dag han skjutas skall.

1:sta flickan.

Den stackars gossen!
Hvad skall hans fästmö Leonora säga?

2:dra flickan.

110 Hon vet ej af det än, och när hon hör det,
Så gråter hon i fjorton dar, och sedan ...

1:sta flickan.

Hvad gör hon sedan?

2:dra flickan.

Väljer sig en annan.

1:sta flickan.

Du är bra elak, du!

2:dra flickan.

Har du sett kungen?

1:sta flickan.

Nej, ej det bittersta. Tänk om han reste
Förutan att vi såge honom!

2:dra flickan.

Tror du?

Åh nej, en kung skall visas som en brudgum.

115

Du skall få se det lysas på i kyrkan.

1:sta flickan.

Hur ser han ut?

2:dra flickan.

Ja hur en kung ser ut?

Du skall få höra. Ser du, jag, jag vet det,

Jag hört det af höns gumman uppå prestgåln,

Som i sin ungdom varit uppå hofvet,

120

Och vaktat drottning Kerstins kycklingar.

Kuplett.

En kung, ja ser du Greta

En kung, det skall du veta

Han är, så sade mor –

Så hög som tall i skogen

125

Så stark som häst för plogen

Och som ett berg så stor.

(*talar*) Ja ser du Greta, det var ändå bra besynnerligt.

Han bär ett svärd vid sidan,

Så stort att uti slidan

130

Båd' du och jag kan stå.

Han kan som åskan dundra

Och armar har han hundra

Och ögon hundratvå.

(*talar*) Ja ser du Greta, det var ännu märkvärdigare.

135

Han är så len om hullet

Han äter klara gullet

Och dricker bara vin.

Och, Greta, är man tvungen

Engång att kyssa kungen

140

Då bär det rakt – för hin.

(*talar*) Ja ser du Greta, det var ändå det allra märkvärdigaste.

Scen 3.

Kungen, ledd af Gyllenstjerna, har närmat sig de båda flickorna och slår den sjungande lätt, nästan blygt på axeln.

Kungen.

Jaså, då bär det rakt för hin?

2:dra flickan (vänder sig tvärt om).

Hvad nu?

Hvad rör det honom?

Kungen.

Du har stor respekt

För kungen?

2:dra flickan.

Ja för kungen, ej för er.

Min gunstig herre, låt mig bli, jag ber.

Kungen.

Om jag nu vore kungen sjelf?

2:dra flickan.

Han kungen?

Det skall man se! Nej bättre karl är kungen.

Gyllenstjerna (afsides).

Han får ej än bli röjd (*högt*). Min lilla vän,

Säg är på marknan Leonora än?

2:dra flickan (snäfft).

Ej som jag vet.

1:sta flickan.

Kom gå vi till de andra.

(*de blanda sig i hopen.*)

Scen 4.

I förgrunden kungen och Gyllenstjerna. I bakgrunden fortfar marknaden.

Gyllenstjerna.

Förlåt, ers Majestät är alltför blyg.
Snart kommer Leonora.

Kungen.

Men så säg mig?

Gyllenstjerna.

Man bjuder henne plats som kammartärna.

Kungen.

Det vågar jag ej af min mor begära.

155

Gyllenstjerna.

Begära täcks ers Majestät det kalla,
Ers Majestät, som borde blott *befalla*.

Kungen (*tankfull*).

Ja du har rätt.

Gyllenstjerna (*för sig*).

Triumf, nu är han min!
Och nu till verket (*högt*). Medan vi här dröja,
Tillåt, ers Majestät, ett landligt nöje!

160

Kungen.

Blott ställ så till, att vi oss icke röje.

Gyllenstjerna (*till marknadsfolket*).

Hollah godt folk, det är en dålig marknad
Der man ej svänger litet om ibland.
Säg veten I att kungen är på Åland?

Den gamle fiskaren.

165

Gud signe kungen. Jo måtro, jag menar,
Det vet ju minsta barn på hela ön.

Gyllenstjerna.

170

Hans Majestät har sagt så här åt mig:
Säg åt mitt goda folk att jag är här
Att roa mig. Jag därför vill att alla
Sig roa liksom jag, och jag består
Åt hela marknadsfolket fri förtäring.

Fiskaren.

Vasserra tri, vi ha en nådig kung.
Tack skall han ha!

Gyllenstjerna.

175

Låt krögarn skaffa hit
Sitt hela ölförråd. Jag allt betalar
Och sedan låt oss svänga om i dans!
(*till kungen*). Vill eders Majestät ej se på marknan?

Gyllenstjerna och kungen blanda sig i hopen och lemna scenen för några ögonblick. Marknaden fortfar; en del af folket grupperar sig kring krögarens öltunna.

*Scen 5.**Leonora ensam i förgrunden.*

180

Här var det ... här i marknadens tumult!
Jag har förrådt dem ... Drottningen är här
Om få minuter ... Blott det svarta dådet
Man hindra kunde intill dess ... O himmel!
Derborta kungen med förrådarn går.
Bör jag väl varna honom ...? Nej det skulle
En plan, i förtid röjd, blott skjuta opp.
Mod, fintlighet och list. Det är mitt hopp.
I deras eget garn jag skall dem fånga.
Har jag blott en i fällan, har jag många.

185

Scen 6.

Landtfolket framträder i förgrunden. Kungen och Gyllenstjerna visa sig i hopen.

Fiskaren.

Se så, hej spelmän, rör på speleverket!

1:sta flickan.

Hvad skall vi leka?

2:dra flickan.

Skära, skära hafran.

1:sta flickan.

Jag menar höga berg och djupa dalar.

Fiskaren.

Hå, ingen skam att dansa herrskapsdans!

190

Nej tacka vill jag gamle bondeleken!

1:sta flickan.

Den är jag med om.

2:dra flickan.

Jag också.

Fiskaren.

Stäm opp!

(Man ställer sig i ring uti bunte Reihe. Sången och pantomimen fortgå samtidigt.)

Danslek

Kör.

Och viljen I veta och viljen I förstå

Hur bonden han plöjer sin åker och sår?

Han sådde, han sådde, han sådde si så här,

195

Och sedan så hvilade han, si så här.

Han stampade med foten, han klappade med hand,

Han svängde sig om, si så glader var han,
Och sedan han valde sig en maka.

(En ung fiskare fattar andra landtflickan vid handen och kringdansar med henne i ringen under följande vers.)

200 Och si hvad jag hafver uti min hand:
Och si hvad jag hafver att leda fram,
En så unger tärna, så vacker och grann,
Det syns nog uppå hennes seder.
Jag håller henne kär,
205 Det vet hon så väl,
Jag törs inte säga huru vacker hon är.
Jag låter henne stå,
Jag låter henne gå,
Tills en annan gång.

Härefter återtages första versen, hvarunder flickan står ensam i ringen. Derefter utsträcker hon sin hand och indrager kungen i ringen, medan andra versen tages om på följande sätt:

210 Och si hvad jag hafver uti min hand
Och si hvad jag hafver att leda:
En så ung och blomstrande riddersman,
Det syns nog uppå hans seder.
Jag håller honom kär,
215 Det vet han så väl,
Jag törs inte säga huru vacker han är ...

Under sista versen hafva flere hemlighetsfulla i mantlar höljda personer blandat sig i folkhopen. Kungen kvarstår i ringen. Följande sjunges af Leonora, Gyllenstjerna och de sammansvurne i förgrunden, medan dansen och sången ännu fortfara.

Leonora.

Brottet nalkas!
Den unga kungen
Ej vet sin fara.
220 Jag här vill dröja,
Att brottet röja.
Hur gladt de sjunga!

Gyllenstjerna och de sammansvurne.

Rätt sakta och försigtigt!
Vårt värf är viktigt.

Gyllenstjerna (till Leonora).

Kom sköna tärna 225
Kom med mig!
Kom, kom, jag älskar dig!
(*afsides*). Nu bryter stormen lös,
Nu låt oss gripa an!

Leonora.

Hvad kan han ärna? 230
O himmel, rädda!
Förvägne!
De kungen nu omgifva ...!

En del af landtfolket

Och dessa svarta män,
Hvilka kunna de väl vara? 235

Kungen (häftigt).

Förräderi!
(*Kungen omgifven af de sammansvurne, gripes af dem och bortföres hastigt.
Landtfolket i förvirring.*)

Kören.

Hvad är å färde?
Männ' det är allvar?
Männ' det är skämt?

Gyllenstjerna (stöter Leonora tillbaka).

(*för sig*) Nu är det tid att ge signal. 240

Leonora (fasthållande honom).

(*för sig*) Mig återstår ej annat val.
(*högt*) Ett ord!

Gyllenstjerna.
Fort, släpp mig, gå!

Leonora (halfhögt).
Ett ord så godt som två!
Jag hela planen känner.
245 Fort, skynda, edra vänner
I stugan här förbida
Signal af er att strida.

Gyllenstjerna (tvekande).
Hvad säger du? De glömt ...?

Leonora.
Signalen, ja.

Gyllenstjerna.
Fördömdt!
(*Gyllenstjerna skyndar in i stugan till venster. Så snart han inkommit, stänger Leonora dörren och tillbommar den.*)

Leonora.
250 Förrädarn fången är!
Hvi stån I rådlöst här?
Så vet, den man som tvungen
Man förde bort var kungen!

Kören.
255 Kungen? Man tvungen
Från oss bortförde kungen?

Leonora.
Ej hvilen Ålands män,
Förrn detta brott är hämnadt!
En redlig man ej än
Sin kung i sticket lämnat.

Kören.

Nej det ej hända får.

260

Leonora.

Så skynden i hans spår!

Kören.

Ja skyndom, vår kung
Att rädda och värna!
För honom vi gerna
Må offra vårt blod.
Båd' gammal och ung
Till vapen må ila,
Ej rasta, ej hvila
För sak som är god.

265

Leonora.

Till vapen!

270

Kören.

Till vapen!

Leonora.

Att hämna ...

Kören.

Att hämna,
Att hämna vår kung,
Att rädda vår ära,
Vi hasta, vi svära,
Den pligt är ej tung.
På slätternas ljung
Vi trotsa de djerfva
Dem krossa, förderfva
Och hämna vår kung!

275

Landtfolket väpnadt med stänger och yxor skyndar ut.

Scen 7.

Leonora ensam. Strax derpå Gyllenstjerna.

Leonora.

280

Men drottningen ... hvar dröjer drottningen?

Gyllenstjerna (i stugans fönster)

(för sig) Om jag ej kommer ut, är allt förloradt.
Fördömda flicka! *(upprycker fönstret)*.

Leonora.

Ha förrädare!

(för sig) Allt är förloradt om han kommer ut.

Gyllenstjerna (i begrepp att hoppa ned).

Nu vill jag se hvem mer mig hindra kan.

Leonora (fattar en bössa).

285

Tillbaka, eller är du dödens man!

Gyllenstjerna (öfverraskad).

Är det ditt allvar säg?

Leonora.

Mitt fulla allvar.

Gyllenstjerna.

Gå oförvägna! Vet du hvem jag är?

Leonora.

En man som nyss sin kung förrådde här.

Gyllenstjerna.

Gå, darra för min hämd, som hårdt dig tuktar!

Leonora.

290

För hög i bur ej svaga dufvan fruktar.

Gyllenstjerna.

Låt dig beveka!

Leonora.

Nej!

Scen 8.

De förra. Jonathan, åtföljd af vakten, framträder i bakgrunden.

Jonathan i bakgrunden.

Qvartett och kör.

Himmel, jag ser min flicka!
Vänliga makter mig skicka,
Förr än hotande vapnet
Skördar mitt lif.

295

Gyllenstjerna (i fönstret).

Dyrkade sköna flicka,
Född att med kärlek blicka,
Mer än hotande vapnet
Segra din blick förmår.

Leonora.

Kuttra min hög och skicka
Smekande ord och qvicka!
Dufvan ej buren öppnar
Hon din falskhet förstår.

300

Jonathan (närmar sig småningom).

Hulda, jag ser dig åter.
Förrän du mig begråter.
Skall du min kärlek glömma,
När jag ifrån dig går?
En blick förrän jag dör!
Leonora hör!
Jag ger mitt lif,
En blick mig gif!

305

310

Gyllenstjerna.

Hulda, lägg bort ditt vapen!

Leonora.

Nej jag ger ej mitt vapen.

Gyllenstjerna.

Fräls mig ur fångenskapen!

Leonora.

Dröj uti fångenskapen!

Gyllenstjerna.

Evigt jag blir din fånge,
Sköna flicka, ändå.

Leonora.

Ja du skall bli min fånge,
Granne junker, ändå.

Gyllenstjerna.

Ack var mig huld
Jag ger dig guld.

Leonora.

Du ger mig guld! Haha!

Gyllenstjerna.

Ack fräls mitt lif
Och drottning blif!

Leonora.

Jag drottning bli! Haha!

Jonathan.

O himmel, hvilka öden!
Jag föres bort till döden.
Och hon, som jag har älskat,
Mig glömmet för en an'!

Leonora (till vakten)

Hit, hit! Kom hit med vakten! 330
Den mannen noga akten!
(till Jonathan) Hvar har du dröjt? Och dessa?
Så säg mig Jonathan!

Jonathan.

Gå falska, till den andra!
Låt mig till döden vandra ... 335

Leonora.

Ve mig! Jag glömt för kungen
Din fara och ditt brott.

Gyllenstjerna.

Nåväl, min spotska sköna,
Du lyckans nyck fått röna ...

Jonathan.

Farväl, min fordna flicka! 340
Må lycklig bli din lott!

Leonora.

Det är ej möjligt. Säg,
Det kan ej möjligt vara,
Du skulle dö? Ack nej,
Du säkert skämtar bara. 345

Jonathan.

Sen du mig öfverger
Har lifvet intet värde.

Scen 9.

De förra. Drottningen.

Leonora (häftigt till drottningen).

Ers Majestät! jag ber ...

Drottningen.

Hvad larm! Hvad är å färde?

Leonora.

350 Nåd, nåd, ers Majestät!
 Man Jonathan vill döda.
 För hvad? O Gud, för det
 En usel elg setts blöda!
 Se blott, en man som han
 355 Man söker långtifrån.
 Nåd, nåd för Jonathan!

Drottningen (strängt).

Hvar är min son?

Jonathan.

Hon älskar mig då än!

Gyllenstjerna (drar sig tillbaka).

Mig drottningen ej skåde.

Leonora.

360 Hans lif skänk mig igen
 Af kunglig gunst och nåde!

Drottningen (häftigt).

Men kungen? o hvad harm!

Leonora (utom sig).

Hvad angå kungars nycker
 En flicka från hvars barm
 365 Man hennes älskling rycker!

Jonathan.

Mod, Leonora mod!
 Han kommer.

Leonora.

Hvem?

Drottningen.

Min son!

Scen 10.

De förra, kungen återkommer, omgifven af landtfolk.

Kören.

Vi hämnat vår kung,

Vi räddat vår ära,

Vi heligt det svära,

370

Den pligt var ej tung.

På slätternas ljung

Vi trotsat de djerfva,

Dem krossat, förderfvat

Och hämnat vår kung.

375

Kungen (som under kören samtalat med drottningen).

Ers Majestät jag finner här?

Drottningen.

Min Carl!

Min dyra son! Du räddad är! Hvad lycka!

Kungen.

Jag af förklädde män blef bortförd nyss

Dock icke långt. Så snart de skogen hunnit,

De stadnade och tycktes någon bida.

380

Hvar dröjer han? De sade mellan sig.

Då hördes larm. Den feга röfvarskaran

Af dessa trogna hanns. Förtvifladt var

Dess motstånd. Dock vi segrat, jag är fri.

Drottningen.

Man har dem leg't. Jag kan förrädarn nämna.

385

Kungen (häftigt).

Hvem är han? Säg! –

(*afbrytande*) Dock nej, ers Majestät, säg mig det ej!

En kung har ock ett hjerta, som blöder,
När det af en vän förrådes.

Drottningen.

390 Ve oss! Han flytt att stifta nya brott.

Jonathan (pekande på stugan).

Der honom finna skall ers Majestät.

*Kungen (öppnar häftigt stugans dörr till hälften, men tillsluter den åter,
utan att se in, och vänder sig bort).*

Nej, jag har intet sett, vill intet se.

Kom, låt oss alla lemna detta ställe,

Och när i morgon en vid jagten saknas

395 Så sägom: han har blödt för skogens ulf!

Gyllenstjerna (stolt framträdande).

Onödigt krus! Här är mitt hufvud. Tag det!

Kungen (med smärta).

Du, Gyllenstjerna, du, min vän, min bror!

Hvad bitter lott, o Gud! att vara kung!

En kung har ingen vän. Jag är så ung,

400 Jag velat tro på menskor än, och du,

Du Gyllenstjerna, stulit bort min tro.

Gif den igen, och jag ger dig min krona!

Drottningen (afsides).

Jag känner ej igen min lilla Carl.

Gyllenstjerna.

Ers Majestät, att rädda Sveriges kung

405 Från kvinnors välde och från skolans ris,

Jag ville honom myndig ropa ut.

Se der mitt brott. Jag väntar nu mitt straff.

Kungen.

Nej hycklare, regera ville du.

Hvem lyder rikets lag, om rikets konung

Den bryter först. Hvem skall de helga band 410
Emellan mor och son med vördnad akta,
Om kungen sjelf dem sliter? Gå, ditt brott
Som död förtjent, min nåd med landsflykt straffar.

Gyllenstjerna (i det han går).

Det var min tack! Blott ett mig grämer sist:
Min plan har strandat mot en flickas list. 415

Scen 11.

De förra, utom Gyllenstjerna.

Kungen (till folket).

Och nu låt oss vårt trogna folk belöna!
Er, raske Ålands män som mig befriat,
Jag skattefrihet ger för tio år.

Landtfolket.

Lefve kungen!

Kungen.

Hvem har bland er förrädarn röjt och fångat? 420

Jonathan (pekande på Leonora).

Hon der, ers Majestät!

Kungen (varmt tillgifvet).

Du Leonora,
Som räddat har mitt lif engång förut!
Tvåfaldig tjenst bör lönas trefaldt.
Följ mig till Stockholm! Adligt bref och sköld
Jag vill dig gifva. I min moders hofstat 425
Din ädla dygd med ädelt skick skall prydas.

Jonathan (för sig).

Ve mig! Nu villigt går min väg till döden.

Leonora.

Tillåt ers Majestät, att jag min visa
Får sjunga engång än (*för sig*) den sista versen!
(*Kungen tecknar bifall.*)

Balladen ur andra akten.

430

Och hafvets unga tärna, hon log så ömt och godt;
Hvad skall jag, herre konung, med dina berg och slott.
Med blommor i hågen.

Ditt slott är gröna skogen, och mitt är böljan blå,
Och fast vi evigt älska, vi evigt skilda gå.
Och sången den for öfver vågen.

435

Kungen (vemodigt).

Du frihet har att välja hvad dig tyckes;
Men någon bön begär ändå af mig!

Leonora.

Ers Majestät, en lön, långt mera stor
Än jag förtjenat, djerfves jag begära,
Här står till döden dömd för skjuten elg
Den bästa gosse uppå hela Åland ...
Ers Majestät, skänk mig min Jonathan!

440

Kungen (mörk).

Din bön beviljas.

Landtfolket.

Lefve konungen!

Kungen.

Du älskar honom mycket, icke sant?

Leonora.

Af allt mitt hjerta.

445

Kungen (förenar deras händer).

Gå Jonathan, från lagens boja jag
Dig löser fri, men på det vilkor blott,

Att du i kärleksband blir evigt fången.
Min nåd skall följa, Leonora, dig,
Till hemgift välj den bästa gård på Åland.

450

Finale.

Kör.

Konungens nåd
Har lagens bila hejdat.
Vist är hans råd,
Och må hans namn bli frejdadt!

Leonora.

Lycka och lif
Hans nåd oss beskärde.

455

Jonathan.

Mer än ett lif:
Det som ger lifvet värde.

Kör.

Konung, vi tacke dig!

Jonathan och Leonora.

Konung, vi prise dig!
Skyddande hamn
Skall nu vår kärlek finna.
Der skall ditt namn
I våra hjertan brinna.

460

Kören.

Konung, vi tacke dig, etc.

465

Leonora.

Ers Majestät, förlåt en djerfhet alltför stor!
Hvad jag för er har gjort, jag gjorde för en bror.

Kungen.

Förklara dig!

Kören.
Hvad menar hon?

Leonora.
470 Ren sexton år förgått – er höga mor det mins –
Då man i Stockholm bar till dopet nyfödd prins.
Vid folkets jubel då er höga mor befallde,
Att man ett folkets barn af eder ålder valde,
Och samma biskops hand, som döpte er, min kung,
På samma gång har döpt en flicka späd och ung.

Drottningen.
475 Jag mins det mycket väl.

Kungen.
Fortfar!

Leonora.
Det arma kojans barn, upptaget bland de stora,
Man efter drottningen benämnde Leonora.

Kungen.
Du sjelf?

Kören.
Är det väl möjligt!

Leonora (framtaget ett smycke).
480 Den faddergåfva då mig Sveriges drottning gaf,
Se här, jag gömmer det så troget till min graf.

Drottningen (betraktar smycket).
Det är detsamma!

Kören.
Hvad under och hvad lycka!

Leonora (till kungen).
Förlåt, ers Majestät! Det dyra barndomsminne

Har tidigt fäst vid er den unga flickans sinne.
Dopsyster till sin kung, hon okänd räddat har
På samma gång sin bror, sin furste och sin far.

485

Kungen (trycker hennes hand).

Tack, Leonora tack! Jag tror på menskor åter.

Drottningen.

Med kärlek lönas så en konung som förlåter!

Kören.

Konungens nåd
Har lagens bila hejdat.
Vist är hans råd
Och må hans namn bli frejdadt.

490

Scen 12.

De förre. Horn, Reuterkrantz och hofvet inträda i spridda grupper.

Horn.

Ett rykte sällsamt, ja otroligt,
Har sagt ers Majestät af bofvar fången.
Vi skyndat hit att sjelf oss öfvertyga
Och glädes att vår kung se oskadd åter.

495

Reuterkrantz (pekande på Jonathan).

Hvad ser jag! Denne man, till döden dömd,
Står fri vid sidan af sin kung.

Kungen.

Jag vill det!
Hans brott jag glömt, hans straff jag efterskänt.

Horn.

Ers Majestät, tillåt mig att erinra,
Att lagen honom dömt. Omyndig än,
Ers Majestät, ej äger att benåda.

500

Drottningen.

Gref Horn, ni länge glömt, båd' jag och ni
 Att äfven kungabarn till ålder komma.
 505 Man mognar tidigt under kronans tyngd.
 Och hvad i år än brister kan ersättas
 Af kungligt sinne och af manlig håg.
 Er kung ej neka kronans skönsta ära,
 När – märk gref Horn! – han vill blott den begära!

Kungen.

510 Gref Horn!
 Om jag som barn ej alltid villigt lydt,
 Låt mig som man ert råd dock alltid vörda!
 (*Till hofvet och folket. Declamation med musik.*)

På Åland nu är slutad kungens jagt;
 Till statens värf låt sen oss återvända.
 515 Men förrn vi lemna denna sköna trakt,
 Der troget folk kring thronen håller vakt,
 Låt ett farväl oss än till Finland sända!

O Finland, mina fäders arfvelott,
 Som blödt för dem, som stridt för dem med ära,
 520 Som städse lidit och försakat blott,
 Men aldrig knotat, svikit och förrådt,
 Du står din unge konungs hjerta nära.

Jag älskar dig. Vill Gud att jag en dag
 I frid bär mina fäders ärfda krona,
 525 Jag svär att värna dig med rätt och lag,
 Och denna arm, opröfvad än och svag
 Skall läka dina sår, din nöd försona.

Hvad öden ock må randas för dig än,
 Blif trofast, som du var, i fröjden, smärtan!
 530 Vid Gud, din kung skall gälda det igen;
 Det är min ed. Välan, så rista den
 I dina hälleberg och dina hjertan!

Svenska kören (hofvet).

Kom, låt oss ila gladt
Till vimpelprydda slupen,
Som vänligt bjuder att
Oss föra öfver djupen. 535

Finska kören (landtfolket).

Stolt gungar der i skydd
Af vikens lugna vatten
Af svenska flaggan prydd
Den kungliga fregatten. 540

Svenska kören.

Till Sveriges glada strand
Oss snart skall vinden drifva.

Finska kören.

Dig, arma fosterland,
Vi aldrig öfvergifva.

Svenska kören.

Vårt land är stolt. 545

Finska kören.

Och vårt
En ädelsten i nordnen.

Svenska kören.

Vi kufvat jordens folk.

Finska kören.

Men vi ha kufvat jorden.

Reutercrantz.

Ej om vårt fosterlands
Bedrifter må vi strida. 550
Om skön är segrens glans,
Det är ock skönt att lida.

Horn.

Nu låt oss gå ombord.

Kör.

Ombord!

(Embarkeringen börjar.)

Kör.

555

Och ila vi bort från Finlands strand,
 Det älskade land, det dyra land,
 Så helsa vi högt dess blomstrande skär,
 Så lemna vi hjertan och minnen der.

Jägare och män af landtfolket.

Vi helsa dina slätter

560

Der dagar om och nätter,
 Mot skogens vilda ätter gick kungens jagt.

Hofdamer och landtflickor.

Vi helsa dina lunder

Och dina sjöars under,

Och hyddan, derinunder bor trohetsmakt.

Tutti.

565

Och lefve du fritt och sällt och gladt
 Du älskade land, vårt hjertas skatt!
 Högt stige vår bön till himmelens rand
 För dig vårt älskade fosterland!

Kungen (på stranden hviftande med hatten).

Ett högt farväl åt Finland!

Alla.

570

Hurra!

Kör

Farväl, farväl!

Under instrumentalpartierna strax före sista kören Farväl, bildar landtfolket en haj, genom hvilken kungen och enkedrottningen, under folkets hurrarop, passera åt fonden och taga plats i en väntande slup. En stark aftonrodnad belyser sjön och de med åskådare betäckta höjderna å ömse sidor vid fonden. Ute på hafvet betäcketes fregatten af brokiga flaggor. Den kungliga slupen passerar långsamt förbi perspektivet som synes genom hajen, alla hvifta med hattarna, och ridån faller långsamt under det att musiken ännu fortfar.

REGINA VON EMMERITZ (1854)

Till professoren i esthetiken och moderna litteraturen

FREDRIK CYGNÆUS.

Mottag, i tidens oro och vapenlarm, dessa blad från diktens fridlysta område. De egnas Dig af varmt hjerta och aktningsfull hand – Dig, som, långt innan Du erhöill det sköna kall att vårda det skönas vetenskap, med lågande kärlek gjort hvad en man förmått, att i vårt fädernesland vidga och hägna en sjelfständig konstproduktion. 5

I din hand vet jag att mitt verk skall med bristerna af en början äfven dela en börjans välvilja. Jag går ut på nya fält, der stora taflor framskymta. Skona dem icke, dessa scenens gestalter, som tillmäta sig att åter upplefva ett förgånget lif och som förädlande eller förderfvande inverka på tusende. Det dåliga måste nämnas vid namn, det underhaltiga falla, det öfverspända luttras utaf det sunnda omdömet. Men förkrossa ej diktens barn utan återupp- rättelse; döda dem icke utan möjlighet till ett nytt lif. På det att, äfven om de falla, de må falla så, att ett bättre kan uppspira ur roten af det förgångna. 10 15

Så dömde aldrig Du. När Du fördömde, så var det med ett hjerta uppfyllt af väntan på det bättre som komma skulle.

Jag behöfver ej bedja den, som manat Claes Flemings skugga ur grafven, om tillgift för min djerfhet att frammana en ännu kolossalare gestalt, ja den största och ädlaste, som hela den på hjeltar så rika skandinaviska Norden har att uppvisa. Du måste förstå den bäfvande vördnad, men äfven den oemotståndliga tjusning, hvarmed man nalkas en sådan jätteskugga, tvekan om man ej kommer sin hand vid det heliga, när man ropar till den genom sekler- nas natt: stå upp och lef! Ja i sanning, jag har darrat för denne gengångare, som jag vågat besvärja, och jag har i mitt hjerta gjort honom afbön därför. Men jag har åberopat diktens rätt att göra de döda lefvande, och han skall förlåta mig, ty jag har gjort det med pietet. Jag har, med dramats odödliga rätt, låtit honom, den störste, menskligt fela just i det som utgjorde hans storhet; jag har låtit honom sjunka från sin höjd inför en svag flicka, men blott för att, när förhänget faller, låta honom stå der än större, än herrligare, nedböjd, den höge, inför det ännu högre, inför det högsta. 20 25 30

Ehuru Gustaf Adolf icke är handlingens medelpunkt; ehuru fruktan för longörer i detta stycke, som är skrivvet direkt för scenen, icke tillåtit mig utföra hans ridderliga gestalt så fullständigt sig bordt; så vågar jag tro, att han ej uppträder som »decoration». Var det ett brott emot snillets majestät, att låta Gustaf III uppträda i prologen till »Efter femtio år» drickande skönhetens och behagens skål på en maskerad – och jag tviflar ännu att behagens glade konung tagit den saken så illa, som recensenten F. C. i Literaturbladet 1851 – så lät mig åtminstone hoppas, att jag på andra håll försonat denna förbrytelse.

Tro mig, jag förstår och delar din beundran för det gustavianska tidehvarfvet. Men är då jag den förste, som spanat en orm under dess herrliga rosor, upplösningens och förgängelsens frö under skimret af dess behag? Om rec. af »Efter femtio år» erinrat sig von Dahlens ord vid den gamle hofmannens bädd: »se här den lilla skuggan af ett stort tidehvarf utan dygd och utan tro!» – så hade han kanske mindre misstagit sig om uttrycket »ett tidehvarf som flyr.» Jag mins ej om någon af detta skådespels många och välvillige domare uppfattat hvad jag ansett för det innersta deruti och som Pierre Deland så mästertligt återgifvit, nemligen sönderfallandet och den djupa sjelfförstörelsen af allt det toma, egoistiska, flärdfulla, mot religion och seder fiendliga uti den gustavianska tiden, hvilket derföre nödvändigt var hemfallet åt förgängelsen och vinternattens rofdjur, hvartill jag i främsta rummet räknar Ankarström; och jag tror dock att denna sjelfförstörelse, som tillika är en försonad skuld, rätt tydligt bordt genljuda i den gamle baronens ord: »Säg mig, Lisette, tror du då verkligen att det finnes en Gud?» Men felet var, att detta skådespel stannade vid en negation och ej mäktade klart genomföra, så som meningen var, det positiva deri, det oförgängliga behaget, det fina vettet, den alltuppoffrande försakelsen från Gustaf III:s tidehvarf, representerade af den gammalvordna Ebba Reutercona. Epilogen, i hvilken den gustavianska tiden skulle resa sig efter sitt fall och segra ännu i döden, blef olyckligtvis sådan, att den för sin egen svaghet måste bortfalla, hvarigenom dramens enhet vann, men dess egenskap af tidsbild, dess mening i stort, blef half och oberättigad.

Säg mig, tror Du på tillvaron af förklädda dramer? »Regina von Emmertitz» delar med »Efter femtio år» den begynnelse att hafva sin rot i en novell. Jag förstår rätt väl de betänkligheter min stränge rec. i Literaturbladet framkastar mot en ändring af diktens ursprungliga form, och det diktareverk är sällan att afundas, som sålunda blifvit »verbirchpfeiffert». Men ges det ej ämnen så kraftfulla och vextliga, att de i olika former kunna framträda

lika berättigade? Ges det ej dramer, invuxna i en berättande eller en lyrisk form, hvilka man endast återgifver deras rätta gestalt, när man låter dem spänstigt vexa derur i en själfständig skepnad? Och kan icke detta ske genom samma hand, som diktat den förra formen, allenast diktaren äger makt att låta densamma förra klädnaden bortfalla och känna sig hemma i den nya? 5

Ingen sådan afsigt föresväfvade mig, när jag nedskref novellerna »Konungens ring», »Svärdet och plogen», »Eld och vatten». Men efteråt blef jag varse, att tre gestalter i dessa skildringar hvar för sig inneburo fröet till en dram: den gamle bondekungen, som hela sitt lif igenom kämpat för folket och dock slutligen föll för sin egen aristokratiska ärelystnad; Johannes Messenius, som af sitt andliga samvete frestades att förneka sitt historiska, att själf tillintetgöra hela sin lefnads verk, och som räddades af den dramatiskt herrliga Lucia Grothusen; slutligen Regina von Emmeritz, hvars djupa strid mellan samvete och hjerta erbjöd så rika motiver för en dram af stora dimensioner. Jag valde den sistnämnda; afgör Du, om jag misstagit mig 10 *derföre* att hon förut var hjeltinna i en novell.

Jag tillstår att denna våldsama, i ett qvinnohjerta genomkämpade strid mellan de starkaste motsatser hade för mig något oemotståndligt fångslande, »liksom en sky af eld på nattens svarta grund».

Efter slaget vid Breitenfeld kastade sig Gustaf Adolf med sina segrande härar in i det bigotta Franken, som dittills ej sett någon kättare och om nordboerne hyste de vidunderligaste föreställningar. Ett anskri af fasa och bäfvan gick genom de katholska länderna; det bittraste hat, det vanmäktigaste raseri, underblåst af jesuiterne, förenade sig med den allmänna fruktan och hvasste lönnmördarnes dolkar mot honom, snömajestätet, som hotade att på engång 20 tillintetgöra romerska kyrkans supremati och Tysklands politiska själfständighet, medan å andra sidan Svenskarne, stolte öfver sina och det evangeliska ljusets segrar, stundom drefvo sitt hjeltmod ända till öfvermod. Här voro tvenne stora, lika berättigade motsatser i strid, och ur denna glödande vulkan, hvars lågor omfattade alla, äfven de oskyldigaste, framgick Regina. 25 30

Denna kamp på lif och död i den yttre verlden motsvarades af en icke mindre å båda sidor berättigad i hjertats verld. Sista telningen af en ädel furstlig familj, hade Regina von Emmeritz med dess ärelystnad äfven ärft dess högsinta tänkesätt, och redan som barn vågade hon sträcka sin längtan högre än konungakronor. Att förnedra en sådan själ till lågheten af ett lönnmord, det kunde endast ske genom lärorna af den moderlösas länge beräknade uppfostran, genom konstiga medel att stegra fantasin, genom storheten af det förespeglade målet, genom glansen af den lofvade martyrkronan. 35

Endast hon, det sköna oskyldiga furstebarnet, kunde förblända konungens öga och utan misstanke nalkas honom med det dödande vapnet; för detta mål voro jesuiterne nog storsinte att uppoffra arvet af ett furstendöme. Allt var på förhand noga beräknadt; blott ett enda var glömdt, och detta enda
5 omkastade allt: det var qvinnohjertat.

Konungen kommer i glansen af sin hjeltestorhet, genom brechen af ett stormadt fäste; han kommer i glansen af sitt ädelmod mot de fångne och de sårade; han kommer i sin manliga kraft, med stränga ord, med en blick af höghet förkrossande henne, det bortskämnda barnet, som härtills ej böjt
10 sig för något tvång; och dolken sänkes och höjes åter och sänkes åter; och qvinnan, som aldrig väger, aldrig öfverlägger, qvinnan som ständigt handlar af ingifvelse, qvinnan är besegrad, dolken faller, hela den svarta planen är omintetgjord.

Jag kan ej inse huru det varit möjligt att i Reginas ställe handla annor-
15 lunda. Kritiken har likväl ett viktigt inkast häremot, och det har uttalats af en recensent i Morgonbladet. Är, som han säger, det dramatiska i hennes person slut, när förhänget faller efter andra akten; har hon i de tre sista akterna ingen strid mera att kämpa; är hon derunder blott »en obetydlig liten flicka, som behagar vara förtjust i en stor kung», – då gjorde hon
20 visserligen riktigast uti att återvända till skuggan af sitt intet, hellre än att rikta scenen med en början utan slut, ett lappverk utan någon sorts mening och sammanhållning i dramatiskt hänseende.

Lyckligtvis är hon icke nog modest att följa denna vink. Så alldeles vigilant, som rec. tror, går det icke att bryta med ett helt lif, med sin tid, sitt folk
25 och sitt samvete. Den Regina, som återuppträder i tredje akten, är en *helt annan*, en inom sig bruten, förkrossad och olycklig flicka, tviflande på Gud och menniskor, med den enda klara känsla, att hon står vid randen af ett afskyvärdt brott. Flyende sig sjelf, hejdas hon af Hieronymus; det är han som upptäcker och afslöjar hennes hemlighet för henne sjelf; men verkan
30 deraf blir motsatt mot hvad han beräknat. Den Regina, som ur tredje akten ingår i den fjerde, är åter *en annan*, det är den ur mörkrets makt befriade, högsinta, svärmande, oerfarna, som i sin stolta tillförsigt tror sig kunna förlika de motsatser, hvilka nyss hade sönderslitit henne: å ena sidan hjertats hängifvenhet för det stora och ädla; å andra sidan tro och samvete, kyrka
35 och fädernesland. Det är denna försoningsakt, som rec. i Morgonbl. kallar »ett vackert, men barnsligt omvändelseförsök». Denna »obetydliga lilla flicka, som behagar vara förtjust i en stor kung», vågar säga till honom, Tysklands besegrare, på höjden af hans ära: Sire, ni är en kättare, ni skall

dö, jag vill rädda er själ; fly, res till Rom, afsvär er tro, bryt af ert svärd, upplös er här! – och när följderna af flera anledningar blir en motsatt, är hon den enda som vågar trotsa lejonet i dess vrede. Den Regina, som ur fjärde akten ingår i den femte, är derföre ånyo *en annan*, djupare krossad, mera söndersliten än någonsin, emedan hon öfverskådar hela den oöfverstigliga klyftan uti sin själ. De härur framgående handlingar, som afsluta stycket, vågar jag anse följdriktiga, ehuru oresonnerade; hon, som velat döda Gustaf Adolf, måste försona detta genom att rädda hans lif; hon, som genom hans räddning förrådde tro och fädernesland, måste försona detta med sitt eget lif, slocknande under en bön för den katholska läran.

Sådan är min uppfattning, och jag medger, att jag, äfven sedan femte och en del af tredje akten blifvit omarbetade, icke förmått genomföra den så klart som sig bordt. Men döm sjelf, om de tre sednare akterna äro dramatiskt öfverflödiga och ingen strid der finnes mera att kämpa. Det är santt att Regina är en svärmerska, icke en fanatiker, och svärmeriets väsende är att förlora sig i drömmar, råka i vanmakt, kufvas af mäktigare viljor och beherrsкас af händelserna, i stället att beherrsкас dem. Den egentliga handlingen föregår här inom en menniskas bröst, och skådespelarens uppgift blir derunder ganska svår. Vill man derföre säga att stycket är bygd på en grund som viker undan handlingens fot, välan, det gäller då hela stycket, icke blott en del deraf. Det är då ett grundfel, hvars förebilder må sökas i »Hamlet» och »Johanna af Orleans» – men Shakespeare finnes ej mer, Schiller har upphört att andas.

Styckets öfriga personligheter lemnar jag derhän. Jag vill endast bedja den skådespelare, som återger Hieronymus, att ingalunda af honom göra en vanlig skurk; jag har önskat honom stor – större än han haft utrymme att blifva –; må scenen fylla hvad dikten försummat. Kätchens bestämmelse inser Du; hon är prosans friska dusch, som hindrar det sublimala att svindla. För resten kan jag tillägga om de personligheter, som här hafva en röl, att de alla menskligt fela och alla menskligt plikta derför.

Vandrar Regina von Emmeritz en dag så vida, att katholska hjertan klappa på åskådarnes bänkar, så hoppas jag med tillförsigt, att de ej finna sig sårade af de beklagansvärda ytterligheterna under ett bittert religionskrig. Fursten och Regina sjelf må vittna om styckets aktning för den katholska tron. Hvad man å *båda* sidor brutit, det erkänner och försonar den store Gustaf Adolf i styckets slut.

Jag är ledsen att ej nu kunna skicka Dig Södermans vackra musik, som är hållen i rask dramatisk stil. Skulle Du kanske utdöma den, likasom åtskill-

igt annat i detta stycke, beräknadt för effekt på en *stor* scen? Ja då har jag ej annat att svara, än att nutidens verksynd låder vid stycket. Klassiskt vill det ej vara, oaktadt alexandrinerna; det vill höras och ses. Jag skulle ej våga sända det till Runeberg, men – till Dig vågar jag.

5 Sedan jag nu tröttat ditt tålmod, låfvar jag Dig att framdeles tiga, hvad än Reginas öde må blifva. Låt oss arbeta, låt oss hoppas. Medan verkligheten rundtomkring oss spelar sin blodiga dram, må vi mana de framfarna skuggor och mäta dem med nutidens store. Måktige andebesvärjare vi – som icke ens förmå besvärja i dagen en theater värdig vårt sköna Helsingfors!

10 Du, som icke tvekat, icke tviflat, tro stadigt på en framtid för scenens konst, den högsta och yppersta af alla. Äfven om de första försöken endast äro bestämda att fylla vallgrafven för de efteråt stormande; äfven om de tala med annan tunga än landets egen, som visserligen en dag skall häfda sin rätt; äfven om de i början måste söka sitt stöd och låna sin glans utom det
15 närmast och egentligast egna; den dramatiska scenen i Finland skall och måste dock hafva egen repertoire, egen skådebana, egna skådespelare; den måste göra sig värdig att finnas.

Helsingfors i September 1854.

Z. Topelius.

REGINA VON EMMERITZ.

Skådespel i fem akter

Personer:

Konung GUSTAF II ADOLF.

Fursten af EMMERITZ.

REGINA VON EMMERITZ.

AXEL LILJE, öfverste för Österbottningarne.

LARSSON och BERTEL, officerare vid finska rytteriet.

VON ALTEN, tysk öfverste i svensk tjenst.

Pater HIERONYMUS, chef för jesuiterne i Franken.

Förste jesuiten.

Andre jesuiten.

DORTHE, Reginas amma.

KÄTCHEN, kammartärna.

Furstens adjutant.

En page.

En svensk häröld.

En svensk soldat.

Svenska officerare och soldater. Soldater af slottets garnison. Munkar och nunnor. Qvinnor och barn af slottets invånare.

Stycket spelar på slottet Emmeritz i Franken, i början af Oktober 1631. Mellan första och sista akten förflyter vidpass ett och ett halft dygn.

FÖRSTA AKTEN.

Reginas rum i slottet Emmeritz. Rummet klosterlikt. Möbleringen rik, men i mörka färger. I fonden en niche med den heliga jungfruns bild af marmor. Denna del af rummet är halvmörk och upplyses blott af en lampa framför helgonbilden. Till höger en dörr. Ett bord med en uppslagen bok.

Scen 1.

REGINA knäböjd framför helgonbilden; kostym: åtsittande svart sammet; kring hufvudet ett vitt dok, hvars ändar äro lindade kring halsen; ansigtet obetäckt. Till venster i förgrunden DORTHE sittande vid sin slända; kostym den vanliga tyska från denna tid. Kort derpå KÄTCHEN. Kostym: en tysk borgarflickas i bjerta färger.

DORTHE.

N:o 1. Spinnvisa.

Och Torquemada var en man,
 Han var så god som någon ann';
 Gloria!
 Han mötte tre kättare på en väg,
 5 Den ena så hängde han i ett träd;
 Gloria!
 Den andra så brände han på ett bål,
 Den tredje blef kokad i kopparskål;
 Gloria!
 10 Torquemada var en man,
 Han var så god som någon ann'.

Och Ravailac han var en man,
 Han var så god som någon ann';
 Gloria!
 15 Han mötte kung Henrik i Paris,
 Och kättarne sjöngo lof och pris;
 Gloria!
 Men bäst som kungen var hvit och röd,
 Så föll han ned uppå gatan död;

Gloria!

Ravaillac han var en man,

Han var så god som någon ann'.

20

Under sednare versen inträder Kätchen, obemärkt af de öfriga. Hon bär en korg med äpplen, stadnar med en gest af otålighet och börjar följande kupletter omedelbart sedan Dorthe slutat sina. Regina har uppstått och sitter orörligt läsande vid bordet.

N:o 2. Kätchens Kupletter.

Det är så skönt i skog och mark

Vid klara månens sken;

Som silfver är den höga park

Och som ett guld hvar gren.

Och daggens perlor le i rad

Som stjernor på de gröna blad;

Det är så skönt, jag är så glad

Vid klara månens sken.

25

30

(Till Regina)

Ja, fröken, jag kommer från parken. Månken på gröna löf, ni kan inte tro hvad det är herrligt. Man går och man går, och man tänker och man tänker. Kan fröken säga hvad man tänker uppå? Det skall jag strax säga ...

Andra kupletten.

Och fann jag i den gröna skog

En vän som vor' mig huld,

Jag visste nog, emot mig log

Hvartenda löf som guld.

Och månens glans och qvällens tår,

Och daggens stjernor i mitt hår,

De hviska hvad jag nog förstår

Allt om en vän så huld.

35

40

(Till Regina)

Ja, fröken. Verlden är så skön, och lifvet är så lätt. Det är så godt och varmt att älska och sjunga. Hat är så styggt, men kärlek, se det är något helt annat. Vet fröken hvad kärlek är? (*Skakar suckande på hufvudet*). Hå hå! Får det vara ett äpple? (*Regina vägrar med ett afböjande tecken*).

45

DORTHE (*otåligt*).

Tig med ditt dumma prat! Du ser att fröken beder.
 Hvad flärd! Hvad näsvishet! Är det väl skick och seder,
 Att så dig spöka ut i rödt och hvitt och blått,
 Som en Nürnberger tös, i detta fromma slott!
 50 Ja visst tar ondskan till, och verlden blir allt värre,
 Och visst tar djefvulen snart loven af vår Herre,
 När sådant tal man hör i ungdoms lösa mund.
 Vor' jag din fröken, ja min själ, jag strax på stund
 Dig skulle

KÄTCHEN (*till Regina, räckande henne ett äpple*).

Se på det! Säg, har ni sett så mogen,
 55 Så saftigt skön en frukt, nyss plockad uti skogen?
 Ät, fröken, ät! (*Regina vägrar som förut.*)
 Jaså. Jag frågar, är det rätt?
 Tre gånger hvarje dag så äter jag mig mätt,
 Och ni – tre långa dar förgått, sen minsta föda
 På edra läppar kom! Det kan en menska döda.
 60 Er kind den är så blek; så matt ert hjerta slår.
 Hvem skulle tro att ni är bara sexton år!

DORTHE.

Det var engång en orm, som smög i paradiset.
 Han bjöd hvad du nu bjöd – ett äpple! – det var priset
 För menskans första synd. Och att det äpplet åts,
 65 Tro mig, det var ett brott, som än i dag begråts.

KÄTCHEN.

Visst mycket möjligt – men jag hade gjort som Eva.
 Jag tänker: utan mat kan inte menskan lefva.
 När jag är hungrig och försöker fromt att be,
 Så, vet ni, är min bön en riktig hädelse.
 70 Sanct Bonifacius! – så tänker jag ovärdig –
 Sanct Bonifacius, låt soppan snart bli färdig!
 Ja, om en kättare, en Svensk, i kopparskål
 Man kokt, som nyss ni sjöng, jag tror – nej, smakligt mål,
 Jag åt' ej kättarn. Det får ni, mor Dorthé, göra.
 75 Jag tänker jag som så

DORTHE.

Hvad tænker du? Låt höra.

KÄTCHEN (*tvekande*).

Jag tänker jag som så: fast kättarn ej är bra,
Han är på sätt och vis ändå en människa.

DORTHE.

Nå har man värre hört! En människa är kättarn!
Han! – Turken, Svensken, Finn'! Nå hvarför ej skarprättarn
Och röfvarn, mördaren! Han menska är också. 80
Ogräs på kyrkans mark med rot uppryckas må.
Det var en herrlig syn – jag än af glädje gråter –
I fjol i Ingolstadt, när kejsarn vände åter,
På torget fyra bål man till hans ära tändt,
Och fyra kättare på hvarje bål man brännt. 85
Ack, så uppbygglig syn kan just en kristen gläda.

KÄTCHEN.

Åh fy, mor Dorte, fy!

DORTHE.

Hvad! Vill du kyrkan häda?
Håll tungan rätt i styr, du sladdermundta tös,
Ty slipper än en synd från dina läppar lös,
Så tag dig väl i akt för inquisitionen, 90
Som, Gudilof, har makt att skydda religionen.

KÄTCHEN (*à part*).

Otäcka hexa, du åt patern är spion.

(*Högt*)

Förlåt mitt oförstånd! Jag är så fast i tron,
Som någon nunna, ja, och beder mina ave'n.
Men säg mig, är det sannt, att fjerran öfver hafven 95
Ett folk har drivvit hit med bister nordanstorm,
Småvexta, borstiga, af knappast mensklig form,
Ludna, behornade, med klor på sina händer
Och hiskliga att se, med långa vilddjurständer?

DORTHE.

100 Ja världens sista tid är kommen. Sådant tåg
 Af hedningar och troll ej menskligt öga såg.
 Nog säges det att grym är Svensken till att möta,
 Dock är han kött och blod, och honom kan man sköta;
 Men Finnen är ett hår af sjelfva Belsebub!
 105 Hård emot bly och stål, han trollar, rubb och stubb,
 Mir nix, dir nix, sin man, om än så väl beväpnad,
 Och, stupad, står han opp igen i drakeskepnad.

KÄTCHEN.

Det är ju rysligt.

DORTHE.

Ja, att rota sådant pack
 Och deras konung ut, förtjenar evig tack.
 110 Men det är sent. Gå, red din frökens bädd till natten.

KÄTCHEN.

Jag går. Och äpplena? Dem får jag ge åt katten.

(Till Regina)

Så när jag glömt en sak. Hans durchlaucht, er herr far,
 Har frågat efter er. (Går.)

Scen 2.

REGINA *stum*. DORTHE.

DORTHE.

Mitt barn, ståndaktig var!
 Din far skall locka dig, som ofta förr han brukat,
 115 Med världens snöda lust, som många själar slukat.
 Din far skall locka dig med fagra kärleksord;
 Hvad finns väl, som är värdt att älska på vår jord?
 Nej hata – hata allt hvad denna världen bjuder,
 Det är det första bud, som till den fromme ljuder.
 120 Blif värd ditt lefnadsmål, som köps ej utan strid:

Martyrers helgonkrans och klostrets stilla frid!

(Hemlighetsfullt)

Låt ej förleda dig af någon verldslig lystnad

Att svika *det*, hvartill med fasta och med tystnad

Du sedan trenne dygn så fromt har dig beredt.

Jag vet ej hvad det är – jag vet allenast det,

Att Hieronymus', den fromme paterns, lära

Skall en odödlig frukt för paradiset bära.

125

Scen 3.

REGINA *stum*. DORTHE. EN VÄPNARE. *Strax derpå* FURSTEN AF EMMERITZ; *kostym en krigares.*

EN VÄPNARE (*uppsläende dörrarna*).

Fursten af Emmeritz, hans durchlaucht. (*Går.*)

Fursten inträder. Regina uppstår till hans möte, stel, kall, orörligt i samma ställning, medan fursten talar.

FURSTEN (*betraktande henne med genomträngande blick*).

Ser ni det,

Min fröken, fortare den gamle fadrens fjät

Uppsöka dottrens dörr, än dottrens honom söka.

Tre dagar solen gått att lifvets timmar öka,

Tre dagar har jag ej sett mina ögons tröst;

Min enda dotter flyr sin ömme faders bröst.

Mår du ej väl? Din kind är blek, ditt öga glöder

Af dyster eld; hvad är det som din ro föröder?

Din kropp är sjuk? Nåväl, vi söka läkedom;

Men rasar der en brand i själens helgedom,

Förtro dig till din far! Kom, öppna mig ditt hjerta!

Hvem älskar dig som jag! Hvem delar så din smärta!

Kom, var mitt goda barn, som du det fordom var!

(*Fursten utbreder sina armar. Regina orörlig och kall. Kort paus. Furstens armar sjunka långsamt tillbaka.*)

Mitt barn har ej ett ord, ej ens en blick till svar!

130

135

140

Gå, gamle, i din graf! Midt i din rikdoms lotter,
Hvem är så arm som du! Du har ej mer en dotter.

DORTHE.

145 Vår tid är ond, ers nåd, och menskohjertat svagt.
Man spåker kött och blod, dem onda lustar gnagt.
Pris vare helgonen! Er dotter dem till ära
Ett heligt löfte gjort att ingen mat förtära
Och tämja ordets flygt, som grafven tiga still,
Till dess

FURSTEN (*otåligt*).
Nåväl?

DORTHE.

– Till dess Guds moder sjelf det vill.

FURSTEN.

150 Vansinniga, är du, är hon ifrån förståndet?

DORTHE.

Hvad lön i paradys, sen allt är öfverståndet!

FURSTEN.

Gå från min åsyn, orm, som stungit har mitt barn,
Mitt arma barn, som sjelf jag snärjt i dessa garn!
Hvad olycksöde slog med blindhet detta öga,
155 När Hieronymus, när dig jag denna höga
Och rena själ förtrott! Se der ert verk! Försyn,
Hvi tog du tidigt bort en moders eftersyn!
Förgiftadt är mitt barn uti dess ungdoms blomma!
Se denna marmorbild, den känslolösa, stumma!
160 Är det min dotter? Nej – min dotter hon var mild
Och huld och god och öm, en jordisk englabild!
Förbannad vare den, som stal min engels vingar,
Som fick ett hjertas guld och här en sten mig bringar!
(*Regina visar en lindrig rörelse.*)

DORTHE (*sakta vid hennes sida*).
Hör, frestarn hädar Gud!

FURSTEN.

Så det ej blifva får.
Hör mig, mitt barn, om än ett menskligt hjerta slår 165
I detta bröst af jern. Jag, af min ätt den sista,
Som bär ett svärd, vill ej, när mina ögon brista,
Begrafva seklers glans med dig i klostrets natt.
Du är min arfvinge. Jag vill ej att min skatt,
Mitt furstendöme och mitt namn du fegt skall sälja 170
Åt snikne munkar. Nej, du skall en make välja,
Hög, mäktig som du sjelf, att i dess sista knopp
Må ätten Emmeritz förnygrad lefva opp.
Fursten af Lichtenstein din hand af mig begärde

DORTHE (*som förut*).
Nu frestar världens makt. 175

FURSTEN.

Det är en man af värde,
Och gammal är hans ätt. Ah, tro mig, nog jag mins
Hvad du mig sade förr: »*för liten är en prins!*
Jag kan blott älska den, som har besekrat världen
Och flera hjertan vann med dygd, än land med svärden.
Gif mig en kung, min far!» – Så sade du mig då. 180
Nåväl, mitt barn, hvad du begärt, det skall du få;
Om ej en kung till namn, likväl en kung i ära;
Med kejsarn Lichtenstein beslägtad är helt nära.

DORTHE (*som förut*).
Nu frestar världens glans.

FURSTEN (*mörk*).

Än intet ord till svar?
Nåväl, hör mitt beslut. I morgon ren du far 185
Till kejsarns hof i Wien, att hos din tant förblifva.
Jag tjugu ryttare vill till eskort dig gifva;

Osäker tiden blir, ty Tilly slagen är
Vid Breitenfeld, och snart kanske är Svensken här.

Scen 4.

DE FÖRRA. HIERONYMUS *har under sista repliken inkommit och betraktat fursten med korslagda armar. Kostymen en dominikanermunks. Kring medjan ett rep och ett svärd.*

HIERONYMUS.

190 För sent, ers nåd, för sent, att sig i Wien förlusta!
 Drag alla bryggor opp och till försvar er rusta!
 Snömajestätet rusar likt lavinen öfver oss;
 Vill ni ej fången bli, bered er på att slåss.
 Jag var i Ilmenau – der blänkte svenska vapen;
 195 I Schleusingen – med nöd jag undgick fångenskapen;
 I Arnstadt likaså – i Schweinfurth likaså;
 I Königshofen man beredde sig att stå.
 Förgäfves! Utan hejd sig breder kättarbandet
 Med kungen i dess spets kring hela Frankerlandet.
(Med en sidoblick på Regina).
 200 I morgon ren man här kan vänta ett besök.

FURSTEN *(å part).*

Du svarta korp, af blod du känner ren en rök.
(Högt, med en axelryckning).
 Ja, pater, ni har rätt. Blodhundarne oss jaga.
 Till frukost, menar jag, skall Svensken ej oss taga,
 Men redom oss att ta emot en gäst så rar;
 205 Ni, fröken Emmeritz, tillsvidare blir kvar.
(Trumpetstötar utanför scenen.)
 Det är den trupp jag sändt att undersöka nejden.
 Hvad för den åter hit? Männ' ren begynner fejden?
(Går.)

Scen 5.

REGINA stum, återtar sin plats vid bordet och boken. DORTHE och HIERONYMUS till venster; dialogen halfhög.

HIERONYMUS (*blickande efter fursten*).

För bräckligt är ditt svärd och alltför låg din mur,
Men bakom den är spändt ett lejonnät på lur.
Har jag mitt byte *här*, sen har det ingen fara.

210

(*Till Dorte*).

Se så, hvad nytt? Ditt nit, hur har det lyckats? Svara!

DORTHE.

Jag har, som ni befallt, med oförtruten flit
All paradisetts fröjd beskrifvit bit för bit.
Och der det ej var nog, jag har med nit och möda
Afmålat skärselden och lågorna bra röda.
Pris vare helgonen! Det börjar att ta fart.
Af hunger halfförtärdt, det fromma barnet snart
Skall som en vidja spakt i våra händer falla.

215

HIERONYMUS.

Inbillningens fantom till hjälp vi måste kalla;
Dess makt är fruktansvärd.

220

DORTHE.

Det har jag också tänkt.

Jag henne derföre i tystnad djupt försänkt.
Åh, jag förstår min sak. När ordet är begrafvet
Djupt uti tankens natt, som perlan uti hafvet,
Gå hjernans spöken blindt som galna hundar ut
Och bita i den hand de slickade förut.

225

HIERONYMUS.

Ej illa ... ganska bra! Nåväl, och sen *det andra*?

DORTHE.

Ack fromme fader, ej det kära barnet klandra.

230 Det är i korthet så, att fröken haft en dröm.
 Guds moder har hon sett småleende och öm
 Till bädden stiga fram och säga: »*bida! bida,*
Bed, fasta och var stum, tilldess invid din sida
Min bild uti ditt rum sitt hufvud böjer ned!»
 Den heliga försvann, och ljus en glans sig spred
 I rummet der hon stått. Och nu Regina dröjer
 235 Och bidar tecknet än, tilldess sig bilden böjer.

HIERONYMUS.

Godt. Något medel vi väl torde finna på.

(*Till Regina*)

Mitt fromma barn, din bön skall visst till himlen nå;
 Ditt namn man räkna skall en dag bland helgons skara.
 Har du beslutat? (*Nekande tecken af Regina.*)

Nej? Dig himlen sjelf skall svara?

(*Jakande tecken. Regina pekar på bilden.*)

240 Du hatar, icke sannt, all kätteriets pest?

(*Jakande tecken.*)

Och en bland dödlige du hatar allramest?

(*Lifligt jakande tecken.*)

Vet då, mitt barn, den man du hatar mest af alla,
 Han nalkas hit. (*Liflig rörelse.*)

Rätt snart. (*Samma tecken.*)

Den mannen måste falla,

Ej så? (*Tvekande tecken. Regina pekar på bilden.*)

Befrias skall din tro, din kyrka och ditt land?

(*Samma tvekan.*)

245 Den helga jungfrun styr ditt hjerta och din hand?

(*Jakande tecken.*)

Pax tecum, filia. Dominus ipse reget.

Scen 6.

DE FÖRRA. FURSTEN. *Strax derpå* LARSSON *och* BERTEL *i svensk krigare-*
drägt, med bundna händer och ögon. KÄTCHEN. VAKT.

FURSTEN (*i dörren*).

För fångarne hit in.

(*Inne på scenen.*)

I sanning rätt förväget!

En trupp af tio man vill här bespeja oss;
Mitt folk angriper dem, som galningar de slåss,
Och när de våra sist med nöd dem öfvermannat,
Två officerare i våra händer stannat.

250

(*Larsson och Bertel införas.*)

LARSSON.

Krypskyttar! Röfvarpack! Backharar! Skojare!
När har man sett så dumt en menska sig bete!
Att binda oss som får! Oss ärliga soldater!
Är det er krigarsed? Jag håller två dukater
Emot en tom butelj, att någon munkekolt
Till lösen för sin själ åt djefvulen oss sålt.
Prosit, ers vördighet! Låt skjuta oss för pannan!
I denna verlden ej, och föga i en annan,
Vi se hvarandra mer ... och gudskelof för det.

255

260

BERTEL.

Med hela svenska härn, som följer våra fjät,
Man skjuter fångar ej.

LARSSON.

Åh, ändan verket prisar.

Jo lita du på det, jag känner mina grisar,
Sad' mor om pojkarne. Ja herre Gud ändå,
Jag är en gammal tok, för mig så får det gå.
Jag slagits dagen om och rumlat hela natten,
På hela jordens rund jag hatat endast vatten,
Men älskat som en Turk och spelt som en Kroat,
Och nu så säger jag till döden: skål, kamrat!
Men du, min lille pilt, ditt skägg behöfver vexe,
Och far din sad' till mig: lär pilten blott den lexa,
Att bli en finsk soldat! – Nu skjuts du som en hund!
Högvärdige herr munk, förlåt min lösa mund,

265

270

275

Skjut mig två gånger och låt fågelungen svinga!
Nej fan – det duger ej. Den pojken *kan* ej springa!

BERTEL.

Hvar äro vi?

FURSTEN (*ger tecken att lösa bindlarna*).
Hos mig – fursten af Emmeritz.

280

LARSSON (*blinkande*).
Förnäm societé! Blitz! Donnerwetterblitz!
Hvad sad' jag? Står ej der en munk så svart i synen
Och blänger argt på oss med rynkta ögonbrynen!
Ah ... mjuka tjenare! Jag såg ej damerna.
Très humble serviteur! (*till Bertel, nickande åt Kätchen*)
Den der, hon är rätt bra.

KÄTCHEN (*till Dorthe*).

Hvad är det der för folk?

DORTHE (*korsande sig*).
Sanct Dominicus! Finnar!

Kätchen och Dorthe gömma sig bestörta bakom Hieronymus, som, jemte Regina, orörlig betraktar de nykomne.

FURSTEN (*till Larsson*).
Min herre, edra ord ni icke rätt besinnar.
Hvad för er hit?

LARSSON.
För fan, ert folk, om jag ser rätt.

285

BERTEL.
Rekognoscering, strid; – ers nåd bör veta det.

LARSSON.
Och lust att damernas bekantskap här få göra.

FURSTEN (*till Bertel*).

Hur stark är er armé?

BERTEL.

Det skall ers nåd få höra
Kanske i morgon ren.

FURSTEN.

Ert lif är i mitt våld.

BERTEL.

Väl möjligt. Med vårt lif är ej vår heder såld.

KÄTCHEN (*till Dorthé*).

Nej hör så vackra ord det der vilddjuret säger.
Månn' verkligt klor och horn och borst den stackarn äger?
Han ser rätt bra ut.

290

DORTHE.

Tig. På trolleri ej lit!
Hästfoten, ser du den?

KÄTCHEN (*med fasa*).

Aj – jo, jag ser en bit!

FURSTEN (*till Hieronymus, halfhögt*).

Ni, pater, mer än jag förstår att spionera.
Förhör ni fångarne, och sen mig rapportera! (*Går.*)

295

Scen 7.

DE FÖRRA *utom fursten. Reginas blickar riktas med stigande spänning än på bilden, än på fångarne.*

HIERONYMUS.

Gudlöse kättare!

BERTEL (*hetsigt*).

Munk, dig till vara tag!

Min arm är bunden nu, men kan bli fri en dag

LARSSON (*afbrytande*).

Förlåt, ers vördighet! Min pojke der är Finne,

Han har för liten mun, fast han är stolt i sinne.

300

Vi Svenskar deremot, vi ha båd' mun och hand;

Hvad vi i näfven fått, vi hålla fast med tand,

Och därför, med förlof, vi i en munsbit taga

Ert Tyskland och er sjelf hvad stund vi det behaga.

Men apropos, hur står det nuförtiden till

305

Med klostersmaken, säg? Hvad sjunger man för drill?

Hvad dricker man för vin? Hvad kysser man för nunnor?

Jag tillstår, för min del, jag tror, af några tunnor

Rätt äkta gammalt rhenskt blir menniskan en gud;

Men dricker ni burgund, så var så god och bjud!

310

Hvad flickor angår, ja, så älskar jag brunetter,

Men om ett högre pris ni på blondiner sätter,

Så mönstra vi ert folk, jag ingenting försmår,

Vi dela broderligt och dricka sen gutår.

(*Betraktar mariebilden.*)

Jaså, der ha vi prof på klostersmak ... Ej illa!

315

Passabelt ... ganska bra! Men ... hon är sten, den lilla!

HIERONYMUS (*med raseri*).

Om lifvet är dig kärt, på dina knän fall ned,

Och om förlåtelse den helga bilden bed!

BERTEL (*till Larsson*).

Respekt för andras tro! Vi fordra ju detsamma.

LARSSON.

Afgudar utaf sten må djefvulen anamma.

320

Jag är en lutheran.

BERTEL.

Hör opp! Ditt öfvermod

Drar slutligt öfver oss förbannelse och blod.

LARSSON.

Så! (till Hieronymus)

Gäller det mitt lif, jag hundra böner sänder.
Men var så god och först lös mina bundna händer.

HIERONYMUS (till vakten).

Lös honom, men gif akt! (Larssons händer lösas.)

LARSSON (rycker svärdet af den närmast stående).

För gamla Sverge!

HIERONYMUS (till vakten).

Håll!

Grip honom!

325

LARSSON.

Bertel, hit! Följ mig! Ur vägen, troll!

Strid. Larsson söker slå sig igenom, men tränges fäktande tillbaka mot nichen och mariebilden.

BERTEL.

Ah, jag är bunden!

HIERONYMUS.

Fort, han skymfar än förmätet.
Stöt gudsförmädarn ned!

Fäktning. Ett hugg af Larssons klinga träffar mariebilden. Klingan brister vid fästet. Bilden nedstörtar i stycken.

LARSSON.

Der ligger stenbelätet!
(Betraktar den afbrutna klingan, i det han afväpnas.)
Det stålet var ej svenskt, det svek i nödens stund.

HIERONYMUS.

Det brast mot helgonet. Hugg honom ned på stund!

330

Dock nej, ett sådant slut är sådant brott ej värdigt.
I morgon bittida skall bålet vara färdigt.

DORTHE (*till Hieronymus*).

Hon talar!

HIERONYMUS.

Himlens röst!

REGINA (*har vid bildens fall häftigt uppstått*).

(*Långsamt, eftersinnande*) Och bida ... fasta ... bed,
Tills bilden i ditt rum sitt hufvud böjer ned!

(*Plötsligt, majestätiskt och svärmiskt*)

335

Ödmjuken eder, folk! Ty himlens blixtar ljunga,
Och grafven har en röst, och stenen har en tunga,
Och döda ting ha lif, och tiden stilla står
Och lyssnar på det ljud från marmorns läppar går.
Ty stunden kommen är! Fullkomnas skola orden.
Det gräsliga, som med sitt gift förpestat jorden,
Det skall med eld och svärd från jorden rotas ut,
Och det skall bli en dom, som den vid världens slut.
Och nu är Hat den makt, åt hvilken allt är gifvet,
Och nu är Döden mer än Kärleken och Lifvet,
Ty domens engel står på verldarnas ruin
Och blixtrar med sitt svärd af flammande rubin!

345

Hieronymus, Dorte och Kätchen på knä. De öfriga i bestörtning.

Ridån faller.

ANDRA AKTEN.

Borggård i slottet Emmeritz. I fonden en vall, som skymmer utsigten. I midten af vällen en trappa, som leder till scenen. Till höger ingång till slottskapellet. Till venster en flygel af slottet. Svagt månsken och morgonskymning, som dagas under Reginas melodram. På vällen postar en soldat.

Scen 1.

REGINA ensam.

N:o 3. Melodram.

Det är så tyst, så svalt. Den evigt stumma natten
Sin slöja breder än kring slott och land och vatten,
Och månen skiner klart på lifvets glömda strid,
Och ro har hvarje bröst och hvarje hjerta frid.
Du, arma hjerta, blott är ensamt födt att lida, 5
Är vigdt åt fridlös kamp, emot dig sjelf att strida;
Du ensam, svaga rö, som böjs vid minsta fläkt,
Skall gudastark stå rak mot stormens andedrägt

Kort paus.

På branten, när som barn jag bröt en ros med fara,
Jag prisade dess lott, att ej blott skön få vara, 10
Men ock ett törne ha, att stinga hvarje hand,
Som kom förmäten vid dess blomsterhertas brand.
Och när en qväll jag såg det gyllne molnet segla,
Att högt från himlens hvalf sin glans i floden spegla,
Ej för dess glans och guld dess lott så skön jag fann, 15
Nej – blott för att en blix uti dess sköte brann.
Och nu, när – sjelf en ros – jag törnet bär att stinga,
När – sjelf ett aftonmoln – jag har en blix att svinga,
Nu med ett annat språk och med en annan röst
Naturens stämma högt vill tala i mitt bröst. 20
Nu säger hon till mig: om sällhet du vill finna,
O blomma, blomma var! O qvinna, var en qvinna!
O gyllne aftonmoln, bevara himlens glans!
Dess åskor natten gif! Glöm att en ljungeld fanns!

Kort paus.

25 Förgäfves, o natur! Hvad än din röst må tyda,
 Jag hör den icke mer, jag den ej mer vill lyda.
 En enda lyder jag – den helga jungfruns bud;
 Hon säger: hämna mig! Det är en röst från Gud.
 Ha, redan dagen gryr, och månens glans försvagas.
 30 Gläds, tyska fosterland, ty hämdens timma dagas!
 En flickas svaga arm skall väpnas för din tro;
 För dig hon offra vill sin hela lefnads ro.
 Farväl, min frid! Farväl, min barndoms glada minnen,
 I stjernor i min natt, som glänsen och försvinnen!
 35 Farväl, min ungdoms dröm, din sol i natt går ner;
 Med dolken i sin hand man sofver aldrig mer.
 Farväl, min far! Och du, min mor i grafvens gömma!
 I, fordna lekars ro, farväl, väninnor ömma!
 Farväl! Min famn är stängd, mitt val är mer ej fritt,
 40 Min hand är ej min hand – mitt hjerta är ej mitt!

Avancerar uppför trappan och försvinner på höjden af vallen.

Scen 2.

HIERONYMUS, åtföljd af FÖRSTE och ANDRE JESUITEN. Sedan REGINA.

HIERONYMUS.

Hit, fromme fäder, hit! Här kan oss ingen höra.
 För dörren faran står, och hvad är nu att göra?
 Det helgonen har täckts att öka kättarns makt;
 Han halfva Tyskland ren sitt välde underlagt.
 45 Fegt Königshofen nyss har öppnat sina portar;
 Jag väpnat bönderne, men ack, de fly som hjortar,
 Och Tilly till vår hjälp att ila dröjer än.

FÖRSTE JESUITEN.

Mitt råd är att vi fly.

ANDRE JESUITEN.

Med våra skatter.

HIERONYMUS.

Men

För sent!

FÖRSTE JESUITEN.
Bakportarna?

HIERONYMUS.

Der sen J svenska tälten,
Som hafvets skum i storm, sig breda öfver fälten, 50
Och kungen sjelf är med. Om några ögonblick
Han slottet storma skall. I dess förfallna skick
Det står ej länge mot.

ANDRE JESUITEN.

Det helgonen afvände!

HIERONYMUS.

Är det ert enda råd? Har all er list en ände?
Fly? – Store Loyola, ditt mäktiga förbund, 55
Som folk och samveten har styrt till denna stund,
Som sina visa råd i kungars öron hviskat
Och en besmittad verld med bålets eld förfriskat,
Nu faller det med skymf, ty dina egna fly,
Och kättarnes triumf från denna dag blir ny. 60
Nej – ändamålets vigt bör våra medel adla.
I sådan kyrkans nöd, hvem skulle väl oss tadla,
Om till Guds ära vi och hela Tysklands väl
Åt döden vigde in en ren förtappad själ?

ANDRE JESUITEN.

Det vor' ett heligt verk. 65

FÖRSTE JESUITEN.

Och säkert Gud behagligt.

HIERONYMUS.

Ja, det förstås. Men nu det endast är beklagligt,

Att ett så heligt verk ej finner en person,
Som med en säker arm förenar nit för tron.
Om till exempel ni?

ANDRE JESUITEN.

Hvem? Jag? Nej, Gud bevara!
70 Min arm är full af gikt. Jag kan för den ej svara.

HIERONYMUS (*till förste Jesuiten*).

Men kanske ni, min far? Ni synes stark och sund.

FÖRSTE JESUITEN.

Jag? Som har vattusot och hostar hvarje stund
Och darrar som en asp!

HIERONYMUS.

Betänk, martyrers gloria
Blir eder lön.

ANDRE JESUITEN.

Er sjelf vi unne slik victoria.

HIERONYMUS.

Hör mig, så viktigt värf ett redskap finna bör,
75 Som listigt på engång och blindt af nit det gör.
Dess hand ej misstänkt bör från offrets närhet jagas.
Tvärtom. Af hemlig makt bör kungens hjerta dragas
Till detta väsende, som, likt en Nemesis,
80 Skall följa i hans spår, orubbelig och viss.
Och när han minst det tror, när läppars löje skalkas
Och ögats oskuld ler – då skall förderfvet nalkas.

FÖRSTE JESUITEN.

Vist är ert råd. Tyvärr, vi män af Loyola
Alltsedan Jacques Clement ett dåligt rykte ha.

ANDRE JESUITEN.

Hvar finna en person så sällsynt vi behöfva?
85

HIERONYMUS.

Hon redan funnen är. J skolen henne pröfva.
Här bor i detta slott en flicka stolt och ung,
Skön, enkom skapad att med blindhet slå en kung.
I denna barm af eld, beslutsam i dess tystnad,
Bor kraft till stora värf och gränslös ärelystnad. 90
Pris vare Loyola, jag ringe tjenare
Förstått att denna själ en nyttig riktning ge.

FÖRSTE JESUITEN.

O store lärare! Vår ordens glans och prydnad!

HIERONYMUS.

För klostret fostrad opp i blind fanatisk lydnad,
Vår orden hon i arf ett furstendöme ger 95
(à part)
Och mig en furstehatt, lik furstens i Trier.

ANDRE JESUITEN.

Men i sitt raseri skall Svensken henne döda ...

HIERONYMUS.

Så kan hon ej sitt arf åt någon make öda.

FÖRSTE JESUITEN.

Man skall förfölja oss

HIERONYMUS.

Men Gustaf Adolf dör!

ANDRE JESUITEN.

Utrota oss 100

HIERONYMUS.

Hvad mer! Vår kyrka segra bör.
Ah, må vi falla vi, blott våra lärror stiga!
Den som vill stora mål, må stora offer viga.
Till döden för vår tro jag vigt oss alla in.
Nu gån den väg er tycks! Jag kan gå ensam min.

FÖRSTE JESUITEN.

105

Vi stadna alla qvar med er.

HIERONYMUS (*slår tre slag i händerna. Regina nalkas.*)

Träd fram, furstinna,

Af himlen korad ut till Tysklands räddarinna!

Två tusen år förgått, sen Judith höjt sin hand

Att Holofernes slå och rädda Juda land;

Två hundra år förgått, sen Orleans' vapenklädda

110

Befriarinna drog sitt Frankrike att rädda.

Säg, vill du handla så som Judith handlat har

Och som Johanna d'Arc? Vill du det?

REGINA.

Ja, min far!

HIERONYMUS.

Så svär derpå!

REGINA.

Jag svär, mitt hat skall evigt glöda.

HIERONYMUS.

Och bryter du din ed?

REGINA.

Så må er hand mig döda.

HIERONYMUS.

115

Välan, vår tid är dyr, och stunden kommen är.

Så väpna dig med tron! (*Räcker henne en dolk.*)

Tag detta vapen här!

Ett crucifix du skall uppå dess fäste finna.

Tag Judiths dolk och glöm, som hon, att du är qvinna!

(*Jesuiterne och Hieronymus gå.*)

Scen 3.

REGINA *qvarstadnar, stirrande på dolken.* KÄTCHEN *hoppas lätt in från venster. Kort paus.*

KÄTCHEN (*gladt*).

Ett ord!

REGINA.

Tag Judiths dolk!

KÄTCHEN.

Fröken!

REGINA.

Och glöm, som hon,

Att du en qvinna är!

120

KÄTCHEN.

Men

REGINA.

Väpna dig med tron!

KÄTCHEN.

Men hör mig då. Jag kan en viktig sak berätta.
Den unge Finnen Nå? Ni gissat långt för detta?
Han har ej klor!

REGINA.

En dolk!

KÄTCHEN.

Han har ej heller horn!

Jag var hos fångarne helt nyss i deras torn.
Han är ej luden, nej, fast litet brynt af solen.
Från Lappland kommer han

125

REGINA.

Vår tid

KÄTCHEN.

Ja, rakt från polen.

Ni skrattar ej?

REGINA.

Är dyr!

(Ilar, utan att se eller höra Kätchen, in till kapellet.)

KÄTCHEN.

Se så, nu går hon bort.

Rätt underlig hon är, min fröken, sedan kort.

Men dessa kättare – isynnerhet den ena –

130

Jag håller af dem. Ja, hvem kan mig det förmena,

Att se på vilda djur? Min fromme far, jaså,

Ni vill då bränna dem? Men derom bli vi två.

Ilar bort. Under Kätchens sista replik visa sig soldater af garnisonen på vallen. Morgonen har ljusnat, men full dager inträffar först vid Gustaf Adolfs inträde.

Scen 4.

FURSTEN, med hastiga steg. En ADJUTANT. POST på vallen.

FURSTEN.

Gå, samla allt vårt folk. Dem ordna fort till striden.

Sänd krut och kulor opp till vallen undertiden.

135

Beväpna skyndsamt allt hvad lif och anda har;

Jag sjelf vill stadna här, att ordna vårt försvar.

(Till utposten på vallen)

Syns fienden ej än? Säg, nalkas våra faror?

POSTEN.

Mot slottet rycker han i täta mörka skaror.

FURSTEN.

Ha, ungt som fordom än mitt gamla hjerta slår.
När man sin ära mins, man glömmer sina år.

140

ADJUTANTEN (*hastigt in*).

En svensk parlamentär.

FURSTEN.

Man honom in må föra.

Adjutanten af.

Var vaket, du mitt svärd, men du, var döft, mitt öra!

Scen 5.

FURSTEN. *En svensk HÄROLD med förbundna ögon införes af vakt. Bindeln löses.*

FURSTEN (*å part*).

När lejonet till språng sig hukar, ryter det
En artighet förut. (*Högt*) Ert budskap?

HÄROLDEN.

Ser jag rätt?

Har till hans höga nåd, riksgrefven af Massala
Och furst af Emmeritz, jag här den äran tala?

145

FURSTEN.

Jag fursten är. Välan!

HÄROLDEN.

Hör då det bud jag ger.

Min herre, Sverges kung, Gustavus, helsar er.

Han fordrar detta slott med allt hvad slottet äger.

Hans här är stark, och Gud har gett hans vapen seger;

Men eder borg är svag, kan ej stå oss emot.

Ej van att svagheten förtrampa med sin fot,

150

Min herre bjuder er fritt aftåg med de edra
Och vill i er person en grånad ära hedra.

FURSTEN.

155 Är detta allt?

HÄROLDEN.

Ers nåd, min konung afskyr blod.
Ej fläcka denna vall med fåfångt öfvermod.
Engång af striden varm, kan ej soldaten stillas.
Om slottet tas med storm, skall mycket blod förspillas.
Belasta ej, ers nåd, er gråa hjessas frid
160 Med all den nöd, som blir en följd af sådan strid.

FURSTEN.

Ditt budskap, är det slut?

HÄROLDEN.

Ja, det är slut, ers nåde.

FURSTEN.

Gå, helsa då din kung; hans list vi genomskåde.
Säg, att emellan oss och honom är en vall;
Vid vallen är en graf, för en af oss till fall;
165 Och bakom den en mur, och uppå muren händer,
Och i hvar hand ett svärd, och uti svärdens ränder
Af fordna striders hugg. Gå, säg din kung det der,
Och säg att mer än mur och vall och svärd och här
Stå mellan oss min Gud, mitt fosterland, min ära.
170 Jag glömma vill att du djerfs annat svar begära.

HÄROLDEN.

Är det ert sista ord?

FURSTEN (*till vaken*).

För honom säkert bort.

HÄROLDEN.

Farväl, ers höga nåd; vi träffas innan kort.

Härolden bortföres med förbundna ögon.

Scen 6.

FURSTEN. EN ADJUTANT. SOLDATER. MUNKAR.

FURSTEN.

Hvar man uppå sin post! Hvar klinga ur sin slida!
Det svenska lejonet är icke godt att bida.
Upp! Vapen! Kulor! Krut! På valln det samlen sen! 175
Hvar qvinna sjude beck! Hvar pojke bäre sten!
Liflig rörelse på vallen af soldater, qvinnor och barn.
(*Till munkarne*)

Här under stridens larm man läsa må en messa;
Det sägs att böners ljud skall svärdens uddar hvässa.
Vigvatten, pater, hit! Vig hvar kanon, hvart skott!
Men herre, lagom stänk, att krutet ej blir vått! 180

Skjutandet begynner till höger utom scenen.

SOLDAT (*på vallen, fallande*).

Maria hjälp!

FURSTEN.

Rätt så. Maria hjälp! är lösen.
Mod, mina barn! Rätt så! Med olja öfverösen,
Med stenar krossen dem! Maria hjälp beskär.
Håll ut ett ögonblick! Jag strax är åter här.
(*Ilar åt den sida der striden höres.*)

Scen 7.

Tilltagande stridstumult. Liflig rörelse på vallen. Sårade bortföras. Ur kapellet till höger tågar en procession af munkar och nunnor; i spetsen för dem HIERONYMUS och REGINA. Följande messa afsjunges under det att striden fortfar.

N:o 4. Katholsk Messa.

185

Sancta Maria,
Libera nos!
Optime flos,
Flos sine spina!
Cœli regina!

190

Ter gloriosa
Rosa formosa!
Alma, beata
Palma sperata!

195

Gratiæ signum,
Dignum, benignum!
Stella jucunda!

200

Maris mortalium,
Spiritualium
Unda profunda!
Libera! Libera! Libera nos!

(Strax efter messans slut instörtar en del af vallen.)

Scen 8.

DE FÖRRA. FURSTEN. *Strax derpå* LARSSON, BERTEL och svenska SOLDATER.

N:o 5. Melodram.

FURSTEN *(med slitna kläder och hastiga steg)*.
Hit, flera man, hitåt! Man klättrar öfver vallen.

SOLDAT *(på vallen)*.

Vi stå ej längre ut. Vår officer är fallen.

FURSTEN.

Stån! Viken ej ett steg! Jag kommer till er hjälp!
Vräk Svenskarne från valln och deras stegar stjelp!

Slottets soldater fly öfver scenen.

FURSTEN (*hejdar dem*).
Stån, fege uslingar! Skall här er furste blöda?

205

Larsson och Bertel intränga fäktande på scenen.

LARSSON (*till fursten*).
Er fången gif, ers nåd! Försvar är fåfång möda.

FURSTEN (*fäktar med Larsson*).
Förräderi!

BERTEL (*till Regina, som till venster i förgrunden synes vänta någon*).
Ni här! Att dö är ni för ung!

REGINA (*stöter honom ifrån sig*).
Tillbaka! (*Fattar hans arm*)
Vänta, säg, när kommer han, er kung?

FURSTEN (*besegrad vid vallen*).
Ah, jag är sårad!

REGINA.
Ah, förbarma dig, Maria!
(*Till Bertel*)
När kommer han, er kung?

210

BERTEL.
Jag vill er far befria.

REGINA (*med högsta otålighet*).
Er kung, när kommer han?

BERTEL.
Han snart skall vara här.

REGINA.
Tack! Rädda nu min far!

Bertel för fursten till kapellets ingång. Den sårade hvilat utmattad på trappan.

LARSSON (*utåt vallen*).

Vår fånge fursten är,
Och slottet det är vårt. Hitåt, kamrater alla!
Och ned med vapnen der! Numera vi befalla.

Svenskarne intränga. De belägrade sträcka gevär.

Scen 9.

DE FÖRRA. AXEL LILJE. *Sedan Konung GUSTAF ADOLF med svit, hvaribland VON ALTEN. Man hör utanför scenen en segermarsch.*

AXEL LILJE (*i brechen på vallen*).

Plats för Hans Majestät!

Fanor planteras å ömse sidor om brechen. Konungen, i spetsen för sin stab, intränger med draget svärd genom brechen. Scenen ljusnar. Grupper af krigare, som efterhand fylla vallen och större delen af scenen. Regina och Hieronymus till venster i förgrunden. Fursten på trappan till kapellet.

KONUNGEN

(*ännu i brechen, till en adjutant*)

Sen slottet nu är vårt, gå, dess besittning trygg!

Ställ vakter öfverallt! Bevaka hvarje brygga!

Der murn är svag och der försåt befaras kan,

Ställ Finnarne på post, som förr ni varit van.

Afväpna fienden! Blod får ej mera rinna.

För mycket flutit ren. Beskydda barn och qvinna.

Håll tygel på ert folk. Man stränga ordres ger,

Att värnlös fiende är fiende ej mer

(*Nedstiger på scenen.*)

Guds makt! Man skall dock ej om Gustaf Adolf säga,

Att han vill Pasewalk med Pasewalk uppväga.

Sorl bland soldaterne.

KUNGEN (*strängt*).

Ve den som bryter här sin konungs stränga bud.
En kort process, kort dom, och sen hans själ åt Gud!

Sorlet tystnar.

VON ALTEN.

Men slottet togs med storm. Af våra fallit hundra.
Soldaten med sitt blod har köpt sin rätt att plundra.

KUNGEN (*skarpt*).

von Alten, ni är Tysk, ni förr hos Tilly var; 230

Jag vill förlåta er ert oombedda svar.

Det sällsamt är, vid Gud; vi främlingar från nordnen.

Vi spilla lif och blod för er, för tyska jorden,

Och fattiga på guld från våra segrar gå.

Men när vi krigets gam vid rofvet hejda, då, 235

Då, tyske riddersmän, då är det J som ropen

Till främlingen: hugg in! Slå, plundra, mörda hopen!

Åh mina herrar, det är eder sed; men jag

Har ej i skola gått hos Wallenstein. Min lag

Jag ej i Magdeburg af Tillys bödlar lärde. 240

För mig ha menskorätt och menskolif ett värde;

Och den af mitt befäl, som annan lag vill ge,

Står fritt att lemna härn. Farväl min öfverste! (*von Alten går.*)

(*Till Soldaterne*)

Barn, jag är nöjd med er som Svenskar och soldater.

Väl högre murars fall vi sett och större dater; 245

Dock ha'n J gjort er pligt. Två dagars rast jag ger;

För bytet sen per man två gyllen. Gud med er!

Soldaterne skingra sig under hurrarop.

(*Till Fursten*)

Min furste, gästfrihet en ädlings glans plär öka.

Objuden kommer jag att edert slott besöka.

Förlåt, jag tog den väg, som öfrig var att fås, 250

Ty jag har ondt om tid, och porten hade lås.

Ni ser, jag nycklar har, i svenska smedjor gjorda,

Som öppna alla lås, om än så illa smorda.

255 Men att min väg dervid blef fläckad utaf blod,
Det kunde ni, min prins, besparat edert mod.

Regina, hvars blickar skarpt och oafvändt följa konungen, för handen till dolken.

FURSTEN.

Om lifvets väg, min kung, till fall, till seger leder,
Betyder föga, blott det är en väg af heder.
Den siste af min ätt, som bär ännu ett svärd,
Jag falla vill mitt namn och mina fäder värd.
260 Gå, krossa denna barm, som ni min mur har krossat;
Gå, grusa denna borg, som seklers strider trotsat;
Med jorden jemna den; bygg er en thron deraf; –
Min ära blomstrar dock med gräset på min graf.

KUNGEN (*mildt*).

265 Min furste, ädle prins! Räck mig er hand att stöda,
Ej en besegrad mer, dömd att förhånad blöda,
Men segrare. Ty hvad på jorden emotstår
Så högsint äras språk i glans af silfverhår!
O att hvar riddersman i Tysklands sköna dalar
Må tala detta språk, som ni, min furste, talar;
270 Då stode godt vår sak.

Reginas hand sjunker från dolken.

FURSTEN.

Då stode ni ej här.

KUNGEN.

Väl möjligt. Jag ej här – och Ferdinand ej der.
Men ni är sårad! – Hit, min läkare! – Ni blöder ...
Förbind hans durchlaucht fort!

En läkare framträder ur sviten och förbinder furstens arm. Konungen biträder dervid.

REGINA (*å part i yttersta spänning*).

Du hat, du hat som glöder,
O gör mig blind! O gör mig döf!

HIERONYMUS (*sakta till Regina*).

Han lutad står ...
Ni skyndar till er far ... man trängs ... man ber ... man slår! 275

REGINA.

O alla helgon!

Närmar sig hastigt och med dragen dolk konungen, hvilken, sysselsatt med fursten, vänder henne ryggen.

KUNGEN.

Hit, en nunna!

Vänder sig om och blir varse Regina, som åter döljer dolken och fixerar konungen med mörka blixtrande ögonkast. Kort och uttrycksfull paus.

KUNGEN.

Fromma syster,
Hvi står ni rädlös der med blick så mörk och dystert?
(*Pekande på fursten.*)
Se der ett verk mer fromt, än bot och bön och bigt.
Bör jag – en kättare – er lära kristlig pligt?

Reginas ögon sjunka långsamt mot jorden.

FURSTEN.

Min dotter, store Gud, bland fiendernes skara! 280

KUNGEN.

Min furste, lugna er! Er dotter trygg skall vara,
Som om hon vore min. Jag ock en dotter har,
Och jag var riddare långt förrän jag var far.
Min fröken – nyss ni såg – kanske bedrog mig tycket –
För litet på en far och på en kung för mycket. 285

FURSTEN (*till Regina*).

Ha dina läppar ej ett enda ord af tröst?

HIERONYMUS (*à part*).

Han skämmer bort mitt verk.

FURSTEN (*bedjande*).

Ett ljud utaf din röst!

KUNGEN (*strängt*).

Hvad! Hör ett barn ej mer sin faders röst den ömma?

Har då naturen sjelf sin stämma hunnit glömma?

Hon, som, så stor och rik, har lagt i qvinnans famn

En kärlek utan gräns, en kärlek utan namn!

Gå, unga flicka, bed ditt radband hela dagen,

Förvärfva helgons glans – din själ är dock bedragen;

Om du att älska glömt, är hädelse din bön

Och jorden utan fröjd och himlen utan lön.

HIERONYMUS (*à part*).

Fördömdt!

FURSTEN.

Mitt dyra barn!

REGINA (*utom sig, störtar till furstens fötter*).

Min far! Min far!

FURSTEN.

Du gråter!

Välsignad är den tår, som ger min dotter åter.

KUNGEN.

Jag tog ert slott i dag, min prins; men himlen sist

Ger er ett barn igen. Ni vann mer än ni mist.

Dock kom! Vi vilja nu till slottets salar ila,

För er att söka vård, för mig en timmas hvila.

Kom, stöd er på min arm!

Konungen, fursten och sviten gå.

Scen 10.

HIERONYMUS. REGINA.

HIERONYMUS (*à part*).

Det är då djefvulen
I skepnad af en kung. Jag såg ej maken än,
Att menskor med sin blick och sina ord förtrolla.
Jag räds för flickan der. Skall hon sitt löfte hålla?
305
Hm – hm, vi få väl se. Jag är det löftets tolk;
Hon *måste* hålla det.

REGINA, som orörlig, förstenad blickat efter den bortgående konungen, spritter
hastigt till, kastar dolken med fasa för jesuitens fötter och utropar:

Der – tag igen er dolk!

(*Ridån faller.*)

TREDJE AKTEN.

Slottsparken vid Emmeritz. Afton. Månsken. I fonden på något afstånd slottet, eckläreradt i nedra våningen. Till venster i förgrunden ett bord och grässoffor.

Scen 1.

LARSSON *m. fl.* SVENSKA OFFICERARE *kring bordet. Man dricker och synes upprymd. På något afstånd* BERTEL, *som ej deltagar i dryckeslaget. Tvenne soldater posta orörliga, hvardera med en brinnande fackla i handen. Sedan* KÄTCHEN.

FÖRSTE OFFICERN.

Nå vidare, kamrat; hur gick det sen med nunnan?

LARSSON.

Jag tog henne i famn och red som Jehu unnan.

ANDRE OFFICERN.

Och munken?

LARSSON.

Han blef hängd.

FÖRSTE OFFICERN.

Och abbedissan?

LARSSON.

Sprack.

ANDRE OFFICERN.

Och klosterkällarn?

LARSSON.

Tömd.

FÖRSTE OFFICERN.

Men på hvad sätt?

LARSSON.

Jag drack.

ANDRE OFFICERN.

Åh fan, du ensam?

5

LARSSON.

Ja, hvad medel stod att finna?
Tvåhundra åmar rhenskt, dem låter man ej rinna.
Tre veckor bodde jag i källarn, drack mitt vin
Och kysstes mellanåt.

FÖRSTE OFFICERN.

Det var då sjelfva hin.

ANDRE OFFICERN.

Din skål!

LARSSON.

Får gå för mig. Noch einmal, sad' Fransosen.
Hit mera vin!

10

Kätchen hämtar vin.

FÖRSTE OFFICERN.

En åm! Ty Larsson tål den dosen.

ANDRE OFFICERN.

Tvåhundra åmar, när han riktigt törstig är.

De dricka.

BERTEL (*å part, eftersinnande*).

Det är en hemlighet, hvars nyckel jag begär.

(*Högt till Kätchen*)

Säg, Kätchen, när i dag mitt lif var uti fara
Och du, du lät mig fly, hvem ansåg du mig vara?

15 KÄTCHEN (*naïvt*).
En tapper riddare – fast kattare gudnås!

BERTEL.
Så var uppriktig nu mot mig.

KÄTCHEN.
Ja det förstås.

BERTEL.
Har du din fröken sett, hur mörk hon kungen följer
Med dessa ögons glans, som, lik ett öde, döljer
I slöjan af sin natt sin verkliga gestalt?

20 KÄTCHEN.
Det har jag inte sett.

BERTEL.
Hvem är hon? Säg mig allt!
Är hon en engel, säg, din mörka herrskarinna?
Är hon en svart demon, som vet att hjertan vinna?
Jag såg, jag älskade och ryste samma stund;
Ty, lik en sky af eld på nattens svarta grund,
25 Mitt öga tjusar hon, men slår mitt bröst med fasa.
Är hon af himlen dömd att älska eller rasa?
Jag darrar för min kung vid denna blick af glöd,
Som genomborrar allt.

KÄTCHEN.
Det hade ingen nöd,
Om icke patern ... Sch ... det rasslade i häcken ...
(*Hemlighetsfullt*)
30 Min fröken har en dolk, och jag vill dö på fläcken,
Om hon ej sade så: »tag Judiths dolk!» ...

BERTEL.
Hvad ord!

KÄTCHEN.

Och sen ... ah! ...

Ilar hastigt bort, i det hon blir varse Hieronymus, som, osedd af de öfriga, ett ögonblick visar sig mellan träden.

BERTEL.

Stanna! ... Hvad? En dolk? Alltså ett mord?
Hon mörderska, o Gud! Nej, skönsta bland demoner,
Din hand skall icke nå den ädlaste bland throner.
Hur varna kungen? En rapport? Nej. Bref? ... Ja väl.

35

LARSSON (*vid dryckesbordet*).

Blitzdonner Pappenheim! Drick, Bertel! Nå min själ,
Der tasslar pojken nu med tärnorna i hörnen.
Sparfunge, vill du ren slå ned på rof som örnen?

FÖRSTE OFFICERN.

Sjung något, Larsson!

ANDRE OFFICERN.

Sjung om vin och fosterland!

LARSSON (*komiskt, pekande på slottet*).

Men kungen!

40

FÖRSTE OFFICERN.

Bah, vår kung förstår nog skämt ibland.

N:o 6. Soldatvisa med Kör.

LARSSON.

I Finland der åto vi rofvor och gröt
Och drucko vårt spisöl uppå.
Vi gingo så magra som Faraos nöt
För plogen att plöja och så.
Vi förde vår fattiga tunna till qvarn
Och gingo i kyrkan, beskedliga barn;

45

Den första bågarn, hurra!
Kamrater, skall Finland ha.

OFFICERARNE.

Den första bågarn, hurra etc.

LARSSON.

50 Sen drogo vi fjerran med svärd i vår hand
Att slåss på en främmande jord.
Vi bjödoss af Tilly på frukost ibland
Och gjorde besked vid hans bord.
Och påfven han bad oss att draga för hin:
55 Vi kysste hans nunnor och drucko hans vin;
Den andra bågarn, hurra!
Kamrater, skall påfven ha.

OFFICERARNE.

Den andra bågarn, hurra etc.

LARSSON.

60 Och blöda vi stundom vårt rödaste blod,
Så blöda ock drufvorna sitt;
Och slåss vi för kungen med ridderligt mod,
Så slåss han för oss ... vi är' qvitt.
Sen gå vi med honom från drufvornas sköt
Förnöjda tillbaka till rofvor och gröt ...
65 Den sista bågarn, hurra!
Kamrater, skall kungen ha.

OFFICERARNE.

Den siste bågarn, hurra, etc.

FÖRSTE OFFICERN.

Tack skall du ha, kamrat!

ANDRE OFFICERN.

Din skål!

LARSSON.

Och lefve kungen!

(*Till Bertel*)

Blitzdonner Pappenheim! Der sitter fågelungen
Och qvitrar för sig sjelf och sviker kungens skål.

70

BERTEL (*hetsigt*).

Kapten, för sådant tal har jag ett svar af stål.

LARSSON.

Basta. Att du kan slåss, min son, kan jag begripa.
Men drick, för fan, och sitt ej som en uf och lipa.
Är ungersvennen kär? Nå nå, det har sin tid.
Men jag ett ordspråk vet och mår rätt väl dervid:

75

(*gnolar*)

När kärleken kommer, den lille hjertejägarn,
Förlofva dig med flickan, – men gift dig med bågarn!

FÖRSTE OFFICERN.

Bra lefnadsregel.

ANDRE OFFICERN.

Bra. En sund filosofi.

BERTEL (*förströdd*).

Bra. Mycket bra.

LARSSON.

Till skogs med all melankoli!

I klostret Oppenheim, som alla nyss begripit,
Sju nunnor på engång mitt svenska hjerta knipit;
Och hvad blef följden? Jo, en törst så utan hof,
Att sju fastager rhenskt jag i min hals begrof.
Sitt ej och sucka der. Säg, vill du ha din flicka,
Så ta vi henne med och sen på saken dricka.

80

85

BERTEL (*otåligt*).

Du gamle rumlare! (*Uppstår hastigt och går*)

Scen 2.

DE FÖRRA, utom Bertel och Kätchen.

LARSSON (*efter den bortgående*).
Du lille kärlekspilt!

FÖRSTE OFFICERN.
Kamrater, ha'n J sett, hur kungen småler mildt
Mot fröken Emmeritz? Hon lejonet förtrollat.

ANDRE OFFICERN.
Tänk om en kärleksdryck så hastig nåd har vållat!

FÖRSTE OFFICERN.
Det hviskas något om försåt mot kungen ...

LARSSON (*vid bordet*).

Skål!

ANDRE OFFICERN.
Sex jesuiter

LARSSON (*högre*).
Skål!

FÖRSTE OFFICERN.
Sig sammansvurit

LARSSON (*stöter bägarn i bordet*).

Skål!

ANDRE OFFICERN.
För jesuiterne? Nej tack.

LARSSON.
Och hvarför icke?
Det lika qvittar mig för hvem, blott att vi dricke.

Försåt mot kungen här? Midt bland hans folk! Pultron!
Den sådan saga tror, den kallar jag kujon.

95

ANDRE OFFICERN (*med handen på värjan*).
Det ordet tag igen!

LARSSON.

Nej herre, på min ära!

ANDRE OFFICERN (*drar värjan*).
Det kosta skall ditt lif.

FÖRSTE OFFICERN (*ser sig omkring*).
Mins, kungen är helt nära.

LARSSON (*drar värjan*).
För gamla Sverige!

ANDRE OFFICERN.

Garde!

FÖRSTE OFFICERN (*skiljer dem åt*).
Håll! är' ni galna? Håll!
Den som partout vill slåss, må gå för fan i våld
På vallen och ej här, der man så lätt hör ljudet.
Man nu till kungen för det ryska sändebudet,
Som ridit natt och dag att följa våra fjät
Och först i detta slott hann opp hans majestät.

100

LARSSON (*insticker värjan*).
För tusan, en bojar! Kom, låt oss se bojaren!

ANDRE OFFICERN.

Satisfaktion, kapten!

105

FÖRSTE OFFICERN.

Dam! Edra klingor sparen,
Tills Tilly rycker an.

LARSSON.

Kamrat, den der har rätt.
 Din hand! Se så, var nöjd, ty vin är utan vett.
 (*Jemkar uniformen.*)
 Man kan dock, hoppas jag, ej se att jag har druckit?
 Min värja? ... Åh för fan, jag har bakfram den stuckit.

Alla gå och följas af soldaterne med deras facklor.

Scen 3.

FURSTEN, *i hofkostym, med armen i band, stödd på REGINA, hvars kostym är svart sammet med silfverbroderi. Klart månsken. Slottets båda våningar ecklärerade. Sedan en VÄPNARE.*

FURSTEN.

110

Förklara dig, mitt barn, men fort; min tid är kort;
 Du om ett samtal ber, jag följer dig hit bort,
 Och kungen väntar mig.

REGINA (*djupt nedslagen*).

Min far!

FURSTEN.

Säg om de orden!

Din far! Jag har då än uppå den vida jorden
 Ett väsen, som mig ger det Ijufva namnet far!

REGINA.

115

Ack, mellan dig och mig en natt af mörker var.
 Vill då ditt ädelmod min fordna hårdhet glömma?

FURSTEN.

Emellan dig och mig skall endast kärlek döma.
 O luften är så ren! Så hög är himlens pell!
 Mitt bröst det är så lätt; jag är i dag så säll.
 Hvad mer, om detta slott en främlings svärd har tvingat,

120

Om kriget har sin brand kring våra hjessor svingat;
Tag allt mitt gods och guld, mitt furstendöme tag,
Och jag är rik ändå: min dotter äger jag!

REGINA.

Ett brott

FURSTEN.

Nämn mig ett brott, för hvilket englar rysa,
Mer svart än nattens hvalf, der inga stjernor lysa; 125
Nämn mig en synd så tung, att jordens fasta vall
I stycken brister och drar himlen i sitt fall;
Allt, allt vill jag i dag förglömma och förlåta,
Ty vid en dotters bröst kan jag af glädje gråta.

(Hämtar sig)

Men, svage gubbe, här jag jollrar om min fröjd, 130
Och tiden hastar bort. Så säg, är du ej nöjd,
Är du ej glad, mitt barn? ... I denna rena panna
Bo höghet och förstånd; ... i denna blick den sanna,
Den ädla stoltheten. Hvad du är skön! Ja ja,

(Kysser henne på pannan)

Mitt barn är utan fläck. 135

REGINA (*à part*).

Hur bittert att bedra

En far som han! (*Högt*) Hör mig, i går du bjöd din dotter
En furstlig makes hand att dela lifvets lotter.
Jag afslog denna hand. Nu jag den emottar.
Mitt öde tillhör dig. Bestäm derom, min far!

FURSTEN.

Min ädla dotter, nej, att så ditt fel försona, 140
Ditt offer är för stort. Jag vill ditt hjerta skona.
Var fri. Välj hvem du vill. Jag tvingar dig ej mer.

REGINA.

Gif mig din Lichtenstein; jag som en gunst det ber.

FURSTEN (*öfverraskad*).
Du älskar honom?

REGINA (*med ansträngning*).
Ja.

FURSTEN.
O kvinnohjärtats nycker!
145 Välan, med fröjd en son jag till mitt hjerta trycker.

REGINA.
Men här i detta slott, bland fiender, min far,
En ädel furstes brud ej mer kan dröja kvar.
Förr'n nästa morgons ljus sig uti öster tänder,
Mig lofva att till Wien du strax din dotter sänder.

FURSTEN.
150 I morgon?

REGINA.
Ren i natt, förr'n någon anar det.

FURSTEN.
Omöjligt. Utan lejd!

REGINA.
Lejd ger Hans Majestät.

FURSTEN.
I natt? Det är en nyck. I natt är ej af nöden.

REGINA.
Du vet ej du, min far; en timma här är döden.
Jag darrar för mig sjelf. När du mig sade nyss:
155 »Mitt barn är utan fläck!» då brände mig din kyss.
Du vet ej huru djupt ditt ord mig förödmjukat;
Jag hade önskat då att jorden mig uppslukat.
O låt mig fly!

FURSTEN.

Hvad ord! En gåta i din mund!

REGINA.

O låt mig, låt mig fly, nu strax, i denna stund!

FURSTEN.

Nej, jag förbjuder det. Förklara mig den fara,
Mot hvilken ej en far, en kung kan dig försvara.

160

REGINA.

Så vet, min far

EN VÄPNARE.

Ers nåd, man frågar efter er.
Hans Majestät nu just sig till sitt rum beger.

Väpnarn går.

FURSTEN.

Min dotter, lugna dig! Gud dina steg beskyddar.
Farväl ... Dock än en sak. När du åt kungen kryddar
Hans aftondryck, gif akt, och på din bigtfar mest,
Att drycken ... du förstår, ty (*med eftertryck*)
kungen är min gäst.

165

(*Går.*)

Scen 4.

REGINA. *Strax derpå* HIERONYMUS.

REGINA (*ensam*).

Din gäst, min far! Din gäst, som salighetens krona
Har stulit från ditt barn ... den gästen vill du skona! ...
Du går ... du fångslar mig vid dessa murars band,
Der det omöjliga förlamat har min hand.
Du vet ej du, hur arm, af tusen tvifvel drifven,

170

175 Vanmäktig, viljelös, förskjuten, öfvergifven
 Af himlen och sig sjelf, din dotter nu här står.
 Du vet ej du, min far, hur menskohjertat slår,
 När det gudomliga, det heliga, det stora,
 Det evigt herrliga man ser dess glans förlora
 Och svartna mer och mer och skrämma hjertat blott
 Med hotet af en synd, med fasan af ett brott.
 180 Ett brott ...?

Ja ja, ja ja! Om tusen blixtar glöda,
 Jag ropar dock mot skyn: det är ett brott att döda!
 Ha, jag har kämpat dyrt; det var ej jag som vek.
 Jag sade till min arm: stöt till! Och armen svek.
 Jag sade till mitt bröst: ditt hat skall bli detsamma!
 185 Och hatet smälte bort som snö för vårens flamma.
 Jag sade sist i bön till alla helgon då:
 Jag kämpar ju för er; så gen mig kraft att stå!
 Men ej en glimt af ljus från molnbetäckta himlar
 Har strålat i min natt, som mörk af fador hvimlar.
 190 Hvar gång jag bad om mod att döda oförskräckt,
 Mitt svar en rysning var för dödens andedrägt.
 ... Ha, jorden svigtar ren, och himlens fästen falla;
 Gud har befallt ett brott; hvem skall jag mer åkalla?
 Gud är en mördare! (*Med rysning*)
 Bort ... bort ifrån mig sjelf!

I det hon vill ila bort, står Hieronymus i hennes väg.

195 HIERONYMUS.
 Och sen på helgonen din egen mened hvälf!

REGINA (*med bruten röst*).
 O låt mig fly!

HIERONYMUS.
 Gå, gå! Jag skall din flykt ej stänga.
 En ed! Hvad gyckelverk, som i din väg vill tränga!
 Ett ljud utaf din läpp! En fläkt utaf din mund!
 En nyck, af stunden född och död i samma stund!

Gå, skynda, res till Wien och lys bland hofvets gäster! 200
Fördunkla med din glans dess ridderliga fester!
I diamanters prakt, af hopens smicker följd,
Glöm att du var en dag i nunnedoket höljd.
Och när en ungersven, en slaf uti din kedja,
Sött läspar fram en ed att evigt dig tillbedja, 205
Då skämta gladt och säg: tror ni på eder än?
Jag svurit en också ... och huru höll jag den?

REGINA.

Hör opp med dessa ord mitt bröst att sönderkrossa!
Jag kan ej ... Nåd!

HIERONYMUS.

Gå, du som Tyskland kan förlossa
Och ej förlossa vill! Ditt folk förblöda skall. 210
Roms kejsarvälde ren ses luta till sitt fall.
En främling, med sin fot uppå dess nacke, rycker
Dess krona och med hån den på sin hjessa trycker ...

REGINA.

Hvi ljunger ej en blixtn från nattens åska ned,
Att krossa denne kung och all hans skara med? 215
Jag är en qvinna blott. Det stål, som jag förvägen
Har riktat mot hans barm, det träffar blott min egen ...

HIERONYMUS.

En styggelse så stor i helgedomen står.
En kättare vår tros banér förtrampa får,
Och efterverlden skall med stum förundran höra: 220
Hon, som af Gud fått makt att allt omintetgöra,
Hon vägrade ...

REGINA.

Hör opp! Nu har jag tiggat om nåd,
Och ni har skoningslöst mig dömt till mörka dåd.
Vid himlen, det är djerft. Är jag då er slafvinna?
Ni har för länge glömt att jag är född furstinna. 225

För länge viljelös jag gått i edra band.
 Jag vill bli fri – ja fri! Mitt hjerta och min hand
 Jag rycker ur ert våld. Jag vill för verlden stanna
 Med stolt och öppen blick, med hög och furstlig panna.
 230 Jag vill ej rodna mer af blygsel för en far,
 Af bäfvan för en kung. Ni mig förnedrat har
 Till mörderska. Välan – jag har ännu ej mördat;
 Jag än kan afsky er, så högt jag förr er vördat;
 Jag än har rätt dertill. Gå, andra offer välj!
 235 Köp andra samveten och andra hjertan sälj!
 Jag – jag föraktar er.

HIERONYMUS (*à part.*)

Vill verket uppror göra
 Mot mästaren? Så så. (*Högt*) Mitt barn, har du ett öra
 Ännu för himlens bud? (*Regina fixerar honom skarpt.*)
 Rätt sällsam är din blick.

REGINA.

Guds moder, mig förlåt, att jag i blindhet gick!
 240 Nej, det var ej din hand, du renaste bland rena,
 Som slipat dolkens udd – nej, det var hans allena.
 Din hand är hvit som snö; blott hans är röd af blod;
 Jag återfått min Gud; jag återfått mitt mod.
 (*Vill gå.*)

HIERONYMUS (*à part.*)

Det svenska kätterit med luften in hon andas.
 245 Här höfves kraftig bot. (*Qvarhåller Regina*)
 (*Högt*) Med bitter otack blandas
 Min stolthet öfver dig. Hur ofta har jag sagt:
 Med detta hjerta får ej verldens ondska makt!
 Förmättna tillförsigt! För att min glädje svärta,
 Har synden stigit in, min dotter, i ditt hjerta.
 250 En enda qvinlig synd, om hvilken du ej drömt,
 Har i sin svarta famn din hela fromhet gömt.
 Hvad hejdade din arm? Sök noga i ditt minne;
 Hvi blef det helga värf ett brott uti ditt sinne?

Hvad stal utur din håg din tro, din fosterbygd?
Det var en blick – o skymf! Det var ett ord – o blygd! 255
Olyckliga, den man, som hämden har utkorat,
Den man, som har din tro, ditt land så dödligt sårat,
Den man du hatat mest, den man du intills nu
Så högt förbannat – ja, den mannen *älskar du!*

REGINA (*förvirrad*).

Jag kan ej fatta ... men mig edra ord förskräcka. 260

HIERONYMUS.

På branten af ditt fall låt än min röst dig väcka.
Furstinna Emmeritz, du vill ej rodna mer;
Så rodna för den man, som du ditt hjerta ger!
Du vill ej döda – du! Och dödar tusen gånger
Din själ! 265

REGINA (*à part*).

Hvad säger han!

HIERONYMUS.

Än är det tid för ånger.
Vänd åter till ditt hat; jag kräfver ej din ed;
Det skall ej bli din hand, som stöter kättarn ned.
Jag tror ej på ditt mod; det svika skall vid målet;
Jag tror ej på din arm; den är för svag för stålet.
Det enda jag begär, är att du detta bref 270
I kungens händer ger.

REGINA (*tvekande*).

Säg hvad deri ni skref.

HIERONYMUS.

Huc usque ibis, nec ultra. Hic fluctus tui superbi requiescent. Härintill skall
du gå, men icke vidare. Här skola dina stolta böljor lägga sig.

REGINA (*skyggt*).

Är det förgiftadt?

HIERONYMUS.

Hvad? Ett pappersblad förgiftadt?

275

Två val det ges för den, som all vår ofärd stiftat:
Om Gustaf Adolf dör, är kyrkan segerrik,
Men hon är rikare – *om han blir katolik.*
Derom är detta bref. Vill du det kungen lemna
I denna natt ännu?

REGINA (*dröjande*).

Jag vill. (*à part*) Hvad kan han ämna?

HIERONYMUS (*tvetydigt*).

280

Godnatt! På detta bref en konungs lif beror.
(*à part, i det han går*)
Jag sjelf skall vara der. Jag henne mer ej tror.
(*Går.*)

Scen 5.

REGINA *ensam*. Sedan KÄTCHEN.

REGINA (*ser sig skygg omkring*).

285

Kung Carl den nionde i Frankrike man räckte
Engång en bönebok, som kungens undran väckte
För mången herrlig bild, afmålad bjert och röd.
Han läste den. En dag fanns kungen plötsligt död
Med boken i sin hand, förgiftad utaf bladen.
Så dödas konungar. Skall *denne* öka raden?

Gömmet brefvet vid sin barm.

290

Göm dig, du fågel från den mörka dödens land,
Tills lågan dig förtär, förrän en konungs hand
Din svarta vinge löst.
(*Paus. Derpå med häftighet*) Och hvarför skall jag skona
Hans lif? Är han så stor, för det han bär en krona?
Är han så gudahög, att all min tillförsigt
Försvunnit för hans blick? ... Det är en usel dikt.
Jag hatar honom! Ja, jag hatar

KÄTCHEN (*sjungande bakom träden*).

Och fann jag i den gröna skog 295
En vän, som vor' mig huld,
Jag visste nog, emot mig log
Hvartenda löf som guld.
Och månens glans, och qvällens tår
Och daggens stjernor i mitt hår, 300
De hviska hvad jag nog förstår,
Allt om en vän så huld.

REGINA (*som drömmande lyssnat till sången*).

Sköna villa!

Mitt hjerta, i din natt en stråle stiger stilla,
Liksom en stjernas glans i aftonhimlens prakt.
Jag älska honom? ... Jag! ... Så har man dock mig sagt. 305

KÄTCHEN (*framträder*).

Nå, alla helgons pris! Så finner jag er åter.
Jag sprungit som en tok. Hur ni er söka låter!
Hvar har ni dröjt? Hvarför? Hvad gör ni ensam här?
Poetiserar? Säg! Jag frågar si så der,
Ty när jag ensam går vid månens sken så trogen, 310
Så gör jag visor om hvarenda qvist i skogen.

REGINA (*utan att höra henne*).

Jag älska honom!

KÄTCHEN.

Ja, er ha de saknat alla,
Och kungen täcktes sjelf engång mig nådigt kalla,
När jag bar vinet fram, och frågade så här:
(*Härmar kungen.*)

»Hvar är din fröken?» 315

REGINA (*som förut*).

Han är stolt.

KÄTCHEN.

Jag neg så der (*niger*)

Högst underdånigt djupt och sade: »eders nåde
 (Jag sad' ej majestät, det skedde utaf våde)
 Ers nåde, sade jag, det vet jag inte alls.»
 Då såg han bister ut. Jag sade: »hvad befalls?»
 320 Och neg så djupt, så djupt, att jag på salens matta
 Sjönk ned. Då täcktes han högst allernådigst skratta.

REGINA (*som förut*).

Mild ... högsint ... hjeltestor ...

KÄTCHEN.

En fin bankett, åhjo.

Och hvad der åts och dracks, nej det kan ingen tro.
 Off'cerare i mängd med plymer uti hatten ...
 325 Tro Dorthé den som vill, att de ha klor som katten!
 Och en isynnerhet. Jag säger inte mer,
 Jag säger bara det, att han är kär i er.

REGINA (*hastigt och svärmiskt*).

Säg, Kätchen, är det ljuft att älska?

KÄTCHEN (*förvånad och nyfiken*).

Ja, åh ja,

Om man i synnerhet får den som man vill ha.

REGINA (*som förut*).

330 För den man älskar, säg, så kan man gå i döden?

KÄTCHEN (*som förut*).

Ja det förstås. Men det är sällan utaf nöden.

(*å part*)

I löjtnant Bertel männ' hon så kan vara kär?

REGINA (*tvekande*).

Men den man älskar ... om af annan tro han är?

KÄTCHEN (*å part*)

Det är löjtnanten. (*Högt*) Då man måste honom vända

Till rätta läran om; det kan väl stundom hända. 335
Men nu så är det sent. Kom, natten är så skum.
Ser ni det ljuset der? Det är från kungens rum.
Jag smög mig dit i går, nyfiken och förveten,
Och gissa hvad jag såg! En löndörr i tapeten!

REGINA (*vänd emot kungens fönster*).
Brinn, stjärna i min natt! Jag nu på kärlek tror. 340
Jag älskar nu den man, som jag att hata svor.

KÄTCHEN (*gående förut*).
Kom, fröken, kom!

REGINA (*hängifvet*).
Allt, allt försvinner för din flamma,
Du sol i hjertats sorg! ... Blott *tron* är än densamma.
Jag vill ej rodna, kung, för dig i himmelrik;
Du skall bli vår ... ja, ja, du skall bli katolik! ... 345

Aflägsnar sig långsamt med Kätchen.

Ridån faller.

FJERDE AKTEN.

Natt. Konungens sängkammare i slottet Emmeritz. Midt i fonden en dörr, vid hvars öppnande man ser vakten, anförd af Bertel, posta i yttre rummet. I fonden å ömse sidor om dörren tvenne alkover med röda förhängen. Till höger i förgrunden konungens skrifbord, uppfyllt med kartor och papper. Höga kandelabrer af silfver. Praktfull möblering.

Scen 1.

KUNGEN. AXEL LILJE. EN ADJUTANT. SVIT.

KUNGEN (*till Adjutanten*).

Gå. Festen slutad är. För till hans rum Bojaren.
 Undfägna honom väl. I honom vörda Czaren.
 Den bästa klingas udd är ej så mycket värd,
 Som denne mannens nu i slidan gömda svärd.
 5 Moskva är nu vår gäst. Moskva i natt skall hvila
 I svenska fanors skygd. Men nattens timmar ila.
 Hvem vet en morgondag, hvad den i skötet bragt?
 Ställ vid Bojarens rum en höflig hedersvakt.
 Farväl.

Sviten och Adjutanten gå.

Scen 2.

KUNGEN. AXEL LILJE.

KUNGEN (*uppstår tankfull. Det följande säges mera till honom sjelf, än till Lilje*).

Jag skattar rätt min höge grannes värma.
 10 Gemensam fiende, gemensam fördel närma
 Oss båda till förbund. Han bjuder mig sin här
 Att krossa Sigismund, sen kejsarn krossad är.
 Det är en sällsam frukt, som våra segrar bringa.

Med oss är Novgorod, Moskva oss bjöd sin klinga,
Och Warschau ... Dock nej! Du bristande ruin! 15
Du damm mot öster, stå! Min väg den går till Wien
Och derifrån till Rom ... i fall den icke leder
Till Riddarholmens hvalf ... Den vägen är ej eder,
I Moskoviter! Bort emot Bosforens strand
Och Alexanders väg till Asiens moderland, 20
Det är en annan väg att stolt en framtid möta.
Så gån mot östern J, och jag skall vestern sköta.
Gif örnen rum till flygt och lejonet till språng;
Den vida jord är stor – blott afund gör den trång.
Och kommer han, den dag, som nu man ens ej anar, 25
När alltför nära oss en jättemakt sig danar,
Det är ej menskors fel, om denna snölävin
När oss ... Det är ett fel utaf geografin.
(Paus. Derpå till Lilje)
Såg du Bojaren?

LILJE.

Ja.

KUNGEN.

Hvad menar du?

LILJE.

Min konung?

KUNGEN.

Hans skägg är långt, ej så? Hans läppar flöda honung. 30
Han bjuder oss sitt svärd. Han i vårt led vill slåss.
Hvad tror du? Är det han ...

LILJE.

Bojarn?

KUNGEN (*djupt tankfull*).

... som ärfver oss?

LILJE.

Förbjude Gud!

KUNGEN.

Ännu den klippta örn vi stänge
 Ifrån vår Östersjö. Hvem säger huru länge?
 Hans vingar vexa fort, han flyger nog en dag.
 Stolbova är en by och blott en menska jag ...

(Med förändrad ton)

Men lemnom nu det der. Hvad nytt?

LILJE.

Depescher lända

Med ilbud hvarje stund från hvarje Tysklands ända.

*(Lemnar kungen en mängd depescher.)*KUNGEN *(genomögnar en efter annan)*.

Från Tott ... så så, min plog ... han hoppas Bremen ta ...
 Gud nåde Bremrarne ... Från Thurn i Böhmen ... bra.
 Banér i Mecklenburg ... och Torstenson i Halle ...
 Min Lennart är ändå den bäste af dem alle ...
 Från Baudis en rapport att Tilly rycker an
 Med Fugger, Altringer och trettitusen man ...
 Fast svedd vid Breitenfeld, den gamle korporalen
 Mig visar klorna än ... ah, nu är panthern galen.
 Med blodigt hufvud nyss förjagad, än engång
 Han hukar sig på nytt till ett förfärligt språng.
 Nå, med Guds makt, det skall bekomma honom illa.
 Rekognoscerom dock. *(Till Lilje)* I gryningen helt stilla
 Ni låter sjutti man dragoner sitta opp.
 Jag sjelf vill rida ut.

LILJE.

En alltför liten tropp.

Försåt befaras kan.

KUNGEN *(fortfar, utan att höra honom)*

Ett bref, ej undertecknad.

(Läser)

»Tag er i akt, min kung! Man edra dagar räknat.
Ni äger fiender, som inga medel sky;
Hvar afton slipa de sin dolk i mörkret ny.
Tro ingen – ej den hand er välkomstbägarn gifvit ...»

55

(Afbrytande)

Gå, kalla fursten hit. (Lilje tillsäger åt vakten.)

(Med förakt)

Det har en ovän skrifvit,
En falsk förrädare, som störa vill min ro,
På Gud och menniskor min konungsliga tro.
Är jag en Nero, dömd att i förderfvet rusa?
Är jag en feg tyrann, lik han i Syracusa;
En darrande despot, som flyr sitt eget fjät
Och skyr sin skugga?

60

LILJE.

Men likväl, ers majestät,
En varning ej försmå. Man än ej rapporterat,
Att nyss till fienden en man har deserterat,
En officer af rang ... von Alten ...

65

KUNGEN.

Den? Ja så.
Exemplet är ej godt. Men dock jag vann derpå
En öppen ovän mer, en trolös klinga mindre.
Hans flykt man dölje, men man icke den förhindre.

70

LILJE.

Ers majestät, rid ej i morgon utan skydd.
Tillåt att tusen man ...

KUNGEN.

Ni gör mig verkligt brydd,
Min käre Lilje sjelf, för edra Finnars heder.
Jag önskar sjutti man ... om tusen ni mig beder.
När har ni lärt så lågt uppskatta edert folk?

75

LILJE.

Af millioners bön är jag en ringa tolk.
 Betänk, ers majestät, ert lif hvad nu det gäller!
 Den dolk, som träffar er, den kula, som er faller,
 De vända tidens port uppå dess gångjern kring,
 80 Omskrifva häfdens blad, förmörka jordens ring.
 Ni – ensam mera värd än alla edra härar, –
 Ni ensam är den man, som Wien och Rom förfärar.
 Ryck er i denna stund från edra segrar bort,
 Och edert stora verk skall falla innan kort.
 85 Ni är det bröst, hvori – när mörkrets vapen hvässas –
 Ett tidevarf af ljus och sanning sammanpressas.
 Så spar åt det ert lif, så spar åt det er arm,
 Ty utan er, min kung, förblöda skall dess barm.
 Är Satan hälften blott så klok, som ryktet säger,
 90 Han ler åt våra svärd, han smyger i vårt läger,
 Förklädd till jesuit, och söker endast er
 Och rycker med en stöt seklers förhoppning ner.

KUNGEN.

Nog. För en kung är tro på Gud den bästa vakten.
 De onda viljan ha, men ha ej därför makten.
 95 Instängd uti en ask en kung ej lefva kan.
 Så stor är faran ej. Förlusten gäldar Han,
 Som känner hvartill han min svaga arm vill spara.
 Hans stora verk bero ej af mitt lif, min fara,
 Och faller jag, var viss, han ger en annan makt
 100 Att föra ut mitt verk. – Det blir vid det jag sagt.

*Scen 3.*DE FÖRRA. EN PAGE *anmäler* FURSTEN AF EMMERITZ.

PAGEN.

Hans durchlaucht fursten ... (*Afträder åter.*)

KUNGEN.

Sent jag stör er hvilas stunder.

FURSTEN.

Befall, ers majestät!

KUNGEN.

Vårt lif är blott sekunder.

Skänk mig i qväll en stund; i morgon skiljas vi.

Förunderlig han är, den tid vi lefva i.

Natur och menskor sig i vild förbittring häfva;

105

Eld frustar Etnas gap, och jordens fästen bäfva;

Man mångenstäds i sol och måne tecken sett;

Missfoster gräsliga ha mödrar lifvet gett.

Och öfverallt är strid bland folk och religioner,

Nation emot nation och throner emot throner,

110

Och kärleken är död, af stridens fador skymd,

Men hatet jättehögt slår upp mot himlens rymd.

FURSTEN.

Rätt sällsamt! Alltför sannt!

KUNGEN.

I dessa vilda dagar,

När jord och himmel blindt omstörta sina lagar,

Syns brott ej mera brott och dygd ej mera dygd.

115

Vidunder, spöken likt, för dagens ljus en blygd,

Stå onda tankar opp ur nattens svarta sköte

Och gå med slipad dolk en fiende till möte.

Min furste, denna tid, är den ej enkom gjord,

Att i sitt raseri framföda – kungamord?

120

FURSTEN.

Min kung? (*Kungen räcker honom tigande brefvet.*)

(*Fursten läser*) »Tro ej den mö er bågarn räckt i salen;

Hon bär en dolk vid barm, och gift är i pokalen.»

KUNGEN (*lugnt*).

Min aftondryck! (*En page hämtar en bågare.*)

FURSTEN (*läsande*).

»Och minst, min kung, tro detta slott!

Se i hvar blick ett svärd och i hvar vrå ett brott! ...»
 (Kungen tömmer bägaren.)

FURSTEN (*med höghet, i det han återlemnar brefvet*).
 125 Säg mig, ers majestät, hvad Gustaf Adolf menar
 Att detta bref är värdt?

KUNGEN (*med lika höghet, i det han sönderrifver brefvet*).
 Hvad detta bref förtjenar.

FURSTEN.
 Jag tackar er, min kung, att ni har konungsligt
 Bedömt mitt slott och mig och denna usla dikt.

Scen 4.

DE FÖRRA. BERTEL.

BERTEL (*som inkommit i det kungen sönderrifver brefvet*)
 (*Med häpnad å part*)
 130 Det är mitt bref! – (*Högt*) En dame vill audiens begära.
 Hon fåfängt visas bort.

KUNGEN (*till fursten*).
 Rätt eget, på min ära,
 Af damer i ert slott, min prins, vid denna tid.

BERTEL.
 En hemlighet af vigt hon föreger dervid.

KUNGEN.
 Släpp henne in. (*Bertel går.*)

FURSTEN.
 Ett ord, ers majestät! För fara
 Af främlingars försåt jag kan ej, bör ej svara.
 135 Mitt slott ej mer är mitt. För två, men icke fler,
 – Min dotter och mig sjelf – mitt lif i pant jag ger.

KUNGEN.

Var lugn, min ädle värd! Tre män emot en qvinna,
Deri jag icke kan en skymt af fara finna.

Scen 5.

DE FÖRRA. REGINA, *beslöjad, kostym svart.*

REGINA (*införes afpagen, som strax åter går.*)
(*å part*) O himmel!

KUNGEN.

Ett besök, min fru, vid denna stund
Har utan tvifvel en för staten vigtig grund. 140
Men sanningen kan fritt sin blick mot dagen höja;
Der munnen ej bär svek, bär pannan ingen slöja.
(*Kort paus. Regina tvekar.*)

LILJE (*ironiskt till fursten*).
Stum liksom ödet. Höljd i flor som framtiden,
Och mörk som grafvens natt, och känslolös som den.

FURSTEN (*å part och oroligt*).
Min dotter liknar hon ... 145

KUNGEN (*otåligt*).
Nå väl? ... Om fruktan binder
Er tunga, tala fritt! (*Pekande på fursten och Lilje*)
Ni kan det utan hinder.

Regina slår sin slöja tillbaka.

FURSTEN (*å part*).
Ja, det är verkligt hon.

LILJE.
Den unga fröken!

KUNGEN.

Säg,

I sena nattens stund, hvad förde hit er väg?
 Är det en oförrätt af någon bland de mina?
 Hög eller låg, han det umgälla skall.

150

FURSTEN.

Regina,

Förklara dig!

REGINA (*till fursten*).

Ett ord! Sen hör jag eder till.

(*Till kungen*)

Ers majestät, för mig jag här ej tala vill.
 Det är för er.

KUNGEN.

För mig?

REGINA.

För hatet man mig ammat.

Alltsen min barndomstid har krigets fackla flammad.

Jag lärde, ung ännu, att hata kättarne;

Vid deras tända bål jag lärde mig att le.

Vår tro var stark. Vår tro vann samveten med svärden,

Och än engång gick Rom att herrska öfver verlden.

Då var det ni som kom – och plötsligt svann vår makt;

Den reste sig, den verld, som vi i bojor lagt.

Ni bröt vårt svärd. Som agn ni våra härar strödde,

Ni våra länder tog och våra kloster ödde;

Rom darrade; men ni – ni segrade alltmer

Sen dess, för hatet född, jag lärt att hata ... er!

155

160

FURSTEN (*å part*).

Hvad säger hon!

165

KUNGEN (*lugnt*).

Fortfar!

REGINA.

Mot er min harm sig vände.

Allt agg, all fiendskap, som hundra strider tände,
All nederlagets skymf, allt gäckadt raseri,
Det sökte nu ett mål ... och detta mål var ni.
Och då sprang hatet fram ur hjertats hvalf de röda
Och fattade min hand och sade: »döda! döda!"
Frankrikes Henrik föll för mindre synd och nöd;
Och derföre, min kung ... så svor jag eder död.

170

FURSTEN.

Vansinniga! Hvad ord! Tro henne ej, hon rasar!

KUNGEN (*kallt*).

Fortfar!

REGINA (*till fursten*).

Döm mig ej än, min far, om ock ni fasar.

(*Till kungen*)

Jag aldrig ägt en mor, som mig med kärlek närt,
Och derföre, min kung, jag aldrig älska lärt.
Dock såg jag i min dröm en hjelte utan tadel,
En kung ej blott i makt, men kung i själens adel,
Som en besegrad verld med mildhet återvann

(*Tvekande*)

Sen såg jag er, min kung

175

180

KUNGEN.

Nåväl?

REGINA.

Och ni var han.

Ni, stor och ädel, var den hjelte jag mig drömde.
En omotståndlig makt, en känsla ny fördömde
Mitt fordna lif – mitt hat ... Förlåt, o fosterland!
Jag älskade ... och då föll dolken ur min hand.
Ja, Sire ... jag var ej mer mitt lands befriarinna;
Den stund jag eder såg, jag åter var ... en qvinna.

185

FURSTEN (*till kungen*).

Hör henne ej!

LILJE (*till fursten*).

Gif mig en sådan proselyt,
Och kronan jag försmår, om kungen säger: byt!
(*Kungen ger tigande tecken att fortfara.*)

REGINA (*med höghet*).

Jag ej att bigta kom hvad tyst en flicka drömmer;
Men nu – döm mina ord, sen ni mitt hjerta dömer!
(*Med stigande värme*)

Jag kom att rädda er ... ja, Sire, att rädda er!
Ni är förlorad, död, förrn nästa sol går ner;
Förrn hon går opp kanske, har dolken genomstungit,
Har kulan nått det bröst, som nyss en verld betvungit.
Död – ah, hvad är väl det! Ett Brustet menskolif!
Men, Sire, er stora själ åt himlen återgif!
Ni är en kättare! Ah, vet ni hvad det heter!
En kättare är dömd för alla evigheter.
Han har ej Gud, ej tro, ej samvete, ej dygd,
Ej hjerta i sitt bröst för folk och fosterbygd.
Hur mild hans blick än är, hur ädel än hans panna,
Han kan, förbannad sjelf, blott hata och förbanna!
(*På knä, högt och svärmiskt*)

O, än ert hjerta slår. Vänd om! Vänd om! Vänd om!
I kyrkans modersfamn med ånger återkom!
Fly! Res till Rom! Er der för påfvens fötter skriffta!
Bed! Fasta! Kyrkor bygg och tjugu kloster stifta!
Anropa helgonen! Er falska tro afsvär!
Bryt af ert svärd! Upplös er hela kättarhär!
Ty döden kommer, kung! Han aktar ej er krona.
Gå att med gränslös bot ett gränslöst brott försona,
Och Gustaf Adolfs namn – förbannadt nyss – i glans
Välsignadt stråla skall bland helgons stjernekrans.

KUNGEN (*upplyftar henne mildt*).

När jag var ung som ni, som ni uti mitt hjerta

Jag bar två känslors strid, fientliga och bjerta.
Min kärlek bar två namn: Sverge och lutherdom! 215
Mitt hat det bar blott ett – och detta namn var Rom.
Att hata Antichrist mig lärde gamle Skytte.
Men alltsom tiden gick, mitt hjerta sig förbytte;
Min kärlek vexte till och klarnade alltmer,
Som stjernorna gå opp, när livvets sol går ner. 220
Men hatet bleknade; dess hesa mördarstämma
Förstumrades – och när jag drog mitt svärd att hämma
Det mörka samvetstväng, som blindt Europa slog,
Jag drog det ej af hat – jag det af kärlek drog.
Se der min kättarbigt! Min bana ingen vänder, 225
Allenast Han, som gaf sitt verk i mina händer.
Gå, vilseförda barn! Tyd bättre himlens bud
Och lär att allas tro har nåd för allas Gud!

FURSTEN.

Högsinta ädelmod!

REGINA (*drömmande*).

Han älskar ... han förlåter ...

Han dömer ej ... och jag? ... 230

FURSTEN (*till Regina*).

Kom, till ditt rum vänd åter!

REGINA (*fattar med häftighet furstens hand*).

Hvem af oss båda här är kättare, min far?

Han ... eller jag?

FURSTEN.

Kom, kom!

LILJE (*som uppmärksamt betraktat förhänget för högra alkoven*).

Om jag mig ej bedrar ...

Ers majestät, tillåt! ... Här ugglor är' i mossen.

FURSTEN (*i begrepp att gå*).

Hvad menar han?

REGINA (*skyggt*).
Försåt?

KUNGEN.
Se åt!

LILJE (*från drager hastigt omhänget. Hieronymus blir synlig*).
Här ha vi gossen.

Scen 6.

DE FÖRRA. HIERONYMUS.

KUNGEN.
Hvad skall det heta?

LILJE.
Se, den fromme patern ber.

HIERONYMUS.
Till kyrkans rätta tro jag velat föra er.

KUNGEN (*uppbragt*).
Två missionärer! En är redan en för mycket!

FURSTEN.
Tro munken ej, min kung! Mitt barn bedrogs af tycket
För underbara värf, men denne hatar blindt.
(*Till vakten*)

Fort, genomsök mitt slott! Ställ vakter ut geschwindt!
Trygg i min borg, o kung, fast fiende, du gäste!
Min ädla borg! O när blef du ett mördarnäste!

LILJE (*i det han genomsöker jesuitens drägt*).
Tillåt, ers vördighet; ni, som så from och klok
För oss vill be – ni har väl ock en bönebok ...
(*Finner en dolk med crucifix på fästet och räcker den åt konungen.*)

Här är hans bön, min kung!

FURSTEN.

Skändligt!

LILJE.

Romerskt!

REGINA (*à part*).

Han tiger.

HIERONYMUS (*trotsigt*).

Martyren hög och lugn sin barm åt stålet viger.

KUNGEN (*med stigande vrede*).

På knä! (*Hieronymus står trotsande kvar.*)

LILJE (*halfhögt till Hieronymus*).

Lejonet väcks. Krök dig, du lömska katt!

REGINA (*à part*).

Förfärligt och dock skönt!

KUNGEN (*fruktansvärdt*).

På knä!

FURSTEN.

Gud, hvilken natt!

(*Hieronymus tvekar, vacklar och nedstörtar på knä.*)

KUNGEN (*med alltmera stigande vrede*).

Förmätne hädare! J huggormars afföda!

Hur länge skall ert gift den sköna jord föröda!

Guds makt! Jag något sett. Jag har sett öfvermod,

Jag har sett mördare, som dränkt sin själ i blod;

Jag har sett nidingar, som stjåla menskors ära,

Som råna samveten och häda Christi lära;

Jag har sett hån och trots – men jag har icke sett

En dolk, som bär Guds bild i sjelfva mordets bett.

(*Bortslungar dolken med afsky.*)

Hur jag har skonat er! Mer än muhamedaner

250

255

260 J skändat, brännt, förföljt de arme lutheraner.
 Rundt i Europa kring så brinna edra bål;
 Allsmäktige, jag har det tålt, ty Du det tål!
 Du vet att jag var mild – till Dig jag hämden ställde! –
 Att jag ej hat med hat, ej brott med brott umgällde.
 Men nu är måttet fullt, nu skriar det mot skyn,
 265 Och nu slår hämdens stund – det blir en gräslig syn!
 Ha, darra för min makt, du babylonska sköka,
 Du stolta Rom! Vid Gud, jag skall din hjessa kröka!
 Jag skall förkrossa dig! Jag skall till verdens slut
 Förfölja dig och dig från jorden rota ut!

LILJE (*à part*).

Det heta Wasablod!

FURSTEN.

270 Sire, värdigas mig höra!
 Jag är en katolik. O låt er ej förföra
 Till vrede mot en tro, för hög att förebrås,
 Att dömas för de brott, som i dess namn begås!

KUNGEN (*med koncentrerad vrede*).

Hög – hög som Babylon!

FURSTEN.

Men dock en tro af ära!

REGINA.

Sire, återtag det ord ni slungat mot vår lära!

HIERONYMUS (*till Regina*).

275 Njut frukten af ditt brott!

LILJE (*till Regina*).

Min fröken, akta er!

REGINA.

Sire, återtag ert ord! Er vrede rifver ner
 Allt hvad er mildhet byggt.

LILJE (*afledande, till kungen*).

Hvad göres med kanaljen?

KUNGEN (*kort och strängt*).

Rättvisa.

LILJE (*till Hieronymus*).

Kom, min far! Det är ej långt till galgen.

(*Öfverlemnar Hieronymus åt vakten.*)

Scen 7.

DE FÖRRA *utom Hieronymus. Sedan* BERTEL.

REGINA.

Nåd för en katolik!

LILJE (*varnande*).

Lejonet vredgas. Tig!

REGINA (*allt häftigare*).

Nåd för vår lära! Nåd för folket!

280

FURSTEN (*hållande henne tillbaka*).

Akta dig!

REGINA.

Nåd!

KUNGEN (*uppbragt*).

Ingen nåd! Nåd är en ömklig trasa sliten

Från Guds rättfärdighet. Nåd? Ej för jesuiten!

Ni – också ni! – har höjt er hand till kungamord.

Vet ni, min fröken, hvad betyder detta ord?

En konung är Guds arm; hans krona himlen gjorde;

Ve den förmättna hand, som kommer vid Guds smorde!

Förvissnad vare den, ty den har höjt sin dolk

Ej mot ett mensko bröst, men mot ett land, ett folk!

285

(Till Lilje)

Hvem hade vakt i natt?

LILJE.

Min löjtnant Bertel.

KUNGEN.

Svara,

Hur vill slik vårdslöshet ni hos ert folk förklara?

LILJE.

Ers majestät, mitt folk *(I detta ögonblick instörtar Bertel.)*

KUNGEN *(till Bertel)*.

Hvad vill ni?

BERTEL *(förvirrad)*.

Fången

KUNGEN *(otåligt)*.

Fort!

BERTEL.

Har rymt!

KUNGEN.

Förträfflig vakt!

LILJE *(till Bertel)*.

Fördömdt! Hvad har du gjort!

BERTEL.

En löndörr obekant

KUNGEN.

Nog. Ordres respekteras.

Ni, löjtnant, till soldat på stunden degraderas.

Ert folk från rullorna af gardet strykes ut.

Ni, fröken Emmeritz, må bedja om mitt slut
I fängelset. Ert folk skall vänjas från försöken
Att döda konungar. Var därför lugn, min fröken.

(I det han går, till Lilje)

I morgon sjutti man!

LILJE.

Befall ett tusende!

KUNGEN *(fixerar honom skarpt)*.

Ert hufvud sitter löst på axeln, öfverste!

(Försvinner med hastiga steg genom alkoven till venster.)

300

LILJE *(skakande på hufvudet)*.

Nu vredgas lejonet.

FURSTEN.

Nu gryr en tid af smärta!

REGINA.

Nu går en stjerna ned för Tyskland och mitt hjerta!

Ridån faller.

FEMTE AKTEN.

Liksom i andra akten, en borggård i slottet Emmeritz, med en vall i fonden, men vallen genomskäres i dess midt af en bred öppen port, genom hvilken man ser ett landskap. Å hvardera sidan om porten är en stor svensk fana planterad på vallen. Ett stycke derifrån en mariebild i en fristående trädniche. Å hvardera sidan flyglar af slottet. I nedra våningen af högra flygeln ett fönster med jerngaller, så placeradt, att åskådaren med lätthet kan genom fönstret se in i ett fångelserum. Detta rum upplyses af en lampa, medan scenen utanföre, i början af akten, belyses af en svag morgonrodnad, som efterhand öfvergår i full dager. Nedanför fönstret en bänk.

Scen 1.

Man ser genom gallerfönstret Regina knäböjande bedja i fångelset. Kostym såsom i första akten, men hvit. Nedanför fönstret BERTEL, postande som simpel soldat. Några ögonblick efter ridåns uppgång inkommer KÄTCHEN.

N:o 8. Duettino.

KÄTCHEN.

Tappre herr soldat, säg, törs jag be
Att min stackars fångna unga fröken se?

BERTEL.

Nej, omöjligt, nej. Förbjudet är,
Lilla vackra tärna, det som du begär.

KÄTCHEN.

5 Tappre herr soldat, om jag skulle supplicera,
Mycket ödmjukt, mycket ödmjukt be och persvadera ...

BERTEL.

Nej, omöjligt, nej, jag ej låter mig besticka,
Allraminst, ja allraminst utaf en vacker flicka.

KÄTCHEN.

Ack de soldaterne, se på så'na skälmar!

Sveket bor, ja sveket bor inunder deras hjelmar. 10
Är en stackars flicka mjuk som ett vax,
Brumma de, ja brumma de på mutorna strax.

BERTEL.

Flickor, flickor, så'na skälmar,
Göra narr af svärd och hjelmar;
Med små söta miner, ja, 15
Tro de sig en fästning ta.

KÄTCHEN.

Om en liten kyss ... förstås på min hand ...
Kunde öppna murarnas fångsel och band?

BERTEL.

Kyssten tar jag mot som en bra soldat,
Men Kupido han är visst en stor krabat. 20

KÄTCHEN.

Ack de soldaterne, se på så'na skälmar!
Sveket bor, ja sveket bor inunder deras hjelmar.
Kysarna så ta de allernådigst ut,
Och så skratta, och så skratta de till slut.

BERTEL.

Flickor, flickor, så'na skälmar, 25
Göra narr af svärd och hjelmar,
Med en kyss de oss till slut
Narra rakt till galgen ut.

KÄTCHEN.

Men är det verkligt ni?

BERTEL.

Man har mig degraderat.

KÄTCHEN.

O himmel, för hvad då? 30

BERTEL.

En fånge deserterat.

KÄTCHEN.

Det är en oförrätt, som ni ej tåla kan,
Och vore jag som ni

BERTEL.

Än sen?

KÄTCHEN.

Jo jag minsann,
Jag skulle hämna mig. Jag skulle låta henne
Derinne rymma med, så vore det jemnt tvenne.

BERTEL.

35

Ack du förlederska, du borde efter lag
Bli hängd – uppå min hals. Men du får nåd i dag,
Ty ren i dag armén skall nedåt Franken tåga.
Hvar svensk, hvar finsk soldat med fröjd sitt lif skall våga
För äran och sin kung – sin store hjeltekung!
Men nu i denna stund hans vrede kännes tung,
Ej för mig sjelf, men för din ädla fröken. Gerna
Jag gaf mitt hjerteblood att hennes frihet värna,
Ty ack, det var mitt bref, som kungens misstro väckt.
Den hela långa natt hon ej sin lampa släckt.

40

45

Jag lyssnade – hon bad – och det så ondt mig gjorde:
»Förlåt, jag älskat den som jag blott hata borde!»
I dystert svärmeri hon bad den mörka natt
Att aldrig ljusna mer, och stjernorna, som gladt
På fästet tindrade, hon bad att regna neder
Sin eld på detta slott och svenska härens leder.
Ack, mycket fruktar jag att en förfärlig strid
I hjertats djup förstört för alltid hennes frid.

50

KÄTCHEN.

Min arma fröken, ja, hon länge var en gåta.

BERTEL.

Der kommer någon. Tyst.

KÄTCHEN (*förtretad, i det hon aftorkar en tår*).

Det är ej skam att gråta.

Scen 2.

DE FÖRRA. Öfverste LILJE.

LILJE (*till Kätchen*).

Är fröken Emmeritz än vaken?

55

KÄTCHEN (*förtrytsamt*).

Vaken? Åh!

Min fröken gör sin bön och vill ej störas då.

LILJE.

Hans majestät, som nyss red ut, befallt med rätta

Att fröken Emmeritz i frihet strax försätta.

Han djupt beklagar att ett missförstånd, ett sken

Har vållat att så hårdt furstinnan lidit ren.

60

Gå, säg din fröken det. Hans majestät vill sedan

Besöka henne sjelf.

(*Går, i det han vinkar Bertel att öppna fängelsedörren och sedan gå.*)

BERTEL (*å part, i det han går*).

Ah, nu jag känner redan

Min store kung igen!

Scen 3.

KÄTCHEN. Sedan REGINA.

KÄTCHEN.

Besöka henne? Ja,

65 Bit först och sedan kyss, så tror ni allt är bra.
Nu till min fröken. (*Skyndar in i fängelset, der man fortfarande ser Regina på knä, utan att hon hör eller ser Kätchen.*)

KÄTCHEN (*inne i fängelset*).

Kom, se så, nu är' vi fria

Och dörren öppen står. (*Paus; à part*) Du heliga Maria,
Hon hör mig ej! (*Högt*) Kom, kom, ty fursten väntar er.
Han visst af oro dör. (*à part*) Hon hör mig inte mer.
(*Paus.*) Ja, kungen sjelf det sagt.

Man ser Regina långsamt uppstå och fixera Kätchen.

REGINA.

Hvem?

KÄTCHEN.

Kungen.

REGINA (*drömmande*).

Han!

Kätchen fattar hennes hand och leder henne ut på scenen. Regina alldeles passiv, blek, försunken i sig sjelf, utan intresse för något omkring henne.

KÄTCHEN.

Hvem annan,

70 Än han? Nu är ni fri. Bort hvarje moln från pannan!
Hvad ni är blek! Ack ja, de ha er illa gjort,
De lede kättarne! Men låt oss skynda fort,
Förr'n kungen

REGINA (*hastigt*).

Åter han! (*Skyggt, långsamare*)

Kom, hviska i mitt öra,

Kom närmare, att ej oss helgonen må höra.

75 Säg, Kätchen, har engång en syndig dröm du haft?
Du kämpat deremot med själens hela kraft,

Du vredgats mot dig sjelf, förnekat – ångrat – vakat –
Anropat – gråtit – bett – förskjutit och försakat –
Förgäfves! Utan hopp! Ej sannt, en hög gestalt
Står ständigt i din väg, densamma öfverallt? 80
Dölj dig i natt! – hans blick skall natten genomtränga!
Fly! Stäng din port! – hans röst skall alla murar spränga.
Fall ned för helgonen! – ah, dig till vara tag! –
Aposteln bär hans blick – madonnan bär hans drag!
Dö! säger du? Fåfångt! I sjelfva grafven neder 85
Han stiga skall med dig och dina brutna eder
Och skymma med sin bild all paradiset glans –
Du hör ej himlen till – du är allenast hans!

KÄTCHEN (*förrad*).

Men jag förstår er ej ... jag vet ju ej ... förklara ...
(*å part*) Att i en löjtnant så förbålt betagen vara, 90
Det är mirakulöst!

REGINA.

Det ges ett medel blott.
Åh, säg mig icke mer att medlet är ett brott.
De flammor, som din själ förbränna och föröda,
Släck ut dem! ... Medlet är?

KÄTCHEN.

Det medlet är?

REGINA (*med sällsamt leende*).

Att döda!

KÄTCHEN.

Men ni förskräcker mig 95

REGINA.

Det enkelt är, ej så?
Man dödar ett fantom – det skall ej mer uppstå.
Det ris, som gisslar oss – man hugger af det riset,
Och törnen vexa ej på nytt i paradiset.

KÄTCHEN.

Kom, ni är sjuk. Er blick den glänsar underligt.

REGINA.

100 Nu vill jag säga dig en mycket sällsam bigt;
 En bigt man aldrig får för någon dödlig nämna.
 Du tror min arm för svag att hela Tyskland hämna?
 Var lugn. Säg, har du hört om Judith? ... ja, du vet.
 Jag – jag är Judith! Men det är en hemlighet.
 105 Jag bär ett svärd – ett svärd af flammor och rubiner!
 En sköld af diamant, som klar, lik solen, skiner!
 Kom mig ej nära! Jag bär blixten i min hand
 Och åskan i mitt sköt – för dig, mitt fosterland!
 Ah, det skall bli en dom, som Sodom och Gomorrha!
 110 Förmätne hädare, jag skall dig genomborra,
 Jag skall förkrossa dig, jag skall till verdens slut
 Förfölja dig och dig från jorden rota ut!

KÄTCHEN.

Men kom, så kom då bort, min dyra goda fröken!
 Ni får ej tala så förskräckligt

REGINA.

Ser du röken?

115 Det är af verdens brand, ty nu är domedag.
 Allt är ruiner – allt! Och kvar står endast jag.
 Der står en skugga opp från skaran af de döda ...
 Det Gustaf Adolf är ... göm mig! ... Hans blickar glöda!
 Nej – mildt han ser på mig – hans läppar röra sig:
 120 Hör du? (*Lyssnar.*) »Regina, du som engång älskat mig,
 Hvar är ditt hjerta nu, ditt qvinnohjerta, qvinna?»
 – J askan, herre kung! – »Det illa är, furstinna!» –
 Ja, mycket illa, Sire! (*Gömmer sitt ansigte mot Kätchens famn.*)

KÄTCHEN (*à part*).

Hvad skall jag svara, ack!

REGINA.

Det var en tår – hans tår! O herre konung, tack!

Jag ej så elak är, som ni har skäl att tycka; 125
 Jag ock ett hjerta haft, som slog för stilla lycka.
 Man alltför tidigt ren har qväft dess ljufva röst.
 Men när man trodde hårdt som marmor ren mitt bröst,
 Då sprang en stråle opp af kärlek och försoning
 Uti mitt hjertas natt ... jag trodde på förskoning. 130
 Ack, herre konung, då klöfs all min själ i tu
 Af ett tveäggadt svärd. Dess ena udd var du,
 Den andra var min tro. En måste jag välsigna
 Och en förbanna. – Ack, ej välja – endast digna
 För smärtan kunde jag! 135

KÄTCHEN (*à part*).

Hon hör mig ej! Min Gud, hvad skall det bli af detta?
 Jag måste skynda fort att fursten underrätta.
 (*Högt, i det hon för Regina till bänken under fönstret*)
 Dröj, goda fröken, här! (*Ilar bort.*)

Paus, under hvilken Regina förblir stum och orörlig. Från motsatta sidan af borggården inkommer Hieronymus med varsama steg, ser sig spanande omkring och blir varse Regina.

Scen 4.

REGINA. HIERONYMUS.

HIERONYMUS.

Min dotter, dagen gryr.
 Förlorad utan nåd är den som nu ej flyr.
 Du måste följa mig ... (*Paus.*) Du svarar ej? Du tvekar? 140
 Hvad nekar icke den, som tro och land förnekar!
 Men darra för ditt brott! Blygs! frukta! bäfva! skälf!
 Ty jag vill tala fritt, klart, öppet – som du sjelf.
 Jag skänker dig din ed, den hånade, den brutna;
 Men du – du sjelf är vår! Jag svär vid det förflutna 145
 Och vid det kommande, att klostret du tillhör.
 Vår orden du i arf ett furstendöme för.
 Åh, man skall säga dig: de snikne munkar törsta,

150 De fordra blott ditt guld! – Jag säger dig: de största,
 De heligaste mål af detta guld bero.
 Hvad vore utan oss den kristeliga tro!
 I denna bistra tid, då himlens fästen brista,
 Allt svigtar och förgås – blott vi, de enda, sista
 155 Katholska kyrkans stöd, vi stå i stormen bi.
 När svärden brustit – ha! vi brista icke vi!
 Vi böja oss som rö. Förtrampade, förgätna,
 Vi resa oss igen att trampa de förmätna,
 Och lyfta Petri stol, som stormen ryckte kull;
 Och *dertill*, Emmeritz, behöfva vi ditt gull.
 160 Kom, tiden hastar. Snart en herrlig bragd skall spörjas.
 Vårt nederlag är slut, och vår triumf skall börjas.
 Men flendernes hop i raseri skall här
 Oss söka. Skynda, kom, så länge borta der
 På ängen Svenskarne i täta bataljoner
 165 Till aftåg ställas opp.

Sedan en stund hör man andra aktens messa »Sancta Maria» sjungas i slottskapellet. Regina har, utan att höra Hieronymus, uppstått, lyssnat på sången och synes vakna ur en svår dröm.

REGINA (*eftersinnande*).

Hvar är jag? ... Dessa toner? ...

HIERONYMUS.

De våras ottesång ...

I samma ögonblick afstagnar den katholska messan, och man hör på afstånd musiken uppspela »Vår Gud är oss en väldig borg.»

REGINA.

Och denna fjerran sång,
 Som är så olik vår och dock på samma gång
 Till samma Gud så skönt med samma andakt stiger?

HIERONYMUS.

De svenskes morgonbön ...

REGINA.

Och än ert hjerta tiger,
När sångens gudaspråk förkunnar fridens ord! 170
Frid, sönderslitna själ! Frid, stormupprörda jord!
Jag drömt en ryslig dröm. Det syntes mig en klyfta
Öfverstigit djup sin svarta klippa lyfta
Emellan folk och folk, emellan tro och tro.
Nu bygger sången der en skön, en himmelsk bro 175
Emellan samveten och menskors brystna vilja.
Hvad Gud förenat, det skall menskan ej åtskilja.

HIERONYMUS (*otåligt*).

Nu nog af drömmar. Kom! Hvar har det brevet du
Jag dig till kungen gaf? Gif det tillbaka.

REGINA (*à part*).

Nu
Står klyftan der igen. (*Högt*) Ert bref – som är förgiftadt? 180

HIERONYMUS (*undvikande*).

Det ej behöfves mer.

REGINA (*alltmera uppmärksam*).

Ej mer?

HIERONYMUS (*som förut*).

Vår lycka skiftat.

REGINA.

Ni säger att ert bref ... det ej behöfves mer?

HIERONYMUS.

Ja, fröken Emmeritz, man kan umbära er.
Det andra medel ges att kungars stolthet tämja.
Von Alten flytt i natt, att våra planer främja, 185
Till Tillys läger. Han om vår komplott är med.
En timma ren förgått, sen Gustaf Adolf red
Med sjutti Finnar blott att oss rekognoscera.

190

Vid Stoltzenfels han först en hålväg skall passera;
 Två tusen af vårt folk omringa honom strax
 Och fånga lejonet i räfvens kloka sax.
 Men kom! Fort bort!

REGINA (*listigt*).

195

Min far, hur vill ni mig försona!
 Ni tog mitt stora verk! Ni stal min helgonkrona.
 Kom, låt oss fly. (*Lätt och förtroligt, i det de gå*)
 Men säg, det är ju mer ej tid
 Att sända kungen hjälp?

HIERONYMUS.

Om en så olik strid
 En timma hålles ut ... ja då ... (*Triumferande*) Men nej ...

REGINA (*sliter sig lös och ilar mot porten*).

Till vapen!

Till vapen, Svenskar! Fräls' er kung ur fångenskapen!

HIERONYMUS (*ilar efter henne*).

200

Förräderi! Tig! tig! Ha, vet att Rom och Wien
 Och Tyskland och vår tro, vår seger, vår ruin
 Nu hänga på en tråd!

REGINA (*flyr undan, springer upp på vällen, fattar en fana
 och svänger den till signal*).

Två tusen klingor sigta

Mot hjertat af er kung! Till vapen!

HIERONYMUS (*riktar mot Regina en pistol*).

Ha, så plikta,

Förräderska! Tig, tig! Om ej, så är du död.

REGINA (*svängande fanan*).

205

Hvad bryr jag mig derom! – Er kung är uti nöd!
 Till vapen, Svenskar! Upp, till vapen!

HIERONYMUS (*höjer pistolen*).

Så far hädan,
Mitt furstendöme!

BERTEL (*utanför scenen*).

Halt, werda?

HIERONYMUS (*gömmar pistolen*).

Man kommer redan.
Farväl, mitt Tyskland nu! Min stolta bragd, farväl!
(*Flyr och döljer sig bakom fängelsemuren*).

Scen 5.

REGINA. BERTEL.

BERTEL (*instörtande*).

Ni ... fröken Emmeritz? ... hvad larm? och af hvad skäl?

REGINA (*nedstigande från vallen*).

Fort, ila till er kung ... vid Stoltzenfels ... nu genast ...
Af Tillys bästa folk ... tvåtusen ... och allenast
Af sjutti kungen följs ...

210

BERTEL.

Gud löne er! (*Ropande utåt fältet*)

Hitåt!

Kamrater, fort, vår kung har fallit i försåt.
Man kungens garde nyss med skymf sett degraderas.
Kom, denna skymf, vid Gud, med blod skall repareras.
(*Ilar bort.*)

REGINA (*knäböjande för mariebilden*).

Maria, om jag förr med fasta och med bot
Din gunst förtjent – hör mig! Bevinga deras fot!
Låt faran i hans spår med steg af bly sig smyga,
Men ack, låt räddningen med tankens snabbhet flyga!

215

(Uppstår, betraktande svenska fanan i sin hand.)

Den fanan är ej din, mitt dyra fosterland!

220

(Bortslungar fanan.) Bort! Bort! ...

(Upptager den åter.) Nej, det banér jag håller i min hand

Är storhetens banér, är mensklighetens fana!

Till vapen för dess rätt! (Skyndar utåt lägret, i det hon fortfar att svänga fanan. Flera soldater med dragna svärd hasta förbi porten.)

Scen 6.

HIERONYMUS. *Strax derpå* LARSSON.

HIERONYMUS (*varsamt framsmygande med nedfälld kapuschong*).

Man skall min flykt ej ana.

Törhända är all hjälp för kungen nu för sen.

Förmättna storhet, fall! Din graf är bäddad ren.

225

Härintill skall du gå; här skall ditt mål du finna;

Här skall din stolta våg i sanden glömd förrinna.

(*I det han vill skynda ut genom porten, stöter han på Larsson. Båda studsar.*)

LARSSON.

Hvad? ... Jesuiten? ... halt!

HIERONYMUS (*à part*).

Fördömdt!

LARSSON.

Så har jag dig,

Min vördnadsvärde vän, som ville bränna mig!

Nu, gubbe, är du fast.

HIERONYMUS (*mörkt*).

Engång din arm jag lossat.

230

Till tack du hånat mig, ditt svärd madonnan krossat.

LARSSON (*avancerar alltmera; Hieronymus drar sig tillbaka*).

Gif dig!

HIERONYMUS (*framtager pistolen*).
Tillbaka, knekt!

LARSSON.
Du visar tänderna?

HIERONYMUS (*hotande, tätt invid kulissen*).
Helgonen hämnas!

LARSSON.
Prat!

Båda försvinna, steg för steg, i kulissen.

HIERONYMUS (*utom scenen*).
Skurk!

LARSSON (*utom scenen*).
Vill du frukost ha?

Man hör från kulissen ett skott.

LARSSON (*i kulissen*).
Så far till belsebub!

Sakta rop af Hieronymus. Kort paus. Larsson återkommer på scenen med svärdet i venstra handen. Högra armen slapp och blödande.

LARSSON (*ser sig om*).
Der ligger nu prelaten ...
Stendöd ... det tog för djupt ... han borde hängt, den saten!
(*Betraktar sin blödande arm*)
Men du, kamrat – för fan ... jo munken hade rätt,
Det är förbi med dig ... du rört vid helgonet,
Och det var dumt ... Ack du, min stackars högra broder,
Som gett så mångt hugg och tömt så många floder
(*Pekande på sin hals*)
I denna ocean ... nu är du invalid,

240

Afsatt från tjensten! Godt ... du ärligt tjent din tid.
Den venstra sköta får båd' värjan och buteljen.
(Går.)

Scen 7.

KÄTCHEN. Sedan FURSTEN.

(Tid efter annan höras trumhvirflar utom scenen.)

KÄTCHEN (med hastiga steg).

245

Här föll ett skott ... och ... brrr! ... der slår man nu reveillen.
Hvarför? Hvad har då händt? Hvad är det som man vill?
Jag fann ej fursten der – och fröken syns ej till,
Och hela lägret är i faslig villervalla.
Den ena skyndar hit, den andra dit, och alla
De se bestörta ut och tala dunkla ord
Om högförräderi, försåt och kungamord.
Min själ, om jag ett ord af allt det der begriper.
Men jag är så till mods, som när en kula piper
Huj – örat tätt förbi. Man sig i nacken tar,
Att se om i behåll man än sitt hufvud har.
Hvar är min fröken?

250

FURSTEN (med häftighet inkommande).

Säg, hvar är min dotter? Svara!

KÄTCHEN.

Ja om jag visste det!

FURSTEN.

255

Hur vill du mig förklara
De ljud, som vinden nyss har till mitt öra fört?
Bland dessa vilda rop ett namn jag tydligt hört.
Kan du det tro, jag hört min dotters namn förbannadt
I råa knektars mund! (Sori af röster bakom scenen.)

Hör! än ej stormen stannat.

260

Han kommer närmare, som hafvets vilda våg.
Hvar är min dotter, säg!

KÄTCHEN.

Nyss fröken här jag såg.

RÖSTER BAKOM SCENEN:

Död åt Regina, kungamörderskan!

FURSTEN.

Ha, åter detta namn, mitt käraste på jorden!

Må den bli evigt stum, den mun, som sagt de orden:

Min dotter mörderska!

Scen 8.

FURSTEN. KÄTCHEN. *En mängd svenska SOLDATER inrusa med häftighet. Bland dem LARSSON, högra armen i band, draget svärd i den venstra.*

FLERA SOLDATER.

Död åt Emmeritz! Ned med kungamörderskan!

265

EN SOLDAT (*med hetsiga åtbörder till fursten*).

Du skrymtande papist,

Hvar är din dotter? Fort, här hjälper ej din list.

Gif henne ut! Om ej, skall mördarnästet brinna,

Att ej en sten på sten man af ditt slott skall finna.

LARSSON (*ställer sig mellan fursten och soldaten*).

Tillbaka! Den som rör ett hår på denne man,

Han skall få smaka stål till dödedag minsann.

270

(*Till fursten*)

Förbanna mig jag rår för packet, käre herre.

Fan farit uti dem. Man aldrig såg dem värre.

FURSTEN.

Min dotter söken J? Hvad är då hennes brott,

Eländige, att så J skymfen detta slott?

SAMME SOLDAT.

Hör ni! Han frågar det, som af en huggorm stungen!

275

Han vet ej att hans barn har velat döda kungen,
 Vet ej att hennes plan misslyckades i natt,
 Och att hon Tilly sändt att taga kungen fatt.

FURSTEN.

Har ett så afskyvärdt, så nedrigt dåd befläckt
 Min dotters rena hand – soldater, har hon gäckat
 Så djupt sitt ädla namn – då må hon dö för er!

EN SOLDAT.

Der kommer hon!

LARSSON.

Gif plats!

De kringstående lemna rum. Man ser Regina instörta, vacklande steg för steg, följd af soldater, hvilkas dragna svärd hon afhåller med spetsen af fanan, som hon ännu bär i sin hand.

Scen 9.

DE FÖRRA. REGINA. *Flera SOLDATER. Strax derpå BERTEL.*

LARSSON (*motar de följande*).

Halt!

REGINA (*nedsjunker, fasthållande fanan, vid furstens fötter*).

Jag förmår ej mer.

FURSTEN.

Mitt barn! Mitt dyra barn!

SOLDATERNE (*höjande svärd*).

Ned med förrädarinnan!

FURSTEN.

Ransaka, sedan döm!

SOLDATERNE (*ursinnigt*).
Schavotten åt furstinnan!
Ned, ned med Emmeritz!

285

REGINA (*à part*).
Min ed förföljer mig.

FURSTEN (*à part*).
Allt är förloradt!

Soldaterna undantränga Larsson och lyfta svärden öfver Regina.

LARSSON (*hastigt vid porten*).
Håll! ... En ryttare! ... Han sig
Ur sadeln kastar snabbt ... Hvad! Bertel, på min ära!
Gladt är, det slår jag vad, det bud han har att bära.

Soldaterna ila till porten och lemna Regina, som, stödd af fursten och Kätchen, med liflig oro lyssnar till följande scen och med stumma gester tackar den närstående mariebilden.

Scen 10.

DE FÖRRA. BERTEL *med förbunden panna.*

LARSSON.
Från kungen, säg, hvad bud?

BERTEL.
Seger! Victoria!

SOLDATERNE.
Seger! Victoria!

290

LARSSON.
Då ha ni slagits bra!
Hurra!

BERTEL.

Vid Stoltzenfels med sjuttio dragoner
 Kom kungen ridande, då i en hast Walloner
 Och Italienare i passet ryckte fram
 Och stängde vägen. Strax blef leken allvarsam.
 295 Femhundra ryttare med långa pikar bröto
 In i de våras led, men Finnarne sig slöto,
 Fast som en mur af jern, kring konungens person
 Och gåfvo friska hugg, och ingen tog pardon.
 Och när det drog på tid, så kommo femtonhundra
 300 Solbrända satar fram, i hopp att strax få plundra.
 Och nu blef det så trångt, att häst och karl i jern
 Hårdt sammanpressades – och ingen arm till värn
 Sig kunde lyfta mer, och kungen föll af hästen
 Och togs till fånga ren. Den öfverblifna resten
 305 Af tappre slogos än, men slogos utan hopp.
 Då kommo vi till hjälp ... Som blixten, i galopp
 Vi hurtigt höggo in ... och det blef en massaker!
 Men kungen togo vi!

SOLDATERNE.

Victoria!

LARSSON.

En vacker,
 En ärlig krigarle!

BERTEL.

Men säg, hvar är då hon,
 310 Som kallat oss till hjälp och räddat Sverges thron?

LARSSON.

Hvem?

BERTEL.

Fröken Emmeritz.

EN SOLDAT.

Som ville kungen döda?

BERTEL.

Nej, utan henne nu så skulle kungen blöda.

LARSSON (*till soldaterne*).

Nå, sen J det, ni nöt!

FURSTEN.

Mitt barn jag återfår!

BERTEL.

Der kommer kungen!

LARSSON.

Plats! Vår kung är åter vår!

Scen 11.

Höga jubelrop på och utom scenen. KONUNGEN, buret på soldaternes axlar, afböjer med mildhet och rörelse deras lifliga kärleksbetygelser. LILJE m. fl. högre officerare följa konungen, som nedstiger på scenen. Småningom tystnar sorlet.

KUNGEN.

Tillbaka i er krets, näst Gud, jag tackar eder, 315

Mitt finska rytteri, ty er är dagens heder.

Barn, jag är stolt i dag; jag äger män af mod.

Soldater af min här, hvar än er vagga stod,

På svenska jernets grund, vid Finlands blåa sjöar,

Vid Österhafvets våg, på Skottlands hjelteöar, 320

J ären tappre män; er kung det vittne ger:

Hvad desse gjort i dag, det gör enhvar bland er!

Nya och höga jubelrop.

Ni, kapten Bertel! Ni och edert folk – soldater!

Jag lönar eder dat med nya hjeltedater;

Jag ger er rätt att gå i mina leder först, 325

Der striden hetast är och faran hotar störst.

Barn, är'n J nöjde? Är det lön för edert sinne?

Nya rop: lefve konungen!

Dock – hvarje bragd sin lön och hvarje dygd sitt minne!

(Till fursten)

330 Min furste, föga mild jag mot er dotter var.
Hon som mig räddat, säg, hvar är den ädla, hvar?
De närmast stående gifva rum. Regina blir synlig.

(Till Regina)

Ett högsint hjerta bär sin lön hos sig, furstinna!
En konung är för arm att högre löner finna;
Men om en önskan än ert hjerta öfrig blir,
Välj fritt! Hvad önskar ni?

REGINA.

Lejd till ett kloster, Sire!

KUNGEN.

335 Min fröken, ni är ung. Allt som förljufvar lifvet,
Glans, skönhet, rikedom, allt detta är er gifvet
Med hjertats dygd – och allt ni slösande försmår!

REGINA.

Sire – jag har lefvat nog. (å part) Ett sekel sen i går.

KUNGEN (till fursten)

Här är mitt välde slut, och ert, min furste, börjas.

Lilje framträder.

340 Hvad vill ni?

LILJE.

Illa nog min konungs bref besörjas.
Man detta fann helt nyss vid vallen ... (Räcker kungen ett bref.)

REGINA (med liflig oro genomsökande sin drägt).

Detta bref?

(å part) O himmel! ... paterns bref! ... det bref som hatet skref!
Förloradt vid min flykt!

KUNGEN (läsande utanskriften).

»Att egenhändigt brytas.»

Nåväl ... (Vill bryta brefvet.)

REGINA (*hejdar hans arm*).
Håll ... bryt det ej!

KUNGEN (*öfverraskad*).
Hvi så?

REGINA.
Låt det förbytas,
Förstöras ... brännas ...

345

KUNGEN (*misslynt*).
Jag förstör ej af en nyck
En uslings bön om hjälp ... en klagan om förtryck
I krigets hårda nöd ...

REGINA (*à part*).
O må han aldrig veta
Att döden bor deri! Det skall hans vrede reta
På nytt emot mitt folk. (*Högt och beslutsamt*)
Ers majestät, som lön
Ni nyss har lofvat att bevilja mig en bön ...
Sire ... gif mig brevet! ... Jag vill läsa det ... Obrutet!

350

KUNGEN (*tvekande*).
En sällsam bön! ... Nåväl ... (*Räcker henne brevet.*)

REGINA (*mottager och bryter det*).
Ni skall begripa – slutet!
(*Läser, mot slutet afbrutet och med synbar ansträngning*)
»Sire, hör en ensam röst, som manar än till frid,
När åskorna de gå i verldens heta strid.
I denna bittra fejd, som rasar utan skoning,
Det fanns en glimt af hopp, en stråle af försoning,
Och det var ni, min kung! Europa såg till er,
Som när en döende en skymt af lifvet ser.
Hvi kom ett nattligt moln, att denna stjärna släcka?
Hvi kom en vredens dag, att allt vårt hopp förskräcka?
Sire, darra för er sjelf! Ni svor en ed i går,

355

360

Att den katholska tro utrota utan spår.
 Hör då en katolik, som räddat er ur nöden,
 Som dör för er, min kung, och älskar er i döden
 365 Jag är ert samvete. I själens djupa grund
 Jag är den tysta röst: tro icke vredens stund!
 Jag är millioners tår, som faller på er krona.
 Jag är millioners bön: Förlåt! Förglöm! Försona!
 Gå, segra och var stor – men hämnas ej, min kung!
 370 Ty hatet är så hårdt, och hämnden är så tung.
 Högt öfver dagens storm, som brusar och försvinner,
 Bor nådens majestät, och evig kärlek brinner,
 För att ej slockna mer ...» Och nu ... (*Sönderrifver brefvet.*)
 är brefvet ... slut.

Hennes ögon slutas, hon nedsjunker sakta och dör.

FURSTEN.

Min dotter ... store Gud!

KUNGEN.

Hon dör!

LILJE.

Hon kämpat ut.

375 Hvad aning!

KUNGEN.

Brefvet var?

LILJE.

Förgiftadt utaf hatet.

KUNGEN (*tankfull*).

Men löst af kärleken. Deus in hoc latet.

FURSTEN (*med höghet*).

Hvar är den barm så hård, hvar är den lögn så käck,
 Som än förnekar att mitt barn är utan fläck!

O Gud, jag tackar dig! Min ätt skall gå i grafven
 Och spårlös sjunka hän, som vågorna i hafven; 380
 Men att den dör i glans, i fläckfri vapenskrud,
 Och att den dör som hon – jag tackar dig, min Gud!

KUNGEN (*djupt tankfull*).

Hon var en katolik! ... Frid öfver hennes lära!
 Frid för hvar ädel tro, som ger åt Gud hans ära!
 Hvem är då jag, att jag vill döma samveten, 385
 En syndare, jag sjelf, i mensklig blindhet än!
 Katholske, lutherske, hvad än vi oss må kalla,
 I denna bittra strid vi felat alla, alla.
 O må hvar kristen tro förgäta skilda namn
 Och söka samma nåd i samma faders famn! 390
 Allsmäktige, för Dig försvinna folk och throner;
 Tillbedja Dig – det är den högsta bland religioner.
 (*Kort paus. Till soldaterna, i det han visar dem Regina*)
 Soldater, hon har dött för tros- och samvetsfrid;
 Skyllren gevär!

*Konungen och officerarne blotta hufvudet; hela hären skyllrar. Kort paus.
 Derpå betäcker konungen sitt hufvud och utropar raskt:*

Nu, gossar, ut till strid!
 Först när hvar tro är fri, från södern allt till norden, 395
 Är Gustaf Adolfs verk fullbordadt uppå jorden!

N:o 9. Svensk Krigsmarsch.

Hurra, framåt
 På ärans stråt,
 För kung och land vi följas åt.
 Vi kämpa gladt 400
 För ordets skatt
 Och ljusets glans i verldens natt.
 Och döda vi,
 Föröda vi,
 För gamla Sverge blöda vi. 405
 Framåt, hurra,
 Till strid vi dra!
 För Gustaf Adolf högt hurra!

Bana vi väg för framtids hopp,
Mana vi ljus och sanning opp,
Dana vi segersns lopp!
Hurra, framåt! etc.

Under sången defilera trupperna förbi konungen, tåga ut genom slottsporten och uppställa sig i slagordning utanför densamma. Vallarna äro uppfyllda af slottets invånare, kvinnor och barn. Grupp på scenen: konungen och fursten räcka hvarandra handen öfver den till marken sjunkna Regina. Bådas blickar riktas mot höjden.

Ridån faller.

DRAMATISKA DIKTER (1861)

Till Herr Professorn och Riddarn FREDRIK PACIUS.

Tillåt mig egna dessa blad åt musikens högt aktade veteran i Finland – åt Dig, som vingat så mången af våra frusna dikter – åt Dig, som så väl förstått att sjunga fram palatser ur ödemarkerna. 5

En dag fann jag i mitt skrifbord, vid sidan af föreläsningar, protokoller och fordna, af censuren strukna tidningsartiklar, några redan gulnade häften, skrifna med hög stil och försedda med allehanda mystiska randtecken, hvaribland ordet »knack» tycktes intaga ett märkvärdigt rum. Jag tog mig deraf anledning förmoda, att dessa häften vid något tillfälle varit utsatte för ett slags artister, som 10 kallas sufflörer och som från deras underjordiska ståndpunkt regera skuggspelet på scenen. Jag bedrog mig icke; det var hågkomster från mer än ett gladt tillfälle, då vackra läppar hade gifvit lif, röst och fågring åt dessa nu så stumma och länge förgättna blad.

Jag erinrade mig en tid, då konsten i detta land drog ut på sina första ungdomsäfventyr. Några bland oss företogo sig då att drifva ett slags propaganda »in partibus infidelium» och begynte, förmätet nog, med en älsklingsidé, som 15 gick ut på ingenting mindre, än att förbrödra och sammansmälta de skilda konstgenrerna. Vi exponerade taflor, arrangerade körer, deklamerade poesi, uppsatte en liten theater, grupperade tablåer och fingo tillsamman en pas de trois. Blef icke allt detta så utomordentligt lyckadt och epokgörande, som vi kanske 20 på god tro föreställt oss, låg felet utan tvifvel deri, att vår idé var för sublim för denna ofullkomliga verld. Emellertid gäfvö våra »artistiska soiréer» vingar åt några svalor, som bådade sommar, och en bland småfågelnarna var »Titians första kärlek». 25

I en annan, sednare tid flög genom hela landet den friska tanken att bygga en evärdelig mötesplats, ett »Aura rediviva», åt blomman af Finlands ung-

dom. Ingenstädes fann denna tanke en varmare genklang, än här i ungdomens egen, flammande härd. De älskvärdaste förespråkarinnor sammansvuro sig att med alla möjliga fyndiga medel samla bidrag för ändamålet, bland annat med amatörteatrar, tvenne på en gång. Den ena gaf Preciosa; den andra gaf tablåer,
 5 lefvande blommor och »Ett Skärgårdsäfventyr».

Åter en tredje gång vände sig tidens blickar från hoppet tillbaka till hjelteminnena. Alla hjertan klappade högt för Finlands krigiska ära, representerad af ett antal grånade veteraner. Från alla håll strömmade bidrag; den ringa skärfven samlades jemte den rika, för att hedra, att trygga de tappres återstående dagar,
 10 och en bland de ringa var »Veteranens Jul».

Slutligen, huru tiderna gingo fram, hände en vacker morgon det otroliga, att den förr så vanlottade, förr i en »bicoque» inhysta dramatiska konsten i Finlands hufvudstad fann framför sig en ny och värdigare fristad, rest genom enskild uppoffring och allmänt understöd. Dessa murar blickade mot framtiden
 15 och väckte en inling af fröjd i det närvarandes bröst. Alla voro ense om att de blott med ett inhemskt ämne, utfördt af våra egna, kunde viga åt sin bestämelse. Och så dök skämtet fram ur Kalevalas djupa forntidsallvar och ställde på scenen »Prinsessan af Cypern».

De gula häftena hade sett sin tid; de hade sprungit som lätta andedrag
 20 ur ögonblickets vidgade barm. Ju längre jag dröjde vid dessa erinringar, desto lifligare kom det mig före, att en och annan hägkomst af alla dessa planer och förhoppningar, som engång summit öfverst bland dagens skum, kunde låda vid bladen, och jag tänkte vid mig sjelf: de må stå sitt kast. Derföre fram i dagen, o invånare af den dunkla gömman! Tiden är inne; det Horatianska nionde året
 25 har ingått för en bland eder. Marsch utan tvekan emot kritikens fällda bajonetter, att stupa med ära vid minnets fanor!

Du, som ständigt var med om våra bästa förhoppningar – Du, som uppförde Händels Messias, medan vi andra ännu stafvade på vårt harmoniska hurra – din ande gick lifvande in i det lilla, som in i det stora. En qväll skulle en
 30 liten älskelig sångfågel sjunga en visa i det romantiska hjeltedramat »Rinaldo Rinaldini» ur barntidningen Eos. Hon valde sin faders nyaste, då ännu aldrig hörda komposition, Runebergs odödliga ord, Pacii oförgängliga musik. Nej, sade vi andra, »Soldatgossen» måste hafva sin egen historia! I en hast blef sångfågeln förvandlad till en pilt ifrån Lappos skogar – Hakon Jarls skugga blefen ärevördig
 35 veteran; – o, det var en vacker visa! »Hon gick som kulan tvärtigenom hjertat, och för en sådan visa kan man dö.»

För nio år sedan, när nya theaterns första aktier tecknades, innan ännu ljudet af »Kung Carls» jagthorn dött bort i den gamla, skref Du på aktielistan en

opera af Mozart. Du höll mer än Du lofvat: Du gaf icke ett lån, om också det bästa; Du gaf din egen rika andes skönaste harmonier. Den cypriska sagan fick blomdoft af din musik. Hvilket arbete! Hvilken ingivelse! Aldrig måhända har här i Norden ett så fulländadt, så lättfattligt och likväl så stort anlagdt musikverk blifvit diktadt, inöfvadt och utfördt under några få veckor, uppfyllda af hinder och motgångar. Söderns vårar, kärlek och löjen, orangernas ånga, cittrornas klang, Nordens snöiga höstnatt, den ensliga modrens klagan, fosterlandets tjustning, elementernas kufvade raseri och ordets allsvåldiga makt, som beherrsakar naturen, – allt har Du anat, allt har Du återgifvit skönt, mäktigt och sannt, Du lycklige, som talar det språk, hvilket alla förstå! Säg oss icke, när förhänget fallit, att ögonblicket varit din efterverld; – dessa toner skola länge öfverleva de murar, som vigdes med dem åt framtidens sånggudinnor.

Undra då ej, om jag ber att få tacksamt och aktningsfullt gömma dessa blad mellan noterna på din hylla.

Till deras tjänst, som möjligen fråga hvarifrån den grekiska mythologin regnat ned uti Kalevalas pörten; – för dem, som kanske tro mig ha gycklat med Finlands gamla gudar; – för dem, som torde säga att cypersagan är byggd på en ofantelig geografisk och kronologisk humbug – och slutligen för dem, hvilka torde anse att jag ställt den grå forntiden dverglik och färglös i en modern salongsbelysning, ber jag att få tillägga några ord om sista stycket i samlingen.

Den cypriska sagan utgör en fri behandling af 11:te och 12:te runorna i Kalevala, jemte spridda motiver ur 14:de, 15:de och 29:de runorna. Finlands Don Juan, Lemminkäinen, som än benämnes »lieto», den ostadige, än »Saarelainen», ömannen eller vikingen, än »Kaukomieli», den fjerran längtande, är tredje hufvudpersonen i finska mythens stora trilogi och representerar dess yngling, likasom Ilmarinen betecknar dess man och Wäinämöinen dess gubbe. Skön, fåfång och ärelysten, fyndig och mångkunnig, flyktig och uppbrusande, full af längtan, oro och våglynne, tapper ända till öfvermod, lättsinnig ända till framfusighet och dock, med allt detta, i grunden ömsint och godhertad, kort sagdt:

Hälften vide, hälften ek,
Hälften hot och hälften smek,
Hälften narr och hälften hjelte,

behandlas han af folkdikten med synbar förkärlek: han är dess guldgosse, det finska folkets bortskämda pojke. Cypersagan tillmäter sig icke att fullständigt återgifva hans bild eller bära hans namn; men läsaren jemföre, om han här är en annan.

Det sällsamma är, att detta äfventyrliga brushufvud, som i många drag uppträder så äkta finskt, att han i sin utomordentliga naivitet endast på finska språket kan blifva fullkomligt sig sjelf, likväl röjer en omisskännelig släktskap med det skandinaviska vikingalynnet. Det kan knappast betvivlas – och Kalevalas

5 utgifvare delar sjelf denna åsigt – att just den episod, hvaraf sagan här hämtar sin uppräning, samma ryktbara första utflykt till Saaris, öriket, hvilket i hela skildringen visar ett så främmande tycke, ursprungligen är ett vikingaminne, likasom Kyllikki och hennes friare äro en återklang af medeltidens romantik. Att detta Saaris, detta örike, måste ha legat långt utom finnarnes kända synkrets,

10 synes tydligen af runornas afsigtligt framhållna obekantskap med ortens namn, ty hvarje gång Saaris omtalas, kallas det »den obenämnda udden», »den namnlösa ön», »den i ord ej klädda holmen». Att Saaris just varit Cypern, deråt torde Kalevalas skuggor odödligt småle. Men om nu fantasin haft det friaste spelrum att förlägga Saaris hvar som helst i ett aflägsset fjerran, – »bortom nio

15 haf och det tionde till hälften», som Kalevala uttrycker sig – hvarför icke välja ett sagoland, dit så många af romantikens fagraste blomster peka och som, i utbyte mot färdens betänkligheter, erbjuder en liten anslående sammanställning af den grekiska och finska forntiden, af söderns högsta, redan vekliga förfining och den yttersta nordens kraftfulla barbari?

20 Också det fria sagospelet söker gerna en fast botten, för att ej sväfva alldeles i luften. Situationen är gifven, antithesen är klar; man har menniskor, icke moln framför sig. Chryseis^{*)} och Helka, Medon och Lemminkäinen, Anemotis och Ainikki, Megapontos och Tiera, slafven och herden, alla borde åtminstone spegla sin sida, på samma gång de uppbära styckets konflikt. Lyckligtvis äro de

25 hvarken gudar eller jättar; hvilken scen är nog stor att rymma en gud, nog hög att hysa en jätte? Och äro de väl mindre sanna eller mera förfelade, för det att de så fritt, kanhända stundom så sjelfsvåldigt, tala med nutids tunga? Må de tacka sin lycka, att de icke fått black om foten. Andra må inlägga med större framgång den klassiska färgen. Min lilla saga är nöjd, om hon anses äga en enda

30 antik figur – hennes medelpunkt, Helka –; hon är lycklig, om hon förmått låta åskådaren igenkänna i det magiska ordets kraft den enda forntida storhet, som i henne har utrymme.

Jag tillägger slutligen, att fjerde akten är sednare omarbetad, men dekorations-effekterna bibehållna. Ursprungligen voro de föranledda af en billig önskan,

35 att Helsingfors nya theater måtte vid sin invigning visa prof på sina här förut

*) Jag vill ej tvista om accenten i detta namn, sedan Pacius engång har gifvit det tonvigt.

okända resurser i dekoration och maskineri. Denna anledning finns icke mer, men en annan återstår.

Jag kan icke lösgöra mig från den tanken, att framtiden en dag skall finna och framställa den konsternas konst, som i en brännpunkt förenar alla de nu så spridda, alla de nu så brutna strålarna af det sköna. Dikt, färg, form och toner, 5
 J fyra elementer af det skönas uppenbarelse, hvarföre skolen J evigt söndrade tala till oss ur enstaka bilder? Är då vår själ så trång, våra sinnen så tröga, att de blott kunna fatta ett intryck i sender? Jag vet icke; men aldrig har en enda bland eder synts mig ensam så skön, som i förbund med de andra; aldrig har jag känt mig så varm i håg, som när en ädel sång, ord och musik, har tjusat 10
 mitt hjerta på samma gång som en älsklig natur, måleri och skulptur. Hvar finns den konstnär, som kan beherrska eder alla? Hvar finns den genius, som kan spegla skönheten hel?

Helsingfors 20 Oktober 1861.

Z. TOPELIUS.

15

TITIANS FÖRSTA KÄRLEK

TITIANS FÖRSTA KÄRLEK.

Personer:

VECELLIO TIZIANO, 20 år.

BARTHOLO, hans fosterfader, rik garfware.

DONNA SYLVIA DA CUÑA.

GENIER.

(Scenen är i Venedig i Bartholos hus 1497.)

Vid ridåns uppgång är theatern endast halfbelyst. Titians rum. Fonden öppen. Perspektiv af ett starkt belyst landskap. Man ser Titian slumrande lutad mot en stol; framför honom en tafla under arbete. En grupp af tre genier kringsväfvar den sofvande. Sakta musik. Genierna försvinna. Musiken upphör. Man hör klockan slå sex. Fonden tillslutes och visar en vägg med tre stora taflor, betäckta af förhängen.

Första Scenen.

SYLVIA (*inkommer med tysta steg och betraktar den sofvande Titian*).

Han sofver ... Ack, jag från mitt fönster sett
Den hela natt hans aftonlampa brinna.
Vid gryningen, när han från hvilan stal
En dyrbar stund åt konstens diktarverk,
Då har den milda sömnen öfverraskat
Hans trötta ögonlock, och fantasin
Har öppnat för hans själ en blomsterverld,
Af hulda genier befolkad.

5

(Kastar öfver honom en hand full blommor.)

Tag

Från verklighetens verld en blomma ock,

10

Du unge drömmare, och sedan tro

Att du den fått af dina drömda englar.

(Aflägsnar sig långsamt. Innan hon ännu försvunnit, vaknar Titian och blir
varse en skymt af den bortgående. Theatern fullt belyst.)

Andra Scenen.

TITIAN, *allena.*

O dröj ännu! ... Hvi går du bort? ... O dröj!

(*besinnar sig.*)

Ah, det var blott en dröm! En dröm? O himlar,

Hvar bor i jordens dunkelhöljda dal

15

En verklighet, så idealiskt skön

Som diktens under? ... Det var då en dröm? ...

En dröm är skimret af ett älskadt öga,

Och aftonglansen på det lugna haf,

Och vårens doft, den outsägliga,

20

Och fågelsången i en sommarnatt,

Skönhetens vålnad uti skuggors verld,

Och minnets tår, och hoppets rosengårdar,

Och längtans glöd, och kärlekens förklaring,

Och lifvet och jag sjelf allt är en dröm!

25

Allt är en himmelsk aning blott – ej mer!

(*tankfull.*)

Att vara konstnär och att säga ut

Det himmelska i dikt – i ton – i färg –

Ah, det är stort! – Men vara tom på skönhet,

Och vara dock det skönas härmare,

30

Det är för mycket ren för menskors lugn

Och alltför litet dock för gudars flamma.

(*betraktar taflan; hans blick fördystras.*)

Hur vågar du, förmätna konst, hvars färg

Är blandad utaf jordens stoft, att stjåla,

En ny Prometheus, den helga gnistan

Af gudars eld? Ack, han förbränner dig! 35
 Bort – bort, min pensel! Bort, du hädare,
 Som vågat härma himlens majestät
 Och grumla evigheten på din duk!
 Jag kan ej måla – o, jag kan ej måla
 Det eviga! ... Jag målar aldrig mer! 40
 (söndersliter taflan, bortkastar penseln och paletten samt kvarstår djupt
 tankfull.)

Tredje Scenen.

TITIAN. BARTHOLO *inkommer, utan att varseblifva Titian.*

BARTHOLO.

Två gånger sju gör fjorton. Låt mig se,
 Sul-lädet stiger mer och mer i pris.
 Nej, jag ger hin att garfva kalfskinn mer,
 Jag ger på båten saffian och bockskinn
 Och håller mig till oxarna. För tusan, 45
 En ox han är något mera värd
 Han är kurant han håller! Posito
 Att oxen stode här, der jag nu står
 (*blir varse Titian.*)
 Hvad! Sitter ej den satans pojken här
 Och drömmer som en narr på ljusa dagen! 50
 Ack jag olyckelige far! Jag arme
 Förskjutne, vemodsfulle garfvere!
 Hvad olycksöde skänkte mig en son,
 Som hvarken ögon eller öron har
 För annat än det usla kludderiet, 55
 Som han sig understår att kalla konst!
 Konst! Gode gudar! Konst är det att garfva
 En oxes hud till jucht. Det kallar jag
 En veritabel konst, att rätt bereda
 Oklanderligt ett par smorläderskaft. 60
 Det är en konst, som kan tas i med händren
 Och som gör menskor gagn – ej sådant pjask

65 Med grannlåtsdockor på den dyra duken.
 Nå, hvar är räkningen på bark och hudar?
 Dagdrifvare, har jag dig ej befallt
 Att ha den färdig?

TITIAN.

Här är den, min far!

BARTHOLO, *i det han genomögnar räkningen.*
 Två – sexton – trettitre – för tre lass bark!
 Men är du galen? – Tre och sextio
 För fjorton åsnehudar! Rent befängdt!
 70 Blixtrosenrasande! Kan du addera?
 Kan du multiplicera, du? En sådan gäck
 Skall jag förtro mitt garfveris affärer!
 Jag är en såld, en ruinerad man,
 Krediten slut och kunderna på flykten,
 75 Och skrået skrattar ut mig, stackars karl,
 När mina sköna fjorton åsnehudar
 Jag sålt för tre och sextio!

TITIAN.

Min far,

Jag hela natten har arbetat, och
 Det kan väl hända att jag räknat miste.

BARTHOLO.

80 Gå från min åsyn! Gå till dina nunnor,
 Madonnor och Minervor der på väggen!
 Gift dig med dem! Föd dig med dem, min son!
 Drick olja! Ät karmin, och lef af månsken!
 Men visa dig ej för din stackars far,
 85 Som du förstört, försmädat, ruinerat!

TITIAN.

Min fosterfar, när ni mig faderlöse
 Som egen son hit till Venedig sände,
 När mästaren Bellini penseln gaf

Uti min lystna hand, när Giorgiones
Skönt dunkla taflor sporrade min täflan, 90
Och sist när jag förmäten vågade
Om priset täfla med Venedigs ypperste,
Då sade ni, min far, med vredgad tån:
»Din konst föraktar jag – han ger ej bröd.
Kom åter, när en dag omkring din tinning 95
Du bär en krans af guld som konstens vinning,
Kom åter då, och jag välsignar dig
Och aktar högt din konst.»

BARTHOLO.

Ja, det är sannt;
Nåväl hvar är han nu, din gyllne krans?
I dag döms priset ut för taflorna; 100
Tror du att

TITIAN.

Jag tror ingenting, min far!
Först nu förstår jag, att det eviga,
Det herrligt, oförgångligt strålande
I idealets verld – det kan min hand
Ej återgifva. Derfor hopplöst jag, 105
Förtviflad nyss har sönderslitit duken,
Bortkastat penseln, grumlat färgerna
Och kastat öfver bord min lefnads lycka,
Min stolthet – ja, min konst, mitt allt, mig sjelf.
Jag tillhör er, min far, jag lyder blindt 110

BARTHOLO.

Du vill bli garfware? Nå, vid min själ,
Det var det första kloka ord jag hört
Af min förryckte, kluddande herr son.
Men säg, för böfveln, hvilken medicin
Kurerat dig ifrån den galenskapen? 115

TITIAN.

Vid altaret i kyrkan San Stefano

Två hvita marmorenglar böja knä,
Två mästerverk af Pietro Lombardo

BARTHOLO.

Jag har dem sett. Det sägs, att hvardera
Trehundra scudi kostat.

120

TITIAN.

Då en dag
Jag hänryckt stod i bön försänkt och hastigt
Såg upp – döm om min häpnad! Der i stället
För tvenne englar stodo tre

BARTHOLO.

Åh fan!

TITIAN.

Ja tre – dock ej den tredje marmor var;
En fin, en darrande, en luftig stråle
Af idealisk skönhet, stigen ned
I qvinnohamn med stämpeln af sitt ursprung.
Förbländad, stum, betagen, stod jag der,
Såg bilden bedja – buga sig – stå upp
Och sist försvinna bakom pelarraden
Bland korets arabesker. Denna syn,
Min far, den har mig gjort till målare,
Den har bevingat konstens genius
Uti min själ; – men ack, densamma syn
Tog vingarna igen – tog all min stolthet,
Förkrossade, tillintetgjorde mig
Och gaf mig bruten sist åt er tillbaka.

125

130

135

BARTHOLO.

Nu går det åter kring i pojkens hufvud.
Bevingad? Så? Hvad böfveln menar du?
Vi menskor, säg, hvad göra vi med vingar,
Om ej att sopa golf?

140

TITIAN.

Hon stod framför mig

I nattens dröm, i dagens tusen former,
I zifferorna af edra räkenskaper,
I sky, i våg, i stjerner – alltid hon!
Jag målade – och alla dukens bilder, 145
De stulo hennes drag. Jag var så säll,
Jag trodde mig ha fångat idealet
I mina färgers nät Då, när jag nyss
Ur slummern vaknade ja, vet, min far,
Då stod *hon sjelf*, en uppenbarelse, 150
Ett underverk, framför mig och försvann.
Och när jag sen betraktade madonnan
På duken der, som skulle vara hon
Och var ej hon – då syntes så eländig,
Så platt, så liflös, själlös dukens bild 155
Vid verklighetens sida, att förfärad
Jag kände penselns vanmakt, ryste högt
Vid tanken att med stoft och synd ha sudlat
Det himmelska – och sönderslet min bild,
För det att bilden ej var idealet. 160

BARTHOLO.

För det att bilden ej var idealet!
Nej, har man hört på slik galimathias!
Nå, godt och väl, sen du nu lyckligtvis
Kurerad är för den fördömda vurmen,
Så tänker jag vi sälja taflorna, 165
Som hänga der. Hvad må de vara värda?
(*Närmar sig taflorna i fonden.*)

TITIAN.

Nej, håll, min far! Det var ni sjelf, som hängde
Gardin för taflorna, för det ni ej
Fördrog att se dem.

BARTHOLO.

Ja, det var helt annat.

170 Nu kommer penningvärdet uti fråga.
 (*Bartholo fråndrager gardinen vid taflan till venster. Man ser Sylvias bild som bedjande nunna**).

Hvad kan man få för nunnan? Femton scudi,
 Det tycker jag att hon kan vara värd.
 Hon liknar den förnäma spanska damen,
 Som bor här midtemot uti hôtelet
 175 Och vurmar, säger man, för målningar.

(*Tilldrager åter gardinen.*)

Får gå, vi bjuda nunnan ut åt henne,
 Begära tretti, pruta sen till femton;
 Ah, jag förstår att lura sådant folk.
 Hvad menar du?

TITIAN (*försjunken i tankar*).

Nog är ett drag ändå
 180 Utaf det himmelska lätt igenkänligt
 I nunnans bild.

BARTHOLO.

Men var så god och hör,
 Hvad sägs om femton scudi? Vete hin,
 Om det ej är för knappt.

TITIAN (*förströdd*).

Som ni behagar.

BARTHOLO.

Nu gå vi till den andra taflan här.

(*Bortdrager gardinen från taflan till höger. Man ser Sylvias bild som blomsterhandlerska.*)

185 En blomsterhandlerska ... Ah ... Det var löjligt!
 Det är ju samma bild och samma blick
 Som nunnan Sätt en hatt på hennes hufvud
 Och korg i hand, så har man åter ett
 Porträtt utaf spanjorskan i hôtelet.
 190 Corpo di Bacho! (*Nedfäller gardinen.*)

*) Tablå vivant. I alla tre bilderna står Sylvia innanför ramen.

TITIAN (*stirrande mot taflan*).

Också han det ser!

Det är då ej en villa? Samma själ

Ur mina bilders ögon blickar fram

Har jag då fångat dig, du andeväsen?

BARTHOLO.

Hon heter Donna Sylvia da Cuña.

TITIAN.

Namn af musik ... jag aldrig hört det förr,

195

Jag donnan aldrig sett – jag målat blott

En namnlös engel ifrån San Stefano.

BARTHOLO.

Hon är omätligt rik, så säger man,

Dessutom högst besynnerlig. Man säger,

Att, ung och skön, hon furstars hand försmått,

200

Förälskad uti sköna taflor blott.

Jo jo man börjar med att älska taflan

Och slutar med att älska målaren.

Vi bjuda henne blomsterhandlerskan

Också. Jag menar, femti hårda scudi

205

Lär hon betala nog för sitt porträtt

Numero två. Hvad tycks?

TITIAN (*förströdd*).

Som ni behagar.

Porträtt af donna Sylvia? Porträtt?

BARTHOLO.

Nu komma vi till taflan här i midten.

(*Bortdrager gardinen från medlersta taflan. Man ser Sylvias bild som Minerva.*)

Det är en stor figur och ståtlig ram,

210

Hon bör betalas minst med hundra scudi.

Förgyllningen är äkta.

TITIAN.

Ah, min far,
Ser ni ej något? Liknar hon ej någon?

BARTHOLO.

215 Låt se ... hvad nu? Det här är trolleri!
Den satans pojken har för tredje gången
Spanjorskan porträtterat. Som ett bår!
Allt ... ögon, panna ... ut och in densamma!
Corpo di Bacho! Det är rent förhexadt!
Hon ser på mig, som vor' hon lefvande,
220 Den blixtförbannade spanjorskan!

TITIAN.

Han ser det – ser det åter ... det är hon!
Och evigt hon! Stenhjertat känner det –
Den hårda klippan ser att det är hon!
(*Bartholo nedfäller gardinen.*)
225 Ja, jag har fångat dig, du höga väsen,
Du San Stefanos bild, jag fångat dig!
Min duk har lif! Min färg har andedrägt!
Min bild har själ! Min konst har vingad flygt!
Jag har från andars verld i verkligheten
Nedkallat idealets gudahamn!
230 O, jag är lycklig – öfversäll, min far!
Jag känner att jag dock är målare!

BARTHOLO (*förbluffad*).

Du är så fan ej. Har då Belzebug
Lifslevande i pojkens hjerna farit?
Du målare, du, som frivilligt nyss
235 Dig egnat åt det ädla garfvaryrket?

TITIAN.

Ah, det var då jag missförstod mig sjelf.
Nu vet jag, nu, nu har ni sjelf mig sagt,
Att alla dessa bilder äro hon,
Och alla dessa bilder ropa högt:

Du är en målare! Ah, målare! 240
 Förstår ni det, min far! En målare!
 Ut måste jag – ut bland natur och menskor,
 Att ropa högt, som bilderna, till verlden
 Och till mig sjelf: jag är en målare! (*Ilar ut.*)

Fjerde Scenen.

BARTHOLO; *strax derpå* SYLVIA.

BARTHOLO (*ser förvånad efter honom*).
 Af all den pest, som i vår tid grasserar, 245
 Finns ingen riksförderligare, än
 Den onda frestelse man kallar konst.
 Drif honom ut, der nyss han varit herre –
 Jo pytt, han kommer åter sjufaldt värre.
 Om rätt jag mins, så är det just i dag 250
 Sankt Barnabas, och då, så säger man,
 Att spöken drifva fritt sitt spel. – Låt se,
 Så mycket är då visst, så länge dessa
 Fördömda taflor hänga der på väggen,
 Så blir min gunstig herre aldrig qvitt 255
 Sin lede frestare. Och derfor skicka
 Vi dem i dag till salu åt spanjorskan.
 Jag tänker, hundra scudi är ett pris,
 Som hon betalar

(*Från drager mellersta gardinen. Man ser Minerva med skräpuksansigte.*)

för så grann figur.

Ack skona, skona mig, herr Belsebub! 260
 (*Nedfäller åter gardinen.*)

SYLVIA (*som inkommit under monologen*).
 Signor, för hög är konsten och för ren
 Att fläckas ned af vinningslystna blickar.
 Betrakta diktens ädla mästerverk
 Med andakt, kärlek för det himmelska,
 Och se, då ler det himmelska mot er! 265

Men se derpå med girighetens ögon,
 Med orent sinne och med jordisk håg,
 Då skall det himmelska för edra blickar
 Förvandlas i en styggelse, en vidrig
 270 Karrikatyr – en spegel af er själ.

BARTHOLO.

Vecellios original! Hon sjelf!
 Högädla dam ... jag dristar mig att fråga:
 Är det ni sjelf? ... Är ni ej ert porträtt
 På väggen?

SYLVIA.

Jag är Sylvia da Cuña.

BARTHOLO.

Åh ... det föll som en sten ifrån mitt bröst.
 275 Jag är bland menniskor. Jag andas åter.

SYLVIA.

Signor, jag kom för att lyckönska er.
 Er son är sen i dag berömd som en
 Utaf Venedigs störste målare.

BARTHOLO (*afsides*).

Se så, der ha vi det igen. (*Högt*) Ja visst,
 280 Rätt fågnesamt, ofantligt fågnesamt!
 (*Afsides*.) Hon skall betala hundra scudi.
 (*Högt.*) Jag.

Beklagar blott rätt mycket, att min son
 Numera ej har tid och lust att måla.
 285 Han ren en annan lefnadsbana valt:
 Han skall bli garfvere.

SYLVIA.

Säg mig, signor,
 Är ni en italienare?

BARTHOLO.

Till hälften.

I Capo del Cadore i Friaul
Jag dref mitt garfveri med flit och vinning,
Då, svage far, jag hit min fosterson
Bortsände till Venedig att studera.
Men längtan efter pojken dref mig hit;
Jag flyttade och

290

SYLVIA.

Jag förlåter er,

Ni blott till hälften hör Venedig till.

Vor' ni en italienare, signor,

Då skulle ni förstå den underbara,

Den höga genius, som Italien fattat

I skönhetens uppståndelseepok.

Belöna, hedra allt det nyttiga,

Som fliten bringar och behovet kräfver!

Men skönhet främst Italien begär.

Se er omkring! Förnimmer ni ej doften

Af snillets vår uti Italiens vår?

Förklarad skimrar ren en morgonrodnad

Af nyfödd skönhet bland ruinerna

Af det förgångnas storhet. Hör ni ej

Vingslagen af den nya tidens örn?

Här diktar konsten sina mästerverk;

Odödlig lager kröner skaldens panna;

Ovanskelig gloria ler kring målarns bild;

De stolta tempel resa sig mot himlen;

Musiken lockar förr ej hörda toner

Ur strängens bäfvan, medan mejseln hugger

En evig ungdom fram ur marmorns famn.

Förstår ni hvad Italien förstått?

Förstår ni det, signor, att gudars gnista

Ej föll förgäfves uti menskors bröst?

Då skall ni ock förstå, att eder son

Är målare och tacka Gud, signor,

Att det er son har förr än ni begripit.

295

300

305

310

315

320

BARTHOLO.

San Marco! Hur ni talar, sköna donna!
 Det har jag verkligen ej tänkt uppå,
 Men när ni säger det, hvem kan stå mot?
 Ni är i stånd att mjuka upp en buffels
 325 Fjällhårda hud, och jag (*snyftande*), om ni så vill,
 Jag är en italienare!

SYLVIA.

Jag ser,
 Jag är den första, som det glada budskap
 Förkunnar, att Marias himmelsfärd
 Af Titian har vunnit högsta priset
 330 Och att Venedig jublar vid dess anblick
 Som vid en uppenbarelse.

BARTHOLO.

Hvad hör jag!
 Jag faller som från skyarna.

SYLVIA.

Se der,
 Der kommer han, er son. Tillbaka! Tyst!

Femte Scenen.

BARTHOLO och SYLVIA *draga sig åt sidan.* TITIAN *inträder,*
utan att bli dem varse.

TITIAN.

O helgon, helgon, gören mig ej blind,
 335 Vansinnig och förmäten och förlorad
 I ruset af så plötslig äras glans!
 Venedig jublar – jublar öfver mig!
 Jag slet mig lös från tusen armars famntag
 Och tusen stämmors lefverop, för att
 340 Här böja knä för dig och tacka dig,

Du bild af henne, som min pensel eldat,
Och lägga all min storhet för din fot,
Liksom en blomma inför vårens anlet!

(Titian har knäböjt framför medlersta taflan. Sylvia framträder från sidan
och fäster på hans hufvud en krans af guld.)

SYLVIA.

Förinna mig att sira dessa lockar,
Dem nyss Venedigs skönsta lager sirat,
Med denna krans af guld – ovissnelig
Och glänsande som namnet Titian!

345

TITIAN (*uppstår häftigt*).

Är det en dröm? Är det en andesyn?
Det är då du, – du milda, underbara
Englagentalt från San Stefanos tempel?
Du, som jag sett i hvarje ögas glans!
Du, som jag målat i hvar himmelsk bild?
Det är då du? – O, fly ej mer från mig!
Dröj evigt kvar! – Min engel evigt var!

350

SYLVIA.

Ej engel och ej dröm, ej andesyn –
En kvinna blott är Sylvia da Cuña.

355

TITIAN.

Om engel eller dödlig – lika godt!
Jag älskar dig! Jag andas blott för dig!
Jag målar dig – och evigt endast dig!
O, öfvergif mig ej! Jag vill dig följa
Hvarthän du går. För din skull vill jag se
Mitt namn odödligt – ja, för din skull vill jag
All himlens nåd, all jordens glans förtjena,
Blott för att lägga allt för dina fötter
Och säga: Sylvia, jag tackar dig,
Ty genom dig blef jag en målare!

360

365

SYLVIA.

Vecellio Tiziano, akta dig
 Att plundra Gud allsmäktig på hans ära
 Och lägga den inför en dödligs fot!
 370 Din tack gif Honom, som dig gaf sin nåd
 Att föra ut det skönas verk på jorden!
 Jag är en svag, en dödlig qvinna blott,
 Hvars kinder vissna och hvars blickar slockna.
 Men konsten är odödlig, som det sköna
 375 Odödligt är. Så helga den ditt lif,
 Och glöm att Sylvia da Cuña funnits.
 Jag är för stolt att vissnad stå en dag
 Vid sidan af de evigt unga taflor,
 Fördunklad utaf dem. Jag älskar dig
 380 För mycket, för att smärta dig en dag
 Med synen af – ett åldradt ideal.

TITIAN.

Hvad står mig åter, sen jag dig förlorat
 Du himmelska?

SYLVIA.

Vecellio Tiziano,
 Just därför står det himmelska dig åter.
 (*Till Bartholo*)
 385 Nu, signor Bartholo, ni kanske medger
 Att eder son är målare?

BARTHOLO.

Jag måste väl,
 När gyllne krans jag ser uppå hans tinning.

SYLVIA.

Gå, Titian, till din stora framtid gå!
 Jag är en dotter af Alhambras natt,
 390 Jag lärde der af svarta mohrer konsten
 Att mana skuggorna af det som varit
 Och skuggorna af det som komma skall.

Er, konstens genier, J blida väsen
Af färg och ton och dikt, jag manar Er,
Framträden ur den blåa dimmans flor,
Som höljer er för blinda menskoögon,
Och sägen Titian hans framtids lopp!
Och gifven åt min älskling alla, alla
En gåfva, sådan få utkorade
Af menskors barn i någon tid ha vunnit!

395

400

(Fonden upprullas hastigt. Man ser ett solbelyst landskap och en grupp af tre genier, som avancera under sakta musik och räcka Titian kransar af rosor.)

FÖRSTA GENIEN.

Jag ger dig hundraårig lefnads fröjd.

ANDRA GENIEN.

Jag ger dig fyra kejsares beundran.

TREDJE GENIEN.

Jag ger dig ett odödligt namn i glans.

SYLVIA *(sakta för sig, med bruten röst).*

Och jag – hvad ger jag dig, o Titian?

Jag ger dig – ack, min kärlek intill grafven!

405

(Ridån faller.)

ETT SKÄRGÅRDS-ÄFVENTYR

ETT SKÄRGÅRDS-ÄFVENTYR.

Lustspel i två akter med sång.

Personer:

FREDRIK ADOLF, hertig af Östergöthland, 17 år.

Amiral ANKARSTORM.

OTTO SPORRE, marinlöjtnant.

Grefvinnan DANNESKÖLD.

Fröken EVA, hennes nièce.

REBECKA, förmögen bonde-enka på Degerö.

STINA, hennes dotter.

LASSE, hennes brorson.

GRIP, tulluppsyningsman.

KABYS, gammal sjöman.

Officerare och matroser från fregatten Amfion. Grefvinnans sällskapsdamer.

(Stycket spelar midsommartiden år 1767, dels på Degerö, dels på Sandhamn i nejden af Helsingfors.)

FÖRSTA AKTEN.

En strand på Degerö med sjöperspektiv, klippor och träd. Till venster för åskådaren en stuga med dörr åt scenen och ett vindskammarfönster ofvanför dörren. En gräsbänk. Ljus sommarnatt.

Första Scenen.

PRINSEN. *Strax derpå* OTTO SPORRE. *Lasse sovande utanför stugan.*

PRINSEN (*i kulissen*).

Gör väl fast båten, Otto. Jag vill rekognoscera (*framträder på scenen*). Klippor och åter klippor! Detta land är af sten. En stuga, men intet tecken till lif. Otto, vi äro i Finland. Vi ha kommit till ett förtrolladt slott.

OTTO (*framträder på scenen*).

Så mycket bättre. Ers kunglig höghet ville partout ha ett äfventyr. Början
5 är god.

PRINSEN (*nedkastar sig på en klipphäll*).

Frihet! Frihet! Ah – det är lifvet! Vore jag kung, skulle jag låta alla mina undersåter göra hvad de behaga.

OTTO.

Jag fruktar att ers höghets regering då blefve ganska kort.

PRINSEN.

Men desto muntrare, inte sannt? Milda himmel, duger jag att regera, jag
10 – en bon garçon, som tycker om att roa mig och allernådigst tillåter andra att göra detsamma! Nej, jag följer min pappas exempel, jag lemnar regeringens mödor åt min nådiga mamma och mina bröder. Man säger mig att Gustaf har genie; – à la bonheur, jag har i stället mitt glada lynne och mitt ärliga hjerta. Jag är hvarken snille eller pedant, hvarken hatt eller mössa, jag
15 är chapeaubas, och se der, hvarför jag nu befinner mig med min kavaljer, baron Otto Sporre, marinlöjtnant, tout franchement på äfventyr i en finsk sommarnatt.

OTTO.

Man skickar oss på en kryss från Carlskrona till Sveaborg. Hvarför icke? Hans majestäts fregatt Amfion är en ganska god båt, men inte skapad att kvarhålla en ung prins, som vill öfvertyga sig om det är sannt att finskorna kunna trolla. 20

PRINSEN.

Sex veckors kryss – en dödande enformighet – och till råga på våra missöden få vi stiltje två mil från Sveaborg. Hvad gör då vår goda Amfion? Jo, han lägger sig lugn som en krabba för ankar vid Mjölö.

OTTO.

Då uthärda vi ej längre. Vi förvandla oss till matrosar, fira en julle öfver Amfions reling, ro i qvällens tystnad på äfventyr, och min vän Utter, som har vakten, låtsar ej se oss. 25

PRINSEN.

Vi ha våra skäl att inte komma fästningen för nära. Vi hålla nordost och landa på måfå här, utan att veta hvar vi befinna oss. Ingenting är enklare. Amiralen kommer att göra larm: (*härmande*) »Ers kunglig höghet! Ers kunglig höghet! Au diable, hvar håller han hus, den satans pojken?» – Que faire? Vi äro utom skotthåll, vi roa oss med något förtjusande äfventyr och återvända, när det behagar oss att försona vårt brott med några dagars arrest. 30

OTTO.

Till en början måste vi rekognoscera det förtrollade slottet. Jag bekänner att jag i detta ögonblick vore färdig att göra min kur hos en färsk limpa med nyss tjärnad smör och förklara min kärlek för en väl konditionerad filbunke. 35

PRINSEN.

Morbleu, jag är alldeles af samma tanke (*aftorkar pannan*). När man rott som ett par holländska matrosar

OTTO.

.... så är ingen flamma mera förtjusande, än flammen ifrån en köksspis. Sch! Jag hör någon andas. På min ära ligger inte der en drummel och sofver tätt utanför stugudörren. 40

PRINSEN.

Jag hör röster derinne. Någon kommer. Låt oss lyssna ett ögonblick här bakom klippan. (*De dölja sig.*)

Andra Scenen.

PRINSEN och OTTO bakom klippan. Fröken EVA och STINA smyga sig varsamt ut ur stugan förbi den sofvande Lasse.

STINA.

Äntligen äro vi fria – fria som fåglar under himmelens tak. Kom, fröken!

PRINSEN (*sakta till Otto*).

45 Dessa stenar få lif. Ett par förtjusande flickor!

OTTO (*sakta*).

Förtrollande, menar ers höghet; vi äro i Finland. Sirener vid hafsstranden; tro dem inte!

EVA (*pekande på Lasse*).

Är du säker att han ej röjer oss?

STINA.

Han sofver så, som man sofver efter ett godt dagsverke och tre fat gröt.
50 Mor och de öfriga komma ej så snart tillbaka från staden. Just en förträfflig fångvaktare man gifvit oss. Stackars Lasse, – beskedlig gosse och håller af mig, men dum som en spån. Jag kan inte begripa hvad mor tänkte på.

EVA.

Säg mig, Stina, hvarför låter din mor så strängt bevaka oss på en så enslig holme som Degerö?

STINA.

55 Enslig? Jo, det skall jag säga fröken. Förr, sad' mor, var det rart att ibland få se en hederlig rådman från Helsingfors komma hit ut om somrarna för att dricka tjärnmjölk och meta girs; och så kunde väl någon sprängare från silfvergrufvan komma hit för att smaka på vårt hembrygda öl; och när det

var rätt rart och fint, fick man se herrskaperna från Hertonäs, Thurholm, Stansvik och Degerögård springa enklek derborta på ängen. Men sedan 60
general Ehrnsvärd begynte mura de tjocka grå murarna på Svartöarna och Vargön, sad' mor, så är här ingen säkerhet mera. Man vet inte hvilken dag här kommer en prins eller en löjtnant, och det kan komma på ett ut, det är allt ett sommarväder, sad' mor: en rosende godmorgon och slask till middagen.

PRINSEN (*sakta*).

Tackar förbindligast för komplimangen. 65

EVA.

Hur kan mor vara så barnslig och frukta för dig, som är till hälften förlofvad.

STINA.

Ja, det är så der till hälften, ser fröken, och knappt nog det. Mor har på sätt och vis lofvat bort mig åt min kusin Fredrik från Kimito, som jag aldrig har sett, och i sommar skulle han komma hit. Men när den olyckan hände att han 70
blef pressad till matros på kronans fregatt, så är det väl så, ser fröken, att jag likaså gerna kunde vara förlofvad med himmelens sky och sommarens vind.

OTTO (*sakta*).

Det är godt att veta.

EVA.

Men ges det intet något medel att lösa honom fri?

STINA.

Mor säger att hon skall gå till kungs för den saken, när någon af prinsarna kommer till Sveaborg. Inte för det att jag har ondt om friare 75

EVA.

Vasserra, nej. Den gamla sjömannen, och tullgripen, och Lasse sen. Det är ju en för hvart finger, det.

STINA.

Jag skall säga fröken något. (*Förtroligt.*) Det är fröken, som mor är mest rädd om. Akta dig, Stina, sad' mor, att berätta för någon kristen menniska att fröken är här. Du skall veta, sad' mor, att hon är här inko – inko – 80

EVA.

Inkognito. Ja, det har sina skäl.

STINA.

Men det måste vara någonting rysligt, det der inkognitus. Det är alltid rysligt, det som man inte begriper. Kanhända beror hela rikets välfärd på frökens inkognitus.

EVA.

85 Har jag inte berättat dig det? Nåväl, det är snart sagdt. Min far är en fattig afskedad militär, och jag beror af min rika tant uti Stockholm. För ett par veckor sedan skrifver hon till mig: »ma chère, jag har utsett en bra man åt dig, han heter baron Otto Sporre, af kungliga svenska örlogsmarinen, och kommer till midsommar att förtjusa dig med sin närvaro. Jag är öfvertygad

90 att du på förhand gillar mitt val, och jag förblifver din väl affektionerade» etcetera. – Kort och begripligt, som du ser. Men jag, som hvarken vill gifva eller emottaga ett hjerta på requisition, jag behagar få i mitt hufvud att jag vill bli vald för min egen skull och välja sjelf efter mitt eget tycke. Jag ber

95 till min mors gamla trotjenarinna, din mor, och hon lofvar mig att plocka smultron på Degerö, tills stormen är öfver och min tants protegé har tröttnat att söka mig.

OTTO (*för sig*).

Sacredieu, den flickan har hjerta. Jag känner igen den historien. Aha, min nådiga tant! Det var då hon, som

STINA.

100 Hvad de karlarne göra sig onödigt besvär! Men nu skulle vi sopa, var det ju sagdt?

EVA.

Hur var det? De tre nätter, då solen står stilla i sommarsolståndet

STINA.

Då går man ut före solens uppgång på en korsväg och sopar baklänges, utan att se sig om, och då får man se sin fästman. Ja, det vill säga att man borde

105 väl tiga också, men hvem kan begära omöjligheter?

EVA.

Och nu är det första natten.

STINA.

Ja, i morgon är midsommarqväll. Jag har en moster, som är hemma från Österbotten, och hon har berättat mig något. Tre flickor sopade en natt vid korsvägen hörde fröken något?

EVA.

Det var ekorren, som hoppar derborta i granen. Fortfar.

110

STINA.

Tre flickor sopade, och tre vålnader kommo på korsvägen ... Nej, nu var der något derborta vid klippan.

EVA.

Tre vålnader, sad' du?

STINA.

Ja, så ungefär. Den första vålnaden var en soldat, den andra var en sjöman, och den tredje bar en gyllene krona. Hvem skulle ha trott det, ser fröken, ty flickan var utaf ringa härkomst. Nå godt och väl, flickorna skrattade, och det var ingenting vidare. Men året derpå blef den första flickan gift med en verklig soldat, och nästa år blef den andra flickan gift med en verklig sjöman. Då blef den tredje flickan illa till mods och gick till sin mor och sade: det och det såg jag. Då sade hennes mor: klipp af dig ditt långa hår, och drick ättika, att dina röda kinder blekna, och göm dig i sju år uti min innersta källare; och efter sju år är synens välde förbi. Då gjorde flickan som hennes mor befallt, och efter sju år lät hon åter sitt hår vaxa, och hennes kinder blefvo röda igen, och hon steg upp ur källaren och var så innerligen glad, vet fröken, att allt detta var öfver.

115

120

125

EVA.

Nej, Stina, berättar du mera, så törs hvarken du eller jag sopa.

STINA.

Ja, det är sannt. Vi äro nu på korsvägen. Börja nu bara, och var inte rädd.

EVA.

Nej, börja du, som vet hur det är. Hvad? Jag tror att du darrar?

STINA.

130 Det är allt litet kulet i solnedgången, och – sedan så förekommer det mig som klipporna hade ögon.

EVA.

Sådan toka du är. Vänta, skall du få se! (*Tager en qvast vid hörnet af stugan och sopar förvändt och löjligt.*)

STINA (*tager en annan qvast*).

Och det kallar fröken att sopa! Hur har fröken blifvit uppfostrad? Se nu på, så skall fröken få lära sig någonting nyttigt. (*sopar*)

EVA (*sopande*).

Är det bra så der?

STINA.

135 Åhja. Man lär sig. Fröken gör framsteg.

EVA.

Vi skulle ju sopa baklänges.

STINA.

Så var det, ja. Låt oss börja. (*De ställa sig bredvid hvarandra midt på scenen med ryggen mot fonden.*)

EVA.

Och om man ser sig tillbaka?

STINA.

Då får man se någonting förskräckligt.

EVA.

140 Hu! (*De sopa långsamt, gående baklänges mot fonden. Under tiden ha prinsen och Otto stigit fram och ställt sig så, att flickorna gå rakt emot dem.*)

Sopkupletter*).

Hå hå, när sommaren är grön,
Hå hå, när natten är så skön,
Hå hå, när hjertat är så ungt,
Hå hå, när lifvet är så tungt,
Kommer ej, kommer ej än 145
Vår vän?
Kommer ej, kommer ej än
Hå hå!

Hå hå, vi sopa gräs och dam.
Hå hå, han kommer aldrig fram, 150
Hå hå, den vackra fästeman,
Hå hå, hur länge dröjer han!
Kommer ej, kommer ej än
Vår vän?
Kommer ej, kommer ej ... 155

EVA och STINA (*i det de stöta på prinsen och Otto.*)

Hu! Spöken! Spöken! (*De springa skrikande in i stugan och regla dörren innantill.*)

Tredje Scenen.

EVA och STINA *i stugan.* PRINSEN och OTTO *på scenen.*

OTTO.

Vänta då! Stadna! Nej – de höra oss inte. O vidskepelse, du är stor i Norden!

PRINSEN.

Det var ditt fel. Att skrämma dem så ...

OTTO.

Ha de inte manat oss fram ur natten och klipporna? Ha de inte sjelfva gifvit oss fullmakt att vara vålnader? Ja, hvad det angår, så ha de rätt, ty vålnader 160

*) Melodin en svensk folkvisa: »Hå hå, när himmelen är grå» etc.

bli vi med ett sådant fastande. Vi måste ha magrat förskräckligt, ers höghet, sedan vi lemnade Amfion. Ej under, att man tar oss för spöken.

PRINSEN.

Men hvad är nu att göra?

OTTO.

Hvad? Jo, förskaffa oss en god souper i angenämt sällskap. Vi måste taga
165 denna fästning med storm. Honny soit qui mal y pense.

PRINSEN.

Jag utnämner dig till general en chef för den belägrande armén.

OTTO.

Deri gör ers höghet ganska klokt. Tillåt mig säga, ers höghet har alla anlag
att bli med tiden en skicklig fältherre, men för närvarande måste ers hög-
het förtjena sina sporrar. Jag vill inte berömma mig sjelf, men jag har likväl
170 någon krigserfarenhet.

PRINSEN.

Låt oss hålla krigsråd. Vi kunde till exempel säga dem, att vi komma genom
luften direkt från Amerika och måste vara tillbaka der, innan hanen gal.

OTTO.

Duger inte, ers höghet. Första regeln uti belägringskonsten är att uppsöka
fästningens svaga sida. Jag vet en färdig bresch i sådana förskansningar.

PRINSEN.

175 Och det är?

OTTO.

Nyfikenheten. Vänta, skall ers höghet få se. (*Höjande rösten*) Jag slår vad,
att de söta flickorna derinne aldrig ha sett en prins förr.

PRINSEN.

Men så tig då

OTTO (*i samma ton*).

Och om de visste, att en af dem en vacker dag kan blifva prinsessa.

PRINSEN.

Du lofvar, på min ära, mer än du kan hålla.

180

OTTO (*som förut*).Lyckligtvis känner ingen här vårt inkognito (*Eva och Stina visa sig i fönstret.*)

PRINSEN.

Fästningen kapitulerar.

OTTO.

Ännu inte, men breschen är praktikabel. (*Högre*) Hur är det möjligt att så vackra ögon kunna vara så blinda? Se vi då ut som gaster? Vi ha hvarken klor eller hästfötter.

185

STINA (*i fönstret*).

Mor säger, att det kan man aldrig så noga veta.

PRINSEN (*till Otto*).

Der fick du svar.

OTTO.

Ack, Stina lilla, om Fredrik kunnat tro att han skulle blifva så emottagen

PRINSEN.

Är du galen?

STINA.

Nej, hvad är det han säger?

190

OTTO (*pekande på prinsen*).Du ser huru mager han är – huru djupt han suckar – (*till prinsen: så sucka då, ers kunglig höghet!*) – Ja, han må väl förliskas vid den klagande turturdufvan, som flyger öfver haf och land för att söka sin trolösa vän! Det är bara af längtan efter dig, grymmaste af alla Stinor! Det är din bild, trolösa, som förföljt honom från babord till styrbord och från arkliet ända till märskorgen. För din skull rymde han i natt från kronans fregatt, och för din skull kommer kan kanske i morgon att hänga i rånocken af Amfions kryssmast. (*Sakta*) Det var fan hvad jag ljuger. (*Till prinsen*) Gråt!

195

PRINSEN.

Ja, vi rymde, och det är han (*pekar på Otto*) som rår för det. Han kommer
200 att hänga först.

OTTO.

Nej, ära den som äras bör. Den stackars Fredrik är alltför blygsam; det är han,
som tar företrädet. Derföre söka vi nu en fristad hos er, vackra Degeröflickor!
Aldrig kunna ni bära det på ert samvete att se två så raska gossar hänga i
rånocken. Hör! (*man hör två kanonskott på afstånd.*) Man har upptäckt vår
205 flykt. Man förföljer oss, och vi äro förlorade utan ert bistånd.

STINA (*som under tiden rådgjort med Eva*).

Men är han den riktiga Fredrik, – den Fredrik jag menar?

OTTO.

Det må han sjelf svara. Neka den som det kan.

PRINSEN.

Jag är Fredrik, det kan du lita på.

EVA.

Då skall jag säga dem att låset är i olag; ingen kommer in genom dörren.

PRINSEN (*till Otto*).

210 Det vunno vi på det.

OTTO.

Är det då alldeles omöjligt att beveka dessa hårda murar?

STINA.

Omöjligt är det just inte.

OTTO.

Hvad säger du, älskvärdaste af alla tärnor, som någonsin tjärnat smör på
Degerö?

STINA.

215 Jag säger att han kan klättra, om han är sjöman.

OTTO (*mätande höjden*).

Vill du partout att det på ett eller annat sätt skall kosta vår hals?

STINA.

Gör som han vill. Inte flyttar jag stegen åt honom.

EVA (*till Stina*).

Hvad tänker du på?

STINA (*till Eva*).

Tyst, låt mig råda.

OTTO.

Stegen? Ja, verkligen, jag kom ej att tänka på den. En hård nödvändighet, men (*med en axelryckning*) hvad gör man inte för att undkomma repet! (*Prinsen och Otto flytta till fönstret en mot väggen stående stege. Till prinsen:*) Nu gäller det edra sporrar, ers höghet! (*Prinsen uppstiger först, sedan Otto.*) 220

OTTO (*på stegen*).

När såg man en gladare hamn för två skälmar, som rymt från kunglig majestät och kronan? (*De försvinna genom fönstret. Under sista replikerna har Lasse vaknat, gnuggat sig i ögonen och med dum förundran betraktat de uppklätrande. Slutligen stiger han upp.*) 225

LASSE (*yrvaken*).

Tusan! Jag springer till hamnen att säga åt mor. (*Springer bort.*)

Fjerde Scenen.

PRINSEN och OTTO *i stugan*. EVA och STINA *skynda ut genom dörren och tillbomma den utifrån.*

STINA (*sedan hon stängt dörren*).

Så. Nu ha vi fåglarna i buren, och för att de inte må flyga sin kos, så hjelp mig att klippa vingarna. (*De bortbära stegen.*)

EVA.

Välförtjent, mina herrar. Mais après – hvad göra vi se'n?

STINA.

230 Hänga dem, – det tror jag vore ändå för hårdt.

EVA.

Jag skall säga dig något, Stina. De äro lika litet matroser, som du och jag.

STINA.

Den långa, som förde ordet, ja, han är bestämdt en herre. Tänk om det verkligen vore prinsen!

EVA.

235 Jag har aldrig sett prinsarna, och det vore mot all konvensans, men – enfin, på resor i en nästan obebodd nejd – de kungliga ta' sig ibland sina friheter

STINA.

Det är märkvärdigt, vet fröken; ju mera jag tänker på den blåögda gossen, desto vissare blir jag derpå, att det måste vara min fästman. Och sedan, när man möter hvarandra så der på korsvägen Nej, det är Fredrik, jag är säker derpå. (*Man hör buller i stugan.*)

EVA.

240 Hör, hvilket larm!

OTTO (*innanför*).

Hollah! Förräderskor! Rymmerskor!

STINA.

Hvad behagas?

OTTO (*som förut*).

Grymma! Ni vill då döda oss med ensamhetens kval!

EVA.

Genera er inte, jag ber. Var som hemma här! (*Flickorna sätta sig att binda kransar. Prinsen och Otto visa sig i fönstret. Otto har en fårboge och prinsen en limpa, af hvilka de under det följande spisa med god aptit.*)

OTTO (*medan han skär ett stycke af bogen*).

Ni tillåter, hoppas jag? Näst kungliga köket i Stockholm kan ingenting jmföras med skafferiet på Degerö. I synnerhet i så angenämt sällskap, ehuru ni tillåter mig önska att vår ställning i lifvet inte vore så hög, när er är så låg. 245

STINA (*sakta till Eva*).

Det är prinsen. Han talar som en bok.

EVA.

Herrarna komma från flottan. Hvad nytt? 250

OTTO (*som förut*).

Ingenting särdeles. Man berättar att hertigen af Östergöthland kommit hit med fregatten Amfion och ämnar anställa ett strängt förhör med alla rebelliska undersåter.

STINA.

O himmel!

OTTO.

Man tillägger att han för närvarande gör en resa i skärgården, för att inspektera försvarsverken. (*Till prinsen*) Skall det vara en daube på lamm? 255

EVA.

Hans kunglig höghet är mycket nitisk för landets försvar.

OTTO.

Åh, det kan jag ej säga. Han finner tvärtom vissa entréer alldeles för väl barrikaderade.

EVA.

Hans kunglig höghet behöfver endast säga ett ord; han är herre öfver allt, utom der han ej bör vara det. (*Fort och sakta till Stina:*) Det är han. Vårt skämt går för långt. Vi måste befria fångarna. 260

STINA (*till Eva i samma ton*).

Lasse har vaknat, han är borta; han skall förråda oss.

OTTO.

265 Apropos barrikader, sedan vi nu spiset, tillåter ni kanske att vi tacka värdinnorna – muntligen – tête à tête.

STINA (*som orolig sett åt kulissen*).

Att fly är för sent. Göm er deruppe! Der ser jag mor komma, åtföljd af Grip och Kabys! Hvad skall det bli, om Fredrik blir arresterad!

OTTO (*drar sig tillbaka*).

Sapperment. Vi måste spara vår tacksamhet.

EVA (*skyndar till dörren*).

270 Och om man finner hans kungliga höghet der – i vårt rum? Det är för sent. De komma. (*Till Stina*) Var lugn, och förråd oss inte!

Femte Scenen.

EVA och STINA på gräsbänken. PRINSEN och OTTO ha dragit sig tillbaka från fönstret. GRIP inträder med ett gevär på hvardera axeln. Derefter LASSE, äfven med två gevär. Sedan KABYS. Sist REBECKA.

GRIP.

(*Melodi: Fredmans Ep. »Knappt Jeppe hann».*)

Gif rum för tullen! Smuggel ombord!

Jag konfiskerar himmel och jord,

Jag konfiskerar vin och rhum och trä

Och folk och få.

275 Jag sjelf är imprimatur i år,

Förutan mig ej riket består,

Jag konfiskerar hvarje liten prick,

Som har en klick.

Mitt nit, det går öfver allt begrepp,

280 Jag basar stormarna med min käpp,

Jag stoppar solens sken i en säck

Och ryter åt saxarna: släck!

Och går här nånsin en tanke fri

Min högst märkvärdiga nos förbi,

Så har jag förfuskat min lefvernes stig
Och hänger mig.

285

STINA

O ve, nu skall han finna dem här!

EVA.

Nej, han skall pudras bra, jag det svär.

GRIP.

Säg, Lasse, hvad ha rymmarne gjort?
Mitt nit är stort.

290

LASSE.

De togo ett förfaseligt hopp,
I fönstret här så klefvo de opp.

KABYS.

Hvad? Stinas stuga? Mist och mesan!
Då tar dem fan.

GRIP.

Säg, ha de bofvarne vapen och krut?

295

LASSE.

Pistoler, sablar, värjor och spjut!

GRIP.

Månnтро från fästningen en kanon
Lär packet att taga reson?

KABYS.

Nej, får jag säga förutan allt agg,
Så hämta vi en lämpelig dag ...

300

ALLA.

Nu smäller det krig uti nästa minut.

GRIP.

Gå ni förut!

GRIP.

Ställ dig här litet närmare, Lasse, så vill jag komma dig till hjälp; och jag ställer mig litet längre på afstånd. Låt oss placera två af gevären här emot
 305 klipporna, för att ha i reserv. Kabys, se till att de inte öfverfalla kronans embetsmän! (*Patrullerar i fonden.*)

KABYS.

Störtsjö och bränningar! Jag skall kölhala dem, om de också bure en kanon i hvar vestficka. Att rymma från kunglig majestät och kronan ... Mist och mesan! Jag har också tjent kronan

LASSE (*på post*).

310 Vi ska' kölhala dem. Mist och mesan!

REBECKA (*inkommer*).

Har ni sett dem, Grip? Har ni sett dem, Kabys? Det var för väl att jag mötte er, kära vänner, på sjön; jag hade ju varit på bara backen, fattiga qvinna, nu, när alla drängar och pigor i huset dansa på Degerö gård. Sörj inte för det, uppsyningsman, jag har skickat min rodderska Lisa med herrabud efter
 315 dem. Jemine, om det helst varit ett par beskedliga smugglare med litet kaffe och socker i barlasten; men rymmare! Nej, då står jag på kronans sida Se, god morgon, barn; hvad ta ni er för?

STINA.

God qväll, kära mor. Vi binda kransar till midsommarnatten.

EVA.

Vi skola möja hela er stuga så grann som en blomstersäng.

REBECKA.

320 Är det tid med det nu, när rymmare smugit sig in i stugan?

STINA.

Nej, hvad säger mor? Rymmare!

EVA.

Det är inte möjligt.

STINA.

Jag skall säga mor något. Lasse har drömt igen, som han brukar, när han ätit för mycket gröt.

LASSE.

Se så ja, Lasse har drömt, Lasse har drömt. Men Lasse har inte drömt. 325
Liksom jag inte skulle ha sett två par fötter der borta på stegen! (*gest för att härma klättringen.*) När alla tre kommit opp, sad' den fjerde rymmarn: här ä' vi fem skälmar, sad' han, och i natt ha vi rymt alla sex från kronans fregatt, sad' han.

STINA (*tar honom i hand*).

Se nu på mig, Lasse! När du rätt tänker efter, så var det ändå en kråka du 330
såg derborta på stegen.

LASSE.

Ja, jag tror visst det var en kråka. (*Gråtande*) För mig må det gerna ha varit en häst.

REBECKA.

Jaså, blåser vind från det hållet? Den saken är inte på rätt, sad' mjölnarn, när han stack sin arm uti sotarens tröja. Barn, barn! Tre ting leda till förderf: en 335
båt som kränger, en häst som skenar och en mun som ljuger. Men derom få vi sen talas vid. (*Paus; derpå kort och bestämdt*) Uppsyningsman Grip; han är en förståndig och bergad karl; vill han ha Stina?

GRIP.

Min högtärade madam vet ju ...

REBECKA (*otåligt*).

Vill han ha Stina? Ja eller nej? 340

GRIP.

Högtärade madam vet ju, att det alltid varit min högsta åstundan.

REBECKA.

Nå, godt, han skall få henne. Men på ett vilkor.

GRIP.

Högtärade madam behöfver bara säga sitt memorial ...

REBECKA.

Det är, att han tar ut lysning om söndag och gifter sig om två veckor. Är
345 det sagdt?

GRIP.

Det är sagdt. (*För sig*) Hin så amper svärmor jag får!

EVA (*sakta till Stina*).

Det låter ju mycket roligt, det der, kära Stina!

STINA.

Nej, jag står inte längre ut. Mor, mor, om ni visste hvem som är derinne i
stugan!

REBECKA.

350 Angår det mig hvem som är derinne? Tjuf som tjuf. Den ena stjal människors
barn, den andra stjal silfverdalar. Låt oss inte tala mera om det. Hänga ska'
de, för se, nu står jag på kronans sida. Kungen skall ha sitt. Gud signe kungen.
När han var här i fjol och såg på generalens tjocka murar, så stod jag med
de andra vid kungstrappan, och han kände igen mig, må ni tro, alltsedan
355 han var vid silfvergrufvan. Se, god dag, min gumma, sad' han; hur står till
på Degerö? Tackar som frågar, sad' jag, ers kungliga riksens majestät; det
slarfvar ju af. Det är bra, sad' han. – Ja, det är en förständig kung, ser ni; han
förstår att umgås med folk, och derfor skall han ha sitt.

STINA (*till Eva*)

De äro förlorade. Det hjälper ej nu att tala vid mor.

EVA (*till Stina*).

360 Förlorad är ingen, som har två raska flickor på sin sida. Kabys vill säga dig
något, Stina.

KABYS (*förtroligt*).

Hvad nu, barn? Jag tror att här gick en stormby nyss, men inte är det värdt att tappa skoten för det. Hvad är det för uppsjö, som mor går i? Aldrig kan jag tro, Stina, att du, som är bara barnet, har några fuffens för dig. Jag är din gufar, jag har burit dig på mina armar, när du var så här lång, och hade jag inte mina femti i loggboken, så skulle jag säga till dig: en grannare julle kan du väl få att segla med uti lifvets storm, men aldrig får du en, som bättre håller sjön. Nå, godt, hvad är det värdt att tala om det nu mera? Vill du inte ha Gripen, Stina, så säg bara till. Mist och mesan! jag lofvar dig att du skall bli obegripelig i alla dina dagar. Flickor tycka om frisk kultje i seglen; var inte bang du; gamla Kabys skall vara en nödplanka för dig, så länge bult och bardun hålla ihop i honom. Men inte vill jag att du sticker upp falsk flagg för gufar din, barn!

(*Stina slår ned ögonen.*)

EVA (*till Stina*).

Säg honom allt. Han skall hjälpa oss.

STINA.

Det är så, ser Kabys, att kusin Fredrik har rymt för min skull från flottan – och nu är han derinne med en som följt med – och om han blir dömd, ser Kabys, så ...

KABYS.

Jaså. Då stänker det saltvatten ända i märskorgen, kan jag förstå. Vet hon väl, pian lilla, det är en krånglig sak att rymma från kronans skepp. Först vankas der dagg, och sedan vankas der rep.

STINA.

Det är just det, ser Kabys, det är just det!

EVA.

Fy, Kabys, har ni ett hjerta, ni, och kan så bedröfva det stackars barnet. Ni måste rädda gossarne derinne. Goda, snälla, hederliga Kabys!

KABYS.

Nå, nå, sakta i strömsättningen! Är det på det viset, så måste väl gufar ändra kurs. Passa nu på. När vi gå in i kajutan, skall jag låta de andra kryssa der nere

på däck, tills fåglarna flugit ut ifrån märsen. Säg då åt edra jollgastar, att de ro
 qvickt till Sandhamn och gömma sig der i min stuga, tilldess att jag hinner
 skaffa dem öfver åt Brändösidan. Säg dem (*torkar ögat med ärmen*) att det
 390 är för din skull, Stina, och Gud nåde den af dem, som lastar ditt samvete
 med tyngre laddning, än du godt kan klarera för vår Herres tullkammare.

GRIP (*patrullerande*).

Alle man på sin post.

KABYS (*vid dörren, i sjömanston*).

Allt klart, herr kapten!

REBECKA (*som under tiden samtalat med Grip*).

De drölmånsarna komma inte från dansen. Visa att uppsyningsman har
 kurage att ensam ta rymmarne.

GRIP.

395 För er skull, svärmor, för er skull. Framåt marsch, för kunglig majestät och
 kronan! Fältropet är konfiskera! Gå ni förut, Kabys, och du, Lasse, och ni,
 mor Rebecka! Jag som er kommandant åtar mig det svåraste arbetet att
 vakta vid dörren, så att ingen af dem slipper undan.

KABYS.

Marsch framåt! Konfiskera! Grip, Grip, sad' kräftan åt hummern. (*Ingår i
 stugan.*)

LASSE (*martialiskt*).

400 Konfiskera! konfiskera! (*Går in.*)

REBECKA.

Nå, låt se hvad ni konfiskera då! (*Går in.*)

GRIP (*i dörren*).

Lemna opp dörren, flickor, lemna opp dörren! (*Går in.*)

EVA.

Grip är född till fältherre. Han ser sig i tid om efter reträtten.

Sjette Scenen.

EVA och STINA på scenen. De öfriga i stugan. Så snart GRIP ingått, skynda flickorna att tillbomma dörren och frambära stegen.

EVA och STINA (vid stegen, halfhögt).

Fort! Skynda! Kom ned, om ert lif är er kärt!

OTTO (i fönstret).

Förräderskor! Är det kanske ett nytt försåt?

405

STINA.

Gyckla inte nu, utan skynda! Se så!

PRINSEN (till Otto).

Kom, det är hög tid, jag hör röster dernere.

OTTO (till flickorna).

Får gå, vi ge oss åter på nåd och onåd.

(De nedstiga och flytta sedan bort stegen.)

Sjunde Scenen.

PRINSEN, OTTO, EVA och STINA på scenen.

PRINSEN (till Stina).

Vågar jag tro, vackra Stina, att du hyser något deltagande för mig?

STINA.

Om du visste, Fredrik, hur jag darrat för dig!

410

PRINSEN.

Säg om det, Stina. Du är så vacker, när du säger så der. Är jag inte din fästman?

STINA (räcker honom handen).

Ja ja, – dig och ingen annan vill jag älska intill den blekaste död! Hvad din

hand är mjuk – rätt som en prins! Vänta – låt mig knyta din halsduk. (*hon knyter duken.*) Och din hatt (*jemkar hatten*) – så der klär han dig bäst.

OTTO (*till Eva*).

Och ni, min älskvärda fiende, sluta vi fred?

EVA.

När jag har den äran att veta med hvem jag fört krig ...

OTTO.

Mitt namn ...

EVA (*afböjande*).

Sch! Om vi återse hvarandra, ger jag (*djupt nigande*) Ers Outsäglighet rätt att – bedja om min förlåtelse.

OTTO.

Tackar allerödmjukast för en så stor grace.

STINA.

Skynda! Jag hör dem uppstiga för trapporna till vindskammaren. Fly till Sandhamn – der öfver fjärden. Vänta Kabys i hans stuga, han för er till Brändö

EVA (*fort, till prinsen och Otto*).

Hota oss! hota oss!

(*Prinsen tar det ena geväret och hotar Stina. Otto med det andra hotar Eva. Derpå visa sig Grip och Rebecka i vindsfönstret. Bakom dem Kabys och Lasse.*)

Åttonde Scenen.

PRINSEN, OTTO, EVA och STINA på scenen. De öfriga i fönstret.

GRIP.

Hvad vill det säga? Konfiskera, konfiskera! Kontrabandet har undkommit oss! Der äro smugglarne!

REBECKA.

Fort! Grip! Lasse! Kabys! Hoppa ut genom fönstret och grip de bofvarna!
Se ni ej hur de hota de stackars barnen der?

GRIP (*med värdighet*).

Min kära madam, en tulluppsyningsman hoppar aldrig frivilligt ut genom
fönstret Hoppa ni, Kabys! 430

KABYS (*härmande*).

Min kära Grip, en sjöman hoppar heller aldrig ut genom fönstret, om han
ej kastas.

LASSE.

Jag hoppar jag, mor!

KABYS.

Stopp, ankartross! De fira på skoten dernere.
(*Prinsen och Otto bortlägga gevären.*) 435

OTTO (*helsande uppåt fönstret*).

Mjuka tjenare, lycka till fångsten! Jag skall intyga ert nit och testamenterar
åt herrarna resten utaf min fårboge.

PRINSEN (*med gest åt Eva och Stina*).

Och jag skall intyga ert tappra försvar af Degerö. Ni ha blott fångat oss
alltför väl.

STINA (*hviskande*).

Till Sandhamn! 440

PRINSEN (*i samma ton*).

Till Sandhamn!
(*Prinsen och Otto gå, vända sig än en gång om och helsa flickorna.*)

Ridån faller.

ANDRA AKTEN.

En strand på Sandhamn. I fonden Helsingfors 1767. Till höger för åskådaren Kabys' stuga. Till venster ett tält. Ledstänger mot stranden. En bänk.

Första Scenen.

STINA *ensam, bärande en korg med kransar.*

Melodi: »Neckens polska».

Hvadan kom du, sakta silfverdyning,

Du som gungar mot holmens strand?

Kom du fjerran, kom vid dagens gryning

Från ett okänt, ett bättre land?

5 Sökte du i hafvets vida böljor än

En förlorad sällhet, en förgråten vän?

O, hvi suckar i sanden du?

Långt, långt i fjerran är din längtan nu.

10 Den visan är diktad af vågorna. Hon går mig till hjertat, och jag vet ej hvar-
före. Hur kom jag att tänka derpå?

O du sakta, sakta silfverbölja,

Som i suckar mot stranden slår,

Säg, hvad vill du? Vill du ensam dölja

Der i sanden din brustna tår?

15 Älskar du det skum, som kysste nyss din kind?

O, det kom med stormen, och det for med vind.

Brist, o brist emot blommig hamn!

Långt, långt i fjerran är din älsklings famn.

(Under första strofen af andra versen inkomma prinsen och Otto i kappor, med hattarna tryckta öfver pannan, och stadna i fonden.)

STINA *(utan att se dem).*

20 Jag har honom så kär, så kär. Jag rår inte för det, jag mötte honom på kors-
vägen, jag måste ju älska honom hela mitt lif. *(Stadnar under följande repliker tankfull i förgrunden.)*

PRINSEN (*halfhögt till Otto*).

Nej, jag kan inte lemna henne. Jag kan inte lemna Sandhamn, så länge hon är här kvar.

OTTO (*i samma ton*).

Enlevera henne sedan, om ers höghet så vill, men låt oss nu återvända. Matrosjackan ha vi kastat ifrån oss; det var en lycka att vi medtog våra nattsäckar. Kom! Jag tycker mig redan känna en försmak af högvakten. 25

PRINSEN.

Låt mig se henne ännu en stund, innan vi skiljas för alltid.

OTTO.

En Degeröflicka!

PRINSEN.

Karin Månsdotter var också en bondflicka.

OTTO.

Sade jag ej ers höghet, att finskorna kunna trollo! Sch! Der kommer någon.
(*De försvinna till höger.*)

STINA (*utan att ha sett dem*).

Jag vill inte mera tänka derpå. Jag kom ju hit för att löfva den gamla Kabys' stuga till midsommar. (*Uppfäster kransarna på stugan.*) Han är bra god, den gamla Kabys. Jag håller af honom rätt som han vore min far. Men (*suckar*) den andra – honom kan jag visst aldrig förgäta. 30

Andra Scenen.

STINA. KABYS med en fiskhäf på axeln.

KABYS.

En rolig god afton, Stina lilla! Nej, hvad ser jag? Bult och bardun! Der har stänkt litet grönt på fattigmans dörr. Gud signe de kära Degeröblommorna, som inte förakta den grå väggen och den gamla kajutan här på Sandhamn. 35

STINA.

Litet, men välment, kära Kabys. Alltid är han så trägen med sina krokare och nät.

KABYS (*bortlägger häfven*).

Serra tri, jag har vittjat krokarna och hämtar till helgen litet abbor och gös.

40 Om du skulle hitta en gösbaddare uti mors båt, Stina lilla, så låts inte om det. Hå-hå, (*aftorkar pannan*) fattigman har inte tid att roa sig han, som andra, på midsommarqvällen. Der borta på ängen står glädjen högt i tak. Halfva Helsingfors har seglat hit ut att springa enklek och dansa i gröngräset. Några Åbostudenter äro med der i hopen. Glada gossar. De ha byggt sig
45 en granriskoja i skogsbacken och traktera alla vackra flickor med visor och pepparkakor.

STINA.

Studenterna äro alltid glada, de.

KABYS.

Samma krut, ja, om de blefve hundra år gamla. Der ha kommit granna slupar från fästningen: officerare och förnåma damer, som ville se folket roa sig.

50 Amfion har ankrat vid Sveaborg. Bra båt. Jag känner amiral Ankarstorm alltsedan jag drog honom ur spadet vid Aspö. Han var den tiden bara en jollgast, och det har väl händt mer än en göling förr, att slinta från bastingeringen. Man säger att hertigen af Östergöthland är ombord. Hagel! Då få Helsingfors flickor se opp. Han är väl bara morsgrisen ännu, men folket
55 säger att han skall vara den vackraste prins i Europa Hör på, Stina, hvar har du din frökensmula, efter jag inte ser till henne?

STINA.

Han må tro, Kabys, att det kom i middags ett herrabud. Hennes moster i staden hade fått reda på henne och lät helsa att hon skulle strax komma dit;

der ha kommit förnåma resande. Och så måste fröken segla till staden, men
60 hon lofvade drilla så fint, att hon slipper ut till Sandhamn i qväll. (*Paus*) Kabys – han hade visst mycket besvär med rymmarne?

KABYS.

Rymmarne? Jo, det var ljusa gossar! Vi kommo från Degerö. Hör, pojkar, sad' jag, ni ha burit er dumt åt. Att rymma från kronans båt – mist och mesan,

gossar, det är missvisning på kompassen! Men får gå, efter *hon* bad för er – Bry dig inte om det, gamla ankartross, sad' de och skrattade mig midt i ansigtet; kronan och vi äro likasom kojkamrater. Åh hut, sad' jag; respekt för kronan! Men derpå lade de sig att sofva och sofvo i sex runda timmar. Under tiden gjorde jag en liten kryss att langa beten till krokarna, och när jag kom tillbaka, voro fåglarna flugna. Bara tröjan och hatten der ha de lemnat efter sig utaf däckslasten. (*En hatt och en tröja hänga i närmaste träd.*)

STINA.

Och sen har han inte sett till dem?

KABYS.

Inte mer än det skum jag såg på en dyning i går. Jag ger dem hin. När jag kom hem i middags, var der tomt hus – sik – hålbrod – midsommaröl, allt ha de gunstig junkrarna hållit till godo. Det är sannt, att på fönstret låg den här lilla pluringen. (*Visar en blank dukat.*)

STINA.

Nej, hvad säger han? Mor fann också en dukat på vårt fönster i natt.

KABYS.

Jag vill doppas i Nordsjön, om inte pluringen blir förvandlad till ett torrt löf, innan hanen nästa gång gal. Akta sig hon för trollens gåfvor. Ett godt samvete går aldrig i afvig jacka och strör guld uti fönsterspringorna. Men ... (*blir varse tältet*) bränning och bris! Hvad blåser här för en by? Ett tält vid min stuga?

Tredje Scenen.

DE FÖRRA. REBECKA.

REBECKA.

Står han der och koxar på tältet och vet inte att han snart får förnämt främmande! Jag hörde amiralen dernere säga till jollgastarna: gossar, sad' han, slå upp mitt tält på kullen der borta; det ser ut att bli regn! – Men, min kära Kabys, han hvarken ser eller hör något annat än sina flundror och sjuryggar. Det bär sig inte, ser han; hushållet seglar öfver styr. Han borde gifta sig, så skulle det bli folk af honom.

KABYS.

Skepp åhøj, det är klar sjö det, mor. Stina vill inte ha mig, och jag vill inte ha någon annan än Stina. Hvad är det värddt att svärta hvarandra, sad' becket till tjäran.

REBECKA.

90 Sådan gammal bisse, som han, Kabys, skulle inte nosa på unga flickor. Stansvicks-dejan skulle, min själ, bli en bra hustru åt honom; han skulle lägga ut sina krokar i tjärnmjölken. – Men säg, har han sett rymmarne? Grip snokar efter dem här på Sandhamn och har skickat Lasse på jagt i skärgården. Grip kan på den kuppen bli landsfiskal, och Stina blir fru. Det borde han hjälpa
95 till med, Kabys!

KABYS.

La la la la, vill ni höra en visa, mor?

(*Melodi: Lilla Matrosen: »Svårare seglats»*).

Klart att vända! Ror i lä, Rebecka!

Bränningar i förn! Orkan på stund!

Mången bra skonert har fått en läcka,

100 Mången förlist på lyckans grund.

Lofva upp ett streck! Håll ej på tullen!

Backa ej för stormens bistra hot!

Till det goda samvets hamn styr jullen!

Dick bidevind, hal' an fockskot!

105 Liten julle seglar smärt och fager,

Lätt som en svan på lifvets haf.

Hvem blir styrman der, som rodret tager?

Hvem skall för brisen falla af?

Låt den unga vind i seglen sträcka!

110 Låt en stadig arm stå stormen mot!

Lofva upp, ja, lofva, mor Rebecka!

Dick bidevind, hal' an fockskot!

REBECKA.

Står han och sjunger, tok! Han surrar just som en gammal björk med ett humlebo uti näfret. Kom, Stina, fara vi hem.

STINA.

Nej, mor, nu måste jag säga er som det är. Det skar mig i hjertat i natt, när ni sade de orden; men ni ville ju inte höra mig ... 115

REBECKA.

Nå, hvad är det nu om? Du borde känna mor din, barn! Jag kokar väl öfver ibland, så det fräser en smula i kolen, men jag slocknar igen, när tider bli. Sanning vill jag ha af mitt enda barn, sanning så hvit som hollandslärf. Stackars den mor, som inte ser sitt barn längre än till de hvita tänderna. 120
Hvad är det nu om?

STINA.

Fredrik har rymt för min skull Jag mötte honom på korsvägen ... ni såg honom sjelf.

REBECKA.

Himmelselement! Och det har du inte sagt mig förr! Fredrik! Min egen systers son! Som skulle bli min måg och få gården och dig på köpet! (*harmset*) 125
Ja, det vill säga, han skulle bli, men han blir inte. Han lät narra sig till flottan, och det kan jag ännu förlåta honom, (*gråter*) fastän jag gråtit för hans skull mera saltvatten än Kronbergsfjärden. Men (*med stigande harm*) att rymma som en tjuf från kunglig majestät – himmelsturk! – nej, jag står på kronans sida. Jag har talat med kungen, jag, och han har tagit mig i sin egenhändiga 130
hand – och jag skulle hålla med en rymmare, en kronomissgerningsman! Aldrig! Gripen skall du ha, Stina, det är sagdt och belagdt, och dermed punktibus, säger magistern.

KABYS.

Stopp och belägg för det, mor Rebecka!

REBECKA.

Stoppa och stoppa! Jag stoppar mitt barn hvar jag behagar, – becksömmare! 135

STINA.

Men mor, om de få Fredrik fast, blir han hängd.

KABYS.

I rånocken. Det har sin riktighet.

REBECKA (*häpen*).

I rånocken? Det var något högt det, kära Kabys.

KABYS.

Så der ungefär halfva vägen till mån ...

REBECKA.

140 Element! Jag står visst på kronans sida, men om man börjar hänga mina systemsöner ... det är ändå på sätt och vis kristet blod ...

STINA (*lifligt*).

En af prinsarna har kommit till Sveaborg. Tänk, mor, om han vore i qväll på Sandhamn!

REBECKA (*eftersinnande*).

Ja, så är det. Jag får lof att tala ett godt ord för den slyngeln.

KABYS.

145 Mor talar om hans kunglig höghet i ordalag, som ...

REBECKA.

Vänd han sina gösar, och vänd intet hederligt folks ord. Kom, Stina, jag skall tala vid prinsen. Jag har talat vid högre herrar än så. Jag är van att umgåås med kungligt blod. Om han tar mig i hand och frågar: hur står till på Degerö? så skall jag svara honom: illa, ers höga kunglighet, rätt illa, bara prack och
150 bekymmer, allt sedan jag fått unga flickor att vakta.

STINA.

Kom, låt oss skynda! (*De gå åt venster*).

Fjerde Scenen.

KABYS. *Strax derpå* GRIP.

KABYS.

Jag får väl se åt hvad de tänka göra med tältet här. (*I begrepp att gå*) Ja så, här ha vi Gripem med utspända klor.

GRIP (*brådskande från höger*).

Har han sett dem, Kabys? Har han sett två blå tröjor och två blanka hattar?

KABYS (*lugnt*).

Serra tri, hvad jag det sett.

155

GRIP.

Konfiskera! konfiskera! Hvar har han sett dem? När har han sett dem?

KABYS.

Sådant ser jag alla dagar på kronans matrosor.

GRIP.

Rymmarne, förstår han! Man har sett dem på Sandhamn; man har Gudskelof ögon. Man har låtit omringa hela ön. Man har satt hela polisen, hela tullverket i rörelse. Det är ett högförräderi, ser han; prinsen är kommen; man traktar efter högstdensammes höga lif. Här är något att förtjena, min gode man. Som ni vet, har Helsingfors' stads borgerskap varit betänkt uppå att betyga sin underdåniga fågnad öfver hans kungliga höghets lyckosamma ankomst. Men för att hitta på rätta sättet, ser ni, dertill behöfs ett klyftigt hufvud – som mitt till exempel. De förstå sig inte på sådant. Borgmästaren har föreslagit en äreport; godt och väl, men nu kommer hans kunglig höghet från sjösidan. Magister Forsander har åtagit sig att för åtta plåtar skrifu tvåhundra underdåniga fågnerim, men olyckligtvis sitter han för närvarande på gäldstugan, och der är fuller något trångt för pegasen. Fältprosten Tingstadius har åtagit sig att hålla ett uppbyggeligt tal; – åh, man känner hans tal, under tre timmar aflöper det aldrig, och som borgerskapet under tiden skulle stå med fastande mage, har det mött opposition. Nej, det finns inte mer än ett sätt, och det är mitt infall, han skall få höra. Vi taga det största skeppet i hamnen och hänga de två rymmarne uti rånocken. På den enas rygg anbringa vi ett F och på den andras ett A. Deraf blir hans kunglig höghets namnschiffer i transparent. Det syns öfver hela staden, och hans höghet skall fröjda sig öfver vårt obegripliga nit.

160

165

170

175

KABYS.

Jo-jo, han kan bli upphöjd till lika ära, han, Grip, för ett sådant infall. Men nu fattas bara de båda rymmarne.

GRIP.

180 Han har rätt, vi måste nogare efterspana dem i trakten häromkring, medan Lasse utspejar hela skärgården. Kom, Kabys! Konfiskera, konfiskera! (*De gå åt venster*).

*Femte Scenen.*LASSE *inkommer flämtande från höger.*

LASSE.

(Gammal svensk melodi).

Spring, sade Gripen, spring, spring och spring!

Spring, kära Lasse, världen omkring!

Spring, kära Lasse! Spring, kära Lasse! Spring, kära Lasse,
spring, spring!

185 Se'n du har sprungit världen omkring,
Spring litet längre! – gör ingenting.
Spring, kära Lasse etc.

»Gör ingenting», och »gör ingenting!»

Stina, hon bär rättnu förlofningsring!

190 Spring, kära Lasse! Spring, kära Lasse! Spring, kära Lasse,
spring, spring!

Puh – jag har sprungit, rott – flugit! Från Degerö till Hertonäs, från Hertonäs till Brändö, från Brändö till Blåbärslandet, från Blåbärslandet till Högholmen, från Högholmen till Knekten, från Knekten till Sumparn, från Sumparn till Wrakholmen, från Wrakholmen till Kalfholmen, der jag är som
195 hemma, och nu på köpet till Sandhamn! Puh! Jag har inte sett så mycket som en klacklapp af en rymmares sko. Jag står inte längre ut. Grip säger till mig: konfiskera dem, så gör jag dig till sikter! Attan, det vore något det, och hvad Stina då skulle tycka om mig! Jag skulle gå i stärkta skjortkragar och med käpp, och äta på värdshus, och ha rättighet att aldrig betala. Jag vill fundera
200 på den saken. Jag vill ta mig en liten lur (*sträcker sig*) bara en liten lur! Men (*känner på marken*) här är dagg i gräset och (*fäktar med handen*) mygg på qvällqvisten. Der är' en tröja och en hatt (*påträder tröjan och sätter hatten*)

på hufvudet). Se så ja ... Här är jag bäst i fred (*ingår i tältet*) ... och jag vill inbilla mig att jag är sikter! (*försvinner i tältet, der man hör honom gäska.*)

Sjette Scenen.

EVA och OTTO mötas från motsatta sidor. Båda i elegant kostym.

OTTO.

En älskvärd ung dame! – Ödmjuka tjenare.

205

EVA.

En officer. – Tjenarinna, min herre!

OTTO.

Bedrar jag mig inte, har jag förut haft den äran ...

EVA.

Jag kan inte neka till, att det förekommer mig, som ... (*Båda skratta*)

OTTO

Men det är ju hon! ...

EVA.

Det är verkligen han! ...

210

OTTO.

Hur lyckligt att här återfinna min sköna fiende från Degerö!

EVA (*med djup reverens*).

Jag är en loyal undersåte, – ers kunglig höghet!

OTTO (*för sig*).

Hon tar mig för prinsen! (*Högt och med värdighet*) Ni kan räkna på min bevågenhet.

EVA (*för sig*).

Det är *inte* prinsen! (*Högt*) Oändligt smickrad, herr amiral!

215

OTTO.

Hvad! Ni börjar kriget ånyo? Ni degraderar mig?

EVA.

Jag har tillåtit er att bedja om min förlåtelse, – herr marinlöjtnant!

OTTO.

Nej, fortfar ni så der, är jag tvungen att kapitulera, innan ni befordrar mig till kadett. Det var likväl för er skull jag företog detta fälttåg Sedan jag
220 såg er, har den välgörande sömnen flytt mina ögonlock ...

EVA (*till hälften för sig*).

Han sof i förmiddags sex timmar de suite.

OTTO.

Jag har fastat ... ensam med mina minnen!

EVA (*som förut*).

Han höll likväl till godo allt hvad som fanns i Kabys' stuga. Ingenting skonades. Rent hus.

OTTO.

225 Ni tycks tvifla på mina känslor

EVA.

Åtminstone på edra försakelser. (*å part*) Stina har sagt mig allt. (*Högt*) Och vågar jag fråga hvad som kvarhållit min herre på Sandhamn?

OTTO.

Jag söker min – neveu, Otto Sporre, den största slyngel och det bästa hjerta i verlden.

EVA.

230 Ah! (*å part*) Min tants protegé.

OTTO.

Och ni? Vågar jag fråga hvad som förskaffar mig den lyckan att se er här?

EVA.

Jag söker min niece – Eva Lindfelt, den mest halstarriga varelse, som ännu vägrat lyda en tants befallningar.

OTTO.

Ah! (*å part*) Hon kapitulerar! (*Högt*) Jag är säker uppå att om min neveu sett er niece, hade han ilat att uppsöka henne – liksom jag er, min nådiga! Han skulle ha aflagt sin natur och blifvit den trognaste af alla tillbedjare.

235

EVA.

Så lätt, min herre, förändrar man ej sin natur. Likväl anser jag det inte alldeles omöjligt, att om min niece sett er neveu, hade hon kanske låtit förmå sig att blifva – en lydigare niece.

OTTO.

Fred, sköna Eva! Fred och alliance mellan de krigförande makterna! Tillåter ni att min neveu bjuder er niece sin arm!

240

EVA.

Och hvarthän, om ni behagar?

OTTO.

Att ratificera alliancetraktaten.

(*De gå skämtande åt höger.*)

Sjunde Scenen.

Från motsatta sidan inkommer grefvinnan DANNESKÖLD, ledd af amiral ANKARSTORM, jemte flera damer och officerare, som under följande repliker dela sig i grupper och betrakta utsigterna.

AMIRALEN.

Se här en plats, min nådiga, der ni kan taga ett ögonblicks hvila. Promenaden har fatigerat er. Det är icke Ulriksdals fina gräsmatta, eller Drottningholms sandade gångar. Sandhamn har oftare hedrats af konungars fjät, än af höga damers besök. Det liknar sitt land: ni skänker det rosor, och det bjuder er furor.

245

GREFVINNAN.

Ni är född finne, herr amiral, och ni gör les honneurs på ert lands vägnar.
 250 Jag är er förbunden för vår utflygt. Sandhamn har förtjusande vyer.

AMIRALEN.

Det var här Gustaf Wasa ville anlägga nordens största handelsstad. Handeln är en nyckfull rebell; den låter ej dekretera sig af en konungavilja. I stället för Rigas besegrare och Petersburgs föregångare uppstod här midt emot en liten oskyldig småstad – Helsingfors, som presenterar sig der borta i fonden.
 255 Det solar sig der som en snäcka på udden emellan två haf. Ni ser der borta den gamla kyrkan och det massiva grå klocktornet. Längst i fonden ser ni dessa berg, på hvilka man fordom tändt vårdkasar vid en fiendes ankomst, och som kransades af en hög skog, intilldess att min vän Ehrensvärd fällde deras furor för att bygga nordens Gibraltar.

GREFVINNAN.

260 Vet ni, herr amiral, vore jag konung af Sverige, skulle jag göra denna ort till Finlands hufvudstad.

AMIRALEN.

Åbo skall inte dela er tanke, min grefvinna; men ni talar som en sjöman. Dessa förträffliga hamnar ...

GREFVINNAN.

Och denna grund af granit. Hafvet – det är verlden. Graniten – det är Finland.
 265 Hård – envis – oböjlig ...

AMIRALEN.

Och fast. Ni smickrar mina landsmän.

GREFVINNAN.

Som ni behagar. Tillstå, herr amiral, att edra landsmän äro det envisaste, halstarrigaste slägte, som ännu utgått från skaparens verkstad. Jag har nyss erfarit ett litet pikant prof på er nationaldygd. Föreställ er, jag har en niece
 270 i nejden af Helsingfors, en ung fröken Lindfelt. Jag är för henne i mors ställe; jag testamenterar henne min förmögenhet; jag utser åt henne en ung distingerad person till make; jag tillskrifver henne att han snart skall göra henne sin cour. Händelsevis blir min närvaro i Finland nödvändig för en

process; jag reser i hopp att öfverraska ett lyckligt par – och jag finner min niece försvunnen utan spår, invisible! Hvad säger ni derom?

275

AMIRALEN.

Att jag inte velat vara i den bedragne älskarens ställe.

GREFVINNAN.

Döm sjelf. Den unge mannen tjenar på er fregatt – baron Otto Sporre. Det förundrar mig att ej se honom i er suite.

AMIRALEN (*à part*).

Au diable! Det är han som förledde prinsen att rymma. (*Högt*) Han har för närvarande vakt ombord. (*à part*) Tre dagars högvakt, när han kommer tillbaka.

280

GREFVINNAN.

Hans kunglig höghet har ej behagat följa er hit. Jag hoppas han befinner sig väl?

AMIRALEN.

Förträffligt; – det vill säga, litet hufvudvärk, tandvärk etcetera. Suiter af sjösjuka och en lång resa. (*à part*) Satans pojke! Fyra dagars högvakt!

285

GREFVINNAN.

När jag före afresan hade nåden uppvakta hennes majestät drottningen, behagade hennes majestät yttra till mig: »Vid er ankomst till Helsingfors skall ni finna prins Fredrik der. Jag ber er, ma chère comtesse, som en vän, att ni har ett moderligt öga öfver min son. Han är så ung, – något lätt, voyez vous, och det är hans första utflygt. Men under en så sträng chef, som amiral Ankarstorm»

290

AMIRALEN.

Utan tvifvel. Hennes majestät kan vara lugn. (*à part*) En veckas högvakt!

GREFVINNAN.

Jag tviflar inte derpå. Med er vaksamhet, er rigorösa disciplin

AMIRALEN.

Jag smickrar mig dermed. (*à part*) Jag stekes på sakta eld.

GREFVINNAN.

295 Det är i synnerhet en sak, som oroat hennes majestät. Den finska adeln har vissa tendenser ... det finns ibland den ett så kalladt sjelfständighetsparti, som hoppas att finna en chef i prins Fredrik. Ni förstår ... om det skulle lyckas detta parti att undandraga prinsen er vaksamhet och bedåra hans oerfarenhet ...

AMIRALEN (*à part och i högsta bryderi*).

300 Ah, jag är förlorad! Det var derföre de echaperade från fregatten! Två veckors högvakt! Tre veckor! En månad! (*Högt*) Min nådiga grefvinna behagar skämta. Ett sjelfständighetsparti – bah! Jag slår vad att det består af idel fruntimmer, och er niece är utan tvifvel medlem deraf.

GREFVINNAN (*pikerad*).

Ni gör mitt kön en alltför stor ära. Men det är sent, och ni tillåter kanske ...

AMIRALEN.

305 Jag ber, fru grefvinna, ännu några ögonblick. Det är sed här i Finland att roa sig med eldar eller kokkor på midsommarqvällen. Lyckligtvis är det mulet i kväll. Dessutom förmodar jag att hans kunglig höghets ankomst gifvit den lojala staden Helsingfors anledning att på ett eller annat sätt uttrycka sin undersåtliga fågnad. Vi ha här en förträfflig utsigt, och ni får ej vägra mig att låta servera några förfriskningar.

GREFVINNAN.

310 Med nöje, om det behagar er. (*Under följande repliker samtalar grefvinnan med damerna i fonden.*)

Åttonde Scenen.

DE FÖRRA. GRIP *inkommer spejande.*

AMIRALEN (*för sig*).

315 Om det vore möjligt! Om verkligen de missnöjda förehade en konspiration och prinsens flykt vore en öfverlagd plan! Ah, det vore förfärligt, jag skulle ha förverkat min konungs förtroende – sätta riket i våda – falla i onåd – bli degraderad! Jag måste för hvad pris som helst återfå rymmarne och likväl cacheras deras flykt. (*Högt*) Hvad söker ni?

GRIP.

Med förlof, ers excellens, jag konfiskerar. Här är ett högförråderi å bane, och rikets välfärd beror på mitt nit. Två rymmare i blå tröjor och matroshattar ...

AMIRALEN (*ifrigt*).

Ni har rätt, det är af högsta vigt att finna dem, och ert nit skall belönas efter förtjenst. Undersök noga hela nejden, men lyckas ni gripa någon, så akta er att blotta hans ansigte, hör ni, och för honom genast till mig. Det är en statshemlighet

320

GRIP (*vigtigt*).

Den har inte kunnat falla på bättre händer, ers excellens! Jag tycker mig se något derinne i tältet.

(*Ett par af damerna stå framför tältet.*)

AMIRALEN (*till damerna*).

Jag ber tusen gånger om ursäkt. Tillåter ni?

EN AF DAMERNA (*förskräckt*).

Det är väl inte en orm?

325

GRIP.

Oho! – nej bara en flygfisk! (*Inne i tältet*) Jag har honom, jag har honom! Konfiskera! Konfiskera!

AMIRALEN (*förlägen*).

Sch, karl! Vill han tiga?

GRIP (*utkommer med Lasse, som är yrvaken, med hatten nedtryckt öfver ansigtet. Triumferande*).

Här ha vi statshemligheten!

AMIRALEN (*à part*).

Amfions mundering – det måste vara prinsen! (*Till Grip*) Rör honom inte, karl, om ert lif är er kärt! (*Lasse stretar att befria sina ögon. Amiralen nedtrycker hatten.*) Ingen skandal, ers kunglig höghet! Ni ser att man känner er. Fort härifrån!

330

GRIP (*i exstas*).

335 Hänga skall han, ers excellens, hänga skall han, och det i en äreport! Åh, jag har tagit mina mått och steg. Hänga skall han, och hans kunglig höghet skall bli förtjust.

AMIRALEN (*medan Lasse gör förtviflade försök att slita sig lös, till Grip*).
Men är ni galen, karl? Det är ju hans kunglig höghet sjelf ... (*till Lasse*) Vill ers höghet att jag skall nödgas skjuta mig en kula för pannan?

GRIP (*utom sig af fasa*).

Prinsen! Jag är dödens man!

Nionde Scenen.

DE FÖRRA. PRINSEN *framträder, åtföljd af OTTO och EVA.*

PRINSEN.

340 Hvad behagas?

AMIRALEN, GREFVINNAN med flera.

Hans kunglig höghet sjelf!

PRINSEN.

Herr amiral, – jag gör min excuse. Jag har felat uti att ej begära er permission ...

OTTO (*infallande*).

345 Att företaga den omtalade pejlingen af inloppen till Helsingfors hamn. Hans kunglig höghet har behagat låta mig assistera dervid, och vi ha varit nog lyckliga att göra riket en vigtig tjenst. Vi ha upptäckt en förut okänd farled, som kunnat bli högst farlig för fästningen, om fienden fått tillfälle att framtränga der. Jag skall ha den äran att förelägga ers excellens ett sjökort ...

AMIRALEN.

350 Behöfs inte. (*å part*) Jag andas. (*Högt till Grip*) Men, karl, hvem är det då som ni arresterat?

GRIP (*rycker hatten af Lasse*).

Lasse! Bof! Lymmel! Lurendrejare!

LASSE (*förlägen*).

Jag tog mig bara en liten lur ... (*halfgråtande*) Uppsyningsman har ju lofvat att göra mig till sikter!

GRIP (*håller för hans mun*).

Vill du tiga!

AMIRALEN (*till Otto*).

Ni kan då garantera mig, att inga politiska skäl ...

355

OTTO (*pekande på Eva*).

Se der min politik! Och (*pekande på Stina, som inträder*) se der hans kunglig höghets statshemlighet.

AMIRALEN (*å part*).

En ankarsmedja faller från mitt hjerta. (*Till Otto*) Ni har min förlåtelse – med vilkor, förstår ni –

OTTO.

Ers excellens, det är sista gången jag företagit mig att pejla utan permission. Jag vågar åberopa fru grefvinnan som vittne derpå. Det är på hennes befallning jag uppsökt (*pekande på Eva*) denna täcka och fredliga ankarplats för min ostadiga julle i lifvets stormar.

360

GREFVINNAN.

Hvad, min baron? Det skulle ha varit er afsigt ... ?

OTTO.

Ja, min grefvinna, en konspiration med den lyckligaste framgång. Fröken Eva är oskyldig. Kan ni förlåta mig att jag uppsnappade brevet, hvori ni underrättade henne om min ankomst och ert val. Jag föredrog att okänd tillvinna mig hennes bevågenhet, och det tillkommer henne sjelf att afkunna min dom. (*å part*) Nej, det är otroligt hvad jag lärt mig att ljuga i Finland.

365

370

EVA.

Min nådiga tant, det vore alltför otacksamt af mig, att icke med skyldig vördnad underkasta mig edra befallningar. (*Till Otto*) Min herre, också ert samvete har vissa smygvägar ... jag anhåller att ni framdeles stänger dem.

GREFVINNAN.

375 Eh bien, låt oss inte tvista om vägen, sedan vi uppnått målet. Jag har den äran eklatera marinlöjtnanten baron Otto Sporres förlofning med min niece, fröken Eva Lindfelt. Hennes far har redan lemnat sitt samtycke dertill.

PRINSEN.

Mottagen min uppriktiga lyckönskan! (*Sakta till Otto*) Ditt äfventyr slutas bättre än mitt. Ah – der är hon!

(*Amiralen och sviten gratulera de förlofvade.*)

Tionde Scenen.

DE FÖRRA. REBECKA och STINA, som stått på afstånd, närma sig nu.

KABYS följer dem.

REBECKA (*till Stina*).

380 Var inte rädd du, jag skall tala med honom, jag är van att umgås med det kungliga huset. (*Framträder till prinsen med djup reverens och nedsänkta blickar*) Ers högfurstliga nåde har kanske inte den äran att känna mig. Jag är Rebecka från Degerö, till ers nådes tjänst, om det behöfs godt hembryggt öl och en god finsk ost, litet bättre än vanlig läsförhörsost, skall jag säga ers

385 nåde. Utan skryt, ers kunglighet, jag står på kronans sida, kungliga farsgubben känner mig mycket väl, han har sjelf räckt mig handen och sagt till mig – men kanske har han redan berättat det för ers furstlighet? Ja ja, ers furstlighet behöfver allt litet fjun på hakan, innan han blir så ståtlig karl, som kungliga farsgubben. Och nu är det så, ser ers kungliga nåde, att

390 här har varit rymmare på Degerö i natt, och den yngre i synnerhet, han är hemma från Kimito och, med förlof, min systerson. Ja, Gudnåde, han är visst en stor slyngel och kommer säkert att bli hängd, om inte (*ser upp*) Aa ... jemine! Det är han sjelf! (*Springer sin väg.*)

STINA (*å part*).

Hvad kommer åt mor? Nu måste jag tala för Fredrik, det gäller hans lif!
(*Träder fram och niger djupt med nedslagna ögon*) Det är så, ers kunglig hög-
het, mor ville säga, att den yngre af rymmarne är min kusin Fredrik, och
det är så, ser ers höghet, att han är min fästman, han håller af mig, och jag
har honom kär så länge jag lefver. (*Ser upp, slår ihop händerna och springer
sin väg*) Ah ... det är han!

395

AMIRALEN.

Mitt vackra barn, om ni menar en ung man vid namn Fredrik, hemma från
Kimito och nyligen värfd till matros på flottan, så kan jag upplysa er, att han
blifvit repslagare vid kronans verkstäder i Carlskrona och nyligen gift sig
med sin företrädares enka.

400

STINA (*för sig*).

Och jag har likväl mött honom på korsvägen! ... Ah, nu förstår jag flickan,
som afklippte sitt långa hår och drack ättika och gömde sig sju år i källaren,
för det att hon mötte en gosse med gyllene krona om midsommarnatten.

405

PRINSEN.

Ser jag då ut som en tyrann, efter ni, mor Rebecka, och er älskvärda dotter
springa till skogs för mig? Hans majestät, min far, som mycket väl påmin-
ner sig både er person och er goda ost, har uppdragit mig att erbjuda er
en förmånlig plats som föreståndarinna för mejeriet på Ulriksdal, der ni
kommer att förestå den kungliga ostberedningen. Hans majestät hoppas
att ni *och er familj* med det första flytta öfver till Sverige.

410

REBECKA (*triumferande*).

Sade jag inte att kunglig majestät och kronan skulle komma ihåg mig! Och
eftersom jag alltid har stått på kronans sida, så ...

STINA (*afbrytande*).

Min mor ville säga, att hon är mycket tacksam för hans majestäts nåd, men
eftersom hon har ett förhinder här hemma ...

415

PRINSEN (*sakta till Stina*).

Du måste följa henne, Stina! Kom ihåg hvad du sjelf bekänt ... och du
vet hur jag älskar dig!

STINA (*beslutsamt*).

Men efter mor har det förhinder här hemma att göra bröllop åt sin dotter ...

REBECKA.

420 Åh, gå åt skogen! Inte blir det nu något med Gripen, kan du förstå ...

STINA.

Ja, ers höghet, det finns en rättskaffens man, som ännu aldrig med list och svek velat tillvinna sig en flickas kärlek, och som jag älskat – länge älskat liksom en far; – det är åt honom min mor ger sin dotter – och han (*pekar på Kabys*) står här!

PRINSEN, REBECKA, KABYS.

425 Hvad är det hon säger?

STINA.

Sanningen! (*à part*) Och ett helt lifs försakelse!

REBECKA.

Men det är inte min vilja. Jag ger inte mitt barn åt en tiggare.

AMIRALEN.

Ni misstar er, min goda gumma. Den mannen är ingen tiggare. Jag känner honom af gammalt ganska väl, och jag vet att han äger ett förträffligt hem-
430 man med ypperligt fiskevatten helt nära Helsingfors. (*Sakta till Kabys*) Inte ett ord! Du har räddat mitt lif.

REBECKA.

Nå, om så är, och om kunglig majestät och kronan inte ha något deremot, eftersom jag alltid har stått på deras sida, så ger jag mitt samtycke.

PRINSEN (*till Rebecka*).

435 En konungs makt sträcker sig ej öfver hjertats angelägenheter. Gif honom er dotter. (*Sakta till Stina*) Hvarför gjorde du mig detta? Och likväl – du är en flicka med hjerta. Jag vill ej vara mindre högsint än du. (*Till Otto*) Huru mången i hofvets salar tror du väl skulle ha handlat som denna lilla »Degeröflicka»?

KABYS.

Frisk kultje, Stina! Stänker der åter saltsjö i krysstoppen, barn? Hal' an skot!
Rak kurs på det goda samvetets hamn! Vår Herre skickar oss väl ibland en 440
styf bris, men det är bara för att pröfva vårt sjöhufvud.

GRIP.

Än jag då, mor Rebecka? Än jag då?

LASSE.

Än jag då, Stina? Än jag då?

PRINSEN.

Hvarje förtjenst är sin lön värd. Jag vill utverka åt uppsyningsman Grip
titel af konfiskationsråd – utan lön –, och åt Lasse värdighet af kunglig 445
löpare – utan sportlar.

AMIRALEN.

Solen sjunker bakom tallarna vid Thölö. Midsommareldarna börja lysa på
bergen. Folket återvänder från Sandhamn, och från alla håll ljuder musik
öfver fjärdarna. Den goda staden Helsingfors helsar oss välkomna med
den skönaste äreport som ännu blifvit rest för en kungason: en blå himmel 450
öfver en älskvärd natur!
(*Under denna replik tändas midsommareldarna på alla kullar i fjerran. Scenen
mörknar. Sällskapet grupperar sig i fonden. Man hör kanonskott.*)

GREFVINNAN.

Man skjuter från fästningen.

AMIRALEN.

Sveaborg saluterar general Ehrensvärd, som far här förbi i sin slup.

EVA.

Makten gör sin reverens för snillet.

PRINSEN.

Det är billigt, ty snillet har skapat makten. 455

AMIRALEN.

Fartygen illuminera. Ers kunglig höghet! – Fru grefvinna! Mina damer! – Mina herrar! En droppe af söderns drufva för nordens sköna natur! För den goda staden Helsingfors! För dess lycka, dess framtid! Och för alla redliga hjertan, som nu och allt framgent klappa varmt för sitt fosterland!

(Under denna replik illumineras fartygen, vin kringbjudes, och sällskapet adresserar skålen åt fonden. Derefter gruppera sig alla i haj, så att fonden och transparenterna kunna ses af åskådarne.)

Deklamation under sakta musik från sjön.

EVA.

460 Gifs det en herrligare syn på jorden,
 Än stranden af ett älskadt fosterland,
 När sommarqvällens sol går ned i norden
 Och skog och sjö och höjder stå i brand!
 Det är vår kärlek, som förgyller bergen;
 465 Det är vår stolthet, som ger nejden glans.
 Det är vårt hopp, som ger den glada färgen
 Åt nattens skuggor, åt granitens krans.

PRINSEN.

De nattligt skumma berg vid sund och öar
 De vålnader vid horizontens rand,
 470 Som kransa dessa dunkelblå sjöar,
 Med armar af granit på Finlands strand,
 De säga till oss: se, vi svigta icke,
 Vi darra aldrig under stormens hot.
 Så stark som vi mot stormarne du blicke!
 475 Så lugn som vi stå deras brus emot!

OTTO.

Och dessa fjärdar, dessa evigt unga,
 Odödligt friska, stormigt sköna haf,
 Med tusen böljors röster de oss sjunga,
 Att hon är fri den verld, som Gud oss gaf.
 480 Och fria, friska, starka, unga, djerfva
 Vi föddes här vid dessa böljors brus.

Vi ärfde dem, och våra söner ärfva
Med dem vår tro på frihet och på ljus.

STINA.

Midsommarnatt kring Finlands gröna stränder,
Ljus, klarhet, skönhet öfver land och haf! 485
Du skall förgå, och hösten återvänder,
Och dina sköna blommor falla af.
Skänk oss det ljus, som evigt oss hugsvalar!
O, lys vår stig i dunkla ödens lopp;
Och låt det dagas öfver Finlands dalar, 490
Och låt här gry en vår för Finlands hopp!

(Förhänget faller.)

VETERANENS JUL

VETERANENS JUL.

Vinterstycke 1859.

Personer:

KAUKONEN, gammal afskedad korporal.

BRITA, bonde-enka.

ERIK BOMAN, soldatgosse.

*En finsk torpstuga. Till höger för åskådaren en spis med brinnande brasa. Till venster ett bord, ett skåp m. m. Dörr i fonden och fönster, genom hvilket mån-
skenet lyser in.*

Första Scenen.

*Vid ridåns uppgång är fondväggen uppdragen och scenen i bakgrunden mycket
mörk. Man ser de dunkla konturerna af ett landskap. Leder af krigare, tågande
öfver scenen, framskymta i mörkret. På afstånd höres Björneborgarnes marsch.
Under musiken aflägsset vapengny och dofva kanonskott. Belysningen anses
komma endast från elden i spiseln.*

KAUKONEN (*ensam i halfslummer framför brasan*).

Marsch! Framåt! I gevär! Det blir atack!
Fäll bajonett! Den satans Fältmarskalken
Har ändtligen gjort högerom. Gå på!
Hvad går J der som paddor, edra lymlar!
Hör' ni ej elden der på venstra flygeln?
Gud sig förbarme! Björneborgarne

s

Ha hunnit förr än vi. Der rider Döbeln,
 Och framför fronten spränger Adlercreutz,
 Och vi bli efter, edra tusan djeflar!
 10 Marsch, säger jag! (*Fonden nedgår. Synen försvinner*)
 (*Kaukonen vaknar.*) Halt! Gamla trädben, halt!
 Du är för tung på foten Har jag drömt?
 Besynnerligt! Mig tycktes dock jag hörde
 Jag såg Jag var som förr Det var en dröm!
 Hvar är jag? ... Ja, nu mins jag. Här i Lappo,
 15 I samma stuga, der jag rastat förr
 Och der min vän, den tappre Erik Boman,
 Med genomskjuten panna buren hit
 Från segerjublet, drog sin sista suck.
 Densamma stugan – blott att femti vintrar
 20 Ha sedan snögat på dess tak af torf,
 På mina vänners graf och på min hjessa.
 Hur kom jag hit? Jo, riktigt, under vandring
 Till Lahti by. Der har jag några vänner;
 Hos dem får jag till julen tak och bröd.
 25 Hå-hå, vid sjutti år, hur tung är vägen
 Till andras tak och andras nådebröd!
 Och dock jag blödde bort min ungdomsstyrka
 För dig – för dig, mitt finska fosterland!
 Mitt kära land! Men jag vill icke knota.
 30 Du mycket annat har att tänka på.
 Om dina herrar gå med guld på kragen
 Och dina fröknar frasa uti siden,
 Så vet jag dock, att många dina söner
 Och dina döttrar hungrat liksom jag
 35 Och frusit, liksom jag, i nattens köld
 Och klaga ej, och äro icke sämre
 För det, och duga dock åt Gud och dig!
 Jag blef ej lottlös, kära land. Du gaf mig
 Allt hvad du kunde gifva i ditt armod:
 40 Uti ditt sköt en vagga och en graf.

Andra Scenen.

KAUKONEN. BRITA med en mjölkstäfva i handen.

BRITA (*utan att i början bli Kaukonen varse*).

Så, nu har Mustikka fått sitt. Och nu

Är tid att laga litet mat till qvällen.

Jag tänker Erik är tillbaka snart.

(*Tänder ljus.*)

Se så, der är en tiggare igen.

Så är det, när man lemnar dörren oläst.

Men lika godt, det är nu juleqväll,

Och jag har smör och bröd och mjölk till helgen.

Guds fred till julen, fattig man.

45

KAUKONEN.

Guds fred.

Jag ämnar mig till byn i qväll, men vägen

Är något lång, och kölden skärper till.

Så kände jag er stuga här och tänkte

En smula värma mig.

50

BRITA.

Nå, gerna unnadt

Han var väl här på tiggeri förut,

När som han kände stugan?

KAUKONEN.

Jag är född

I denna socknen. Prosten känner mig.

Men det är längesen jag sist var här.

55

BRITA.

Ja, nu för tiden stryker allt slags folk

Omkring på vägarna. (*Vid fönstret*) Hvad Erik dröjer!

Den slyngeln har försinkat sig i byn,

Tilldess att vargarna på återvägen

Få väderkorn på honom.

60

(*Dukar bordet*) Hvarför hålls ni
 Ej der ni var? Är ni ej rotehjon?
 Har ni ej sytning? Jag skall säga er,
 Att här i Lappo är, gudnås så visst,
 65 På sådant fattigfölje ingen brist,
 Isynnerhet sen sista hungeråret.

KAUKONEN.
 Uti min ungdomstid var jag soldat ...

BRITA (*mulen*).
 Soldat?

KAUKONEN.
 Och sedan var jag torpare
 I Alavo, men är för gammal nu
 70 Att sköta torpet och får se mig om
 Hvar jag kan få mig bröd på gamla dagar.

BRITA.
 Soldat? Nå-nå, jag säger ingenting,
 Men det så säger jag, att bättre yrke
 Och kristligare kan en menska välja,
 75 Än slå ihjäl sin nästa, stackars folk.
 Han har väl i sin ungdom, han också,
 Brännt menskors gårdar, som de brände far mins?
 Ja, vore det ej för ett undantag,
 Ett enda – och den karlen är visst död –
 80 Så önskar jag att perkele må taga
 Soldaterna, så många som de äro.
 Han kommer lagom hit nu, han också,
 Att brylla bort min stackars Eriks hufvud,
 Som är så fullt af piff och paff förut.
 85 Jag vånne jag ej tagit pojken till mig
 Från vägen, der han strök omkring och svalt.
 Grå hår, ja ja, grå hår så gör han mig
 Med sina visor, och en slagsbult blir han,
 Som far och farfar hans, ty hela slägten

Är liksom biten af en galn kalmuck. 90
 (Tittar ut genom dörren.)
 Min stackars Erik! Lilla snälla Erik!
 Hvar dröjer du? Det är så kallt, och vargen
 På mon derborta tjuter efter rof.
 Kom bara åter! Hur jag skall dig fägna
 Med färska bullar, aftonmjölk och smör! 95
 Kom, lilla, söta Erik! – Nå, se så,
 Der kommer den förlupna, lata slyngeln!
 Jo, vänta du, jag skall dig lära, jag,
 Att dröja uti byn! Hvad sad' jag? Bullar?
 Smör? Mjök? Nej, ingen smul skall du få smaka! 100
 Men käppen borde du ... Nå, hör den slarfven!
 Soldatens visa sjunger han på vägen,
 Så att det ekar mellan granarna

(Här anslår orkestern »Soldatgossen» af Runeberg, musik af Pacius, och
 fortfar melodramatiskt under följande replik af)

KAUKONEN.

Ej lasta krigarn! Smäda ej den hand,
 Som djerf och trofast blöder för din lycka 105
 Och drar sitt svärd, ej andra att förtrycka,
 Men till att värna älskadt fosterland!
 Bryt icke sönder låset för din dörr!
 Det kan behöfvas; det behöfdes förr.
 Förloradt är det folk, som icke smider 110
 Sitt eget stål för egen äras strider
 Och som i stormens dag, ett maktlöst rö,
 Har glömt sin sköna konst att kunna dö.

Tredje Scenen.

DE FÖRRA. ERIK BOMAN *inträder sjungande:*
 Min fader var en ung soldat, den vackraste man fann.
 Vid femton år gevär han tog, vid sjutton var han man. 115
 Hans hela verld var ärans fält.
 Der stod han glad, hvar han sig ställt,

I eld, i blod, i frost, i svält –
Han var min fader han!

120 Jag var ett barn, när han drog ut, sen fredens dag var slut.
Dock mins jag än hans stolta gång, jag mins den hvar minut.
Hans hatt, hans plym, den bruna hyn
Och skuggan från hans ögonbryn –
Nej, aldrig går det ur min syn
125 Hur herrlig han såg ut.

KAUKONEN.

Blixt i ditt öga, pojke! Hvem är du?
Sjung om! Uti den visan är det krut.
Hon går som kulan tvärs igenom hjertat,
Och för en sådan visa kan man dö.
130 Hvem var din fader?

ERIK (*sjunger*).

Min fader slöt på Lappos fält sin fana närmst invid.
Det sägs det var den första gång han blekna setts i strid.
På Uttis malm för Gustafs land
Min farfar dog med svärd i hand
135 Hans fader föll vid Wilmanstrand;
Han var från Carols tid.

Så var med dem. Så blödde de. Så har det ständigt gått.
Ett herrligt lif de lefvat dock, en herrlig död de fått.
Ack, hvem vill stappla trög och tung?
140 Nej, gå i fält helt varm och ung,
Och dö för ära, land och kung –
Se det är annan lott!

KAUKONEN (*i djupa tankar*).

Ja, gosse, du har rätt.

BRITA.

Nå, vill du säga, byting, hvar du dröjt?
145 Du har väl slagits, har väl lekt i byn

Som vanligt? Fått en slef kanhända med
Från prostens gryta? Och hvad sade prosten
Om ärendet? Får jag behålla stugan?

ERIK.

Vaserra tri, nu är det jul i byn,
Och halmen bredds på alla golf, och ölet 150
I stora såar gåser. Och så glad,
Så glad är jag i qväll! Hvarför jag dröjt?
Om jag har slagits? Om jag lekt? Jo pytt!
Hvem hade tid att tänka nu på sådant!
I hela byn så talas endast om 155
Soldaterna för femti år sen! Stugan,
Som lyder under prestgåln, ha de gifvit
Åt en soldat, och vill ni, mor, bo kvar,
Så måste ni förlikas här med gubben.
Hejsan, nu skall det bli ett lustigt lif, 160
Nu får jag exercera alla dagar,
Och ni skall hjälpa mig!

BRITA.

Gud sig förbarme!
Är verlden upp och ned? Är folket kollrigt?
Min stuga ta de bort? Jag skulle taga
Soldater hit? Hvad sade jag! Kalmucken 165
Har bitit hela byn!

KAUKONEN (*vaknar ur sina tankar*).

Hvem var din fader?

Din fader, gosse?

ERIK.

Ja, se det är knuten!
Det har jag sjungit för er: en soldat!
Och vill ni veta mera, fråga korset
Der borta på vår kyrkogård, och fråga 170
Hvar pojke uti byn. En sådan karl
Är lättare att minnas än katkesen.

175

Min visa, ser ni, är ej min. Hon är
Hans visa. Men jag sjunger henne, som
 Hon vore min. Och därför ekar hon
 I berg och dalar, när jag går i skogen.

KAUKONEN.

Hvad hette då din fader?

ERIK.

Erik Boman.

KAUKONEN.

180

Min vän? Min broder uti nöd och lust?
 Han, som blef skjuten här i Lappo? Han,
 Som blödde bort i denna samma stuga?
 Men icke kan du vara son till honom?

ERIK.

185

Jaså, ni menar farfar? Serra tri,
 Liksom jag inte visste hvar han föll
 Och (*stolt*) *hur* han föll! Ja, efter honom hette
 Min fader Erik. Och jag heter Erik
 Som fader min. Vi äro samma stam
 Och samma blod och samma trogna hjerta
 Och samma glada, stolta krigarsjäl ...
 Så att ni kände farfar?

KAUKONEN.

190

Om jag kände!
 Så trogna vänner funnos ej som vi.
 Barn – Gud välsigne dig!

ERIK.

195

Nå, det var präktigt.
 Nu vill jag tänka att ni är min farfar.
 Jag har ju ingen annan. Tum på det!
 Ni stadnar här, och ni skall lära mig
 Att bli en bra soldat. (*Till Brita*) Säg att han stadnar
 Hos oss!

BRITA.

Du talar som du har förstånd till.
Har jag väl råd att föda tiggare?

KAUKONEN (*till Erik*).

Nej, hon har rätt. Sök dig ett bättre stöd!
Jag är ett stycke af den fasta mur,
Som hägnade vårt land och föll i grus. 200
Jag är en domnad muskel af den arm,
Som brottades med ödet tills han brast.
Jag är en spillra af den tid, som var
Och icke mera är och ej förstås
Af denna dagen. Kom mig icke vid! 205
Jag tillhör grafven, och du tillhör lifvet.
Gå, gosse, – du de nya tiders barn,
Och drag ditt trädsvärd för de nya gudar!
Jag är för gammal till att byta tro,
Och våra vägar skiljas här. – Farväl. (*Vill gå.*) 210

ERIK (*till Brita*).

Han går. Ni ser ju att han går, mor Brita!
Så gammal! Så allen i vinternatten!
Och det är julekväll, och ni har lagt
En kärfve korn åt sparfvarna på taket;
Men honom, honom låter ni gå bort! 215

BRITA.

Men, kära Erik ...

ERIK (*gråtande*).

Ja, låt honom gå,
Låt honom gå! Men ser ni, jag går med.
Vill ni ej ta mig med er, gamla farfar?
Jag är af annan tid, ja, det är sannt,
Och är i mycket annorlunda, sämre, 220
Än ni. Men jag har vext ur samma rot
Och samma mur och samma arm som ni;
Jag är en krigargosse, också jag!

KAUKONEN.

225 Så ung, så varm, så fattig, faderlös,
 Och dock af samma ädla virke, hvaraf
 Nationerna sin ära slöjda! Säg mig,
 Hvad ämnar du? Hvad skall det bli af dig?

ERIK.

Af mig? Jag gör som mina fäder gjorde.
 (*Sista versen af »Soldatgossen».*)
 Jag är en fattig gosse jag, som äter andras bröd.
 230 Jag har ej huld, jag har ej hem, allt från min faders död.
 Men klaga är ej mitt behag,
 Jag vexer högre dag från dag.
 Jag är en krigargosse, jag!
 För mig finns ingen nöd.

235 Och lefver jag tills jag blir stor och fyller femton år,
 Till samma svält, till samma kamp, till samma död jag går.
 Der kulor hvina tätast då,
 Der skall man finna mig också.
 Der vill ock jag försöka på
 240 I mina faders spår.

KAUKONEN.

Jag tackar dig, min Gud, att fädrens ande
 Än lefver uti detta barnet kvar.
 Jag kan ej stöda honom – var hans stöd!
 Ej leda honom – led du honom, Herre!
 245 Att, hur hans lott i lifvet än må falla,
 Om uti fredens, om i krigets värf,
 Han som en trofast son utaf sitt land
 Må lefva för dess väl, dö för dess ära! –
 Följ mig! Från denna stund är du min son.

ERIK.

250 Nå, det var hederligt! Gå ni förut,
 Jag kommer efter.

KAUKONEN (*till Brita*).

Lyckosam god helg. (*Går.*)

Fjerde Scenen.

BRITA. ERIK.

ERIK.

Se så, farväl nu vackert, kära mor!
Stor tack för det ni varit god mot mig,
Det skall jag aldrig glömma, det är säkert.
Men ingen rår ju för sitt hjertelag,
Och mitt, det är nu en gång som ni vet.
Gud vare med er.

255

BRITA.

Vänta, Erik, slyngel,

Du dumma pojke! Har man sett på maken?
Att springa bort med första tiggargubbe
I vinternatten och bland vargarna!
Nej, gulle Erik, snälla, lilla Erik,
Min sockergosse! Hjertegryn! Blif kvar!
Kom, du är hungrig. Sätt dig här och ät.
Låt gubben vara. Se så sköna bullar
Och mjölk och gröt och öga utaf smör!
Kom, Erik! Säg, vill du ha socker på?

260

265

ERIK.

Tack skall ni ha. Och om ni strödde socker
Så hvitt som snö, så skall det smaka bäskt,
När *han* är hungrig. Nu har jag ej tid,
Jag har ett ärende från prosten, ser ni,
Att söka upp den gamle Kaukonen,
Och det skall farfar hjälpa mig att göra.

270

BRITA.

Hvad! Kaukonen? Han lefver? Han densamme,

275 Som fordom, när de brände kyrkoby,
 Bar mig och moder min ur lågorna?
 Just den soldaten, han, för hvilken jag
 Ännu i denna stund vill ge mitt lif
 Till tack för mina och min moders dagar?
 Men nej – han är ju död.

ERIK.

280 Åhnej, sad' prosten,
 Han varit torpare i Alavo
 Och är på väg hitåt. Spring, Erik, sad' han,
 Här kommer mycket folk till juleottan:
 Hör åt, om ingen sett till Kaukonen.

BRITA.

285 Han varit torpare i Alavo?
 Men då är det ju han, som nyss gick ut!
 Gud tröste mig, den usle tiggargubben
 Är ingen ann, än gamla Kaukonen!
 Och honom, honom har jag vist på dörren!
 Din byting, hvarför sad' du det ej strax?
 290 Spring, Erik, spring för lifvet, kära barn,
 Sök upp den gamle! Säg, att förr vill Brita
 Gå tiggande sitt bröd från gård till gård,
 Än jaga honom bort i vinternatten.
 Spring, säger jag! Odåga, – hör du ej?

ERIK.

295 Se, det var extra flinkt. Nu skall jag springa. (*Skyndar ut.*)

Femte Scenen.

BRITA. *Sedan* KAUKONEN och ERIK.

BRITA.

Det är som fölle fjäll från mina ögon.
En tiggare är Kaukonen? Omöjligt!

Gud signe dem, som nu kring bygden stapla
 Med krigets femtiåra ärr; – de ha
 Dock bergat allt vårt folk ur lågorna. 300
 Tillhör ej allt hvad folket äger dem?
 Ha de ej rätt att säga hvar de komma:
 Du bord, gif oss din mat! Säng, gif oss hvila!
 Du väfstol, gif oss kläder! Värm oss, spis!
 Och stöd oss, hand! Och älska oss, o hjerta! 305
 Ty utan oss, om vi ej blödt för dig,
 Om vi ej bergat dig ett äradt namn
 Och bättre dagars hopp – hvad vore du? –
 Och Kaukonen är tiggare? Omöjligt?
 Nej, kungligt är det, att med upprätt panna 310
 Och hög i känslan af sin fyllda pligt,
 Stum, utan klagan, fastän hjertat blöder,
 Se ned på otack af ett räddadt folk.
 (*Ser utåt*) Syns han ej än? – En stjernklar vinternatt,
 Men kall och öde – öde som det var 315
 Omkring dig nyss, du krigare från fordom!
 Men ock för dig skall ljusna än en vår
 I landets kärlek. – Tyst; der kommer han!
 (*Kaukonen inträder, stödd på Eriks arm.*)

KAUKONEN.

Och hela finska folket, säger du,
 Har skickat oss en hedersskänk till Jul? 320

ERIK.

Ja, så sad' prosten: nu så mins man det,
 Som länge glömdes. Här ha kommit pengar,
 Som hela finska folket samlat hop
 Till tack och heder åt dess gamla kämpar,
 Och Kaukonen skall ha en brorslott med, 325
 Det har han ärligen förtjent, sad' prosten.

KAUKONEN (*tankfull*).

Mig sådan heder? – Mig? – Nej, icke mig,
 Men det förgångna – dem, som redan länge

I grafven sofva! Några få uppskära
Hvad alla sått!

330

ERIK.

Det är ej nog med det.

Pass på, ni skall få höra något mer.
Säg Kaukonen, sad' prosten, att här spökar
Ett hjelteminne i all nordens bygd.
Vårt fordna, ärorika broderland
335 Har klappat högt, som vi, för det förgångna,
Och hjertesångerna stå upp som blomster
På tusen grafvar. Skuggorna få lif,
Och stenen talar. Säg, att socknestämman
Beslöt att torpet här, som hör till prestgåln,
340 Blir Kaukonens till dödedag. Och dertill
Sex tunnor råg om året skall han ha,
Och den som har vårt Finlands heder kär,
Skall också hedra Kaukonen, sad' prosten.

335

340

BRITA.

Nu är jag gäst, och det är ni som råder.
345 Vill ni förlåta mig de hårda ord
Jag i mitt vrånga sinne fällde nyss,
Så vill jag tjena er i alla dagar
Och vårda er uppå er ålderdom ...
Då vill jag tänka, att jag i min ringhet
350 Är detta landets moderliga famn,
Som efter femti långa år af glömska
Omsider sträcks mot er, dess ädle son,
Och trycker eder tacksam till sitt bröst
Och lägger kärleksfull sin varma hand
355 Välsignande på eder hvita hjessa.

345

350

355

ERIK.

Ja, gamla farfar, ja, vi bli hos er.
Hur mången qväll skall jag betagen lyssna
Till edra sagor från de fordna tider,
Och ni skall lära mig att bli en man,

En man som ni! Och sen, när vårens dag 360
 Upptinar dessa kulna nordanbygder,
 Då gå vi ut till Finlands morgonsol
 Och höra lärkan öfver grafvar sjunga
 Och se hur skördarna i grönska gunga
 På Lappos vida, blodbestänkta fält. 365
 Och det skall fröjda er. När ni är trött,
 Då skall jag stöda er. Jag, ringa gosse,
 Då vill jag tänka, att min svaga arm
 Är Finlands ungdom, som med sonlig vördnad,
 Med outsäglich kärlek följer eder 370
 I dygdens, ärans, hjältemodets spår.

KAUKONEN.

Jag tackar er. Jag är ej ensam mer.
 Jag har nu två, som skåda i mitt hjerta,
 Och mer än det: – jag har mitt hela folk!

Visst är det tungt att lida nöd 375
 Och vara utan tak och bröd,
 När man är gammal vorden.
 Men mycket tyngre är det då,
 Att ensam, glömd och okänd gå
 Bland dem, för hvilka man ändå 380
 Har offrat allt på jorden.

Jag tackar dig, mitt fosterland,
 För gåfvan af din varma hand,
 Som skall mig bröd beskära.
 Men mycket mer jag tackar dig 385
 För det du på min gömda stig
 Har tänkt på mig och hedrat mig,
 Och uti mig din ära.

Din ära lider ingen nöd.
 För henne finns ej natt, ej död, 390
 Ej frost, ej tiggarsstafvar.
 Och gifve Gud hon går så klar

Ur dimman af en framtids dar,
Som utan fläck hon nu står qvar
På det förgångnas grafvar.

(Förhänget faller.)

PRINSESSAN AF CYPERN

PRINSESSAN AF CYPERN.

Sagospel i fyra akter, efter motiver ur Kalevala.

Personer:

CHRYSANDROS, konung af Cypern.

CHRYSEIS, hans dotter, af Finnarne kallad Kyllikki.

ANEMOTIS (Tuulikki), LYDIA, DAFNE, NAIDION och DORIS,
Chryseis' tärnor.

MEDON, konungens fältherre.

MEGAPONTOS, konungens öfverste-munskänk.

LEMMINKÄINEN.

TIERA, hans vapenbroder.

HELKA, hans moder.

AINIKKI, hans syster.

TUONI, underverldens gud.

Eldens ande (PANU).

Vattnets ande (AALLOTAR).

Luftens ande (ILMATAR).

OCEANIDERNA, Wellamos döttrar.

Ulappalas blinda herde.

En lapps skaf.

Cypriska soldater.

Kör af flickor och ynglingar.

Stycket spelar först på Cypern, sedan på Kaukos udde i Finland, sist i Pohja, den yttersta nordn. Tiden obestämd.

FÖRSTA AKTEN.

*Cypern. Gudarnas lund. I fjerran hafvet. Midt på scenen Afrodites bildstod.
Nedanför den ett altare och en källa.*

Första Scenen.

LEMMINKÄINEN *ligger med välbehag utsträckt på gräset vid källan,
omgifven af ANEMOTIS, LYDIA, DAFNE och NAIDION.*

ANEMOTIS.

Hvila här, du vackra gosse!

LYDIA.

Hvila mjukt på gräs och mosse!

DAFNE.

Glöm den stygga stormens hvin!

NAIDION.

Styrk dig med en droppe vin!

(Hon räcker honom en bägare.)

LEMMINKÄINEN.

5 Gudar, huru skönt att andas
Här på denna blomsterstrand,
Vid den svala källans rand,
När med vällukt vinden blandas
Och en fin, en vacker hand
10 Räcker gyllne bägarns brand!
Ädla drufva, gjut ditt flöde!
Prisa måste jag mitt öde,
Som ifrån en stormig sjö
Dref mig hit till denna ö,
15 Der bland tjusande behagen,
Kransad af en evig vår,
Majestätiskt skön som dagen,

När ur nattens famn han går,
Mäktig uti marmor står
Sjelfva kärlekens gudinna
Sällhet, ja, – ditt namn är qvinna!

20

ANEMOTIS (*räcker ett äpple*).
Glöm din fara! Kom, förljufva
Dina mödor!

LYDIA.
Här en drufva!

DAFNE.
Här, tag denna aprikos!

NAIDION.
Ack, försmå ej denna ros!

25

L:KÄINEN.
Kunde jag nu blott, ni dyra,
Klyfva sönder mig i fyra,
Fyradubbelt skönare
Skulle då min lycka le.

ANEMOTIS.
Bed gudinnan!

30

L:KÄINEN.
Marmorbarmen
Klappar ej så varm som er.

ANEMOTIS.
Hvila nu den trötta armen,
Stackars gosse! Säg, jag ber,
Ifrån hvilket fjerran land
Dref du hit till denna strand?
Kom du från Thessaliens slätter
Eller Thraciens sommarnätter?

35

Kom du Argonauters tåg
 Långt från Pontos' öde våg,
 40 Der den trolska Skythen smider
 Dödligt stål för hjeltars strider?¹⁾
 Kom du, af en sällsam lust,
 Högt på äfventyr begifven,
 Som Odysseus väderdrifven
 45 Från det fordna Trojas kust?

L:KÄINEN.

Längre, längre, sköna tärna!
 Öfver nio stora haf,
 Öfver hundra dimmors graf,
 Allt från polens bleka stjerna
 50 Fjerran jag mig hit begaf.
 Mellan isar, mellan dödar,
 Och dock grönt i flyktig vår,
 Är det land, der Saima flödar,
 Imatra i fragga slår.
 55 Menskofoten spåret tappar
 Der vid verldens sista port;
 Men hur mäktigt och hur stort
 Der naturens hjerta klappar,
 När det syns tillintetgjordt!

ANEMOTIS.

60 Vexer ingen drufva der?

L:KÄINEN.

Nej, blott röda åkerbär.

LYDIA.

Fikon?

1) *Skytherne* voro berömda för ypperliga smiden, isynnerhet svärd. En stor del af de folk, som betecknades med detta vidsträckta namn, voro högst sannolikt utaf finsk stam. Den finska smedjan har höga anor.

DAFNE.

Dadlar?

NAIDION.

Myrten?

L:KÄINEN.

Inga!

ANEMOTIS.

Inga drufvor!

DAFNE.

Stackars land!

LYDIA.

Inga fikon?

NAIDION.

Arma strand!

L:KÄINEN.

Också der kan sången klinga,

65

Också der kan kärlek bo.

Ack, jag har en mor

ANEMOTIS.

Men huru

Kom du dädan till vår ö?

L:KÄINEN.

På mitt goda skepp af furu.

Till vår kulna nordansjö

70

Kom en krämare från Tyrus.

Bernsten sökte han hos oss,

Men jag tog hans skepp och tross,

Glas och purpur och papyrus.

Karlen kände hela världen,

75

Och han blef min lots på färden.

ANEMOTIS.

Alltså är du ej Hellen?

(*Vårslöst*)

Nå, hvad är du då för en?

L:KÄINEN.

En barbar.

ANEMOTIS (*häpen*).

Naturligtvis

(*Alla flickorna draga sig undan.*)

L:KÄINEN.

80

Högst barbarisk, tro det gerna!

Möter jag en vacker tärna,

Fryser jag på stund till is.

NAIDION.

Hjelp, Poseidon! En Centaur!

DAFNE.

En Cyclop!

LYDIA.

En Minotaur!

L:KÄINEN.

85

Kom, att dina kinder svärta

Vid Cyclopens svarta hjerta!

Kom att söka dig en hamn

I Centaurens vilda famn.

ANEMOTIS.

Säg likväl – hvad är ditt namn?

L:KÄINEN.

90

Gissa! Nå, hur ser jag ut?

ANEMOTIS (*leende*).

Som en örn med skatans trut,
Hälften vide, hälften ek,
Hälften hot och hälften smek,
Hälften narr och hälften hjelte.

L:KÄINEN.

Se, hur snart ditt hjerta smälte!
Mig kan ingen man besegra,
Mig kan ingen qvinna vägra.
Nå, hvem håller du mig för?

95

ANEMOTIS.

När jag så dig skryta hör,
Tänker jag

100

L:KÄINEN.

Nåväl?

ANEMOTIS.

En sägen

Gått i flera somrar här,
Att en viking oförvägen
Drifvit kring bland dessa skär,
Tapper som en gud, förmäten,
Stolt och skön, men pligtförgäten,
Flyktig liksom våg och elf
Och förgudande sig sjelf.
Du är den, som oss beskattar,
Och nu vet jag, att det finns
Blott *en* man, som så man mins,
Älskar, fruktar och – beskrattar.
Du är Lemminkäinen!

105

110

L:KÄINEN.

Rätt.

Det är jag. Du sade det.
Nu kan du mig fritt beundra.

115 Säg, hvad finns för mig att plundra?
Dig att börja med.

ANEMOTIS (*allt på afstånd*).

Nej, sakta!

Eders nåde må sig akta,
För åverkan är här vite.

LYDIA (*på afstånd*).

120 Och gudinnan Afrodite,
Mejslad af Praxiteles,
Bor i denna lund

L:KÄINEN.

Hon kallas

Sukkamieli hos oss.

DAFNE (*på afstånd*).

Zeus, Poseidon, Ares, Pallas,
Oss beskydda!

L:KÄINEN (*härmande*).

Backus, Here

125 Hiisi, Tapio²⁾ och än flere!
Lilla segel, hvarför kryssa?
Varma fläkt, hvi undfly mig?
Du är skapad till att kyssa,
Jag är skapt att kyssa dig.

ANEMOTIS.

130 Fly, förvägne! Mins din fara!

2) **Sukkamieli**, kärlekens gudinna, betyder i öfversättning en som tycker om strumpor. Castrén härleder detta sällsamma gudatycke deraf, att strumpan är ett lent, mjukt ting, som betecknar vekare känslor. – **Hiisi**, det ondas mäktige furste, troddes åt många ting meddela öfvernaturliga och förskräckande egenskaper. Så t. ex. har han slipat Lemminkäinens svärd. – **Tapio**, skogens beherrskare, var en mäktig, ofta anropad gudom.

LYDIA.

Döden lurar på din stig!

DAFNE.

Medon ej försofver sig.

NAIDION.

Främling, ack, tag dig till vara!

L:KÄINEN.

Väl har jag förnummit, att
Allt från sunnanvindens rike
Och till Pohjas sista natt³⁾
Finns ej Cyperns flickors like.
Och så känner jag min fara
Att här evigt fångslad vara,
Och jag är beredd att dö
Mellan edra armars snö.

135

140

ANEMOTIS.

Fly, förmätne! Vet, att här
Ingen gård på Cypern är,
Der ej hyddor tre man känner ...⁴⁾

L:KÄINEN.

I hvar hydda tio tärnor ...

145

LYDIA.

I hvar hydda tio männer ...

L:KÄINEN.

Vackra liksom nattens stjernor ...

3) Kalevala, nya upplagan, 29:de runan.

4) **Pohja**, den yttersta norden, var mörkrets, fasans och den lägre, ondskefulla troll-
domens rätta hemvist, i motsats mot ordets högre vishet. Pohja var äfven ryktbart
för sina rikedomar, sina krigare och sina sköna tärnor.

DAFNE.

Tio män med dragna svärd ...

NAIDION.

Och sin sköld till hufvudgård!

L:KÄINEN.

150

För de sköna vill jag glöda.

ANEMOTIS.

Männen utan nåd dig döda.

L:KÄINEN.

Hvarför lifvets lust föröda?
Kärlek, fester, muntra lag –
Här är glädjen, här är jag!

ANEMOTIS.

155

Vet, att just i dag en fest
Firas till gudinnans ära ...
Fly!

L:KÄINEN.

Tvärtom, jag blir er gäst;
Vill gudinnans gunst begära.
(Man hör ett jagthorn på afstånd.)

ANEMOTIS.

Fly! Chryseis är helt nära!

L:KÄINEN.

160

Fly Chryseis? Hvem är hon?

ANEMOTIS.

Arfving till Chrysandros' thron,
Cyperns sköna herrskarinna.

L:KÄINEN.

Skön? Då vill jag henne vinna.

ANEMOTIS.

Gudar, nej ...

L:KÄINEN.

Hvad? Icke skön?

En Megära? En Medusa?

Bär hon skägg?

165

ANEMOTIS.

Nog skön att tjusa

Febus sjelf, är min furstinna.

Men ...

L:KÄINEN.

Skägg bär hon, sök ej neka!

ANEMOTIS.

Henne kan du ej beveka.

L:KÄINEN.

Är hon då förmer än qvinna?

170

ANEMOTIS.

Stolt är hon mer än en man,

Ingen henne tämja kan.

Tjugu friare: magnater,

Furstar, hjeltar, potentater,

Unga, tappra, sköna, rika,

Fåfängt henne efterfika.

Fånga hellre vindens sus,

Fånga solskenet på väggen,

Fånga dofterna af hæggen,

Fånga nattens stjerneljus,

Men Chryseis kan ej fångas ...

175

180

L:KÄINEN.

Nå, om till och med hon stångas,
 Så, vid Kaleva⁵⁾, mig lyster
 Fånga denna vilda fåle.
 185 Vor' hon hundrafaldt så yster,
 Skall till sist mot mig hon småle ...

ANEMOTIS.

Du må trotsa, du må le,
 Men du har ej hört balladen
 Om Chryseis' friare.

L:KÄINEN.

190 Sjung, du vackra fågelstämma!
 Kanske låter jag mig skrämma.

ANEMOTIS (*sjunger*).

Ballad.

v. 1. Tre friare hade vår unga mö:
 Solkonungen svor att för henne dö:
 Bär dagens gyllene krona!
 195 Nej, nej,
 Din gyllne krona begär jag ej.
 För varm är din kyss i sommarens dag,
 Och blott ett skämtande barn är jag.

L:KÄINEN.

200 Ganska stolt är din unga furstinna. Än om solen brände hennes rosende
 hy helt svart?

ANEMOTIS.

Skön och stolt är min unga furstinna. Du skall få höra:

v. 2. Månkonungen sken i aftonglans:
 Kom, smycka din lock med silfverkrans,

5) *Kaleva*, en urtids jätte, anses såsom den finska stammens ättfader, hvarföre alla finska hjeltar kallas hans söner. En sägen berättar, att Kalevas tolf söner (tolf folk af finsk stam) ha underkufvat hela Ryssland.

Och lek med elfvor i lunden!

Nej, nej,

Ditt silfversmycke begär jag ej.

För kall är din kyss i lundens behag,

Och blott ett frysande barn är jag.

205

L:KÄINEN.

Solen fann hon för varm och månen för kall. Derpå känner man flickors nycker. Men sjung om den tredje friarn.

210

ANEMOTIS.

v. 3. Kom stjernans gosse på aftonskyn:

O, följ mig fjerran till himlens bryn!

Bär nattens stjerniga krona!

Nej, nej,

Din stjernekrone begär jag ej.

För hög är din sal, din glans för svag,

Och jordens älskande barn är jag.

215

L:KÄINEN.

Ingen af de tre? Nåväl, då skall jag blifva den fjerde.

DAFNE (*som lyssnat på afstånd, à part*).

Gudar! Kan han så sig dåra?

Om Chryseis ren han drömmer.

Ah, Cyclop, du oss förglömm!

Jag vill kalla hit de våra. (*Smyger sig bort.*)

220

ANEMOTIS.

Fåfångt! Du det ej förmår.

Jagtens Artemis allena

Vill Chryseis dyrka, tjena.

Afrodite hon försmår,

Och hon lönar kärleks sår

Med en uddhvass pil, som gena

Vägen till ditt hjerta går.

225

L:KÄINEN (*uppstår med stolthet*).

230 Hvad du sjungit, hvad du sagt
 Länge re'n jag öfverlagt.
 Vidt kring öarna det snöda
 Ryktet jag med harm förnam,
 Att med hån och att med skam
 235 Lät Chryseis hjeltar blöda.
 Och jag svor vid Hornas tall⁶⁾:
 Mig skall intet trots förvåna,
 Mig skall ej Chryseis håna,
 Mig som brud hon följa skall.

Andra Scenen.

Under de sista orden har kören, Cyperns flickor och ynglingar, inkommit och ställt sig i en halfcirkel bakom LEMMINKÄINEN, som under det följande står helt lugn, med korslagda armar.

Skrattkör.⁷⁾

240 Ha-ha-ha-ha, ha-ha-ha-ha,
 Här är verdens störste man:
 Lemminkäinen heter han.
 Alla flickor han berusar,
 Alla gummor han förtjusar.
 245 Se, så nätt,
 Fin och lätt,
 Stolt som örnen,
 Stark som björnen,
 Qvick som falcken
 250 Är den skalken,
 Munter, rolig
 Och otroligt
 Söt och rar.
 Är han ej en vacker karl?

6) *Hornas tall*. Horna, ett ondt väsen, begagnas som svordom.

7) Skrattekören, likasom större delen af första akten, är byggd på 11:te runan i Kalevala.

För hans hot 255
Till hans fot
Låt oss alla
Nederfalla!
Ha-ha-ha-ha, ha-ha-ha-ha,
Store hjelte, grymme man! 260
Tag vår hyllning nådigt an!

LEMMINKÄINEN.

Finns för en man som jag
Ett rum på Cyperns slätter,
Der jag kan bo en dag
Och dansa några nätter? 265

KÖREN.

Ha-ha-ha-ha, ha-ha-ha-ha,
För en så storståtlig prins
Intet rum på Cypern finns.
Cyperns hyddor äro ringa,
Danssalonger finnas inga. 270
Klen musik!
Bara skrik!
Ingen flicka
Kan sig skicka;
Inga fagra, 275
Alla magra,
Stygga, fula,
Gamla, gula,
Ingen värd
Att bli åt hans nåd beskärd. 280

L:KÄINEN.

Gif mig en blommig skog
Och tvenne röda kinder,
Så dansa vi alltnog,
Och rummet gör ej hinder.

NAIDION.

Han vill rövva sig en kyss.

FÖRSTA YNGLINGEN.

Och så trotsar han oss alla.

ANDRA YNGLINGEN.

Och så vill han oss befalla.

DAFNE.

Och den närmaste i ringen
Utan krus bortröfvar han.

310

LYDIA.

Och så säger han, att ingen
Hans behag emotstå kan.

NAIDION.

Men vi anses alltför fula ...

DAFNE.

Och så skratta vi en smula ...

CHRYSEIS.

Tukta den förmätne sällen!
Straffas skall hans öfverdåd.
Kasta honom utan nåd
Utför branterna af fjällen!

315

LEMMINKÄINEN (*står försjunken i betraktande af Chryseis och låter
svärdet sjunka*).

Hvem är du, sköna flicka?
Två solar uti moln ur dina ögon blicka,
Och natt och morgon är du på engång.
Är du en dotter af den klara dagen,
En Ilmatar⁸⁾, på luftens vingar dragen?

320

8) *Ilmatar*, luftens sköna dotter och skapelsens urmoder, är en af Kalevalas älsklingar.

325 Din fot är vind. Ditt ord är fågelsång.
 Du palmens dotter, cedrarnas furstinna,
 Är du ett barn af Tapios värdinna,
 Som hennes gyllne byte bär?
 Säg, om den vackra Mimmerki⁹⁾ du är,
 330 Den skogens drottning, som ger fågelfänge
 Och leder jägaren på elgens stig?
 Är du den gudamakt jag sökt så länge,
 Så säg ditt namn, att jag må trotsa dig!

CHRYSEIS (*föraktligt*).

335 Mitt namn, det susar uti skogens grenar,
 Det sorlar i den klara källans våg,
 Det blommar grönt på fältets åkerrenar.
 Gå, fråga vinden, som på slätten skenar,
 Och fråga molnet, om mitt spår det såg.

L:KÄINEN.

340 Och vore skog och vind och vågor stumma,
 Så talar denna blick, som blott kan vara din.
 Och vor' ditt ögas åskmoln än så skumma,
 Du är Chryseis, Cyperns skönsta blomma!
 Jag vet ditt ursprung: därför är du min¹⁰⁾.

CHRYSEIS.

345 Du kryp! Du mask! Du träl! Du son af en slafvinna!
 Du hafvets usla skum, som vräktes mot vår strand,
 Du lyfta djerfs din blick till Cyperns herrskarinna,
 Och vet ej att, den stund du höjt din djerfva hand,
 Skall blixten träffa dig och Febus' pil dig hinna!

L:KÄINEN.

En ros är du förvisst!

9) *Tapios värdinna* var en föga mindre viktig person än Tapio sjelf och anropades flitigt af herdar och jägare. Ett af hennes många namn är *Mimerkki*.

10) *Derför är du min*. Den finska trollvisheten lägger största vikt på att känna tingens ursprung. Att känna ett väsendes ursprung, är första vilkoret för att beherrska detsamma, vare sig godt eller ondt; men vet man det ej, förblifver all möda fåfång.

Hvart ord ifrån din läpp som hvassa törnet stinger,
Men denna läpp är skön som morgonrodnans finger, 350
Och törnet blir en blomsterkyss till sist.
Friboren är jag, son af Kaleva,
Den väldige, som hela norden kufvat.
Fri är den moder, som mitt lif förljufvat,
Och fri är jag, och fri skall jag dig ta' 355
Med denna arm, som ingen boja tryckte,
Och du skall känna mig, om du ej känt mitt rykte.

CHRYSEIS (*måttande med bågen*).
Gå! Vid det stolta haf,
Som speglar Cyperns stjerna,
Du finner här din graf! 360

L:KÄINEN.
I dina armar? Gerna.

CHRYSEIS.
Jag genomborrar dig.

L:KÄINEN.
Skjut! Ren du träffat mig.

CHRYSEIS.
Fly! Vindsnabb är min båge.

L:KÄINEN.
Blås, vackra väderil! 365

CHRYSEIS.
En ljungeld är min pil.

L:KÄINEN.
Din blick är ju en låge.

CHRYSEIS.
Se, hvilken vacker mössa med kil så röd och blå!

Af med din mössa, dåre!
 (Hon afskjuter hans mössa.)

L:KÄINEN (*lugnt upptagande mössan*).
 För dig hon falla må.

370

Väl skjutet. Ganska snällt
 Du träffat mig. Kom, sköna,
 Följ mig till Kaukos fält,
 Att kämpens mod belöna! (*griper hennes hand.*)

CHRYSEIS.
 Våld! Mot mig! Min hand! En dolk!

375

L:KÄINEN.
 Kom! Blif min! Tillbaka, folk!

TÄRNORNA.
 Zeus! Till hjälp!

FLERA YNGLINGAR.
 Hugg ned barbaren!
 (*Kören rusar fram för att befria Chryseis.*)

Fjerde Scenen.

DE FÖRRE. MEDON *instörtar. Sedan* MEGAPONTOS.

380

MEDON.
 Åt min hämd den djerfve sparen!
 Det är han – den oförskämde,
 Den förmätne qvinnoröfvarn,
 Som, med väderkorn af stöfvarn,
 Tusen tärnor vann och skrämde.

L:KÄINEN (*drager sig fäktande, och utan att släppa Chryseis,
 till Afrodites bildstod*).
 Afrodite, bistå mig!

MEDON.

Nu, Chryseis, mer ej frukta!
Medons stål skall honom tukta,
Medon skall försvara dig. (*De fäkta.*)

385

MEGAPONTOS (*inträder*).

Håll! Håll! Mina kära vänner, hvad tänken J på? Besinnen, att här är gudarnes lund och Afrodites bildstod. Är det skick och seder att mördra hvarandra i kärleksgudinnans åsyn? Vid Poseidon, vår stamfader, jag är en fredälskande munskänk, jag tål intet oljud i hela vårt rike, långt mindre så nära vårt kungliga slott. Sticken svärden i slidorna, säger jag er, och berätten mig sakens sammanhang. (*Tumult. De stridande åtskiljas.*)

390

MEDON.

Undan, låt mig oförtöfvadt
Spetsa honom på mitt svärd!

CHRYSEIS (*sliter sig lös*).

Denne man är döden värd;
Han har hårdt min vrede provvat ...

395

MEGAPONTOS.

Sakta, sakta, låt oss gå systematiskt till väga. Posito: karlen bör hänga ...
Men hvad har den stackarn gjort?

MEDON.

Jo, på en försätlig kryss ...

NAIDION.

Har han hotat ta en kyss!

MEGAPONTOS.

Vid sånggudinnorna, detta brott tyckes mig Afrodite kunna benåda. Jag kan inte erinra mig, att våra lagar stadga något strängare ansvar för en sådan förbrytelse. Unge man, du ser ut som en välskapad faun. Jag vill gifva dig ett råd. Den vise Anakreon säger:

400

En flickas läppar skapades blott för fyra ögon,
Men bågarens mun är skapt att kyssa i folkets åsyn.

405

L:KÄINEN.

Blott Chryseis fordrar jag.
Min Chryseis blir i dag.

MEGAPONTOS.

Unge man, unge man, betänk hvad du säger. Chryseis har gifvit korgen åt prinsar och konungar; Febus Apollo måtte ha förvidrit din hjerna. Jag vill
410 hoppas, att ingen af hoffolket bjudit dig något till bästa?

NAIDION.

Jo, herr munskänk, drufvor, rosor,
Cypervin och aprikoser ...

MEGAPONTOS.

Der ha vi det. Du har druckit vin, unge man, och det utan att anställa libation åt gudarna. Derfor har Dionysos straffat dig med ett dåligt ölsinne. Jag
415 ser mig föranlåten att för den allmänna säkerheten låta inmana dig i häkte.

MEDON (*till Megapontos*).

Bort! Mitt tålomod är slut!
Jag är kungens höfding. Röfvarn
Skall från jorden rotas ut.

MEGAPONTOS.

Är du höfding för kungens armé, så är jag höfding för Cyperns vinkällare, och
420 det vill säga något förmer. Vid Dionysos' staf, jag är din förman; du dödar, men jag ger lif. Vi äro ett civiliseradt folk, vi hänga ej våra gästväänner. Har bofven druckit vårt vin, så har han druckit det för vår välgång. Polemark, vill du mörda våra välgörare?

MEDON.

Sofister, veklingar, vin, kärlekspunk, gudinnor,
425 Skymf, trots och öfvervåld, men toma ord till svar.
Se, äpplet moget är. Kom, lurande barbar!
Ty Hellas fordna folk är nu ett folk af qvinnor.

FLERA RÖSTER.

Stilla! Kungen återvänder från parken till slottet.

Femte Scenen.

DE FÖRRE. Kung CHRYSANDROS med vakt.

KUNGEN.

Hvad larm förnimmer jag?

(Medon och Megapontos förklara för honom stridens uppkomst.)

LEMMINKÄINEN.

Jag vädjar till gudinnan.

Du som oss dödliga i milda bojor lagt,

430

O Afrodite hör, *hon* trotsar här din makt!

Jag fordrar ditt beskydd, din hämd uppå furstinnan.

KUNGEN (till L:käinen).

Gå, yngling, du är fri!

Vi ha ej kedjor nog, ej fångsel nog att lemna

Åt alla narrar rum, som segla ön förbi.

435

(Till Chryseis)

Ditt öfvermod, mitt barn, skall Afrodite hämna.

L:KÄINEN (*halfhögt, i det han går*).

Min Chryseis blir i dag!

MEDON.

Herre konung, öfverflödigt

Tycks mitt trogna svärd dig vara.

KUNGEN.

Spara det, tills det blir nödigt

440

Att vårt rikets lugn försvara.

Narrars skryt är ingen fara.

MEGAPONTOS.

Alldeles ingen fara, lita på det, och spara ditt skinn, tills vår högre vishet finner en skråma nödig. Vid Tantalos, detta äfventyr har gjort mig törstig. Jag vore i stånd att utdricka Joniska hafvet, om jag icke gjort ett heligt löfte att aldrig smaka en droppe vatten.

445

(Kungen, Megapontos och Medon gå)

Sjette Scenen.

CHRYSEIS, TÄRNBORNA, KÖREN. Sedan LEMMINKÄINEN och TIERA.
Sist KUNGEN m. fl.

CHRYSEIS (*försjunken i tankar*).
Hvad hans blick var stolt ändå!

ANEMOTIS.
Säg, Chryseis, törs jag fråga,
Kan vår fest ej börja få?

CHRYSEIS (*utan att höra henne*).
450 Blott en rå barbar! Och våga
Att mig förolämpa så!

DORIS (*bedjande*).
Dansa vi?

CHRYSEIS (*som förut*).
Det är ett brott ...
(*förströdd*) Dans? Musik? Ja, det är godt.

Afrodites Festkör.
455 Nu dansa vi alla i vårens fest,
När rosor af kärlek glimma.
Och kärlek och vår, de trifvas bäst
I blommor och morgonstrimma.
Vi skämta en gång
I lefnadens tvång,
460 Vi sjunga de himmelska makternas sång.
Nu dansa vi alla i vårens fest,
När rosor af kärlek glimma.
(*Offertärnorna framträda till altaret.*)

FÖRSTA TÄRNAN.
465 O Afrodite, som steg ur vågen
Vid Cyperns blomsterbeströdda strand,
Vi offra myrten!

ANDRA TÄRNAN.

Och gyllne äpplen!

TREDJE TÄRNAN.

Vi offra glödande rosors brand.

FÖRSTA TÄRNAN.

Som dufvor rena!

ANDRA TÄRNAN.

Som svanor lena!

TREDJE TÄRNAN.

Som fjärlar glada,

Oss lycka gif!

470

Trio.

O Afrodite, kom att oss tjusa

Med vår och kärlek, med sol och lif!

(Under offret framträda Lemminkäinen och Tiera, dolda för de öfriga, bakom träden.)

L:KÄINEN (*halfhögt*).

Är skeppet klart att segla än?

TIERA (*likaså*).

Allt klart ombord.

475

L:KÄINEN.

Och våra män?

TIERA.

I vapen de vid stranden stå.

L:KÄINEN.

Nu tar jag flickan, och vi gå

Med förlig vind till sjös.

TIERA.

Jaså.

Men något brådt har du ändå.
 Jag tycker vi må ganska bra
 Och kunde sofva här en smula.
 Här är så mjukt på tufvorna.

480

L:KÄINEN.

Gif akt, rättnu slår höken ned!

TIERA.

De flickorna är' inte fula.
 En kunde jag väl ock rå med.

485

Festkören fortfar:

Nu binda de skönaste gracer en krans
 Kring kärlekens strålande öga,
 Och gudarna småle i morgonens glans,
 Åskdundraren ler i det höga.
 Vårt hjerta, det slår
 För kärlek och vår,
 Odödliga makt, du som aldrig förgår!
 Nu binda de skönaste gracer

490

(Lemminkäinen fattar Chryseis om lifvet och för henne bort. Tiera bortröfvar Anemotis. Kören upphör, dansen skingras.)

L:KÄINEN (*ilande bort*).

Min Chryseis blef i dag!

TIERA (*likaså*).

Utan blef ej heller jag.

495

CHRYSEIS (*i det hon bortföres*).

Rädda mig, min far! Min vakt!

ANEMOTIS (*i det hon bortföres*).

Medon, hjälp!

KUNGEN (*störtar in*).

Mitt barn! O fasa!

Kan så fräckt barbaren rasa!

MEGAPONTOS (*andtruten*).

Det var det jag alltid sagt:

Släpp ej lös den qvinnojägarn!

500

(*mister andan*) Gudar – männ' jag sväljde bågarn?

KUNGEN.

Hälften af min sköna ö

Och mitt barn till lifstids maka

Åt hvemhelst, som för tillbaka

Röfvarns rof från stormig sjö!

505

MEDON (*med draget svärd*).

Ve det svärd, som ännu hvilar!

Ringa, herre, är din ö,

Om dess skönsta ros skall dö,

Bruten utaf stormens ilar.

Halfva löftet tag tillbaka,

510

Men den andra hälften håll!

Vor' det än mot Scyllas troll,

Må Charybdis hvirflar braka,

Må sin udd Poseidon skaka,

Hämdens gudar, hören mig!

515

Jag skall ej Chryseis lemna,

Jag skall röfvarns fräckhet hämna,

Jag skall spana ut hans stig,

Hände hvad som än må hända,

Intill verldens sista ända.

520

(*Han ilar efter de flyende. Förhänget faller.*)

ANDRA AKTEN.

Ett finskt pörte. Dörr i fonden. Dörr till venster för åskådaren. Stor, öppen spis, i hvilken brinner eld. På väggen en båge och horn af elgar. En bänk, ett bord och en handqvarn. Rummet halfmörkt, endast belyst af eldskenet från spisel. Det är en afton på sena hösten. Man hör stormen hvina, och alla inkommande äro betäckta med snö.

Första Scenen.

HELKA ensam, malar handqvarn¹¹⁾ och sjunger:

Qvarnvisa.

Fordom var jag röd om kinden,
Vaggade som ros för vinden.
Lätt jag flög som fågelungen,
Och mitt hår var brunt som ljuven.

5

Mala på!

Det var då.

Fordom var min blick så blå.
Fordom var jag röd om kinden,
Vaggade som ros för vinden.

10

Kom så höst i blomsterringen,
Och min fågel fällde vingen
Nu den kulna vinden plockar
Färgen bort från mina lockar.

Mala på!

15

Det var då.

Fordom var min himmel blå.
Kom så höst i blomsterringen,
Och min fågel fällde vingen.

11) *Att mala handqvarn*, var hos finnarne fordom en kvinnoyssla. Vid detta tunga arbete ha många sköna, men sorgsna visor först blifvit diktade.

Andra Scenen.

HELKA. AINIKKI *in kommer på skidor, ställer dem vid spiseln
och aftorkar dem omsorgsfullt.*

AINIKKI.

Så, nu är jag här tillbaka.
Ute faller snön så tätt. 20
Utan skidor var ej lätt,
Att en väg i skogen staka.
Moder, qvarnen blir dig tung;
Jag är stark, och jag är ung,
Och mig tröttar qvarnen föga ... 25

HELKA (*med en afböjande åtbörd, fortfar att sjunga*).

Sorgerna som vintrar snöga;
Hvar är du, min älsklings öga?
Se, din moder stenen vrider,
Sjunger om de flydda tider.
Mala på! 30
Det var då.
Fordom var min sjö så blå.
Sorgerna som vintrar snöga;
Hvar är du, min älsklings öga?

AINIKKI (*sättande sig att karda ull*).

Hör, hur kulen stormen går. 35
Ack, om ren det vore vår!

HELKA.

Flickans håg till våren står,
Gossen längtar till sin skida,
Fadren önskar vinterblida,
Men den gamla modrens håg 40
Längtar ej till sol och våg,
Mins ej mer den snö, som varit,
Hoppas ej en sommarhamn,

45 Breder blott sin toma famn
Mot den älskade, som farit¹²⁾.

AINIKKI

Innan nyss jag vände hem,
Gick jag utaf gammal vana
Bort till udden, för att spana,
Du kan säkert gissa hvem.
50 Ren det mörknade, och hafvet
Låg i höstens skum begrafvet;
Men då tycktes mig jag såg
Tvenne seglare på våg.

HELKA.

Skum! Och åter skum!

AINIKKI.

55 Nej, tydligt
Såg jag skeppen från vår strand.
Ett var visst från detta land,
Men det andra var för prydligt.

HELKA.

Molnet dref vid himlens bryn,
Måsen blänkte hvit i skyn.

AINIKKI.

60 Kära moder, det är redan
Mer än fyra solhvarf, sedan
Han for bort, som vi ha mist.
Bed, att Ukko¹³⁾ honom sist
Glad som förr oss återsänder!

12) Kalevala 25:te runan.

13) **Ukko**, åskans beherrskare, var egentligen en personifikation af himmelen och som sådan det högsta gudaväsendet, hvilket anropades i alla faror och sorger, än som beskyddare, än som hämnare.

HELKA.

Jag har frågat skogens qvist, 65
 Jag har frågat hafvets stränder,
 Vågens skum och vägens sand,
 Månens skifva, solens brand;
 Jag har genomvandrat verlden
 Allt till nordens sista rand, 70
 Och mitt hår blef grått på färden,
 Ögat blef af tårar rödt
 Och min fot till döden trött;
 Men ej spår, ej ljud, ej spaning,
 Ej ett tecken, ej en aning 75
 Af den saknade jag mött¹⁴⁾.
 Du hans båge, du som länge
 Slapp och glömd på väggen hängt,
 Skall du nånsin gå på fånge?
 Skall du nånsin åter klinga, 80
 När i björnens breda bringa
 Susande din pil du sänkt?
 Trygg i våra beteshagar
 Reder Ohto¹⁵⁾ nu sitt bo,
 Men din herre sorgsen jagar 85
 Elgarna på Kalmas mo¹⁶⁾.

AINIKKI.

O min goda, goda moder,
 Säkert kommer han, min broder,
 Kommer åter, rik och varm,
 Med en maka vid sin arm 90
 Till din trogna modersbarm.

HELKA.

Mer än ljuset, mer än lifvet

14) I Kalevala 15:de runan frågar den sörjande modren naturens makter om sonens öde. Alla undskylla sig, utom solen, hvilken ensam har medlidande med hennes sorg.

15) *Ohto*, ett smeknamn för björnen.

16) *Kalmas mo*. Kalma var grafvarnes beherrskare, och hans rike skildras som en dyster ödemark.

95 Har jag älskat honom. Men
 Kommer han en dag igen
 Och hans hjerta, förr så ömt,
 Är åt unga maken gifvet
 Och han har sin moder glömt, –
 Mer än nånsin dyr och kär
 Han ändå, ändå mig är.

AINIKKI.

100 Ack, hvem älskar så som du!

HELKA.

Också toma timmar ila.
 Det är sent; jag går till hvila.

AINIKKI.

Moder, – dröm om *honom* nu!

HELKA (*i det hon går*).

105 Vårda elden; stäng vår hydda,
 Gudarne må dig beskydda.

Tredje Scenen.

AINIKKI *ensam. Sedan* LEMMINKÄINEN.

AINIKKI (*sedan hon stängt dörren*).

110 O du sömnens vackra gosse,
 Unonen¹⁷⁾, du slummerljufva,
 Bred en vänlig bädd af mosse,
 Lägg din allrafinsta tufva
 Vid min goda moders hufvud!
 Hvarje ängslans band du losse.
 Du, som drömmens rosor plockar,
 Låt de sorgsna tankar vika,

17) *Unonen*, diminutiv af *Uni*, sömn, skildras som en vänlig och huld gosse.

Stryk med mjuka, silkeslika
 Händer hennes gråa lockar,
 Och berör med vallmovind
 Hennes tårbeplöjda kind!

(*Sakta klappning på dörren.*)

Klappar det så sent på qvällen?
 Är det gårdens haltia?¹⁸⁾
 Åker Ajatar kring fjällen
 I det mörka Metsola?¹⁹⁾

L:KÄINEN (*utanföre*).

Ainikki, låt upp!

AINIKKI.

Hvem der?

L:KÄINEN.

Det är jag, din egen broder.

AINIKKI (*öppnar dörren*).

Lemminkäinen! Du! Du här!

L:KÄINEN (*inträder på tå*).

Ainikki! Väck ej vår moder!
 Är hon sorgsen? Är hon glad?
 Har hon glömt mig? Många gånger,
 När jag tänkt på hennes sånger,
 Har jag känt, jag vet ej hvad,
 Ledsnad, längtan eller ånger ...
 Kan hon ännu bannas smått?

18) **Haltia**. Hvarje föremål i naturen hade sin genius eller skyddsgud, sin haltia, som både var dess skapare och vårdade dess tillvaro. Dessa otaliga haltior, som ännu på mången ort kvarstå i folktron, gäfvö hela naturen ande och lif. De voro icke heller bundne vid ett visst föremål, en ränn, ett berg o. s. v., utan rörde sig fritt i sitt område, alla rönнар, alla berg, o. s. v.

19) **Ajatar**, körarinnan, var ett ondt och förskräckligt väsende, som ledde jägaren vilse i skogen. **Metsola** betyder skogens gård och var Tapios bostad, full af rikedomar.

AINIKKI.

Hennes bruna hår är grått,
 Hennes röda kind har gulnat,
 Hennes klara blick har mulnat,
 135 Och på dig hon tänkte blott.
 Men, fastän med ett förgråtet
 Öga, blir ditt fel förlåtet.
 Säg, hur kom du hit?

L:KÄINEN.

Rätt godt.

Alla goda makter skydde
 140 Denna hydda! Ja, jag flydde
 Långt från söderns narrar hem
 Och förföljes nu af dem.
 Ainikki, du skall få skåda
 Något underbart. Vi båda,
 145 Tiera och jag, med oss
 Föra hit, bland annan tross,
 Hvar sin brud. Ah, hvilken qvinna!
 Stolt och skön som en gudinna,
 Och den enda dock, hvars hjerta
 150 Jag ej än förmått att vinna.
 Hvar i denna kulna trakt
 Rodna rosorna så bjerta!
 Hvar har locken denna svärta!
 Hvar har ögat denna makt,
 155 Som oss snabbt i bojor lagt!
 Men jag glömmet, att vid stranden
 Väntar hon mitt snara bud.
 Ainikki, – räck systerhanden
 Åt din broders unga brud! (*går.*)

Fjerde Scenen.

AINIKKI. Sedan HELKA.

AINIKKI.

Fall, du hvita snö, tillbaka, 160
Fall på all den fröjd jag drömt!
Tiera för hit en maka,
Tiera har mig förglömt! (*paus.*)

HELKA (*inträder lyssnande*).

Ainikki – hvem var här nyss?

AINIKKI (*brydd*).

Ilmatar vid fönstret rörde. 165
Sömlös du på vinden lyss.

HELKA.

Men ett ljud, en röst jag hörde ...

AINIKKI.

Ajatar i skogen körde.

HELKA

Du bedrar mig ... Någon kom, 170
Någon – någon – någon, som
Du för mig ej yppa vågar ...

AINIKKI.

Goda moder, lugna dig!
När du mig så häftigt frågar,
Törs jag ju ej ...

HELKA.

Lugna mig!

Bed den strida forsen stanna! 175
Knyt en duk för solens panna!
Forsen far, och solen skiner.

Jag har hört min älsklings stämma;
Säg, hvar är han?

AINIKKI.
Snart här hemma.

HELKA.
Hemma! (*Ilar ut.*)

180

Femte Scenen.

AINIKKI (*ensam*).
Hör hur vinden hviner;

Gå ej, moder! ... Hon är borta.
Jo, min list kom snällt till korta.
Men hur skall min stackars stuga
Åt så granna gäster duga?
(*börjar städa stugan*)

185

O, min broder äger allt;
Hundra hjertan han befallt.
Men jag är det moln, som skuggar
Utan fäste himlens rund;
Jag är qvällens dagg, som duggar
Osedd i en skuggrik lund

190

Och förgås i morgonstund
Jag vill städa fint och nätt
Åt ... ja, åt Tieras maka.
Hennes bädd jag bäst vill skaka,
Att hon slumrar ljuft och lätt.
Gudar, skall hon ana det?
Men ... här äro de tillbaka.

195

Sjette Scenen.

HELKA, LEMMINKÄINEN, TIERA, CHRYSEIS och ANEMOTIS inträda.
Alla, utom CHRYSEIS, aflägga sina öfverplagg. ANEMOTIS värmer sig vid
brasan. TIERA kryper i tysthet på ugnen.

HELKA (till Lemminkäinen).

Ack du oförvägne sälle,
Uppå hvilket uselt ställe
Har du åter flackat, ströfvat, 200
Menniskor och gudar pröfvat,
Men din gamla mor bedröfvat?

LEMMINKÄINEN.

Moder, huru väl af dig,
Att mig strax med bannor fägna,
Ty ju flera bannor regna, 205
Desto mer du älskar mig!
Hvar jag dröjt? I ljuflig hamn,
Långt på öar utan namn.
Der så äro träden röda,
Och ur bergen utan möda 210
Vin och mjölk och honung flöda.
Der så vor' jag än i dag,
Men det dumma folket tyckte,
Att mitt manliga behag
Tossorna på ön förryckte. 215
Så kom jag i elakt rykte,
Jag, som är så blyg och skygg,
Hatar flickor mer än mygg
Och till fötter tar behändigt,
För att mig i busken dölja, 220
När mig flickorna förfölja!
Men det göra de beständigt.²⁰⁾

20) I Kalevala 29:de runan skildrar Lemminkäinen för sin moder all herrlighet på Saaris, den namnlösa ön, och försäkrar att han gjort allt för att undvika de dumma tossorna, men ändock hade männen blifvit rasande af svartsjuka.

HELKA.

Jo, jag känner dig, min son.
Ankra dig vid mig, sad' spån.

L:KÄINEN.

225 Moder, – lifvet är så soligt!
Men jag stadgat mig otroligt.
Här, min moder, till bevis
Har jag köpt för rövvarpris
En den allra bästa hustru.²¹⁾
230 Född för Cyperns gyllne thron,
Då Chryseis hette hon;
Men när hon förbyter thronen
Mot en nordisk koja, då
Ändras namnet med personen:
235 Kyllikki hon heta må.²²⁾
Kyllikki, ditt namn skall gå,
Tjusande på sångens vingar,
Med hvart kantele, som klingar
Öfver våra sjöars blå.

HELKA.

240 Prisadt vare du, o haf,
Att min son du återgaf!
Och du söderns klara stjerna,
Som från Ukkos höga borg
Sett min längtan, sett min sorg,
245 Prisad du, som skänkt en tärna,
Att den vilde gossen kufva

-
- 21) *Köpa hustru* var i den finska, likasom i den skandinaviska nordens, allmän sed. Mången fann det likväl beqvämare att rövva sin brud, och stundom brukades båda sätten. Längre fram i stycket är Tiera betänkt på att köpa Ainikki för 1200 utterskinn, hvilket var ganska dyrt och betecknar det höga värde Tiera satte på hennes ägande.
- 22) *Kyllikki* – möjligen af kylä, by, emedan besöket i byn blef för henne så olyckligt – är den berömda och högförnäma tärnans namn i Kalevala. Grunddragen till balladen om henne i 1:sta akten finnas i Kalevala, början af 11:te runan, och dessutom i Kanteletar III: 1.

Och min ålders dar förljufva,
När mig mödan blir för tung!
Hvit är snön på tufvans ljung,
Ljus är stjernans bild i vågen, 250
Men långt hvitare än snön,
Mera ljus än stjernelågen
Är en brud, som, god och skön,
Bär sin älsklings bild i hågen.²³⁾

L:KÄINEN.

Snart din ynnest skall hon vinna, 255
Dina mödor skall hon lätta,
Elda, sopa, skura, tvätta,
Karda, nysta, väfva, spinna,
Tjärna, mala, baka, brygga,
Hålla gård och lågård snygga ...²⁴⁾ 260

HELKA (*till Chryseis*).

Godt. I morgon kan du börja,
Men i dag är du min gäst,
Och jag går nu att besörja
Här en liten hemkomstfest. (*Går.*)

Sjette Scenen.

DE FÖRRA, *utom HELKA.*

CHRYSEIS (*förnämt och trotsigt*).

När tar detta gyckel slut? 265
Har ej än du nog mig pröfvat?
Från mitt hem har du mig röfvat;
Genom haf och stormars tjut
Har du nu, barbar, mig fört

23) Svärmodrens vackra och hjertliga välkomsthelsning till sonhustrun läses i Kalevala 25.

24) Äfven de rikaste och yppersta unga husmödrar lade hand vid tunga hushålls-
sysslor, hvartill hörde uppgörande af eld.

270 Hit till verdens sista ände,
 Att i mörker, köld, elände
 Gäckas, plågas oerhördt.
 Ödet skiftat våra lotter:
 Slaf, jag är en kungadotter!
 275 Fall med ånger för min fot!
 Gif mig ett palats till boning!
 Kanske tags din bön emot,
 Och jag skänker dig förskoning.

L:KÄINEN.

Hulda, bannas ej! Var god!
 280 Är det det, som dig förtryter,
 Att i mina ådror flyter
 Intet frejdadt kungablod?
 Lugna dig! Aftorka tåren!
 Om jag sjelf är ringa boren,
 285 Är mitt svärd af kunglig börd,
 Ty från gudarna det stammar,
 Och det mejar, när det flamar,
 Dödens konungsliga skörd.
 Om slikt lappri ej vi tviste;
 290 För de riken, som du miste,
 Nya riken jag dig ger.
 Säg, hvad önskar du än mer?
 Färdens mödor äro flydda;
 Hvila i vår lugna hydda!
 295 Hvad är ett palats, om icke
 Kärleken får rum deri?
 Men i kojan jubla vi,
 När vi gudars nektar dricke.
 Säg blott, att du har mig kär,
 300 Se, så lofvar jag och svär
 Ett palats åt dig att bringa.²⁵⁾

25) *Ett palats åt dig att sjunga.* I Kalevala 11 lofvar Lemminkäinen att bygga åt Kyllikki en »mycket bättre stuga». Att sjunga ihop ett palats var småsaker för en så väldig maestro, som otaliga gånger utförde på samma sätt de svåraste Bosco-konster och förvandlade sjelfva sanden på Saaris till perlor. Hvilket likväl icke hindrade den fina och spotska Anemotis att finna Lemminkäinens arkitektur något plump.

CHRYSEIS.

Om en kunglig håg du bär
 Och ej blott en frejdad klinga,
 Döda mig! Ej mig bedrag!
 Ty mitt hjerta skänker jag,
 Men jag låter det ej tvinga.

305

(Båda fortfara att samtala, Chryseis häftigt, Lemminkäinen blickande.)

TIERA (makligt utsträckt på ugnen).

Ainikki, ro hit med en stänka öl! (Ainikki hämtar ölet) Du har blifvit stor och vacker, du, Ainikki! Jag vill minnas, att när du var liten, tyckte du om mitt bruna skägg. (Dricker) Hvad tycker du om min brud?

AINIKKI (med nedslagna ögon).

Solens dotter gifve henne
 Alltid lika röda kinder.

310

ANEMOTIS.

Dina kinder likna tvenne
 Vinterdrifvor; men deröfver
 Skina tvenne solar varma.
 Goda flicka, dig förbarma,
 Låt mig värma mig vid dig!

315

TIERA (som förut).

Brudar skadas ej af frosten. Syöjätär²⁶⁾ äte mitt hjerta, om jag ej älskar dig nästan lika högt som mitt björnsput. (Till Ainikki) Hon hade derborta ett blåsigt namn, men nu har jag efter Tapios piga kallat henne Tuulikki;²⁷⁾ – hon skall vakta min boskap för vargarna.

320

ANEMOTIS.

Vacker syssla nu jag har;
 Vargen äte dig, barbar!

26) *Syöjätär*, ätarinnan, ett ondt väsende, ansågs för ormens moder.

27) *Tuulikki* (läs: *Toolikki*), Tapios tärna, enligt andra hans dotter. Namnet är bildadt af *tuuli*, blåst, hvarföre det motsvarar grekernas *Anemotis*.

TIERA (*som förut*).

Lång och krånglig resa hade vi från Saaris, som de der kalla Cypern²⁸⁾. Det cypriska följet var oss ständigt i hälarne. Ännu i qväll slank deras fördömda uppnästa speljakt som en ål mellan klipporna. Inte fick man sofva i fred, och (*drickande*) inte fick man dricka i ro. (*Röster utanför stugan.*)

Sjunde Scenen.

DE FÖRRA. MEDON *intränger, åtföljd af cypriska soldater*. LEMMINKÄINEN *drager sitt svärd*. TIERA *vinkar åt AINIKKI att räcka honom hans spjut*. AINIKKI *ställer sig skrämnd bakom LEMMINKÄINEN*. ANEMOTIS *sluter sig till MEDON*. CHRYSSEIS *står ensam, tvekande mellan båda*.

MEDON (*med draget svärd*).

Ändtligen har jag dig funnit,
Qvinnoröfvare! Din stjerna
Har för sista gången brunnit.
Ned med vapnen! Sök ej spjerna!
Hämndens timma slagen är.

LEMMINKÄINEN.

Väl stå vi blott tvenne här;
Men försök, tag våra vapen!

MEDON.

Säg, vill du förmätne bof,
Genast lemna ut ditt rof?

L:KÄINEN.

Lemna ut? Den galenskapen
Föll mig ej i tiden in,
Minst när Kyllikki är min.

TIERA (*på ugnen*).

Tuulikki blir aldrig din.

28) *Saaris*, »som de der kalla Cypern». Se förordet till prof. Pacius.

MEDON.

Hör, Chryseis! Dig de gäcka.
Säg åt denne usle träl
Huru högt du afskyr, dömer,
Hatar honom!

340

L:KÄINEN.

Tala fritt!

Valet, Kyllikki, är ditt.
Säg, att du mig hatar, glömmet
Och förbannar. Samma stund
Slites kärlekens förbund,
Och du ilar fri att smycka
Der med offret af min lycka
Afrodites altarrund.

345

350

MEDON.

Döm, Chryseis, döm, jag ber!
Kom att evigt honom glömma!

CHRYSEIS (*tvekande*).

Gudarne må honom döma;
Jag förmår det icke mer.

L:KÄINEN (*till Medon*).

Narr, när du härnäst i harmen
Kallar frie männer trälur,
Tag ditt hufvud under armen;
Det kan bita dina hälar.
Här förfryser du din näsa;
Res till Cypern; lycklig resa!
Och för hofvet der berättu,
När din frossa är förbi,
Att Chryseis-Kyllikki
Finner sina sorger lätta.

355

360

TIERA (*skakande sitt spjut*).

Och här finner Tuulikki
Mina knäfvellborrar nätta.

365

MEDON.

Vid Poseidon, du skall se,
Ömklige Hyperboré,
Om mitt goda stål är fruset.

L:KÄINEN.

370 Mygg, hvi surrar du mot ljuset?
Hvarföre vår nacke knäcka
Här, bland skrämnda qvinnor, inne
Och det rena golfvet fläcka?
Bättre plats vi ute finne,
375 Och långt vackrare är blodet
På den hvita drifvan der.²⁹⁾

MEDON.

Usling, svek dig redan modet?

L:KÄINEN.

Mät då våra klingor här!
På en renhud må vi strida.³⁰⁾
(*En renhud bredes under de stridande, som mäta sina klingor.*)
380 Hugget först är från din sida.

MEDON (*anfallande*).

Så far ned till Orkus' natt!

L:KÄINEN (*försvarande sig*).

Så så, klös ej, lilla katt!

MEDON (*fäktande*).

Jag har klo, som dig förlamar.

TIERA (*som makat sig ned från ugnen, fäk-tande mot soldaterna*).

Akten er för björnens ramar!

29) Det vackra infallet om blodet på snön yttrades af Lemminkäinen vid hans strid med Pohjavärden, Kalevala 27: 323 ff.

30) Vid envig mätte kämparne sina klingor, dervid den kortare klingan ägde anspråk på första hugget, och derefter stridde kämparne på en utbredd hud.

(Chryseis kastar sig mellan de stridande och skyddar Lemminkäinen. Striden afstadnar.)

CHRYSEIS.

Medon, håll! Vill du mig döda? 385
Vägen till hans hjerta bär
Genom mitt. Förr må jag blöda,
Jag, som stridens orsak är.
Lemminkäinen, tämj din klinga!
Se, min faders bud står här. 390
Rättvis är hans sak; men ringa,
Inför gudars domar stämd,
Menskan kan sitt öde tvinga ...
Afrodite, njut din hämd!

MEDON.

Denne man har grymt dig pröfvat, 395
Dödligt sårat, djupt bedröfvat
Och ditt hem, din krona röfvat.

CHRYSEIS.

Om han tusen gånger felat,
Tusenfalt mig förfördelat,
Medon, ack, mitt sår är heladt ... 400

MEDON.

Tänk på Cyperns rosor bjerta,
Tänk på dina vänners smärta!
Mins din gamle faders sorg,
Der han öfvergifven stannat
I sin öde kungaborg! 405

CHRYSEIS.

O, mitt öde jag förbannat!
Denne man, som i mitt hjerta
Jag har dödat tusen gånger
Och som, gäckande min ånger,
Trotsande min bittra saknad, 410

415 I mitt hjerta åter vaknad
 Hvarje gång stått upp på nytt;
 Denne man, som jag har skytt,
 Hatat, hotat och förskjutit;
 Denne man, ehvad han brutit ...

MEDON.

Håll, Chryseis! Säg ej mer!
 Genom natt och frost och dimma
 Hellas' gudar dig förnimma,
 Cyperns himmel på dig ser.

CHRYSEIS.

420 Nåd, o Hellas' gudar, nåd!
 Denne man, ehvad han brutit,
 Parcerna för evigt knutit
 Fast vid hans min lefnads tråd.
 425 Hvad än Zeus med mig beslutit,
 Om vid throner, om i kojor,
 Om i frihet, om i bojor,
 Om i purpurns öfverflöd,
 Eller i den bittra nöd
 Hädanefter jag skall bida
 430 All min korta lefnadsdag, –
 Lemminkäinen älskar jag!

L:KÄINEN (*sticker svärdet i slidan*).

Gå att slumra i din slida,
 Och förvandlas, du mitt svärd,
 Till en blomma vid min sida!
 435 Älska är förmer än strida;
 Kyllikki är nu min verld.

MEDON (*sticker sitt svärd i slidan*).

Ve, förlorad djupt i hafven,
 Långt i nordens snö begrafven
 Cyperns sköna perla svann;
 440 Ingen henne återfann! ...

Du min dyrkade furstinna,
Att dig lyda är jag lärd.
Blef ej lyckan mig beskärd
Att dig hämnad återvinna,
Skall du dock mig hörsam finna. –
(å part) Än en dag, af längtan tärd,
Skall Chryseis sig besinna;
Nyck, ditt väsen är en qvinna!

445

TIERA (*till soldaterna*).

Hvartill tjenar det att jag spräcker edra skallar, sedan våra höfdingar stuckit svärdet i slidan? Låt oss hellre anamma en stånka öl. Tacken Hiisi, edra cypriska vintrattar, att J ägen inloppet i behåll, sedan jag pejlat det med mitt spjut.

450

CHRYSEIS (*till Medon*).

Att i höstens fador fresta
Dessa vilda nordanhaf,
Vore blott din vissa graf.
Medon, lofva mig att gästa
Denna kulna vinter här.
Sedan vänd till Cypern åter.
Säg: Chryseis här begråter
Hvarje vän, som hon haft kär;
Men blott mig min far förlåter,
Gladt jag mina bojor bär.

455

460

Åttonde Scenen.

DE FÖRRA. HELKA, *som inkommit vid stridens slut, träder mellan*
CHRYSEIS och LEMMINKÄINEN.

HELKA.

Köp din häst ifrån den rike;
Välj från fattigt hem din maka;
Like trifves bäst med like;
Sänd prinsessan hem tillbaka!

465

Silkeshand, som plockat drufvan,
 Plockar icke bär från tufvan.
 Den som ägt palatser förr
 Snafvar lätt i kojans dörr.

470

CHRYSEIS (*till Helka*).

O min mor, låt dig försona!
 Min förgätna kungakrona
 Ligger ödmjuk för din fot;
 Tag din dotters hyllning mot!
 Drottning här är du allena.
 Nöjd att endast dig få tjena,
 Skall jag dina mödor trygga,
 Väfva, baka, byka, brygga.
 I den hydda, der du bor,
 Vill min nya verld jag bygga,
 Och din kärlek, o min mor,
 Gör den rik och gör den stor!

475

480

(*Helka omfamnar henne.*)

L:KÄINEN.

Ej förgäfves
 Lärde mig min moder orden,
 Som till hafvets afgrund tränga,
 Himlens fästen sönderspränga
 Och till grus förvandla jorden.
 Fast så vek som vax i hågen,
 Flyktig som den lätta vågen,
 Har jag Pohjas stängsel brutit,
 Tyglat Hiisis vilda fåle
 Och med blixstens hvassa stråle
 Nordens drakar genomskjutit.³¹⁾
 O min Kyllikki, som nyss
 Lofvat röfvaren förskoning,
 Se, vår kärlek, vår försoning
 Ha förvandlat med en kyss

485

490

495

31) Syftar på de underbara äfventyren i 26:te runan af Kalevala.

Hyddan till en kungaboning.
Ett palats har du begärt,
Ett palats vill jag dig sjunga. 500
Nu gif akt, när orden ljunga!
Ett palats är dig beskärtdt.

Melodram.

L:KÄINEN.

Du Tapios barn, du gamla vägg,
Du furans murkna ättelägg,
Som trotsat många vintrars snö 505
Och många vårars storm och tö,
Lyss på mitt mäktiga ord!
Ödmjuka dig! Fall! Försvinn!
Du ås, fall in!
Du tak, som skyddat min moders hufvud! 510
Du golf, som burit min vagga förr!
Du värn för friden, du gamla dörr!
Du gråa härd, der i barndomsdagar
Vid brasans skimmer jag lekte gladt!
Jag offrar er för min kärleks skatt. 515
Farväl! Försvinn!

(Stugan sammanstörtar, stycke efter stycke, försvinner och lemnar plats för ett öde landskap, betäckt af snö och belyst af månsken, som längst i fonden glimmar öfver ett stormigt haf.)

Hör mig, du marmorklippa!
Du mur af malm!
Du kopparfasta, väldiga jätteborg,
Der Hiisis trollmän hamra på jernets hjerta! 520
Ödmjuka dig för mitt ord!
Upp! Res dig i sköna hällar!
Upp! Forma dig till ett slott,
Långt mera herrligt, än Saaris konung
Byggt med Titaners arm på blommig ö! 525
Vägg, bred dig ut!
Mur, jemna dig!
Tak, lyft dig upp!

530 Naturens döttrar, Luonnottaret,³²⁾
 Utbredden alla skatter här kring oss!
 Luft, gif din klarhet!
 Vatten, din helsa!
 Jord, din rikedom!
 Eld, din glans!
 535 Du himlens herre,
 Ukko, som bygger i moln ditt hus af guld!
 Nu skärma i kraft och nåd och storhet
 Mitt sköna, tjusande, stolta slott!

(Palatset reser sig, stycke efter stycke, ur ödemarken. Scenen ljusnar, och morgonrodnaden glimmar in genom fönstren med tilltagande glans.)

540 Här skola vi bo
 I frid och skönhet, i ljuflig ro.
 Här skall en moders bön
 Oss sällhet önska.
 Här skall vår kärlek skön
 Som våren grönska.
 545 Här skola vi glada båda
 I lugn på lefnadens stormar skåda.
 Här skola vi skapa ett blomsterland
 Med gyllne tegar på Suomis strand
 Och spegla vårt älskande öga
 550 I sjön, som förgylles af morgonens brand.

(Förhänget faller.)

32) *Luonnottaret*, naturens döttrar, Ukkos och Tapios tjänsteandar. Af dem funnos i luften tre, men i skog och fjäll otaliga. Voro mäktigare väsen än haltierna och anropades ofta om bistånd.

TREDJE AKTEN.

Pelarsal i Lemminkäinens palats. I fonden en balustrad, bakom hvilken man ser ett nordiskt vårlandskap, belyst af aftonsolen. En dörr till höger och en till venster. Till höger Lemminkäinens vapen: hjälm, svärd, spjut, båge och koger.

Första Scenen.

LEMMINKÄINEN, klädd i pantsarskjorta, borstar med guldborste sitt långa, svarta hår. Framför honom står en lappsk slaf, hållande hans sköld som spegel. I fonden CHRYSSEIS, lutad mot balustraden och betraktande landskapet, medan hon låter sin slända vårdslöst nedhänga. Ett stycke längre till venster sitter

AINIKKI, flitigt spinnande.

L:KÄINEN (till Slafven).

Har du glömt hvad jag befallt?
Skölden bör du framför allt
Skura blank och feja prydligt,
Att jag må i den rätt tydligt
Se min ståtliga gestalt.

5

SLAFVEN.

Herre, ingen spegel kan nog berömma din skönhet. Hvar dag blir du mera ståtelig. Din like finns icke från solens uppgång i Saima intill Qvenerhafvet i vester: dig kan ingen emotstå från Kyrialabotten intill Rastekais fjäll. Jag säger det ej för att berömma dig, men hvar och en måste medge, att du är skönare än en gud, starkare än en menniska och gifmildare än både gudar och människor. Befaller du något mer?

L:KÄINEN (kastar åt honom en guldkedja).

Gå din väg, tag detta guld
För din hala tungas skuld.
Hvad jag är, låt mig ej höra.
Jag mitt eget värde skött,
Utan att det kräk jag gödt
Bräker smicker i mitt öra.

15

SLAFVEN (*i det han ställer bort skölden och upptager kedjan, à part*).
 Maderakka³³)! Det var för groft; det smakade min herre bara till hälften.
 Nästa gång vill jag vara finare och förtjena en armring. Men därförinnan
 20 måste Kyllikki bort. Min herre blir krånglig af brist på ombyte. (*Går.*)

Andra Scenen.

DE FÖRRA *utom slafven.*

L:KÄINEN (*i det han tager sitt svärd och pröfvande
 böjer klingan mot golfvet*).

Säg mig, yppersta bland svärden,
 När skall jag eröfra verlden?

CHRYSEIS.

Hur orangerna de glimma!
 Hur i aftonrodnans strimma
 25 Mandelträdens grenar susa!

L:KÄINEN (*till svärdet*).

Hvad din blixk kan mig förtjusa!

CHRYSEIS.

Qväll, hvar gömde du din skugga?
 Hör du icke näktergalen?
 Ser du icke daggen dugga
 30 Öfver myrtnarna i dalen?
 Och du dröjer, sköna qväll,
 Att en slöja dra för qvalen
 Och ge ro åt mödans tjäll!

AINIKKI (*spinnande*).

Hör blott, huru hon förvandlar
 35 Allt till myrtnar och till mandlar!

33) *Maderakka*, jordens moder, lappsk gudomlighet, likasom *Sarakka*, lifvets vårdar-
 inna.

Såg du ej vår skog ännu?
Det är björkar, kära du,
Ekar, furor, granar, rönnar,
Aspar, häggar, lindar, lönnar ...

CHRYSEIS.

Vet jag dina nya namn! 40
Underbart för första gången
Ser jag Pan, naturen, fången
Vakna upp ur dvalans famn.
Blekt som en uppstånden hamn
Är hans anlete; – men samma 45
Sol i samma aftonflamma!
Cyperns sol! (*återtager sitt arbete.*)

L:KÄINEN (*spännande sin båge*).

Säg mig den man,
Som min båge spänna kan!

AINIKKI (*tröstande till Chryseis*).

Allt skall mycket bättre bli
Nu, när sysslorna bli lätta 50
Och när vintern är förbi.

(*På afstånd spelas Afrodites festkör: »Nu dansa vi alla».*)

CHRYSEIS (*låter sländan falla*).

Hellas gudar! Hvad är detta?

AINIKKI.

Dina landsmän, som här nära
Bo i byn, sen Medon kom,
Ha ju dansat vintern om 55
Och du sjelf gjort dem den ära
Att rätt ofta dansa med.
Kyllikki, – gå ej dit ned!
Du min broders vrede retar;
Svartsjuk han på Medon är. 60

(*Musiken upphör.*)

CHRYSEIS.

Det är just hvad mig förtretar.
 Svartsjuk på ett stackars minne!
 Han en vacker dag begär,
 Att jag stängs som fånge inne,
 65 På det han, min man och herre,
 Som är tusen gånger värre,
 Må förlusta sig i krig.
 Derpå leker jemt hans sinne.

L:KÄINEN (*som hört de sista orden*).

Hvad bekymrar det väl dig,
 70 Om jag reser eller stannar,
 Smeker, hotar eller bannar,
 Endast du, långt från min syn,
 Får gå ut till dans i byn?
 (*Ainikki smyger sig bort, för att inkalla Helka.*)

Tredje Scenen.

LEMMINKÄINEN. CHRYSEIS. *Sedan* HELKA.

CHRYSEIS.

Är du artig man? Jag frågar!
 75 Dagen om med dina bågar,
 Svärd och sköldar du mig plågar,
 Och när jag, en vacker qväll,
 Trött vid detta vapengnäll,
 Önskar roa mig en smula,
 80 Strax gör du grimaser fula
 Och tar den der bistra min,
 Som Herakles, när han dödat
 Erymanthos' vilda svin.

L:KÄINEN.

Derföre har du bemödat
 85 Dig att mina bannor glömma.
 Medon skall dig visst berömma.

CHRYSEIS (*gråtande*).

Och du älskar mycket mer
Nordens afskyvärda drakar,
Än din öfvergifna maka ...

HELKA (*inträder, likasom händelsevis, bärande en knippa lin och talande
det följande i fonden, likasom vid sig sjelf*).

Akta, björk, när granen sprakar,
Att ditt näfver icke brännes.

90

CHRYSEIS.

Moder, felet är ju hans!

L:KÄINEN.

Moder, felet är ju hennes!
Kyllikki vill gå på dans.

CHRYSEIS.

Moder, Lemminkäinen nämnes
Banna mig för lek och glam,
Medan tvär och allvarsam
Han går dagen om och vurmar
Blott på Lapplands etterormar.

95

HELKA (*som förut*).

På en stenig väg jag sett
Eld ur hästens hofvar springa;
Men på mjuka gräset inga
Gnistor mer hans jernsko gett.

100

L:KÄINEN.

Jag, som är den fredligaste,
Lugnaste, beskedligaste
Man, som än bar svärd i bälte,
Rår jag för, att Kyllikki
Ständigt ser i mig en hjelte?

105

CHRYSEIS.

Fäkta! Slåss! Gå ut i fara!

110 Var en hjelte; du är fri.
Men åtminstone låt bli
Att en svartsjuk hjelte vara.

L:KÄINEN.

Kyllikki, låt oss försonas!
Låt vår unga kärleks vår
115 För hvar höstlig storm förskonas!
Jag vid Ukkos blixtn vill lofva,
Att till krig ej mer jag går,
Ej för guld och ej för gåfva

CHRYSEIS.

Och jag svär vid Afrodite:
120 Furier mig sönderslite,
Cerberus min skugga bite,
Om jag, fjerran från din syn,
Mera går till dans i byn.
(*De räcka hvarandra handen.*)

HELKA (*som förut*).

Löftet är en äppleblomma;
125 Äpplet vet hvad hon är värd. (*Går.*)

L:KÄINEN.

Hjelm och pantsar, sköld och svärd,
Allt jag gerna vill försumma.
Hädanefters för jag krig
Blott mot björnarna, som brumma,
130 Kyllikki, för nära dig.
Hulda, rädd mig än din hand!
Hvarje tvedrägts tanke tystne.
Se, med röda rosors band
Binder du den fjerranlystne³⁴).
135 O hur skön är denna qväll!

34) *Kaukomieli* eller den fjerranlystne är ett binamn, som Lemminkäinen ofta bär i runorna, för att beteckna hans ständigt oroliga vikingalynne.

O hur ljuf är du att famna!
Och hos dig hur stolt, hur säll
Kaukomieli skall hamna!

CHRYSEIS.

Artemis dig gifve fänge.

Dröj blott icke alltför länge!

140

(Lemminkäinen fattar sin båge och går.)

Fjerde Scenen.

CHRYSEIS ensam. Sedan ANEMOTIS.

CHRYSEIS.

Ja, en hjelte är han dock,

En Achilles, när han dyster,

Skakande sin svarta lock,

Brusar ut i hot och pock,

Och en Paris, när han yster

145

Fordrar allt hvad hjertat lyster.

Sällsamt! Hellas' attiskt fina

Hjeltefurstar voro mina;

Dem försmädde jag en dag;

Men barbaren, som mig trotsar,

150

Retar, kufvar och förkrossar,

Honom – honom älskar jag!

(spinner och suckar.)

Skada att han är så flyktig!

ANEMOTIS *(utanför balustraden).*

Får man audiens, ers nåde?

CHRYSEIS.

Är det du? Kom in!

155

ANEMOTIS *(som förut).*

Minsann!

Kan det ske förutan våde
För er svartsjuka herr man?

CHRYSEIS (*otåligt*).

Kom!

ANEMOTIS (*inträder, komiskt utstyrd i vinterkläder,
och framräcker ett par stora ullvantar*).

Tillåt, att dessa vantar

Jag förärrar och förpantar

Som en tidsenlig tribut!

160

CHRYSEIS.

Toka, vintern är ju slut.

ANEMOTIS.

Slut? Det kan jag ej begripa.

Slut? För det att några fula

Fåglar uti träden pipa

Och för det att några gula,

Magra strån klä' upp en smula

Dessa nakna stenars rös!

O min Febus, hvad jag frös!

Nyss så fann jag i en klyfta

Riktig, veritabel snö!

Kan man ej af ängslan dö!

Kan man ej af frossa snyfta!

165

170

CHRYSEIS.

Och likväl – hvem af oss båda

Nånsin annat förr än här,

Huru utsägligt kär

Efter vinterns natt och våda

Dock den blida våren är!

Detta ljus ...

175

ANEMOTIS (*härmande*).

Och sus och dus,

Bus och bas och brak och brus
 Under vingarna af Bore!
 Ack, om vi på Cypern vore!

180

CHRYSEIS.

Hvarför klagar du beständigt?

ANEMOTIS.

Säg mig – skall jag tala vers?

CHRYSEIS.

Icke är det just nödvändigt.

ANEMOTIS.

Nå, jag talar härs och tvärs.

185

Föreställ dig en lång, förskräcklig vinter, en vitmenad graf, der man inmurat mig lefvande i ett selt, rökigt pörte med en dromedarie till man, som älskar mig *nästan* lika mycket som sitt björnsput. Lyckligtvis bodde våra Hellener några timmars väg derifrån i byn, och hos dem fingo vi ofta dansa. Gudars löjen! Du skulle ha sett dessa pelsade Hyperboréer försöka med sina krum-språng att härma vår chordans! Ändtligen påstod man att vi hade vår, – och hvilken vår! En grön vinter! Ett ljusst Orkus! Vidare fårklippning, koskällor, tranbär och björklake; – o min Chryseis, hvad skulle ej Theokritos ha gifvit för att få skildra en sådan idyll!

190

CHRYSEIS.

Anemotis, smäda icke

195

Fattigdom ock kärlek här.

Skönhet äfven här vi blicke,

Fast det annan skönhet är.

ANEMOTIS.

Vackra kärleksprof, att förflytta oss, liksom hjeltarne i en tragedi af Aischylos, från de elyseiska fälten direkt till Tartaren! Det är sannt, man har byggt dig ett palats, – med sång, det förstås – lika fort som våra poeter bygga en Olymp. Men (*ser sig om*) hvilket palats? Plumpt som en boeotisk qvickhet och fattigt som en spartansk souper! Är din man lika löjlig och svartsjuk ännu?

200

CHRYSEIS.

Anemotis – intet mer!

205

Jag befaller dig; – jag ber.

ANEMOTIS.

Förlåt, mitt namn är Tuulikki, – torparehustru till ert höghets tjänst. Så när hade jag glömt fråga, om du har någon helsning till Cypern.

CHRYSEIS.

Hvad? Till Cypern?

ANEMOTIS.

210

Hafvet är nu isfritt, världen är öppen. O Chryseis, känner du icke en fläkt af frihetens luft? Medon och Hellenerne gå till segel i natt.

CHRYSEIS.

Gudar! Redan?

ANEMOTIS.

Tycker du, att dessa sju månader flugit så gudasnabbt på zefirernas vingar? Den stackars Medon är utom sig; han vågar ej säga dig farväl, af fruktan för din tyrann.

CHRYSEIS.

215

Jag vill följa dig till stranden ...

Jag vill räcka honom handen ...

ANEMOTIS.

220

Kypris Afrodite löne dig, min Chryseis, och skänke dig omsider en bra man! O, det skall bli ett muntert afsked. Hellenerne ha bjudit alla flickor i byn på en afskedsdans. Flöjternas toner äro icke förfrusna, citterorna ha ännu några strängar kvar. Ännu engång få vi dansa Afrodites festdans ...

CHRYSEIS.

Citteror? Ack, om dem jag drömt!

Flöjter, – som i forna tider!

Kom! Hur långsamt qvällen skrider!

Skynda! ... Gudar, nej ... Jag glömt ...

Dans? Då kan jag ej dig följa.
Helsa Medon! Säg ... Nej, helsa ...
Helsa Medon blott från mig!

225

ANEMOTIS.

Men besinna, Chryseis, det är sista gången du ser dina landsmän; sista, allrasista helsningen till din far, dina vänner och ditt fädernesland ...

CHRYSEIS (*upprörd*).

Gå; jag kan ej följa dig. (*Skyndar ut.*)

230

Fjerde Scenen.

ANEMOTIS *ensam*. Sedan MEDON.

ANEMOTIS.

Kan ej följa! Hon förtörnar
Lemminkäinen, sin herr man!
Alla nordens värsta björnar
Bite dig, barbar, tyrann!
Kan ej följa! Hör man maken?
Hvad blir nu vår vackra plan?
Du cyclop! Du babian! ...
Men jag vill betänka saken.
Qyinnolist, stå du mig bi!
Ja ... Chryseis skall bli fri.
Medon!

235

240

MEDON (*utanför balustraden*).

Är Chryseis vår?

ANEMOTIS.

Nej, hon ej till dansen går.

MEDON.

Gudar! Då är allt förfeladt.

ANEMOTIS.

Ännu ej. Jag återstår.
 245 Har du manskapet fördelat,
 Och är skeppet segelklart?

MEDON.

Allt är färdigt, för att snart
 I den klara aftonglansen
 250 Smyga oss ombord från dansen.
 Men förtörnad uppenbart
 Är Poseidon på vår lycka,
 Om vi ej Chryseis rycka
 Bort från denna öde hed.
 Vid Herakles' klubba! Flicka,
 255 Jag Chrysandros svor en ed
 Att prinsessan återskicka.
 – Hvad jag denna vinter led,
 För att röfvarn öfverlista!
 Gudars hjerta kunnat brista;
 260 Och nu skall min lön jag mista!
 Tusen gånger hellre strid!
 Nej, Chryseis jag ej lemnar,
 Blodigt jag vår nesa hämnar,
 Stormar gården nattetid ...

ANEMOTIS.

265 Och direkt till Styx dig ämnar.
 O J männer, utan oss
 Hvad förstån J mer än slåss!
 För Chryseis skall jag sörja.
 Om en stund låt dansen börja,
 270 Och låt sången ljuda klar.

MEDON.

Men ...

ANEMOTIS.

Ej mer ett ord! Var snar!

MEDON.

Godt. Försök. Mitt svärd är kvar. (Går.)

Femte Scenen.

ANEMOTIS. Sedan CHRYSEIS.

ANEMOTIS.

Sträng, som ej hör upp att klinga

Uti hvarje menskobröst,

Dig skall jag i dallring bringa,

275

Hon skall lyssna till din röst.

Barndomsminne! Fosterland!

Kom med aldrig slocknad brand,

Kom att hennes hjerta röra!

Ja, Chryseis skall mig höra ...

280

Hon är der ... Så ljud, du sköra

Sträng! Chryseis skall bli vår!

(*döljer sig bakom balustraden.*)

CHRYSEIS.

Arma, öfvergifna tår,

Hvarför skall du smärtor spegla,

Som dock ingen här förstår?

285

(*vid balustraden*)

Här kan jag se skeppet segla.

Här ser jag det toma hafvet,

Der mitt hemland är begrafvet ...

(*Paus. Man hör en cittra och derefter Anemotis, som, i början bakom balustraden, närmar sig allt mera och inträder på scenen, under det hon sjunger följande*)

Romans.

O barn af Hellas, byt ej bort

Din sköna fosterjord!

290

Barbarens bröd är hårdt och torrt,

Och klanglöst är hans ord.

Hans sol är blek, hans himmel grå,

295

Hans hjerta kan ej ditt förstå.
 O barn af Hellas, byt ej bort
 Din sköna fosterjord!

CHRYSEIS.

Sjung ej mer! O, sjung ej mer!

ANEMOTIS.

Vill du följa mig dit ner?

CHRYSEIS.

Ack, jag kan ej ...

ANEMOTIS.

(Andra versen.)

300

O Hellas' barn, ditt land är godt,
 Ditt land är stort och skönt.
 Dess jord är grön, dess haf är blått,
 Dess strand af ära krönt.
 Dess vind är varm, dess sol är klar,
 Dess himmel tusen stjernor har ...
 O Hellas' barn, ditt land är godt,
 Ditt land är stort och skönt!

305

CHRYSEIS.

Ah ... hör upp! Du dödar mig!

ANEMOTIS.

Följ mig!

CHRYSEIS.

O mitt hjerta, tig!

(Vill skynda ut, men stannar oemotståndligt och lyssnar.)

ANEMOTIS.

(Tredje versen.)

310

Och därför, barn af Hellas, mins
 Ditt ädla fosterland!

Ej ro, ej lif, ej lycka finns
I fjerran från dess strand.
Hvarhelst din väg i verlden går,
Din rot är der din vagga står.
Och därför, barn af Hellas, mins
Ditt ädla fosterland!

315

CHRYSEIS (*utom sig*).
Kom! ... Jag följer! ... Fort! ... Dit ner!
Blott ett afskedsord ... ej mer!
(*Båda skynda ut. Scenen står ett ögonblick tom.*)

Sjette Scenen.

AINIKKI. *Sedan* LEMMINKÄINEN.

AINIKKI.
Det var Tuulikki, som sjöng
Deras gamla hemlandsvisa.
Hvarför skall så högt hon prisa
Deras undersköna land?
Sade hon ej sjelf ibland,
Att de ha allsingen vinter,
Ingen snö, der skidan slinter,
Inga norrsken, ingen is,
Inga ljusa sommarnätter!
Sådant uselt land! Och slätter
Utan fura, utan ljun; ...
Nej, det kan då knappt beskrifvas.
O, hvad verlden der är tung!
Underligt, att menskor trifvas.
Åh, helt annat land ha vi!
Men ... jag ser ej Kyllikki.
(*tittar ut öfver balustraden*)
Jo ... der går hon med den andra,
Och till byn de båda vandra.
Men ... hur skall jag det förstå?

320

325

330

335

340 Har hon ren sitt löfte brutit,
Att ej mer till dansen gå?

LEMMINKÄINEN (*inträder vid dåligt lynne, mössan på sned*³⁵),
och kastar åt Ainikki skjutet villebråd.
Der är allt hvad jag har skjutit.

AINIKKI.

Har ej skogens fru i dag,
Mimerki, till ditt behag
Sina röda strumpor knutit?³⁶

L:KÄINEN (*upphänger sin båge*).

345 Bryr jag mig om henne, jag?
När var väl en qvinna trogen?
Hon må småle, hon må bannas;
Den fördömde Virokannas³⁷
Har förhexat hela skogen.
350 (*tankspridd*) Hvar är Kyllikki?

AINIKKI (*häpen*).

Jag vet ej.

Sjunde Scenen.

DE FÖRRE. TIERA *inträder långsamt, trumpen och omornad.*

L:KÄINEN (*till Tiera*).

Nå, hvar kommer du ifrån?
If från Pohja eller mån?

35) *Mössan på sned*. Så skildras vanligen Lemminkäinen, när han är vid dåligt lynne.

36) När Tapio och hans folk äro klädde i högtidskläder, och när hans skogsfru Mimerkki påtagit sina röda helgdagsstrumpor, betyder det godt byte för jägaren. Är fångsten fattig, så heter det, att skogsguden går i sina hvardagspaltor.

37) *Wirokannas*, eller Wironkannas, anses af äldre mythologer för hafrefältens beskyddare. I Kalevala 20: 54 uppträder han som en karelsk gubbe, hvilken förgäfves söker att slagta en jätteoxe.

TIERA.

Bara ifrån bastulafven.

L:KÄINEN.

Det var mycket det, min son.
Förr kan du fås upp ur grafven,
Än halvesöfd från bastulafven.

355

TIERA.

Det var så, att lafven brann.

L:KÄINEN.

Narr, du tände halmen an?

TIERA.

Nej, det gjorde Pohjafolket.

L:KÄINEN

Pohjafolket? På hvad sätt?

360

TIERA.

På hvad sätt? De brände gården.

L:KÄINEN.

Gården?

TIERA.

När de brände byn.

L:KÄINEN.

Brände byn, din ox? Svara!

TIERA.

Sakta, låt mig nu förklara.
Folket slogs ihjäl, en skara,
Byn blef tänd i fyra hörn.

365

L:KÄINEN.

Du nedrökta bastubjörn!
 Här så låter du oss vara
 Utan aning om vår fara,
 Medan fienden står bara
 Fyra timmars väg från oss!

370

TIERA.

Alltid har du sådan brådska.

L:KÄINEN.

Du mitt svärd! Min blix! Min åska!
 Ändtligen så få vi slåss.
 Ändtligen ett krig! ... Fördömdt!
 Jag mitt löfte hade glömt.

375

AINIKKI.

Säg, är fienden helt nära?

L:KÄINEN (*för sig*).

Hvarför skulle jag det svära?

(*Paus. Man hör på afstånd bakom scenen Afrodites festkör: »Nu dansa vi alla» etc.*)

AINIKKI.

Låt oss fly!

TIERA.

Nej, låt oss äta.

L:KÄINEN (*som förut*).

Kan min ära jag förgäta? (*lyssnar på kören*)
 (*högt*) Hvar är Kyllikki?

380

AINIKKI (*för sig*).

Jag bäfvar.

(*högt*) Hon gick ut att bleka väfvar.

L:KÄINEN (*häftigt*).

Hvart?

AINIKKI (*för sig*).

Det svindlar för min syn.

(*högt*) Hon gick ut till skogens bryn.

TIERA (*alltid lugnt*).

Nej, hon gick till dans i byn.

385

L:KÄINEN.

Kyllikki?

TIERA.

Du sjelf kan höra

Speleverket lustigt pipa.

Är det värdt för qvinnor lipa?

Nej, jag står ej längre ut,

Annat har jag här att göra,

Äta först och sedan slipa

För all säkerhet mitt spjut. (*Går.*)

390

Åttonde Scenen.

LEMMINKÄINEN. AINIKKI. *Paus. Musiken fortfar bakom scenen.*

AINIKKI (*för sig*).

O den olycksfulla färden!

Hur skall detta taga slut?

L:KÄINEN (*dragande svärdet*).

Krig! Krig! Krig med hela verlden!

Hör du det, min brud af stål!

Ej förgäfves i förbidan

Fällde du så bittra tårar,³⁸⁾

395

38) *Klingan fällde tårar.* Kalevala 26: 337.

400 Fången i den mörka slidan.
Ej förgäfves har din klinga
Hiisi hvässt, att dödar bringa.
Hand och fäste passa godt;
Låt oss sammanvigas båda.
405 *Du* skall aldrig mig förråda;
Kyllikki har mig förrådt!

AINIKKI.

O, hon älskar dig! Af våda
Har den arma felat blott.
Dansa är ju ej ett brott.
Vredgas ej, låt hennes ånger
410 Dig försona! Tusen gånger
Har du sjelf till dansen gått.

L:KÄINEN (*lyssnande på kören*).

Hör du cittran? Dansen! Dansen!
Hiisi, när han full af svek,
Ifrån människornas lek
415 Stal förnuftet bort och sansen,
Gaf han dem i stället dansen ...

AINIKKI.

Låt dig blidka!

Nionde Scenen.

DE FÖRRA. HELKA.

L:KÄINEN (*går häftigt mot Helka*).

Moder! Moder!
Doppa fort min pantsarskjorta
Uti svarta etterfloder!
420 Fyll min rensel! Värm mitt bad!³⁹⁾

39) Detta och följande efter Kalevala 26:te runan.

Moder, nu vill jag åstad,
Till att spränga Pohjas portar.

HELKA.

O min son, drag ej i krig!
Tusen dödar vänta dig:
Ormar, drakar, vilda vågor, 425
Forsar utaf eld och lågor,
Onda troll och tappre hjeltar,
Fält af is, som aldrig smältar,
Fjäll, ej nånsin öfverstiget.
O min son, drag ej till kriget! 430

L:KÄINEN.

Nej, jag räds ej Pohjas mord.
Ofta förr man sökt mig trolla
Och en skymflig död mig vålla,
Men jag äger starka ord,
Som allt ondt tillbaka hålla 435
Och de ilskne trollmän sålla
Bort som agnar ...

HELKA.

O, var huld,
Önskar du det röda guld,
Vet, en skatt i går jag funnit ...

L:KÄINEN.

Bättre är ett rostigt jern, 440
Som i ärlig strid jag vunnit.
Moder, jag går ut till värn
För vårt land, för dig, oss alla.
Pohjas folk oss öfverfalla.

HELKA.

Bida dock! För här ditt krig! 445

L:KÄINEN.

Verlden öppen står för mig,
 Hvarför skall jag den ej taga?
 Jag eröfrar den åt dig.
 Pohjas flickor mig behaga.
 450 Jag vill se, om der också
 Finns en fager mö, som trotsar
 Först och sen mig älska låtsar,
 Men förråder mig ändå.

HELKA.

Har din maka du förskjutit?

L:KÄINEN.

455 Kyllikki sitt löfte brutit,
 Kyllikki har mig förrådt,
 Kyllikki till dansen gått.

Tionde Scenen.

DE FÖRRA. TIERA.

TIERA

Skeppet seglar.

AINIKKI (*vid balustraden*).

Medon far.

L:KÄINEN.

Ahti⁴⁰⁾ må dem alla dränka.

TIERA.

460 Nå, det vill jag just ej tänka.
 Tuulikki på skeppet var.

40) *Ahti*, den finske sjöguden, förblandas af runorna stundom med Lemminkäinen. Castrén anser den senare ursprungligen ha varit sjöguden sjelf, ehuru en senare folkdikt gjort af honom en mensklig gestalt, med bibehållande af hans ostadiga lynne.

AINIKKI.

Tuulikki?

L:KÄINEN.

Så? Lycklig resa!

TIERA.

Menar du? Se på din näsa.
Är han lika lång som min?

AINIKKI.

Hur kan det dig falla in?

465

TIERA.

Nå, så der jag tänkte bara.
Kyllikki lär också fara.

L:KÄINEN.

Kyllikki?

AINIKKI.

Omöjligt!

HELKA.

Möjligt.

L:KÄINEN.

Galenskap! Otroligt! Löjligt!

TIERA (*vid balustraden*).

Båda två ser jag helt tydligt.
Kyllikki, godnatt, godnatt!
Tuulikki, må väl, min skatt,
(*slängande mössan till golfvet*)
Fast du krånglade betydligt.

470

AINIKKI.

Se, hon vinkar ... (*vinkar en helsning*.)

L:KÄINEN (*vid balustraden*).

Kyllikki!

475

Fort, en båt! ... Ha ... hon försvinner!
 Skeppet bakom udden hinner ...
 Borta ... flydd! ... o raseri!

TIERA.

Den leksaken är förbi.

Elfte Scenen.

DE FÖRRA. SLAFVEN *instörtar*.

SLAFVEN.

480

Fort, herre, skynda! Byn är i uppror. Främlingarne smögo sig bort från
 dansen och ryckte Kyllikki med sig. Hon ropade ditt namn, herre, och värjde
 sig förtvifladt, men den djerfve höfdingen bar henne som en ekorre på
 sina axlar. Qvinnokonster, herre. List och förställning. Vid Sarakka! Jag
 såg henne kyssa Medon.

TIERA.

Såg du ej Tuulikki? Skrek hon inte mitt namn, den stackarn?

SLAFVEN.

485

I skogen! Hon var nöjd och glad som en skata i blåsväder. Jag hörde henne
 ropa: helsa den åsnan, min för detta herr man! ... Ett obekant talesätt.
 Betyder kanske på grekiska: helsa min hjelte!

L:KÄINEN.

Två att värna ... Tre att hämna ...
 Fiender, försåt och flykt!
 Kyllikki man från mig ryckt,
 Och min mor kan jag ej lemna ...

490

HELKA.

Värna land, och skydda maka!
 Räknad är din moders dag.

Ve den mor, som, alltför svag,
Håller sonens svärd tillbaka,
När hans ära säger: drag!

495

AINIKKI.

Broder, slafven dig bedrar.
Kyllikki förblef dig trogen.

L:KÄINEN.

Mins jag mer den snö som var,
Och den sparf, som flög i skogen!
Moder, dig jag äger kvar.
Följa mig, det kan du icke;
Hafvets böljor dig fördränka.

500

HELKA.

Samma våg skall då oss sänka,
Samma salta död vi dricke.
Ensam, glömd, vid sexti år,
Det är vinter utan blida;
Men en vinter vid din sida
Är din gamla moders vår.

505

L:KÄINEN.

Utan minne ej jag går.
Tag den borste, som har jemnat
Lemminkäinenens svarta hår;
Göm den väl, när jag dig lemnat.

510

Blöder han ur okänt sår,
Vet, att nödens dag mig når,
Och mitt fall har ingen hämnat.⁴¹⁾

515

HELKA.

Sorgsna tröst! O bittra ord!

41) Lemminkäinen var icke litet stolt öfver sitt sköna, svarta hår, och hans borste var en toilettpjäs, som ofta omtalas. I Kalevala 12:te runan lemnar han denna dyrbara borste åt modren, med tillsägelse att den skall förkunna henne hans lif eller död.

AINIKKI.

Moder, när han gått ombord,
 Jag dig vårdar som mitt öga.
 520 Annan lycka vet jag föga.
 Jag vill vakta gård och hjord,
 Jag vill stadna i vår höga,
 Gamla, frostigt sköna nord,
 Medan här på fädrens jord
 525 Ensamhetens vintrar snöga.

TIERA (*för sig*).

När vi komma hem tillbaka,
 Köper jag den der till maka
 För tolfhundra utterskinn.

L:KÄINEN.

Vapen! nu är världen min!
 530 Här, på spetsen af min klinga
 Alla lifvets fröjder springa.
 Skatter, rykte, skönhet, alla
 För min fot som blommor falla.
 Nord och syd sin hyllning bringa.
 535 Konungar, som allt befalla,
 Skola mig sin herre kalla.
 Vidt, som hafvets böljor svalla,
 Skall jag jordens rund betvinga,
 Och mitt fosterland, det kalla,
 540 Skall i glöd sin fröjd bevinga,
 När ur trötta seklers famn
 Lemminkäinens stolta namn
 Skall i sångens ljud förklinga.

(*Han störtar ut. Förhänget faller.*)

FJERDE AKTEN.

En hafskust i Pohja, den yttersta norden. I fonden hafvet. På båda sidor höga, isbetäckta fjäll och till höger för åskådaren en framskjutande klippa. Solen glimmar på fjällens toppar.

Första Scenen.

OCEANIDERNA, *Wellamos döttrar, uppdyka ur vågorna.*

Oceanidernas Sång.

Vi storma fjerran, vi brusa vida,
På hafvets böljor vi lustigt rida,
Och evigt friska och evigt unga
Vi sorglöst hän öfver djupen gunga.

Som perleglans, 5
Som stjerneblinkar,
När qvällen vinkar
Hvar våg till dans,

Vi susa fria kring jordens lunder,
Vi sjunga himlens och hafvets under, 10
Och i oändliga silfverrunder
Vi glittra bort på vår ljusa ban,
Den blå, den stormande ocean.

Vi summo långt öfver tusen sjöar
Från Greklands blommande gröna öar. 15
Der gret hvar ros uppå Cyperns stränder,
Ty vårens stjerna ej återvänder.

Hon sjönk i skyn,
Som natten skuggar,
När molnet duggar 20
Vid himlens bryn.

Men hafvets barn ingen sorg bedårar;
Vi gråta inga försvunna vårar,
Vi le odödligt åt menskotårar
Och fladdra bort på vår ljusa ban, 25
Den blå, den stormande ocean.

*Andra Scenen.*OCEANIDERNA. CHRYSEIS *inkommer flyende.*

CHRYSEIS.

Zeus! Hvar är jag? Öde trakt,
 Der naturen, blek af fasa,
 Tornat högt sin jättevakt
 30 Emot stormarna, som rasa
 Öfver dess förgångna prakt!
 Ökenfjäll i vinterskrud,
 Utan spår och utan ljud!
 O, hvar skall en väg jag finna?
 35 Hvar skall jag min make hinna?
 Bor här icke ens en gud?

OCEANIDERNA.

Du Cyperns stjärna, du längst försvunna,
 Du högt begråtna, du aldrig funna,
 Hur steg du fjerran i sorgens timma
 40 Med bruten stråle ur hafvets dimma?

CHRYSEIS.

Barndomssystrar, väna vågor,
 Som mitt hemlands stränder sköljt!
 En gudinna mig förföljt
 Jag har trotsat hjertats lågor,
 45 Och nu tärs jag af dess plågor.
 Utan svar på längtans frågor,
 Söker jag den man jag valt
 Och som blef mitt hjertas allt.

OCEANIDERNA.

O glans på sjö!
 50 O aftonstrimma,
 Bestämd att glimma
 En stund och dö!

CHRYSEIS.

Medons skepp, af stormen drifvet,
Ankrat nära denna strand.
Hemligt har jag flytt till land,
Att vid Lemminkäinenens hand
Söka sällheten och lifvet.

55

OCEANIDERNA.

Kom bort till hafvet, kom, blif vår syster,
Och le, som vi, åt hvad hjertat lyster!
Se, stjernan slocknar och bubblan brister;
Kom, gunga fri på vår ljusa ban,
Den blå, den stormande ocean!

60

CHRYSEIS.

Gudar! Medon nalkas här ...
Mina spår han snart skall röja ...

EN OCEANID (*räcker Chryseis en slöja*).

Kom, tag denna hvita slöja,
Väfd af skum vid öde skär.
Den som denna slöja bär
Syns en annan än hon är
Och kan utan fara dröja.

65

(*Oceaniderna dyka ned.*)

CHRYSEIS.

Vågor, jag ert skydd begär.
(*höljer sig i slöjan och skymmes af klipporna.*)

70

Tredje Scenen.

MEDON och ANEMOTIS inträda, följda af Cyprierne.

MEDON.

Vänner, skyndom hitemot!
Sanden hennes fotspår röjde.

75 Denna fot, som fordom böjde
 Knappt det lena gräsets rot,
 Ja, det är Chryseis' fot.
 Hulda, fåfängt flyr du mig!
 Dölj dig längst vid polens gården,
 Bortom solen, bortom världen,
 Jag ändå skall finna dig.

ANEMOTIS.

80 Kypris' makter! Jag förgås.
 Medon, håll! Jag mister anden.
 Detta fotspår uti sanden
 Var helt visst en ejdergås.
 Zeus! Jag dignar. (*Sätter sig*) Hvilka branter!
 85 Fjäll och is på alla kanter!
 Hvarför spjerna mot giganter,
 När beqvämare kan fås?
 Verlden ligger här i trasor,
 Chaos' öknar brista loss,
 90 Gudar drifva gäck med oss.
 Icke nog med vinterns fasor;
 När den långa natt tog ände
 Och vi glade hemåt vände
 Med Chryseis, jo, hvad hände?
 95 Oerhörda stormar ner
 Eolus emot oss sände.
 Så vi drefvos ständigt mer,
 Ständigt högre upp mot polen,
 Der för idel mygg man ser
 100 Hvarken månen eller solen.
 Och till råga på vårt spratt
 Händer sig en vacker natt,
 Att Chryseis från oss rymmer.
 Det är sannt, hon kär mig var,
 105 Men hon gjort oss nog bekymmer.
 Låt oss lemna henne kvar;
 Må hon fly till sin barbar.
 Litet kostar det hans snille,

Att på denna nätta plats
Trolla fram ett nytt palats,
Eller två, om han det ville. 110

MEDON.

Förr må denna arm förlamas,
Förr må detta goda svärd
Utaf björnar sönderkramas
Och de bistra fjällens hård 115
Bli min sista hufvudgård,
Än Chryseis här jag sviker.
Följen mig i hennes spår!
(*skyndar ut med Cyprierne.*)

ANEMOTIS.

Pan! De lemna mig! ... Han går ...
Männ det hjälper, om jag skriker? 120
Denna öken är förfärlig ...
Kärlek, jag dig väl förstår,
När man andas in begärlig
Doften af den gröna vår?
Men bland is och fjäll och snår, 125
– Kärlek, hvad du är besvärlig!
(*går suckande efter Medon.*)

Fjerde Scenen.

CHRYSEIS. OCEANIDERNA. Sedan LEMMINKÄINEN.

CHRYSEIS.

Oceanider, tack! Jag osedd vågar flykta
Till nya öden. Ack, när skall min vandring lykta?
Hvar skall jag finna hjertats ro?
Skall Lemminkäinen än sin tro, 130
Sin kärlek än åt mig bevara?
Du stumma haf! Du ensamhet,
Som all min långa längtan vet,
Säg, att han kan ej trolös vara!

OCEANIDERNA (*på långt afstånd*).

135

O glans på sjö!
 O aftonstrimma,
 Bestämd att glimma
 En stund och dö!

CHRYSEIS.

140

Hvem nalkas der?
 Brist, himmel, öfver mig! Det Lemminkäinen är!
 O kom, o flyg! Din maka väntar här! ...
 Nej ... ångst mig fattar ... för hans blick jag bäfvar.
 Han är så hög, så ren, så stolt, så stor!
 Och jag – jag bröt den ed jag honom svor!
 Emellan sol och natt mitt arma hjerta sväfvar.

145

(*Höljer sig i slöjan.*)L:KÄINEN (*nedstigande från fjället*).

150

Vackra slöja, hvem är du,
 Sänd af blida gudamakter
 Att förljufva dessa trakter,
 Som ej sett så skönt ännu?
 Hulda, ja, du är den syn
 Wäinö såg vid himlens bryn,
 När en flicka, skön som solen,
 Blixtrande med silfverspolen,
 Väfde guld i aftonskyn.⁴²⁾
 Fly ej bort! O, dröj en stund!
 Himlens fägring mig förklara!
 Om en gud förbjöd dig svara,
 Vill jag, att din möda spara,
 Kyssa svaret från din mund.

155

CHRYSEIS.

160

Än vet jag ej hvem jag är,
 Om en morgonstråle skär,
 Eller nattens släckta stjerna,

42) Denna sköna syn omtalas i 8:de runan af Kalevala.

Som en blink af sol begär.
(tvekande) Kyllikki var förr dig kär ...

L:KÄINEN.

Skämta, du min vackra tärna! 165
Kyllikki har mig förråd,
Kyllikki sitt löfte brutit,
Kyllikki har jag förskjutit,
Kyllikki till dansen gått ...

CHRYSEIS.

Ve mig, tag ditt ord tillbaka! 170
Stöt ej bort din lifstids maka!
Trogen hon dig alltid var.
För ett bud till hem och far
Har hon dig engång bedröfvat,
Och med våld man henne röfvat ... 175
Dig, blott dig, hon älskat har.

L:KÄINEN.

Åh, det var i fordna dar.
Tro mig, jag har glömt det redan;
Det är länge, längesedan.

CHRYSEIS.

O, förskjut ej henne! Vet, 180
Uti nattens enslighet,
Sorgsen, värnlös, öfvergifven
Och till pris åt nöden gifven,
Har från Medons skepp hon flytt,
För att söka dig på nytt. 185

L:KÄINEN.

Ja, hvad vill du jag skall göra?
Alla kan jag ej bönhöra.
Icke rår jag för, att alla
Ständigt mig om halsen falla.
Du, du ensam, hatar mig, 190

Det må jag rätt sällsamt kalla.
Säg, hur skall jag blidka dig?

CHRYSEIS.

O du sjelfviska, du lystna
Man, hvars tro och heder tystna,
195 Bäddar du din makas graf?
Äro dina minnen stumma?
Har du glömt hvad hon dig gaf?
Barndomsvänskap, ungdomsblomma,
Fosterbygd och fadersfamn,
200 Diadem och furstenamn!
Flydda, undersköna vårar
Hon för dig har offrat gladt.
Och hvad vann hon? Sorgsna skatt!
Ödemark och vinternatt,
205 Hjertesorg och bittra tårar!

L:KÄINEN.

Nog. Hvad hindrar, ljufva flicka,
Att en yngre kärleks kyss
Låter vårens rosor spricka
Der det var en öken nyss?
210 Skalk, jag har dig genomskådat:
Du är Pohjas mö. Det sista
Hjelteprofvet du bebådat.
Nu kan jag ej mer dig mista.

CHRYSEIS.

Hören det, fjällar!
215 Förtäljen denna skymf i seklers vinterqvällar!
Hör det, o himmel! Hör, o haf!
Och Dike, du som väger falska orden!
Han brutit mot det heliga på jorden,
Han svikit den, som allt för honom gaf.
220 Gå fräck den bana du dig föresatt,
Och när dig Hades' jernhand griper fatt,
Omfamna skuggorna med lystna armar,
Och kyss demonerna i Orkus' natt! (*ilar bort.*)

L:KÄINEN (*tankfull*).

Hvassa ord som furans barr,
Och likväl så underbara! 225

Var ej detta Hongatar,⁴³⁾
Kan det blott *en* dödlig vara ...

O min arma Kyllikki!
(*Paus. Derefter åter i sin förra ton:*)

»Den leksaken är förbi.»
Hvilket väsen för en liten 230

Kärlek, som var ren försliten!
(*Går hvisslande åt samma håll som Chryseis.*)

Sjette Scenen.

Från motsatta sidan inträder SLAFVEN, ledande Ulappalas blinda herde.

SLAFVEN.

Är du vred på min herre för det han skonat ditt lif? Det kallar jag en besynnerlig vrede.

HERDEN.

Äldst är jag bland trollmän alla,
Som naturens mör befalla. 235

Smädligt har oss Lemminkäinen
Slagit, dödat, underkufvat;

Men dock har det mest mig grufvat,
Att han mig så usel aktat

Och mitt lif ej eftertraktat.⁴⁴⁾ 240

Derför har på hämd jag rufvat,
Och hans spår jag länge spanat.

Men mitt ögas ljus är släckt;
Visa mig den väg han banat,
Att jag hör hans andedrägt. 245

43) *Hongatar*, furans dotter, en af Tapios många tärnor.

44) Efter Kalevala, 12:te, 14:de och 15:de runorna.

SLAFVEN.

Och hvarmed vill du, blinde usling, få makt öfver en så stark och trollkunnig hjelte?

HERDEN.

Jordens haltia mig sagt:
Emot allt har Lemminkäinen
Ren med starka runors makt
Noga tagit sig i akt.
Skogen har i bann han lagt;
Katajatar blott, den fula
Enens barn med lockar gula,
Som han älskat och förrådt,
Har att binda han försmått.
Hårdt af vrede sprakar enen,
Och min pil är gjord af grenen.

250

255

SLAFVEN.

Det blir din sak. Men hvad blir min lön?

HERDEN.

Hälften af min gömda skatt.

260

SLAFVEN.

Hälften, din usling? Hvem tar du mig för? Tror du mig vara nog äreförgäten att förråda min herre för en spottpenning?

HERDEN.

Tag den andra hälften med.

SLAFVEN.

Det låter höra sig. Oskyldig är jag; min hand kommer icke vid den väldiges lif. Der ser jag honom återvända från fjället. Ställ dig här bakom klippan, och gif akt på hans röst. När jag säger: *herre, måtte du länge lefva*; – då står han uti den rätta ställningen.

265

HERDEN.

Det är godt. Jag väntar här.
(*Döljer sig vid klippan.*)

Sjunde Scenen.

SLAFVEN. HERDEN. LEMMINKÄINEN.

L:KÄINEN (*tankfull*).

Kyllikki det måste vara,
Fast jag ej kan det förklara; 270
Utan spår hon ju försvann.
Arma, hårdt hon mig anklagar ...
Det var likväl sälla dagar,
När jag hennes kärlek vann ...

SLAFVEN.

Herre, hvi är du så sorgsen till mods? Glöm det som var, och tänk på ditt 275
hjelterykte. Har du icke ödt och skingrat all Pohjas makt? Deras krigare
drap du; deras trollmän sjöng du till medjan i kärret. Vid Maderakka! Du
skalade dem som rofstjelkar, du ödde ut dem som nässlor. Endast Ulappalas
blinde herde undgick ditt svärd.

L:KÄINEN (*som förut*).

Nej ... det var ej Kyllikki. 280
Någon gud har mig förvånat,
Och en haltia mig hånat ...
Det betyder ofärd ...

SLAFVEN.

När du besegrat männen, kom turen till kvinnorna. Du for att välja en bättre 285
maka bland Pohjas döttrar och lyckades finna den allra skönaste. Hennes
moder förelade dig svåra prof, men du utförde dem alla. Nu återstår endast
att skjuta Tuonis hvita svan, och här bland dessa fjäll söker du mynningen
utaf dödens flod⁴⁵). Vid Inaras sejder, herre; du skall finna den redan i dag.

L:KÄINEN.

Slaf – hvad är kärlek?

45) Kalevala 14:de runan. Louhi, nordens mäktiga värdinna, förelade Lemminkäinen tre friareprof: det första att fånga Hiisis elg, det andra att tygla Hiisis eldfåle och det tredje att skjuta Tuonis svan. Två prof utföllo lyckligt, men vid det tredje bragtes Lemminkäinen af herden om lifvet och nedstörtades i dödens flod.

SLAFVEN.

290 Det skall jag säga dig. Man har tre slags kärlek: en från i går, en för i dag och en för i morgon. Kärleken från i går är en afskjuten pil; kärleken för i dag är en pannkaka, och kärleken för i morgon är ett oplockadt äpple. Den första duger platt intet.

L:KÄINEN.

295 Red af mosse der en bädd
Vid det branta fjällets brädd.
Lifvet är en trasa ...

SLAFVEN.

Jag har förekommit din önskan; också en gud behöfver hvila på sina segrar. Här på denna klippa finner du bädden färdig. Verlden är din säng och fjället ditt örongott. Måtte din hvila bli ganska lång.

L:KÄINEN (*på klippan*).

300 Jag andas åter! Dimmorna försvinna,
Det mörka molnet viker från min syn.
Lif, kraft och ungdom högt i flammor brinna;
Jag trotsar ödet, och jag stormar skyn.
Vid som en verld för mina fötter ligger
305 Den öde nordens hafomsköljda strand
Och af min stolta herrskarhand
I ödmjukt raseri sin skärf af lycka tigger.
De bistra fjällen skälfva för mitt namn,
Och oceanen ryter mina segrar.
310 Med outsäglig glöd, som ingen fordran vägrar,
Utbreder kärleken sin famn,
Och segerns solbelysta hamn
Lycksaligt leende i tärnans armar hägrar ...

SLAFVEN (*nedanför*).

Herre, måtte du länge lefva!
(*Herden afskjuter sin pil.*)

L:KÄINEN (*fallande*).

315 Min moder! Min moder!
(*nedstörtar bakom klippan, af hvilken han skymmes.*)

HERDEN (*famlande uppför klippan*).

Ropa du din moder nu!
Trotsa gudar och förakta
Menskor, som du ej vill slagta!
Jag är starkare än du.

SLAFVEN (*klättrande på samma klippan*).

Hvad, du blinda bröms, har du stungit min herre midtför hans trogne tjena- 320
ares ögon? O min älskade herre, du skönaste hjelte, som någonsin rört en
tärnas hjerta! Alla bergens haltior skola slita sitt långa hår; alla verdens
flickor skola gråta sina ögon röda öfver ditt fall. Och honom har du dödat,
du ömklige mask! Far till Hiisi, din bof! Jag skall lära dig dräpa hjeltar.
(*Störtar herden i hafvet.*)

HERDEN (*fallande*).

Ve, Mana! Ve, Mana⁴⁶! Tag honom efter mig! (*försvinner i djupet.*) 325

SLAFVEN (*nedstigande från klippan*).

Väl beställdt. Jag har icke lust att flacka kring verlden med narrar och troll-
karlar. Jag vill uppsöka skatten, bygga mig en badstuga och sofva på lafven
dag och natt. Sofver jag, så sofver jag. Vaknar jag, så blir det för att öppna
min mun och låta räcka mig fläsk, stekt i smör. Det har sina mödor, men
något besvär måste man ha här i verlden. 330

Åttonde Scenen.

SLAFVEN. TIERA.

TIERA.

Stadna! Hvar är din herre?

SLAFVEN.

Är jag skyldig att taga vara på min herre? Skall han vallas som får? (*vill gå.*)

TIERA (*motande honom*).

Hvar är Lemminkäinen? Du undkommer mig icke. Nyss har jag ledsagat

46) *Mana*, underjordens beherrskare = Tuoni.

335 hans moder Helka hit genom ödemarkerna, och när vi kommo till detta fjäll, begynte borsten att blöda.

SLAFVEN.

Lingonsaft. Jag svär, det var lingonsaft. Min herre har gått att skjuta svanor vid hafsstranden. (*Vill smyga sig bort.*)

TIERA (*hotande med spjutet*).

Svara mig. Vill du att jag skall spika dig fast vid foten af fjället?

SLAFVEN.

340 Hvad? Jag tror du blir grof! (*flyr undan*) Må Lempo⁴⁷⁾ klistra ditt skägg till mossa på bergen.

TIERA.

Jag skall klistra din vinge, du svarta korp! (*slungar spjutet efter honom.*)

SLAFVEN (*i kulissen*).

Maderakka! Jag dör ...

TIERA.

Det tog för hårdt; han gläfsar icke ett ord mera. Alltid är jag så het och skyndsam. Hvem skall nu säga mig Lemminkäinenens öde?

Nionde Scenen.

TIERA. CHRYSSEIS, kall och blek, i furstlig krona, närmar sig, ledsagad af MEDON, ANEMOTIS och Cyprierne. Oceaniderna uppdyka ur hafvet.

Cypriernes kör.

345

Låt cittrorna klinga!

Låt flöjterna susa!

Låt glädjen oss vinga!

Låt sången oss tjusa!

47) *Lempo*, det onda väsendet, = Hiisi.

Chryseis är funnen. Vår sol har gått opp.
Vi helsa dig åter, du strålande hopp!

350

MEDON (*till Tiera*).

Gå, förkunna Lemminkäinen,
Att Chryseis trogen var
Mer än han förtjenat har.
Men, förvissad om hans svek,
Nu hon sjelfmant återvänder,
Att i lyckligare länder
Glömma ödets grymma lek.
Säg, att här med svärd och spjut
Medon vill hans möte bida
Och för sista gången strida
Våra långa fejder slut.

355

360

ANEMOTIS.

Vänta! Helsningen är tvennes.
Möter du på moarna
Någon raggig björn, som kännes
Vid det namnet Tiera;
Säg, att ett så lurfvigt hjon
Ej må understå sig mera
Att bekantskap proponera
Med en finare person.
Säg, att han har haft den äran
Mot min vilja och begäran.
Säg, att jag med största lust
Lemnar denna usla kust,
Der naturen går i pels
Och der menskan äter mossa,
Ja, der Febus sjelf har frossa,
Der hvar Gratie flyr till fjälls,
Och der det behagat dumma
Troll för oss om kärlek brumma ...

365

370

375

TIERA.

Skam åt dig, min förra gumma!

380

CHRYSEIS (*med höghet*).

Anemotis, – nordens öde,
Arma, sköna Saimaland,
Detta land vid Auras strand
Och vid Wandas framtidslöde,
385 Skall dock fostra frie män
Ännu länge, sedan slafvar
Trampat Hellas' hjeltegrafvar.

TIERA (*till Medon*).

Godt och väl. Men helsningen
Är en smula qvistig, den.
390 Lemminkäinen torde töfva,
Innan han ditt svärd kan pröfva.

MEDON.

Nyss i denna trakt var han.

TIERA.

Riktigt, ja. Men han försvann,
Och hans borste blöder illa.

ANEMOTIS.

395 Hvarföre vår tid förspilla?
Sök på fjällen eller fälten;
Kanske något torp du mins,
Der en vacker tärna finns.
Ingen nöd; der ha vi hjelten.

MEDON (*till Tiera*).

400 Lugna dig. När hem vi vända,
Bud vi till oraklet sända ...

TIERA (*eftersinnande*).

Öfverflödigt tycks det vara,
Att af så långväga troll
Fråga Lemminkäinens fara.
405 Det kan ske på nära håll.

ANEMOTIS.

På hvad sätt då?

TIERA.

På hvad sätt?

Nå, det är nu ganska lätt,
Det kan ju hvart barn i Norden.
Mins jag endast rätta orden,⁴⁸⁾
Som beherrska vattnet, jorden,
Luften, elden, kan jag alla
Deras andar hit befalla.

410

ANEMOTIS.

Ypperligt, Hyperboré!
Nå, det har jag lust att se.
Medon, tillåt att han tager
Äran af Egyptens mager!

415

TIERA.

Akta du, att andarna
Icke plocka dig på färden.
(Anemotis drager sig skrämmd åt sidan.)

MEDON.

Plats för elementerna!
Plats för Styx och underverlden!
(Alla bilda en haj, och Tiera ritar med sitt spjut en cirkel i luften.)

420

Tionde Scenen.

Besvärjelsen. Melodram.

TIERA.

Upp, naturens vida rike!

48) **Ordets makt** utgör grundvalen för hela den finska hedendomens magi. Visste man de »rätta orden», kunde man beherrska världen och elementerna. I den här förekommande besvärjelsen måste likväl den första delen, *synty*, födelsen, ursprungsorden, för korthetens skull bortlemnas.

Dina kopparportar vike.
 Till ditt hjerta vill jag tränga,
 Dina bomar vill jag spränga,
 425 Och med ordets gudastyrka
 Vill jag dina regler dyrka.
 Dina stormar, dina vågor,
 Dina grafvar, dina lågor
 Låte upp sin mun att tala,
 430 För att menskosorg hugsvala.

Jag besvärjer dig, du ljusa
 Luft, att för min vilja susa.
 Luonnotars barn, som blida,
 Uti solskensböljor vida
 435 Öfver fjällens toppar simma,
 Dugga, ånga! Tätna, dimma!
 Tag gestalt, du underbara!
 Ilmatar, stå upp!
 (*Luftens ande, Ilmatar, sväfvar fram uti molnet.*)
 Mig svara!
 Säg: bland lefvande, bland döde,
 440 Hvad blef Lemminkäinens öde?

LUFTENS ANDE.

Stormen har fört
 På örnavingar
 Kaukos hjelte
 Till nordanfjäll.
 445 Mer vet jag ej.
 Fråga elden.
 Nu jag fläktar i solsken bort.
 (*försvinner.*)

TIERA.

Jag besvärjer dig, du röda
 Eld, att för min vilja glöda.
 450 Solens barn, som lifvet föder,
 Lyser, värmer och föröder,

Tag gestalt! Du aska, falna!
Låge, stelna! Flamma, svalna!
(Eldens ande, Panu, uppstår i en låge ur fjällväggen.)
Säg: bland lefvande, bland döde,
Hvad blef Lemminkäinenens öde?

455

ELDENS ANDE.

Solen svedde
Hans svarta lockar.
Blinkat har han
För trollmäns pil.
Mer vet jag ej.
Fråga vattnet.
Nu jag fladdrar i flammor bort.
(försvinner.)

460

TIERA.

Jag besvärjer dig, du klara
Vatten! På min fråga svara!
Du naturens silfvervagga,
Som i oceanens fragga,
Mäktig går att jorden skölja,
Tag gestalt! Upphäf dig, bölja!
Aallotar, ditt svar må följa!
(Vattnets ande, Aallotar, uppstår i en kaskad vid foten af fjället.)
Säg, bland lefvande, bland döde,
Hvad blef Lemminkäinenens öde.

465

470

VATTNETS ANDE.

Dykat har han
I dunkla vågor.
Wellamo kysser
Hans bleka kind.
Mer vet jag ej.
Fråga jorden.
Nu jag dunstar i dimmor bort.
(försvinner.)

475

TIERA.

480 Jag besvärjer dig, du gamla
 Jord, att här ditt väsen samla!
 Tuoni, du underjordens
 Bleke konung, lyss till ordens
 Makter, som din storhet kufva!
 Berg, upplåt dig! Res dig, tufva!
 485 Uppstå, jätte, ur din grufva!
 (*Tuoni, askgrå, jättehög och med långt hängande skägg, uppstår ur jorden.*)
 Säg, bland lefvande, bland döde,
 Hvad blef Lemminkäinenens öde?

TUONI.

490 Sorgsen sofver
 Fjerran långtande
 Lemminkäinen
 Fången i kedjor
 Vid dödens flod.
 Räddas kan han
 Blott af den trognaste
 495 Kärlek, som aldrig
 I lifvet svek. (*Sjunker i jorden.*)

CHRYSEIS (*melankoliskt upprepande*).

500 Räddas kan han
 Blott af den trognaste
 Kärlek, som aldrig
 I lifvet svek.

MEDON.

505 Till underjorden steg Herakles förr;
 Orfeus öppnat Hades' dunkla dörr.
 Hvem äger mod att följa dem i spåren,
 Att kämpa der med natten om dess rof
 Och återskänka hvad dess svalg begrof
 Åt solen, lifvet, kärleken och våren?
 (*Paus. Scenen mörknar.*)
 Hvar finns den trohet, som besegrar döden?

CHRYSEIS.

O Afrodite, du som tänder glöden,
Den glöd, som värmer och som oss förtär,
Säg oss den kärlek, som i jordens öden
Den trognaste, den högsta kärlek är!
Säg oss en makt, långt ädlare än din!
Hvar finns en dödlig, som ej löften brutit,
Som allt förlätit, ingenting förskjutit?
Hvar finns en kärlek, starkare än min?

510

515

Elfte Scenen.

Tablå och pantomim.

En del af fjällväggen sjunker, och fonden uppgår. Man ser underverlden, Tuonela, omgifven af höga svarta klippor och genomfluten af en dunkelt glimmande, sakta flytande flod. Vid klipporna vakta Tuoni och hans folk med jernhandskar och långa spjut. Till venster vid flodstranden sitter Lemminkäinen sofvande och fastkedjad vid klippan. Scenen är mörk och tablån i början så svagt belyst, att föremålen blott dunkelt urskiljas. Under följande sång nedstiger Helka från klipporna till höger för åskådaren, skyggar för floden och anropar himlen om bistånd.

Bön till solen.

O himmelens barn, du strålande sol,
Som skiner så högt på din konungastol,
Sänd älskligt och gladt
Din gyllene skatt!
Låt lysa ditt ljus i den eviga natt!
Se Manalas furste med fingrar af jern
Han vaktar de nattliga klippornas värn
Låt en stråle från det höga
Sakta flämta,
Ljufligt skämta
För hans öga!
Låt, förblindad af ditt sken,
Nattens furste sorglöst somna,

520

525

530 Dödens starka armar domna
Och ge bort det rof de fångat ren!

En solstråle nedfaller på Helkas hufvud, följer henne hvart hon går och kastar ett flämtande sken på Lemminkäinen och den somnande Tuonis stela, askgrå drag.

Kör.

Dödens flod för vårt öga hägrar.
Längtan suckar, och grafven vägrar.

(Helka nedstiger i floden.)

Kärlek, kärlek, som allt besegrar,
Vandra trygg på din dunkla stig!
(Helka vadar öfver floden och är nära att sjunka.)

535 Lyss till klappande bröst, som bedja!
O, bryt sönder förderfvets kedja!

(Helka kommer öfver, anropar ånyo himlen och löser Lemminkäinens kedja.)

Kom att trösta, och kom att glädja!

(Helka leder Lemminkäinen tillbaka öfver floden och tackar gudarna.)

Grafvens fångsel, det brast för dig!

(Tablån försvinner. Scenen ljusnar. Allt som förut.)

Tolfte Scenen.

DE FÖRRA. HELKA och LEMMINKÄINEN *stumma.*

CHRYSEIS.

540 Det var en moder. Himmelska gudinna,
Du gaf oss tecknet. Jag din vink förstår.
Långt mer än maka, syster, älskarinna,
En moders kärlek utan svek består.
O Afrodite, herrska öfver hjertan,
När glädjen tjusar, när behaget rör.
545 Men uti nöden, pröfningarna, smärtan
Din krona moderskärleken tillhör.

(Under sången inträder Helka, ledande Lemminkäinen, som vacklande och vanmäktig nedsjunker vid klippan. Vid sista orden aftager Chryseis sin furstekrona och lägger henne på Helkas hufvud. Grupp.)

Kör.

Pris, ära och glans
För kärlekens krans!
Se, kronan är vunnen,
Den skönaste som fanns! 550
Den blommande vår,
Han flyr och förgår,
Och rosorna vissna, men trohet består.
O, mer ej fråga
Om hjertats låga! 555
Att älska våga, är allt förmå.
Låt hoppet glöda,
Låt längtan blöda,
Låt oförgängligt ditt hjerta slå
För vår och kärlek och sol ändå! 560

MEDON (*till Chryseis*).

Hvi skänker du din krona bort, furstinna?
Ej mer en värnlös flykting är du här,
Ej mer en skymfad, arm, förskjuten qvinna,
Som trolös kärleks bittra gunst begär.
Nej, rik, beundrad, liksom förr, du är, 565
Och Medon är din slaf, o Cyperns herrskarinna!

ANEMOTIS.

Och nu till söderns sol vi återvända,
Till Cyperns oförvissneliga vår,
Till den begråtna, sköna strand, den kända,
Der fikonträdet uti blomman står, 570
Der drufvan mognar, näktergalen slår
Och barndomsvännerna sin helsning sända.

CHRYSEIS (*på klippan*).

Är det en dröm? Min far ... räck mig din hand!
Jag har er åter, vänner, fosterland!
Bakom mig ligga oceanens töcken 575
Och nordens vinternatt och fjällens öken
Och norrskensflammorna i dyster brand.

580

Men här är sol! – Hvad här är ljuft att andas!
 Hvad grönskan här är mild! Hvad sjön är klar!
 Hur himlen strålar här så underbar!
 Och hur med tusen dofter vinden blandas!
 Min far – här vill jag bo! ...
 (*nedsjunker på klippan.*)

ANEMOTIS (*pekande mot stranden*).
 Kom, Medon! Moln öfver solen tjocknar.

MEDON.

O, Anemotis, vår stjerna slocknar!

OCEANIDERNA.

585

Du Cyperns stjerna, du längst försvunna,
 Du högt begråtna, du aldrig funna,
 Hur steg du fjerran i sorgens timma
 Med bruten stråle ur hafvets dimma!
 O glans på sjö,
 O aftonstrimma,
 Bestämd att glimma
 En stund och dö!

590

KÖREN.

Pris ära och glans
 För kärlekens krans etc.

(*Förhänget faller.*)

KOMMENTARER

KOMMENTARER av Carola Herberts

Textkritisk redogörelse	479
Urval	479
Grundtexter, varianttexter och etableringsprinciper	479
Normaliseringar	480
Principer för kommentarerna	480
Förkortningar i redaktionella texter	481
Kommentarer till de enskilda dramerna	482
Efter femtio år (1851)	482
Kung Carls jagt (1852)	492
Regina von Emmeritz (1853)	503
<i>Dramatiska dikter</i> (1861)	515
Titians första kärlek (1853)	517
Ett skärgårds-äfventyr (1858)	518
Veteranens jul (1859)	521
Prinsessan af Cypern (1860)	524
Övriga dramatiska verk	531
Fullständiga manuskript	531
Ofullbordade manuskript	539
Planerade dramatiska verk	541
Noter	543
Källor och litteratur	559

TEXTKRITISK REDOGÖRELSE

Urval

Föreliggande delutgåva av Zacharias Topelius Skrifter upptar de sex dramatiska verk av Topelius som utkom i bokform under hans livstid. Dessutom ingår det icke tryckta librettot till *Kung Carls jagt* som Topelius omarbetade många varv i tätt samarbete med tonsättaren Fredrik Pacius. Librettot, som är ett centralt verk i Topelius produktion, återges enligt en tidig renskrift av författaren. I den digitala utgåvan publiceras ytterligare två verk i transkriberad form, *Hangös öga* och *Brita Skrifvars*, samt epilogen till *Efter femtio år* som Topelius inte tog med i trycket. Topelius övriga dramatiska verk är tillgängliga digitalt som faksimil: elva kortare pjäser skrivna för speciella tillfällen samt ofullbordade manuskript, som librettot *Sancta Maria*. Se presentation av övriga dramatiska verk nedan, s. 531.

Grundtexter, varianttexter och etableringsprinciper

Grundtexten utgörs av första upplagan för de sex verk som utgivits i bokform (se kommentaren till de enskilda verken). *Kung Carls jagt* följer en handskrift av författaren och *Hangös öga* trycket i *Svenska Familj-Journalen*. Eventuella förarbeten och manuskript publiceras som faksimil på topelius.sls.fi, liksom senare omarbetningar (*Efter femtio år*, *Regina von Emmeritz* och *Prinsessan af Cypern* reviderades för *Dramatiska dikter* 1881; om denna upplaga, se s. 487).

Textetableringen följer utgåvans gängse etableringsprinciper. Uppenbara sättningsfel och tryckfel har således korrigerats. Utgivarändringarna redovisas sist i kommentaren till varje verk och i den digitala utgåvans lästext när visningsalternativet Utgivarändringar är aktiverat. För *Kung Carls jagt*, som etablerats efter en handskrift, redovisas etableringsprinciperna i kommentaren till verket, s. 501.

Normaliseringar

Typografiska citattecken (”) återges med gåsögon (»). Citat i citat anges med enkla citattecken ('). Den inbördes ordningen mellan citattecken, tankstreck och skiljetecken har normaliserats enligt nuvarande praxis, främst skiljetecken som har placerats innanför eller utanför avslutande citattecken i originalet.

Repliknehavarnas namn följs av punkt, i de fall där punkten saknas i grundtexten har den lagts till.

Uppställningen av rollförteckningarna varierar i grundtexterna, de återges genomgående på ett sätt i utgåvan.

Klamrar som omfattar flera rader förekommer enstaka gånger i grundtexterna, i rollförteckningar och i repliker. I rollförteckningarna har klammern ersatts med kommatecken samt »och», i replikerna har den ersatts med snedstreck.

Principer för kommentarerna

I kommentarerna till de enskilda verken redovisas uppsättningar och recensioner systematiskt fram till 1898. De har i huvudsak kartlagts med hjälp av sökningar i de digitala tidningsbiblioteken vid Nationalbiblioteket i Helsingfors och Kungliga biblioteket i Stockholm. Eftersom sökningarna inte fångar upp alla förekomster (gäller särskilt tidningar satta med frakturstil och årgångarna från 1850-talet med svagt tryck) finns förmodligen omnämmanden som inte har hittats. Föreställningar av amatörteatrar och kringresande teatersällskap annonserades ofta enbart genom affischering, i synnerhet på mindre orter. Om enskilda akter ur skådespel har uppförts har detta i regel inte redovisats.

I huvudsak återges recensenternas kommentarer om själva skådespelet i verkens kommentarer. Bedömningar av rollprestationer och uppsättning nämns endast kortfattat.

Översättningar av skådespel och uppföranden i andra länder än Sverige och Finland redovisas i den mån de meddelats i finländsk eller svensk press eller upptas i Lunelund-Grönroos bibliografi över Topelius verk.

Punktcommentarerna upptar ordförklaringar, översättningar, uppgifter om personer, samt identifiering av citat. Repliker på blandspråk och rotväliska har inte översatts (t.ex. i *Kung Carls jagt*). Ord som förekommer med samma betydelse som i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009, fritt tillgänglig digitalt) har i regel inte kommenterats.

I beskrivningarna av manuskript återges det som Topelius själv har skrivit (till exempel dateringar, titlar och pagineringar) kursiverat.

Förkortningar i redaktionella texter

- eZTS den digitala utgåvan av Zacharias Topelius Skrifter, topelius.sls.fi
- f. följande sida
- ff. de två följande sidorna
- ms manuskript
- KB Kungliga biblioteket, Stockholm
- NB Nationalbiblioteket, Helsingfors
- pag. paginering (i manuskript)
- SAOB Svenska Akademiens ordbok
- SFSV Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet
- SLS Svenska litteratursällskapet i Finland
- SSLS Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland
- ZTS Zacharias Topelius Skrifter

Språk förkortas som i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009).

EFTER FEMTIO ÅR (1851)

Pjäsen *Efter femtio år* baserar sig på novellen »Gamla baron på Rautakylä» som trycktes i *Helsingfors Tidningar* våren 1849.¹ Pjäsen torde ha tillkommit 1850, men närmare uppgifter om tidpunkten finns inte. Av Topelius privata anteckningar framgår att han skrev den »till hälften af egen lust, till hälften på skådespelaren och teaterdirektören Pierre Delands uppmaning».² Angående förebilder skriver han: »Jag har ej känt andra gustavianer, än Alb. Ehrenström, men af gamle Klinkowström lärde jag åtskilligt. Han visade mig ett slags mecenatskap – stundom var jag bjuden till honom [...] Det var hos honom 'en liten skugga af ett stort tidevarf'. Resten lärde jag af böcker och af divination.»³ Klinkowström hade tidigare ägt både Anjala gård och Vuojoki, den största gården i Satakunda. Baron Drakenhjelms gård Rautakylä beskrivs i pjäsen ligga i Satakunda men vid Näsijärvi sjö 50 kilometer norr om Tammerfors, således i trakten kring Ruovesi eller Teisko.

Efter fyra föreställningar publicerade Topelius en analys av skådespelet i *Helsingfors Tidningar*.⁴ Han noterar inledningsvis att dramatiken är den diktart som uppenbarar sig sist i ett land eftersom den är »den högsta, den mest fulländade». Att så få inhemska pjäser framträtt beror i hög grad på avsaknaden av svenska mönster och en total brist på scenisk erfarenhet. Vad man hittills sett är »de första stapplande försöken af en nybörjande litteratur» som ska bereda väg för större verk. Till denna förtrupp hör *Efter femtio år*.

Topelius konstaterar att det är vanskligt att bearbeta noveller för scenen, vilket stycket illustrerar: situationerna får ofta en ansats till berättelse i stället för handling. Indelningen i prolog, pjäs och epilog återspeglar författarens önskan att ge en tidsskildring – men han tillstår att i synnerhet epilogen är alltför löst sammanbunden med det övriga. Därefter ges en fördjupad inblick i författarens intentioner:

Man ser en maskerad på Haga, en *afton* i dubbel mening, ty Gustaf III:s stjärna lutar redan till nedgången. Teckningen söker att i några lätta drag skildra denna tid af snille och behag, dess förfärande otro med den sällsamma kontrasten af en vidskeplig mysticism, dess ständigt på läpparna förda moral och filosofi*), som icke var någondera. Två af dess representanter kastas ut i tiden, och deras banor sammanlöpa åter efter femtio år, en dyster *vinternatt* långt opp uti Finlands skogsbygd. Och nattens rofdjur samla sig kring dem med mörka försåt; då ser man det blott ytliga, flärdfulla, egoistiska af den gustavianska tiden murket och kärnlöst sönderfalla i bitar, upplösas och förgås i sitt eget intet, men det fina vettet, det verkliga behaget, luttradt af sorger och adlat af tron, ännu äga krafter nog att upplefva en ny tid, en *morgonrodnad*, hvars första stråle förklarad skimrar öfver det gamla, som flyr.

*) Förf. ber, att det i pjesen ofta begagnade uttrycket filosof må tagas i den temligen lättfärdiga bemärkelse man gaf deråt i slutet af 1700 talet.

Stycket har enligt Topelius endast två genomförda karaktärer, Lisette och Sebastian, som ensamma »tvingas uppbara den dramatiska utvecklingen». Lisettes väsen är lögnen och hon »spinner sitt nät» mot samma mål i femtio år. Den dramatiska utvecklingen i hennes

karaktär är att hon, som drivits av ärelystnad och girighet, stegvis måste uppoffra allt för ett högre motiv: »hennes enda sårbara punkt, moderskärleken». Sebastian går motvilligt i moderns ledband fram till det ögonblick då han måste välja mellan att tillåta ett mord eller att begå ett annat. Han vacklar: »då framträder för honom hans samvete i skepnad af en värlös flicka, ett enda ringa ord är tillräckligt att omkasta hela hans lif och låta honom blifva sig sjelf på samma gång som hans moder förnekar sig sjelf.»

Uppsättningar och mottagande

Uppsättningar i Finland

Efter femtio år hade premiär den 14 mars 1851. Pjäsen gavs av Pierre Delands teatersällskap för en fullsatt salong.⁵ Huvudrollerna innehades av Pierre Deland, hans hustru Charlotta och dotter Betty Deland. Pjäsen spelades ytterligare fem gånger under mars månad.⁶ Premiären varade hela fyra och en halv timme vilket föranledde Topelius att genast stryka åtskilliga dialoger, bl.a. en del moraliska reflexioner, så att föreställningen förkortades med över en halv timme.⁷

Recensenten i *Morgonbladet* betecknar Topelius skådespel som ett »glädjande förebud till hvad vår inhemska scene engång kan blifva». Den främsta invändningen gäller skildringen av karaktärerna: i stället för att låta dem framträda »i omedelbar handling, i ore-flecterad conflict», uppträder de berättande, reflekterande, filosoferande. Reflexionerna är i sig vackra och slående, men de borde förkroppsligas »i handling, passion och situation». Stycket har dock flera »glanspunkter» där situation, dialog och handling samman-smälter, menar recensenten.⁸

Efter att de fem föreställningarna hade framförts publicerades en ingående recension av Selim Elmgren i *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning*. Han poängterar att skådespelets effekt huvudsakligen är baserad på tidskontrasten och att dess tendens är tids-skildring, vilket både förklarar och ursäktar den »oförmånliga fördelningen i prolog, pjes och epilog» som saknar en sammanhållande länk. Prologen leder av svävande karaktärer och betydelselösa intermezzon. Epilogen betecknas som misslyckad. Själva pjäsen präglas däremot av en konstnärlig karaktärsteckning och en helgjuten dramatisk enhet. Person-galleriet är levande och dialogerna utmärks av ledighet, vilket förklaras med att författaren är en rutinerad novellist. Att pjäsen är ett dramatiskt lärospån syns framför allt i »den omåttliga» utsträckningen, ett typiskt nybörjarfel. Recensenten uppskattar att författaren inte har hemfallit åt »de vanliga teaterkryddorna» ordlekar och kvickheter, utan litat på händelsernas egen förmåga att intressera.⁹

I familjekronikan antecknade Topelius senare: »Pierre Deland uppträdde med ett mästerskap, som gjorde hela rolen ny för mig – men Hfors publik senterade ej hans förtjenst – Min pjes upptogs med välvilja men tystnad, förkortades betydligt och gick 5 gånger här, 3 i Åbo.»¹⁰

Efter femtio år framfördes därefter mer sporadiskt av olika teatersällskap. Från april 1853 turnerade Johan Roos i Finland och Sverige, med föreställningar bl.a. i Viborg, Borgå, Kristinestad och Vasa.¹¹ I maj 1858 uppfördes pjäsen i Åbo under ledning av Oscar Andersson.¹² I april 1861 gav Pierre Delands sällskap åter föreställningar i Helsingfors.¹³ I november 1864 uppförde A. T. Schwartz pjäsen i Viborg.¹⁴ Våren 1871 uppfördes pjäsen av Nya Elev-Teatern under ledning av A. Westermarck bl.a. i Vasa, Uleåborg och Åbo samt i Borgå följande år.¹⁵ I december 1883 gav C. O. Lindmark skådespelet i Åbo.¹⁶ Svenska inhemska Teatern (skådespelarelever), med Anton Franck i huvudrollen, gav pjäsen sporadiskt från

Skådespelaren och teaterchefen Anton Franck (1858–1923) i rollen som Magnus Drakenhjelm i Svenska Teaterns uppsättnings av Efter femtio år 1894. Okänd fotograf. SLSA 1270, Svenska Teaterns arkiv.

januari 1895 till januari 1897 i Åbo, Vasa, Uleåborg, Viborg, Kuopio, S:t Michel, Fredrikshamn, Kotka, Helsingfors, Borgå och Tammerfors.¹⁷

Från mars 1894 uppfördes pjäsen i finsk översättning av Kasimir Leino på Suomalainen Teatteri (från 1902 Suomen Kansallisteatteri, Finlands Nationalteater) i Helsingfors. Huvudrollen spelades av Adolf Lindfors och Anton Franck.¹⁸ Teatern gav också föreställningar i Tammerfors och Björneborg.¹⁹

Uppsättningar i Sverige

Efter att ha uppfört pjäsen i Finland satte Pierre Deland upp *Efter femtio år* i Stockholm på Djurgårdsteatern som han hyrde flera somrar (1849–1861). Svensk premiär var den 25 maj 1851.²⁰ *Stockholms Dagblad* recenserade pjäsen i positiva ordalag den 4 juni: »Stycket är författadt af en ung finsk vitterhetsidkare, hr Topelius, – hvilken här i Sverige förut var känd endast till namnet.» Pjäsen anses ha mycket gemensamt med andra samtida dramer, men dessutom »en på flera ställen ganska spirituell dialog, som står långt öfver det quasimoraliska, fariseiska frasmakeri, de från tidningspressen hemtade och liksom löspengar utelöpande och förslitna uttryck, af hvilka enkannerligen vår allra sednaste magra teaterlitteratur börjat draga sin näring.» Deland utför sin roll som hovman »med finhet och läckerhet i lättsinne, en fångslande gratie äfven i det moraliskt hålllösa, en älskvärdhet och godhjärtighet äfven inom principlösheten – hvilket så inlysande karakteriserade detta tidehvarf».²¹ Delands teatertrupp uppförde föreställningen ca 50 gånger på Djurgårdsteatern sommaren 1851.²²

Från hösten turnerade Delands sällskap med pjäsen runt om i Sverige. Från oktober till november framfördes den i Uppsala; föreställningen hade då förkortats till tre timmar – en halv timme kortare än i Stockholm. Recensenten i *Upsala* noterar den formidabla framgången i huvudstaden och understryker att pjäsen förtjänar uppmärksamhet. Gustav III:s tidevarv skildras livslevande i »gubben Drakenhjelm's person, med alla dess förtjenster och lyten». Skådespelet »flödar av effektrika scener», alla djupt gripande. Intrigen, spunnen med »mästarehand», är osökt motiverad av tidsenligt handlings- och tänkesätt. Upplösningen är lika naturlig och enkel som slutet är en lyckad sammanfattning av pjäsens innehåll. »Den är fri ifrån dessa longörer och digressioner, hvarmed svenskskrifvande dramaturger eljest söka dölja bristen på innerlighet och djup.» Ett lyckat drag är att sammanställa två kontrasterande tidepoker.²³ – Pjäsen uppfördes i Norrköping i november, och i Göteborg från januari till april 1852.²⁴

Den 20 maj 1852 återupptog Deland *Efter femtio år* på Djurgårdsteatern. Epilogen hade då utelämnats i enlighet med den tryckta versionen som utkommit hösten 1851 (se »Utgivning» s. 486). *Aftonbladet* lovordar valet av pjäs: »Hvem känner icke redan denna djuptänkta skildring af sjelfva andan utaf ett tidehvarf, i hvilket måhända mer än i något annat uti vår historia en enda man gjutit alla skiftningarne af sin karakter?» Liksom Finland redan äger den allra största av svenska skaldar [Runeberg], är det »fara värdt» att landet snart gör anspråk på »den utmärktaste svenska dramaturg». Tidningen framhåller också att Deland med sin gestaltning av Drakenhjelms har bidragit till framgången.²⁵

Ytterligare fyra svenska teatersällskap satte upp *Efter femtio år* under vårterminen 1852: I januari uppfördes skådespelet i Gävle av C. R. Bergströms teater.²⁶ I februari gav A. G. Wallin föreställningar i Karlskrona.²⁷ Från februari framförde J. W. Weselius teatertrupp pjäsen bl.a. i Skara, Karlstad och Mariestad, och på hösten i Västerås.²⁸ I maj gav Johan Roos med sitt teatersällskap skådespelet i Gävle och under 1856–1861 ströföreställningar runt om i Sverige.²⁹ Under 1853 turnerade L. E. Elffors teatersällskap med pjäsen, bl.a. i Växjö, Malmö, Halmstad, Lund och Uppsala.³⁰

Delands teatersällskap fortsatte att ge pjäsen på Djurgårdsteatern under somrarna 1853–1861 och turnerade runt om i Sverige med föreställningar under vinterhalvåret.³¹ Pressen uppmärksammade främst Pierre Delands rollprestation som genomgående bedöms som enastående.³² Den 21 september 1856 uppträdde Pierre Deland på Djurgårdsteatern för 100:de gången som Magnus Drakenhjem. I december upptog Kungliga Teatern i Stockholm pjäsen med Deland och hustrun Hedvig Charlotta i huvudrollerna.³³ Den 13 januari 1862 gav paret Deland *Efter femtio år* för 130:de och sista gången.³⁴

I februari 1863 gavs pjäsen av Frans Ferdinand Novanders teatersällskap åtminstone i Karlskrona, Växjö, Vänersborg, Härnösand, Sundsvall och Skellefteå.³⁵ Drygt tio år senare (1874–1876) tog sällskapet åter upp pjäsen på repertoaren, med föreställningar bl.a. i Lund, Örebro, Göteborg, Kalmar, Eskilstuna och Sundsvall.³⁶ Våren 1883 gav Arbetareföreningens teater i Norrköping skådespelet med Novander i huvudrollen.³⁷

Föreställningar gavs mer sporadiskt 1875–1898 av några mindre teatersällskap: under C. O. Lindmarks ledning 1875 i bl.a. Jönköping och 1879 i Malmö,³⁸ 1881–1882 under Frithiof Carlbergs ledning, bl.a. i Gävle, Uppsala och Sundsvall³⁹ och under 1890-talet av William Engelbrechts sällskap, bl.a. i Stockholm, Eskilstuna och Sundsvall.⁴⁰ Den 7 april 1898 gav Georg Törnquist *Efter femtio år* på Kungliga Dramatiska Teatern.⁴¹

Övriga uppsättningar

År 1888 gavs *Efter femtio år* på St. George's Hall i London, i regi av Albert Alberg som hade översatt verk av Topelius till engelska. I samband med Topelius födelsedag den 14 januari 1899 gav Svenska Teatern i Helsingfors fem föreställningar av *Efter femtio år*, och i april samma år sattes pjäsen upp på Folkteatern i Helsingfors i regi av Anton Franck. År 1906 gavs pjäsen av Suomalainen Maaseututeatteri (Finska Landsortsteatern), 1913 av Koiton Näyttämö, 1917 av Svenska Teatern i Helsingfors och 1926 i Kuopio. År 1923 blev dramat underlag för stumfilmen *Gamla baron på Rautakylä* i regi av Karl Fager.

Utgivning och mottagande

Originalupplagan 1851

Efter att *Efter femtio år* hade framförts i Helsingfors erbjöd sig B. A. Thunberg, delägare i Wasenius förlag, att ge ut skådespelet. Någon tid därefter kontaktades Topelius av Albert Bonnier som sett pjäsen i Stockholm och ville trycka den i serien Svenska författares dramatiska arbeten.⁴²

Efter femtio år, skådespel i tre akter med prolog af Z. Topelius utkom på Wasenius förlag i Helsingfors och på Albert Bonniers förlag i Stockholm i oktober 1851.⁴³ Båda upplagorna trycktes i Stockholm på Johan Beckmans tryckeri med skilda titelblad. Topelius lämnade bort epilogen i trycket; han betecknar den själv som »skral» och pjäsen bedömdes allmänt vara för lång.⁴⁴ Priset var 50 kopek i Finland och 1 riksdaler i Sverige.⁴⁵ Topelius uppger att Bonnier betalade 75 rubel i honorar.⁴⁶

Verket recenserades, liksom uppsättningen ett halvår tidigare, av Selim Elmgren i oktobernumret av *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning*. Han uppskattar att epilogen har utelämnats och att skådespelarna i den första uppsättningen upptas i rollistan, vilket ger dem »förtjent uppmärksamhet». Stycket förlorar ingenting på att läsas: »Karaktärsteckningen är nemligen så konstnärligt sann och dialogen så ypperlig att äfven läsaren skall medgifva dramens varaktiga värde såsom poetisk produkt.» Pjäsen bärs inte upp av

storartade händelser eller dramatiska motiv – det är framställningen av hur lättsinnet i en frivol tid leder till »uselhet i livets allvar» som ger den en historisk hållpunkt och moralisk syftning, menar Elmgren.⁴⁷

I novembernumret av samma tidskrift ingår en mångordig och dräpande kritik författad av Fredrik Cygnæus. Främst förargar han sig över att pjäsen framställer Gustav III, »tjusaren på tronen, hvars spira var en trollstaf, såsom en tomma fransyska fraser idisslande maskeradkung», och hans tid som lumpen, lättfärdig och trolös. Cygnæus anmärker också på verkets misslyckade metamorfos från följetong och novell till teaterpjäs, för att författaren förletts av »den lede frestaren» Deland.⁴⁸ Den lovvärda följetongen har genomgått en anmärkningsvärd förskjutning: den miserable Drakenhjelm släpas fram på scenen och får »gälla såsom en prototyp af det lysande Gustavianska tidehvarfet». Persongalleriet är svartvitt, bara Lotten är skildrad med »intagande behag», menar Cygnæus.⁴⁹

Topelius bemötte kritiken i förordet till *Regina von Emmeritz* (1855) som är tillägnat Cygnæus. Samtidigt formulerar han här sin uppfattning om pjäsens kärna och varför han misslyckats i sin ambition att ge en mer nyanserad bild av den gustavianska eran. Se s. 173–178.

Se kommentar till *Efter femtio år* i inledningen, s. XXXVIII ff.

Översättning

Pjäsen översattes till franska av R. Du Puget 1861: *Cinquante Ans Après. Drame en trois actes et prologue par Z. Topelius* (Lagny).

Reviderad version 1881

Efter femtio år gavs ut på nytt 1881 i volymen *Dramatiska dikter af Zacharias Topelius. Första delen* som utkom i tre häften på Edlunds förlag i Helsingfors och på Albert Bonniers förlag i Stockholm (se Varianter, topelius.sls.fi).⁵⁰ Carl Larsson hade ritat omslagsvignetten.⁵¹ Bonnier hade visserligen gett ut *Dramatiska dikter. Första samlingen* av Topelius 1861, men eftersom avsättningen varit dålig och det hade gått så pass lång tid föreslog han en ny följd: den gamla utgåvan skulle makuleras och den nya samlingen ges ut som den första delen av två, innehållande författarens »chefs d'oeuvres» *Efter femtio år* och *Regina von Emmeritz*.⁵² Volymen trycktes på Bonniers i Stockholm med skilda titelsidor för de båda förlagen. I volymen ingår även *Prinsessan af Cypern*.

Topelius försåg *Efter femtio år* med följande förord (»Not.»):

Skådespelet »Efter femtio år» tillegnas det aktade minnet af *Pierre Joseph Deland*, död 1862, och hans maka *Hedvig Lovisa Charlotta Deland*, född *De Broen*, död 1864.

Man måste hafva sett detta konstnärspår såsom Magnus Drakenhjelm och Ebba Reuter-crona, för att förstå framgången af ett stycke, hvilket med sina skarpa skuggor tillräckligt röjer ett förstlingsarbete för scenen. De förvissnade typerna från ett gustavianskt hof framträdde i dessa utmärkta dramatiska artisters gestalt med en så lefvande, en så gripande sanning, att skådespelet såsom tidsmålning lefde med dem och dog med dem. Öfverlemnadt i andra händer, har det sedan varit föga mer än en skuggteckning.

Den 21 September 1856 uppträdde Pierre Deland i Djurgårdsteatern för 100:de gången som Magnus Drakenhjelm. Den 13 Januari 1862 uppträdde han i Kongl. Teatern för 130:de och sista gången i samma rol. Hans maka och dotter Betty (nu fru Almlöf) – den sistnämnda som Lotten Ringius – hade samma roller, som vid styckets första uppförande.

Detta styckes framträdande för andra gången i tryck härrör närmast af en skuld, som författaren haft att afbördä till det gustavianska tidehvarvet. Han hade förutsett kritikens berättigade anmärkning, att det ensidiga framhållandet af nämnda tids ytliga lättssinne vore en historisk orättvisa, och sökt gifva Gustaf III:s minne revanche i en epilog. Olyckligtvis befanns denna vara ett dramatiskt oting och ströks. Författaren har nu velat särskilja tidehvarvets förgängliga skal från dess bestående kärna, så vidt detta varit för honom möjligt, utan att rubba styckets grundtanke, som förblifver densamma.

Qvar står visserligen äfven konungens klandrade uppträdande som »en dekoration» i prologen. En välvillig och skarpsynt granskare, – G. Lagus, »Gustaf III och hans tidehvarf, uppfattade af poesin», s. 17, – anmärker härom, att konungen lefver i hela sin omgifning och aftecknar sig för oss i den krets han fostrats. Andra hafva sedan ställt Gustaf III, som sig bör, på första planen. Här är han endast utgångspunkten, – en försvinnande meteor, som efter sig lemnade minnen af ljus och intryck af mörker. Låt oss icke glömma, att dagarna utgingo från hans person och skuggorna från hans tidehvarf.

Det är således skalet af detta tidehvarf, hvilket här dramatiskt dömer sig sjelf i en typ, såsom det historiskt dömdes sig sjelf i handling, 1792 i Stockholm, 1793 i Frankrike. Dess kärna har burit frukt i efterföljande tidehvarf.

Inför omtryckningen 1881 lade Topelius till grevinnan Höpkens kommentar av Gustaf III:s era i prologen: »Hvad ni här ser, det är skalet; bakom det finnes en kärna», hänvisande till hovets ytlighet och gudlöshet och monarkens ädelhet och goda hjärta. Efter den avslutande repliken i sista akten (»Ett tidehvarf som flyr!») lade han till Lottens replik »Skalet ... dess kärna lefver» (pekande på fru Hjelm/Drakenhjelm), för att mildra sin kritik av 1700-talet och betona att vissa goda drag levde kvar.

I en recension av *Dramatiska dikter i Valvoja* konstaterar signaturen »V.» sannolikt Valfrid Vasenius, angående *Efter femtio år* att karaktärerna först och främst är representanter för olika värden. Pjäsen är visserligen fylld med yttre intriger och spänningselement (giftmord, lönnörr, borttappat vigselbevis) men framför allt gestaltar den en kamp mellan olika idéer och synsätt. Den själviska och ytliga »upplysningsfilosofin» drar det kortare strået mot tron, ödmjukheten och det goda i människan.⁵³

Manuskript, grundtext och kollationeringsexemplar

Ett fullständigt manuskript till pjäsen saknas, däremot finns ett bevarat utkast samt ett manuskript till epilogen, som lämnades bort i trycket.

I Nationalbibliotekets Topeliussamling, signum 244.204 (pag. 383–387), finns följande manuskript: Under rubriken *Utkast till Gamla Baron / på Rautakylä dramatiserad* följer en rollista och namnen på de skådespelare som Topelius förmodade att skulle delta i uruppförandet (1 s.), under rubriken *Summariskt innehåll* en sammanfattning av pjäsens handling (3 s.) samt *Plan af Rautakylä* som visar en skiss av byggnaden för scenen (halv sida). Härefter följer ett lägg med epilogen, den enda bevarade versionen (s. 389–399); se faksimil och utskrivet manuskript på topelius.sls.fi.

Utgåvans grundtext följer ett exemplar i Svenska litteratursällskapets Topeliussamling (SLS, sign. 29981 F 85 Top 85). Exemplaret har hårda pärmar, marmorerat pappersomslag i orange och svart, samt rygg i brunt läder med inskription i guld: »Efter Femtio år». Kanterna och ryggen är nötta. På titelsidan står: »Efter femtio år. / Skådespel i tre

akter med prolog / af / Z. Topelius. / Första gången uppfördt i Helsingfors / den 14 mars 1851. / Helsingfors, / på Wasenius & comp. förlag. / 1851.» Boken har 123 paginerade sidor och inlagan mäter 16,7 × 10,4 cm. Kollationeringsformeln är 8:o: 1⁸ 2–7⁸ 8⁶. Exemplet har skannats på SLS våren 2019. Grundtexten har kollationerats mot ett exemplar i Svenska litteratursällskapets Pousar-samling (Bibliotheca Pousariana).

Utgivarändringar

[sida, rad text i ZTS ← text i grundtexten]

- 6, efter 27 *fonddörren.*) ← *fonddörren.*
 33, efter 152 *röst.* ← *röst*)
 42, 346 (*sakta* ← *sakta*)
 59, 313 *toma* ← *oma*
 62, 370 J ← j
 62, 371 J ← j

Punktcommentarer

[sida, rad textställe – kommentar]

- 3, rollista *Grefvinman Höpken* – Ulrika Eleonora von Höpken, född von Fersen (1749–1810), svensk adelsdam; känd som en av »de tre gracerna».
- 4, före 1 *Antichambre* – väntrum hos högt uppsatt person.
- 4, före 1 *ekläring* – festlig belysning.
- 4, före 1 *trymå* – stor väggspegel.
- 4, före 1 *domino* – maskeraddräkt bestående av lång kappa med vida ärmar och kapuschong.
- 4, 1 *Daphne* – i grekisk mytologi en ung kvinna som förvandlades till ett lagerträd för att undkomma Apollon.
- 4, 4 *Enfin* – (fra.) nåväl.
- 5, 17 *Diabla!* – (fra.) Jävla!
- 5, 17 *complaisante* – kompläsant: tillmötesgående, artig.
- 6, före 28 *löje* – skratt.
- 6, 42 *fideikommiss* – egendom som till följd av förordnande, fideikommissbrev eller testamente, för alltid skall stanna odelad inom viss släkt.
- 6, 46 *Leopold* – Carl Gustaf af Leopold (1756–1829), författare och skald, kungl. handsekreterare 1788.
- 6, 48 *Ma foi* – (fra.) minsann.
- 7, 49 *rangerar sin toilett* – ordnar sin klädsel.
- 7, 59 *skalk* – skälvm.
- 8, 71 *sottise* – dumhet.
- 8, 73 *Tio dukater* – motsvarande ca 35 g guld.
- 8, 78 *Pourquoi non* – (fra.) varför inte.
- 9, 82 *rendezvous* – möte.
- 9, 83 *eklatering* – offentliggörande av förlovning.
- 9, 86 *echaufferad* – varm och röd i ansiktet.
- 9, 88 *glace* – glass.
- 10, 97 *moquante* – moquant (fra.): spefull, spydig.
- 10, 107 *cachera* – dölja.

- 11, 120 *Lantinghausen* – Albrekt von Lantinghausen (1751–1821), svensk greve och militär; bevistade 1788 års finska fälttåg som överste i armén.
- 11, 121 *Essen* – Hans Henrik von Essen (1755–1824), greve och lantmilitär; Gustav III:s gunstling.
- 11, 122 *Armfelt* – Gustaf Mauritz Armfelt (1757–1814), hovman, Gustav III:s gunstling.
- 11, 126 *mamsell Arvidson* – Ulrica Arfvidsson (1734–1801), svensk spåkvinna; konsulterades bl.a. av Gustav III.
- 11, 127 *Cagliostro* – Alessandro di Cagliostro (1743–1795), italiensk äventyrare, alkemist och charlatan.
- 12, 131 *schäferhatt* – bredbrättad damhatt av halm eller tyg, s.k. herdinnehatt (efter ty. Schäfer, herde); modern vid mitten av 1700-talet.
- 12, 139 *Boileau* – Nicolas Boileau-Despréaux (1636–1711), fransk diktare och kritiker.
- 12, 143 *Fi donc, ma chere* – (fra.) Fy, min kära.
- 12, 143 *Liljensparre* – Henric Liljensparre (1738–1814), svensk polismästare och ämbetsman; utvecklade ett hemligt och hatat spioneri- och angiverisystem.
- 13, 157 *Pythia* – titel på orakelförkunnande prästinna i Delfi.
- 13, 158 *expedierar* – förpassar.
- 14, 166 *madame Cassandra* – Kassandra, trojansk kungadotter i grekisk mytologi; hade siargåva men blev aldrig trodd.
- 14, 168 *Wala* – sierskan i dikten »Valans spådom» i den poetiska Eddan, som beskriver världens skapelse och undergång.
- 14, 168 *Ragnarök* – universums undergång.
- 14, 175 *maskrad* – maskerad.
- 15, 187 *rimsor* – remsor.
- 15, 196 *Fidèle et discret* – (fra.) direkt översatt: pålitlig och finkänslig.
- 15, 198 *Voyons* – (fra.) Låt oss se.
- 17, 233 *Celadon* – herde i romanen »L'Astrée» (utg. 1607–1627) av Honoré d'Urfés.
- 17, 233 *kur* – uppvaktning.
- 18, 245 *cedera* – avträda.
- 19, 269 *jaloux* – jalu, svartsjuk.
- 21, 308 *attendez* – (fra.) vänta.
- 24, 359 *romanesk* – överdrivet svärmisk och romantisk.
- 24, före 364 *Deuxbattangerna* – båda dörrhalvorna i en dubbeldörr.
- 25, 367 *Crebillon* – den franske författaren Claude Prosper Jolyot de Crébillon, kallad Crébillon fils (1707–1777), uppmärksammas för sina ekivoka skildringar.
- 25, 372 *Jofur* – åskgud i skandinavisk mytologi.
- 26, 385 *estime* – aktning.
- 26, 385 *sacre dieu* – (fra.) helige gud.
- 26, 389 *par dépit* – (fra.; pro dépit) i förtreten.
- 27, före 1 *schlafrock* – nattrock.
- 27, 1 *Sacre nom* – (fra.) förbannat.
- 27, 2 *rättnu* – just nu.
- 27, 5 *Mille tonnerres* – (fra.) mild svordom (ordagrant: Tusen åskknallar).
- 27, 12 *savoir vivre* – (fra.) levnadsvett.
- 27, 12–13 *voilà tout* – (fra.) det är allt.

- 27, 16–18 *Philis plus [...] pour un baiser* – första strofen i visan »Les lendemains» av den franske författaren Charles Dufresny.
- 28, 22 *mesquine* – småsint.
- 28, 27 *Certainement* – (fra.) Säkerligen.
- 28, 36 *krusa* – göra invändningar av överdriven artighet eller (falsk) blygsamhet.
- 30, före 68 *skrymtande* – hycklande.
- 30, 73 *impossible* – (fra.) omöjligt.
- 30, 76 *trankil* – lugn.
- 30, 78 *i fluxen* – i en handvändning; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 31, 95 *domestik* – tjänare.
- 31, 102 *konterfejer* – porträtt.
- 31, 116 *Quelle impertinence!* – (fra.) Vilken oförsämndhet!
- 31, 117 *vanbörding* – ofrälse.
- 32, 133 *vasserra* – bevars.
- 32, 134 *alloodialsäteri* – ärvt säteri (gård bebodd av adelsman).
- 33, 140 *sytning* – form av underhåll och vård av gamla och orkeslösa människor mot att dessa lämnade ifrån sig sin egendom.
- 35, 190 *så fatta* – sådana.
- 35, 195 *spritterny* – splitterny.
- 35, 196 *vasserratri* – bevars; förvrängning av vars herra tre, Vår Frälsares trä (kors-et).
- 35, 197 *välfägnan* – här: glädjeämnet.
- 37, 235 *gentil* – flott.
- 37, 246 *enchanterar* – tjuvar.
- 37, 247 *escamotage* – (fra.) smusslande.
- 37, 248 *ignobelt* – ohederligt.
- 39, 282 *education* – belevnhet.
- 39, 284 *alteration* – sinnesrörelse.
- 40, 299 *chikan* – förolämpning.
- 42, 335 *dinér* – diné, middagsmåltid.
- 42, 342 *voyez vous* – (fra.) ser ni.
- 42, 348 *Grand dieu* – (fra.) Store gud.
- 42, 349 *entendez vous* – (fra.) hör ni.
- 45, 17 *rolig* – lugn.
- 48, 63 *Anjala-förbundet* – en sammansvärjning av officerare mot Gustav III under kriget 1788.
- 54, 205 *kyrofall* – Kyrofors, fors i Tavastkyro.
- 55, 213 *dromedarie* – nedsättande som 'stor och lunsig'.
- 55, 214 *kylmästä tullut* – (fi.) direkt översatt: som kommit från kylan
- 55, 217 *tutten* – rasket.
- 55, 219 *fundassen* – ev. fundas: fundering, bestyr (dial.)
- 55, 221 *futikor* – (dial.) saker.
- 55, 221 *perkele* – (fi.) fan.
- 55, 222 *kraklamente* – skämtsam ombildning av krakel: högljutt gräl.
- 56, 235 *fälknäppen* – supen.
- 56, 235 *i jons* – nyss.
- 56, 256 *conduite* – (fra.) uppförande.
- 57, 285 *autodafé* – bränning av kättare på bål.

- 60, 333 *Expédiera* – stöka undan.
 68, 36 *Mais, mon dieu* – (fra.) Men, min gud.
 69, 58–59 *när eller skyld* – närstående vänner eller släktingar.
 70, 84 *Bête!* – (fra.) Nöt!
 70, 89 *Reuterholm* – Gustav Adolf Reuterholm (1756–1813), kammerherre hos drottning Sofia Magdalena; ledde förmyndarregeringen under Gustav IV Adolf.
 70, 93 *Tout à fait, je vous assure.* – (fra.) Absolut, det försäkrar jag dig.
 70, 94 *Kellgren* – Johan Henric Kellgren (1751–1795), diktare och tidningsman.
 70, 96 *Mercur* – Mercurius, romersk gud och skyddspatron för handel och köpmän.
 70, 98 *merkyr* – merkur, kvicksilver.
 71, 104 *Zephyr* – västanvinden personifierad.
 72, före 120 *spilkum* – liten djup skål.
 72, 126 *raljeri* – skämt.
 75, 174 *pjunk* – pjosk, sentimentalitet.
 77, 219 *Cher vieux* – (fra.) Käre gamle.
 78, 231 *excusera* – ursäktat.
 78, 232 *deshabillé* – morgondräkt.
 79, före 259 *noblesse* – högsinhet.
 79, 259 *Foi de gentilhomme* – (fra.) på min ära.
 80, 273 *Mais si [...] parlez français?* – (fra.) Javisst ... mitt barn, talar du franska?
 80, 274 *Je le dois [...] grande-mère.* – (fra.) Det gör jag tack vare min mormors undervisning.
 80, 277 *Paul de Kock* – Charles-Paul de Kock (1793–1871), fransk författare; skildrade småborgerliga miljöer i sina talrika pjäser och romaner.
 81, 299 *Nohrborgs postilla* – *Den fallna människans salighets-ordning, föreställd uti betraktelser öfver de ärliga sön- och högtidsdagars evangelier* av Anders Nohrborg, utgiven postumt 1771.
 82, 299 *Lehnberg* – Magnus Lehnberg (1758–1808), svensk biskop; i samtiden beundrad för sin predikokonst.
 85, före 367 *pirat* – stor handväska för damer.
 87, 412 *desagreabelt* – otrevligt.
 88, 420–421 *C'est bien* – (fra.) Det är bra.
 88, 427 *blonder* – ett slags skira spetsar, ursprungligen av råsilke.

KUNG CARLS JAGT (1852)

Initiativet till den första finska operan kom från kompositören Fredrik Pacius som våren 1850 bad om ett libretto av Topelius.⁵⁴ Den tyskbördige Pacius, musiklärare vid universitetet i Helsingfors sedan 1834, hade uppfört flera egna kompositioner och vitaliserat musiklivet i staden. Strax efter att Pacius framlagt sitt förslag uppges Topelius, när han köpte ett paket tobak, som omslag ha fått en bit ur en gammal tidning med en notis om kung Karl XI:s besök på Åland 1671.⁵⁵ Sammansvärjningen mot kungen omtalas i Anders Fryxells *Berättelser ur svenska historien* (1848).⁵⁶ Framställningen av hovlivet kring den unge Karl XI överensstämmer också med Fryxell och andra källor. Kungens guvernör Krister Horn lär t.ex. ha försummat kungens bildning och uppfostran, i stället ägnades tid åt jakt, ridning och dueller.⁵⁷

Topelius påbörjade librettet i juni 1850 när han vistades i Nykarleby skärgård. Han uppger att han på grund av en ögonsjukdom satt i ett mörkt rum och dikterade de två första akterna för hustrun Emilie.⁵⁸ Den första renskriften är således av Emilies hand, men två tidigare utkast av Topelius hand finns också bevarade.⁵⁹

Den 19 augusti sände Topelius första akten till Pacius och den andra kort därefter med följande uppmaning:

Döm sjelf vad den duger och om den duger, ty jag är oförmögen att bedöma detta mitt första försök. Det har förekommit mig, som vore talpartierna för långa, och jag har mycket begrundat huru de kunde förkortas, men det har ej kunnat undvikas, för att motivera uppräningen till de tre knutar, kring hvilka pjesen vänder sig, nemligen: elgens fällande, sammansvärjningen och historien om flickan. Jag tröstar mig med att de följande akterna skola innehålla mindre prat och mera handling.⁶⁰

På hösten fortsatte Topelius den påbörjade tredje akten i Helsingfors, sannolikt är att han under vintern sände den till Pacius.

Redan den 15 mars 1851, ett år innan premiären, gav Pacius en konsert där fem verk ur operan framfördes.⁶¹ I *Självbiografiska anteckningar* erinrar sig Topelius hur han reagerade på musiken: »Det anspråkslösa glada jaktäventyret i gröna skogen, sådant jag tänkt mig det, hade antagit kolossala dimensioner och blivit något som erinrade om Babylons fall eller Jerusalems förstöring; men storartat vackert var det ändock. Följden blev att jag under fortsättningen av texten måste söka något motsvarande underlag för en så väldig musik och intvinga i mitt skogsäventyr ruiner, åskdunder, förräderi och ett rikes välfärd.»⁶² Knappt två månader senare, den 7 juni 1851, sände han en reviderad version av tredje akten till Pacius:

Nu skall det bli roligt att höra din tanke. I dramatiskt afseende har jag genomfört min första plan, som var att bygga stycket på 4 sinsemellan sammanbundna motiver: 1) striden mellan enkedrottningens parti och kungens parti, huruvida kungen bör anses som barn eller som man; 2) den deraf uppkomna sammansvärjningen; 3) den fällda elgen, och skottet, som man vill ge en politisk betydelse, och förhållandet mellan Leonora och Jonathan samt 4) Förhållandet mellan kungen och Leonora. Jag tror icke att något af dessa 4 skall stå isolerad, och betraktar man sammansvärjningen eller rättare kungens person som medelpunkt, får stycket deraf den nödiga enheten. [...] Kanske både du och åhöraren väntat att en *jagt* skulle andas idel lek, löjen och sommargrönska; om så är, har jag narrat er och kanske mig sjelf ... ty det är märkvärdigt, att när jag vill skrifva något muntert, kan det väl gå för sig i små stumpar, men skall jag deraf göra ett större helt, så drages jag af mitt lynne nästan omedvetet åt allvarsamare håll och så har det gått också nu. [...] Kanske kan också musiken här liknas vid en af åskmoln betäckt himmel med klart solsken emellan och slutande med en frisk aftonrodnad. Ty det hoppas jag, att om stycket är mera allvarsamt än det kanske bordt, det likväl har en anda af friskhet, som gör att det blir hvarken sentimentalt eller beklämdt.

Angående marknadsscenen tillägger han:

Det är bra svårt att der få något originelt; jag har, efter långt betänkande, ämnat göra något nytt af *två* utslitna figurer: två judar i stället för en; båda komma i gräl om sin

nationalitet – en befängd fundering – den ena säger »ich bin ein Schwede», den andra »ich bin ein Finnländer» och parodiera på det sättet den nationela differensen, som förekommer i finalen, hvilket ger den en sorts betydelse för stycket.⁶³

Operan utformades således i tätt samarbete mellan Topelius och Pacius. I familjekrönikan antecknar Topelius: »Kung Carls jagt var, liksom Rom, ej byggd på en dag. Musiken och Pacius begärde oupphörliga omskrifningar. En del ställen fyra och fem gånger.»⁶⁴ Topelius var införstådd med en sådan process och växelverkan.⁶⁵ Det förefaller ändå som om omarbetningarna blev mer genomgripande och utdragna än han tänkt sig.⁶⁶

Den 15 oktober meddelas i *Helsingfors Tidningar* att operan är klar så när som på Ouvertyren. Repetitionerna hölls en till två gånger i veckan fram till premiären, sammanlagt 74 gånger, och involverade omkring 120 unga sångare och musiker, de flesta amatörer med undantag av några orkestermusiker.⁶⁷

Uppsättningar, omarbetningar och mottagande

Uruppförandet i Helsingfors 1852

Samma dag som operan hade premiär på Esplanadteatern i Helsingfors, den 24 mars 1852, publicerade Topelius artikeln »Musiken i Finland och Kung Carls jagt» i *Helsingfors Tidningar*.⁶⁸ Han hyllar Pacius, som trots de »arma resurser» landet erbjuder har haft mod och kraft att lyfta musiklivet. Sitt libretto betecknar Topelius som romantiskt »emedan dess motiver hufvudsakligen äro byggda på kärleken och ärelystnaden». Ämnet äger historisk grund såtillvida att kung Karl XI hösten 1671 jagade älg på Åland och att »de grymma jaktlagarna» verkligen existerat och likaså sammansvärjningen mot kungen, omtalad av Fryxell, »ehuru under något olika förhållanden».

Rollistan var följande: Adolf Wasenius (kung Carl), A. Törnroth (änkedrottningen), August Tavaststjerna (Jonathan), H. Falkman (Leonora), fröknarna Thalín och Lagus (hovdamer), V. v. Haartman (Horn), N. Kiseleff (Gyllenstjerna), R. Frenckell (Reuterkrantz), Karl Collan (Banér), J. E. Poppius (Wachtmeister), E. A. Hagfors (Oxenstjerna), W. Poppius (Lewenhaupt), B. Lindblad (Bjelke), Selma Etholén och Ulla Wasenius (bondflickor), samt övriga roller E. Meuller, A. Melin, O. v. Konow, U. Wessman, Græfflé och M. Ekroos.⁶⁹ Magnus von Wright hade målat fonden. Topelius uppgift under operan var att »tillstålla aftonrodnad i slutet av 2:dra akten», vilket förmodligen gjordes med hjälp av cymbaler.⁷⁰

Efter uruppförandet gav Topelius en målade beskrivning av den historiska tilldragelsen i *Helsingfors Tidningar*:

När Hr Pacius uppträdde på sin plats med taktpinnen i hand, skallade genom hela salongen en stormande applåd, som strax derpå följdes af en ljudlös tystnad, när den sköna Ouvertyren började. Det var ett vackert ögonblick, ett af dessa ögonblick, vid hvilka man erfar den känslan att de göra epok och när en publik är medveten af att den representerar ett helt land.⁷¹

Festen i Societetshuset efteråt präglades av eufori: »Entusiasmen fortfor oförminskad långt inpå natten och erinrade om majfältet 1848. Bekanta och obekanta tryckte varandras händer, ömsom skrattande, ömsom gråtande; Pacius och hans medarbetare buros gång efter gång kring salen och måste dricka hundrade duskålar, med eller utan dithörande kyssar.»⁷² Upprymda av framgången beslöt de närvarande att bygga ett nytt teaterhus.

Sångstycken ur Kung Carls jagt

Duettino

Kuplett

Duett

Musik af F. Pacius

Text af Z. Topelius

Lisa. Har du sett Kungen? Gretz. Ej det bitterka. Tänk om han reete utan aff vi slige honom?
Lisa. Tror du? Ah nej, en Kung skall visas som en brudgum. Du skall få se det lysa på i Kyrkan.
Gretz. Hur ser han ut? Lisa. Ja, hur en Kung ser ut! Du skall få höra.

Helsingfors Wasenius & Cⁱ

(1853)

K. E. HOLM.
BOKFÖRLAG
HELSINGFORS

Titelblad till nottrycket Sångstycken ur Kung Carls jagt (1853) med illustration av R. W. Ekman. Bilden föreställer tredje aktens andra scen. Flickorna har i Topelius handskrivna libretto inga egennamn. Nationalbibliotekets notsamling.

Konsul G. A. Wasenius begärde att få ett konceptpapper för att teckna de första aktierna och han följdes av flera andra.⁷³

Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning recenserade operan när sex föreställningar hade uppförts. Inledningsvis konstateras att den rönt en »pyramidalisk framgång» och helt uppslukat Helsingfors kulturvärld. Operan betecknas som en »i stor stil anlaggd tonbyggnad, med väldiga musikmassor och mycken omväxling». Intrigen håller sig »inom det rimliga och natursanningens område». Händelserna och musiken bedöms som samspelta och effektfulla. De dramatiska glanspunkterna återfinns i andra akten, framför allt i slutet när Jonathan ser ut att gå en säker död till mötes. I den tredje aktens burliska marknadsscenen har författaren »djerft kastat en utmaningshandske åt alla historiska recensenter och pedanter», men den komiska scenen med judarna gör »utan tvivel sin tillbörliga verkan». Upplösningen, där Leonora visar sig vara kungens dopsyster, kännetecknas däremot av en dramatisk osäkerhet och »klenhet» i texten, medan slutkören utgör en värdig och »herrlig» avslutning.⁷⁴

Också den nionde och sista föreställningen den 19 april gavs för utsålt hus, uppger Topelius.⁷⁵ Med mer än 5 000 sålda biljetter, ett enastående publikrekord, gav operan planerna på ett nytt teaterhus en avgörande knuff framåt.⁷⁶ Av biljettintäkterna fick Pacius 1 000 rubel och Topelius 200.⁷⁷

När Topelius i *Självbiografiska anteckningar* minns den »oförgätliga kvällen» konstaterar han att han ännu kan känna »en fläkt av ungdomens doft och värme vid minnet av denna kväll. En sådan krans av ungdom och behag, förenad under sex månaders täta möten till en sällsynt ensemble, en sådan endräkt och ett sådant stort, ädelt musikverk, upprunnet på inhemsk grund och utfört av inhemska krafter, ha Finland och dess huvudstad varken förr eller senare bevitnat.»⁷⁸

Musikalisk omarbetning 1854

I slutet av november 1854 meddelades i *Helsingfors Tidningar* att Pacius reviderat operan, »blad för blad, not för not, för att jemna dess brister, besegra dess svårigheter och, särdeles uti instrumenteringen, nedlägga der hela den rika skapande och ordnande kraften af sin musikaliska genius». Operan sägs ha »saknat större och mera framstående solo-partier, ehuru de från början legat i styckets plan». Pacius hade kompletterat verket med två arior, och en tredje var under arbete. De »instrumentala resurserna» sägs beklagligtvis vara »bristfälligare än någonsin, och man kan således ej vänta att ackompanjementet, der Hr Pacius vanligen förstär att inlägga en så fulländad instrumentering, skall motsvara kompositörens mening».⁷⁹ De senare uppsättningarna av operan utgick från Pacius kompletteringar och omarbetningar.

Uppsättningar i Stockholm 1856, 1859 och 1860

Den 1 december 1856 hade *Kung Carls jagt* svensk premiär på Kungliga Operan i Stockholm under hovkapellmästare Jacopo Foronis ledning. Kungen spelades av Zelma Hedin, änkedrottningen av Wilhelmina Fundin, Horn av Anders Willman, Jonathan av »herr Dahlgren», Leonora av »fröken Michal».⁸⁰ Tretton föreställningar gavs för fullsatt hus 1856–1857 och enligt samstämmiga källor mottogs den av publiken med »livligt bifall». Uppsättningen följde den av Pacius bearbetade versionen: två arior hade tillkommit.

Herman Bjursten gav operan ett gott betyg i *Post- och Inrikes Tidningar*: Topelius och Pacius har tagit »ett ganska hedrande steg för att lösa en uppgift, som länge endast tillhört de fromma önskingarna; den att skapa en nordisk opera». Deras verk förenar

»stundom ganska briljant och effektrik musik» med »känsliga toner». Musiken är föga originell, mer italiensk än nordisk. Styrkan ligger i rytmen. Intrigen är fyndig om än inte så sannolik, handlingen är mer episodisk än dramatisk och innehåller de ingredienser, som anses vara »nödvändiga för att hålla publiken vid godt lynne». Om Topelius inte alltid gett Pacius »en fast grund att operera på» så har kompositören »icke alltid gjort allt hvad som kunnat göras af den förres idéer». Höjdpunkter är jägarekören i första akten och duetten i andra akten. Scenografin får beröm, medan rollprestationerna bedöms som dels goda, dels svaga.⁸¹

Under pseudonymen Ernst Ludvig behandlade Bjursten operan i mer kåserande form i den konservativa *Svenska Tidningen*.⁸² Han ironiserar över att »hela intrigen hälvlfver sig öfver en elg» och menar att Topelius profanerar de ädla svenska adelsmännen (som har historiska förebilder). Han anser att stycket inte »höjer sig öfver medelmåttan» och att ämnet »sammanträngdt till en operett i en akt, skulle tagit sig bättre ut». Fredrik Cygnæus publicerade ett sju sidor långt svar till Bjursten i *Litteraturbladet*, där han i indignerad ton dissekerar kritiken.⁸³ Pacius och Topelius uttrycker i sina brev till varandra missnöje över Cygnæus alltför känslösamma försvar av dem båda.⁸⁴

Pacius, som vistades i Stockholm våren 1857, berömmar fröken Michal (Leonora) och tenoren Dahlgren (Jonathan) men anmärker på den alltför reducerade kören och hovdamernas halvdana insatser i duetten. Han fortsätter: »Ein wahrer Scandal ist der Judenscene. Anstatt die zu mildern, ist sie hier auf eine widrige Weise hervorstehend. Sie wird durch ein paar ächt polnische Judenphysionomien dargestellt, mit langen schwarzen Caftans, und fällt, anstatt ins Komische, ins Tragische.»⁸⁵ Särskilt beklagligt var detta eftersom så stor del av Stockholmspubliken bestod av judar. Och angående verket:

Was nun den text betrifft, so schwingt sich eigentlich nur der 2te Act zu der Höhe einer wirklichen Oper hinauf. Die Musik ist wirksam, und macht einen befreienden effect. Ich habe so oft gewünscht, Du mögtest ihn sehen. Der erste und letzte Act fallen aber mehr in das Gebiet des Schauspiels, und die Musik, anstatt die Handlung zu beleben, trägt häufig nur dazu bei dieselbe aufzuhalten, und den Fluss des Ganzen zu stören.⁸⁶

Topelius svarar: »Dina anmärkningar om texten till K.C.J. underskrifver jag fullkomligt. Det var det första försöket, ehuru kritiken glömt en så obetydlig omständighet. En annan gång skulle både du och jag skrifva annorlunda. Denna andra gång skall randas för dig, men icke för mig. Jag skrifver ingen libretto mer. Hvarför skulle jag också vidare utsätta mig att bedömas *dramatiskt*, när jag skrifvit *musikaliskt*?»⁸⁷

Kung Carls jagt upptogs igen på Kungliga Operan hösten 1859.⁸⁸ Verket framfördes i Stockholm på nytt följande år, i samband med Carls namnsdag den 28 januari och Karl XV:s kröning den 4 maj och den 11 maj.⁸⁹

Senare uppsättningar

Pacius fortsatte att omarbete musiken till *Kung Carls jagt* under vintern 1869–1870. Tanken var att få operan uppförd i hemstaden Hamburg där han då vistades med sin familj, men planen förverkligades inte.⁹⁰ Däremot sattes *Kung Carls jagt* upp på Nya Theatern i Helsingfors i april–maj 1875, med elva slutsålda föreställningar.⁹¹ Pacius dirigerade de fyra första, därefter kapellmästaren Nathan Barnett Emanuel. Ida Byström tolkade Leonora, Hilma Regina Tengmark spelade rollen som kung Carl.⁹²

Det var ofta kvinnor som spelade talrollen som den unge kungen i Kung Carls jagt, här Fanny Grahn (1862–1921, g. Sinebrychoff) i en uppsättning på Nya Theatern 1880. Foto: Daniel Nyblin. SLSA 1270, Svenska Teaterns arkiv.

Fem år senare, våren 1880, gav Nya Theatern åter tio utsålda föreställningar.⁹³ Fanny Grahn spelade kungens roll och Emma Engdahl Leonoras. Inför nypremiären uttalade sig Pacius i *Helsingfors Dagblad* om operans tillkomst och de många omarbetningarna. Han säger sig ha avlägsnat allt överflödigt och utdraget, »t.o.m. sådant som jag förut ansett vackert och oundgängligen nödvändigt». Han lovordar librettot: »handlingens friskhet, det glada, trefliga, lifliga och vexlande i situationerna», de rörande karaktärerna, »allt så innerligt och till hjertat talande». Slutet betecknar han som grandios och effektivt och språket som poetiskt, »så helt och hållet skapadt för musiken».⁹⁴

Fredrik Pacius dog den 8 januari 1891. Fyra år senare, i februari 1895, uppfördes ouverturen och den tredje akten på Svenska Teatern (f.d. Nya Theatern) under Robert Kajanus ledning.⁹⁵ – Till avtäckningen av Pacius minnesstod i Kajsaniemiparken i Helsingfors den 8 juni 1895 skrev Topelius ny text till finalen.⁹⁶

Under 1900-talet har *Kung Carls jagt* uppförts av Suomalainen Maaseututeatteri (Finska Landsortsteatern) i Viborg 1905 (regi Jalmari Finne, 23 föreställningar), av Suomen Kansal-

listeatteri (Finlands Nationalteater) 1909 till Pacius 100-årsjubileum (regi Jalmari Finne, 6 föreställningar), på Nyslotts operafestspel 1914 i regi av Aino Ackté, på Svenska Teatern i Helsingfors 1918 till Topelius 100-årsjubileum (10 föreställningar), på Finska Operan 1928 i regi av Jalmari Lahdensuo och på Finlands Nationalopera 1959 till Pacius 150-årsjubileum (2 akter, regi Yrjö Kostermaa). År 2007 uppfördes stycket på Finlands Nationalopera (regi Marcus Groth, 15 föreställningar). År 2019 satte elever vid Metropolian oopperakoulutus i Helsingfors upp *Kung Carls jagt* i regi av Ville Sandqvist. Se även inledningen s. XL f.

Utgivning till 1898

Operans libretto gavs aldrig ut i sin helhet, endast sångpartierna. Orsaken var de många omarbetningarna. I *Självb biografiska anteckningar* förklarar Topelius att eftersom »sångpartierna dels föreskrevs, dels ändrades efter kompositörens önskan, blev hela libretton så lappad som möjligt, varför jag heller ej någonsin låtit trycka den i sin helhet».⁹⁷ *Kung Carls jagt* ingår däremot i Samlade Skrifter 5 sammanställda av Valfrid Vasenius och utgivna på Bonniers och Edlunds 1903 (ny uppl. 1923).

Sångtexter och nothäften

Sångtexter ur operan trycktes redan 1851 till Pacius konsert den 15 mars då fem verk ur operan framfördes: »Qvintett och Chör» (akt 1, scen 3), »Entreakt och Ballad» (akt 2, scen 1), »Bas-Solo med Chör» (dryckesvisa, akt 1, scen 2), »Duett för Sopran och Tenor» (akt 2, scen 3) samt »Chör» (målskjutning, akt 1, scen 8). Häftets titel är *Fragmenter ur Operan Kung Carls jagt. Musik af F. Pacius. Text af Z. Topelius.* (A. W. Gröndahl, 8 s.).

Till premiären den 24 april 1852 utkom *Text till sångpartierna i Kung Carls jagt, Opera i tre akter af Fredrik Pacius. Text af Z. Topelius. Uppförd å Helsingfors Theater i Mars 1852.* (Finska Litteratursällskapets tryckeri, 48 s.). Häftet innehåller 17 sånger.

Andra upplagan trycktes samma år: *Sångpartierna i Kung Carls jagt, Romantisk opera i tre akter af Fredrik Pacius. Text af Z. Topelius. Första gången uppförd å Helsingfors Theater den 24 Mars 1852.* (Finska Litteratursällskapets tryckeri, 48 s.). Häftet har samma innehåll som första upplagan, men tredje och fjärde sången står i omvänd ordning (»Qvintett» före »Duett»).

Tredje upplagan utkom när operan uppfördes i Stockholm: *Sångpartierna i Kung Carls jagt. Romantisk opera i tre akter, uppförd å Kongl. Theatern i Stockholm den 1 December 1856.* (Hörbergsska tryckeriet, 48 s.).

En fjärde reviderad upplaga utkom 1875 i samband med att operan framfördes på nytt i Helsingfors, *Sångpartierna i Kung Carls jagt, Romantisk opera i tre akter af Fredrik Pacius. Text af Z. Topelius. Första gången uppförd å Helsingfors Theater den 24 Mars 1852 samt å Kongl. Theatern i Stockholm den 1 December 1856. Fjerde upplagan, med kompositörens nyare ändringar och tillägg.* (Hufvudstadsbladets tryckeri, 52 s.). Häftet innehåller 18 sånger: Leonoras aria har tillkommit i akt 2, som sång nr 10.

Ytterligare en volym utkom i samband med konserterna på Svenska Teatern 1895: *Sångpartierna i tredje akten af Kung Carls jagt. Romantisk opera i tre akter af Fredrik Pacius. Text af Z. Topelius.* (Helsingfors tidningar och tryckeri Ab, 20 s.).

Följande fem nothäften med enskilda verk ur operan har hittats:

Entre-Act Ballade och Dryckesvisa ur operan Kung Carl XI Jagt af Z. Topelius. Satt i musik af F. Pacius (1851, Helsingfors: E. Meullers förlag, 10 s.).⁹⁸

Cantredanses Françaises efter motiver ur Kung Carls jagt arrangerade för piano-forte af A. Tavaststjerna (1852, Helsingfors: Ludw. Beuermanns förlag, 6 s.).⁹⁹

Sångstycken ur Kung Carls jagt. Duettino Kuplett Duett Musik af F. Pacius. Text af Z. Topelius. (1853, Helsingfors: Wasenius & Co., 20 s.).

Ballad ur operan Kung Carls jagt, transkriptioner för pianoforte af Herman Berens (1856, Stockholm: Abr. Hirsch, 8 s.)

Hymn till Finland (1878, Helsingfors: Beuermanns musikhandel, 4 s.).

Manuskript, grundtext och etableringsprinciper

Manuskriptbeskrivningar

Tre manuskript till *Kung Carls jagt* finns i Nationalbibliotekets Topeliussamling, signum 244.104 (inbundet): ett utkast av Topelius hand (ms₁) och två renskrifter, den ena av Emilie Topelius hand (ms₂), den andra Topelius egenhändiga renskrift (ms₃, grundtext). Dessutom finns flera manuskriptfragment.

Ms₁ är ett nästan fullständigt utkast med många ändringar, tillägg i marginalen och strykningar. Det utgörs av ett lägg om 40 sidor, paginerat av författaren 1.–40. Det mäter ca 35 × 20 cm, pappret är gulnat och fläckt, texten skriven med brunt bläck. Efter titeln en rollista; namn på rollinnehavarna vid första uppsättningen har skrivits in med blåläila bläck av annan hand.

Ms₂, likaså ett lägg om 40 sidor (pag. [41]–119.), är en renskrift av annan hand. Läggat mäter ca 35 × 20 cm, pappret är gulnat och texten skriven med brunt bläck. Titelsidan (s. 43.) är av Topelius hand: *Kung Carls XI:s Jagt. / af / Z. Topelius. / Kung Carls Jagt / Romantisk Opera i tre akter / af / Fredrik Pacius. / Text af Z. Topelius. / Första gången uppförd i Helsingfors den 24 Mars 1852.* Uppå högra hörnet av annan hand: *Tillåten att uppföras å Theatern härstädes. / Helsingfors, den 4. Martii 1852. / Karl Wallén.* Manuskriptet har många strukna partier och några tillägg av Topelius hand, bl.a. nio hänvisningar till numrerade bilagor eller tillägg (»Se bilagan» eller »Se tillägg»). De numrerade bilagor och tillägg som marginalanteckningarna hänvisar till har inte hittats, men de förefaller att vara inarbetade i ms₃. Sista sidan är blank.

Ms₃ utgör grundtext för föreliggande utgåva. Det är en renskrift av Topelius hand. Manuskriptet mäter ca 36 × 20 cm och består av 58 sidor paginerade av författaren (pag. 121.–175.), sista sidan är blank. Pappret är gulnat och texten skriven med brunt bläck. De tillägg som marginalanteckningarna i ms₂ hänvisar till förefaller att vara inarbetade i ms₃. Den största skillnaden mellan de två manuskripten är att scen 3 i första akten (med hovdamernas duett) tillkommit i ms₃. I marginalen finns dels Topelius tillägg och ändringar gjorda med blyerts, dels ändringar med blyerts av annan hand, sannolikt av Valfrid Wasenius, utgivare av Topelius Samlade Skrifter. Topelius ändringar består av rättelser i interpunktion samt av tillagda rader eller ersatta ord. Alla ändringar och kompletteringar är inte införda i manuskriptet: ibland har Topelius bara skrivit *ändradt* i marginalen eller *en vers till* (avser strof). Manuskriptet motsvarar inte helt de tryckta sångpartierna, inte heller om man beaktar ändringarna i marginalen. Några tillägg och ändringar förefaller att ha gjorts för att anpassa texten till musiken (t.ex. akt I, målskjutningskör och akt II, scen 8).

Efter ms₃ i 244.104 följer mer fragmentariska manuskriptutkast, alla av Topelius hand: pag. 177.–186. återger scener ur akt 2 och 3, pag. 187.–205. scener ur akt 1 och 2, pag. 207.–209. början av akt 2, pag. 211.–214. finalen i andra akten, pag. 215.–226. nästan hela akt 3 och pag. 227.–231. första hälften av första akten till och med Leonoras aria i akt 2. De följande sidorna upptar utkast till diverse dikter, och pag. 235. ytterligare ett utkast till Leonoras aria.

Därtill finns ytterligare ett manuskript med libretto av Topelius hand och partitur av Fredrik Pacius i Nationalbibliotekets digitala samling Doria (Aarteeet 566). Manuskriptet består av tre volymer, en för varje akt. Första volymen innehåller 32 s. librettotext och därefter 357 s. noter (med text, Pacius hand), den andra omfattar 28 s. text och 209 s. noter och den tredje 31 s. text och 280 s. noter. Text och noter är skrivna med bläck och har åtskilliga ändringar och strykningar med blyerts.

Etableringsprinciper

Utgåvans lästext följer i stort Topelius renskrift (ms₃). De ändringar som är gjorda i marginalen har överlag inte beaktats – dels är det oklart när Topelius infört sina ändringar, dels är det ofta svårt att avgöra om ändringarna är av Vasenius eller Topelius hand. På några ställen är Topelius tillägg emellertid att betrakta som uppenbara rättelser: kompletteringar har gjorts för att en vers eller strof skall bli fullständig. I dessa fall har tilläggen beaktats och införts som utgivarändringar (se förteckning nedan).

Uppenbara slarvfel har ändrats, som *verden* > *verlden*, *skogarna* > *skuggorna*.

Understrukna ord, t.ex. scenanvisningar, återges i kursiv.

På vissa sidor är radslut inte synliga på grund av inbindningen. Här har enskilda bokstäver och ord kompletterats stillatigande, med stöd av ms₂.

Inkonsekvenser i stavning kvarstår, som Reuterkrantz/Reuterkrantz och Sverige/Sverge. Wachtmeister stavats med V på endast ett ställe, och eftersom detta kan betraktas som ett undantag har en utgivarändring gjorts.

Om ord eller fraser står under varandra i duettpartierna där sångfraserna är olika för Jonathan och Leonora återges de med snedstreck. T.ex. är fraserna *Och hans jag är* och *Jag hennes är* skrivna under varandra med efterföljande klammer före *i lust och nöd*. Detta återges: *Och hans jag är/Jag hennes är i lust och nöd*.

Utgivarändringar

- 93, titel Kung Carls jagt. [tillagt av utg.]
[borttaget] ← Första akten.
- 93, rollista Johan Gyllenstjerna och ← Gustaf Gyllenstjerna. [klammer]
Banér, Wachtmeister, Oxenstjerna och ← Banér. Wachtmeister. Oxenstjerna.
[klammer]
- 110, 362 Åhja, [ms: tillagt av ZT i marginalen]
- 111, 376 Till sländan visa och pedanters pock [ms: tillagt av ZT i marginalen]
- 126, 154 *verlden* ← *verden*
- 129, före 214 Wachtmeister. ← Vachtmeister.
- 129, 226 *skuggorna!* ← *skogarna!*
- 134, 315 *mojar* ← *mojer*
- 137, före 282 *stänger* ← *stängar*
- 140, före 1 *Scen* ← *N^o*
- 148, 173 *krögarn* ← *krögaren*
- 148, 177 *marknadens tumult* ← *marknadstumult*
- 154, 281 *för* ← *förs*
- 163, före 457 *Jonathan*. [ms: tillagt av ZT i marginalen]
- 163, 457–458 *Mer än ett lif: / Det som ger lifvet värde.* [ms: tillagt av ZT i marginalen]
- 164, efter 480 *Kören.* ← *Jonathan*.
- 166, 507 *än* ← *en*

- 166, 529 ock ← och
 167, 539 Af vikens lugna vatten [ms: tillagt av ZT i marginalen]

Punktkommentarer

- 93, rollista *Kung Carl XI* – Karl XI (1655–1697), kung av Sverige från 1660.
 93, rollista *Enkedrottningen Hedvig Eleonora* – Hedvig Eleonora av Holstein-Gottorp (1636–1715), Sveriges regent som förmyndare för sonen Karl XI 1660–1672.
 93, rollista *Krister Horn* – Krister Horn (1622–1692), guvernör för Karl XI från 1663.
 93, rollista *Johan Gyllenstjerna och Mårten Reuterkrantz* – Historiska förebilder är riksrådet Johan Gyllenstierna af Lundholm (1617–1690), Karl XI gunstling, och hovstallmästare Mårten Reuterkrantz (1635–1680).
 94, före 1 *volant* – volang: bollspel med fjäderboll.
 95, 28 *besitta mig* – ta mig fan.
 107, 281 *förvägne* – djärve.
 107, 296 *båd* – bud.
 107, 298–299 *Den store Gustafs lag* [...] *man hänga må*. – År 1620 påbjöd Gustaf II Adolf (1594–1632) dödsstraff (eller landsförvisning) för den som så mycket som skadade en älg på Åland, »kronans jaktpark». År 1664, under Karl XI:s förmyndarregering, mildrades lagen så att dödsstraffet skulle verkställas först efter tredje överträdelsen. Lagen torde aldrig ha tillämpats (se Hausen 1916, s. 204 ff).
 108, 319 *lifrock* – tätt åtsittande rock.
 110, 361 *fallvalk* – ringformad, vadderad valk, använd som huvudskydd för barn som lär sig gå.
 111, 364 *Sardanapalus* – i konsten framställd som en depraverad och feminin härskare.
 112, 388 *slupen* – mindre båt för segling och rodd.
 119, före 19 *versen* – strofen.
 126, före 143 *Aria* – i ms följt av anteckningen (*ocomponeradt*).
 129, 224 *Kröpelin* – Hans Kröpelin (död 1440), fogde över Stockholms slott och län; deltog i det s.k. Täljemötet 1439 där man beslöt att avsätta kung Erik av Pommern.
 134, 315 *mojar af* – mojnar.
 134, 318 *Vasserra* – Bevars.
 134, 319 *Plär* – Brukar.
 134, 324 *Qvintilera* – Småsjung eller improvisera (på instrument).
 134, före 329 *Sjömansvisa* – Topelius intog visan i *Boken om Vårt Land* (1875) med titeln »Ålandsvisan».
 135, 338 *Dick bidevind!* *Skot an!* – Segla dikt (skarpt) bidevind, dvs. så nära intill vinden som möjligt, och Skota an, dvs. sträck segel.
 135, 342 *Refva!* – Ta in revet (i seglet)!
 135, 346 *Loff!* – Lova; styr upp mot vinden.
 140, 14 *kattun* – tryckt bomullstyg.
 141, före 31 *gyckelskåp* – tittskåp.
 147, 162 *Hollah* – Hallå, hör hit.
 148, 172 *Wasserra tri* – bevars; förvrängning av vars herra tre, Vår Frälsares trä (kors-et).

- 148, 184 *fintlighet* – påhittighet.
 149, efter 192 *bunte Reihe* – (ty.) rad av herrar och damer; par om par.
 152, 251 *Hvi* – Varför.
 169, efter 571 *haj* – två jämnlöpande rader av personer mellan vilka en högt uppsatt person skall passera.

REGINA VON EMMERITZ (1853)

Pjäsen om Regina von Emmeritz bygger på ett kapitel ur *Fältskärens berättelser*, »Judith och Holofernes». ¹⁰⁰ Topelius uppgav sig ha fått uppslaget till pjäsen från Horace Vernets tavla med samma namn som han såg på Louvren i Paris 1857. I ett resebrev gör Topelius följande reflektion över Vernets berömda målning, där Judith står i beråd att hugga huvudet av Holofernes, fiendens krigsherre: »Det är något dramatiskt i denna tafla, deruti att handlingen icke är avslutad; konflikten är gifven, krisen är inne, upplösningen förutses, men spänningen fortfar.» ¹⁰¹

Topelius ventilerar Reginas inre konflikt i ett brev till Runeberg i februari 1953 efter att han lämnat in pjäsen till Edvard Stjernströms teatersällskap:

När en flicka, nyss fången i den mest svärmande religiösa fanatism, begynner att älska den hon högst av alla hatat förut – är det icke kvinnligt och psykologiskt riktigt, att alla föregående intressen och hela hennes liv dåmera uppslukas av kärleken, så att hon för den bortkastar det som förr var det högsta, tro och fädernesland? Jag tänker att en sådan mystisk svärmarinna icke står på riktigt kvinnlig grund – emedan kvinnan väl kan dö för en idé, men lever för en person – och föreställer mig, att ett nedstigande från denna mystiska höjd (likasom Signora Lunas) i själva verket är ett höjande till rent mänsklig och kvinnlig ståndpunkt. ¹⁰²

Topelius frågar sig om ett drama kan förlora sin storhet därigenom att de allmänna intressena i slutet »undanträngs av kvinnohjärtat och det enskilda». Runeberg bedömer i sitt svar Topelius uppfattning som »psykologiskt berättigad», men han tillägger också att »oändligt mycket beror på behandlingen av de så skilda momenterna». ¹⁰³

Enligt egen utsago influerades Topelius i *Regina von Emmeritz* starkt av Victor Hugos dramer, särskilt *Hernani* (1830). ¹⁰⁴ Av *Självlvbiografiska anteckningar* (dikterat 1883) framgår att också valet av alexandrinen som versmått påverkades av Hugo »vars dramer jag då beundrade, men i vilka jag sedermera funnit, jämte ett glänsande snille, mycken ihållighet. Prunkande ordstöt och beräknade effekter följde med förebilden, varför jag senare funnit mig föranlåten att två gånger omarbета och betydligt förenkla detta stycke. Av tidens smak 1853 föranläts jag att i detta skådespel även inlägga musik, där en sådan passade eller icke passade in. Men jag hade lyckan att till musikalisk medarbetare vinna August Söderman, vilken, då ännu helt ung fått förtroendet att dirigera Stjernströms teaterkapell. Musiken till Regina von Emmeritz bestod av åtta, till en del stort anlagda numror, och var alltigenom genialisk, men därav trycktes blott de två mest populära melodierna, tre numror forplantades genom tradition och de övriga blevo förgätna.» ¹⁰⁵

Topelius kommenterar den historiska bakgrunden till verket i artikeln »Historiska noter till skådespelet 'Regina von Emmeritz'» som publicerades i *Helsingfors Tidningar* tre dagar efter premiären. Se även pjäsens förord, s. 173–178. ¹⁰⁶

Regina von Emmeritz kommenteras i utgåvans inledning, s. XLII f.

SVENSKA TEATERN

Onsdagen den 8 Maj 1918 kl. 5 e. m.

JUNGFRUBUREN.

Vådevill i 3 akter av **A. M. Willner** och **Heinz Reichert** efter romanen „Schwammerl“ av **R. H. Bartsch**. Översättning av **Oscar Ralf**. Musiken av **Franz Schubert**, arrangerad för scenen av **Heinrich Berté**. Med biträde av **Helsingfors Stadsorkester** under ledning av **A. Apostol**. De nya dekorationserna av **Marx Reese**, danserna av **Katja Othon**.

Torsdagen den 9 Maj kl. 5 e. m.

Regina von Emmeritz

Skådespel i 5 akter (1sta akten indelad i 2 tablåer) av **Z. Topelius**.

Personerna:

Gustav II Adolf Oscar Tengström.
 Axel Lilje, öfverste för Österbottningarna . . . Uno Lindroos.
 Larsson, svensk officer vid finska rytteriet . . . Emil Lindh.
 Bertel, finsk officer vid finska rytteriet . . . John Precht.
 Fursten av Emmeritz Harry Wolf.
 Regina von Emmeritz, hans dotter Anni Sundman.
 Hieronymus, superior för Jesuiterna i Franken Konrad Tallroth.
 Attilio Sforza, kardinal, pävilig legat Ernst Ahlborn.
 Anselm, Jusuiterordens i Franken skattmästare Waldemar Wohliström.
 Helmbold, prior av Franciskanerorden Edvin Ingberg.
 v. Alten, tysk öfverste i svensk tjänst Jalo Lesche.
 Koaungens läkare Gunnar Wallin.
 Dorthie, Reginas amma Agnes Lindh.
 Kätlehen, kammarfröken Arna Högdahl.
 Furstens väpnare Ester Ekqvist.
 Första svenska väpnaren Göta Grönholm.
 Andra svenska väpnaren Ingvald Ehnborg.
 Tredje svenska väpnaren Zoe Jefremow.
 En parlamentär Otto Akesson.
 En väktare Rafael Stenius.
 Anders livknekt

Svenska och tyska officerare. Trumpetare, trumslagare och soldater.
 Pajer. Munkar och nunnor. Kvinnor och barn av slottets invånare.

Stycket spelas på slottet Emmeritz i början av oktober 1631. Mellan första och sista akten förflyter vidpass ett och halft dygn.

Fredagen den 10 Maj kl. 6 e. m.

Till förhöjda pris.

Kung Carls jagt.

Romantisk opera i 3 akter av **Z. Topelius**. Musik av **Fredrik Pacius**. Regie: **Emmy Aobté**.

Lördagen den 11 Maj kl. 5,30 e. m.

Regina von Emmeritz

Söndagen den 12 Maj kl. 5,30 e. m.

Regina von Emmeritz

Måndagen den 13 Maj kl. 6 e. m.

Till förhöjda pris.

Kung Carls jagt.

Vid förköp 10 procent förhöjning av biljettpreisen, förutom till söndagseftermiddagsföreställningarna, då ingen förköpsförhöjning tillkommer.

OBS! Teaterns biljettkontor är öppet såväl vardagar som helgdagar kl. 10-2 och 4-6 e. m.

OBS! Biljetter kunna rekvireras per telefon No 3 87 å tider, då biljettkontoret är öppet, men böra utlösas senast en timme före föreställningens början.

Helsingfors 1918. Hufvudstadskollets Nya Tryckeri.

22

Till Topelius 100-årsjubileum 1918 gavs både Regina von Emmeritz och Kung Carls jagt på Svenska Teatern. Affisch: SLSA 1270, Svenska Teaterns arkiv.

Uppsättningar och mottagande

Uppsättningar i Finland

Pjäsen *Regina von Emmeritz* uppfördes första gången den 13 april 1853 i Helsingfors av Edvard Stjernströms sällskap »med benäget biträde af Hrr Amatörer». ¹⁰⁷ I honorar fick Topelius 300 rubel. ¹⁰⁸ Biljettpriset höjdes eftersom dekorationer och sceneffekter blev mer kostsamma än beräknat, men biljetterna till premiären var slutsålda en vecka i förväg. ¹⁰⁹ Rollen som Regina spelades av Johanna Charlotta Lagerqvist, Gustav II Adolf av Edvard Stjernström, Hieronymus av Mauritz Pousette, fursten av Wilhelm Åhman. Stycket gavs åtta gånger i Helsingfors, sista gången den 11 maj. Under sommaren och hösten gavs föreställningar i Åbo och Viborg och våren 1854 i Stockholm och Göteborg (se s. 507 ff.). ¹¹⁰

Morgonbladet uppmärksammade pjäsen i en osignerad artikel en dryg vecka efter premiären. ¹¹¹ Recensenten konstaterar att pjäsen är byggd på en hög och stor idé, »hatets flykt för kärleken», och att Reginas karaktär är fint tecknad. Men efter andra akten är det slut med det dramatiska i hennes person: »I de tre sista akterna har hon mera ingen strid att kämpa. Kärleken har fått makt öfver henne [...]. Hon är nu en obetydlig liten flicka, som, för att så säga, behagar vara förtjust i en stor konung. Ett barnsligt försök att omvända Gustav Adolf till den rätta tron, är vackert, men icke dramatiskt.» Denna brist på handling har författaren ersatt genom »glänsande situationer, episoder, musikstycken och veritabla knalleffekter» – detta och »det sköna språket» gör att intresset upprätthålls. Däremot betecknas fästningsstormningen med kanonskott och »murinramlingar» som en »vidrig löjlighet», och scenen mellan Gustav Adolf och Morosoff som alltför ovidkommande. Slutet av fjärde akten, där kungens vrede får svalla, är en av styckets glanspunkter – »en scen af sann effekt». Utförandet av pjäsen bedöms som mindre lyckat. ¹¹² – Topelius bemötte *Morgonbladets* kritik i förordet till den tryckta pjäsen 1854 (se s. 176 f.).

Selim Elmgren gav en utförlig recension i *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning*. ¹¹³ Ämnet för skådespelet är rikt och högt, menar Elmgren: »den religiösa fanatismen i strid mot allmänt mänskliga känslor», men pjäsen splittras av för många sidospår. Han efterlyser en »namnkunnig Finsk hjelte, någon Horn, Stålhandske, Tott» som skulle ha gett stycket en mer »fosterländsk skiftning».

Elmgrens främsta invändning gäller intrigens upplösning: Regina får inte tillfälle »att visa sig stor». Därmed är det inte Regina utan Gustav Adolf som framstår som pjäsens huvudperson. En »fastare sammanhållning emellan de många vackra episoderna, samt en större aktivitet hos Regina i de två sista akterna» hade gjort pjäsen till ett »mästerstycke». Karaktärerna är överlag »väl hållna, sanna och utvecklade», ¹¹⁴ rollprestationerna däremot genomgående undermåliga. De kolossala sceneffekterna populariserar skådespelet, men eftersom innehållet är gediget behöver de inte klandras. Språket »sprider en glans öfver hela framställningen som stämmer åhöraren högtidligt och öfverglänsar den myckna sceniska granlåten».

Elmgren råder författaren att ta bort episoderna med Morosoffs beskickning och Bertels antydda kärlek till Regina samt att omarbета Reginas roll. Trots bristerna framhåller Elmgren att pjäsen är »en förträfflig dramatisk produkt».

I slutet av juli gavs skådespelet i Åbo fyra gånger. ¹¹⁵ *Åbo Tidningar* publicerade en längre osignerad recension med omdömen och formuleringar snarlika dem som uttryckts i Helsingförstidningarna. Liksom i tidigare recensioner anmärks att intresset för Reginas person avmattas efter andra akten och övergår till den ädelmodigt skildrade kung Gustav II Adolf. Recensenten riktar sin skarpaste kritik mot Hieronymus roll som betecknas

som alldeles misslyckad, oklar och inkonsekvent; jesuiten borde, för att vara en värdig motståndare till kungen, mer ha drivits av sin religiösa fanatism – inte av egen vinning. Det ryska sändebudets uppdykande ställer Gustav Adolf i en felaktig dager och scenen blir »nästan löjlig». Skådespelet sägs emellertid vara »underhållande för sina praktfulla situationer, lyckade episoder och praktiga knalleffekter». Utförandet får större erkännande än i tidigare recensioner.¹¹⁶

Fjorton år senare, i maj 1867, upptogs *Regina von Emmeritz* åter på Nya Theatern i Helsingfors med Charlotte Raa (från 1874 Hedvig Raa-Winterhjelm) i rollen som Regina och Frithiof Raa som Gustav Adolf.¹¹⁷ Någon månad därefter gav man pjäsen i Åbo.¹¹⁸ Därefter uppförde ensemblen skådespelet mer sporadiskt i Helsingfors till januari 1872 med gästspel i Åbo och Viborg 1869. Föreställningar gavs på Nya Theatern bland annat på Topelius födelsedag den 14 januari 1868, 1869 och 1872. Pjäsen och huvudrollsinnehavarnas insatser lovordas allmänt och föreställningarna gick för fullsatta hus.¹¹⁹

I Vasa sattes pjäsen upp av Alfred Cederqvists teatersällskap fyra gånger i mars–april 1875, vilket föranledde Topelius att i tidningarna, via kusinen Oscar Toppelius som var bosatt i Vasa, införa en protest mot att stycket uppfördes utan hans tillåtelse.¹²⁰ Cederqvists sällskap gav pjäsen också i Björneborg och på hösten i Viborg och Tammerfors.¹²¹ I maj samma år framförde Frans Ferdinand Novanders teatersällskap, som hade turnerat med pjäsen i Sverige, *Regina von Emmeritz* i Åbo. Recensenten i *Åbo Posten* utdömer uppsättningen och rollprestationerna och anmärker på att också Novanders sällskap uppförde pjäsen utan författarens tillstånd.¹²²

I augusti–september 1879 gavs pjäsen åter på Nya Theatern i Helsingfors med Ida Reis i rollen som Regina och Mauritz Svedberg som Gustav Adolf.¹²³ Pjäsen bedöms i *Finlands Allmänna Tidning* vara skickligt anlagd, effektrik, högstämmd och »flödande af bildrikedom och lyrisk svada». Handlingen saknar dock »den historiska sannolikhetens fasta grund» och framstår därför mer som en »fantasiens exotiska drifhusplanta», vilket visar sig i flera svagt motiverade situationer. Den mest spännande karaktären är inte »den litet bortkollrade fröken von Emmeritz» eller Gustav Adolf, utan den ränksmidande Hieronymus.¹²⁴ Recensenten i *Helsingfors* påpekar liknande brister: Regina framstår som alltför osannolikt sammansatt och hon förlorar i intresse främst genom att det inte är hon själv som drivs till den handling hon skall utföra – den påförs henne. Förgiftningshistorien i slutscenen betecknas som onaturlig.¹²⁵ Recensenterna berömmar överlag Reis lediga och uttrycksfulla spel och säkerhet i deklamationen.¹²⁶

I *Finsk Tidskrift* (november 1879) kunde Arvid Hultin konstatera att *Regina von Emmeritz* en tredje gång dragit fulla hus i Helsingfors. Pjäsens tjuskraft ligger enligt Hultin i »den fängslande historiska bakgrunden, de väl anbringade effekterna och den högstämmda och ståtliga diktionen». Likheter med Victor Hugos dramer noteras: den delar med dem dels en brist på enhet i handlingen och på en naturlig motivering, så att slumpens makt avgör, dels en »svigtande grundval» – som att starka lidelser uppstår, tilltar och avslutas under en tidsrymd av två dygn. Å andra sidan delar författarna också en talang att »anbringa sceniska effekter och ge luft åt en stark känslöstämning».¹²⁷

I december 1880 gavs tre föreställningar av *Regina von Emmeritz* på Åbo Teater under ledning av August Sandberg.¹²⁸

Nya Theatern återupptog pjäsen vårterminen 1882, med samma ensemble som tidigare men enligt den reviderade version som utkommit hösten 1881 (se »Utgivning» s. 511).¹²⁹ Carl Gustaf Estlander, som kommenterade omarbetningen i *Finsk Tidskrift*, betvivlar att de genomgripande ändringarna i ingångstablåen har gagnat stycket. Reginas karaktär har visserligen »vunnit i klarhet och fasthet», men Hieronymus agerande i slutet har förlorat i

»lifsverklighet» och han framstår mer som en »demonisk inkarnation av jesuitismen».¹³⁰ Också recensenten i *Finlands Allmänna Tidning* ifrågasatte huruvida stycket visar sig fördelaktigare genom bearbetningen. Den nya expositionsscenen, som ger vid handen att det är påven själv som bemyndigar Regina att begå brott, har knappast gjort hennes roll mer trovärdig. Den ursprungligen så gripande fjärde akten har olyckligtvis förlorat sin effekt i den nya versionen. Att en ny karaktär tillkommit, munken Helmbold, förefaller omotiverat och obegripligt, likaså att Hieronymus oförmodat dyker upp från de döda och att två dödsmotiv tillkommit i slutakten.¹³¹

Den 4 maj 1882 hade *Regina von Emmeritz* premiär på finska på Arkadiateatern i Helsingfors. Översättningen var gjord av Antti Tuokko och huvudrollen spelades av Ida Aalberg. Uppsättningen bedöms allmänt som den bästa tänkbara i fråga om rekvisita och effekter, och Aalbergs insats lovordas.¹³² Ensemblen uppförde pjäsen i Viborg i november 1882, i Helsingfors 1883, Åbo 1884, Helsingfors 1885 och Björneborg 1886 (delvis ny rollbesättning).¹³³ Recensenten i *Åbo Tidning*, som kommenterar pjäsen med anledning av uppförandet i Åbo 1884, menar att Topelius har låtit sig förföras av Gustav Adolf och inhöjlt hjältekungen »i det mest ideala skimmer». Driven av patriotism låter han sina landsmän spela en »vida mer betydande rol, än historien sanningsenligt kan medgifva dem». Ännu längre går författaren då hans »provinnsstolthet» lyfter fram österbottningarnas bragder. Regina har författaren inte förmått levandegöra; hennes tvåra övergångar från vekhet till djärvhet, från fanatism till svärmerier övertygar inte. Teateruppsättningen betecknas som »utmärkt lyckad» vad gäller effekterna, medan utförandet kritiseras. Därtill anser recensenten att både humorn och högstämtheten i Topelius språk gått förlorad i översättning.¹³⁴ – Skådespelet uppfördes sporadiskt på Suomalainen Teaatteri (från 1902 Suomen Kansallisteatteri) ännu på 1900-talet (se bild s. XLIX).¹³⁵

Topelius ansåg själv enligt de anteckningar han dikterade 1883, att Reginas roll inte blev helt förstörd och återgiven »förrän Ida Aalberg uppträdde däri på finska scenen i Helsingfors 1882–1883, då även för första gången alla tillgängliga resurser anlätades för styckets värdiga mise-en-scène».¹³⁶

Från december 1891 gavs pjäsen på Svenska Teatern (f.d. Nya Teatern) i Helsingfors med Ida Brander (f. Reis) och Mauritz Svedberg i huvudrollerna.¹³⁷ Recensenten »Arv. af S.» i *Nya Pressen* konstaterar att det romantiska, fantasifulle versdramat som genre inte längre står högt i kurs i den »realitetsdyrkande» samtiden. Trots att skalden handskas fritt med fantasin – det »sannolika klämmas hårt» och slumpen spelar in »med pukor och trumpeter» – lyckas pjäsen fortfarande tack vare sin »inneboende poesi» och »varma inspirerande färger» fånga publiken.¹³⁸ Föreställningar gavs till maj 1892.¹³⁹

Både Suomalainen Teaatteri och Svenska Teatern gav föreställningar med anledning av Gustav II Adolfs 300-årsjubileum den 9 december 1894.¹⁴⁰ Under 1870–1890-talen uppfördes *Regina von Emmeritz* flera år på Topelius födelsedag den 14 januari på de båda teaterscenerna i Helsingfors, ofta med några extra föreställningar. Från hösten 1896 uppförde den ambulerande Svenska inhemska teatern *Regina von Emmeritz* 16 gånger runt om i Finland, bland annat i Kuopio, Wiborg, Fredrikshamn, Åbo, Tammerfors, Vasa, Uleåborg och Björneborg.¹⁴¹

Uppsättningar i Sverige

Topelius omarbetade *Regina von Emmeritz* innan skådespelet skulle uppföras i Sverige.¹⁴² Av daganteckningar framgår att Topelius sände det till Knut Bonde på Kungliga Teatern den 16 januari 1854 och att Bonde en vecka senare refuserade det.¹⁴³ Pjäsen fick i stället

sin svenska premiär i Norrköping av Stjernströms trupp den 27 januari 1854.¹⁴⁴ Flera föreställningar gavs därefter i Göteborg i april och maj. Recensenten i *Göteborgs nyare Handels- och Sjöfartstidning* anser att de tre huvudkaraktärerna »äro målade med en praktfull kolorit» och språket klangfullt, Topelius bedöms vara en »mästare i att behandla den svenska versformen».¹⁴⁵ Dekorationer och kostymer får beröm, liksom utförandet, speciellt Stjernströms inlevelsefulla insats. August Södermans musik bedöms som verkligt förtjänstfull, men också »bizarra sammanställningar» av harmonier och klanger förekommer enligt recensenten.¹⁴⁶

I augusti gav Stjernströms trupp pjäsen i Karlstad och Mariestad.¹⁴⁷ Därefter uppförde man pjäsen tolv gånger på Mindre Teatern i Stockholm med premiär den 12 december 1854. Gustav Adolf spelades denna gång av av Gustav O. U. Torsslow, medan Edvard Stjernström innehade rollen som Larsson.¹⁴⁸

Recensenten i *Aftonbladet* konstaterar att bilden av Gustav Adolf i stort överensstämmer med de historiska källorna, men kritiserar att den svenske kungen visar sådan vördnad mot den »moskovitiska makten», likaså att författaren upphöjer de egna landsmännen på »de fordna vapenbrödernas» bekostnad. Fursten av Emmeritz ses som en i alla avseenden lyckad karaktär, liksom Hieronymus och Kätchen. Några scener bedöms som verkligt effektfulla, andra partier som alltför utdragna.¹⁴⁹ I *Post- och Inrikes Tidningar* konstateras att pjäsen bjuder på rik omväxling, från det glada till det allvarliga och högstämda. Intrigen är däremot alltför enkel för att ge handlingen en »fjettrande spännkraft». Det som bär skådespelet är detaljerna: »några goda humoristiska infall» och kupletterna med »täck musik». Versmättet anses ge pjäsen en viss stelhet.¹⁵⁰

Från den 12 januari övertog Ulrika Katarina Kindahl rollen som Regina.¹⁵¹ Fredrika Bremer ger följande respons i ett brev till Topelius (8/2 1855): »Om ni vore i Stockholm skulle det glädja Er att se hur väl Er Regina af Emmeritz der gifves och huru älskat stycket är af Stockholms allmänhet, som ser det med ständigt nöje, och nu äfven förnyat sen en ung och vacker skådespelerska öfvertagit titelrollen i hvilken hon verkligen gör furore.»¹⁵²

I augusti 1867 framfördes skådespelet på Nya Teatern i Göteborg med Charlotte Raa (från 1874 Hedvig Raa-Winterhjelm) i rollen som Regina och Frithiof Raa (d. 1872) som Gustav Adolf.¹⁵³ I början av 1873 och under 1874 gavs pjäsen på nytt, då med Mauritz Pousette i kungens roll. Uppsättningen fick god kritik, speciellt lovordades Charlotte Raas nyanserade och inlevelsefulla spel.¹⁵⁴

Från november 1869 till januari 1874 turnerade Frans Ferdinand Novanders teatersällskap runt om i Sverige med *Regina von Emmeritz*.¹⁵⁵ Skådespelet uppfördes bl.a. i Göteborg, Karlstad, Karlskrona, Lund, Kristianstad, Kalmar, Helsingborg, Norrköping, Uppsala, Gävle, Falun, Sundsvall, Malmö och Borås.¹⁵⁶ Gustav Adolfs roll spelades av Novander medan Reginas roll under första året innehades av Hildur Carlberg, därefter av Alfrida Hammarstrand som efterträddes av »fru Baumgarten» från november 1873.¹⁵⁷ Föreställningarna var välbesökta och de uppmärksammades genomgående av recensenterna för effektrika scener och vacker språkdräkt.¹⁵⁸ Novanders sällskap uppförde pjäsen mer sporadiskt 1874–1878.¹⁵⁹

Från mars till maj 1874 gavs pjäsen på Södra Teatern i Stockholm med Ottilia Littmarck i huvudrollen. Därefter gav sällskapet några föreställningar i Norrköping och Borås. Uppsättningen omnämns endast kortfattat i pressen.¹⁶⁰

Den 11 mars 1876 satte Edvard Stjernström upp pjäsen på nytt i Stockholm på Nya Teatern. Regina spelades denna gång av Lotten Hellander och Gustav Adolf av Mauritz Pousette. Uppsättningen fick gott betyg av recensenten i *Dagens Nyheter* som emellertid med förvåning noterar att »inte ens Z. Topelius och Aug. Söderman på Nya teatern äro

fredade för omfattande strykningar». ¹⁶¹ Femton föreställningar gavs under våren och pjäsen upptogs på nytt den 27 november, då med Olga Björkegren i huvudrollen. ¹⁶²

I oktober 1879 spelades *Regina von Emmeritz* på Nya teatern i Göteborg med Louise Fahlman i huvudrollen. ¹⁶³ Från hösten 1879 t.o.m. maj 1881 turnerade Gustaf Keys teatersällskap med pjäsen bl.a. i Karlstad, Örebro, Wenersborg, Uddevalla, Malmö, Lund, Göteborg, Jönköping, Ystad och Landskrona. Uppsättningen togs väl emot. ¹⁶⁴

En av Topelius reviderad version av skådespelet utkom i juni 1881 i samlingsvolymen *Dramatiska dikter* (se s. 511). Det Littmarckska Skådespelaresällskapet uppförde den omarbetade versionen från december 1881 till januari 1883 runt om i Sverige, bl.a. i Växjö, Kalmar, Malmö, Oskarshamn, Gävle, Sundsvall och Östersund. Ottilia Littmarck spelade rollen som Regina och Hjalmar Selander Gustav Adolf. ¹⁶⁵ I februari gav sällskapet pjäsen i Trondheim och från sommaren i Umeå, då med en ny rollbesättning. ¹⁶⁶

Till 250-årsminnet av Gustav II Adolfs död den 6 november 1882 framfördes *Regina von Emmeritz* på Nya Teatern i Stockholm och på Stora Teatern i Göteborg under ett par veckor i november. ¹⁶⁷ Med anledning av uppsättningarna uttrycker Topelius i ett brev till Bonnier missnöje över att pjäsen gavs enligt den äldre versionen, och bifogade en »reservation» för publicering i svenska tidningar. ¹⁶⁸ *Stockholms Dagblad* tryckte Topelius inlägg den 25 november och det citerades i flera tidningar. ¹⁶⁹ – Nya Teatern gav skådespelet ytterligare några gånger i februari 1883 och Stora Teatern spelade pjäsen fyra gånger 1885 (med fru Kurk och hr Rydberg i huvudrollerna).

Nya Teatern i Stockholm upptog skådespelet på nytt från november 1887 till januari 1889 med Gerda Lundqvist och Gustaf Ranft i huvudrollerna. ¹⁷⁰ Under våren 1888 gav teatern en serie »barn- och godtköpsföreställningar» till nedsatt pris. ¹⁷¹

I november 1894 upptog Kungliga Dramatiska teatern *Regina von Emmeritz* på repertoaren med anledning av Gustav II Adolfs 300-årsjubileum. Huvudrollerna innehades av Louise Fahlman och Emil Hillberg. ¹⁷² Också Stora Teatern i Göteborg framförde pjäsen i samband med jubileet. Båda teatrarna gav föreställningar under januari 1895. ¹⁷³ Kungliga Dramatiska teatern återupptog pjäsen i december samma år, då den även sattes upp på Malmö Teater av Hjalmar Selander. ¹⁷⁴ Våren 1896 turnerade Selanders sällskap med skådespelet i Helsingborg, Kristianstad, Kalmar, Växjö, Örebro och Karlstad. ¹⁷⁵ Från januari 1898 framförde sällskapet, med delvis ny rollbesättning, skådespelet på olika orter i södra Sverige. Bland annat invigdes Karlshamns nya teater med Topelius pjäs. ¹⁷⁶

Övriga uppsättningar

I många tidningar rapporterades 1889 att *Regina von Emmeritz* gavs på svenska i Chicago av Carl och Anna Pfeil. Stycket framfördes på den tyska teatern Turner Hall och de 200 platserna uppges ha varit slutsålda. »Aldrig förr ha Chicagos svenskar bjudits på något så storslaget och gedigert [sic] i teaterväg.» ¹⁷⁷ År 1893 gav Fru Lotten Dorsch med sitt teatersällskap pjäsen i Chicago. *Stockholms Dagblad* återgav en entusiastisk recension ur en »Chicagotidning». ¹⁷⁸

Den svenske skådespelaren Gustaf Key omarbetade Topelius pjäs och uppförde den i Berlin 1894 med titeln »Gustav Adolf och furstinnan Emmeritz». ¹⁷⁹

Följande uppsättningar av *Regina von Emmeritz* har gjorts i Finland under 1900-talet: Suomalainen Maaseututeatteri (Finska Landsortsteatern) i Viborg (1902–1932, 109 föreställningar), Tampereen Teatteri (1918–1937, 28 föreställningar), Kastelholms Festspel (1928, 1962) och Kotkan Kaupunginteatteri (1962, invigning). År 1910 omarbetades pjäsen till stumfilm i Sverige, i regi av Gustaf »Muck» Linden. År 1920 uppsattes en opera tonsatt

År 1910 omarbetades Regina von Emmeritz till stumfilm i Sverige, i regi av Gustaf »Muck» Linden, med titlen Regina von Emmeritz och Konung Gustaf II Adolf. I rollerna bl.a. Gerda André (Regina, sittande), Emile Stiebel (Gustaf II Adolf, i mitten) och Carl Browallius (Hieronymus, t.h.). Svenska filminstitutets arkiv.

av Oskar Merikanto, med libretto av Eino Leino, Oskar Merikanto och Wäinö Sola, på Finska Operan (på finska). År 1936 gavs pjäsen som hörspel, i regi och bearbetning av Onni Savola (på finska), och samma år på Skansens friluftsteater i Stockholm i bearbetning och regi av Ernst Eklund.

Utgivning och mottagande

Originalupplagan 1854

Regina von Emmeritz. Skådespel i fem akter (120 s.) utkom på författarens förlag i november 1854, omarbetat från pjäsens ursprungliga manuskript.¹⁸⁰ Priset var 60 kopek.¹⁸¹

Topelius skrev ett förord tillägnat Fredrik Cygnæus med anledning av hans skarpa kritik mot *Efter femtio år i Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* (se s. 487). Topelius ger i förordet också en bakgrund till *Regina von Emmeritz* och bemöter *Morgonbladets* kritik av pjäsen (se ovan).

Selim Elmgren recenserade boken i *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning*. Han konstaterar att en del av de brister som påtalats i bladets recension av uppsättningen våren 1853 har åtgärdats i trycket. Omarbetningen består bl.a. i att andemeningen av

Reginas roll blivit tydligare utvecklad, att upplösningen förändrats och blivit mer dramatisk, att jesuiten inte faller för sitt gift och att Regina inte faller död för jesuitens pistolskott. Slutet har enligt Elmgren blivit »sant dramatisk och effektfullt» och kastar ljus över föregående händelser.¹⁸² Också recensenten i *Åbo Tidningar* ansåg att de ändringar som gjorts var behövliga och motiverade. Karaktärerna bedöms vara skickligt tecknade, men några oriktigheter påtalas i versen och de latinska sentenserna. Slutomdömet är ändå att pjäsen till »planläggning, teatereffekt, detalj och diktion är en af de bättre produkter som gått öfver scenen.»¹⁸³

Regina von Emmeritz nämns kort i en recension av Topelius diktsamling *Ljungblommor* III i *Morgonbladet* 11/1 1855. Recensenten ger sin erkänsla åt »de många vackra ställen» han funnit i skådespelet, men anser att författarens »högsta kallelse såsom skald icke ligger åt dramat.»¹⁸⁴

I ett brev till J.L. Runeberg den 14 mars 1855 beklagar sig Topelius över sin »skeppsbrutna Regina, som blef så oklar i dikten, fastän jag tyckte mig ha henne så klar framför mig.» Vidare uppger han sig ha för många dramatiska planer, och felet är att han »såsom i Regina ej får dem kraftiga och hela i kroppslig gestalt.»¹⁸⁵

Topelius skickade exemplar av boken till bland andra Fredrika Bremer och Bernhard von Beskow. Bremer var överväldigad – »det bästa som för scenen skrivits på svenska språket», skriver hon till Topelius. Hon beundrar gestaltningen av Regina, »en sann och djupt tänkt varelse, i högsta grad kvinnlig». Hon fortsätter: »Af det saftiga, kraftiga, än poetiskt sköna och höga, än naiva alltid lefvnadsfriska och natursanna språket, uttrycket, har jag haft en särskild njutning.» Särskilt uppmärksammar hon scenen då Regina i fångelse hör katolikernas och lutheranernas sång: här framstår »konflikten i dess djupaste grund».¹⁸⁶ Bernhard von Beskow betecknar pjäsen som gustaviansk i sin »fosterlandskärlek», »upphöjning och ädelhet». Reginas karaktär är »sant och väl utvecklad» och Gustav Adolf framstår som »hög, ädel, snillrik, tapper [...] som häfden skildrar honom». Handlingen bedöms som naturlig och livfull. Däremot undrar von Beskow varför författaren valt alexandrinen, »detta svåra och med ett romantiskt ämne oförenliga versslag.»¹⁸⁷

Reviderad version 1881

Regina von Emmeritz gavs ut på nytt i reviderad version 1881 i volymen *Dramatiska dikter af Zacharias Topelius. Första delen*, som utkom på Edlunds förlag i Helsingfors och på Albert Bonniers förlag i Stockholm. Volymen trycktes på Bonniers i Stockholm med olika titelsidor för de båda förlagen. I samma volym ingår *Efter femtio år* och *Prinsessan af Cypern*. Om utgivningen, se s. 487. Den omarbetade versionen finns publicerad i faksimil på topelius.sls.fi. Omarbetningen kommenteras i inledningen, s. XLIII.

Regina von Emmeritz försågs, liksom *Efter femtio år*, med ett förord i *Dramatiska dikter* (rubricerat »Not.»):

»Regina von Emmeritz» är, såsom »Efter femtio år», ett ungdomsarbete under inflytande af Victor Hugos dramer, särskildt »Hernani». Författaren har velat, såvidt det numera låtit sig göra, bortrensa något af den prunkande pathos, som influtit från förebilden, äfvensom vårdslösheter i språket. Expositionen är förlagd till början af stycket, i stället för andra akten, svärmeriet förmenskligadt, fanatismen lyftad och utjemnad med den nödiga motvigten af en sann fromhet. Titelrolen skall dock alltid föblifva en af de svåraste dramatiska uppgifter, emedan handlingens motiver och utveckling till en så stor del instängas inom ett människobrost.

Utän betydande kraft och omdöme hos skådespelaren löper detta stycke alltid faran att nedsjunka till en deklamationsöfning. Författaren tillråder derfor ingen scen med ringare tillgångar att våga försöket för effekternas och den populäre hjältekonungens skull. Olof Ulrik Torslow och Frithiof Raa som konungen, – Hedvig Raa, numera fru Vinterhjälm, som Regina, – Edvard Stjernström som Larsson, – Hjalmar Agardh som Hieronymus, – Vilhelm Åhman som fursten, – Hilma Sjöberg som Kätchen – hafva bildat de första typerna för dessa roller. Äfven den sceniska apparaten måste motsvara situationen. Författaren har begärt mycket, kanske för mycket, när han tänkt sig en scen af första rangen, och vill icke fritaga sig från all skuld dertill, att det bekanta lilla steget från det subtila till det löjliga icke så sällan blifvit öfversprunget, t.ex. vid slottets stormning i andra akten.

Till styckets dramatiska svagheter hör dess musikaliska utstyrel. Man ville så 1853. Dock bör märkas, att musiken till »Regina von Emmeritz» var den genialiske August Södermans första komposition för scenen. I denna musik finner också duetten i början af femte akten sin enda ursäkt. Af Södermans komposition äro veterligen endast denna duett och Larssons dryckesvisa utgifna af trycket. En melodram i andra akten har bortfallit, och slutnummern, en svensk krigsmarsch, har utbytts emot den marsch, som traditionen tillskrifvit Finnarne i trettioåriga kriget. Samma marsch spelas vanligen som introduktion före styckets början.

I september ingick i *Helsingfors Dagblad* en anmälan av *Dramatiska dikter* där Topelius förord refereras.¹⁸⁸

Recensenten i *Valvoja*, sannolikt Valfrid Vasenius, konstaterar att karaktärerna i *Regina von Emmeritz*, liksom i *Efter femtio år*, personifierar olika idéer och synsätt som kämpar mot varandra. Men kampen mellan motstridiga ideal och principer förs framför allt inom huvudpersonen Regina. Liksom i Topelius övriga verk är det slutligen kärleken och ödmjukheten som segrar.¹⁸⁹

Manuskript, grundtext och kollationeringsexemplar

Ett odaterat manuskript av Topelius hand finns bevarat i Nationalbibliotekets Topelius-samling, signum 244.105 (inbundet). Manuskriptet är skrivet på ett lägg om 68 sidor, paginerat av författaren från s. 3, och mäter ca 28 × 24 cm. På första sidan står *Regina von Emmeritz / Skådespel i fem akter / af / Z. Topelius / Musiken af J. A. Söderman j. r. / Första gången uppförd i Helsingfors / d. 13 April 1853*. Pappret är tunt, blåaktigt, nött och fläckat; kanterna ställvis förstärkta med tejp. Texten är skriven med brunt bläck. Ändringar förekommer. Ordalydelsen är nästan identisk med första tryckets.

Utgåvans grundtext följer ett exemplar i Svenska litteratursällskapets Topeliussamling (SLS, sign. F26144 Top1, har tillhört Carl Gustaf von Essen). Exemplaret är häftat med gulnat, slitet omslag. På titelsidan står: »Regina von Emmeritz. / Skådespel i fem akter / af / Z. Topelius. / Musiken af J. A. Söderman j. r. / Första gången uppförd i Helsingfors den 13 April 1853. / Helsingfors, / Finska Litteratur-Sällskapets Tryckeri, 1854. / Förf:s förlag.» Volymen har 119 paginerade sidor och inlagan mäter 23,0 × 14 cm. Kollationeringsformeln är 8:0: π³ 1⁸–7⁸ 8⁴. Exemplaret har skannats på SLS våren 2019. Grundtexten har kollationerats mot ett annat exemplar i Svenska litteratursällskapets Topeliussamling (sign. 299983 F Top1 85, har tillhört Augusta Hisinger).

Utgivarändringar

- 181, före 34 Andra ← An ra
 223, 98 Förste ← Försfe
 249, 245 tiger. ← tiger

Punktkommentarer

- 173, 18 *den, som manat Claes Flemings skugga ur grafven*, – avser Cygnæus drama *Claes Flemings tider* (1851).
- 174, 7–8 recensenten F. C. i *Literaturbladet* 1851 – När *Efter femtio år* hade utkommit i tryck skrev Fredrik Cygnæus en dräpande recension i *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* (N:o 11, 1851). Främst förargar han sig över att pjäsen avfärdar och misstolkar den storartade gustavianska eran. Vidare anmärker han på verkets misslyckade metamorfos från följetong och novell till pjäs.
- 174, 37 »*verbirchpfeiffert*» – Anspelar på skådespelaren och pjäsförfattaren Charlotte Birch-Pfeiffer (1800–1868), vars pjäser ofta var bearbetningar av romaner och noveller.
- 175, 8–13 *tre gestalter i dessa skildringar [...]* *den dramatiskt herrliga Lucia Grothusen* – Topelius påbörjade en skiss till en pjäs på temat med titeln *Fången på Kajaneborg* (anteckningsboken *Hesperider*). Lucia Grothausen och Johannes Messenius, båda utförligt tecknade i *Fältskärnas berättelser*, var tänkta att spela huvudrollerna.
- 176, 6 *brechen* – bräschen, öppningen.
- 176, 16 *en recensent i Morgonbladet* – sannolikt författad av redaktören August Schaman (*Morgonbladet* 21/4 1853, se verkkommentar).
- 177, 36 *Södermans* – August Söderman (1832–1876), tonsättare och dirigent.
- 180, 1 *Torquemada* – Tomás de Torquemada (1420–1498), kastiliansk storinkvisitor; ledde förföljelsen av avvikare.
- 180, 12 *Ravaillac* – François Ravaillac (1578–1610), fransk katolik; mördade Henrik IV av Frankrike.
- 181, efter 22 *versen* – strofen.
- 183, 79 *skarprättarn* – bödeln.
- 183, före 92 *à part* – (fra.) för sig.
- 183, 94 *ave'n* – Syftar på bönen »Ave Maria».
- 184, 106 *Mir nix, dir nix* – (ty.) Mir nichts, dir nichts; utan vidare.
- 184, 112 *durchlaucht* – (ty.) höghet.
- 184, 115 *snöda* – ringa, usla.
- 188, 188 *Tilly* – Johann Tserclaes Tilly (1559–1632), tysk fältherre; ledde katolska ligans trupper i början av trettioåriga kriget, besegrades av Gustav II Adolf vid Breitenfeld 1631.
- 190, 246 *Pax tecum, filia. Dominus ipse reget.* – (lat.) Frid vare med dig, flicka. Herren allena härskar.
- 191, 255 *dukater* – mynt med hög guldhalt.
- 192, 277 *Blitz! Donnerwetterblitz!* – (ty.) Blixt och dunder! (kraftuttryck).
- 192, 281 *Très humble serviteur!* – (fra.) Mest ödmjuka tjänare!
- 199, 55 *Loyola* – Ignatius av Loyola (1491–1556), spansk präst; Jesuitordens grundare.

- 200, 79 *Nemesis* – hämndens gudinna i grekisk mytologi.
 200, 81 *skalkas* – gäckar.
 200, 84 *Jacques Clement* – Jacques Clément (1567–1589), fransk dominikan, mördade Henrik III av Frankrike.
 202, 107–108 *Två tusen år förgått, [...] rädda Juda land*; – Åsyftar berättelse i den apokryfiska Judits bok: Judith nästlar sig in hos den assyriska fältherren Holofernes, som belägrat hennes hemstad, och hugger huvudet av honom.
 206, 172 *innan kort* – inom kort.
 208, 185–200 *Sancta Maria [...] Libera nos!* – En svensk översättning av den latinska mässan publicerades i *Helsingfors Tidningar* 13/4 1853, dagen för skådespellets uruppförande: »Helga Maria, / Befria oss! / Ädlaste blomma / Förutan törnen! / Himmelens drottning, / Du trefaldt herrliga / Sköna ros! / Älskliga, saliga / Hoppets palm! / Du värdiga, milda / Nådens banér! / Du ljuflika stjerna, / Du djupa våg / I förgängelsens graf / Och i andarnes haf / Rädda, befria, befria oss!»
 211, 239 *Wallenstein* – Albrecht Wenzel Eusebius von Wallenstein (1583–1634), kejsrerlig fältherre i trettioåriga kriget.
 216, före 1 *eckläre radt* – eklärerat, festligt upplyst.
 216, 2 *som Jehu* – i rasande fart.
 217, 6 *åmar* – 1 åm rymmer ca 157 liter.
 217, 9 *Noch einmal* – (ty.) En gång till.
 219, 42 *spisöl* – svagt öl.
 221, 83 *fastager* – tunnliknande laggkärl.
 223, 95 *kujon* – feg stackare, ynkrygg.
 223, 99 *partout* – nödvändigtvis.
 223, 105 *Dam!* – fördömt.
 224, 118 *himlens pell* – himlavalvet.
 229, 214 *Hvi* – varför.
 229, 216 *förvägen* – djärvt.
 238, 37 *Depescher* – (officiella) skrivelser, som (med kurir) skyndsamt tillställs adressaten.
 238, 39 *Tott [...] min plog* – Åke Henriksson Tott (1598–1640), fältmarskalk och riksråd; Gustav II Adolfska ha kallat honom sin snöplog, då han röjde väg för andra.
 238, 40 *Thurn* – Henrik Mattias von Thurn (1567–1640), tysk adelsman och militär; en av ledarna för den böhmiska oppositionen under trettioåriga kriget.
 238, 41 *Banér* – Johan Banér (1596–1641), fältmarskalk; deltog i den nära kretsen kring Gustav II Adolf.
 238, 41 *Torstenson* – Lennart Torstenson (1603–1651), chef för artilleriet 1630.
 238, 43 *Baudis* – Wolf Henrik von Baudissin (1579–1646), tysk generalmajor i svensk tjänst 1628–1633.
 238, 44 *Fugger, Altringer* – Otto Heinrich Fugger (1592–1644), bayersk härförare och Johann von Aldringen (1588–1634), österrikisk fältmarskalk.
 247, 217 *Skytte* – Johan Skytte (1577–1645), riksråd; Gustav II Adolfs lärare.
 248, 240 *geschwindt* – (ty.) snabbt.
 254, 5 *supplicera* – bönfälla, be.
 254, 6 *persvadera* – övertala.
 254, 7 *besticka* – mutas.

- 262, 166 »*Vår Gud är oss en väldig borg.*» – Tyskt original av Martin Luther ca 1529, »*Ein feste Burg ist unser Gott*»; svensk översättning 1536, troligen av Olaus Petri.
- 264, 189 *hålväg* – djupt liggande, trång väg.
- 265, 206 *Halt, werda?* – (ty.) Halt, vem där?
- 267, 233 *prelatsen* – hederstitel för katolsk präst, här nedsättande.
- 268, 242 *reveillen* – revejlen: väckningssignalen.
- 269, 266 *papist* – nedsättande benämning på katolik.
- 273, 324 *dat* – bedrift.
- 276, 376 *Deus in hoc latet.* – (lat.) Gud ligger gömd häri.
- 277, 394 *Skyllren* – skyldra.

DRAMATISKA DIKTER (1861)

Dramatiska dikter. Första samlingen utkom på Albert Bonniers förlag till julen 1861. Samlingen innehåller skådespel som hade uppförts på scenen men inte tryckts i bokform: *Titians första kärlek*, *Ett skärgårds-äventyr*, *Veteranens jul* och *Prinsessan af Cypern*. Samtliga brev som rör utgivningen saknas i Topelius korrespondens med Bonnier, däremot finns ett bevarat kontrakt.¹⁹⁰ I kontraktet fastställs att Bonnier får förlagsrätten till *Dramatiska dikter* för åtta år. Honoraret var 650 riksdaler riksmünt (50 rdr per ark) samt 30 författarexemplar. Bonnier fick rätt att sprida boken i Sverige och Finland samt rätt att trycka nya upplagor. Vidare fastslås att Topelius ensam disponerar om styckenas »mögliga uppförande på scenen».¹⁹¹ I ett likalydande kontrakt i Bonniers arkiv, undertecknat av Topelius den 20 oktober, ges Bonnier därtill fullmakt att å författarens vägnar bevilja teateruppföranden.¹⁹² I trycket har klausulen följande lydelse: »Jemlikt Kongl. Maj:ts förordning af den 20 Juli 1855, böra de theaterföreståndare, som möjligen önska i Sverige uppföra något af de i denna samling intagna arbeten, derom träffa öfverenskommelse med förläggaren, som å författarens vägnar är berättigad att härom uppgöra aftal.» – Om *Dramatiska dikter* 1881, se s. 487.

Samlingen annonserades i pressen i Finland från den 28 november och i Sverige från den 6 december 1861. Priset i Finland var 1 rubel och 10 kopek, i Sverige 2 kronor och 75 öre.¹⁹³

Svenska *Aftonbladet* välkomnar *Dramatiska dikter*, och finner det »glädjande och förhoppningsväckande» att ett litet land kan uppvisa en dramatiker med »en sannt poetisk uppfattning och framställning samt en insigtsfull beräkning af den dramatiska effekten, det teatraliska skenlifvets vilkor och fordringar». Härtill noteras Topelius »äkta nationella doft» som förmodas tilltala alla med öppna sinnen för det sanna och sköna. *Prinsessan af Cypern* betecknas som »en fantastisk dikt med glänsande lyriska partier» som kunde tjänstgöra som anvisning för hur ett operalibretto borde skrivas.¹⁹⁴

Helsingfors Dagblad uppmärksammade samlingen i två nummer i januari 1862.¹⁹⁵ *Ett skärgårds-äventyr* bedöms som samlingens bästa, ett »älskligt landsskapsstycke med staffage i Vatteaus manér». *Veteranens jul* röjer »ett hastigt nedskrifvande» och belastas av sentimentalitet. *Titians första kärlek* förfelar sin verkan genom en ansamling osannolika situationer som bryter mot naturlagarna. Stycket är av intresse för att det åskådliggör den vision om ett allkonstverk som Topelius uttrycker sist i samlingens förord (se s. 283): att sammanföra olika konstarter (konstutöware) i ett verk. *Prinsessan af Cypern* visar dock på svårigheten: hur en tonsättare kan förhöja eller störa helheten. Medan flera musikstycken

ingår på ett naturligt sätt, t.ex. Helkas kvarnsång, gör skrattkören i första akten inte det. I skapandet av karaktärer och motiv har författaren vacklat mellan »det fantastiska och det naturliga, mellan sagan och den moderna verkligheten» vilket lett till en »bristande enhet i grundåskådningen». Skämtsamheten »svär emot» sagans allvarliga bevekelsegrunder.¹⁹⁶

J. V. Snellman som recenserar *Dramatiska dikter* i *Litteraturblad för Allmän Medborg-erlig Bildning* konstaterar att Topelius skapar sina dramatiska ämnen fritt ur sin egen fantasi med beundransvärd lättethet. *Titians första kärlek* och *Veteranens jul* betecknar han som »små sceniska bilder, utan karaktersteckning och utan egentlig intrig». Titian och veteranen är representanter för en viss typ, och som sådana väl tecknade, bipersonernas roller är »med konstnärlig beräkning väl valda». *Ett skärgårds-äventyr* kastar sig »med förbluffande bekymmerslöshet från scen till scen». Ovanligt nog för Topelius saknas här både tanke och poesi, menar Snellman – kanske kan ett framförande göra skådespelet till ett »glatt äventyr». *Prinsessan af Cypern* är däremot luftigt och poetiskt. Idén att förlägga »den onämnda ön» till Cypern och ställa Finlands frostiga ödemark mot Afrodites solomgjutna ö ger rika uppslag. Ibland har det möjligen blivit »något för mycket af det goda», t.ex. att Cyperns invånare bevittnar Lemminkäinens befrielse ur Tuonela. Pjäsens förvecklingar har sin grund i »Lemminkäinens fantastiska lynne». Sagospelet är författat på välljudande rimmad vers, »ehuru icke fri från jämförelsevis betydelselösa vändningar för meterns och rimmets skull».¹⁹⁷

Grundtext och kollationeringsexemplar

Utgåvans grundtext följer ett exemplar i Svenska litteratursällskapets Topeliussamling (SLS, sign. Top2 / F15250). Boken är häftad och har gråaktigt omslag, bindningen är trasig och boken faller därför i två delar. På titelsidan står »Dramatiska dikter / af / Z. Topelius. / Första samlingen. / Stockholm. / Albert Bonniers förlag.» Volymen har 211 paginerade sidor och inlagan mäter ca 22 × 14 cm (bladen ojämnt skurna). Kollationeringsformeln är 8:0: π^2 1–13⁸ 14². Exemplet har skannats på SLS våren 2019. Grundtexten har kollationrats mot ett annat exemplar i Svenska litteratursällskapets Topeliussamling (sign. Top1/F23891).

Förord: »Till Herr Professorn och Riddarn Fredrik Pacius»

Den tyskbördige tonsättaren Fredrik Pacius (1809–1891), musiklärare vid universitetet i Helsingfors från 1834, betraktas som den finländska musikens fader. Han organiserade orkester- och körverksamhet, utbildade musiker och sångare och komponerade bl.a. en violinkonsert, kantater och körsånger, flera till Topelius dikter. Bland hans mest kända tonsättningar märks »Vårt land» (1848) av J. L. Runeberg. Finlands första opera *Kung Carls jagt* (1852) tillkom genom ett tätt samarbete mellan Pacius och Topelius som skrev librettot. Pacius tonsatte också sångpartierna till sagospelet *Prinsessan af Cypern* (1860).

Topelius hyllade Pacius pionjärinsats i flera dikter och tal, bl.a. »Till Fredr. Pacius d. 19 Mars 1859» och »Till Fredrik Pacius. (Trettionde årsdagen af Kung Karls Jagt d. 24 Mars 1882.)» (*Nya blad och Ljung*, ZTS II) samt »För F. Pacius 19 Mars 1884» (*Academica*, ZTS XVI).

Utgivarändring

281, 12 som ← sam

Punktkommentarer

- 279, 17 »*in partibus infidelium*» – (lat.) i de otrognas land.
 279, 20 *pas de trois* – (fra.) balettdans för tre personer (här bildligt).
 279, 23 *våra »artistiska soiréer»* – Om dessa, se kommentar nedan.
 279, 27 »*Aura rediviva*» – (lat.) det återuppståndna Aura (Åbo); avser det nya studenthuset i Helsingfors som diskuterades från 1858 framåt.
 280, 12 »*bicoque*» – (fra.) ruckel.
 280, 13 *en ny och värdigare fristad* – Teaterhuset vid Skillnaden invigdes 1860.
 280, 22 *låda* – häfta, fästa.
 280, 29–32 *En qväll skulle en liten älskelig sångfågel [...] Pacii oförgängliga musik.* – Se kommentaren till *Veteranens jul*, s. 522.
 280, 34 *Hakon Jarls skugga* – Håkon Sigurdsson (ca 935–995), norsk jarl; här åsyftas den äventyrlige Rinaldo Rinaldini.
 280, 35–36 »*Hon gick som kulan [...] visa kan man dö.*» – Verser ur *Veteranens jul* (s. 364, v. 128 f.: »Hon går som kulan tvärs igenom» osv.).

TITIANNS FÖRSTA KÄRLEK (1853)

Uppförandet av *Kung Carls jagt* i mars 1852 hade gett musik- och teaterlivet i Helsingfors en ny vitalitet. De som medverkat fortsatte att samlas regelbundet i Societetshuset i syfte att »införa musik, måleri, theater och poesi som lifvande elementer i umgänget.»¹⁹⁸ På hösten började »artistiska soiréer» att arrangeras, där tablåer, föredrag, sång och musik framfördes och unga konstnärer förevisade sina tavlor.¹⁹⁹ Soaréerna ordnades för en mindre krets och annonserades inte i tidningarna – dels av utrymmesskäl, dels för att deltagarna inte hade publika ambitioner.²⁰⁰ Till den första, den 16 november 1852, skrev Topelius det icke utgivna »proverbet» *Ingen ros utan törne* med kupletter av Fredrik Berndtson.²⁰¹

Titians första kärlek uppfördes vid den fjärde och sista soaréen den 19 maj 1853. Oskar Topelius spelade Titian, Ingeborg Wallenius spelade Sylvia da Cuña och Rosa Sirén uppträdde i geniernas dans.²⁰² Stycket trycktes i *Helsingfors Tidningar* strax därefter.²⁰³

Pjäsen kommenteras i inledningen, s. XLIII.

Utgivning och uppsättningar

Pjäsen publicerades i *Dramatiska dikter* 1861, om receptionen, se s. 515 f. I *Morgonbladet* 22/9 1853 meddelas att stycket hade översatts till tyska i *St. Petersburger Zeitung*.

Titians första kärlek spelades mycket sporadiskt, och nästan uteslutande av amatörer och sällskapsteatrar.²⁰⁴ Den andra uppsättningen av enaktaren gavs först tretton år efter premiären 1853, våren 1866 i Brunns huset i Helsingfors.²⁰⁵ Nya Theatern gav emellertid pjäsen på Topelius födelsedag den 14 januari 1874, tillsammans med *Ett skärgårds-äventyr*. Enligt tidningen *Vikingen* som uppmärksammade framförandet var det förstaeligt att pjäserna inte hade uppförts på teatern tidigare: de var uppenbart skrivna för givna tillfällen och för amatörsällskap. *Titians första kärlek* betecknas i tidningen som »ett i synnerligen välklingande vers framställt deklamatoriskt förherligande af konsten, beledsagadt af hvarjehanda på scenisk effekt beräknande tablåer». Karaktärerna är personifikationerna av olika åskådningssätt: den prosaiska garvaren och den entusiasmerande signoran som försöker påverka Titian.²⁰⁶

Göteborgs Teaterelevskola gav pjäsen 1878 i regi av Gustaf Mallander.²⁰⁷ Under 1900-talet har pjäsen framförts av amatörer i Nystad (1910), Hangö (1914), Helsingfors (Svenska Kvinnoförbundet, 1920), Kristinestad (1923) och Jakobstad (1925).

Manuskript

Ett manuskript av Topelius hand finns bevarat i Nationalbibliotekets Topeliussamling, signum 244.105. Manuskriptet består av ett lägg om 16 sidor, paginerat av Topelius från s. 3. På första sidan står *Titians första kärlek*; sista sidan har dateringen *7 Maj 1853*. Pappret är vattnat, blåaktigt och något fläckat, bladen ojämnt skurna, ca 26 × 19,5 cm. Texten är skriven med brunt bläck på den inre halvan av sidorna, så att tillägg har kunnat skrivas i marginalen. Strykningar och tillägg över raden förekommer också.

Punktcommentarer

- 287, rollista *Vecellio Tiziano* – Tizian, eg. Tiziano Vecellio (1477?–1576), italiensk målare, verksam i Venedig.
- 287, rollista *Genier.* – Skyddsandar.
- 288, 12 *Hvi* – Varför.
- 289, 44 *saffian* – fint, mjukt get- eller fårskinn.
- 289, 44 *Posito* – (lat.) Antag.
- 289, 47 *kurant* – gångbar.
- 289, 58 *jucht* – juft: fint, mjukt läder av ryskt ursprung.
- 289, 62 *pjask* – skräp, strunt; här eventuellt även stänk.
- 290, 63 *grannlätsdockor* – om kvinnor som bara intresserar sig för kläder och nöjen.
- 290, 71 *gäck* – tok.
- 290, 81 *Minervor* – gudinnor i romersk mytologi.
- 290, 81 *karmín* – rött färgämne.
- 290, 88 *Bellini* – Giovanni Bellini (ca 1430–1516), italiensk ungrenässansmålare; ska ha varit Tizians lärare.
- 291, 89 *Giorgiones* – Giorgione, eg. Giorgio Barbarelli (ca 1477–1510), italiensk målare.
- 292, 118 *Pietro Lombardo* – Pietro Lombardo (ca 1435–1515), italiensk arkitekt och skulptör.
- 292, 120 *scudi* – italienska silver- eller guldmynt.
- 294, 190 *Corpo di Bacho!* – (ita.) För tusan, är det möjligt!
- 297, 259 *skräpuksansigte* – mask.

ETT SKÄRGÅRDS-ÄFVENTYR (1858)

I mars 1858 beslöt studentkåren i Helsingfors att bygga ett kårhus, och studenterna började samla in medel bland annat genom att ordna teaterföreställningar.²⁰⁸ Topelius skrev lustspelet *Ett skärgårds-äfventyr* för ändamålet och det uppfördes vid tre soaréer den 18, 19 och 20 maj 1858. Av en anteckning framgår att stycket var färdigt den 9 maj 1858.²⁰⁹ De medverkande var Maria »Mimmi» Wogack (Stina), Robert Lagerborg (Otto Sparre), baronen Gösta von Troil (hertig Fredrik Adolf), friherinnan M. Furuhielm (Eva Lindfelt), studenten Leo Mechelin (Ankarstorm), fru T. Bergenstråle (mor Rebecka), Otto

Höijer (Lasse), grevinnan Eugenie Armfelt (grevinnan Dannesköld) och löjtnant Wolde-
mar von Daehn (Grip).²¹⁰ Till uppförandet hade Magnus von Wright – utgående dels
från äldre tavlor, dels från naturen på Sandhamn – tecknat fonden föreställande Helsing-
fors på 1760-talet.²¹¹

Några dagar senare skrev Topelius till modern Catharina Sofia: »Min lilla pjes, skrif-
ven vid bivuaken i salen under gossens [sonen Rafaels] sjukdom, gjorde lycka och utfördes
ganska nätt. I den spelade en grefvinna, två friherrinnor och två baroner, utom 'simpelt
adelsfolk', så nog var det förnämt, och särdeles vänliga voro de, men gerna hade jag för-
sakat all den äran för en timma ännu med gossen på mitt knä.»²¹² Sonen Rafael hade av-
lidit på sin ettårsdag den 15 maj 1858.

Pjäsen kommenteras i inledningen, s. XLIII f.

Utgivning och övriga uppsättningar

Ett skärgårds-äfventyr publicerades i *Dramatiska dikter* 1861. Om receptionen, se s. 515 f.

Johan Roos turnerande teatersällskap hade stycket på repertoaren 1863–1868 och det
framfördes på olika håll i Sverige och Finland.²¹³ När det gavs första gången i Sverige 1863,
då på Djurgårdsteatern, gick författarvotet till de nödställda i norra Sverige som drabbats
av missväxt. *Nya Dagligt Allehanda* presenterade pjäsen som »en liten bagatell, som bygger
sin framgång på några här mindre bekanta lokaliteter samt på några historiska kostymer».
Kompositionen röjer enligt recensenten mer vana vid den historiska novellen än vid lust-
spel, men författarens namn är en borgen för att det »icke saknas åtskilliga fina och pikanta
drag».²¹⁴ Fem år senare hyllades pjäsen i *Carlschronas Weckoblad* med anledning av Roos
föreställningar i Karlskrona: *Ett skärgårds-äfventyr* sägs vara måladt »med de friskaste, mest
tilltalande färger. Framförallt framlyser igenom det hela en varm fosterlandskärlek, hvilken
är egnad att komma hjertat att klappa fortare samt väcka det lifligaste intresse.»²¹⁵ Södra
Teatern i Stockholm upptog lustspelet på repertoaren från december 1876.²¹⁶

Ett skärgårds-äfventyr gavs regelbundet av amatörer, också på finska (*Saaristossa*), ofta
på Topelius födelsedag den 14 januari.²¹⁷ Även Nya Theatern gav pjäsen på Topelius föd-
elsedag 1874, tillsammans med *Titians första kärlek*. Enligt recensenten i *Vikingen* saknar *Ett
skärgårds-äfventyr*, i likhet med *Titians första kärlek*, en djup intrig, men erbjuder däremot
»en ledig, lättflytande, stundom elegant dialog, några enkla behagliga kupletter samt flere
med raska och lifliga drag tecknade karakterer» som ger pjäsen en hemtrevlig och realist-
isk anstrykning, liksom den bekanta miljön, Helsingfors skärgård.²¹⁸ – Nya Theatern gav
också några föreställningar 1883–1884.²¹⁹

Manuskript

Ett manuskript av Topelius hand finns i Nationalbibliotekets Topeliussamling, signum
244.105 (inbundet). Manuskriptet består av ett lägg på 56 sidor, paginerade av författaren
(akt I pag. 1.–25, akt II 1.–26), ca 26 × 22 cm. Mitt på första sidan står *Ett Skärgårds-äfventyr. /
Lustspel i två akter / med sång*. Uppe i högra hörnet av annan hand: »Får uppföras å thea-
tern härstädes. Helsingfors den 17 Maj 1858. K. Munck.» Pappret är gulvitt, ställvis fläckat,
texten skriven med svart bläck. Ändringar förekommer.

Utgivarändringar

313, 122 innersta ← inncrsta

324, 319 blomstersäng. ← blomstersäng

- 326, före 346 Grip ← Qrip
 332, efter 18 kappor, ← kappor.

Punktkommentarer

- 308, 4 *partout* – nödvändigtvis, absolut.
 308, 10 *bon garçon* – (fra.) god gosse.
 308, 13 *à la bonheur* – (fra.) för all del.
 308, 15 *chapeaubas* – (fra.) chapeau-bas, eg. med hatten av, anspelar här eventuellt på förhållanden under frihetstiden; SAOB har detta belägg av Topelius.
 308, 16 *tout franchement* – (fra.) rätt och slätt.
 309, 31 *Au diable* – (fra.) Åt helvete.
 309, 31–32 *Que faire?* – (fra.) Vad göra?
 309, 35 *kur* – uppvaktning.
 309, 37 *Morbleu* – (fra.) För tusan.
 310, 57 *tjärnmjök* – kärnmjök; den del av mjölken som kvarstår efter att smöret utskilt sig.
 310, 57 *girs* – gärs.
 311, 60 *enklek* – sista paret ut, en form av tafatt.
 311, 76 *Vasserra* – Bevars.
 312, 87 *ma chère* – (fra.) min kära.
 312, 98 *Sacredieu* – (fra.) Herregud.
 316, 164 *souper* – supé, aftonmåltid.
 316, 165 *Honny soit qui mal y pense.* – (fra.) Skam den som tänker illa härom.
 316, 166 *general en chef* – kommenderande generalen, överbefälhavaren.
 317, 183 *praktikabel* – framkomlig.
 317, 195 *arkliet* – förvaringsrummet för krigsmateriel.
 317, 195 *märskorgen* – mastkorgen: plattform uppe i masten.
 317, 197 *rånocken* – änden på rån.
 320, 229 *Mais après* – (fra.) Men sedan.
 320, 234 *enfin* – (fra.) nåväl.
 320, 241 *Hollah!* – Hallå!
 320, 244 *Genera er inte* – Gör er inte besvär.
 321, 256 *daube* – dåb (aladåb).
 322, 265 *tête à tête* – (fra.) ansikte mot ansikte.
 322, 268 *Sapperment* – kraftuttryck, ombildning av »sakrament».
 322, 280 *basar* – piskar, tuktar.
 323, 288 *pudras* – narras, dras vid näsan.
 323, 300 *dagg* – straffredskap i form av en tågända.
 324, 315 *Jemine* – Jösses.
 325, 338 *bergad* – välbärgad.
 326, 357 *det slarfvar ju af* – det knallar och går.
 327, 365 *gufar* – gudfar, fadder.
 327, 370 *kultje* – kuling.
 327, 370 *bang* – rädd.
 327, 379 *pian* – flickan, stumpan.
 328, 386 *märsen* – plattformen på segelfartyg nära toppen av en undermast.
 328, 386 *jollgastar* – roddare i ett fartygs jolle.

- 328, 393 *drölmånsarna* – sölkorvarna.
 330, 421 *grace* – gunst.
 332, 7 *hvi* – varför.
 334, 39 *Serra tri* – Bevars (utrop).
 334, 51 *spadet* – vattnet.
 334, 52 *bastingeringen* – förvaringsutrymme vid övre däckets reling på gamla segelfartyg.
 335, 75 *dukat* – mynt med hög guldhalt.
 335, 81 *koxar* – tittar, kikar.
 336, 90 *bisse* – gubbe.
 336, 91 *dejan* – ladugårdspigan, mjölkpigan.
 336, 104 *Dick bidevind, hal' an fockskot!* – Segla dikt bidevind, dvs. skarpt bidevind; så nära intill vinden som möjligt och dra åt fockskoten, dvs. vajern till förseglet.
 337, 120 *hollandslärf* – finare linnetyg tillverkat i Holland.
 337, 135 *beckssömmare* – skämtsam benämning på sjöman; jfr beckbyxa.
 338, 149 *prack* – besvär.
 339, 168 *fägnerim* – glädjesång.
 339, 169 *fuller* – säkerligen.
 339, 169 *pegasen* – den poetiska inspirationen.
 340, 189 *rättnu* – strax.
 340, 197 *sikter* – sekreterare.
 342, 221 *de suite* – (fra.) i rad.
 342, 228 *neveu* – (fra.) bror- eller systerson.
 342, 230 *à part* – (fra.) för sig.
 343, 245 *fatigerat* – tröttat.
 344, 249 *gør les honneurs* – agerar värd.
 344, 273 *cour* – kur: uppvaktning.
 345, 288 *ma chère comtesse* – (fra.) min kära grevinna.
 345, 289 *voyez vous* – (fra.) ser ni.
 346, 299 *echaperade* – flydde.
 346, 305 *kokkor* – (fi.) midsommarbrisor.
 346, 315 *cachera* – dölja.
 347, 316 *å bane* – på gång.
 348, 342 *excuse* – (fra.) ursäkt.
 350, 375 *Eh bien* – (fra.) Nåväl.
 350, 376 *eklatera* – offentliggöra.
 353, 439 *krysstoppen* – kryssmasten.
 354, efter 459 *haj* – två jämnlöpande rader av personer där en högt uppsatt person skall passera.

VETERANENS JUL (1859)

Från 1858 uppmärksammades veteranerna från 1808–1809-års krig allt mer. Som en litterär fond bakom de uppvärderade krigsinsatserna fanns J. L. Runebergs *Fänrik Ståls sägner I* (1848).²²⁰ De flesta veteraner levde under knappa omständigheter, och deras villkor påtalades i tidningarna.²²¹ Pengar samlades in genom baler och soaréer, och Topelius upp-

manade till en landsomfattande insamling. Han skrev en hyllningsdikt till en veteranfest, och bidrog också i *Veteranen. Poetisk kalender* som utgavs i december 1858, där J. L. Runebergs dikt »Soldatgossen» trycktes första gången.²²²

Veteranens jul har följande bakgrundshistoria: Topelius barnpjäs »Rinaldo Rinaldini» (publicerad i *Eos*) skulle uppföras i familjens hem nyåret 1859 av dottern Aina och hennes vänner. En av dem var Maria Pacius och eftersom hon hade god sångröst ville man att hon också skulle sjunga en visa. Hon valde Runebergs »Soldatgossen» – nyligen tonsatt av fadern Fredrik Pacius – som inte passade hennes roll i pjäsen.²²³ Topelius skrev därför genast en ny pjäs utgående från sången, där Maria framträdde som soldatgossen Erik Boman och den svenske skådespelaren Wilhelm Åhman som veteranen korpral Anders Rönn (se »Manuskript» s. 523). Stycket uppfördes i familjekretsen den 11 januari.²²⁴

Åhman, medlem av Oscar Anderssons teatersällskap som då spelade i Helsingfors, ville därefter framföra pjäsen på Nya Theatern och Topelius gjorde kompletteringar, bland annat Britas roll tillkom.

Topelius kommenterade stycket i *Helsingfors Tidningar* efter premiären:

Det är icke en pjes, det är en situation, och spelar i Lappo julaftonen 1858. Åskåda-aren får här en ungefärlig bild af den ställning, i hvilken flertalet af 1808 års veteraner nu mottaga hedersgåfvan af fosterlandet, och de känslor, med hvilka de mottaga den. Öde som en vinternatt har det i sanning varit kring desse gamle kämpar, tillsdess att folkets kärlek, efter femtioårig glömska, ånyo uppsöker dem. Vid sidan af veteranen ha äfven den nuvarande och den kommande tiden sin plats i stycket. Det hela är grupperadt kring Runebergs herrliga »soldatgosse», satt i musik af Pacius, om hvilken visa – ord och musik – »väl mången skall sanna veteranens ord, att »hon går som kulan raktigenom hjertat.» Hr Pacius har äfven arrangerat en liten melodramatisk sats för tillfället. Kostymerna äro kopierade efter folkdräkter i Lappo.²²⁵

Pjäsen kommenteras i utgåvans inledning s. XLIV.

Uppsättningar och utgivning

Veteranens jul, vinterstycke i 1 akt hade premiär den 4 februari 1859.²²⁶ De medverkande var Wilhelm Åhman (veteranen Kaukonen), Maria Kristina Andersson (bondgumman Brita) och Hilma Sjöberg (soldatgossen Erik Boman).

Recensenten i *Papperslyktan* konstaterar att »hela Helsingfors» känner bakgrunden till stycket som tillkommit inom familjekretsen. Att författarens namn inte satts ut på affischen tolkar recensenten så att stycket inte uppträder med större anspråk än »att för stunden behaga». Pjäsen behäftas med onödiga upprepningar och tonen är ställvis »alltför melodramatiskt-svulstig för att rätt öfverensstämma med ämnet». Den sista scenen, där veteranerna blir underrättade om finska folkets julgåva, har dock sin verkan på andra känslor än egenkärleken »och dermed har också stycket vunnit sitt syftemål».²²⁷

Också *Finlands Allmänna Tidning* understryker att *Veteranens jul* inte gör anspråk på att vara något annat än ett »vinterstycke». Idén är »vacker och anslående» och bärs upp med omsorg av rollinnehavarna. Däremot anses författaren ha gjort gestalterna mer »till direkta organer för sina stundom något alltför luxurierande utgjutelser, än till natursanna dramatiska karakterer».²²⁸

Veteranens jul publicerades i *Dramatiska dikter* 1861. Om receptionen, se s. 515 f.

Under spelåren 1868–1874 gav Nya Theatern pjäsen ett tiotal gånger varje år, som förel eller efterpjäs, därefter mer sporadiskt men återkommande under 1880- och 1890-talen, vid särskilda tillfällen.²²⁹ Suomalainen Teatteri inledde sin verksamhet i Björneborg med pjäsen i oktober 1872 (*Sotilas-vanhuksen joulu*), och gav den därefter i Helsingfors 1873–1874, och återupptog den med jämna mellanrum (t.ex. 1881, 1883, 1886 och 1892). Suomalainen Teatteri gästspelade också med stycket runt om i Finland.²³⁰ Unga Finska Teatern, under ledning av August Westermarck, gav pjäsen 1870–1872 och Finska Folkteatern spelade den på sin invigning 1887. Många teatersällskap gav stycket som efterpjäs på sina turnéer.²³¹

Veteranens jul framfördes flitigt av amatörer på olika håll i landet vid sammankomster där man ville lyfta fram det fosterländska, t.ex. på Runebergsdagen eller Topelius födelsedag. Ofta gavs den till förmån för välgörande ändamål, också på 1900-talet.

Även i Sverige togs pjäsen upp av olika teatersällskap. Från 1859 gavs den på Humlegårdsteatern i Stockholm av Oscar Anderssons och Albert Åhmans teatersällskap som turnerade med pjäsen, bl.a. i Malmö och Göteborg.²³² I samband med den svenska premiären i augusti 1859 skriver *Stockholms Dagblad* att *Veteranens jul* bygger på en »vacker idé, framställd i ett lika vackert och värdadt språk» som med Pacius melodi åstadkommer ett »godt resultat».²³³ *Folkets Röst* beskriver pjäsen som »en liten täck produkt [...] som gör sin författare all heder, ehuru ämnet börjar blifva en smula gammalt».²³⁴ Våren 1866 gav Hjalmar Agardhs Finska Teatersällskap pjäsen bl.a. i Växjö, Norrköping och Linköping.²³⁵ August Westermarcks sällskap uppträdde på Mindre Teatern och Södra Teatern i Stockholm från 1873,²³⁶ A. Brobergs teatersällskap gav pjäsen 1873–1875,²³⁷ liksom J. J. Johannesens ballettsällskap.²³⁸ F. Nelsons teatersällskap spelade pjäsen 1874–1876²³⁹ och Conrad Landegrens teatersällskap 1881–1885 (även i Finland).

Stora Teatern i Göteborg hade *Veteranens jul* på repertoaren från november 1894, Hjalmar Selander gav pjäsen på Malmö Teater i december 1894 och på Vasateatern i Stockholm i december 1895.²⁴⁰

Manuskript

Tre fullständiga manuskript finns bevarade. Det första, i Topeliussamlingen 244.105 (inbundet; arkivpaginering 339–[342]) är Topelius egen avskrift av ett manuskript tillägnat Maria Pacius och återger av allt att döma den version som framfördes i familjekretsen i januari 1859. Personerna är korpral Anders Rönn och soldatgossen Erik Boman, scenen en skogsbacke. Manuskriptet består av ett lägg om 4 sidor och mäter ca 33 × 22 cm. Pappret är stadigt, gulvitt; texten är skriven med brunt bläck, med några marginalanteckningar med blyerts.

Två odaterade manuskript av Topelius hand finns i Topeliussamlingen 244.182. Det första består av ett lägg om 12 sidor, ca 29 × 19 cm. På första sidan står *Veteranens Jul. / Winterstycke 1859.*, versosidan är blank, därefter Topelius paginering 1–10. från sid 3. Pappret är gulvitt och stadigt, texten skriven med brunt bläck. Strykningar och marginaltillägg förekommer. Vissa partier skiljer sig från den tryckta versionen. Det andra manuskriptet består av ett lägg om 10 sidor (pag. 1–10., markerat med blyerts *No 2*) och mäter ca 29 × 19 cm. Pappret är gulvitt, texten skriven med brunt bläck. Manuskriptet har omfattande ändringar (strykningar och tillägg i marginalen). Innehållet skiljer sig något från den tryckta versionen.

Utgivarändring

363, efter 103 replik af) ← replik af

Punktcommentarer

- 359, 4 (9) *Hvad gån J der som paddor, edra lymlar!* – Anspelar på verser ur J. L. Runebergs dikt »Löjtnant Zidén» i *Fänrik Ståls sägner I* (1848, s. 38): »Nu hafva de gått som paddor, / Nu blefvo de efter igen.»
- 360, 7 *Döbeln* – Georg Carl von Döbeln (1758–1820), överste och brigadchef vid Nylands brigad 1808.
- 360, 8 *Adlercreutz* – Carl Johan Adlercreutz (1757–1815), generalmajor och chef för 2. brigaden av Finska armén 1808.
- 361, 45 *oläst* – olåst.
- 362, 62 *rotehjon* – medellös som underhölls av fattigrote, d.v.s. ett antal hushåll som hjonet cirkulerade mellan.
- 362, 63 *sytning* – underhåll och vård av gamla och orkeslösa mot att dessa lämnade ifrån sig sin egendom.
- 362, 80 *perkele* – (fi.) fan.
- 362, 85 *vånne* – önskar.
- 363, 90 *kalmuck* – barbar, vilde.
- 363, 94 *fägna* – traktera.
- 363, efter 103 »*Soldatgossen*» af *Runeberg* – Dikten återges enligt första trycket i *Veteranen* 1858. Den intogs något reviderad i *Fänrik Ståls sägner II* (1860, s. 1 ff.).
- 364, 136 *Carols* – Karl XII.
- 365, 149 *Vaserra tri* – bevars; vasserra tri förvrängning av vars herra tre (trä), korset.
- 365, 163 *kollrigt* – förryckt.
- 366, 182 *Serra tri* – bevars (utrop).
- 368, efter 228 *Sista versen* – de två sista stroferna.
- 372, 346 *vrånga* – falska.

PRINSESSAN AF CYPERN (1860)

Topelius författade sago­spelet *Prinsessan af Cypern* till invigningen av Helsingfors nya teaterhus vid Skillnaden 1860 (se inledningen). Han hade redan 1845 upptagit motiv ur Kalevala i två tablåer på temat Lemminkäinen äventyr, publicerade i *Helsingfors Tidningar*.²⁴¹ Vasenius konstaterar att ett centralt motiv i nämnda dialoger, liksom i sago­spelet, är kontrasten mellan Lemminkäinen kultursfär och en som är dess motsats.²⁴²

Av ett odatrat manuskript framgår att sago­spelet ursprungligen hade titeln *Lemminkäinen. Sagospel med musik i 4 akter*.²⁴³ Förmodligen hade Topelius inspirerats till ämnet av Fredrik Cygnæus som i en artikel 1853 uttrycker en vision om att Topelius och Pacius skulle skriva en opera utgående från »episoden om Lemminkäinen i Kalevala». ²⁴⁴ I manuskriptet har Topelius sammanfattat prologens och akternas innehåll. Prologen, »melodramatiskt hållen», utgår från den 41:a runan i Kalevala, där hela skogen lystrar till Väinämöiens sång och han själv rörs till tårar:

En skogstrakt med berg och sjö. Natt och månsken. Väinämöinen med sin kantele sitter på en klippa och reciterar en prolog på finska. Därunder framkomma björnen, vargen, räfven och renen för att lyssna. Hafsfrun uppstiger ur sjön. En örn sväftar i luften. Scenen ljusnar, solen uppgår i moln: Regnbågen synes. Molnen fördelas. Solens, månens och stjärnans döttrar sitta på regnbågen. Ilmarinen, Lemminkäinen, Kullervo

och Joukahainen framträda och klaga att deras tid är förbi, att de glömmas af yngre släkten. Väinämöinen lofvar att deras tid skall återkomma, de skola åter upplefva i sången. Därpå begär han af hafsfrun hennes yngsta döttrar Aura och Vanda. De uppdyka ur sjön. Väinämöinen förvandlar dem till källor och förutsäger deras öde. Vid Auras våg skall Finlands bildning uppblomstra. Vid Vandas bölja skall den fullkomnas. Och där skall Väinämöinen låta sången skapa en fristad för de gamla gudarnes minne. – Härvid lysa namnen Lönnrot, Castrén, Franzén och Runeberg transparenta i klipporna. Ridån faller.²⁴⁵

Topelius bad Pacius skriva musiken. Pacius tänkte sig något »recht blutdürstig-finnisch», men Topelius underströk att han vill hålla allt i en modern, enkel stil med undantag för några genuina folkmelodier. Han påminner också om att det inte är en »opera i stor stil, utan ett skämtande sagospel, som hämtar sitt mesta intresse af underlaget från Kalevala, och icke har något anspråk att fylla en större dramatisk ram».²⁴⁶ Pacius komponerade nio sånger för sagospelet.

För första akten hade Topelius ursprungligen tänkt sig finska folkmelodier och han vände sig därför till etnologen H. A. Reinholm som samlat in kulturhistoriskt material. Eftersom Topelius inte fick svar började han spinna på idén att förlägga första och fjärde akterna till Grekland, och på så sätt undvara den finska folkmusiken.²⁴⁷ Året innan hade Topelius för barntidningen *Eos* författat sagospelet »Fågel blå» som utspelar sig på Cypern.²⁴⁸ Titeln *Prinsessan af Cypern* anspelar troligen på den franska operan *La Reine de Chypre* (1841).

Samma dag som *Prinsessan af Cypern* skulle uppföras publicerade Topelius artikeln »Lemminkäinen och Kyllikki» i *Helsingfors Tidningar* (27/11 1860). Här återges avsnitt ur Kalevala som sagospelet bygger på; främst 11:te och 12:te runorna och spridda motiv ur runorna 15 och 16. Topelius tillägger att dramatiska fordringar har föranlett »några modifikationer», som att förlägga ön Saaris till Cypern. Topelius anför Elias Lönnrots uppfattning att historien om Saaris egentligen är ett vikingaminne, och eftersom folkdikten själv lämnar »den mest obegränsade frihet att tänka sig 'den onämnda ön' hvar man behagar» har författaren känt sig fri att välja en plats som »erbjuder den anslående jembörelsen mellan den grekiska och finska forntiden».²⁴⁹

Apropå slutet kommenterar Topelius: »En trollkarl har regnat ned ifrån skyn vid styckets slut. Att han blifvit sednare tillsatt för musik- och tablåeffekter, behöfver knapp nämnas. Man har nemligen ansett det i sin ordning att vid husets invigning låta dess här ovanliga resurser i maskineri och dekoration också få deras andel i stycket.» Topelius omarbetade slutakten för trycket, men manuskriptet återger den ursprungliga versionen (se faksimil på topelius.sls.fi).

Om förväntningarna på Lemminkäinen säger Topelius: »Säkert skall dock mången, som väntat en halfgud på scenen, med någon förundran finna blott en människa, och der-till icke en antik, utan en modern hjälte. Gudar på scenen äro ett oting.» Han avslutar med att tillkännage att ett viktigt syfte med att visa Lemminkäinen på svenska har varit att »bryta isen»: han hoppas att pjäsen »en dag skall uppträda kraftigare och mera helgjuten på det finska modersmålet».²⁵⁰ – Topelius förhoppning var att den nya teatern skulle ge föreställningar på både finska och svenska.²⁵¹

I förordet till *Dramatiska dikter* (s. 281 f.) ger Topelius också en bakgrund till *Prinsessan af Cypern*, med delvis samma innehåll som i anförda artikel i *Helsingfors Tidningar*.

Se kommentar i utgåvans inledning, s. XLIV f.

Uppsättningar

Prinsessan af Cypern skulle uppföras av inhemska amatörer vid invigningen av det nya teaterhuset och i september 1960 ombads intresserade att anmäla sig.²⁵² Teatern planerades ursprungligen vara färdig i oktober samma år, men byggnadsarbetena drog ut på tiden.²⁵³ En ytterligare fördröjning orsakades av änkekejsarinnan Alexandra Feodorovnas död den 1 november; under sorgetiden som sträckte sig in i december skulle inga teaterföreställningar ges.²⁵⁴ Dessutom hade Pierre Deland hyrt teatern från november.²⁵⁵ Följden blev att premiären måste påskyndas och sagospelet inte hann inövas tillräckligt; i annonseringen bad man allmänheten ha överseende med bristerna. Tillstånd att uppföra verket kom den 24 november och premiären planerades till den 27 november, men på grund av att maskineriet vid generalrepetitionerna inte fungerade uppskjöts den till den 28 november.²⁵⁶ Bara tre föreställningar gavs. Till premiären fick aktieägarna inlösa biljetter, inga biljetter såldes.²⁵⁷ – Topelius avsåg sig honorar, Pacius fick 100 rubel.²⁵⁸

Pjäsens regissör var Wilhelm Bolin och huvudrollerna innehades av Mimmi Wogack (Kyllikki), Julius Roschier (Lemminkäinen), Carl Bergbom (Megapontos), Hilda Widerholm (Helka) och Hilda Stadius (Anemotis, Tuulikki).²⁵⁹

Invigningen uppmärksammades i *Finlands Allmänna Tidning* och sagospelet får beröm i allmänna ordalag; den »vackra musiken, den fantastiska poesin, trollerier, dekorationer, den lysande salongen».²⁶⁰ I *Papperslyktan* poängterar recensenten att man vid bedömningen av verket måste ta hänsyn till de omständigheter som påverkat författaren: dels har Topelius velat demonstrera de sceniska möjligheter den nya teatern kan erbjuda och därför gett stycket »dess fantastiska sagokaraktär», dels har han skrivit stycket för amatörer. Men flera scener anses ha verklig dramatisk kraft och texten till sångnumren är väljudande. Genom Pacius musik blir sångerna sagospelets glanspunkter.²⁶¹ Recensenten i *Åbo Underrättelser* är mindre överseende. Han menar att Topelius har offrat för mycket på »de sökta effekternas altare» och gjort dramat »till en simpel tjensteflicka åt machinisten, som visade hvad allt för hokus-pokus denne kunde göra». Vissa scener är dock fint tecknade, liksom Lemminkäinens karaktär. Språket är klingande vackert.²⁶²

Topelius prisar Pacius musik i förordet till *Dramatiska dikter* (se s. 281). I *Självbiografiska anteckningar* beklagar han »de omständigheter, som gjorde att denna sköna musik, – hans bästa, har han själv sagt mig – aldrig har blifvit varken fullt återgiven eller fullt uppfattad». Och om byggnationerna som pågick in i det sista: »Där hamrades och hyvlades under Pacii repetitioner, murarna voro ej torra, följaktligen ogynnsamma för musik, och när stycket sålunda halvfärdigt uppfördes av amatörer, gapade publiken på de nya logerna» och dekorationerna, så att »få hunno skänka stycket någon uppmärksamhet».²⁶³

Sagospelet sattes upp i finsk översättning (*Kyypron prinsessa*) på Suomalainen Teatteri i Helsingfors 1897.²⁶⁴ I rollerna sågs bland andra Lilli Kajanus (Anemotis), Emil Falck (Chrysandros), Kaarle Halme (Lemminkäinen), Katri Rautio (Kyllikki) och Olga Salo (Helga). Robert Kajanus dirigerade orkestern.²⁶⁵ Werner Söderhjelm konstaterar i *Hufvudstadsbladet* att ett sagospel inte kan mätas med samma måttstock som andra dramatiska alster. Men även om »sagodiktarens fantasi flyger högt öfver handlingens trovärdighet» så finns »moment af mycket stor värkan». Som i tredje akten där Chryseis längtan till fosterlandet och hennes kärlek till Lemminkäinen »bildar en i eminent grad dramatisk konflikt», och i fjärde akten där moderskärleken »ikläder sig den vackraste dramatiska form». Utförandet och scenografin får beröm. Recensenten uppskattar att teatern genom att uppta sagospelet hedrar »framfarna tiders vackra minnen».²⁶⁶ Föreställningar gavs från den 29 januari till den 30 april.

Andra uppsättningar under Topelius livstid är inte kända, däremot blev sångnumren ur sago-spelet ofta framförda vid konserter, speciellt »O barn af Hellas» och »Qvarnsången».

Senare har *Prinsessan af Cypern* satts upp av Folkteatern i Helsingfors 1906 i regi av Eugène Nygrén och av Suomalainen Maaseututeatteri (Finska Landsortsteatern) i Viborg 1909 i regi av Erkki Kivijärvi. Rundradion gav akt II och III som hörspele 1939 med Svenska Teaterns skådespelare i regi av Kerstin Nylander. Finlands Svenska Sång- och Musikförbund gav en konsertversion, med texten omarbetad av Lars Huldén, på sångfesten i Esbo 2001 (Tapiola Sinfonietta). Lars-Erik Larsson skrev operan *Prinsessan af Cypern* till Topelius libretto, uppförd på Kungliga Operan i Stockholm 1937, och på Malmö Opera, för barn och unga, 2008.

Utgivning

Prinsessan af Cypern gavs ut i tryck i *Dramatiska dikter. Första samlingen* 1861. Fjärde akten omarbetades för trycket. Om grundtextexemplar och mottagande, se s. 515.

Sago-spelet togs också in i *Dramatiska dikter* som Bonnier gav ut i tre häften 1881–1882, tillsammans med *Efter femtio år* och *Regina von Emmeritz* (se s. 487). *Prinsessan af Cypern* trycktes i tredje häftet som utkom i januari 1882.²⁶⁷

Ett nottryck utgavs i december 1860, *Sångpartierna i sago-spelet Prinsessan af Cypern* (P. Widerholm, 15 s.). Ytterligare ett nottryck gavs ut i september 1861, *Tre sånger ur sago-spelet Prinsessan af Cypern af Z. Topelius, satta i musik af Fr. Pacius*, innehållande »Kyllikkis friare», »O barn af Hellas» och »Qvarnsången» (Th. Sederholms förlag 1861, nytryck 1863).²⁶⁸

Manuskript

Följande fyra manuskript finns i Nationalbibliotekets Topeliussamling: ett utkast till ett förarbete, ett utkast till första aktens sex första scener, en fullständig renskrift samt en ofullständig renskrift.

I Topeliussamlingen, signum 244.106 (inbundet), finns följande manuskriptanteckningar som kan ses som ett förarbete till *Prinsessan af Cypern*: Först ett fyrsidigt lägg (arkivpaginering 169–172) med rubriken *Finale i 4. de akten* och en skiss av handlingen, på följande sidor utskriven *Melodram*; innehållet delvis detsamma som i trycket. Därefter ett fyrsidigt lägg (pag. 173–[176]) rubricerat *Lemminkäinen. Sagospel med musik i 4 akter*. med rollförteckning och sammanfattning av innehållet i varje akt. Pjäsen utspelar sig på *Saarela* där fursten *Tursas* härskar, här uppträder också krigshövdingen *Manni* och trollkarlen *Virokannas*. Härnäst (pag. 177) följer *Plan till Nya Theaterens invigning i Helsingfors*, daterad *Februari 1860* (återgiven ovan, s. 524 f.). Följande sidor (pag. 178–[180]) upptar en snarlik sammanfattning av akternas handling som de föregående sidorna.

Ett odaterat utkast till första aktens sex första scener finns i Topeliussamlingen, signum 244.182 (inbundet). Utkastet är av annan hand med Topelius ändringar. Omslag, titel och rollförteckning saknas. Ordalydelsen skiljer sig betydligt från den tryckta versionen. Manuskriptet består av ett lägg om 16 sidor, paginerade 2.–17. av Topelius, och mäter ca 33 × 21 cm. Pappret är gulaktigt och något fläckt, texten är skriven med brunt bläck.

En fullständig renskrift av annan hand finns i Topeliussamlingen, signum 244.104. Manuskriptet består av flera lägg, totalt 90 sidor (arkivpag. 239–330). På första sidan står *Prinsessan af Cypern, / Sagospel i fyra akter / af / Z. Topelius. / Efter motiver ur Kalevala. / Musik af Fredr. Pacius*. Versosidan upptar rollförteckningen. Efter fjärde aktens slut (pag. 328) finns följande anteckning: »Förestående pjäs uppförd å härvarande Theater. Helsingfors,

Megaronos.

Unga man, hvad får jag höra?
Har du här ej annat göra,
Äro beklagligt hem igen
Och drick förtrojk, kärre vän!

Tjeras.

Boyr jag mig om edra viner.
Och om hennes (pekas på Tuulikki) freda minnes.
Det som mig i hjertat skär,
Är att skylldike förglommor
Den som hon en gång haft kär.
Sådan hjelte som han är,
(syftan) Det vill jag som han varit, —
Vexer ej på traden här,
Om en hundra Egerkungar
Smältes kop uti en klunga.

Chryseis.

Anemolis! — Sedda öde,

Detta arma Faemalands,
Detta land vid Auras strand,
Och vid Wandas tysta flöde,
Skall dock föstra frie män
Dän ^{Den i förtrojk till jag har en} ~~huru~~ länge, sedan flafvar
Frangya Hellas hjeltografar.
— Ja, jag älfkar Lemminkäinen,
Älfkar honom evigt — fritt —
Och hans öde land är mitt...
Medans brud kan jag ej blifva...

Anemolis.

Väljer du en kuleu drifva
Fransöt blommar, fol och vär?

Lydia.

Väljer du en frosen tar
Fransöt löjen som ops lifva?

Kungen.

Väljer du en fränleings hand?
Nej, vi ike det tillfädje.

Chryseis.

Dor han är — dor är min glädje,
Är mitt hem, mitt fosterland!

Medon.

Han är död!

Anemolis.

Han är förtrommen.

Renskrift av Topelius hand till Prinsessan af Cypern som skrevs för invigningen av Nya Theatern 1860. Topelius omarbetade sagospelet till Dramatiska dikter 1861. Manuskript i Topeliussamlingen 244.104, Nationalbiblioteket.

den 24 November 1860, Carl Edvard Gadd». Sista bladet är blankt. Manuskriptet mäter ca 38 × 24 cm, pappret är gulvitt och väl bevarat, texten är skriven med brunt bläck.

Härpå följer i samma arkivkapsel manuskript till akt II–IV på skilda lägg: *Andra akten* (arkivpag. 331–346, Topelius egenhändiga pag. 19–32), *Tredje Akten* (pag. 347–366 och [33]–49.) och *Fjerde akten* (pag. 367–382 och [1]–16.). Det är renskrifter av annan hand med en hel del partier strukna och omskrivna av Topelius hand. Titeln före andra och tredje akten har ändrats från *Lemminkäinen* till *Prinsessan af Cypern*. På manuskriptets sista sida finns ett egenhändigt tillägg på två fyrradiga strofer och anvisningen *Obs. Tillägg sidan 15.* (anvisning i marginalen på s. 15: *här inskrifvas tillägget*). Manuskriptet mäter ca 38 × 24 cm, pappret är gulvitt och väl bevarat, texten skriven med brunt bläck.

Utgivarändringar

- 403, efter 520 *faller.* ← *faller.*
- 414, not 22 Kalevala. ← Kalevala,
427, 7 Saima ← Saima
- 435, 195 Fattigdom ← Fattigdom
- 469, efter 420 (*Alla* ← *Alla*)

Punktcommentarer

- 380, 54 *fragga* – fradga.
- 381, 68 *dädan* – därifrån.
- 384, 120 *Praxiteles* – grekisk skulptör verksam på 300-talet f.Kr.
- 384, 127 *hvi* – varför.
- 384, not 2 *Castrén* – Matthias Alexander Castrén (1813–1852) översatte *Kalevala* till svenska (1841). Han ägnade den finska mytologin fördjupade studier, bl.a. i *Vorlesungen über die finnische Mythologie* (1853).
- 387, 167 *Febus* – binamn på Apollon.
- 389, före 219 *à part* – (fra.) för sig.
- 389, 228 *gena* – raka.
- 390, 232 *snöda* – usla.
- 390, 250 *skalken* – skälmen.
- 393, 310 *Utan krus* – utan ceremonier.
- 395, 367 *låge* – låga.
- 395, 368 *kil* – kilformat tygstycke.
- 397, 392 *oförtöfvadt* – omedelbart.
- 397, 396 *Posito* – (lat.) antag.
- 397, 403 *Anakreon* – grekisk poet (582–485 f. Kr.).
- 398, 413 *libation* – dryckesoffer.
- 398, 422 *Polemark* – i antikens Grekland ämbetsman med huvudsakligen militärt ansvar.
- 398, 424 *kärlekspjunk* – pjunk: omotiverad klagan.
- 399, 444 *Tantalos* – mytologisk kung i Lydien, son till Zeus och Pluto; straffades av gudarna med att pinas av evig törst och hunger.
- 402, 483 *rättnu* – just nu.
- 402, 493 *gracer* – gratier: gudinnor som skänker skönhet och inre harmoni enligt romersk mytologi.

- 405, 26 *snöga* – parallellform till snöa.
- 413, 215 *Tossorna* – tokarna.
- 416, 289 *lappri* – strunt.
- 416, not 25 *Bosco* – Bartolomeo Bosco (1793–1863), italiensk magiker.
- 418, 325 *speljakt* – lustjakt: fartyg avsett för nöjessegling.
- 419, 366 *knäffelborrar* – stor och yvig mustasch.
- 420, 368 *Hyperboré* – mytiskt folk bosatt norr om nordanvinden (Boreas) i landet Hyperborea.
- 420, 381 *Orkus'* – dödsriket i romersk mytologi.
- 422, 415 *ehvad* – vad än.
- 422, 422 *Parcerna* – ödesgudinnorna.
- 423, 446 *à part* – (fra.) avsides.
- 427, 3 *feja* – rengöra.
- 428, 33 *tjäll* – enkla boning.
- 430, 83 *Erymanthos'* – bergsmassiv i Arkadien.
- 432, 120 *Furier* – hämngudinnor.
- 432, 121 *Cerberus* – Kerberos: det trehövdade hundmonster som bevakar dödsrikets port i grekisk mytologi.
- 435, 180 *Bore* – nordanvinden.
- 435, 187 *dromedarie* – stor och lunsig.
- 435, 191 *chordans* – ringdans.
- 435, 193 *björklake* – parallellform till björklag: björksav.
- 435, 193 *Theokritos* – grekisk poet (ca 300–ca 260 f.Kr.).
- 435, 202 *boeotisk* – boetisk: inskränkt, dum.
- 436, 212 *zefirernas* – sefyreernas: västanvindarnas.
- 440, före 300 *versen* – strofen.
- 456, 89 *Chaos'* – i grekisk mytologi namn på urtillståndet före världens uppkomst.
- 456, 96 *Eolus* – Aiolos, vindarnas härskare i grekisk-romersk mytologi.
- 460, 217 *Dike* – rättvisans gudinna i grekisk mytologi.
- 463, 275 *medjan* – midjan.
- 463, 288 *sejder* – sejte: samiskt kultföremål av sten eller trä; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 465, 320 *bröms* – broms (insekt).
- 467, 368 *proponera* – föreslå.
- 468, 390 *töfva* – dröja.
- 469, 416 *mager* – trollkarl.
- 469, efter 420 *haj* – två jämnlöpande rader av personer där en högt uppsatt person skall passera.

Utöver de pjäser som trycktes och uppfördes på teaterscener under Topelius livstid finns en mängd kortare pjäser bevarade, de flesta skrivna för speciella tillfällen och uppförda i en privat krets. I den digitala utgåvan publiceras lästexter till två verk som skrevs för teaterscenen, *Brita Skrifvars* och *Hangös öga*. Manuskripten till de övriga pjäserna publiceras som faksimil.

Nedan presenteras mer utförligt de två nämnda pjäserna och librettot *Sancta Maria*, därefter översiktligt elva kortare pjäser och ytterligare några ofullbordade dramatiska utkast och planer. Samtliga manuskript finns i Topeliussamlingen på Nationalbiblioteket i Helsingfors. – Topelius pjäser för barn ingår i utgåvan *Läsning för barn* (de flesta i första delen, se ZTS X:1).

FULLSTÄNDIGA MANUSKRIFT

Brita Skrifvars (1867)

Tillkomst och uppföranden

Skådespelet *Brita Skrifvars* utgår från en följetong med titeln *Brita Skrifvars*. (*Scen från hafskusten*) som Topelius skrev för *Helsingfors Tidningar* hösten 1858.²⁶⁹ Impulsen till ämnet fick han av Friedrich Halms romantiska skådespel *Griseldis* (1837), men också av verkliga händelser som utspelat sig i Österbotten; pjäsen är i det första utkastet förlagd till Munsala kapell.²⁷⁰ I inledningen till följetongen ger Topelius följande bakgrund:

När jag på scenen sett Halms ryktbara skådespel *Griselda*, der en förtrampad qvinnan, en dame af hög börd och bildning, efter att i långa år ha ödmjukat sig under de största försakelser, slutligen uppreser sig i känslan af sitt människovärde och ställer sig jemnbördig med mannen i själsstyrka och karaktersfasthet, har jag erinrat mig en fattig och obildad sjömanshustru vid namn Brita Skrifvars, hvars enkla historia utgör ett af dessa drag, dem man stundom anträffar långt nedanom de kretsar, som ensamma göra anspråk på de nobla tänkesätt och upphöjda handlingar.²⁷¹

Våren 1867 bad den svenske teaterdirektören Wilhelm Åhman, som vistades i Helsingfors, om en ny pjäs av Topelius som då dramatiserade *Brita Skrifvars* eftersom han »behöfde pengar». Stycket inövades under försommaren och hade premiär i Helsingfors i oktober.²⁷²

Det Åhmanska sällskapet uppförde pjäsen första gången under sin sommarsejour på Nya Teatern i Göteborg den 14 augusti 1867 med Charlotte Raa i titelrollen.²⁷³ *Göteborgs-posten* pekar på ett »svårt fel»: pjäsen lider av »onaturalighet i karaktersteckningen». ²⁷⁴ *Göteborgs Handels- och Sjöfarts Tidning* anmärker på »brister i rent dramatiskt hänseende: nemligen flera longörer, en viss tröghet i handlingen och en svaghet i karaktärsteckningen». Brita är en både energisk och känslig kvinna, men nästan onaturligt hård, Eric är en svag stackare, Richardson för dunkel och den komiske Black förmår inte »lifva den temligen monotona taflan». ²⁷⁵

Den 16 oktober hade pjäsen premiär i Helsingfors på Nya Teatern. *Finlands Allmänna Tidning* som recenserade uppsättningen menade att stycket främst väcker intresse genom »figurernas originalitet» och att författaren bemödat sig om att »frigöra sig från den

vanliga dramatiska slentrianen och chablonen», likt Bjørnstjerne Bjørnson. Men de bilder som framträder i Topelius novell, med »otaliga nyanser af skuggor och dagar», blir »plastiska» i dramat och figurerna förefaller färglösa. Brita framstår som hård, högmodig och självisk, utan försonande element. Att mannen Eric efter några års bortavaro talar en knappt begriplig rotväliska verkar inte trovärdigt. Richardsons enträgenhet är svårfattlig och länsmannen Black är inkonsekvent tecknad. Men stycket har också scener som förmår upprätthålla åskådarens intresse, menar recensenten.²⁷⁶

Responen var således sval, och inte ens Topelius familjemedlemmar såg pjäsen. Topelius hade trots det tilltro till den: »nog lefver Brita Skrifvars, bara hon blir litet omputsad. Hon är för sann, för att kunna dö, sen hon engång lefvat», skriver han till sin mor Sofia.²⁷⁷ I anteckningsboken *Hesperider*, med dramatiska uppslag, har Topelius noterat att pjäsen behöver omarbetas: »Idén är en perla.» Vidare: »Det första utförandet är för starkt koncentreradt i en akt och pinar åskådaren med en kvinnas lidanden, likasom Halms Griselda. Bör utföras i prolog och 2 akter. Den försmädde älskaren är för svag – bör utföras manlig, som antithes mot den svage äkta mannen.»²⁷⁸

Brita Skrifvars trycktes inte under Topelius livstid men ingår i *Samlade Skrifter VI* (1903). I januari 1886 när Topelius diskuterade årets utgivning med förläggaren Albert Bonnier nämner han en andra del av *Dramatiska dikter* där den färdigskrivna *Brita Skrifvars* och *Sancta Maria* (»mer än halffärdig») kunde ingå.²⁷⁹ Någon ny del utkom emellertid inte.

År 1873 översattes pjäsen till finska av Julius Krohn (Suonio) och fick titeln *Anna Skrifvars*. Suomalainen Teatteri turnerade med pjäsen 1874–1876 med Aurora Aspegren i titelrollen. Därefter spelades den mer sporadiskt, exempelvis i samband med teaterns Topeliusfester den 14 januari 1880, 1885, 1892 och 1901. Svenska Teatern i Helsingfors gav en föreställning på teaterns 25-årsfest den 2 oktober 1891. Folkteatern i Helsingfors gav pjäsen 1900, Suomalainen Maaseututeatteri i Viborg 1902 och Folkteatern i Helsingfors åter 1908 och 1909.

Se kommentar till *Brita Skrifvars* i inledningen, s. XLVI.

Manuskript och grundtext

Ett kort förarbete och tre manuskript till *Brita Skrifvars* finns i Nationalbibliotekets Topeliussamling, signum 244.105 (inbundet; arkivpaginering saknas). Förarbetet (4 s.) är betitlat *Ett Förtrampat Hjerta. Skådespel i en akt* och handlingen förlagd till *Munsala kapell*. Därtill finns två odaterade arbetsmanuskript om vardera 22 sidor, med många strykningar. Det första har titeln *Brita Skrifvars. Karaktersstycke i en akt* och anteckningen: *Första Msc. Sedan betydligt ändradt*, det andra har titeln *Brita Skrifvars / Skådespel i en akt*. Det tredje manuskriptet utgör grundtext i utgåvan (publiceras digitalt). På första sidan står *Brita Skrifvars. / Skådespel i 2 akter. / Z. Topelius*. Manuskriptet är odaterat och skrivet delvis av annan hand, delvis av Topelius, med åtskilliga strykningar och tillägg av Topelius. Det består av tre lägg om ca 38 × 24 cm och omfattar 42 sidor (paginerade av Topelius 1.–39, ett blad med dubbel paginering). Pappret är gulvitt och något fläckat, texten skriven med brunt bläck.

Hangös öga. Äfventyr i tre berättelser (1867)

Tillkomst och utgivning

Lustspelet *Hangös öga*, påbörjat i mars 1859, var ämnat för Oscar Anderssons teatersällskap som då hyrde teaterhuset i Helsingfors. Pjäsen uppfördes veterligen inte.

Hösten 1866 kontaktades Topelius av redaktören och förläggaren C. E. Gerndt som önskade bidrag till den månatliga tidskriften *Svenska Familj-Journalen*, som gavs ut i Halmstad.²⁸⁰ Topelius bidrog med bland annat *Hangös öga. Äfventyr i tre berättelser* som publicerades i nr 10–12 hösten 1867.²⁸¹

Uppsättningar och översättningar

Pjäsen blev inte uppförd på teatrar varken i Sverige eller Finland. Kanske upptäcktes den inte i tidskriften eller så ansågs den vara för krävande, med tio skådespelare och en avancerad teknisk apparat för den stora stormscenen. *Hangös öga* spelades dock av amatörer i St. Michel den 12 december 1884. Efter att pjäsen publicerats i *Samlade Skrifter* (1903) gavs nya amatörföreställningar, till exempel av Kaskö ungdomsförening 1915, på Kristine-stads Topeliusjubileum 1918, av Arbetets Vänner i Lovisa 1924 och av Nykarleby ungdomsförening 1927.

På finska utkom pjäsen 1930 med titeln *Hangon silmä* i översättning av Toivo Lyy. Den uppfördes bland annat av en ungdomsförening i Lahtis 1953, men fick större publicitet först när Lasse Mårtenson komponerade musik till pjäsen som gavs på Hangö finska sommar-teater 1979 och 1980. *Hangon silmä* förverkligades som skårgårdsmusikal med Mårtensons musik på Hauho finska sommar-teater på Lautsia gård år 2006.²⁸² Pjäsen gavs också på barn- och ungdomsteatern Pieni Suomi (Lilla Finland) med premiär den 20 november 1990 i Helsingfors. I Heikki Mäkeläs regi fick Topelius berättelse om »fattigdoms och rikedomss lycka och olycka» 33 föreställningar och över 5 000 åskådare, men klandrades av kritiken.²⁸³ – Topelius dikt *Hangös öga* (1871) hyllade den nya stenfyrn som blev färdig 1862. Dikten publicerades även i *Boken om Vårt Land* (1875) och blev allmänt känd också som sång, tonsatt av Sune Carlsson.

Se f.ö. kommentar i inledningen, s. XLVI f.

Manuskript

I anteckningsboken *Hesperider* har Topelius gjort följande synopsis: *Hangös öga är Rotsaari fyrbåk. En gammal fyrvaktare, invalid för tillfället, anförtror fyrens skötande åt sin unga medhjelpare, hvilken förglömmar i ljusa framtidsutsigter med fyrvaktarens unga dotter. Fyren slocknar, ett skepp förliser, de skeppsbrutne komma till Rotsaari – bland dem en högadelig familj – flickan befinnas vara dess förkomna barn, men upptäcker sig först sedan hon blivit förenad med den unga fyrvaktarn. Därpå följer personförteckningen: Grefve Lantinghoff. / Kapten Molnby. / Daniel Dyrning, fyrvaktare. / Isak, hans lärning. / Länsman Fågel. / Matrosen Peter Gast. / Friherinnan Virginia Wendel. / Maria Jeanne, hennes dotter. / Nenon, kammarjungfru. / Lena Dyrning. / Sjömän och fiskarfolk. Handlingen är förlagd till 1780-talet.²⁸⁴*

Ett oavslutat manuskript av Topelius hand finns i Nationabibliotekets Topeliussamling, signum 244.105 (inbundet) pag. 319–[324]; ett 8-sidigt lägg om ca 32 × 21 cm. På titelbladet står *Hangös öga 1867*. Överst på s. 3 är titeln *Akta Fyren* överstruken och ersatt med *Hangös öga*, därefter *Äfventyr i två akter af Astolf Ek*. Texten är skriven på drygt fem sidor och omfattar fyra scener av första akten (femte scenen påbörjad). Pappret är gulnat och välbevarat, texten skriven med brunt bläck, ändringar förekommer. Här efter följer (pag. 327–[338]) *Klippor i hafvet. Epilog till »Hangös Öga»*, ett 12-sidigt ofullständigt manuskript av Topelius hand, ca 21 × 14 cm. Pappret är tunt och gulvitt, texten skriven med brunt bläck. Ett tillägg till titeln har infogats i marginalen: *) *Se Familjejournalen 1867, / hh.* [häftenas nr saknas] / *Eftertryck är förbjudet.*

Grundtext och konsekvensändringar

Eftersom *Hangös öga* ursprungligen var ämnad för scenen utges den inom delutgåvan *Dramatik* i Zacharias Topelius Skrifter, topelius.sls.fi. Lästexten är etablerad från Kungliga bibliotekets exemplar av *Svensk Familj-Journal* som publicerats på projekt Runeberg (runeberg.org). Kollationeringsexemplaret tillhör Nationalbiblioteket i Helsingfors.

I tidningstrycket följer replikerna direkt efter replikangivelserna, det vill säga på samma rad, och anvisningarna står med petit, till exempel: »Ninon (för sig). Det går bra.» Replikinnehavarnas namn och därtill hörande scenanvisningar återges i utgåvan centrerade på egna rader före replikerna, liksom i övriga dramatiska verk. Replikinnehavarens namn återges med kapitäl och anvisningarna med kursiv stil inom parentes. Inkonsekvenser i stavning har inte korrigerats (mins/minns). Ett par typografiska avvikelser har korrigerats stillatigande.

Sancta Maria (1852)²⁸⁵

Tillkomst och omarbetningar

Idén till *Sancta Maria* föddes ungefär vid samma tid som *Kung Carls jagt*, våren 1850.²⁸⁶ I ett brev till kompositören Conrad Greve i Åbo, daterat den 12 maj, hänvisar Topelius till deras nyligen timade sammanträffande och presenterar en plan till ett operalibretto.²⁸⁷ Utgångspunkten är folksagornas föreställning om jättarna som kyrkobyggare, närmare bestämt sägnen om Reso kyrkas byggnad.²⁸⁸ Tiden fastställer Topelius till 1300-talet. En invånare vill bygga den första kristna kyrkan på den hedniska orten. Han bygger oupphörligen, men utan framgång. Orsaken är att jättarnas kung förstör bygget varje natt eftersom en kyrka hotar hans existens. En passerande främling, egentligen jätten som förstört bygget, erbjuder sig att bygga upp kyrkan på sex dagar om han får prästens vackra dotter. Dotterns fästman, en tysk klockgjutare, vill få bort rivalen. Han tipsas om att han behöver ringar från två lyckliga äktenskap, en bröstnål från en jungfru och jättens rätta namn för att förintä honom, vilket också lyckas då jättens förskjutna maka kommer för att hämnas och avslöjar hans namn i en visa. Efter diverse förvecklingar blir kyrkan färdig och jätten och hans pack flyr när kyrkspirans kors reses i slutscenens koral. Topelius menar att motiven – kärleken, hämnden och den kristna fromheten – torde passa »für eine musikalische Auseinandersetzung».²⁸⁹ Titeln, *Sancta Maria*, nämns i en återkommande bön till helgonet, ett körparti som också inleder pjäsen.

De motiv som Topelius upptog i *Sancta Maria* – jättarnas roll i Finlands forntid och landets kristnande – hade han behandlat några år tidigare i »Sagan om Jättarne och kung Autio», publicerad i *Sagor* 1847.²⁹⁰ Motivet ligger också till grund för ett oavslutat dramatiskt utkast med titeln *Kung Autio*, möjligen författat före sagan.²⁹¹

Greve och den teaterengagerade publicisten Nils Henrik Pinello, som Topelius hade bett Greve rådfråga, föreslog några ändringar i förhållande till folksagan, vilka Topelius beaktade. Bland annat tonade han ned det konkreta stoffet från sagan, ändrade »jättarna» till »hedningar» och gav handlingen en mer historisk förankring.²⁹² Under sommaren sände han sitt manuskript till Greve, som då hade insjuknat. Greve dog våren 1851. Topelius uppger att Greve hade en färdig plan för operan, »fullständigt uppgjord scen för scen».²⁹³ I en sammanfattning av tillkomsthistorien i *Hesperider* har Topelius antecknat att Greve skrev första akten, och vidare: »efter hans död såldes denna musik, hvilken efter Pinellos utsago varit utomordentligt skön, som makulatur på auktion i Åbo».²⁹⁴

I början av 1852 fick Topelius en förfrågan från den svenske tonsättaren J. A. Josephson i Uppsala, som önskade tonsätta librettot.²⁹⁵ Topelius svarar att han lovat librettot åt Pacius »som är högst intresserad för detta ämne».²⁹⁶ I mars följande år meddelade Topelius att Pacius hade övergett planen och sommaren 1853 sände han första omgången av det omarbetade librettot till Josephson.²⁹⁷ Topelius gav Josephson en resumé: En svensk riddare, Gunnar, har tillfångatagit en finsk kungason, Johannes, som förälskar sig i hans dotter Gunilla. Gunnar jagar bort Johannes, och han får återvända bara om han lär sig vad ingen annan av hans folk kan. Han lär sig att gjuta klockor. Gunnar besegrar hedningarna och börjar bygga en kyrka som rivs ner varje natt. Det följande följer i stora drag den ursprungliga planen (refererad ovan). Främlingen tillintetgörs när han hör sitt namn, Finn (eller Hiisi), som den svikna makan, hednadrottningen Siri, hämndlystet avslöjat. I slutscenen reser missionären Angilbertus korset på kyrkan och välsignar Johannes och Gunilla.²⁹⁸ I december 1853 sände Topelius resten av librettot till Josephson, som drygt tre år senare ursäktande meddelar att han inte gått iland med uppgiften, trots flera försök.²⁹⁹

Våren 1855 ägnade sig Topelius åter åt *Sancta Maria* att döma av ett brev till J. L. Runeberg daterat den 14 mars. Här diskuterar han skillnaderna mellan uppslagen till *Kung Autio* och *Sancta Maria*, och vilketdera som vore bäst att följa upp.³⁰⁰ Topelius förefaller att ha valt att vidareutveckla *Sancta Maria* och lägga *Kung Autio* åt sidan. Av ett brev från Pacius i juni 1859 framgår att Topelius skickat de två första akterna. Pacius tyckte operan var för dystert och mörk och ville stryka flera motiv så att han kunde förverkliga sina musikaliska idéer, men Topelius vägrade »anseende poesin vara en lika högborn prinsessa som musiken och alldeles icke den sednares tjenstepiga».³⁰¹ Han återupptog emellertid arbetet med librettot – bland annat 1864, då för kompositören Karl Collan, och ytterligare flera gånger fram till 1891 (om manuskripten, se nedan).

Ett fullständigt manuskript är bevarat, daterat i mars 1851. Men eftersom Topelius därefter omarbetade librettot radikalt utan att det fick någon slutlig form kan det ändå betecknas som ofullbordat. Det stod också klart för Topelius att han inte kunde utforma ett libretto ensam – det måste ske i samarbete med en kompositör.³⁰² Den version (tre akter) som återges i *Samlade Skrifter 4* (1903) följer den sista ofullbordade manuskriptversionen från 1891.³⁰³ – Skådespelet översattes till finska av Jalmari Finne 1897 och uppfördes i Visby 1901, enligt en avskrift tillhandahållen av Finne.³⁰⁴

Sancta Maria kommenteras av Pentti Paavolainen i artikeln »Genre, samhälle, meta-teater – reflektioner över Topelius dramatik» 2019 (s. 204–207).

Manuskript

En mängd ofullständiga koncept till *Sancta Maria* finns bevarade i Topeliussamlingen, signum 244.105 (inbundet; arkivpaginering 59–[318]).

Det första manuskriptet är odaterat och består av tre akter (pag. 59–83). Titel och rollförteckning saknas. Här figurerar *Siri*, *Gunilla*, *Toini*, *Gunnar*, *Johannes* och *Främlingen*. Därpå följer ett manuskript till första akten med titeln *Sancta Maria. Sagospel i fem akter*, också det odaterat (pag. 85–97). Rollförteckningen upptar *Angilbertus* (missionär bland hedningarna), *Ramund Göthe* (höfding för en kristen koloni), *Riddar Erland*, *Björn* (en gammal kämpe), *Astrid* (Ramunds dotter), *Loa* (hennes amma), *Toini*, en främpling, en offerpräst, tre kolonister, kammartärnor samt en kör av kristna och en kör av hedningar. Händelserna utspelas omkring år 1160. Därpå följer ett utkast med *Ny plan* där Topelius sammanfattar handlingen, samt 6 sidor manuskriptutkast (pag. 99–106). Personerna är desamma som tidigare, men namnet *Astrid* är ändrat till *Elfrida* och tre

personer har tillkommit: kammartärnan *Siri*, hedningarnas drottning *Toini* och hedningarnas offerpräst *Kalma*.

De följande sidorna (pag. 107–[142]) upptar en mängd oavslutade utkast med många strykningar och ändringar, främst av första akten.

Därpå följer ett fullständigt manuskript med många ändringar med titeln *Sancta Maria. Romantisk opera i fyra akter* (pag. 143–192). *Osmo, en döpt hednafurste* har tillkommit och *hedningarnes öfversteprest* har här namnet *Kimmo*. Riddar Erland och amman Loa finns inte med. Händelsen är i denna redaktion förlagd till omkring år 1200 i norden. Manuskriptet har fem akter, titeln till trots. Sist finns dateringen *Hfors 23 Maj 1851*.

Härefter följer fragment och utkast (pag. 193–[268]). Första bladet, rutmönstrat papper till skillnad från de övriga, har texten *Sancta Maria Fjärde redaktionen. / Fragment, koncept. samt akter och sidangivelser, på versosidan Sancta Maria. / Förarbeten till / Fjärde redaktionen* samt akter och sidangivelser. Manuskripten är ställvis svårtydda på grund av åtskilliga ändringar och strykningar. Därefter följer tre nya, ofullständiga manuskript med olika dateringar: *Sancta Maria. Romantisk Opera i fyra akter* daterat 25 Nov. 82. (pag. 269–280), *Sancta Maria. Sagospel med sång*, daterat 6/12 89. (pag. 281–289) och *Sancta Maria. Sagospel med sång*, daterat 14/2 91. (pag. 293–[318]). Fler rollkaraktärer har tillkommit i personförteckningen i den sista redaktionen, till exempel munken *Martinus*, karelarnas fälthövding *Kauko*, tavasternas hövding *Valtio*, den unge bågskytten *Hjuke*, korsriddarna *Rig Svensson* och *Leif Ragvaldsson*. Namn har ändrats, som hövdingadottern *Elfrida* till *Sigrun*, hednadrottningen *Toini* till *Voima*, den gamle kämpen *Björn* till *Gorm* och kammartärnan *Siri* till *Atla*. Händelserna utspelar sig vid kusten af södra Finland omkring år 1200.

Ingen ros utan törne. Proverbe i en akt

Tre odaterade manuskript i Topeliussamlingen, signum 244.106 (inbundet): två arbetsmanuskript av Topelius hand och en renskrift av annan hand (19 s. + 27 s. + 20 s., ingen arkivpaginering). Personerna är *Celestine, Rosa, Vivien, fransk språklärare* samt *Cæsar Alexander Napoleon* och *Törne, fänrik*. Enaktaren utspelar sig i en trädgård 1808. Av det första manuskriptet framgår att Amanda Törnroth, Sanni Federley och E. Meuller skulle inneha roller i pjäsen.

Stycket skrevs till den första av fyra artistiska soaréer som ordnades våren 1852 i Societetshuset (se kommentaren till *Titians första kärlek*, s. 517).³⁰⁵ Vasenius konstaterar att intrigen påminner om *Ett skärgårds-äfventyr*: huvudpersonerna fröken Celestine och trädgårdsmästarens dotter Rosa försmår sina tillbedjare, de är förälskade i två unga män som är ute i kriget.³⁰⁶

Farfar och Mormor. Komedi i 2 akter

Odaterat manuskript med ändringar i Topeliussamlingen, signum 244.106 (inbundet; 14 s., arkivpaginering 1–[14]). Personerna i komedin är krigsrådet af *Ljung, Fru Svahnefeldt*, hennes barnbarn *Anna* och *Johannes*, af Ljungs barnbarn *Julia* och *Kasimir*, samt *Eva (en liten flicka)* och trädgårdsmästare *Blomster*.

Urtima Ting hållet på Domarbacka häradshöfdingeboställe den 19 Augusti 1853

Odaterat manuskript med ändringar i Topeliussamlingen, signum 244.106 (inbundet; 7 s., pag. 17–23). *Lagman Lustig* och hans klienter *Helsan, Lyckan* och *Glädjen* ställs mot Riksbekymraren *Nödth von Bhrist* med sina klienter *Frosten, Höbristen* och *Potatessjukan*.

På Domarbacka i Vexala (söder om Nykarleby) bodde häradshövding Nils Magnus och Elisabeth Barck, nära vänner till Topelius. Pjäsen uppfördes med anledning av Magnus namnsdag den 19 augusti, då familjen Topelius vistades hos Barcks.³⁰⁷

När den gamla eken var planta

Odaterat manuskript på 11 sidor i Topeliussamlingen, signum 244.106 (inbundet; pag. 53–63). Personer: *Reinhold Munck 13 år, Axe[] Boije, lika gammal, Magister Molin, En officer vid Preobraschenska gardet, En kadett, En spågumma*. Händelsen utspelar sig i Molins trädgård i Åbo 1808.

Av pjäsens slut framgår att den framfördes på baron Johan Reinhold Muncks 70-årsdag, d.v.s. den 20 januari 1865.

Den 5e Aprill

Odaterad renskrift av annan hand i Topeliussamlingen, signum 244.106 (inbundet; pag. 65–83). Ett manuskript av Topelius hand (12 s.) och en kopia av en renskrift av annan hand (20 s.) finns i Svenska litteratursällskapets arkiv (SLSA 1124). Personer: *Merkurius, Ödet, Helsan, Glädjen, Hoppet, Sällheten, Frossan, Förtretten, Bekymret, Afvunden, Astrild, Vänskapen, Smälöjet*.

Topelius skrev allegorin till friherrinnan Vilhelmina Margareta Muncks födelsedag den 5 april 1858. I ett brev till modern Sofia Topelius uppger han att stycket blev omtyckt och refererar handlingen:

Merkurius (Reinh. Munck) är skickad af Jupiter att till födelsedagsgåva hämta åt friherrinnan fyra kammartärnor: Helsan (Agnes Toll), Glädjen (Sofi Bonsdorff), Hoppet (Eugenie Armfelt) och Sällheten (Aline Toll). Allt är bra, de berätta hvem de äro, men då kommer Ödet och säger Nej pass, intet godt får vara utan ondt i följe, och så ställer sig Frossan bakom Helsan, Förtretten bakom Glädjen, Bekymret bakom Hoppet och Afvunden bakom Sällheten; men då ropar Mercurius på Astrild, Vänskapen och Smälöjet (Muncks små barn) Astrild skjuter de mörka makterna, som måste ge sig besegrade, och stycket slutas med att alla framträda och erbjuda sina gåfvor åt friherrinnan. Allt detta på vers och i kostymer, inför en förnäm societé.³⁰⁸

Naturens Döttrar

Odaterad renskrift på 6 sidor i Topeliussamlingen, signum 244.106 (inbundet; pag. 85–[90]). Personer: *Madame Chignon* och solens, månens, skogens, havets och stjärnans döttrar, d.v.s. *döttrar af madame Natur*.

På Wasa marknad. Divertissement

Odaterat utkast på 18 sidor i Topeliussamlingen, signum 244.106 (inbundet; pag. 91–[108]) och påbörjad renskrift på 4 sidor (pag. 111–114). Tablåen uppfördes på Konstnärsgilletts årsfest den 5 februari 1867.³⁰⁹ Personer: nämndeman *Anders Storgård*, hans hustru *Kajsa*, deras dotter *Brita*, tre bondgossar och tre bondflickor, *Matts Rådlös*, trumslagare, tjårvråkare och stadsbetjänt, *Bajocco*, italiensk gipsmakare och *Kattun*, handelsbokhållare.

1787. Divertissement

Odaterat utkast med titeln 1787 i Topeliussamlingen, signum 244.106 (inbundet; pag. 115–[118]). *Divertissement* samt »Slutord ur '1787'» (pag. 119–[122]); strofer på blankvers, renskrift av annan hand). Härefter följer en renskrift, 1787. *Divertissement af Z. Topelius* (pag. 123–[140]). Personer är *Christophe Willibald Gluck*, 73 år, *Joseph Haydn*, 55 år, *Wolfgang Amadé Mozart*, 31 år, *Constanze, hans maka*, 25 år, *Ludvig van Beethoven*, 17 år, *Celeste Coltellini*, sångerska, 21 år och *Luigi Bassi*, tenor, 24 år. Pjäsen utspelar sig i Wien 1787.

Topelius skrev tablån till en lotterisoaré den 7 februari 1887 för medellösa elever vid Helsingfors musikinstitut; lotteriet hade initierats av institutets rektor Martin Wegelius.³¹⁰ De sångtexter som ingår i divertissementet utkom som separatträck och är publicerade i *Övrig lyrik*, ZTS III; se därtill hörande kommentar.

Den 20 Juli 1874

Odaterat manuskript på 7 sidor med rubriken *Den 20 Juli 1874* i Topeliussamlingen, signum 244.106 (inbundet; pag. 141–147). Personer: tomten *Nisse*, hushållsmamsellen *Martha*, *konduktör*, *banvakt*, *Hoppets Genius*, *Kärlekens Genius*, *Den Namnlösa* och *Eko från Finland*. Händelsen utspelar sig i den *blifvande Stationschefens blifvande frus blifvande rum vid en järnvägsstation*. – Det första godståget på Borgåbanan, mellan Borgå och Kervo, avgick den 16 juli 1874 och stationshuset i Borgå stod nästan klart.³¹¹

Petter Käck. Monolog. För Frivilliga Brandkåren i Helsingfors Oktober 1889

Odaterat manuskript på 6 sidor i Topeliussamlingen, signum 244.106 (inbundet; pag. 155–[160]). Monologen framsågs av smedslärlingen *Petter Käck*. Röster utifrån hörs via en telefon på scenen.

Topelius hade skrivit monologen för Frivilliga brandkårens soaré den 13 oktober 1889. Huvudrollen skulle spelas av skådespelaren Hjalmar Agardh, med direktionen för Svenska Teatern motsatte sig dock detta av någon anledning och opuset uppfördes därför inte.³¹²

De Gamlas Hem. En situation

Odaterat manuskript på 6 sidor i Topeliussamlingen, signum 244.106 (inbundet; pag. 161–[166]). Pag. 167 f. uppstår skillnader i förhållande till ett annat manuskript av Topelius hand, tillhörande *Marie Beaurain*. Personer: änkor *Fru Henriksson* och *Fru Järvinen*, boende i »anstalten».

Stycket uppfördes den 4 december 1891 till förmån för »de gamlas hem» som öppnats i Djurgården i Helsingfors. Slutorden (sex strofer) återges i tidningen *Finland*.³¹³

OFULLBORDADE MANUSKRIFT

Samtliga ofullbordade manuskript finns i Topeliussamlingen, signum 244.106, Nationalbiblioteket, Helsingfors. Topelius har gjort sammanfattningar och kommentarer till en del av pjäserna i anteckningsboken *Hesperider* (signum 244.168).

Epilog med anledning af Finska gardesbataljonens aftåg i Mars 1854

Två manuskript (pag. 25–36): ett utkast (7 s., 6 scener) och en ofullbordad renskrift (4 s., första scenen, början på andra). Utkastets titel: *Prolog [!] vid festen för finska gardet före*

dess aftåg mot Turkarne. Personer: *Marsch* (gammal soldat), *Elias* (bondgosse), *Lotta* och *Maja* (bondflickor).

Topelius skrev en dikt, »Till Lifgardets Finska Skarpskyttebataljon den 16 Mars 1854», till den avskedsmiddag som ordnades nämnda datum för gardets officerskår som hade utkommenderats till Ryssland.³¹⁴ Av allt att döma hade han ursprungligen tänkt sig en tablå.

Sista Bolagsstämman

Två påbörjade manuskript (pag. 41–[46]) som återger första scenen. Personer ur kända skådespel (t.ex. *Hamlet*, *Don Juan*, *Preciosa*, *Gamla baron*, *Blodiga Nunnan*, *Doktor Faust*, *Friare från Åbo*). Efter rollistan: *Stycket spelar i Hfors gamla theater Febr. 1861*.

Nyårsqvällen. Skämt i en akt

Utkast (pag. 47 ff.). Personer: kommunalrådet *Matti* och hans fru *Maja*. Första scenen färdig, scen två och den påbörjade tredje scenen strukna. I tredje scenen uppträder också *von Geldschnabel*. Pag. 51 ett nytt försök med fler personer i rollistan och titeln *En Nyårs-afton*. Texten struken.

Marmorhjärtat d. 5 Juni 1852

Plan till en opera med titeln *Marmorhjärtat* på drygt en sida (pag. 181 f.). Huvudpersoner är bonden *Tycho* och hans söner *Joachim* och *Roderik*. I anteckningsboken *Hesperider* står följande om *Marmorhjärtat*: *Programmet är i utkast meddeladt Pacius 1853, men godkändes icke. – Det är en riddare som bytte hjerta med bergkonungen, gaf honom sitt och fick i byte hans stenhjerta, mot alla bergets skatter och lyckans häfvor i mellangift. Stenhjärtat blir honom för tungt, – han är lycklig att sist få sitt eget tillbaka.*³¹⁵

Miranda. Sångspel i 3 akter

Ett påbörjat manuskript: Ett utkast (en sida) med titeln *Miranda. / Sångspel i 3 akter*, daterat den 27 Maj 1854 (pag. 195 f.), därefter en odaterad plan där akternas handling sammanfattas, *Ny och förenklad uppränning / till / Miranda / opera i tre akter af Fredr. Pacius*. (pag. 197 ff.). Personerna är bl.a. *Prins Waldemar*, *Prinsessan Arabella*, *Wolf Kastellan*, *Marcellus*, blind soldat, och hans dotter *Miranda*. Handlingen utspelar sig i Provence. Anteckningsboken *Hesperiderna* upptar en översikt av akterna daterad 1853 (se bild).

När behaget åldras/Ett sekel för mycket/Rubinen. Lustspel i en akt

Tre odaterade utkast med olika titlar: *När behaget åldras / lustspel i en akt* (pag. 117 ff., två scener), *Ett sekel för mycket. / Lustspel i en akt* (pag. 221–[224], första scenen) och *Rubinen / Lustspel i en akt* (pag. 227–[230], två scener). Personer: änkan *Louise Lindfelt* (35 år), hennes dotter *Louise* (17 år) och öfverste *Ludvig Jernestam* (i det tredje manuskriptet benämnd *Ludvig Leski*). Stycket utspelar sig 1812.

Ljus och Mörker/Mörka Tider. Skådespel i 5 akter

Två odaterade utkast: *Ljus och Mörker. Skådespel i 5 akter* (pag. 231–[234], två scener). Personer bl.a. *Pehr Brahe*, *Grefve Bernhard Bertelsköld*, *Olof Wallenius*, *Nicolaus Raumanus*, *Mäster Adam* och *En hexa*. Utspelar sig i Åbo och nejden däromkring år 1671. Pag. 235

med titeln *Mörka Tider. / Skådespel i 5 akter* upptar en något annan rollförteckning och en översikt av händelserna i första akten.

I *Hesperider* ger Topelius en sammanfattning av dramat: *Är ämnad att behandla hexprocesserna i Åbo under Pehr Brahes tid och den store grefvens ingripande till förmån för ljusare åsikter. Vidare: Har tänkt mig reflexer från 30:åra kriget – kavaljerer som Åke Tott och pennfåktare som Adler Salvius.*

Bortom Lethe. Prolog, år 858 i Cordova

Två korta utkast, det första daterat 4/9 85 (pag. 237. f., oavslutad scen) det andra odaterat (pag. 239 ff., första scenen, påbörjad andra scen struken). Personer: *Antonia, prinsessa af Assurien, fången hos mohrerne och Favardin, dervisch.*

I *Hesperider* kommenterar Topelius under titeln *Bortom Lethe. / Dramatiska taflor, 2 akter: Scenen i det gamla Grekland – älskande i lifvet mötas sedan vid Lethes stränder – en på hvardera stranden – och båda få välja till hvilkendera stranden han vill gå. / Mars 1860. / Behandlas bättre i en ballad.*

PLANERADE DRAMATISKA VERK

I anteckningsboken *Hesperider* (signum 244.168) har Topelius ytterligare sammanfattat och kommenterat åtta planerade dramatiska verk som förblev oskrivna.

Heliogabalus

Första idén från 1852. Den halvvuxne, rikt begåfvade ynglingen förtrampar menskligheten, emedan han föraktar henne. I samma stund han lär sig att högakta henne, faller han för den förtrampade Nemesis. I denna tragedi skall allt vara kolossalt – de högsta fysiska och moraliska motsatser – och man skall se en skymt af kristendomens verldskamp.

Den enda aktning och den enda kärlek H. känner är för en ung, oren qvinna, hans okända syster.

Tiden skämtar. Lustspel i 1 akt

Personer: Öfverste Littov. / Fru Lindfelt / Marie Lindfelt.

Beror på en förväxling mellan mor och dotter. Dottern, klädd till en kostymbal i sin moders brudklädning och gustaviansk toilett, blir färdig en timme för tidigt och tages af öfversten, som återkommit efter 20 års frånvaro, för hans fordna fästnö, modern.

Endast första scenen utförd i koncept.

Kullervo. Sorgespel i 5 akter (1859)

Cygnæi idé. Den friborna andens kamp mot trälldomen.

Det antika trotset mot gudarne.

De små bestyren gäckade och förtrampade af en kolossal genius.

Untamo en lurifax.

Blott en beslägtad genius: den okända systemen – deraf deras kärlek och Kullervos fall.

Sedan Alexis Kivi upptagit samma idé, lärer min stadna i tanken – som mycket annat. Skada på idén. Der vore ännu mycket att göra.

Armfelt i Neapel. Lustspel i 4 akter

Idén gafs i Febr. 1858 af Cygnæus, hvilken som källa anvisade Piranesis försvarsskrift från 1794. Intrigen hvälfver sig kring Armfelts äfventyr i Neapel nämnde år, då hertig Carl och Reuterholm skickade lönnmördare till lands och Palmstjerna med en svensk fregatt till sjöss för att få honom lefvande eller död. Alla karlar utom kungen och Acton, ville af svartsjuka förderfva honom. Alla Neapels quinnor, från gatsångerskan ända till drottningen, voro förälskade i honom och sammansvuro sig att rädda honom, hvilket ock skedde i drottningens vagn. Tacksamt ämne för lustspelet. Svårigheten består i att framställa en alltför närastående historisk personlighet och i att finna en skådespelare, som kan återgifva den.

Gunstlingarne. Lustspel i 4 akter (Jan 1861)

Gunstlingarne äro Bourdelot och Pimentelli vid Christinas hof. Intrigerna för att störta dem.
Tacksamt ämne för ett intrigstycke. Torde öfverlämnas åt svenska bearbetare.

Arvid Kurk. Skådespel i 5 akter på vers

Personer: Arvid Kurk, junker Thomas Wulf von Grewensdorp, Hemming Gadd, Nils Westgöthe, Nils Grabbe, Åke Göransson Tott, Rolf Mattson, Nunnor från Nådendal, – en Luthers lärjunge m.fl.

Hösten 1863.

K. R. Malmström har behandlat Kurck i Erik Fleming, men såsom biperson. Hindrar ej nytt stycke.

Betlehems stjerna

Oratorium med text så ordagrann som möjligt efter evangelierna. Medelpunkten och det genomgående motivet utgör englarnes lofsång.

Detta oratorium är ämnadt att komponeras af Pacius. Skulle han fortfara i sin vägran, ville jag göra derafen legend, eller deklamatorium med musik.

27 Dec. 1863.

Ämnet är flersaldigt förut behandladt alltifrån medeltidens jul-spel. Pacius vägrar skrifva musiken.

Elementerna. Ode symfoni

Sedan jag hört Haydns Årstider, har jag lust att framlocka elementernas toner. Ämnet är icke nytt och andra ha, såsom jag, tänkt sig behandlingen, nemligen att låta dem framför allt sjunga Guds ära. Men ämnet är ock så tacksamt och rikt, att synpunkterna kunde blifva till en viss grad nya.

A. Jorden: bergen i morgonrodnad, – grufvan – skördefältet – en tropisk skog – Lapplands is – jordbäfnig.

B. Vattnet: källan, floden, hafvet – skepp i storm – vågornas sång – insjön, – stranden – störtregnet – daggen – qvarnen.

C. Luften: stormen – väderhvirveln – molnet – lufthafvet – himlens blå – ethern – seglet – pappersdraken – bubblan – ballongen.

D. Elden: vulkanen – flammen på hemmets härd – ångkraften – tändstickan – skogselden – vådelden – masugnen – krutet – blixten.

Obs. Erbjudes åt Pacius, som vägrar. Senare åt M. Wegelius.

14 mars 1872.

NOTER

- 1 Se »Gamla Baron på Rautakylä», *Noveller och kortprosa*, ZTS VI (digital utgåva). Novellen kommenteras av Pia Forssell i inledningen till delutgåvan.
- 2 Deland (1805–1862) betalade 250 rubel i honorar, Topelius, *Familje-Krönika*, s. 67 (SLSA 801).
- 3 Topelius, *Familje-Krönika*, s. 67, även Valfrid Vasenius, *Zacharias Topelius III*, s. 12.
- 4 »Theater. Skådespelet 'Efter femtio år'», *Helsingfors Tidningar* 22/3 1851. Liksom allt redaktionellt material i tidningen är artikeln osignerad, men att det är pjäsens författare som står bakom är uppenbart.
- 5 »Författaren utropades efter spektaklets slut och helsades med lifliga bifallsyttringar», rapporterade *Morgonbladet* i en notis (17/3 1851).
- 6 [Weckström], *Anteckningar rörande teatern i Finland* 1864, s. 20.
- 7 Recension av Selim Elmgren, »Efter femtio år, skådespel af Zak. Topelius», *Litteraturbladet för Allmän Medborgerlig Bildning* 1851:3.
- 8 Recensenten är troligen *Morgonbladets* redaktör Fredrik Berndtson. »Theater», *Morgonbladet* 20/3 1851. Annonns: »Börjas halv 7, slutas ½ 11 e. m.»
- 9 S. E. [Selim Elmgren], »Efter femtio år, skådespel af Zak. Topelius», *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* 1851:3, s. 75–81.
- 10 Topelius, *Familje-Krönika*, s. 67.
- 11 *Tillkännagifvanden ifrån embetsmyndigheterna i Wiborgs län* 20/4 1853, *Borgå Tidning* 9/11 1853 (välvilligt kommenterad i *Borgå Tidning* 12/11 1853) och *Ilmarinen* 29/4 1854.
- 12 *Åbo Tidningar* 25/5 1858.
- 13 *Finlands Allmänna Tidning* 24/4 1861.
- 14 *Wiborgs Tidning* 2/11 1864.
- 15 *Wasabladet* 28/1 1871, *Oulun Wiikko-Sanomia* 4/3 1871, *Åbo Underrättelser* 22/5 1871 och *Borgå-bladet* 11/5 1872 (Unga Finska Teatern).
- 16 *Åbo Tidning* 7/12 1883. I en osignerad recension följande dag konstateras att pjäsen ter sig föråldrad och »representerar en försvunnen romatisk smak», *Åbo Tidning* 8/12 1883.
- 17 *Åbo Tidning* 22/12 1894, *Åbo Underrättelser* 2/1 1895 och *Nya Pressen* 18/1 1895 (i Vasa på Topelius födelsedag 14/1), *Uleåborgsbladet* 23/2 1895, *Wiborgsbladet* 31/10 1895, *Uusi Savo* 26/11 1895, *Åbo Tidning* 14/1 1896 (förest. 14/1), *Mikkeli* 12/9 1896, *Fredrikshamns Tidning* 30/9 1896, *Kotka* 15/10 1896, *Hufvudstadsbladet* 4/12 1896, *Borgå-bladet* 9/12 1896, *Tammerfors* 19/12 1896, *Wasa Nyheter* 15/1 1897 (förest. 14/1).
- 18 *Hufvudstadsbladet* 29/3 1894; recensioner i *Hufvudstadsbladet* 31/3 1894 (Lindfors i huvudrollen) och *Hufvudstadsbladet* 2/4 1894 (Franck i huvudrollen).
- 19 *Tammerfors* 24/5 1894 och *Björneborgs Tidning* 8/6 1894.
- 20 *Snäll-Posten* 28/5 1851.
- 21 *Stockholm Dagblad* 4/6 1851.
- 22 På Topelius förfrågan uppger Albert Bonnier i brev 11/3 1881: »Enligt Dahlgrens bok om Stockholms teatrar var 'Efter 50 år' blott uppförd 66 gånger på Djurgården och 6 gånger på Kungl Teatern = 72 gånger» (*Brev*, ZTS XX:1).
- 23 Utförandet får beröm, herr och fru Delands spel betecknas som ypperligt. »Theater», *Upsala* 14/10 1851.
- 24 *Norrköpings Tidningar* 22/11 1851, *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 19/4 1852 (som klagar på Delands underhaltiga repertoar).
- 25 *Aftonbladet* 29/5 1852.

- 26 *Norrlands-Posten* 12/1 1852.
- 27 *Najaden* 5/2 1852. Medverkande var herr Statlander och herr Hedin. Stycket bedöms som »ett af de bästa» som uppförts under terminen. Den talrika publiken sägs ha varit mycket belåten (*Najaden* 7/2 1852). Samtidigt annonserade Wallin *Ur lifvets strid* av Fredrik Berndtson (8/2).
- 28 *Skara Tidning* 21/2 1852, *Mariestads Weckoblad* 13/3 1852, *Nya Wermlands-Tidningen* 7/4 1852 och *Vestmanslands Läns Tidning* 23/9 1852.
- 29 *Norrländska Korrespondenten* 5/5 1852, *Eskilstuna Allehanda* 10/12 1856, *Öresunds-posten* 29/8 1859 och *Christinehamns Allehanda* 14/7 1860.
- 30 Annonns i *Nya Wexjö-Bladet* 14/2 1853, *Snäll-Posten* 5/3 1853 och *Hallands-posten* 12/7 1853.
- 31 Annonns i t.ex. *Nyköpingsbladet* 26/4 1853, *Norrlands-Posten* 11/5 1854, *Lunds Weckoblad* 19/3 1857 och *Norrköpings Tidningar* 9/12 1857.
- 32 T.ex. *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 19/3 1855 och *Örebro Tidning* 29/1 1858.
- 33 Recension i *Aftonbladet* 3/12 1861.
- 34 Brev från Albert Bonnier till Zacharias Topelius 26/3 1881 och 7/4 1881; Kungliga Dramatiska Teaterns direktör Knut Almlöf tillhandahöll de uppgifter om antal föreställningar som Topelius efterfrågat för förordet till *Dramatiska dikter* 1881 (brevet vidarebefordrat av Bonnier 26/3 1881, *Brev*, ZTS XX:1).
- 35 Annonns i *Carlsronas Weckoblad* 11/2 1863, *Tidning för Wenersborgs Stad och Län* 23/6 1863, *Hernösands-Posten* 14/10 1863, *Norrländska Korrespondenten* 14/11 1863 och *Skellefteå Tidning* 25/11 1863. Makarna Novander hade turnerat med J. Roos teatersällskap.
- 36 Annonns t.ex. i *Lunds Weckoblad* 23/10 1875, *Nerikes Allehanda* 4/2 1876 och *Göteborgs-posten* 16/3 1876.
- 37 *Norrköpings Tidningar* 12/2 1883. Från hösten gav föreningens teater *Regina* von Emmeritz.
- 38 *Jönköpings Dagblad* 9/10 1875, *Malmö Handels- och Sjöfartstidning* 25/1 1879 (»Efter flera års hvila och på nytt instuderad»). Lindmark hade varit anställd av Deland och vid Svenska Teatern i Helsingfors.
- 39 *Norrlands-Posten* 27/7 1882.
- 40 Recension i *Eskilstuna Tidning* 3/1 1893.
- 41 Annonns i *Aftonbladet* 2/4 1898. Recension i *Stockholms-Tidningen* 9/4 1898. – Med anledning av att *Efter femtio år* utkom i reviderad version 1881 skriver Knut Almlöf i ett brev till Topelius: »Hvad särskildt beträffar Pierre Delands framställning af din 'Drakenhjälm', så var den så ensamt stående uti konstens annaler och kvarlemnade ett så outplånligt intryck, att ingen må drista att på den Kungliga scenen försöka dess återgifvande, åtminstone icke så länge en enda finnes kvar, som kan erinra sig Deland»; brevet vidarebefordrat av Albert Bonnier (Bonnier–Topelius 16/11 1881, *Brev*, ZTS XX:1).
- 42 Brev från Topelius till B. A. Thunberg 11/7 1851. Med pjäsen inledde Bonnier sin mångåriga utgivning av Topelius verk (se Topelius korrespondens med Albert Bonniers förlag, *Brev*, ZTS XX:1).
- 43 Kontrakt saknas.
- 44 Topelius, *Familje-Krönika*, s. 67.
- 45 Häftet annonserades bl.a. i *Lunds Weckoblad*, *Jönköpingsbladet*, *Wexsjöbladet*, *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, *Nya Wermlandstidningen*, *Härnösandsposten* och *Norrländska Korrespondenten*.

- 46 Topelius, *Familje-Krönika*, s. 67.
- 47 S. E. [Selim Elmgren], »Litteraturofversigt», *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* 1851:10, s. 308 f.
- 48 Deland hade refuserat Cygnæus' skådespel *Claes Flemings tider* ett år tidigare (Topelius–Cygnæus 22/11 1850, *Konstnärsväpna* I 1956, s. 167).
- 49 F. C., »Efter femtio år skådespel i tre akter med prolog af Z. Topelius», *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* 1851:11 [utg. i januari 1852], s. 333–340. I en not reserverar sig redaktionen mot angreppet: »ehuru vi icke dela här uttalande omdömen i allo, skall dock sanningen och läsaren vinna på deras publicerande.» Några år senare, 1856, skrev Cygnæus ett lika affekterat inlägg i samma tidskrift till försvar för *Kung Carls jagt* (se s. 497).
- 50 I honorar för *Dramatiska dikter* fick Topelius 1 040 kronor, brev från Albert Bonnier (AB) till Topelius (ZT) 13/12 1881, *Brev* XX:1. – Bl.a. följande brev i korrespondensen med Bonnier rör *Dramatiska dikter* 1881: AB–ZT 8/4 1881 (ankomna manuskript); AB–ZT 19/5 1881 (arkberäkning); ZT–AB 26/5 1881 (plan för ett andra band av *Dramatiska dikter*); AB–ZT 28/5 1881 (honorar 80 kr/ark); ZT–AB 2/6 1881 (Topelius förmodar att efterfrågan på mindre kända pjäser inte är så stor); AB–ZT 7/6 1881 (apropå honorar noterar AB: »Förhållandet är nämligen (och tyvärr) att folk mer och mer hos oss visar olust att köpa dramatisk litteratur! Det är ganska egendomligt men ett faktum är det, som erfarenhet dagligen mera utvisar för mig.»); ZT–AB 15/6 1881 (första häftet tryckt men inte anlänt till ZT); AB–ZT 16/11 1881 (AB beklagar att de första två pjäserna inte rymts i ett häfte utan att slutet tryckts i det följande). Tredje häftet, med slutet av *Regina von Emmeritz* samt *Prinsessan af Cypern* utkom i januari 1882 (*Finlands Allmänna Tidning* 14/1 1882).
- 51 Topelius var övertygad om att Larsson »med sin fyndighet» skulle hitta ett motiv som passade för både skådespelen och lustspelen – »dock beder jag att han ej må markera de senare med den vanliga griniga masken, utan hellre anbringa någonting fint idealiserande, såsom hans särdeles lyckade vignett till Vinterqvällarne» (ZT–AB 23/2 1881); Topelius blev också nöjd med omslaget till *Dramatiska dikter* (framgår av AB–ZT 5/7 1881). Notis om att första häftet utkommit ingick först i *Post- Och Inrikes-tidningar* (3/6 1881). Första delen skickades enligt Topelius önskan till skådespelerskan Betty Almlöf, Pierre Delands dotter (ZT–AB 2/10 1881, AB–ZT 6/10 1881).
- 52 Bonnier–Topelius 14/12 1880; någon andra del av *Dramatiska dikter* utkom inte. Samtliga skådespel ingår däremot i *Samlade Skrifter*, del 5 och 6 (1903–1908).
- 53 V. [Valfrid Vasenius], »Z. Topelius draamojen kirjoittajana», *Valvoja* 15/12 1882, s. 505.
- 54 Topelius redogör för upprinnelsen till operan i artikeln »Musiken i Finland och Kung Carls jagt», *Helsingfors Tidningar* 24/3 1852. Jfr kommentaren till *Sancta Maria*, s. 534 f.
- 55 Karl XI avreste med följe till Åland den 31 august 1671 – kungens första resa över ett hav. Med på utflykten var änkedrottning Hedvig Eleonora, två furstliga fröknar (kusiner till kungen), hovmästarinnan Görvel Posse, hovdamer, greve Gabriel Oxenstjerna, friherre Sten Bielke, greve Nils Brahe, riksråd Ebbe Ulfelt och möjligen Göstaf Ribbing. Resan varade en vecka. Se Reinhold Hausen, »'Kung Carls jakt' i urkundlig belysning. Föredrag hållet vid Svenska litteratursällskapets i Finland årshögtid den 5 februari 1916» 1916, s. 211–215, 225, 234.
- 56 Anders Fryxell, »Förberedelser för Karls anträde till regeringen» 1848, s. 10–14, <http://runeberg.org/svhistfry/15/0018.html>.

- 57 Sven Grauers, »Kristen Horn», *Svenskt biografiskt lexikon*.
- 58 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 126 och *Familje-Krönika*, s. 66.
- 59 Om manuskripten, se s. 500 f.
- 60 Brev från Topelius till Pacius 9/8 1850, privat ägo (Thesleff).
- 61 *Helsingfors Tidningar* 12/3 1851; se »Sångtexter» nedan. Konserten recenserades av Raphael Lagi (osign.) i artikeln »Herr Pacii kompositioner ur Operan: 'Kung Carls Jagt'», *Morgonbladet* 24/3 1851 och 27/3 1851.
- 62 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 126 (dikterat 1883) samt *Familje-Krönika*, s. 68. Jfr Cygnæus, »Svar på ett bref från Hr Ernst Ludvig, infördt i n:o 292 af Svenska Tidningen.»; *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* 1856:12.
- 63 Topelius-Pacius 7/6 1851, *Konstnärsbrev* I 1956, s. 195 ff.
- 64 Topelius, *Familje-Krönika*, s. 66–71.
- 65 När Topelius skickar sin första version av andra akten till Pacius skriver han t.ex.: »Jag ber dig nu, min gode bror, komma ihåg vår öfverenskommelse och förfara med pjesen efter godtfinnande, ändra orden till musiken efter behag och underrätta mig, om du vill ha flera numror inpassade.» Brev från Topelius till Pacius 9/8 1850, privat ägo (Thesleff).
- 66 Se citat ur brev från Topelius till Pacius 12/4 1857, anført på s. 497.
- 67 Nyberg, *Zachris Topelius* 1949, s. 251 f. Topelius uppger att 96 personer deltog (Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 127).
- 68 [Topelius], »Musiken i Finland och Kung Carls jagt», *Helsingfors Tidningar* 24/3 1852.
- 69 »'Kung Carls jagt' för 23 år sedan», *Hufvudstadsbladet* 29/4 1875.
- 70 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 129 f. (dikterat 1883). [Weckström], *Anteckningar rörande teatern i Finland* 1864, s. 48–51.
- 71 *Helsingfors Tidningar* 27/3 1852. Drygt trettio år senare minns Topelius den spända stämningen vid premiären: »Blek av sinneshörelse gav Pacius tecken att börja ouverturen. Generalrepetitionen hade gått illa dagen förut, personalen bakom ridån var knappt mindre uppskakat än kompositören själv. Men första akten gick lyckligt, publiken var hänförd, den stora kören och alla solisterna återhämtade modet. Resultatet blev den mest glänsande framgång, som någon musik eller något dramatiskt stycke hittills upplevt i Helsingfors.»; Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 127 (dikterat 1883).
- 72 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 126 (dikterat 1883).
- 73 *Helsingfors Tidningar* 22/12 1852. – I samband med att den nya teatern slutligen invigdes 1860 återkallade Topelius minnet av kvällen: »aldrig hade konsten i Finland bevittnat en så allmän, så liflig hänförelse, som i denna sångens och ungdomens första soliga högtidskväll. Ingenting syntes dämera omöjligt, och ingenting var det heller. Gamle affärsmän, grånade uti lifvets prosa, blefvo unge på nytt och läto utan betänkande hänföra sig af just dessa samma planer och förhoppningar, hvilka den kalla beräkningen kort förut hade behandlat som barnsliga drömmar.»; »Nya Teatern i Helsingfors», *Helsingfors Tidningar* 29/11 1860.
- 74 Artikeln är osignerad, men sannolikt författad av Selim Elmgren. »Operan kung Carls jagt», *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* 1852:2, s. 58–62; tidskriften trycktes uppenbarligen i början av april 1852.
- 75 *Helsingfors Tidningar* 21/4 1852: »Det är glädjande både för musikens sak och för de deltagandes vackra uppoffringar af tid och möda, att allmänhetens välvilja, likasom trängseln om biljetter, intill sista stunden fortfar oförminskade.» Som avslutning

- arrangerades en bal för alla medverkande. Till denna fest skrev Topelius dikten »Sångens minne»; se *Övrig lyrik*, ZTS III (topelius.sls.fi).
- 76 *Helsingfors Tidningar* 22/12 1852.
- 77 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 130.
- 78 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 128. Den 18 maj återförenades de som medverkat i operan »och sjöngo till afsked operans flesta numror» (»Leopoldiner-Bref 24.»; *Helsingfors Tidningar* 2/6 1852). Sex månader senare publicerade Topelius en dikt med titeln »Kung Carls jagt» i *Helsingfors Tidningar* 27/11 1852 där en av sångarna flyttas femtio år framåt i tiden. Kompositören och sångarna är borta, men sången lever oförändrad kvar (*Ljungblommor*, ZTS I, s. 191, kommentar 455 f.). I prosadikten »Romantiskt äfventyr» (1852) ger Topelius en parodisk version av operans andra akt (*Ljungblommor*, ZTS I, s. 182, kommentar s. 451).
- 79 [Topelius], »Musik. Ny aria ur 'Kung Carls jagt'», *Helsingfors Tidningar* 25/11 1854.
- 80 *Stockholms Dagblad* 5/12 1856.
- 81 B–n., »Theater», *Post- och Inrikes Tidningar* 12/12 1856. Recensionen återges i *Åbo Underrättelser* 9/12 1856, i *Finlands Allmänna Tidning* 10/12 1856 samt i *Åbo Tidningar* med signatur B–n 11/12 1856 (Tomi Mäkelä uppger felaktigt, med hänvisning till Collan-Beaurain, att omdömet i ÅT är Axel Gabriel Ingelius; *Fredrik Pacius* 2009, s. 172).
- 82 »Bref till en vän i landsorten», *Svenska Tidningen. Nya Dagligt Allehanda i Stockholm* nr 292 (mikrofilm, KB). Tidningen utgavs från 1859 som *Nya Dagligt Allehanda*.
- 83 F. C., »Svar på ett bref från Hr Ernst Ludvig, infördt i n:o 292 af Svenska Tidningen», *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* 1856:12, s. 358–366.
- 84 Pacius–Topelius 26/3 1857 och Topelius–Pacius 12/4 1857, *Konstnärsväp I* 1956, s. 202–214.
- 85 Pacius–Topelius 26/3 1857, *Konstnärsväp I* 1956, s. 203 f.
- 86 Pacius–Topelius 26/3 1857, *Konstnärsväp I* 1956, s. 206. Pacius berättar också att han haft besök av kungen två gånger: »Mit welchem Wohlwollen er sich über die Oper, die er 3 mal angehört, kann ich nicht beschreiben.» (ibid.).
- 87 Topelius–Pacius 12/4 1857; det sista syftar på kritiken i *Post- och Inrikes-Tidningar*.
- 88 Första föreställningen gavs 27/10 1859, *Aftonbladet* 8/10 1859.
- 89 *Aftonbladet* 27/1 1860, *Nya Dagligt Allehanda* 30/1 1860. – Förstahandsvalet för kröningsfesten uppges ha varit *Profeten* av Meyerbeer, men ingen ansågs kunna spela huvudrollen. Det andra skådespelet som framfördes i samband med kröningen var *Gustaf Wasa* (musik J. G. Naumann och libretto av J. H. Kellgren, efter idé av kung Gustav III; *Strängnäs Allehanda* 28/4 1860). – Vid galaspektaklet deltog Finlands generalguvernör greve Fredrik Wilhelm Rembert Berg som representant för kejsaren. Berg rapporterade efteråt till Alexander II att en professor Topelius hade skrivit en opera enkom för kröningen där bönderna hyllar en svensk kung. Den missvisande upplysningen ledde till diverse förvecklingar och slutade med att kejsaren leende lär ha fällt följande yttrande om generalguvernören: »Also hat der wieder gelogen». Berg avsattes kort därefter. Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 131 f.
- 90 Tomi Mäkelä, *Fredrik Pacius, kompositör i Finland* 2009, s. 179.
- 91 Generalrepetition gavs den 27 april, premiären 28/4. Se »Theater» och »'Kung Carls jagt' för 23 år sedan», *Hufvudstadsbladet* 29/4 1875; recensionerna kommenterar i huvudsak musiken och utförandet, inte librettot, t.ex. *Morgonbladet* 13/5 1875, *Finlands Allmänna Tidning* 19/5 1875, 20/5 1875, 25/5 1875 och 26/5 1875.
- 92 Pacius tack till de medverkande publicerat i *Helsingfors Dagblad* 20/5 1875.

- 93 Lovordande recensioner i *Helsingfors Dagblad* 15/4 1880, *Finlands Allmänna Tidning* 15/4 1880 och *Morgonbladet* 15/4 1880.
- 94 »Kung Carls jagt», *Helsingfors Dagblad* 14/4 1880.
- 95 Den 3 februari 1895 på ett lotteri till förmån för teatern, samt på två konserter, den 4 och 5 februari; *Nya Pressen* 4/2 1895.
- 96 »För Fredrik Pacius. Vid aftäckningen af hans byst i Kajsaniemi park den 8:de Juni 1895», *Övrig lyrik*, ZTS III.
- 97 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 126.
- 98 Annonsrades första gången i *Helsingfors Tidningar* 29/10 1853.
- 99 Innehåller »Jägarkör», »Duettino», »Dryckes-visa», »Björndans», »Juden», »Storm aria» och »Målskjutnings chör». August Tavaststjerna gav en vokal- och instrumentalkonsert i Societetshuset den 26 november 1852 där bl.a. ouvertyr, duett och final ur operan framfördes (*Morgonbladet* 25/11 1852).
- 100 Kapitlet publicerat i *Helsingfors Tidningar* i december 1851, se »4. Judith och Holofernes», första berättelsen i *Fältskärens berättelser*, ZTS VII, s. 42–56. Uppgifterna om tillkomsten ges i Topelius–J. L. Runeberg 23/5 1855, *Konstnärsbrev* I 1956, s. 42 f., Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 132, Vasenius, *Zacharias Topelius* III, s. 408 och V, s. 363–399 samt Nyberg, *Zachris Topelius* 1949, s. 254.
- 101 Topelius fortsätter: »Skillnaden mellan dessa momenter ser man, bland annat, i afbildningarna af Judith: den, när hon höjer svärdet öfver Holofernes, är ojemförligt mera artistisk än den, när hon håller hans afhuggna hufvud i handen.» »Söder om Östersjön. 46. Erkeengelen Michael», *Helsingfors Tidningar* 17/10 1857. – Konstverket hade också tolkats i en tablå framförd på en av de artistiska soaréerna som ordnades på Societetshuset i Helsingfors våren 1853; om soaréerna, se komm. till »Titians första kärlek», s. 517.
- 102 Topelius–J. L. Runeberg 24/2 1853, *Konstnärsbrev* I 1856, s. 31. Stavningen är moderniserad i *Konstnärsbrev* (utg. Paul Nyberg).
- 103 J. L. Runeberg–Topelius, *Konstnärsbrev* I 1856, s. 32.
- 104 Förordet till *Dramatiska dikter* (1881) återgivet på s. 511 f.
- 105 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 132. I ett brev till Runeberg nämner Topelius också att han dragits till Hugos »glödande språk», ZT–JLR 14/3 1855, *Konstnärsbrev* I, s. 40.
- 106 [Topelius], *Helsingfors Tidningar* 16/4 1853.
- 107 T.ex. *Morgonbladet* 11/4 1853.
- 108 Vasenius, *Zacharias Topelius* III, s. 13. Pjäsen lämnades till Stjernström den 19 februari 1853 (Vasenius, *Zacharias Topelius* V, s. 395).
- 109 »Theater», *Morgonbladet* 11/4 1853: »I anseende till de större omkostnader vid pjесens uppsättning förhöjes priserne till följande: Första Raden, Avantscen, Amphitheater, Länstolar och Orchesterplats 75 kop. Parterre och Baignoire 60 kop. Andra Raden och Stående Parterre 50 kop. Galleri 20 kop.»
- 110 Selim Elmgren konstaterar att Helsingfors teaterpublik inte räcker för fler än åtta föreställningar »om ej samma personer infinna sig der flere gånger», »Regina von Emmeritz», *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* 1853:2, s. 53.
- 111 Recensionen möjligen författad av August Schauman som tillträdde som redaktör för *Morgonbladet* 1853.
- 112 »Regina von Emmeritz», *Morgonbladet* 21/4 1853.
- 113 S. E., »Regina von Emmeritz», *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* 1853:2, s. 47–54. Elmgren nämner också skådespelet i en exposé över teatern i Finland

- några månader senare: »med sitt historiska underlag antyder det den bana framtida inhemska teaterförfattare måhända med största framgång kunna följa, nemligen att bygga sina skådespel på verkliga händelser och personer ur fäderneslandets historie.» S. E., »Något om teaterns öden i Finland», *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* 1853:7, s. 221.
- 114 Bilden av Gustav Adolf sägs i ord och handling överensstämma med historiens. Fursten af Emmeritz representerar släktkänslan mitt bland de stora intressena. Hieronymus är »en vanlig jesuit-typ; färdig till alla de gröfsta brott i religionens namn», men hans roll skulle vinna på att utvecklas. Kätchen är »en lycklig dramatisk skapelse» som muntrar upp händelsernas allvar.
- 115 *Åbo Underrättelser* uppmärksammar föreställningen i en kortare notis den 22 juli, med hänvisning till Elmgrens recension »så sansad, sann och väl hållen» att inget finns att tillägga.
- 116 »Regina von Emmeritz», *Åbo Tidningar* 26/7 1853.
- 117 Annonns i *Hufvudstadsbladet* 28/5 1867 och 31/5 1867.
- 118 Recension i *Åbo Underrättelser* 25/6 1867.
- 119 Recension i *Hufvudstadsbladet* 18/11 1867 och *Hufvudstadsbladet* 20/1 1869. Notis i *Åbo Underrättelser* 26/1 1869. Se även Hj-r., »Theater-statistik.», *Hufvudstadsbladet* 2/3 1869. Annonns i *Hufvudstadsbladet* 29/5 1869, *Wiborgs Tidning* 9/10 1869 och *Hufvudstadsbladet* 4/11 1869, recension i *Finlands Allmänna Tidning* 20/1 1872.
- 120 Recension i *Wasabladet* 3/4 1875. Protesten publicerad bl.a. i *Åbo Underrättelser* 7/4 1875; Cederqvist hade inte uppfyllt de av Topelius uppsatta villkoren, *Wasabladet* 10/4 1875. Cederqvists genmäle publicerat i *Wasabladet* 17/4 1875.
- 121 *Björneborgs Tidning* 19/5 1875, *Wiborgs Tidning* 18/9 1875 och *Tampereen Sanomat* 18/1 1876.
- 122 Pjäsen ersatte i sista minuten en annan pjäs, eventuellt uppfördes den bara en gång; se recension i *Åbo Posten* 27/5 1875.
- 123 Notis i *Finlands Allmänna Tidning* 28/8 1879, recension i *Hufvudstadsbladet* 3/9 1879.
- 124 »Nya teatern», *Finlands Allmänna Tidning* 5/9 1879.
- 125 »Svenska teatern. I. Regina von Emmeritz», *Helsingfors* 24/9 1879.
- 126 »Nya teatern», *Hufvudstadsbladet* 3/9 1879.
- 127 Arvid Hultin, »Teater», *Finsk Tidskrift* 1879:5, s. 415–419.
- 128 Annonns i *Åbo Underrättelser* 14/12 1880 och en nedlåtande recension av uppförandet i *Åbo Posten* 31/12 1880.
- 129 Nypremiär på Runebergsdagen den 5 februari; notis i *Helsingfors Dagblad* 5/2 1880, annons med samtliga medverkande i *Helsingfors* 9/2 1882, annons i *Hufvudstadsbladet* 8/4 1882. Stavningen i annonserna ändrades 1880 från Nya Teatern till Nya Teatern.
- 130 C. G. E., »Teater», *Finsk Tidskrift* 1882:2, s. 155–159.
- 131 »Nya teatern», *Finlands Allmänna Tidning* 13/2 1882.
- 132 Omnämmanden i *Hufvudstadsbladet* 7/5 1882 och *Helsingfors Dagblad* 12/5 1882, recensioner i *Hufvudstadsbladet* 17/5 1882 och *Suomalainen Wirallinen Lehti* 23/5 1882.
- 133 T.ex. *Wiborgsbladet* 4/11 1882, *Uusi Suometar* 12/3 1883, *Åbo Underrättelser* 7/10 1884 och *Finland* 16/1 1885. Recensioner i *Satakunta* 2/10 1886 och *Björneborgs Tidning* 2/10 1886.
- 134 »Teater. Regina von Emmeritz», skådespel i fem akter af Z. Topelius», *Åbo Tidning* 11/10 1884. Artikeln är troligen författad av redaktören Ernst Rönnbäck.
- 135 T.ex. *Aura* 12/1 1887, *Suometar* 18/1 1888 och *Aftonposten* 14/1 1896 (Maria Rängman i rollen som Regina). – Teatern gav 147 föreställningar 1882–1933.

- 136 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 133 ff. Om Gustav Adolfs roll säger han vidare: »I Gustaf II Adolfs roll uppträdde först Edvard Stjernström med tillhjälp av obegripligen höga klackar, sedermera Ulrik Torsslow, i Stockholm, därefter kungar av andra och tredje rangen, men också en, utom Torsslow, av 1:sta rangen, nämligen den genialiske Frithiof Raa, född norrman. Varje gång han visade sig på breschen i 2:dra akten, gick ett sorl av beundran genom salongen, tårar fyllde många ögon och skolflickorna snyftade.»
- 137 Notis i *Folkvännen* 19/12 1891.
- 138 Både rollprestationerna och scenografin beröms, särskilt uppmärksammas belysningseffekterna. Arv. af S., »Svenska teatern. Regina von Emmeritz», *Nya Pressen* 19/12 1891.
- 139 Notiser i *Nya Pressen* 21/5 1892.
- 140 *Program-Bladet. Tidning för Helsingfors Teatrar och Konserter* 7/12 1894, *Hufvudstadsbladet* 8/12 1894, kort recension i *Hufvudstadsbladet* 11/12 1894.
- 141 *Wiborgsbladet* 4/10 1896, *Åbo Underrättelser* 18/10 1896, *Tammerfors* 19/12 1896, *Wasa Tidning* 13/1 1897, *Uleåborgsbladet* 27/3 1897 och *Björneborgs Tidning* 14/4 1897; recension i *Åbo Underrättelser* 5/11 1896. Teatersällskapet gav föreställningar i 15 städer, oklart om *Regina von Emmeritz* uppfördes på alla orter; se *Fredrikshammns Tidning* 26/5 1897.
- 142 I ett brev till kompositören J. A. Josephson i januari 1854 meddelar Topelius att han inte tagit itu med librettot till *Sancta Maria* eftersom omarbetningen av *Regina von Emmeritz* för den svenska publiken har »kostat mer tid och bekymmer» än han tänkt sig. *Konstnärsbrev* I 1956, s. 300 f. (dateringen »Januari 1853» är av allt att döma felaktig).
- 143 Kalender med anteckningar, Topeliussamlingen 244.158.
- 144 *Norrköpings Tidningar* 25/1 1854. Stjernströms trupp hade uppfört fjärde akten i Stockholm på De la Croix's salon den 16 september 1853 för välgörande ändamål (*Post- och Inrikes Tidningar* 15/9 1853).
- 145 I en utförlig not går recensenten dock hårt ut mot »ryssvännen» Topelius som »nyligen quidit sina aflågt smicker uppfyllda lofsånger till Czar Nikolai» och därför belönats med professorstjänst. Därtill beskylls Topelius för att stå i spetsen för de finska studenter som »bespotta allt svenskt», vilket betecknas som »förrådiska handlingar» och »illbragder».
- 146 »Theater», *Göteborgs nyare Handels- och Sjöfarts-tidning* 26/4 1854.
- 147 »Carlstad», *Nya Wermlands-Tidningen* 8/8 1854. I notisen konstateras att huvudrollerna utfördes förträffligt, men att pjäsen är beräknad för en större scen, med andra »hjälpedel» än dem staden kan erbjuda. Annons t.ex. i *Mariestads Weckoblad* 22/7 1854.
- 148 Föreställningar gavs i december 1854 och januari 1855.
- 149 »Teater», *Aftonbladet* 14/12 1854.
- 150 »Mindre teatern.», *Post- och Inrikes Tidningar* 14/12 1854.
- 151 *Stockholms Daglad* 15/1 1855.
- 152 Fredrika Bremer-Zacharias Topelius 8/2 1855, *Konstnärsbrev* II 1960, s. 14 ff. Om Bremer, se även »Utgivning och mottagande» s. 511.
- 153 Recension i *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* 8/8 1867.
- 154 Pjäsen gavs fyra gånger 1873 (21/1-2/2), betydligt fler gånger 1874. Charlotte Raa lovordas t.ex. i *Göteborgs-Posten* 14/2 1874.
- 155 Novanders sällskap hade 27 inövade verk (skådespel och operetter) på sin repertoar, verken listade i en annons i bl.a. *Skånska Posten* 26/9 1874.

- 156 Novanders sällskap uppförde skådespelet första gången den 26 november 1869 i Kristianstad och sista gången i Borås den 25 januari 1874.
- 157 Under några uppsättningar 1872 medverkade dansare från Kungl. Teatern mellan akterna (fru H. Lund och hr Sjöblom); annonser i *Öresunds-posten* 10/8 1872 och *Carlskrona Weckoblad* 24/8 1872 (undertecknade Associations-sällskapet).
- 158 I början kritiserades deklamationen och utförandet i notiser i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 10/9 1870 och *Skånska Posten* 20/9 1871, men stycket (med Hammarstrand som Regina) hyllades i utförligare recensioner i *Barometern* 19/10 1872, *Nya Wexjö-Bladet* 20/11 1872 och *Norrlands-Posten* 7/4 1873.
- 159 Föreställningar gavs hösten 1874 i Karlskrona och Kristianstad, 1876 i Kalmar, 1877 i Örebro (»fröken Strömberg» i huvudrollen), Eskilstuna och Falun (Betty Åberg som Regina). Enstaka föreställningar gavs 1878 i Örebro, Borås, Mariestad och Helsingborg. Recensioner i *Barometern* och *Kalmar* 2/9 1876, *Öresunds-posten* 13/7 1878. Från november 1883 uppförde Arbetareföreningens teater i Norrköping skådespelet under Novanders ledning (annons i *Norrköpings Tidningar* 15/11 1883). Samma förening framförde pjäsen åtminstone 1891 och 1894, utan Novanders medverkan.
- 160 Edvard Stjernström som innehade rättigheterna till pjäsen meddelar Topelius brevlades att han anonymt blivit informerad om att pjäsen inövas och att den »lär vara dålig». Topelius svarar att Stjernström i så fall bör »göra sina rättigheter gällande» och bifogar intyg, Topeliussamlingen NB 244.50 (ES-ZT) och 244.87 (ZT-ES) [avskrifter]. – En notis i *Wiborgsbladet* 9/9 1882 meddelar att Littmarcks sällskap skall gästspela i staden med *Regina von Emmeritz* på repertoaren.
- 161 *Dagens Nyheter* 13/3 1876. – I en osignerad artikel kritiseras Edvard Stjernströms (d. 1877) änka Louise Stjernström för att stryka långa partier på godtyckliga grunder i de pjäser teatersällskapet framförde, bl.a. Reginas roll blev på det sättet oigenkännlig; artikeln publicerad i *Kristianstadsbladet* 27/1 1879 och ett par dagar senare citerad i ett femtontal svenska tidningar.
- 162 Sista föreställningen gavs i april 1877.
- 163 Notiser t.ex. i *Göteborgs-Posten* 15/10 1879 och *Sydsvenska Dagbladet* 25/10 1879.
- 164 I början innehade »fru Brauchmann» rollen som Regina, därefter »fru Jensen». Gustaf Key spelade Gustav Adolf. Recensioner i *Nya Wermlands-Tidningen* 11/2 1879 och *Jönköpings Tidning* 3/1 1881.
- 165 Utförandet hyllas i *Smålands-posten* 8/12 1881 och kritiseras i *Nya Wexjö-Bladet* 21/2 1882.
- 166 Annonser i *Sundsvalls Tidning* 6/2 1883, kritisk recension av uppsättningen i *Umebladet* 24/7 1883.
- 167 T.ex. *Stockholms Dagblad* 6/11 1882 och *Post- och Inrikestidningar* 21/11 1882, recension i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 7/11 1882.
- 168 Topelius-Bonnier 17/11 1882: »Nya Theatern i Sthm och Stora Theatern i Götheborg ha visat mig den äran att upptaga Regina v. Emmeritz d. 6 Nov. Icke vill jag göra affär deraf, att förf. ej blifvit tillfrågad, men så mycken takt bör man förutsätta hos en theaterdirektion, att när förf. uttryckligen ogillat en äldre upplaga och utgifvit en ny, densamma äldre upplagan icke återgifves utan hans vetskap. Detta har skett åtminstone i Götheborg; jag vet ej hvad man gjort i Stockholm. Hvad skall jag göra? Anser du bilagde reservation höflig nog, så stick den i handen på någon af våra vänner i Sthm för att, under lämplig rubrik, få plats i något hörn af en tidning.» (*Brev*, ZTS XX:1).
- 169 *Stockholms Dagblad* 25/11 1882.
- 170 Recension i *Svenska Dagbladet* 23/22 1887.

- 171 *Nya Dagligt Allehanda* 19/1 1888. Pjäsen återupptogs i december 1888 och gavs till januari 1889 (*Nya Dagligt Allehanda* 12/1 1889).
- 172 Recension i *Aftonbladet* 10/12 1894.
- 173 Båda teaternarna gav också s.k. »godköpsföreställningar» med reducerade biljettpriser för barn (t.ex. *Göteborgs Dagblad* 19/12 1894).
- 174 Annons t.ex. i *Arbetet* 3/12 1895.
- 175 Recension i *Öresunds-posten* 18/1 1896 och *Nya Wermlands-Tidningen* 18/5 1896.
- 176 T.ex. *Arbetet* 2/2 1898.
- 177 *Norrköpings Tidningar* 3/12 1889 och *Nya Pressen* 6/2 1890.
- 178 *Stockholms Dagblad* 1/11 1893.
- 179 *Helsingborgs Dagblad* 12/7 1894.
- 180 Av Topelius daganteckningar från 1854 framgår att tryckningen började 2/6, att han sände förordet 12/9 och att boken låg färdig 21/9 (Topeliussamlingen 244.158). I ett brev till Albert Bonnier daterat 19/2 1855 erbjöd Topelius förläggaren att ge ut *Regina von Emmeritz* (brevet saknas, men ärendet framgår av Bonniers svar). Bonnier svarade att erbjudandet kommer något för sent eftersom pjäsen inte längre ges i Stockholm. När den gavs väckte den inte heller samma bifall som *Efter femtio år* (Bonnier–Topelius 27/2 1855. Jfr Topelius svar, Topelius–Bonnier 5/3 1855, *Brev, ZTS XX:1*). I samband med premiären i april 1853, utkom nottrycket *Soldat-Visa och Duett ur skådespelet »Regina von Emmeritz»* på Frenkell & Son.
- 181 Annons t.ex. i *Borgå Tidning* 9/12 1854.
- 182 S. E., »Regina von Emmeritz, skådespel i 5 akter af Z. Topelius. Helsingfors 1854», *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* 1854:7 [utg. i december 1854], s. 222 f.
- 183 »Zachr. Topelius i dess sednare arbeten.», *Åbo Tidningar* 14/1 1855; artikeln kommenterar *Regina von Emmeritz* och diktsamlingen *Ljungblommor* III (1854).
- 184 Eliel Vest tillskriver recensionen August Schauman (Vest 1905, s. 231 f.), så även Paul Nyberg (Nyberg 1949, s. 277). Valfrid Vasenius antar att Edvard Bergh är författaren (Vasenius III 1918, s. 496) medan Werner Söderhjelm förmodar att skribenten är Fredrik Berndtson (Söderhjelm 1931, s. 67).
- 185 Topelius–J. L. Runeberg 14/3 1855, *Konstnärsvrev* I 1956, s. 39. Topelius fortsätter: »det blir nu min tröst att Regina äfven kommer att sluta på duken, ty Ekman har vänligen lovat att måla henne, ej sådan hon är, utan sådan hon borde vara.»
- 186 Fredrika Bremer–Topelius 30/3 1855, *Konstnärsvrev* II 1960, s. 17 f.
- 187 Bernhard von Beskow–Topelius 11/5 1855, *Konstnärsvrev* II 1960, s. 24. Svarebrev saknas. Valet av alexandrin torde ha varit inflytandet från Hugos dramer, jfr Topelius kommentar återgiven på s. 503.
- 188 *Helsingfors Dagblad* 20/9 1881.
- 189 V., »Z. Topelius draamojen kirjoittajana.», *Valvoja* 15/12 1882, s. 505 ff.
- 190 I korrespondensen mellan Topelius och Bonnier finns endast fem brev bevarade från 1860–1861, ett trettiotal brev saknas (enligt Topelius diarium över avsända och inkomna brev).
- 191 Kontraktet är undertecknat *Stockholm den 10 Oktober 1862 / Albert Bonnier*. Se Kontrakt till *Dramatiska dikter* 1861, *Brev, ZTS XX:1*. Kontraktet återges i föreliggande utgåva enligt exemplaret i Topeliussamlingen (signum 244.113, NB, Helsingfors); i samlingen finns också ett koncept av Topelius hand.
- 192 Fullmakten lyder: »För den händelse, att theaterföreståndare i Sverige skulle önska uppföra något eller några af de stycken, som äro tryckta under gemensam titel 'Dramatiska Dikter af Z. Topelius, första samlingen', Stockholm 1861, befullmäktigas

- härmed Herr Bokhandlare Albert Bonnier att å mina vägnar derom träffa aftal med vederbörande. / Helsingfors 20 Oktober 1861 / Z. Topelius. / Obs. att Herr Oscar Andersson, enligt aftal med mig, äger uppföra 'Veteranens jul'.»
- 193 T.ex. *Helsingfors Tidningar* 28/12 1861 och *Nyköpingsbladet* 6/12 1861. Anmälan bl.a. i *Finlands Allmänna Tidning* 2/12 1861.
- 194 »Litteratur-tidning», *Aftonbladet* 21/12 1861. Recensionen är möjligen författad av August Sohlman, chefredaktör 1857–1874.
- 195 »Inhemsk poesi», *Helsingfors Dagblad* 27/1 1862. Recensent är troligen Edvard Bergh som var tidningens redaktör 1862–1865.
- 196 »Inhemsk poesi», *Helsingfors Dagblad* 27/1 1862, forts. 30/1 1862.
- 197 J. V. S., »Inhemsk Litteratur», *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* 1861:11, s. 514 ff.
- 198 [Topelius], »Leopoldiner-Bref 33», *Helsingfors Tidningar* 4/6 1853.
- 199 [Topelius], »Leopoldiner-Bref 32», *Helsingfors Tidningar* 4/5 1853.
- 200 Topelius konstaterar i »Leopoldiner-Bref 33» att bl.a. de höga kostnaderna »gjorde att soiréerna icke alldeles kunde bibehålla den anspråkslösa och enskilda karakter man från början ville gifva dem. Och likväl kunde de icke vara publika; det förbjöds både af utrymmet och af amatörers lätt förklarliga skygghet att uppträda för en obegränsad krets, som måhända icke alltid ihågkommit, att deras uppträdande var en godhet, som borde afväpna all kritik. Jag är dock öfvertygad, att de fleste närvarande med tacksamhet erinra sig de unga konstvännen, som här uppträdde på scenen, i sången och vid taflexpositionerna, icke för att roa dem som blott begärde att roas, utan för ett bättre mål, för att i sin mån medverka till något vackert och gladt.» Vidare redovisar Topelius programmet vid de fyra soaréerna. *Helsingfors Tidningar* 4/6 1853. Se även Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 135 f.
- 201 Vasenius V, s. 328. Proverb är ett kort lustspel byggt på ett ordspråk (SO). Två renskrifter av *Ingen ros utan törne* finns bevarade i NB:s Topeliussamling, 244.106 (se faksimil på topelius.sls.fi).
- 202 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 135 f.
- 203 *Helsingfors Tidningar* 21/5 1853, 25/5 1853 [numret saknas i NB:s samling], 28/5 1853 och troligen 4/6 1853 [saknas i NB:s samling].
- 204 Annonser t.ex. i *Björneborgs Tidning* 27/5 1862, *Åbo Underrättelser* 4/2 1868, *Björneborgs Tidning* 24/1 1874 och *Åbo Tidning* 30/7 1884.
- 205 Syftet var att samla in pengar till Victor Salin som studerade på Kungliga Teaterns elevskola i Stockholm. »Helsingfors-krönika», *Hufvudstadsbladet* 27/3 1866. Se även Paavolainen, *Nuori Bergbom* 2014, s. 312 ff.
- 206 »Teater», *Vikingen* 17/1 1874.
- 207 *Göteborgs-Posten* 5/4 1878, se t.ex. *Dagens Nyheter* 11/4 1878.
- 208 [Topelius], »Studentkorpens nya hus», *Helsingfors Tidningar* 31/3 1858. Lotterier och danstillställningar till förmån för studenthuset ordnades också t.ex. i Lovisa, Borgå, Åbo och Viborg, *Helsingfors Tidningar* 12/5 och 15/5 1858. Topelius hade författat en novell med samma titel för *Helsingfors Tidningar* 1846, endast titeln är gemensam (»Ett Skärgårdsäfventyr», *Noveller och kortprosa*, ZTS VI).
- 209 Topelius anteckningsbok *Hesperider* NB 244.168, s. 13.
- 210 Topelius anteckningsbok *Hesperider* NB 244.168, s. 13.
- 211 [Topelius], »För studentbyggnaden», *Helsingfors Tidningar* 19/5 1858. Kvällen inleddes med tolv tablåer satta i musik och en scen ur *Elskyttarne*. Teaterföreställningarna annonserades inte i tidningarna.

- 212 ZT–Sofia Topelius 24/5 1858, *Brev*, ZTS XX:2.
- 213 Annons bl.a. i *Jönköpings Tidning* 10/12 1864, *Dagens Nyheter* 2/6 1865 (Ladugårds-teatern, Stockholm), *Eskilstuna Allehanda* 11/4 1866 och *Skånska Posten* 18/12 1867.
- 214 *Nya Dagligt Allehanda* 12/6 1863.
- 215 *Carlsronas Weckoblad* 25/4 1868.
- 216 Annons i t.ex. *Stockholms Dagblad* 30/12 1876 och *Dagens Nyheter* 25/1 1877.
- 217 *Finlands Allmänna Tidning* 27/1 1864 (Kuopio), *Helsingfors Dagblad* 5/2 1872 (Nykarleby), *Helsingfors Dagblad* 26/3 1873 (Jakobstad, Helsingfors), *Morgonbladet* 18/1 1881 (Suomalainen Teatteri), *Åbo Tidning* 11/1 1888 (Åbo), *Hufvudstadsbladet* 26/10 1894 (Fruentimmersföreningen, Helsingfors), *Wiipuri* 13/1 1898 (Wiipurin Teatteri).
- 218 »Teater», *Vikingen* 17/1 1874. Uppsättningen nämns även i skämttidningen *Kurre* 17/1 1874.
- 219 *Nya Pressen* 28/12 1883 och 2/2 1884.
- 220 Topelius, *Självtbiografiska anteckningar* 1922, s. 184 f.
- 221 Topelius tar t.ex. upp ämnet i en artikel i *Helsingfors Tidningar* (20/10 1858) där han konstaterar att veteranernas insats visserligen har odödliggjorts i litteraturen, men att de själva har levt bortglömda i fattigdom (»under det att fosterlandet genom skaldens mun har inlöst deras ära åt sig till evärdelig arfvedel, har det förglömt att betala sin skuld till dem med ett ringa dageligt bröd»).
- 222 »Veteranerne. Prolog den 7 December 1858», *Ljungblommor*, ZTS I, s. 287–290.
- 223 Om dikten »Soldatgossen», se kommentar i Runebergs Samlade Skrifter XIV 1987, s. 305–316. Pacius tonsättning annonserades t.ex. i *Helsingfors Tidningar* 11/12 1858.
- 224 Vasenius, *Zacharias Topelius IV*, s. 103 f., Nyberg, *Zachris Topelius* 1949, s. 320 f. I en anmälan av kalendern *Veteranen* betecknar Topelius dikten som »en af dessa sällsynta perlor, som någongång regna ned från poesins guldmoln» (*Helsingfors Tidningar* 11/12 1858). Han tog också in dikten i *Boken om Vårt Land* (kap. 184, 1875).
- 225 »Theater», *Helsingfors Tidningar* 5/2 1859.
- 226 Annons i *Helsingfors Tidningar* 3/2 1859, undertecknad Oscar Andersson.
- 227 Metr., »Theatern i Helsingfors», *Papperslyktan* 7/2 1859, s. 46 f.
- 228 »Theatern», *Finlands Allmänna Tidning* 8/2 1859.
- 229 Se t.ex. i *Hufvudstadsbladet* 21/9 1869, *Helsingfors Dagblad* 26/11 1870, 17/3 1871, 23/3 1872, 27/11 1873, 13/3 1874 och 1/6 1878, *Finlands Allmänna Tidning* 28/3 1882, *Finland* 23/8 1892, *Hufvudstadsbladet* 16/1 1895 och *Borgå-bladet* 8/1 1898.
- 230 *Hufvudstadsbladet* 11/3 1873 och *Åbo Posten* 13/1 1874.
- 231 Några exempel: I maj 1865 gav E.J. Gestrin pjäsen i Vasa (*Wasabladet* 13/5 1865). Nya Elev-Teatern gav stycket i Åbo i oktober 1870 under A. Westermarcks ledning, därefter i Vasa (*Åbo Underrättelser* 20/10 1870, *Wasabladet* 24/12 1870). Gustaf Mallanders elevskola gav pjäsen 1873 (*Helsingfors Dagblad* 3/5 1873). Under 1881–1885 gav Conrad Landgrens teatersällskap pjäsen på sina turnéer (t.ex. *Tampereen Sanomat* 7/12 1881, *Wasabladet* 11/2 1882, *Borgå-bladet* 11/10 1882, *Ekenäs Notisblad* 31/3 1883, *Tammerfors Aftonblad* 1/5 1885).
- 232 Annons i *Malmö Allehanda* 22/10 1859 och *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 19/12 1859.
- 233 *Stockholms Dagblad* 24/8 1859.
- 234 *Folkets Röst* 27/8 1859.
- 235 *Nya Waxiöbladet* 14/4 1866, *Norrköpings Tidningar* 1/3 1866, *Östgöta Correspondenten* 7/2 1866 och *Lunds Weckoblad* 9/5 1866.
- 236 Annons t.ex. i *Dagens Nyheter* 3/10 1873, *Post- och Inrikes Tidningar* 17/10 1873 och *Mariestads Weckoblad* 25/10 1873.

- 237 *Eskilstuna Allehanda* 16/5 1874, *Westerwicks Weckoblad* 20/6 1874 och *Karlshammns Allehanda* 21/10 1874. År 1875 gavs pjäsen också av J. Hanssons sällskap (*Mariestads Weckoblad* 22/12 1875) och J. A. Wahlgren (*Trelleborgs Tidning* 27/2 1875).
- 238 *Stockholms Dagblad* 4/12 1875.
- 239 *Sundswalls-Posten* 22/12 1874 och *Blekinge Läns Tidning* 14/8 1875.
- 240 *Göteborgs Dagblad* 29/11 1894, *Sydsvenska Dagbladet* 27/12 1894 och *Svenska Dagbladet* 5/12 1895. Kungl. Dramatiska Teatern gav *Veteranens jul* med anledning av Fänrik Ståls 50-årsjubileum 14/12 1898 (*Dagens Nyheter* 13/12 1898).
- 241 »I. Lemminkäinens första Äfventyr. Prolog i Tuonela», *Helsingfors Tidningar* 11/1 1845 och »Lemminkäinens Andra Äfventyr», *Helsingfors Tidningar* 13/12 1845.
- 242 Vasenius, *Zacharias Topelius V*, s. 439–445; Vasenius redogör också för Topelius intresse för den finska folkdiktningen.
- 243 Topeliussamlingen NB 244.106, pag. 173.
- 244 Cygnæus prisar Topelius språkliga kvaliteter, och fortsätter: »Vore det honom gifvet att använda alla dessa gåfvor på författandet af en libretto hvars ämne blefve taget t.ex. från episoden om Lemminkäinen i Kalevala, ett af de tacksammaste, något lands poesi i detta hänseende kan erbjuda; och han funne en Pacius för att dertill sätta musik, skulle vårt modersmål taga åtminstone ett sjumilssteg framåt mot målet af dess utbildning och erkännande.», *Cygnæus*, »Om teaterns framtid i Helsingfors (1853)» 1889, s. 41.
- 245 *Plan till Nya Theaterns invigning i Helsingfors*, daterat Februari 1860, Topeliussamlingen NB 244.106, pag. 169–180.
- 246 Citat ur Pacius–Topelius 22/6 1860 och Topelius–Pacius 29/7 1860, *Konstnärsbrev I* 1956, s. 221, 232.
- 247 Topelius–Pacius 14/6 1860, *Konstnärsbrev I* 1956, s. 219. Vasenius, *Zacharias Topelius V*, s. 446.
- 248 »Fågel Blå», *Läsning för barn 1, Läsning för barn*, ZTS X:1, s. 99–143.
- 249 [Topelius], »Lemminkäinen och Kyllikki», *Helsingfors Tidningar* 27/11 1860.
- 250 [Topelius], »Lemminkäinen och Kyllikki», *Helsingfors Tidningar* 27/11 1860. Utdrag ur artikeln återges också i *Åbo Underrättelser* 1/12 1860.
- 251 Nyberg, *Zachris Topelius* 1949, s. 326.
- 252 Uppmaningen publicerad i *Finlands Allmänna Tidning* 27/9 1860. Se Vasenius, *Zacharias Topelius IV*, s. 237.
- 253 »Kopistens krönika», *Papperslyktan* 1/10 1860 och *Papperslyktan* 29/10 1860.
- 254 »Kopistens krönika», *Papperslyktan* 12/11 1860, s. 367 och [Weckström], *Anteckningar rörande teatern i Finland* 1864, s. 66 ff.
- 255 [Weckström], *Anteckningar rörande teatern i Finland* 1864, s. 66 ff. Vasenius uppger att Deland hade hyrt teatern från den 15 november (Vasenius, *Zacharias Topelius IV*, s. 239), Topelius från december (*Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 187). Förmodligen skjöts uthyrningen upp.
- 256 [Weckström], *Anteckningar rörande teatern i Finland* 1864, s. 67.
- 257 *Finlands Allmänna Tidning* 26/11 1860. Föreställningar gavs 27, 29 och 30 december (*Finlands Allmänna Tidning* 30/11 1860).
- 258 Vasenius, *Zacharias Topelius IV*, s. 239, Nyberg, *Zachris Topelius* 1949, s. 326 ff.
- 259 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 187.
- 260 Notis i *Finlands Allmänna Tidning* 29/11 1860. Topelius uppmärksammade invigningen i artikeln »Nya Theatern i Helsingfors», *Helsingfors Tidningar* 29/11 1860. Därefter publicerades utdrag ur sagospelet i flera nummer.

- 261 »Theater-ingivningen», *Papperslyktan* 3/12 1860, s. 388 f. Förmodligen författat av utgivaren August Schauman.
- 262 Jonas Lindrot, »Helsingfors den 29 november», *Åbo Underrättelser* 4/12 1860.
- 263 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 187.
- 264 Annons i *Hufvudstadsbladet* 28/1 1897. Topelius var närvarande vid premiären (*Aftonposten* 2/2 1897).
- 265 *Program-Bladet. Tidning för Helsingfors Teatrar och Konserter* 29/1 1897.
- 266 W. S., »Finska teatern. Kyypron prinsessa», *Hufvudstadsbladet* 2/2 1897.
- 267 T.ex. *Morgonbladet* 13/1 1882.
- 268 »Nytt i bokhandeln», *Helsingfors Tidningar* 26/9 1861.
- 269 Novellen publicerades i *Helsingfors Tidningar* i sju avsnitt 20/10–13/11 1858, se *Noveller och kortprosa*, ZTS VI. Topelius omarbetade följetongen för novellsamlingen *Vinterqvällar* II:2 (1882), se *Vinterqvällar*, ZTS VIII.
- 270 Se »Manuskript och grundtext» s. 532. Pierre Delands teatersällskap turnerade med pjäsen och gav *Griselda* i Helsingfors 1840.
- 271 »Brita Skrifvars. (Scen från hafskusten)», *Helsingfors Tidningar* 20/10 1858, se *Noveller och kortprosa*, ZTS VI.
- 272 Den 14 oktober skriver Topelius till sin mor Sofia: »Litet flat är jag, att de börja med Brita Skrifvars i onsdag. Det råar jag ej för, hon är nio år gammal, och i våras skref jag ut henne till pjes på en vecka; därför att jag behöfde pengar, men då hunno de ej med henne, utan öfvade in henne under sommarn.» ZT–Sofia Topelius 14/10 1867, *Brev*, ZTS XX:2. Se även Vasenius, *Zacharias Topelius* V, s. 330 och Nyberg, *Zachris Topelius* 1949, s. 383.
- 273 Annons i *Göteborgs Handels- och Sjöfarts Tidning* 12/8 1867.
- 274 *Göteborgs-Posten* 15/8 1867.
- 275 *Göteborgs Handels- och Sjöfarts Tidning* 15/8 1867.
- 276 »Theatern», *Finlands Allmänna Tidning* 21/10 1867.
- 277 »Hvarken Emili, Aina eller Berndt sågo min Brita. – Icke har jag just uppmuntran från det hållet, och icke heller från andra.» Topelius–Sofia Topelius 27/10 1867, *Brev*, ZTS XX:2.
- 278 Topelius anteckningsbok *Hesperider*, s. 24, Topeliussamlingen 244.168.
- 279 Topelius–Bonnier 22/1 1886, *Brev*, ZTS XX:1. Förmodligen avses den manuskriptversion som återges som lästext på eZTS.
- 280 Breven är inte bevarade men antecknade i Topelius diarium över mottagna och avsända brev, Topeliussamlingen 244.136–138. Topelius rådfrågade Albert Bonnier angående medverkan: »Huru är denna månadsskrift ansedd? Pengar äro visst bra, men jag säljer mig icke åt hvem som helst.» (ZT–Bonnier 5/10 1866, *Brev*, ZTS XX:1).
- 281 *Svenska Familj-Journalen* 1867:10–12. Av *Hesperider* (244.168) framgår att Topelius tänkte sig en fjärde berättelse; förmodligen den epilög som finns nedtecknad i Topeliussamlingen 244.105, pag. 327–[338].
- 282 »Topelius ja Lasse», *Apu* 30/3 1979, s. 47; »Hauhon toinen kesänäytelmä on saaristolaismusikaali», *Etelä-Suomen Sanomat* 25/10 2005, s. 12.
- 283 Jukka Kajava, »Kehnoutta kantapään kautta», *Helsingin Sanomat* 22/11 1990, s. B11; Teaterinfo Finland (TINFO) och Teatermuseet, Ilona-databasen, <http://ilona.tinfo.fi/>.
- 284 Topelius anteckningsbok *Hesperider*, s. 22, Topeliussamlingen 244.168.
- 285 Flera manuskriptversioner med olika dateringar är bevarade, varav ett fullständigt manuskript (se manuskriptbeskrivning nedan). Eftersom Topelius fortsatte att omarbeta verket radikalt kan det dock betecknas som ofullbordat.

- 286 Topelius uppger i en artikel i samband med premiären av *Kung Carls jagt* att Conrad Greve våren 1850 bad om en operatext några dagar innan Pacius kom med samma anhållan. Topelius fortsätter: »lycklig och lifvad af det sköna hopp som deri grydde för musiken, tänkte den som hedrades med detta dubbla förslag: Pacius, den stortartade och sublime, skall hafva en konung på hafvets strand; Greve, den milde och romantiske, skall hafva en saga med underbara händelser. Och nästan samtidigt begyntes texten till operorna *Kung Carls Jagt* och *Sancta Maria*.», »Musiken i Finland och *Kung Carls jagt*», *Helsingfors Tidningar* 24/3 1852. Se även *Självb biografiska anteckningar* 1922, s. 125.
- 287 Topelius–Greve 12/5 1850, *Konstnärsvrev* I 1956, s. 277–283. Otto Andersson som kartlagt bakgrunden till *Sancta Maria* menar att nämnda brev visar att initiativet till en opera var Topelius. Brevet antyder att idén föddes när Greve och Topelius träffades, vilket inte utesluter att Greve då tog någon form av initiativ, i enlighet med Topelius version (Andersson, »Conrad Greve. Till ett hundraårsminne» 1952, s. 556 ff.; se föregående not).
- 288 »Ich benütze eine Volkssage, die besonders in der Gegend von Åbo sehr verbreit ist.», Topelius–Greve 12/5 1850, *Konstnärsvrev* I 1956, s. 278. En uppteckning av sägen om jättarna som reste Reso kyrka publicerades i *Mnemosyne* nr 2, 1821. Topelius återger den i *Finland framställt i teckningar* (kapitel 2, »Reso kyrkas byggnad») 1845 och i *Boken om Vårt Land* i förkortad form (»75. Folksägner om jättarne») 1875.
- 289 Topelius–Greve 12/5 1850, *Konstnärsvrev* I 1956, s. 281.
- 290 »Sagan om Jättarne och kung Autio» i *Övrig barnlitteratur*, ZTS X:2. Sagens huvuddrag: Jättarnas sista ättling Autio har som barn omhändertagits av björnjägaren Karhu-Tapani. När Autio senare ovetande dödligt sårat sin biologiske far kräver denne att han skall förfölja alla kristna. Så dödar Autio oavsiktligt också Karhu-Tapani. Han omvänder sig då till kristendomen och försöker på olika sätt gottgöra sina brott, som enligt kyrkans män är omöjliga att sona. Men Kristus uppenbarar sig för honom och intygar att hans tro frälst honom. Se även Vasenius, *Zacharias Topelius* V, s. 402.
- 291 I Topeliussamlingen, signum 244.105 finns tre ofullbordade utkast till ett versifierat drama med titeln *Konung Autio*. Enligt en plan (s. 41) skulle den bestå av fem akter; här figurerar *Autio*, *Karhu*, *Kaleva*, *Trollkarl*, *Hiisis borg*. Vidare finns på samma sida ett utkast till *Konung Autio. Andra Sången*. Därpå följer *Autio. Andra Uppträdet* (scen-anvisning: *Karhus stuga, en vinterkväll, fjorton år efter nästföregående uppträde* [...]) (pag. 43–49) och en prolog på fem strofer till *Kung Autio* med titeln *Jätteminnet i nord* samt början på första sången (arbetsmanuskript pag. 51 f. och renskrift av prologen, pag. 55 ff.). Se kommentar i Nyberg, *Zachris Topelius* 1949, s. 244 f.
- 292 Greve–Topelius [odaterat], *Konstnärsvrev* I 1856, s. 283 ff. Pinellos brev (sönt av Greve till Topelius) publicerat i Andersson, »Conrad Greve. Till ett hundraårsminne» 1952, s. 564 f., se även s. 570 f.
- 293 [Topelius], »Musiken i Finland och *Kung Carls jagt*», *Helsingfors Tidningar* 24/3 1852. Även Topelius–Josephson 14/5 1852, *Konstnärsvrev* I 1956, s. 297.
- 294 [Topelius], *Hesperider*, Topeliussamlingen 244.168. Otto Andersson som fördjupat sig i Greves korrespondens och manuskript förmodar att Greve inte hann påbörja arbetet eftersom inget manuskript återfunnits bland Greves kvarlåtenskap (Andersson, »Conrad Greve. Till ett hundraårsminne» 1952, s. 569).
- 295 Josephson–Topelius 29/4 1852, *Konstnärsvrev* I 1956, s. 295.

- 296 Topelius tillägger att »Pacius börjar med detta verk redan i maj men det är ännu en hemlighet». Topelius–Josephson 14/5 1852, *Konstnärsvrev* I 1956, s. 296 f. Av ett brev till Pacius daterat 15/6, men utan årtal (sannolikt 1852) framgår att Topelius sänt andra akten – till vad framgår inte, men här nämns Osmo, Elfrida och Toini samt »Glockengeschichte», som förekommer i *Sancta Maria*. Paul Nyberg, utgivaren av *Konstnärsvrev*, har daterat brevet till 1851, men det borde i så fall gälla *Kung Carls jagt* som avhandlas i övriga brev från detta år.
- 297 Topelius–Josephson 27/3 1853 och Josephson–Topelius 7/4 1853, *Konstnärsvrev* I 1956, s. 302–308. Anteckning i almanacka, Topeliussamlingen 244.157.
- 298 Topelius–Josephson 18/4 1853, *Konstnärsvrev* I 1956, s. 308–313.
- 299 Topelius redogör utförligt för sina tankar kring styckets teman, motiv och rollkaraktärer i brev till Josephson 4/12 1853 och 5/5 1854 (*Konstnärsvrev* I 1956, s. 318–324, 362 ff.); Josephsons svar 7/1 1857, (*Konstnärsvrev* I 1956, s. 329 ff.).
- 300 Topelius–J. L. Runeberg 14/3 1855, *Konstnärsvrev* I 1956, s. 40 f. En väsentlig skillnad, menar Topelius, är att jätten i *Sancta Maria* faller »raklång i sin kolossala egoism», medan han i *Konung Autio* endast faller »för att negera sig själv och stå opp som en ny människa, en kristen». Om *Kung Autio*, se not 290.
- 301 Pacius–Topelius 15/6 1859, *Konstnärsvrev* I 1956, s. 215 f. Citat ur Topelius sammanfattning av sagspelets tillkomsthistoria, *Hesperider*, Topeliussamlingen 244.168.
- 302 I det första brevet till Josephson påpekar Topelius att det bästa för kompositören av en opera är att ha librettoförfattaren i sin närhet »för att med honom samråda om de många punkter, där bådas arbete måste sammanjämkas. Den erfarenhet jag har av 'Kung Carls Jagt' har lärt mig huru oundgängligen nödvändigt det är, att ständigt och nummer för nummer inhämta kompositörens mening.», Topelius–Josephson 14/5 1852, *Konstnärsvrev* I 1956, s. 296.
- 303 [Topelius], *Samlade Skrifter* 6 1903, s. 235–283 och »Upplysningar till Samlade skrifter», *Samlade Skrifter* 25 1905, s. 213.
- 304 »De kulturhistoriska spelen i Visby», *Dagligt Allehanda* 22/6 1901, »'Kulturhistoriska' spel med efterspel», *Hufvudstadsbladet* 27/4 1902 och Zacharias Topelius, »Sancta Maria», *Suomalainen näyttämö* 1897.
- 305 [Topelius], »Leopoldiner-Bref 33», *Helsingfors Tidningar* 4/6 1853.
- 306 Vasenius, *Zacharias Topelius* V, s. 335 f.
- 307 Daganteckning, Topeliussamlingen 244.157.
- 308 ZT–Sofia Topelius 9/4 1858, *Brev*, ZTS XX:2.
- 309 *Helsingfors Dagblad* 7/2 1867.
- 310 »Musikminnen från Musikinstitutets lotteri», *Helsingfors Dagblad* 9/2 1887.
- 311 »Borgå», *Borgå-bladet* 18/7 1874 och »Borgåbanan 100 år», *Hufvudstadsbladet* 16/7 1974.
- 312 »Från eget land», *Lördagsqvällen* 19/10 1889.
- 313 *Finland* 5/12 1891.
- 314 *Övrig lyrik*, ZTS III.
- 315 I ett brev till J. L. Runeberg daterat den 14 mars 1855 meddelar Topelius att han uppgett en plan till två nya operor för Fredrik Pacius, *Marmorhertat* och *Miranda*, »båda mystiskt romantiska, men ingen har han gått in på; han vill nu ha något lättare, och jag går troligen ej ut därmed.» (Topelius–Runeberg 14/3 1855, *Konstnärsvrev* I 1956, s. 40.)

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Förkortningar, se s. 481.

Källor

Helsingfors

Nationalbiblioteket

Zacharias Topelius arkiv (Topeliussamlingen), NB 244

244.50 Brev Edvard Stjernström– Zacharias Topelius

244.87 Brev Zacharias Topelius–Edvard Stjernström

244.104–106 Litterära handskrifter. Dramatik

244.157 Almanackor med anteckningar av Z. T.

244.158 Finlands statskalender med anteckningar av Z. T.

244.168 *Hesperider* 1858 [dramatiska utkast]

244.182 I. Litterära handskrifter (*Veteranens Jul, Prinsessan af Cypern*)

Svenska litteratursällskapet i Finland, Historiska och litteraturhistoriska samlingen

Familjen Zachris Topelius arkiv, SLSA 801

801.12 *Familje-Krönika bunden och börjad den 1 Jan. 1848 af Zachr. Topelius och Emilia Lindqvist*

Privat ägo (Thesleff)

Brev, Zacharias Topelius–Fredrik Pacius 9/8 1850 (brevet digitaliserade av SLS)

Elektroniska källor

Biografiskt lexikon för Finland, SLS 2014, <https://www.blf.fi>

Ilona-databas. Teaterinfo Finland, <http://ilona.tinfo.fi>

Libris, <http://libris.kb.se>

Litteraturbanken, <https://litteraturbanken.se>

Nationalbibliotekets Digitala samlingar, <https://digi.kansalliskirjasto.fi>

Ordbok över Finlands svenska folkmål, <https://kaino.kotus.fi/fo/>

Project Runeberg, <http://runeberg.org>

Svenska Akademiens ordböcker, <https://svenska.se>

Svenska dagstidningar, Kungliga biblioteket, <https://tidningar.kb.se>

Svenskt biografiskt lexikon, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/>

Uppslagsverket Finland, <https://www.uppslagsverket.fi>

Zacharias Topelius Skrifter, <https://topelius.sls.fi>

Litteratur

Ackté, Aino, *Taiteeni taipaleelta*, Helsinki: Otava 1935

Affron, Charles, *A Stage for Poets. Studies in the Theatre of Hugo & Musset*, Princeton: Princeton University Press 1971

Aftonbladet 1852, 1854, 1859, 1860, 1861, 1894

Aftonposten 1897

Ahlbom, Ernst, *En skådespelares minnen*, Helsingfors: Söderström & Co 1931

- Altman, Rick, *Elokuva ja genre*, Tampere: Vastapaino 2002
- Anderson, Benedict, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso 1983
- Andersson, Otto, »Conrad Greve. Till ett hundraårsminne», *Historiska och litteraturhistoriska studier* 27–28, SLS 335, Helsingfors 1952, s. 556–616
- Apu, »Topelius ja Lasse», 30/3 1979
- Arbetet 1895
- Arv. af S., »Svenska teatern. Regina von Emmeritz», *Nya Pressen* 19/12 1891
- Aspelin-Haapkylä, Eliel, *Suomalaisen teatterin historia I–IV*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1906–1910
- B., »Farbror Topelius på Svenska Teatern», *Arbetarbladet* 30/12 1936
- B–n, »Theater», *Post- och Inrikes Tidningar* 12/12 1856
- Barometern 1872, 1876
- Berndtson, Fredrik, *Dramatiska studier och kritiker*, Helsingfors: G. W. Edlund 1879
- Björneborgs Tidning 1862, 1874, 1886, 1897
- Blekinge Läns Tidning 1875
- Bratton, Jacky, *New Readings in Theatre History*, Cambridge: Cambridge University Press 2003
- Borgå Tidning 1853, 1854
- Borgå-bladet 1872, 1874, 1882, 1896, 1898
- Cardwell, Douglas, »The Well-Made Play of Eugène Scribe», *The French Review* 56, 1983:6, s. 876–884
- Carlskrona Weckoblad 1863, 1868, 1872
- Carlson, Marvin, »Audiences and the Reading of Performance», *Interpreting the Theatrical Past*, (eds.) Thomas Postlewait & Bruce McConachie, Iowa: University of Iowa Press 1989, s. 82–98
- Christinehamns Allehanda 1860
- Colliander, Erland, *Svenska inhemska teatern 1894–1919*, Helsingfors: Söderströms 1920
- [Cygnaeus, Fredrik] F. C., »Efter femtio år skådespel i tre akter med prolog af Z. Topelius», *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* 1851:11 [utg. i januari 1852], s. 333–340
- Cygnaeus, Fredrik, »Om teaterns framtid i Helsingfors (1853)», *Samlade arbeten VI. Litteratur-historiska och blandade arbeten. Fjerde bandet*, Helsingfors: G. W. Edlund 1889, s. 5–54
- Cygnaeus, Fredrik, »Ännu en gång om teaterns framtid i Helsingfors (1859)», *Samlade arbeten. VI. Litteratur-historiska och blandade arbeten. Fjerde bandet*, Helsingfors: G. W. Edlund 1889, s. 55–80
- Cygnaeus, Gustaf, *Åbo teater 1839–1889. Ett bidrag till Finlands teaterhistoria*, Åbo 1889
- Cygnaeus, Gustaf, *Åbo teater 1889–1893. Repertoar alfabetisk förtecknad*, Åbo 1894
- Dagens Nyheter 1873, 1898
- Dahlgren, F. A., *Anteckningar om Stockholms theatrar 1737–1863*, Stockholm: F. A. Norstedt & Söner 1866
- Degerholm, Emelie, *Vid Svenska scenen i Helsingfors. Minnen och bilder*, Helsingfors: G. W. Edlund 1900
- Degerholm, Emelie, *Vid Svenska scenen i Helsingfors II. Minnen och bilder*, Helsingfors: Söderströms 1903
- Edlund, E. O., *Helsingfors. Historiska, topografiska och statistiska notiser om Finlands nuvarande hufvudstad*, Helsingfors: G. W. Edlund 1866

Ekenäs Notisblad 1883

Ellilä, E. J., *Werner Söderström osakeyhtiön ja Kustannusosakeyhtiön Kirjan näytelmät. Selostava luettelo*, viides painos, Porvoo–Helsinki: WSOY 1933

[Elmgren, Selim] S. E., »Efter femtio år, skådespel af Zak. Topelius», *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* 1851:3, s. 75–81

[Elmgren, Selim] S. E., »Litteraturofversigt», *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* 1851:10, s. 308 f.

[Elmgren, Selim] S. E., »Något om teaterns öden i Finland», *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* 1853:7, s. 211–221

[Elmgren, Selim] »Operan Kung Carls jagt», *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* 1852:2, s. 58–62

[Elmgren, Selim] S. E., »Regina von Emmeritz», *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* 1853:2, s. 47–54

Elmgren, S. G., *S. G. Elmgrenin muistiinpanot*, toim. Aarno Maliniemi, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1939

Ellilä, E. J., *Werner Söderström osakeyhtiön ja Kustannusosakeyhtiön Kirjan näytelmät*, Helsinki: WSOY 1933

Engman, Max, *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*, Finlands svenska historia 3, SLS 702:3, Helsingfors: SLS, Stockholm: Atlantis 2016

Eskilstuna Allehanda 1856, 1866, 1874

Eskilstuna Tidning 1993

Estlander, Carl Gustaf, »Teater», *Finsk Tidskrift* tom XII, h. 2, 1882, s. 155–159

Etelä-Suomen Sanomat, »Hauhon toinen kesänäytelmä on saaristolaismusikaali», 25/10 2005

Finne, Jalmari, »Kaarle kuninkaan metsästys», *Uusi Suomi* 11/5 1928, s. 10
Finland 23/8 1892

Finlands Allmänna Tidning 1856, 1859, 1867, 1875, 1860, 1880, 1882

Fischer-Lichte, Erika, *Kurze Geschichte des deutschen Theaters*. 2. Auflage, Tübingen & Basel: A. Francke 1999

Fogelström, Per Anders, *Komikern. Roman om en teaterfamilj*, Stockholm: Bonniers 1990

Folkets Röst 1859

Folkvännen 1891

Fredrikshamns Tidning 1896, 1897

Fredrikson, Gustaf, *Teaterminnen*, Stockholm: Albert Bonniers 1918

von Frenckell, Ester-Margaret, *ABC för teaterpubliken*, Helsingfors: Söderströms 1972

von Frenckell, Ester-Margaret, *Offentliga nöjen och privata i Helsingfors I–II*, Helsingfors: Söderströms 1943 & 1947

von Frenckell, Ester-Margaret, *Sju magra år med Thalia*, Helsingfors: Söderströms 1952

Fryxell, And[ers]., »Förberedelser för Karls anträde till regeringen», *Berättelser ur Svenska Historien* 15. *Karl den Elfte Historia. Första Afdelningen. Ungdoms- och Krigsåren*, Stockholm: L. J. Hjerta 1848, s. 10–14

Gademan, Göran, »Borgerlig salongsdramatik», *Ny svensk teaterhistoria 2. 1800-talets teater*, red. Ulla-Britta Lagerroth & Ingeborg Nordin Hennel, Hedemora: Gidlund 2007, s. 144–150

Grauers, Sven, »Krister Horn», *Svenskt biografiskt lexikon*,

<https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/13831> (hämtad 28/12 2021)

Gripenberg, Bertel, »Tankar under en Lottafest», *Borgåbladet* 17/12 1929

Göteborgs Dagblad 1894

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1852, 1855, 1859, 1882

Göteborgs-Posten 1867, 1874, 1876, 1878

Göteborgs nyare Handels- och Sjöfartstidning 1854, 1867

Halme, Kaarle, *Arkadia*, Helsinki: Otava 1928

Hallands-posten 1853

Hausen, Reinhold, »'Kung Carls jakt' i urkundlig belysning. Föredrag hållet vid Svenska litteratursällskapets i Finland årshögtid den 5 februari 1916», *Förhandlingar och uppsatser* 29, SLS 129, Helsingfors 1916, s. [199]–235

Hedberg, Frans, *Svenska skådespelare. Karakteristiker och porträtter*, Stockholm: C. E. Fritzes 1884

Helsingborgs Dagblad 1872, 1873, 1894

Helsingfors Dagblad, »Inhemsk poesi», 21/1 & 30/1 1862

Helsingfors Dagblad 1867, 1873, 1875, 1880, 1881, 1887

Helsingfors Tidningar 1851–1860

Helsingin Sanomat, »Lars-Erik Larssonin Kypron prinsessa», 1/5 1937

Helsingin Sanomat, »Ooppera Kypron prinsessa», 30/4 1937

Hernösands-Posten 1863

Hirn, Sven, *Alati kiertueella. Teatterimme varhaisvaiheita vuoteen 1870*, Helsinki: Yliopistopaino 1998

Hirn, Sven, »Johann Arnold Schultz: Theaterdirektor, 1795 bis 1836», *Das deutschsprachige Theater im baltischen Raum, 1630–1918*, Thalia Germanica, red. Laurence P. A. Kitsching, Frankfurt: Peter Lang 1997, s. 155–166

Hirn, Sven, *Teater i Viborg 1743–1870*, Helsingfors: Söderström & Co 1970

Hirn, Yrjö, »Teaterlifvet i Finland», *Svensk Tidskrift* 16, 1926, s. 506–523

Hirn, Yrjö, *Teatrar och teaterstrider i 1800-talets Finland*, Helsingfors: Holger Schildts 1949

Hufvudstadsbladet 1866, 1867, 1869, 1874, 1875, 1879, 1894

Hufvudstadsbladet, »Det röda inslaget i Svenska Teaterns historia», 3/5 1918

Hultin, Arvid, »Fältskärens Regina i dramatisk omklädnad», *Zacharias Topelius hundraårsminne. Festskrift den 14 januari 1918*, SLS 137, Helsingfors 1918, s. 148–191

Hultin, Arvid, »Teater», *Finsk Tidskrift* tom VII, h. 5, 1879, s. 415–419

Häyrynen, Maunu, »Topeliasaaminen maisemakuvasto ja sen muutos», *Topelius elää – Topelius lever*, toim. Satu Apo & Märtha Norrback, Jyväskylä: Atena 2005, s. 85–94

Ilmarinen 1854

Jönköpings Dagblad 1875

Jönköpings Tidning 1881

Kajava, Jukka, »Kehnoutta kantapään kautta», *Helsingin Sanomat* 22/11 1990

Kalleinen, Kristiina, »Berg, Fredrik Wilhelm Rembert», *Suomen kansallisbiografia 1*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2003

Kalleinen, Kristiina, »Menschikoff, Alexander», *Suomen kansallisbiografia 6*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2005

Kalmar 1876

Karlshamnns Allehanda 1874

Karlsson, Birgitta, »Folkteatern. Den inhemska teateridéns trojanska häst 1898–1906», *SFV-kalendern* 1998, Helsingfors: Svenska folkskolans vänner 1998, s. 50–73

- Kihlman, Erik, *Mikael Lybeck. Liv och diktning*, SLS 232, Helsingfors 1932
- Kivijärvi, Erkki, »Regina von Emmeritz», *Helsingin Sanomat* 29/12 1936
- Klinge, Matti, *Pääkaupunki. Helsinki ja Suomen valtio 1808–1863*, Helsinki: Otava 2012
(*Huvudstaden. Helsingfors och finska staten 1808–1863*, 2012)
- Klinge, Matti, *Idylli ja uhka. Topeliuksen aatteita ja politiikkaa*, Helsinki: WSOY 1998 (*Idyll och hot*, Stockholm: Atlantis och Helsingfors: Söderströms 2000)
- Klinge, Matti, *Kansalaismielen synty*, Helsinki: 1967
- Koski, Pirkko, »Four Languages – Four Attitudes Toward Nationalism and the Theatre? Helsinki at the Turn of the Century», *Teater i Mittnorden under 1800-talets senare del. Material, metoder och analyser*, red. Claes Rosenqvist, Umeå: Umeå universitet 1998, s. 163–177
- Koskimies, Rafael, *Suomen Kansallisteatteri 1902–1917*, Helsinki: Otava 1950
- Koskimies, Rafael, *Suomen Kansallisteatteri 1917–1950*, Helsinki: Otava 1972
Kotka 1896
- Krook, Augusta, *Mitt Helsingfors. Ungdomsminnen*, Helsingfors: Söderströms 1950
- Kurre 1874
- Kurz, Gerhard, *Das Wahre, Schöne, Gute. Aufstieg, Fall und Fortbestehen einer Trias*, Leiden: Brill 2015
- [Lagi, Raphael], »Herr Pacii kompositioner ur Operan: 'Kung Carls Jagt.'», *Morgonbladet* 24/3 1851 & 27/3 1851
- Lagus, Gabriel, »Zachris Topelius», *Helsingfors Dagblad* 6/2 1867
- Lahdensuo, Jalmari, »Leijonalippu», *Näyttämö* 1924:5
- Lampinen, Marja-Liisa, *Teatteri Porissa. Porin teatteritoiminnan historia 1848–1973*, Pori: 1976
- Lehtonen, Maija, *Aaveita ja enkeleitä, lapsia ja sankareita. Näkökulmia Topeliukseen*, Tampere: Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti 2002
- Lenning, Hjalmar, »Kung Karls jakt på Finska Operan», *Hufvudstadsbladet* 12/5 1928
- Lindberg, August, *De första teaterminnena*, Stockholm: Bonniers 1916
- Lindgren, Liisa, *Monumentum. Muistomerkkien aatteita ja aikaa*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2000
- Lindrot, Jonas, »Helsingfors den 29 november», *Åbo Underrättelser* 4/12 1860
- Luckhurst, Mary, *Dramaturgy: A Revolution in Theatre*, Cambridge: Cambridge University Press 2006
- Lunds Weckoblad* 1857, 1875
- Lüchou, Marianne, *Svenska Teatern i Helsingfors. Repertoar, styrelser och teaterchefer, konstnärlig personal 1860–1975*, Helsingfors: Stiftelsen för Svenska Teatern i Helsingfors & Söderströms 1977
- Lördagsqvällen*, »Från eget land», 19/10 1889
- Malmö Allehanda* 1859
- Malmö Handels- och Sjöfartstidning* 1879
- Mariestads Weckoblad* 1852, 1854, 1873, 1875
- McCormick, John, *Popular Theatres of Nineteenth-Century France*, London: Routledge 1993
- Metr., »Theatern i Helsingfors», *Papperslyktan* 7/2 1859
- Mikkeli* 1896
- Molander, Olof, »Kring Knut Almlöfs gästspel (1887)», *Festskrift tillägnad professor Nicken Rönngren på hans sjuttioårsdag 2.XL.1950*, utg. Henrik von Bonsdorff, Helsingfors: Förlag Amos Anderson 1950, s. 118–127
- Molander, Olof, »Svenskspråkig scenkonst i Finland. Helsingfors svenska theater under sitt första sekel», *Nordisk familjeboks årskronika. Andra årgången* 1939, s. 204–211

Morgonbladet 1851, 1853, 1881, 1882

Morgonbladet, »Regina von Emmeritz», 21/4 1853

Morgonbladet, »Theater», 20/3 1851

Morgonbladet, »Theater», 11/4 1853

Mäkelä, Tomi, *Fredrik Pacius. Kompositör i Finland*, SSLS 732, Helsingfors 2009

Mäkelä, Tomi, *Friedrich Pacius. Ein deutscher Komponist in Finnland. Mit einer Edition der Briefe und Tagebücher von Silke Hildesheim*: Georg Olms Verlag, Helsinki: Schwedische Literaturgesellschaft in Finnland 2014

Najaden 1852

Nerikes Allehanda 1876

Nordensvan, Georg, *Svensk teater och svenska skådespelare från Gustav III till våra dagar. Senare delen 1842–1918*, Stockholm: Bonnier 1918

Nordmark, Dag, »Teater utanför Stockholm». *Ny svensk teaterhistoria 1. Teater före 1800*, red. Sven Åke Heed, Hedemora: Gidlund 2007, s. 218–238

Nordmark, Dag, »Växande opposition mot monopolet», *Ny svensk teaterhistoria 2. 1800-talets teater*, red. Ulla-Britta Lagerroth & Ingeborg Nordin Hennel, Hedemora: Gidlund 2007, s. 126–143

Norrköpings Tidningar 1851, 1854, 1857, 1883, 1889

Norrlands-Posten 1851, 1854, 1873, 1882

Norrländska Korrespondenten 1852

Nummi, Jyrki, »Huviksi ja hyödyksi. Anekdootti ja eksemplum nykaikaaisessa historiankirjoituksessa», *Kertomuksen keinoin. Tarinallisuus mediassa ja tietokirjallisuudessa*, toim. Mikko T. Virtanen, Pirjo Hiidenmaa & Jyrki Nummi, Helsinki: Gaudeamus 2020, s. 212–233

Nya Dagligt Allehanda 1888, 1889

Nya Pressen 1891, 1890, 1895, 1909

Nya Wermlands-Tidningen 1852, 1854, 1879, 1896

Nya Wexjö-Bladet / Wexjö-Bladet 1853, 1866, 1872, 1882

Nyberg, Paul, *Från Kuddnäs till Björkudden. En bildkrönika om Zachris Topelius med text ur hans skrifter och brev*, Helsingfors: Söderströms 1938

Nyberg, Paul, *Zachris Topelius. En biografisk skildring*, Helsingfors: Söderströms 1949

Nyköpingsbladet 1853, 1861

Nysten, Leif, »Ulf Söderblom in memoriam», *Svenska Yle* 6/2 2016,

<https://svenska.yle.fi/artikel/2016/02/06/ulf-soderblom-memoriam>

<https://kypronprinsessa.wordpress.com/about/>

Nyström, Per, »Stenhusbolagets första direktion», *Festskrift tillägnad professor Nicken Römgren på hans juttioårsdag 2.XI.1950*, utg. Henrik von Bonsdorff, Helsingfors: Förlag Amos Anderson 1950, s. 128–141

Oulun Wiikko-Sanomia 1871

P. H., »Sarjateoksia», *Eteenpäin* 3/7 1931

Paavolainen, Pentti, *Arkadian arki. Kaarlo Bergbomin elämä ja työ II (1872–1887)*, Helsinki: Taideyliopisto 2016

Paavolainen, Pentti, »Genre, samhälle, metateater – reflektioner över Topelius dramatik», *Författaren Topelius – med historien mot strömmen*, red. Pia Forssell & Carola Herberts, SSLS 828, Helsingfors: SLS och Stockholm: Appell 2019, s. 181–226, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-978-951-583-467-6>

- Paavolainen, Pentti, *Kriisit ja kaipuu. Kaarlo Bergbomin elämä ja työ III (1888–1906)*, Helsinki: Taideyliopisto 2018
- Paavolainen, Pentti, *Nuori Bergbom. Kaarlo Bergbomin elämä ja työ I (1843–1872)*, Helsinki: Taideyliopisto 2014
- Papperslyktan*, »Kopistens krönika», 1/10 1860, 29/10 1860 och 12/11 1860
- Pietilä, Elina, *Sivistävä huvi. Suomalainen seuranäytelmä vuoteen 1910*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura 2003
- Post- och Inrikes Tidningar* 1853, 1854, 1873, 1882
- Program-Bladet. Tidning för Helsingfors Teatrar och Konserter* 1894, 1897
- Qvarnström, Ingrid, *Svensk teater i Finland 1–2*, Helsingfors: Holger Schildts 1946–1947
- Ranki, Kristina, »Var Topelius frankofil?», *Topelius elää – Topelius lever*, red. Satu Apo & Märtha Norrback, Jyväskylä: Atena 2005, s. 66–84
- Ringbom, Åsa, *Societetshusen i storfurstendömet i Finland*, Helsingfors: Finska fornminnesföreningen 1988
- Roos, Johan, *Gömdt är icke glömdt! Några och tretioåriga anteckningar*, Stockholm: J. & A. Riis 1871
- Rosenqvist, Claes (red.), *Artister i Norr. Bottnisk och nordnorsk teater och underhållning på 1800-talet*, Umeå: Kungl. Skytteanska Samfundet 2008
- Rosenqvist, Claes, »Landsortsteater mot seklets slut», *Ny svensk teaterhistoria 2. 1800-talets teater*, red. Ulla-Britta Lagerroth & Ingeborg Nordin Hennel, Hedemora: Gidlund 2007, s. 277–303
- Rosenqvist, Claes (red.), *Teater i Mittnorden under 1800-talets senare del. Material, metoder och analyser*, Umeå: Umeå universitet 1998
- Rosenqvist, Claes & Dag Nordmark (red.), *Att resa var nödvändigt. Äldre svensk landsorts-teater*, Gideå: Vildros 1990
- [Runeberg, Johan Ludvig], *Fänrik Ståls sägner*, utg. Kerstin Nyqvist, Lars Oljelund, Helena Solstrand & Johan Wrede, Samlade Skrifter av Johan Ludvig Runeberg V, SLS 459, SFSV XVI, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland och Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 1974
- [Runeberg, Johan Ludvig], *Kommentar till Fänrik Ståls sägner* av Johan Wrede, Helena Solstrand-Pipping och Ulla Terling Hasán, Samlade Skrifter av Johan Ludvig Runeberg XIV, SLS 515:1–2, SFSV XVI, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland och Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 1983–1984 resp. 1987
- [Rönnbäck, Ernst], »Teater. 'Regina von Emmeritz', skådespel i fem akter af Z. Topelius», *Åbo Tidning* 11/10 1884
- S. S., »Ballaadi», *Uusi Suomi* 14/2 1944
- Sarjala, Jukka, *Salonkien aaveet. Varhaisin kauhuromantiikka Suomen kirjallisuudessa*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2007
- Sartto, Fanny, »Tampere», *Naamio* 1937:1
- Satakunta* 1886
- [Schauman, August], »Theater-invigningen», *Papperslyktan* 3/12 1860
- Seppälä, Mikko-Olavi, »Dramaturgit ja näytelmäkirjailijat», *Suomen teatteri ja draama*, red. M.-O. Seppälä & Katri Tanskanen, Helsinki: Like 2010, s. 61–64
- Seppälä, Mikko-Olavi, »Kotimaisesta teatterista kansallisteatteriin», *Suomen teatteri ja draama*, red. M.-O. Seppälä & Katri Tanskanen, Helsinki: Like 2010, s. 15–42

- Silander, Kaarlo (toim.), *Suomalaiset maaseututeatterit 1887–1900*, Wiipuri: Maaseututeatteri-osakeyhtiö 1900
- Skara Tidning* 1852
- Skellefteå Tidning* 1863
- Skuncke, Marie-Christine, »Gustaviansk teater», *Ny svensk teaterhistoria 1. Teater för 1800*, red. Sven Åke Heed, Hedemora: Gidlund 2007, s. 188–217
- Skånska Posten* 1867, 1871, 1874
- Smith, Anthony D., *The Nation Made Real. Art and National Identity in Western Europe, 1600–1850*, Oxford: Oxford University Press 2013
- Smålands-posten* 1882
- [Snellman, Johan Vilhelm], J. V. S., »Inhemska Litteratur», *Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning* 1861:11, s. 514 ff.
- Snäll-posten* 1851, 1853
- Stara, Linnea, »Esikuvia ja kopioita. Suomenruotsalaisen kulttuuri-identiteetin rakentuminen näyttämöllä», *Suomen teatteri ja draama*, red. M.-O. Seppälä & Katri Tanskanen, Helsinki: Like 2010, s. 126–138
- Stara, Linnea, *Ett sekel med Svenska Teaterföreningen i Finland 1913–2013*, Helsingfors: Svenska Teaterföreningen i Finland 2013
- Stockholms Dagblad* 1851, 1855, 1856, 1859, 1882, 1893
- Stockholmstidningen* 1898
- Strängnäs Allehanda* 1860
- Sundman, Christoffer, »Teaterhus och lantbruk. Den mångsysslade apotekaren C. J. Wikberg», *Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja* 48, Helsinki: Suomen Sukututkimusseura 2015, s. 232–268
- Sundswalls-Posten* 1874
- Suomalainen Wirallinen Lehti* 1882
- Suomen Kuvalehti*, »Sivusta katsoen», 1961:30, s. 32
- Suomi, Vilho, »Rajankäyntiä historiallisesta romaaniasta», *Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja* 22, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1967, s. 117–131
- Svenska Dagbladet* 1887, 1895
- Sydsvenska Dagbladet* 1879, 1894
- [Söderhjelm, Werner] W. S., »Finska teatern. Kyypron prinsessa», *Hufvudstadsbladet* 2/2 1897
- T. A., »Ballaadi», *Suomen Sosialidemokraatti* 15/2 1944
- Tammerfors* 1896
- Tammerfors Aftonblad* 1885
- Tampereen Sanomat* 1881
- Tarkiainen, Viljo, »Topeliuksen suhde suomalaiseen kansanrunouteen», *Suomalainen Suomi* 1918:3, s. 5–31
- Thylin-Klaus, Jennica, »Teatern och språkvården före 1920», *Finländsk svenska från 1860 till nutid*, red. Henrika Tandefelt, Svenskan i Finland – idag och igår III:2, SSLS 830, Helsingfors 2019, s. 107–120
- Tidning för Wenersborgs Stad och Län* 1863
- Tillkännagifvanden ifrån embetsmyndigheterna i Wiborgs län* 1853
- [Topelius], »Från Helsingfors», *Helsingfors Tidningar* 29/4 1843
- [Topelius], »I. Lemminkäinens första Äfventyr. Prolog i Tuonela», *Helsingfors Tidningar* 11/1 1845
- [Topelius], »Lemminkäinens Andra Äfventyr», *Helsingfors Tidningar* 13/12 1845

- [Topelius], »Theaterns framtid i Finland», *Helsingfors Tidningar* 13/11 1847 & 20/11 1847
- [Topelius], »Från Helsingfors. 1. Major Leopold i Bender», *Helsingfors Tidningar* 3/2 1849
- [Topelius], »Hindren för en inhemsk teaterrepertoar II», *Helsingfors Tidningar* 25/1 1851
- [Topelius], »Theater. Skådespelet 'Efter femtio år'», *Helsingfors Tidningar* 22/3 1851
- [Topelius], »Revy af Theatern», *Helsingfors Tidningar* 10/5 1851
- [Topelius], »Musiken i Finland och Kung Carls jagt», *Helsingfors Tidningar* 24/3 1852
- [Topelius], »Leopoldiner-Bref 24», *Helsingfors Tidningar* 2/6 1852
- Topelius, Zacharias, *Regina von Emmeritz*, Helsingfors: G. W. Edlund 1853
- [Topelius], »Historiska noter till skådespelet 'Regina von Emmeritz'», *Helsingfors Tidningar* 16/4 1853
- [Topelius], »Landsortstheatern och hr Roos», *Helsingfors Tidningar* 9/11 1853
- [Topelius], »Musik. Ny aria ur 'Kung Carls jagt'», *Helsingfors Tidningar* 25/11 1854
- [Topelius], »Theater», *Helsingfors Tidningar* 1/11 1856
- [Topelius], »Revy af Theatern», *Helsingfors Tidningar* 8/4 1857
- [Topelius], »Söderom Östersjön. 36. Folkfesterna den 15 Juni 1856», *Helsingfors Tidningar* 6/5 1857
- [Topelius], »Söderom Östersjön. 40. Den moderna operan», *Helsingfors Tidningar* 10/6 1857
- [Topelius], »Söderom Östersjön. 42. Theaterns fransida», *Helsingfors Tidningar* 23/9 1857
- [Topelius], »Söderom Östersjön. 43. Theatern sådan den bör vara», *Helsingfors Tidningar* 3/10 1857
- [Topelius], »Söderom Östersjön. 44. Scener från scenen», *Helsingfors Tidningar* 7/10 1857
- [Topelius], »Söderom Östersjön. 45. Slutord om theatern», *Helsingfors Tidningar* 10/10 1857
- [Topelius], »Om theatern hos ett 'ungt folk'», *Helsingfors Tidningar* 14/11 1857
- [Topelius], »Theatern skall bilda och icke förvilla», *Helsingfors Tidningar* 7/2 1860
- [Topelius], »Konstfrågor. I. Något som läsaren kan hoppa öfver, om han så vill», *Helsingfors Tidningar* 1/3 1860
- [Topelius], »Lemminkäinen och Kyllikki», *Helsingfors Tidningar* 27/11 1860
- [Topelius], »Nya Theatern i Helsingfors», *Helsingfors Tidningar* 29/11 1860
- Topelius, Zacharias, *Dramatiska dikter. Första samlingen*, Stockholm: Albert Bonnier 1861
- [Topelius], »Theater», *Helsingfors Tidningar* 2/3 1861
- Topelius, Zacharias, »Hangös öga», *Svenska Familj-Journalen* 1867:10–12
- Topelius, Zacharias, *Dramatiska dikter. Del I*, Helsingfors: G. W. Edlund 1881
- Topelius, Zacharias, »Sancta Maria», suom. Jalmari Finne, *Suomalainen näyttämö* 1872–1897, Helsinki: Suomalainen Kirjallisuuden Seura 1897
- Topelius, Zacharias, *Dramatiska dikter 1–2*, Samlade Skrifter 5–6, Stockholm: Bonnier och Helsingfors: Edlund 1903
- Topelius, Zacharias, *Självlvbiografiska anteckningar*, utg. Paul Nyberg, Helsingfors: Holger Schildts och Stockholm: Albert Bonnier 1922
- [Topelius, Zacharias], *Konstnärsbrev I–II*, utg. Paul Nyberg, SLS 360 och 380, Helsingfors 1956 och 1960
- [Topelius, Zacharias], Zacharias Topelius Skrifter I–XXI, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2010–2022
- I *Ljungblommor*, utg. Carola Herberts under medverkan av Clas Zilliacus, SLS 742, Helsingfors: SLS och Stockholm: Atlantis 2010, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6601-1508156399>
- III *Övrig lyrik*, utg. Carola Herberts, SLS 839, Helsingfors 2019, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-7444-1568612487>
- IV *Noveller*, utg. Pia Forssell, SLS 770, Helsingfors: SLS och Stockholm: Atlantis 2012, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6602-1508156409>

- V *Hertiginnan af Finland och andra historiska noveller*, utg. Pia Forssell under medverkan av Matti Klinge och Anna Movall, SSLS 782, Helsingfors: SLS och Stockholm: Atlantis 2013, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6603-1508156419>
- VI *Noveller och kortprosa*, utg. Anna Movall och Jörgen Scholz, SSLS 849, Helsingfors 2020, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-7946-1606293368>
- VII *Fältskärens berättelser*, utg. Sebastian Köhler och Anna Movall under medverkan av Pia Forssell, SSLS 826, Helsingfors 2018, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6616-1525325813>
- VIII *Vinterqvällar*, utg. Jörgen Scholz med inledning av Pia Forssell, SSLS 850, Helsingfors 2020, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-7947-1606293383>
- X:1 *Läsning för barn*, utg. Ulrika Gustafsson och Hanna Kurtén med inledning av Olle Widhe, SSLS 852, Helsingfors 2021, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-7944-1604926737>
- X:2 *Övrig barnlitteratur*, utg. Ina Krokfors, SSLS 853, Helsingfors 2021, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-7945-1606292277>
- XX:1 *Brev. Zacharias Topelius korrespondens med förlag och översättare*, utg. Carola Herberts, SSLS 835:1, Helsingfors 2015, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6604-1508156429>
- XX:2 *Brev. Zacharias Topelius korrespondens med föräldrarna*, utg. Eliel Kilpelä under medverkan av Mats Dahlberg, SSLS 835:2, Helsingfors 2018, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6632-1525325973>
- XXI *Dagböcker*, utg. Pia Asp under medverkan av Eliel Kilpelä, SSLS 823, Helsingfors 2018, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-7059-1525330243>
- Trelleborgs Tidning* 1875
- Uleåborgsbladet* 1895, 1897
- Umehuset* 1883
- Upsala*, »Theater», 14/10 1851
- Uusi Savo* 1895
- Vainio, Matti, *Pacius. Suomalaisen musiikin isä*, Jyväskylä: Atena 2009
- Vasenius, Valfrid, *Topelius om teatern i Finland 1842–1860. Bedömanden och artiklar*, Borgå: Holger Schildts 1916
- Vasenius, Valfrid, *Zacharias Topelius. Hans lif och skaldegärning III–V*, Helsingfors: Schildts 1918, 1924 & 1927
- [Vasenius, Valfrid] V., »Z. Topelius draamojen kirjoittajana», *Valvoja* 15/12 1882
- Veistjä, Verner, *Viipurin ja muun Suomen teatteri*, Helsinki: Tammi 1957
- Vestmanlands Läns Tidning* 1852
- Vikingen* 1874
- Wasa Nyheter* 1897
- Wasabladet* 1865, 1970, 1871, 1872, 1882
- [Weckström, Mathias], *Anteckningar rörande teatern i Finland. (Materialinsamling)*, Helsingfors: Theodor Sederholms boktryckeri 1864
- Westerlund, Nanny, *Nanny Westerlund berättar*, Helsingfors: Söderström & Co 1988
- Westerwiks Weckoblad* 1874
- Wiborgs Tidning* 1864
- Wiborgsbladet* 1882, 1895, 1896
- Wiipuri* 1898
- Åbo Posten* 1875

Åbo Tidning 1883, 1884, 1888, 1890, 1896

Åbo Tidningar 1853, 1858

Åbo Underrättelser 1867, 1868, 1871, 1875, 1896

Örebro Tidning 1858

Öresunds-posten 1859, 1872, 1878, 1896

Östgöta Correspondenten 1866

Bildkällor

- s. XXIX Helsingfors stadsmuseum.
- s. XLIX Museiverket i Helsingfors.
- s. [484] Svenska litteratursällskapet i Finland (SLSA 1270, Svenska Teaterns arkiv).
- s. [495] Nationalbibliotekets notsamling, Helsingfors.
 - s. 498 Svenska litteratursällskapet i Finland (SLSA 1270, Svenska Teaterns arkiv).
- s. [504] Svenska litteratursällskapet i Finland (SLSA 1270, Svenska Teaterns arkiv).
 - s. 510 Svenska filminstitutets arkiv.
 - s. 528 Nationalbiblioteket (Topeliussamlingen 244.104).
 - s. 538 Nationalbiblioteket (Topeliussamlingen 244.168).

